This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

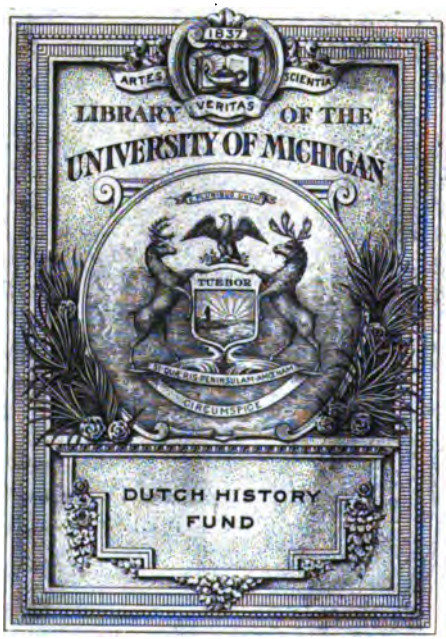
1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
DUTCH HISTORY
FUND

AP
14
.V123

MENGELWERK,

VOOR

1806

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen, betrekkelijk.

TWEEDE STUK.

VOOR

1806.

Met Plaaten.

---

* * *
* *
*

Te AMSTERDAM, bij
G. S. LEENEMAN VAN DER KROE
en
J. W. IJNTEMA EN COMP.
1806.

INHOUD

Dutch lit
Nijhoff
10-1-21
10892

VAN HET I

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konſten en Weetenſchappen, betrekkelijk.

Schets en Beoordeeling van het Stelzel van Dr. GALL, raakende de oorzaak en de uitdrukking der voornaamſte verſcheidenheden des Verſtands en der Hartstogten. Door J. L. MOREAU DE LA SARTHE. 1

Over het gebruik der *Foeces Vini Rubri*, Roodewijnmoer, *Oleum Nucum*, Nooten-olie, en de *Ung. Opthalmicum Rubrum*, Roode Oogzalf, in de Ooggebreken. Door F. BUCHNER, *Chirurgijn, Oog- en Stads Breukmeester te Amſterdam.* 10

De voornaamſte Leevensbijzonderheden van den *Pruiſſiſchen* Generaal JOHAN JOACHIM VON ZIETHEN; ontleend uit de Leevensbeſchrijving dien Helds, geſchreeven door Madame DE BLUMENTHAL, *Eerſte Hofdame van haare Koninglijke Hoogheid, de Weduwe van* HENDRIK *van Pruiſſen.* 16

De een-en-dertigſte van Wintermaand. 30

Nog iets over het Stelzel van Dr. GALL. 33

De opſpooring van het Geluk. Door WILSON. 34

Getrouwheid en Moed door Edelmoedigheid beloond. *Eene Vertelling.* 37

Twee Anecdoten, waarin de goedhartigheid en verſtandige menſchenliefde des Aartsbiſchops FENELON zich op het uitſteekendst deeden zien. 42

Welvergoldene Geestigheid. 44

Schets en Beoordeeling van het Stelzel van Dr. GALL. (*Vervolg en ſlot van bl.* 9.) 45

Middel om het Gezigt te verſterken door Holle Glazen. Door E. SMITH. 50

Nieuw gevoelen, wegens de herkomst van den Amber. Door PATRIN. 54
De voornaamste Leevensbijzonderheden van den *Pruisischen* Generaal VON ZIETHEN. (*Vervolg en slot van bl.* 30.) 57
Een Tochtje door de belangrijkste gedeelten van *Noord-Wales*. Door J. N. BREWER, *Esq.* (*Vervolg van bl.* 619 *des voorigen Jaars.*) 64
Is het H. Avondmaals-Feest ook voor Verlichten? 73
Schets van de *Silesische* Bovenlanders. Volgens J. Q. ADAMS. 77
Twee Bijzonderheden, den Heere JOHN QUINEY ADAMS, op zijne reize door *Silesiën*, ontmoet. 78
Middel ter vermenigvuldiging der Vrugtboomen, in *China* in gebruik. 81
Middel tegen de uitwerkzels van den Blixem. 82
De Keizerlijke Koopman, of Anecdote wegens Czaar PETER DEN I. 82
Geschiedenis van *Lindor*. 84
Een *Engelsche* Maaltijd. 87
Kluchtig misverstand, uit gebrek aan Taalkennis. 88
Redevoering tegen het Liegen. 89
Iets over de Zwarte Staar. Volgens HUFELAND. Medegedeeld door Dr. A. NUMAN, op het *Hoogezand*. 101
Leevens- en Characterschets van den Heere WILLIAM PITT, inzonderheid als Staatsman, en overgesteld tegen FOX. 105
Een Tochtje door de belangrijkste gedeelten van *Noord-Wales*. (*Vervolg van bl.* 73.) 115
Historisch Verslag omtrent *Venetie*. 121
NAPOLEON en diens Echtgenoote. 124
Grootmoedigheid van Keizer TIBERIUS. 128
Aanmerkelijke Leevensstandsverwisseling. *Eene waare Geheurtenis.* 129
Eerlijkheid van een oneerlijk Meisje. 131
Scherpe trek tegen VOLTAIRE. 132
Verhandeling over de Wonderspreuk der *Stoicynen*, raakende de Hartstogteloosheid, (ΑΠΑΘΕΙΑ). Door R. KOOPMANS, *Leeraar bij de Doopsgezinden te Amsterdam.* 133
Berigt, wegens een, bij Zenuwzieken, zeer werkzaam Middel. Door C. W. HUFELAND. 150
Leevens- en Characterschets van PITT. (*Vervolg en slot van bl.* 114.) 151

Een

INHOUD.

Een Tochtje door de belangrijkſte gedeelten van *Noord-Wales*. (*Vervolg en ſlot van bl.* 121.) 158
Bezigtiging van het Admiraalſchip de *Victory*, liggende op de Reede van *Gillingham*, nabij *Chatham*, naa den Zeeſlag van *Trafalgar*, den 21 van Wijnmaand 1805. In eenen Brieve van J. RYANS aan een Vriend. 165
Schets van de Negers in hun Geboorteland. Volgens GOLBERRY. 172
Een iets over het lachen. 175
Uitſteekend voorbeeld van klein ſchrijven. 176
Anecdote van CHRISTOPHORUS COLUMBUS. 176
Iets over SIMEON's Lofzang. 177
Waarneemingen wegens het gebruik van Bolle Glazen voor Bijzienden. 184
GOLBERRY's Waarneemingen wegens de Kleurveranderingen van den Cameleon. 187
Iets over de Duiven. 189
Verſlag wegens de Starrekundige Ontdekkingen, door KEPLER gedaan. Volgens ROBERT SMALL, *DD. F. R. S.* 190
Nadere aanmerkingen en waarſchuwingen, raakende de Volksverhuizing na *Noord-America*. 199
Biographiſche Schets van FREDERIK SCHILLER, den *Duitſchen* Tooneeldichter; nevens eenige Aanmerkingen op zijne Werken. 206
Vergelijking tuſſchen VOLTAIRE en ROUSSEAU. 219
Dichtſtukjens op Zee, bij mijne terugreis naar 't Vaderland. I. 220
De Dichter en de Geleerde; of, Zamenſpraak over de noodzaaklijkheid der beſpiegelende kennis van de Weetenſchappen voor de Geletterden. 225
Waarneemingen van JOHN JACKSON, *Esq. F. S. A.* over de heilzaamheid van Olijven-olie. 235
De nieuwſte en beſte narigten van het Eiland *St. Helena*. 235
Pompeia. Volgens CREUZÉ-DELESSERT. 245
Aanmerkingen en waarſchuwingen, raakende de Volksverhuizing na *Noord-America*. (*Vervolg van bl.* 206.) 251
Weerkundige Waarneeming, gegrond op den Maansomloopstijd van negentien jaaren. 258
Middel ter aankweeking van Meloenen. 259
Nog iets over het planten en aankweeken van Meloenen. 260

INHOUD.

Middel om de Insecten op de Vrugtboomen te verdelgen. 261
Anecdote, ter in 't lichtstelling van ROUSSEAU's Character. Volgens MARMONTEL. 262
De sneedig antwoordende Hoveling. 263
Dichtstukjens op Zee, bij mijne terugreis naar 't Vaderland. II. 264
Iets naders over het eerste gedeelte van SIMEON's Lofzang, LUC. II: 29, 30. Door A. GOEDKOOP, *V. D. M.* te *Baarland*. 269
Iets over de Breuken. Volgens HUFELAND. Medegedeeld door Dr. A. NUMAN, op het *Hoogezand*. 275
Leevensberigten van ALEXANDER DEN EERSTEN, *Keizer van Rusland*. 281
Aanmerkingen en waarschuwingen, raakende de Volksverhuizing na *Noord-America*. (*Vervolg van bl.* 258.) 289
Iets uit een oud Memoriaal, VONDEL betreffende. Medegedeeld door JERONIMO DE VRIES, te *Amsterdam*. 296
Ontwerp tot een Armen-fonds, bepaaldlijk ten behoeve van de verarmde Visschersdorpen in ons Vaderland. 299
Staaltjes van Volksbijgeloovigheden en Verstandsdwaalingen. 301
De Waarzegging. *Eene Gebeurtenis*. 306
Dichtstukjens op Zee, bij mijne terugreis naar 't Vaderland. III. 311
Aanmerkingen over de Euangelien en de overige Schriften des Nieuwen Verbonds, strekkende om die alle op de regte waarde te schatten. 313
Over de *Opthalmia Neonatorum*, of Oogontsteeking bij Kinderen kort naa de geboorte. Door F. BUCHNER, *Chirurgijn, enz. te Amsterdam*. 324
Schilderkunstige Beschouwing van het Panorama der Stad *Amsterdam*, gemaald door PREVOST. Door A. FOKKE, SIMONSZ. 329
Aanmerkingen en waarschuwingen, raakende de Volksverhuizing na *Noord-America*. Door BEACON. (*Vervolg en slot van bl.* 296.) 333
Hoofdzaaklijke inhoud van een niet algemeen verkrijgbaar belangrijk Werkje van den Heere A. P. TWENT, getiteld: *Wandeling na de Zeeduinen van Wassenaar tot digt aan Scheveningen*. 338

De

De Schilder- en Dichtkunst met elkander vergeleeken. Volgens SHEE. 348
Om met Vloeiſpath-zuur op glas te etzen. 351
Ontleedkundige beſchrijving van het hart eener Kokette. Volgens PIGNOTTE. 351
Iets anders over TIBERIUS. 355
Dichtſtukjens op Zee, bij mijne terugreis naar 't Vaderland. IV en V. 358
Lofrede op JACOB SIMONSZOON DE RIJK. Door C. W. WESTERBAEN, *Predikant bij de Remonſtrantſche Gemeente te Amſterdam.* 361
Berigt aangaande de heilzaame werking van het Zoutzuur, in een geval van kwaadaartige Kinderpokjes. Door Dr. BERNIGAU, te *Mülhauſen.* 376
Waarneeming, aangaande het nut der *Conradiſche* Oogenzalf, in de *vlekken op het* Hoornvlies. Door Dr. HORST, van *Aken.* 377
Iets over de Verbanden, welke in gereedheid gebragt en verkogt worden bij JOHANN BOUER, *Vervaardiger van Heelkundige Werktuigen en Verbanden te Weenen.* 378
Leeven van PAULUS ERNESTUS JABLONSKI. Volgens den Hoogleeraar JONA WILLEM TE WATER. 379
Nieuwſte en keurige bijzonderheden, de Eilanden *Malta* en *Gozo*, betreffende. Door LOUIS DE BOISGELIN, *Ridder van Malta.* 385
Bezoek van den *Veſuvius*; tegenwoordige ſtaat dien Volkaans. Door VAN BUCH. 394
Koninglijke Mildheid en Krijgsmans Edelmoedigheid. 397
Ronde en welgepaste taal eens Krijgsmans. 397
H. DE BOSCH. *Ad Virum Clariſſimum & Amiciſſimum* SEBALDUM FULCONEM JOANNEM RAVIUM, *Eloquentiae Sacrae vindicem egregium.* 398
Op de Redenvoering van den Hooggeleerden Heere S. F. J. RAU: *Natuur, de beste Leermeestreſſe der Gewijde Welſprekendheid.* Het *Latijnſche* van JERONIMO DE BOSCH vrij gevolgd, door Mr. W. BILDERDIJK. 399
Anecdote van LEPRINCE. 404
De Keurvorſtlijke *Engelſchman.* 404
Verder iets over SIMEON's Lofzang. (*Of vervolg van bl.* 183.) 405
Berigt van een Committé te *Londen*, wegens de zwaarigheden, tegen de Koepok-inenting ingebragt. 410

Het

INHOUD.

Het Leeven van FREDERIK THEOPHILUS KLOPSTOCK, Schrijver van de *Messiade* en andere Dichtwerken. 415
De voor- en nadeelen des Landleevens vergeleeken, en tegen elkander opgewoogen. 425
De ſtelling, dat 'er meer Knevelarij en Bedrog op de kusten van de Middellandſche Zee gepleegd wordt, dan in de geheele overige wereld, toegelicht en beweezen, door JOHN JACKSON, *Esq. F. S. A.* 430
Beſchrijvende Schets van de Stad *Koppenhagen* en de Zeden der Inwoonderen. Door den Hoogleeraar OLIVARIUS, van *Kiel*, in *Holſtein*. (*Vervolg van bl.* 650 *des voorigen Deels.*) 438
Iets over de voortreflijkheid en aangelegenheid der Honden. 443
Dichtrenvlucht. *Dichtſtuk.* 446
Wijsgeerig Onderzoek, of 'er eenige toeleg, om elende aan het Menschdom te veroorzaaken, in de Natuur te ontdekken zij. Volgens W. PALEY. 449
Egt Berigt, wegens van zelf voortgekomene Paddeſtoelen op eene Beenbreuk. 461
Berigt, aangaande het nut der Zoutzuure Zwaaraarde, in een kropzeerig ongemak. Door J. H. BREFELD, *M. D.* te *Telgte*. 463
Het Leeven van KLOPSTOCK. (*Vervolg en ſlot van bl.* 424.) 465
Tegenwoordige ſtaat der Jooden in *Frankrijk* en *Duitschland*. 473
Strijd tuſschen Smaak en Mode. 479
De wijsgeerige Ridder en Krijgsman. 484
Weêrvoorſpellingen uit de Dieren. 487
Eene zeldzaamheid in de Natuur; of een Schaap, dat, met tuſschenverloop van tien dagen, telkens twee Lammeren voortbragt. 488
Iets over en iets van de Hertoginne D'AIGUILLON. 489
Bewijs van Kinderlijke Goedaartigheid. 490
Aan een' Vriend, op zijn nieuwgekogt Buitengoed. *Dichtſtukjen.* 491
Het Gedrag en Character des grooten Kerkhervormers M. LUTHER uit twee zeer verſchillende oogpunten beſchouwd. Volgens ROSCOU. 493
Brief van den Heer L....., over de *Bataafſche Apotheek*. 498
Blaartrekkend middel uit het Groeijend Rijk. 502
Mislukte en hoogst ongelukkige Onderneeming van Capi-

pitein PHILIP BEAVER, om eene *Britſche* Volkplanting aan te leggen op het Eiland *Bulama*, op de Westkust van *Africa*, in den Jaare 1793. 503
Reize na den Berg *Veſuvius*, 5 Jan. 1804. Door DE CHATEAUBRIAND. 514
Uittrekzel uit eenen Brief uit *Reſina*, digt bij *Napels*, over de jongſte Uitbarſting van den Berg *Veſuvius*. 521
Iets over geoorlofde en ongeoorlofde Vermaaken. Door RICHARD WARNER. 523
Een groot *Spaanſch* Gastmaal beſchreeven. 525
De Preſident DE MONTESQUIEU en Milord CHESTERFIELD. 527
Anecdote van Czaar PETER DEN I. 528
Zinnebeeldig Onderrigt. 529
De Slaap. *Dichtſtuk*. 530
Eenige *Characktertrekken der Christlijke Liefde*, door *Apostel* PAULUS den *Corintheren voorgedraagen*, ontvouwd. Door W. ENFIELD, *L. L. D.* 533
Wijze van het kweeken van de Rhabarber; belangrijkrijkheid van derzelver Aankweeking, en Gebruik. Door W. FORDYER. 543
Keurige Waarneemingen over den Vogel *Ibis*, en het vermeende Slangen-eeten van denzelven. Volgens JULIUS CÆSAR SAVIGNY, *Lid van het Egyptisch Inſtitut*. 548
De voornaamſte Leevensbijzonderheden van CHARLES JEAN FRANÇOIS HÉNAULT. 553
Tafereel van *Liſsabon*, in den Jaare 1796. 557
Iets over den Dans der Ouden in 't algemeen, en de *Orcheſis* en *Pedeina* der *Grieken*, als ook over de nieuw uitgevondene *Orcheſiſche Schoenbaſis*, of Danskunst op de Koord, van den Heer FORIOSO, en de Equilibre te Paard *van* den jongſten KINSBERGEN. Door A. FOKKE, SIMONSZ. 561
Bijzonderheden wegens GOLDSMITH. 571
Kwalijk verkreegen Geld beklijft niet. 575
Anecdote raakende VOLTAIRE. 576
Anecdote raakende PIRON. 576
Eenige Characktertrekken der Christlijke Liefde, door Apostel PAULUS den *Corintheren* voorgedraagen, ontvouwd. (*Vervolg van bl.* 542.) 577
Waarneeming, wegens de heilzaame werking van den Braakwijnſteen, in eene Krankzinnigheid. Door J. FR. MÜLLER, *M. D.* te *Luneburg*. 588

De

De voornaamſte Leevensbijzonderheden van Lord MACARTNEY. 590
Ossian's Geboorteplaats met bloed getekend. Volgens WILLIAM GILPIN. 596
Het IJzeren Masker. 600
Over de Kloekmoedigheid. Eene Verhandeling, in het *Inſtitut National* voorgeleezen. 603
De gevaaren van een losbandig leeven, en de dwaasheid van op de beloften der Grooten te vertrouwen, uit de Leer der Ondervinding opgemaakt. 607
Portret van POPE, en iets raakende SWIFT en Milord LYTTLETON. 616
Antwoord van CATHARINA DE II aan den Marſchalk ROMANTZOF. 617
Bezoeken. *Dichtſtuk.* 618
Over de Oudheid der Volken. 621
Vrijmoedige Aanmerkingen op zekeren Brief, over de *ataaſſche Apotheek*, van den Heer L....., uit *Leijden.* (*Zie boven, bl.* 498.) 626
Twee Waarneemingen, wegens de heilzaamheid der Olie, in beſmetlijke Ziekten. 634
Voorbeeld van eene leevende Padde, in een Steenblok gevonden. 635
Over het verſchijnzel van Luchtſteenen. 636
Waarneemingen op de Baſalten en Heete Bronnen omſtreeks *Liſabon.* Volgens den Graaf HOFFMANZEGG. 638
De voornaamſte Leevensbijzonderheden van den Dichter GIOVANNI BOCCACCIO. 640
Tegenwoordige ſtaat der Jooden in *Frankrijk* en *Duitſchland.* (*Vervolg en ſlot van bl.* 478.) 642
Historisch Berigt wegens Dr. GALL's Herſen- of Schedelleer, en de Proeven, door hem genomen. 647
Dr. B. FRANKLIN's zonderlinge wijze van brillen. Uit een' zijner jongst uitgekomene Brieven aan Mr. WHATLEY. 658
Trekken des Hoogmoeds van den Heere DE CLERMONT DE TONNERRE, *Biſchop van Noyon.* 659
Anecdote, betreffende Dr. THOMAS GISBORNE, *F. R. S. en Lijfarts des tegenwoordigen Konings van Engeland en van de Koninglijke Familie.* 660
Een wenk voor de Verlichters. 669
Iets voor de Beſtrijders der Rede, in zaaken, den Godsdienst betreffende. Volgens BULKLEY. 661

Twee-

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

SCHETS EN BEOORDEELING VAN HET STELZEL VAN DR. GALL, RAAKENDE DE OORZAAK EN DE UITDRUKKING DER VOORNAAMSTE VERSCHEIDENHEDEN DES VERSTANDS EN DER HARTSTOGTEN. Door J. L. MOREAU DE LA SARTHE.

HELVETIUS, die 'er voor was om alles aan de Natuur te ontzeggen, ten einde om dies te meer aan het vermogen der Opvoedinge toe te ſchrijven, beſchouwde het als mogelijk, te bewijzen, dat de bewerktuiging van elk mensch, wat het verſtand aangaat, oorſpronkelijk de zelfde is; dat zij alleen verſchilt, ingevolge der toevallige oorzaaken van verbeteringe en veranderinge; en dat, naar gelange der omſtandigheden, ieder wel onderweezen mensch, zonder onderſcheid, een groot dichter, een uitmuntend wijsgeer, of een man van diepe geleerdheid, kan worden.

Dr. GALL, een Duitsch Phyſiologist, die, binnen de jongstverloopene weinige jaaren, groote vermaardheid heeft verworven door de zonderlingheid zijner gevoelens, heeft denkbeelden aangenomen, tegen die van HELVETIUS regelrecht overſtaande, als den grondſlag van een ſtelzel, naar zijnen naam genoemd. Niet ſlegts is hij van gedagte, dat de verſcheidenheden in den aart des verſtands en der hartstogten van de bewerktuiging afhangen, maar hij waant daarenboven te kunnen bewijzen, dat de verſtandelijke werkzaamheden en neigingen vermogens zijn, even zeer onderſcheiden als die van het gezigt en het gehoor; dat deeze vermogens hunne onderſcheidene werktuigen hebben in het binnenſte van het hoofd; dat de verſcheidenheden van verſtand en karakter ontſtaan uit de onderſcheidene ontwikkeling dier werktuigen, de zamenvoeging van welke de harsfens uitmaakt; en, eindelijk, dat, gelijk het bekkenceel uitwendig, en, als 't

ware, in vergoeding, de uitdrukking dier inwendige verſcheidenheden vertoont, gij, door het beſchouwen daarvan, kunt ontwaar worden, grooten aandrang van leevenskragt, eene neiging tot zinlijkheid, koketterij en loosheid, ſtandvastigheid en genegenheid, moed en voorzigtigheid, verbeeldingskragt, de onderſcheidene ſoorten van geheugen, ongemeene geſchiktheid tot de teekenkunst, muzijk, enz.

Zeer vernuftig is de wijze, op welke Dr. GALL de onderſcheidene vermogens in het brein verdeelt: de leevenskragt beſlaat het middelpunt, het diepſte en best beſchermde gedeelte; de werktuigen van 't gevoel liggen nagenoeg in de zelfde rigting; die der overige verſtandelijke werkingen zijn als op eene rij geplaatst, en van het binnenſte tot aan het buitenſte. De verſtandelijke werkingen, volgens deeze ſchikking, de buitenſte en de bovenſte zijnde, wordt haare ontwikkeling noodzaakelijk aangekondigd door de groote bolrondheid van het voorhoofd, en de ſtompheid van den gelaatshoek, welken de Griekſche kunſtenaars, in hunne denkbeeldige ſchoonheden, niet overdreeven hebben, zonder aan dezelven de uitdrukking van een goddelijk verſtand, en al het voorkomen eener hoogere natuure, te geeven.

In 't bijzonder beweert Dr. GALL, dat het gedeelte der harsſenen, uitmaakende 't geen de Ontleedkundigen derzelver omkleedzels noemen, ter ſchraaginge van zijne leere dienſtig ſchijnt; en, zonder zich door de gevoelens dier Phyſiologisten te laaten leiden, die zich verbeeld hebben, dat dit gewest der harsſenen, op eene bijzondere wijze, tot het werkzaam zijn der gedagte bijdraagt, heeft hij aldaar eene menigte werktuigen ontdekt, aan welke de onderſcheidene neigingen en de verſchillende verſtandelijke vermogens beantwoorden.

Thans zullen wij overgaan tot de beſchrijving van de wijze, op welke hij de harsſenen verdeelt; en hoewel deeze verdeeling den Ontleedkundigen eenigzins zonderling moge voorkomen, maakt zij, egter, den grondſlag en het eerſte deel van Dr. GALL's ſtelzel uit.

Deel 1. Het bovenſte gedeelte van het ruggemerg moet als het voornaamſte werktuig der leevenskragt worden aangemerkt. 't Is eene bekende waarheid, dat, in onderſcheidene oorden van *Duitschland*, de vleeschhouwers van geen ander middel, om hunne oſſen te dooden, zich be-

bedienen, dan door een ſcherp werktuig tuſſchen den eerſten en tweeden wervel van den hals te ſteeken.

Niet verre van het werktuig der leevenskragt, en digt bij het boveneinde van het agterſte gedeelte der harſſenen, liggen, volgens Dr. GALL, twee uitſteekzels, die de werktuigen zijn der voortteelingskragt; zoodat het voornaamſte werktuig des leevens digt bij die geene is, welke de Natuur meer bijzonderlijk met het voortplanten van hetzelve heeft belast.

De harſſenwerktuigen der zinnen, dat is, die deelen, welke den oorſprong der zenuwen uitmaaken, in de gewaarwording bijzonderlijk betrokken, zijn meer voorwaarts dan die der leevens- en voortteelingskragt geplaatst; doch naardien derzelver ontwikkeling uitwendig niet kan gezien worden, brengt Dr. GALL de beſchouwing van dezelve niet in zijn ſtelzel.

Nader aan den omtrek, en rondom de gemelde middelſte deelen, plaatst Dr. GALL verſcheiden werktuigen, voor onderſcheidene werkzaamheden berekend, die met het enkel dierlijk leeven te minder in verband ſtaan, naar gelange zij van de mergagtige en binnenſte deelen verder zijn afgelegen. Volgens deeze onderſtelling ligt tuſſchen de werktuigen der voortteelingskragt, doch hooger, een werktuig, wiens overheerſchende kragt aandoeningen op de zenuwen en kramptrekkingen veroorzaakt; hooger dan dit, wederom, ligt een ander werktuig, wiens ontwikkeling tot de kragt van tedere en goedwillige aandoeningen bijdraagt; terwijl aan de zijden, en op verſchillende afſtanden, de werktuigen van moed, loosheid en bedrog geplaatst zijn.

De onderſcheidene ſoorten van geheugen, en de aanleg tot de muzijk en de teeken- of ſchilderkunst, hebben *hunne* werktuigen, in de voorſte deelen der harſſenen gelegen; die tot den aanleg tot de werktuigelijke kunſten behooren, liggen meer zijwaarts; eindelijk, de werktuigen van overdenkinge en waarneeminge zijn eenigzins hooger geplaatst. Deeze zijn door goedwilligheid van een geſchejden; boven dezelve bevindt zich de verbeeldingskragt, en beneden de laatſte, en eenigzins zijwaarts, bevinden zich de werktuigen van vlugheid van geest, de uitwendige uitdrukking van welke gezegd wordt zeer zigtbaar te zijn in het bekkeneel van den Dichter BLUMAUER, in Dr. GALL's Verzameling voorhanden.

Volgens de beginsels der *Galliſche* leere, bevatten de harſ-

harsſenen verſcheiden andere werktuigen, die, in de openbaarwording der hartstogten, en in de werking der gedagte, verſchillende werkingen verrigten.

Voordat wij de Theorie, waarvan wij boven de grondſlagen hebben nedergeſteld, bewijzen, moeten wij nader bepaalen, welke deeze vermogens zijn, nevens de geſteldheden, die als van elkander onafhankelijk en onderſcheiden mogen beſchouwd worden. Deeze kennis verzekert Dr. GALL verkreegen te hebben, door, in zijne naaſpooringen, de volgende Regels in acht te neemen.

Regel 1. Noodig is het, in 't algemeen kennis te bezitten van alle de natuurlijke verſcheidenheden, welke de bekkeneelen opleveren; en, om deeze kennis te verkrijgen, moet men dezelve langen tijd zien en behandelen. Om ze te bevoelen, moet men niet van de toppen der vingeren, maar van de geheele hand, zich bedienen: want het zijn geene verhevenheden, maar kleine bolronden, die gevonden moeten worden; en deeze kan men met de toppen der vingeren niet onderſcheiden.

Regel 2. Onderzoek de hoofden van eenige perſoonen, met bijzondere talenten begaafd; neem vervolgens de geheele gedaante hunner hoofden naauwkeurig waar, die deelen zorgvuldig opmerkende, alwaar aanmerkelijke bolronden liggen. Beſchouw, eveneens, anderer hoofden, die de zelfde talenten bezitten; vergelijk dezelve, en merk op, of de bekkeneelen der laatſten de zelfde bolronden in de zelfde deelen vertoonen. Dergelijk een onderzoek moet te werk geſteld worden op de hoofden van verſcheiden perſoonen, die gij weet ontbloot te zijn van de begaafdheden, door welke de eerſten zich onderſcheiden. Neem zeer aandagtig waar, of, in ſtede der bolronden, die in de eerstgemelde hoofden gevonden worden, 'er geene in de laatſte beſpeurd worden, en of 'er wel geene holligheden plaats hebben. Wanneer dit het geval is, en de waarneeming omtrent verſcheiden perſoonen, zonder uitzondering, wordt bevestigd, moogt gij met een zeer hoogen trap van zekerheid beſluiten, dat in het gewest van het bekkeneel, 't welk dus naauwkeurig is onderzogt, het werktuig dier begaafdheid zijn zetel heeft, welke den eenen bij uitſteekendheid onderſcheidt, en in den anderen ontbreekt.

Regel 3. Dergelijke naaſpooringen moeten voortgezet worden omtrent geheel onbekende perſoonen. Slaa, met groote opmerkzaamheid, de onderſcheidene bolronden

den gade, die zich aan hunne bekkeneelen vertoonen, en, agtervolgens de waarneemingen, op de boven beſchreevene wijze gedaan, leid daaruit de begaafdheden en neigingen dier perſoonen af, en tragt met beleid te ontdekken, of de gevolgen, welke gij uit het onderzoek hebt afgeleid, bevestigd worden.

Regel 4. Vervolgens moet gij eene verzameling van ſchedels van perſoonen tragten te verkrijgen, met de geſchiedenis van wier leeven gij naauwkeurig bekend zijt. Een doel is dit, zeer bezwaarlijk te bereiken; en Dr. GALL, in weerwil van alle moeite, door hem aangewend, bezit tot nog toe ſlegts weinigen; onder welke, egter, eenigen zeer belangrijk zijn: als die van den Generaal WURMSER, van BLUMAUER en ALXINGER (*), benevens die van eenige Gekken, wier zwakheid van verſtand zoo groot was, dat zij zich geſtadig met ſlegts één denkbeeld bezig hielden. Daar het zoo hoogst bezwaarlijk is, zulk een reeks van hoofden te bekomen, is men genoodzaakt, zich met boetſeerzels te vergenoegen, die met de grootſte naauwkeurigheid moeten vervaardigd worden. Deeze verzameling moet vermeerderd worden met de ſchedels van alle Dieren, die men kan magtig worden, ten einde om die met Menſchenhoofden te vergelijken. De bekkeneelen van dieren, welke zeer in 't oog vallende hoedanigheden bezitten, moeten, in 't bijzonder, onderzogt worden.

Regel 5. De laatſte regel, en die van zeer veel aangelegenheids is, ter ontdekkinge van de werktuigen en derzelver zetel, beſtaat in het allerzorgvuldigst waarneemen van de onderſcheidene toevallen, welke bij ongeſteldheden en wonden der harsſenen plaats hebben.

Met in acht neeming van deeze regels, en door de ontleeding der harsſenen van een groot getal hem bekende perſoonen, verklaart Dr. GALL, beſtendig een treffend verband te hebben opgemerkt, tusſchen derzelver harsſenwerktuigen en hunne voornaame en karakterizeerende begaafdheden. Hierom oordeelt hij zich geregtigd, om, op eene proefondervindelijke en ſtellige wijze, een afzonderlijk werktuig en tooneel aan elke wijziging van het hart en het verſtand toe te eigenen. Hij voegt 'er nevens, met oogmerk om het getal der proe-

(*) Een beroemd Blijſpeldichter van *Weenen*.

proeven, ten voordeele van zijne verdeeling van het gewest der gedagten, te vermeerderen, dat onze verſtandelijke en zedelijke vermogens onderſcheiden, of zelfs van elkander onafhankelijk zijn; dat het mogelijk is, dezelve beurtelings te werk te ſtellen, en dat de ontwikkeling, de meerderheid, of zelfs de vernietiging van een derzelven, dikmaals geene uitwerking op de andere doet; die, derhalven, mogen onderſteld worden, haaren zetel in onderſcheidene gewesten der harsſenen te hebben.

Indedaad, iemant kan een zijner verſtandelijke vermogens gebruiken, terwijl hij alle de overigen laat rusten, en alzoo de vermoeijenis van eenigen arbeid vergeeten, door middel van een nieuw bedrijf, dienſtig om die oeffeningen van het verſtand in werking te brengen, welke de voorgaande bezigheid niet in werking hadt gebragt. Aldus, door van voorwerp te veranderen, kunnen onze oeffeningen gemakkelijk worden voortgezet; en een hoofd, van overdenkingen vermoeid, kan zich door leezen verpoozen, en door zulke werkzaamheden, die de verbeeldingskragt meer bezig houden. Daarenboven zou 'er eene groote menigte gevallen kunnen vermeld worden, in welke men onderſcheidene perſoonen één of meer hunner verſtandelijke vermogens heeft zien verliezen, terwijl zij de overigen ongekrenkt behielden.

Eenige jaaren geleeden wierd ik zelf in ſoortgelijk geval geraadpleegd. De lijder hadt, door een toeval van beroerte, zijn geheugen bijkans geheel verloren, en alleen de woorden onthouden: *ja*, *neen*, *zeer wel*, *niet met al*, *'t is waar*, *recht zoo*, *verwonderlijk*, en meer dergelijken.

In zijne ontvouwing van Dr. GALL's ſtelzel vermeldt de Heer VILLERS een even zonderling voorval van eene Mevrouw, die, in gevolge van een toeval, geduurende haare eerſte kraaming haar overgekomen, het geheugen, van al wat 'er zedert haar huwelijk was voorgevallen, had verloren. Zoo groot was haare vergeetelijkheid, dat zij haaren man, en haar kind, 't welk haar wierdt aangeboden, afwees. Nooit heeft deeze Dame de herinnering van haar eerſte huwelijksjaar, en van 't geen daarin is gebeurd, terug bekomen. Door bewijzen en door ſterke verzekeringen gelukte het eindelijk haare bloedverwanten en vrienden, haar te overtui-

tuigen, dat zij gehuwd was, en eenen Zoon ter waereld hadt gebragt. Zij gelooft hun, omdat zij liever zich wil verbeelden, dat zij het geheugen van een jaar heeft verloren, dan allen, die haar omringen, voor bedriegers aanzien. Doch zij gelooft hun op hun woord alleen: zij ziet haaren echtgenoot en haar kind aan, zonder te kunnen begrijpen, door welke toverkragt zij den eenen verkreegen, of het ander het leeven heeft gegeeven.

Voorbeelden zijn 'er voorhanden, waarin slagen aan het hoofd, schokken, het trepaneeren, en onderscheidene kwetzingen der harsenen, zekere vermogens geheel vernietigd of spoedig ontwikkeld hebben. Dus gewaagt FABRICIUS HILDANUS van een Jongeling, die, door eenen val op het hoofd, volkomen uitzinnig wierdt, en HALLER van eenen Idioot, wien eene wonde aan het hoofd zijn verstand herstelde. Bekend is het, dat Vader MABILLON aan het trepaneeren een spoedigen aanwas zijner verstandelijke vermogens was verschuldigd.

Volgens Dr. GALL, derhalven, spannen ontleedkundige, psychologische en geneeskundige naaspooringen te zamen, om te bewijzen, dat de onderscheidene wijzigingen van het hart en verstand onderscheidene vermogens zijn, en dat de harsenen niet een enkel werktuig zijn, maar een toestel, uit verschillende werktuigen zamengesteld, de verscheidenheid van wier verrigtingen en kragt (*energie*) de oorspronkelijke en werktuiglijke oorzaak van alle de verscheidenheden des verstands en der hartstogten daarstelt.

Dr. GALL bepaalt zich niet bij deeze nieuwe wijze van de beschouwing der harsenen, maar hij matigt zich aan, door de uitwendige teekens, alle de schaduwen en verscheidenheden der zedelijke geneigdheden en verstandelijke begaafdheden te kunnen ontdekken.

Het tweede deel van het Gallismus, welk den naam van Beenkundig stelzel van Dr. GALL voert, is gegrond op het verband, welk 'er tusschen de harsenen en derzelver beenagtig omkleedzel bestaat; welk verband zeer naauw zijn moet, om den waarneemer in staat te stellen om een oordeel te kunnen vellen over de inwendige gesteldheid van het harsengestel door de gedaante van den schedel, en op de onderscheidene punten der oppervlakte van het hoofd, even als op eene geografische kaart, de gewesten aan te wijzen, welke

met de onderſcheidene grondgebieden der neigingen of begaafdheden overeenſtemmen.

Deel 2. In het voorgaande gedeelte heb ik de grondſlagen van Dr. GALL's ſtelzel getragt te ontvouwen, en, in de ontleeding van dat ſtelzel, te bewijzen, dat het op twee beginzels rust, de waarheid van welke noodzaakelijk moest gevoeld worden: 1. De aanweezigheid der onderſcheidene en bijzondere werktuigen, die de harsſens uitmaaken. 2. De onderſcheiding en onafhankelijkheid der verſtandelijke en zedelijke vermogens.

Het voorwerp des tweeden deels, zoo als wij reeds gemeld hebben, is de waarneeming van de uitwendige geſteldheid van het hoofd, die de hoofdtrekken van het karakter, verſtand en de hartstogten aankondigen. Dr. GALL, die een buitengewoonen aanleg tot dit ſlag van naaſpooringen ſchijnt te bezitten, raadt, dat zij niet zonder groote voorzigtigheid en oplettendheid moeten ondernomen worden.

Hij zelf heeft aan dit gelaatkundig gedeelte ongemeene oplettendheid beſteed; en zoo groot is de ijver, van welken hij wordt bezield, dat hij, in een oogenblik van verrukkinge, ſchrijft: „ Indien de Engel des Verderfs „ ten mijnen believe ſtondt, wee dan KANT, wee „ WIELAND en andere groote mannen! En waarom be„ waarde niet deeze of geene de ſchedels van HOME„ RUS, VIRGILIUS, CICERO, HIPPOCRATES, BOERHA„ VE, ALEXANDER, FREDERIK (*den Grooten*), JOSE„ PHUS, CATHARINA, VOLTAIRE, LOCKE, ROUSSEAU, „ BACON, NEWTON, enz. enz.?"

Om niet aan dergelijk een verwijt bloot te ſtaan, heeft Dr. GALL geene middelen onbeproefd gelaaten, om in zijn Muſeum de ſchedels van eenige vermaarde mannen te verzamelen. Zijne werkzaamheid in het bekomen van deeze dierbaare ſtukken kent geene paalen; en gelijk eigenliefde, in zoodanige gevallen, ligtelijk misſlagen veroorzaakt, zoo was 'er eens een tijd, dat elkeen te *Weenen* voor zijn hoofd beefde, en beducht was, dat het, ten eenigen dage, de eigendom des gretigen Geneesheers zou worden.

Belachelijke anekdoten worden ter deezer gelegenheid verhaald. Onder andere plaatſte de Heer DENIS, 's Keizers Boekbewaarder, een artikel in zijnen Uiterſten Wil, uitdrukkelijk ingerigt, om zijn hoofd tegen Dr. GALL's naaſpooringen te beveiligen. In weerwil, egter, van al-

le

le deeze bekommernisſen en behoedmiddelen, heeft de Dokter in zijne Verzameling bijeengebragt de verſcheiden ſchedels en een goed aantal boetſeerzels van vermaarde mannen, doch vooral van ongemeene perſoonen, kunſtenaars, dichters, gekken, roovers, gelijk ook van dieren, die, op eene duidelijk in 't oog loopende wijze, het uitwendig teeken vertoonen van zekere geneigdheden, of vermogens, die in den mensch zich nooit zoo ſterk teekenen.

In deeze gedenkſtukken, welke de oningewijde waarneemer zonder belang of vermaak beſchouwt, leest en ontdekt Dr. GALL duidelijk de geſchiedenis der perſoonen, tot welke zij behoorden, de hoofdtrekken althans van hun karakter en verſtand. Zijne menigvuldige naaſpooringen, in dit opzigt, hebben hem als onfeilbaar de volgende aanwijzingen doen beſchouwen, welke hij zelf op kleine ijvoiren ſchedels met nummers teekent. Een daarvan ſtelde hij ter hand aan den Hoogleeraar CUVIER, door welken ik daarmede wierd begunſtigd, ter mijner ontvouwinge van het Gallismus, in het Athenæum te *Parijs*.

[Bij mangel aan Afbeeldingen, zijn wij genoodzaakt, het berigt wegens deeze aanduidingen agterwege te laaten; doch zij zijn zoo hoogst harsſenſchimmig, dat onze Leezers bij de agterlaating niets verliezen.]

Allereerst maakte Dr. GALL zijne leere openbaar door zijne leſſen, waarmede hij onverhinderd voortging tot in den jaare 1792, toen zij door het *Weener* Hof verboden wierden, verklaarende dat de nieuwe theorie van het hoofd alleenlijk was berekend om de onderdaanen duizelhoofdig te maaken, en de leere der Stoffelijkheid voortplantte.

Het eenige artikel, door Dr. GALL in druk gegeeven, met oogmerk om zijn ſtelzel te doen bekend worden, is een Brief aan den Baron VON RITZER, en geplaatst in WIELAND'S *Magazijn*. De Heer FRORIEP, een zeer kundig en diepdenkend *Gallist*, heeft een uitvoeriger verſlag van dit ſtelzel gegeeven, in een uitgebreid geſchrift. De Heer BOJANUS, een ander leerling van Dr. GALL, ontwikkelde zijns Meesters leere in eene Vergadering der Geneeskundige Societeit te *Parijs*; en de Hoogleeraar CHAUSSIER, die van het onderwerp verſlag deedt, vondt geene zwaarigheid om te verklaaren, dat Dr. GALL'S ſtelzel op geene der zekere en erkende grondſlagen der Ontleedkunde ſteunt.

(*Het vervolg hiernaa.*)

OVER HET GEBRUIK DER FORCES VINI RUBRI, ROODEWIJN-MOER, OLEUM NUCUM, NOOTEN-OLIE, EN DE UNG. OPTHALMICUM RUBRUM, ROODE OOGZALF, IN DE OOGGEBREKEN. Door F. BUCHNER, *Chirurgijn, Oog- en Stads-Breukmeester te Amſterdam.*

Onder de menigvuldige gebreken, waarmede de brooze Mensch bezogt wordt, zijn die der Oogen zeker niet van de minſten; en dit zal te duidelijker blijken, als men leest, dat derzelver getal ongeveer *tweehonderd* beloopt, enkel gebreken of ziekten, die tot het eigenlijke oog, deszelfs zamenſtellende deelen, en het zien, gerekend worden. Geen wonder, derhalven, dat, vóór onheuchelijke jaaren, in *Egypte*, waar men, om meer dan eene reden, meer dan elders Oogziekten ondervond, zich op dezelve afzonderlijk toeleggende Heelkundigen gevonden wierden. In het, in de voortreffelijke Heelkunst, zoo beroemde *Frankrijk* zag men daarom, van tijd tot tijd, groote Mannen ten voorſchijn komen; maar ook geen wonder, en om die zelfde reden, is het, dat zoo weinigen de moeite willen neemen om op dit voornaam gedeelte der edele Heelkunst zich toe te leggen, maar zich vergenoegen met bij overneeming, of naarvolging, het een of ander middel voor dit of dat gebrek der oogen te weeten; en zich laaten voorſtaan als hadden zij kennis van hetgeen zij behandelen en aanwenden; daar hun gedrag waarlijk niet anders is dan dat der Kwakzalvers. Meer dan eens zag ik hiervan de duidelijkſte proeven. Ik wierd des aangeſpoord, te meer, daar ik, twintig jaaren geleden, in mijne Prijsverhandeling (*) gezegd heb, „ dat elk Kunstgenoot, om de Kunst te volmaaken, uit zijne ervaaring, gelijk de Engelſche Doctor MEAD deed, aan de „ Maatſchappij moest ſchenken alle die middelen, de„ welke men op de proef dikmaals leerde kennen als dien„ ſtig

(*) Zie *Servandis Civibus* IXde Deel, over de gulden Spreuk van den onſterfelijken BOERHAVE, *Simplex veri ſigillum.*

„ ftig en de beste" — laat mij 'er nu bijvoegen, gelijk de eerlijke en kundige Vaderlandſche Heelmeester VAN DER HAAR deed, die waarlijk de Genees- en Heelkunst daar te boven verrijkte met zijne ſchoone aanmerkingen — mag ik ook zoo gelukkig ſlaagen, zou het mij tot genoegen ſtrekken; ik herinnerde mij mijn zeggen van dien tijd, en verpligtte mij, zoo veele misſlagen dagelijks ziende in de Kunst, om zelf te voldoen aan mijne eigen aanbeveeling — en wierd, zeg ik, aangeſpoord, mijne waarneeming aan het Publiek mede te deelen, niet aan mijne kundige medebroederen, maar aan waarheidminnaars, en aan hun, die verwaand genoeg zijn, en zommigen daarvan in hunnen hoogmoed geſtijfd worden door mannen van naam, om als zeer bekwaam voor het oog der waereld op te treeden; om deze menſchen, hebben zij tijd en lust dit klein geſchrift te leezen, wijzer en geſchikter voor hunnen evenmensch te maaken; en zie daar het oogmerk van deze mededeeling.

Ik had reeds vóór langen tijd begonnen eenige Aanteekeningen op het Werk van den Hoogl. PLENCK, de Morbis Oculorum; maar mij herinnerende, dat men in onze Kunst zoo weinig leest, zich veelal behelpt met den ouden ſleutel, en alle nieuws veracht, wilde ik liever door dit Maandwerk eenige afzonderlijke ſtukken in het licht geeven over zommige gebreken der Oogen, en de middelen, in dezelve voorgeſchreeven; en heb mij bepaald, de drie opgemelde, zeer bekende, maar zoo dikwijls misbruikte of kwalijk gebruikte, middelen het eerst te behandelen.

De Moer van Roodewijn is die hef of gegeste ſap der druif, bevattende een zuur wijnzout, en hebbende een zamentrekkend geestrijk vermogen; derhalven is dit middel oplosſende en verſterkende; in de Ooggebreken kan hetzelve dus, in verſlapping der vaten, vliezen en bekleedſels van het oog, en verſtopping of ſtilſtand des bloeds van de *Adnata*, heilzaam zijn, en is allernuttigst; in eene rottende of andere ontaarting van het oog, waardoor allerlei vlekken des oogbols, uitſpattingen der vaten, tot *Fungus* toe, ontſtaan, is zij een voortreffelijk middel; zij onbindt de verſtopte vaten der *Adnata*, verſterkt dezelve, herſtelt de verlooren veerkragt, en maakt in de rotting eene goede ſcheiding. Zij is dus in de Oog-heelkunst van een onontbeerlijk en uitgebreid nut.

Dat

Dat nu de Moer van Roodewijn in waare Oog-ontſteekingen, ook in de zoogenaamde *opthalmia neonatorum*, (zijnde een bijzonder Ooggebrek van eerstgeboorenen, van 't welk ik op een anderen tijd zal handelen) of als vreemde ligchaamen in het oog gekomen zijn, daarin zich hebben vastgezet, en geweldige pijn en ontſteeking veroorzaakt hebben; dat dit middel in deze gevallen niet te pas komt, moet, zonder eenig geneeskundig denkbeeld, het gezond verſtand bezeffen; bij voorb. wanneer levende kalk in de oogen gekomen is, zou dan niet het eenvoudigst oordeel aanwijzen: neem eerst den kalk uit de oogen weg, en de toevallen zullen wijken. Het zelfde is waar, en ik zag het meer dan eens, van ſplinters, ijzer enz., die zich in het hoornvlies hadden vastgehegt.

Verſcheide heele en halve blinde jonggebooren Kinderen zijn 'er door het ontijdig gebruik der Roodewijnmoer gemaakt. Onlangs zag ik nog een armen Joodenjongen, wien men kalk in het oog geworpen had, en wien men, zonder denzelven hem eerst daaruit weg te neemen, een Roodewijn-moers papje op hetzelve had gelast te plaatzen, in een rampzaligen toeſtand.

De beste wijze van aanwending van dit middel is, dat het op zichzelve, of, indien de Moer te dik is, vermengd met gekookt water, koud, voor 't minst niet meer dan laauw gemaakt, aangelegd worde; en verkiest men die te appliceren met haver-gort tot een pap gekookt, dan moet men ze op dezelfde wijze gebruiken, wijl warme pappen het verſterkend vermogen verzwakken.

Eene kleine aanmerking op het aanleggen van pappen of ſtovingen op het oog. In zeer veele gebreken, in welke dezelve te pas komen, moet men ze met bedagtzaamheid plaatzen: eene te ſterke aanſtuiting is in de meeste gevallen ſchadelijk.

De Nooten-olie is de op koude plaaten geperſte olie van de kern van groote Nooten (*Nuces juglandum*). Deze, gedroogd, van de beſchimmelden of bedorvenen wel gezuiverd, geeven een geele, heldere, eenigzins bittere, maar zagte olie; haar vermogen moet dus zijn, verzagtende, verſlappende, afvagende of *detergerende*. Haare verdienſten zijn derhalven niet zeer uitgebreid; het nuttig gebruik bepaalt zich enkel, om op de *cor-*

nea,

sèa, of derzelver buitenſte plaaten, door haar zagt zamentrekkend vermogen, als afvagende en ſcheidende te werken. Het eenige gebrek, waarin dezelve misſchien nog meer zou kunnen nuttig zijn, is de zoogenaamde drooge Oog-ontſteeking, *opthalmia ſicca*. Ik gaa dus ſtilzwijgende voorbij die gebreken, in welke men dezelve aanwendt, alleen om eenige verdienſte te kunnen berekenen: want als men kennis heeft van de zamenſtelling van het hoornvlies, behoorde men te weeten, dat dezelve geen ander vermogen kan uitoefenen, dan op die vlekken der *cornea*, die op derzelver buitenſte oppervlakte voorkomen, bekend onder den naam van *unguis*, *pterygium*, of eenige andere oppervlakkige verduistering of ligte wondjes van het hoornvlies, waar op deze olie werken kan, door met dezelve in aanraaking te komen. *Alle vlekken* of verduisteringen op *eenig deel der cornea, die zich tusſchen de* 2, 3 of 4*de laag derzelve geplaatst hebben, zijn niet vatbaar voor* geneezing met deze olie. Dus is dezelve onnut en ſchadelijk (gelijk ik zoo even meldde van de Moer) wanneer 'er vreemde ligchaamen aan den bol van het oog zich vastgehegt hebben, en tusſchen de vliezen als ingeſchoven zijn; hiervan zag ik verſcheide lompe voorbeelden.

De Nooten-olie moet wel versch zijn, en ten minſten 3 maal daags een droppel in het oog gedaan worden; en indien men zich deze moeite wil getroosten, zal, door een aanhoudend gebruik, de vlek verdunnen, en eindelijk geheel weggenomen worden: dit zelfde kan ook nog door andere plaatsmiddelen worden verkreegen; echter heeft zij, in de gevallen, waarin zij in de daad te pas komt, een bijzonder voordeel, door haare *zagtheid en* gemakkelijke aanwending met een penſeel, en *bijzonder omdat* deze olie niet zoo ligt *en geheel* als wateragtige *oogmiddelen door de traaning* weggeſpoeld wordt of weder wegvloeit.

De *Unguentum Opthalmicum Rubrum* is die thans zoo zeer bekende roode Oogzalf, beſtaande uit verſche Boter of verſche Reuzel met roode *Praecipitaat*, de hoeveelheid der *Mercurius* geregeld naar de grootte van het gebrek, in 't welk men die aanwendt: deze aanmerking geeft misſchien de reden op, waarom men algemeen aan dit middel den lof weigert, welken hetzelve verdient. Wij hebben deszelfs gemeenmaaking bijzonder

der aan onzen Amſterdamſchen Heelmeester VAN GASCHER te danken; zie zijn groote Werk, IIde Deel, bl. 354: om niet hetzelfde te zeggen, wat door hem van dit middel en deszelfs gebruik gezegd is, zal ik de vrijheid neemen dit af te ſchrijven: „ Deze roode Oog„ zalf," zegt hij, „ is het eenvoudigſte en zekerſte „ Hulpmiddel, dat mij bekend is, in allerlei Oogontſte„ kingen, de Chæmoſis zelfs niet uitgezonderd. Ik heb„ be 'er mij nimmer van bediend zonder voordeel; dik„ maalen met eene verbaazende, en alle verwagting te „ boven gaande, uitwerking. Zij, die hetzelve be„ proeven willen, 't geene ik een iegelijk aanraade, „ moeten bedagt zijn het zeer naauwkeurig te berei„ den, en de hoeveelheid der Kwik te regelen naar „ de grootheid der Ontſteking. In ligte gevallen zijn „ agt, tien, of twaalf Greinen, voldoende. In zwaar„ dere, moet men tot vijftien Greinen, een Scrupel, „ twee Scrupels, en zelfs tot een Dragma, opklim„ men. Altoos moet het worden gebragt, tusſchen de „ bepaaling der Oogleden, in eene hoeveelheid, ge„ lijk aan den kop eener groote Spelde of iets meerder, „ 't zij met het einde van den Pink, die hier toe het „ best geſchikt is, 't zij met een Pinſeel. De vermin„ dering der Ziekte eischt eene evenredige verzag„ ting van dit Hulpmiddel, om dat de alsdan toe„ neemende gevoeligheid van het Oog (eene bijzonder„ heid die alle onze opmerking verdient) hetzelve an„ derzints ondraaglijk maakt voor den Lijder. Als 'er „ geene verſche Boter te bekomen is, kan men zich, in „ derzelver plaats, bedienen van zeer verſche en on„ gezouten Varkensreuzel."

Ik voeg hierbij, dat de eene Lijder veel gevoeliger is dan de andere; 't welkdikwijls de reden is, dat de geringſte hoeveelheid zelfs der *Praecipitaat* eene al te groote aandoening maakt op den Oogbol: dit zelfde gebeurt en moet gebeuren in nog grooter reden, als de Boter of Reuzel niet zeer verſch is, wanneer dit zalfje eene dubbele ſcherpte verkrijgt. —— Als men deze aanmerkingen niet beſtendig in het oog houdt, zal men 'er ligtelijk toe komen om dit middel te verachten, wijl men ſoms het gebrek ziet verergeren, althans niet verbeteren; waarvan de waare reden meesttijds onkunde of vooroordeel is: meer dan eens zag ik hiervan proeven; waarom ik herhaale, de hoeveelheid der *Mercurius* te regelen naar de

de grootte der ontſteeking of van het gebrek; de Boter of Reuzel wel versch te neemen, en bij zeer gevoelige menſchen voorzigtig te zijn met de hoeveelheid; deze b. v. in de minſte gifte zelfs tot 4 gr. op een once te bereiden. — Bij het geen VAN GESSCHER zegt, voeg ik nog, dat het nut van dit middel mij dikwijls bleek in dat zoo dikwerf voorkomend Ooggebrek, de *Ectropium*, of omkeering van het onderſte Ooglid. Dit afzigtelijk gebrek met deze zalf beſmeerd 2 of 3 maal daags, geeft veeltijds veel verzagting, verbetering, ook dikwijls geneezing, als het niet veronderd is; bijzonder als 'er *merc. purgatien* tusſchen beide worden toegediend.

Nog één aanmerking. De Heer VAN GESSCHER zegt: „ Dit is het eenvoudigſte en zekerſte hulpmiddel, dat „ mij bekend is, de *chemoſis* zelfs niet uitgezonderd." Hiermede wil deze Geleerde niet, en kon hij niet zeggen: „ gebruik maar dit mijn voorſchrift, zonder de „ kwaal in derzelver oorſprong te onderzoeken, en „ daarnaar uwe geneeswijze in te rigten;" dit zou ſtrijden tegen 's Mans ervaaring en eigen onderrigtingen; neen: zijn oogmerk is alleen, om hetzelve aan de hand te geeven, als het beste plaatsmiddel; en dat is het zeker: want hoe zou, om één uit veele te noemen, in een *opthalmia venerea* dit middel alleen iets afdoen? — en zou het zelfs niet ſchaaden in alle waare Oog-ontſteekingen, waarbij geene afleidende, verkoelende en oplosſende behandeling plaats had? — Ik zou deze aanmerking niet gemaakt hebben, want zij ſchijnt bijna overtollig; maar verſcheide proeven van onkunde in dezen verpligten mij daartoe; en daar men dit middel zoo ſlordig en lomp ziet gebruiken, ja zelfs het Publiek in een Almanak voetſtoots aanbeveelt, heb ik het noodig geoordeeld, dit hier in te vullen; te meer, daar dezelfde aanmerking ook toepaſselijk is op de twee eerst behandelde middelen, gelijk ik reeds gezegd heb. Dat men dan nimmer van een dezer middelen een onverſtandig gebruik maake, maar dezelve zoodanig als behoort, en in zulke gevallen, waarin zij te pas komen, aanwende; dan zal men zich dikwijls zelfs boven zijne verwachting beloond zien.

DE VOORNAAMSTE LEEVENSBIJZONDERHEDEN VAN DEN PRUISSISCHEN GENERAAL JOHAN JOACHIM VON ZIETHEN; ONTLEEND UIT DE LEEVENSBESCHRIJVING DIENS HELDS, GESCHREEVEN DOOR MADAME DE BLUMENTHAL, EERSTE HOFDAME VAN HAARE KONINGLIJKE HOOGHEID, DE WEDUWE VAN HENDRIK VAN PRUISSEN.

Aan de Heeren Schrijveren der *Vaderlandſche Letteroefeningen.*

Mijne Heeren!

„ Leevensbeſchrijvingen maaken geen onaanmerkelijk
„ en buiten twijfel een zeer leerzaam gedeelte uws
„ Mengelwerks uit. Eigenaartig vallen dezelve meest-
„ al ten deele aan Geleerden, of in eenig vak van Wee-
„ tenſchappen zich beroemd gemaakt hebbende Man-
„ nen; dan een Leevensberigt, een Perſoon van eenen
„ anderen ſtempel betreffende, zal, verſcheidenheids-
„ halven, wanneer het daarenboven belangrijk en leer-
„ zaam is, zeker bij Ul. eene plaats verdienen. Deeze
„ verzoeken wij voor het ingeſlootene, een uittrekzel
„ behelzende van de hier boven gemelde breede Lee-
„ vensbeſchrijving, welke twee bekwaame Boekdeelen
„ in 8vo. beſlaat. Bij de zodanigen, die de Oorlogen
„ des Konings van *Pruiſſen*, FREDERIK DEN GROOTEN,
„ geleezen hebben, is de naam van ZIETHEN te over be-
„ kend: dan wij twijfelen geen oogenblik, of zij zullen
„ wel eene nadere en bepaalder kennis begeeren van eenen
„ Held, wien niemand in dapper- en ſtoutmoedigheid
„ overtrof; in krijgskunde en ijver ſtreefde hij de voor-
„ naamſten van zijnen tijd op zijde; en het geluk dien-
„ de hem. Daarenboven ſtak hij uit door de hoedanig-
„ heden van eene groote en edele ziel, en levert eene
„ Characterſchets op, agtenswaardig, aanvallig, en
„ van dien aart, als de Geſchiedbladen ons ſchaars te
„ leezen geeven.

„ De vrouwlijke hand, welke het onderſtaan heeft,
„ deezen Held te maalen, kweet zich met zo veel

„ trou-

„ trouwe als bekwaamheids van haafe taak. Diep deelende in het voorwerp haarer beſchrijvinge, is dezelve verre van dor, maar mag leevend en bezield heeten. Zij voert den Leezer mede op alle de wisſeltooneelen, waarop zij VON ZIETHEN vertoont.

„ Was de avondſtond diens Generaals luisterrijk, zijn leevensdageraad mogt bewolkt heeten. Zijn leevenslot onderwierp hem aan beproevingen, niet min gevaarlijk en buitengewoon, dan de daaden, die zijnen Naam vereeuwigen. Alles, wat de verregaandſte laagheid der menschlijke natuure kan verzinnen, werd te werk geſteld, om de ſterkte van zijnen geest op de proef te zetten, en zijne deugd te oefenen. Schoon in hartgrondigen ijver voor zijnen Koning blaakende, en hem de grootſte dienſten bewijzende, bleeven, egter, dezelve ſlegt beloond. Tot dat de Zevenjaarige Oorlog uitborst, ſchijnt de groote FREDERIK naijverig ten zijnen opzigte geweest te zijn. Toen deeze ſchriklijke Oorlogsſtorm opſtak, bediende zich de dappere VON ZIETHEN, bemerkende dat hij het vertrouwen zijns Koninglijken Meesters derfde, en gevoelig wegens de onheuſche bejegeningen hem overgekomen, van eene ongeſteldheid, welke hij daadlijk hadt, om den Krijgsdienst te verlaaten. Hij ſcheen onwrikbaar in dit beſluit; alle de boodſchappen des Konings waren vergeefsch. FREDERIK kende nu 's Mans waarde. En wij zeggen niet te veel, wanneer wij hier te nederſtellen, dat de Koning zichzelven en zijn Koningrijk behieldt door het onderrigt in de ziekenkamer van ZIETHEN; dat hij zijn eindelijke zegepraal, in dien hachlijken ſtrijd, aan de bedſponde van dien ouden Krijgsheld verzekerde. Naa het eindigen van dien ſtrijd, nam FREDERIK alle gelegenheden waar, om hem blijken van eer en vriendſchap te geeven. Twee treffende bewijzen daarvan, welke aan kinderlijken eerbied grenzen, mogen wij niet voorbij hier nog aan te ſtippen. — Op zekeren tijd bevondt zich de grijze VON ZIETHEN aan 's Konings tafel. Eene ſluimering overviel hem bij het nageregt: die naast hem zat, de uiterſte onwelvoegelijkheid daarvan gevoelende, ſtondt gereed om hem te wekken; dan de Koning, zulks bemerkende, gaf deezen een wenk, terwijl hij vol gevoel daar nevens voegde: *Laat den ouden Held rus-*

„ *ten! Hij heeft zo menig nagt voor ons gewaakt, opdat*
„ *wij gerust zouden kunnen ſlaapen!* — De andere trek,
„ door ons bedoeld, gaat in Prent uit, en verbeeldt VON
„ ZIETHEN, door jaaren en lichaamszwakheid gedrukt,
„ *zittende*, terwijl de Koning met zijn ganſchen Staf
„ voor hem *ſtaat*.

„ Dan wat houden wij, door deezen reeds te breed
„ geworden Brief, uwe Leezers langer op," — enz.

* * *

De omſtandigheden van VON ZIETHEN's afkomst, en van zijne vroegſte dagen, ſchijnen zo veel invloeds gehad te hebben op zijn volgend leevenslot, dat wij dezelve niet met ſtilzwijgen mogen voorbijgaan. Onze Leezers zullen daarin een trek ontwaaren van den Held, welke ten hoogſten hunne opmerking verdient, als vertoonende, op eene treffende wijze, de kragt van vroegtijdige neiging, en tot ſtaaving ſtrekkende van het denkbeeld, dat de Natuur de zodanigen, die zij beſtemt tot verhevene posten, kragtig aandrijft om den daartoe geſchikten weg in te ſlaan.

JOHAN JOACHIM VON ZIETHEN zag, op den 18 Mei des jaars 1699, het leevenslicht, te *Wuſtrau*, een Dorp, aan zijne Familie toebehoorende, gelegen in het Land van *Ruppin*, zeven *Duitſche* mijlen van *Berlijn*. Zijn Vader, JOACHIM MATTHIAS VON ZIETHEN, was een Landedelman, die op zijn Landgoed leefde, buiten allen burgerlijk bewind of krijgsdienst. Hij was getrouwd aan ELIZABETH CATHARINA DE JARGAS, uit den Huize van GANZER: bij deeze hadt hij vier Dogters en twee Zoons; van de twee laatſten ſtierf 'er een in zijne kindschheid.

De middelen van den ouden VON ZIETHEN waren niet groot: niet meer dan vijfhonderd Rijksdaalers trok hij van zijn Landgoed *Wuſtrau* (*). Van dit zeer middelmaatig inkomen leefde die Heer met zijne Familie, welker behoeften weinig waren, gelijk men gewoon was,

(*) *Wuſtrau* werd ten dien dage bezeten door drie onderſcheide Perſoonen. Het aandeel van VON ZIETHEN bedroeg omtrent een zesde gedeelte.

was, in de eenvoudige tijden, op het einde der Zeventiende Eeuw. De treeken en te kortdoeningen zijner rijkere Buuren, die hem, bij wijlen, zwaar vielen, deeden hem alleen het gemis van ruimer middelen ontwaaren, en, onder den drukkenden last hunner onregtvaardige bejegeningen, betoonde hij een zelfbedwang, zeer zeldzaam onder de oude *Duitschers*.

De jonge VON ZIETHEN was, in zijns Vaders huis, geheel verstooken van de middelen tot onderwijs en beschaaving. Aan zichzelven overgelaaten, in een leevenstijd, op welken Jongelingen van eenigen stand zich toeleggen op verscheidenerlei weetenschappen en oefeningen, moesten 's Jongelings bekwaamheden zichzelven ontwikkelen: dit gaf aan hem dat character van oorspronglijkheid, 't welk de hand der beschaaving misschien zou hebben uitgewischt.

Von ZIETHEN besteedde den ledigen tijd zijner kindsche jaaren in plans voor het toekomende te vormen. Het ledige, 't geen hij in zijns Vaders leevenswijze opmerkte, het klein aandeel van dien's middelen, 't geen hem ten deele zou kunnen vallen, de beperkte en geenzins lugtige huizing, welke hij ten vaderlijken verblijve bewoonde, in stede van hem af te schrikken of te ontmoedigen, dienden alleen om zijnen moed aan te vuuren en zijne eerzugt meer en meer te ontsteeken. Nog maar een kind zijnde, was zijne verbeelding reeds onledig met het erfgoed zijner Ouderen te verfraaijen; en in zijnen ouderdom heeft hij te meermaalen bekend, dat de plans, welke hij naderhand volvoerde, voor een gedeelte de droomen zijner jeugd waren.

Van zijne vroege kindschheid af, liet hij eene bepaalde geneigdheid tot het Krijgsleeven blijken. Wanneer 'er een Soldaat door *Wustrau* trok, iets dat zeldzaam geburde, *volgde de jonge ZIETHEN* hem als op de hielen, kon zich niet voldoen met hem te aanschouwen, en deede alles om op hem te gelijken. De *Pruisische* Krijgsknegten draagen, gelijk bekend is, het hair als een staart gebonden. Elken Saturdag verzogt de jonge ZIETHEN van zijnen Vader vrijheid om na *Ruppin* te mogen gaan, eene plaats, een *Duitsche* mijl van *Wustrau* af gelegen, waar een Soldaat der Bezetting, met wien hij kennis gemaakt hadt, zijn hair op de *Pruisische* wijze opbouwt, en hem een wel vastgestrengeld en gepoederden staart

maakte, welke hem de geheele volgende week ten clerraad ſtrekte. Hij hadt toen negen jaaren bereikt.

De Natuur hadt hem bedeeld met een vaardig begrip van regt en onregt, en tevens met de ſterkſte neiging om onderdrukking wederſtand te bieden. Deeze gaarthen ontdekten zich in hem van zijne vroegſte kindschheid, en vormden hem tot een naauwkeurig en oordeelkundig waarneemer van alles, wat binnen den kring zijner opmerking viel. Het onvoegelijk gedrag van zijns Vaders Buuren maakte hem verſtoord; zijns Vaders kwellingen werden de zijne; en in bitterheid des harten hoorde men hem te meermaalen zweeren, dat hij 'er, ten eenigen dage, een einde aan zou maaken.

ZIETHEN tradt in den Krijgsdienst, en werd Vaandrig bij een Regiment Voetvolk; doch bevindende dat hij tot vier keeren toe in de bevordering werd voorbijgegaan, verzogt en bekwam hij zijn ontſlag. De bekrompenheid van middelen, de kleinheid zijner geſtalte, de onaangenaamheid zijner ſtem, het gebrek aan vermogende vrienden om hem voort te helpen, baarde alles, op een geſtel, uit den aart geweldig, geene voordeelige uitwerkzelen.

Deeze eerſte proeve des Krijgsmansleevens was weinig geſchikt om de ſtrengheid zijner zeden te leenigen. De *Duitſchers*, gelijk te over bekend is, hebben altoos voor ſterke drinkers bekend geſtaan. Deeze ondeugd, welke algemeen in het *Pruiſſiſch* Leger heerschte, deedt zulks bij uitſtek bij het Regiment van SCHWERIN. Men hieldt het voor een vast gebruik, dat de Officier, die de wagt hadt, een vat bier in het wagthuis liet komen, 't geen hij nimmer miste met zijn volk ledig te drinken. Elk moest op zijne beurt, in ééne teug, een pint drinken; hij, die dit niet kon doen, werd uitgelachen, en niemand, om eenige reden, welke ook, verſchoond van die zwelgpartij. Zulks veroorzaakte den jongen ZIETHEN geene geringe verlegenheid, wiens kleine maag onmogelijk zo veel biers kon laaden, en die gevolglijk zijn afkeer van dit zwelgen liet blijken. Hij vondt zich verlegen, wat te doen, om duizend onaangenaame ontmoetingen af te weeren: elk oogenblik bijkans werd hij ten tweeſtrijd uitgedaagd. In 't einde verwierf hij van zijne makkers, dat hij, in ſtede van die groote teugen bier te drinken, een klein glas brandewijn zou neemen:

dit

dit was hem minder onaangenaam, en min nadeelig voor zijne gezondheid.

Bij dit buitenſpoorig zwelgen, en de ruwheden, welke den ſtempel van dien tijd draagen, en door de gewoonte het aanſtootlijke verlooren, kwamen lustopvolgingen van eene andere ſoort, overeenkomſtiger met de natuur, tot welke ZIETHEN, wiens driften zich begonnen te ontwikkelen, meer geneigdheids gevoelde, en die hij begon te denken dat hij ſtrafloos mogt opvolgen. — Hoe gelukkig was het voor hem, dat hij geſtuit werd in het begin van eene loopbaane, op welke hij gevaarliep van zijn zedelijk character te beſmetten! — In zijn ſtil verblijf hadt hij tijd tot nadenken, en die overweegingen te koesteren, waarvan hij zelve het onderwerp was, en zich in ſtilte voor te bereiden tot zijnen volgenden leevensſtand.

Vuurig, eerzugtig, en uit den aart tot buitenſpoorigheden overhellende, zou hij zich in onuitkomelijke zwaarigheden geſtoken hebben, hadde hij, bij de eerſte intrede in het Krijgsmans leeven, dat onthaal genooten, 't welk jongelingen van middelen veelal ten deele valt. Hij zou waarſchijnlijk uit het oog verlooren zijn, of nimmer de ſchitterende rol geſpeeld hebben, welke op hem wagtte. Zijn lot wikkelde hem in verſcheide ongelegenheden, deedt hem het oog zijner aandagt op zichzelven vestigen, en leerde hem, dat hij de eerzugt, welke hem bezielde, alleen kon voldoen, en zijnen ſtaat verbeteren, door op zichzelven alleen te vertrouwen, en al zijne hoope te vestigen op den grondſlag van waare verdienſten. Tot het luisteren na zodanige voorſchriften, tot het volgen van zulke raadgeevingen, werd verſtand en teffens kloek beraad gevorderd. Het ontbrak ZIETHEN aan geen van beiden; en hierdoor was het, dat de eerſte kiemen van die zedelijke kragt, die ſterkte van character, welke naderhand zo veel bewonderings baarde, in zijn jeugdig gemoed zich ontwikkelden.

Eenigen tijd beſteedde ZIETHEN om zijne zaaken te regelen, en hij vondt zich, op gunſtige voorwaarden, weder in den Krijgsdienst aangenomen. Verwonderlijk veele keeren liep zijn leeven gevaar. Nu eens was hij naauwlijks een brug overgegaan, of dezelve ſtortte in; dan weder trok hij over een bevroozen meir, en werd tijdig gewaarſchuwd om niet voort te gaan op eene zeer zwakke plaats, waar hij onvermijdelijk ingeval-

len zou wreken en het leeven verooren hebben. Eens vondt een menschlievend reiziger hem als leevenloos in de sneeuw liggen; zijn paard was onder het jaagen gevallen en over hem heen getuimeld. Op een anderen tijd zette hij vol drifts in een bosch de jagt voort, en kwam ter plaatze, waar veel dood vee lag; de lugt vol smetstoffe, welke daarvan opging, deedt hem dermaate aan, dat hij bezwaarlijk al struikelende den weg kon bereiken; op deezen viel hij in zwijm; doch tijdige bijstand bragt hem weder bij; en, hoe zonderling het moge klinken, hij viel naderhand bijkans als een slagtoffer van de moorddadigheid zijns hoogeren Officiers.

Deeze was naijverig wegens ZIETHEN's meerdere verdiensten, en hij moest alle maate van mishandeling verdraagen, welke deeze nijdigaart kon verzinnen. Eens door hem op de smaadlijkste wijze beleedigd, daagde ZIETHEN hem voor den degen: hij was te groot een bloodaart om die uitdaaging aan te neemen, en deedt des klagten bij den Generaal. Men hieldt Krijgsraad, en een jaar gevangen zitten was voor ZIETHEN het gevolg.

Bij de wederkomst van ZIETHEN bij het leger was het Regiment gevoelig geworden wegens 's Mans waarde en verdiensten, en veragtte zijnen vijand, die tot laage en veragtlijke middelen de toevlugt nam, en zelfs zo verre ging, dat hij besloot zich door moord te ontslaan van eenen man, wiens tegenwoordigheid hem steeds stoffe van zelfverwijt verschafte. Menigmaal wagtte hij hem 's nagts in de straat op. Zeker zou hij op een avond hem gedood hebben, hadde ZIETHEN zich niet in tijds omgekeerd, en, door de versmaadende taal zijner oogen en houding, den moordenaar ontwapend, en diens arm, reeds tot het doen van den slag opgeheven, afgekeerd.

Mogten de jongen en volvuurigen, die bij het krijgsleeven worden opgetoogen, van ZIETHEN te deezer gelegenheid leeren, hoe hun gedrag te regelen! Laat een Man, die geene zogenaamde beschaafde opvoeding ontvangen hadt, hun ten voorbeeld strekken, als zij verneemen, dat de wijze, waarop hij den Man, die het op zijn leeven gemunt hadt, zogt te bestraffen, was — door die daad in vergetelnisse te bedelven!

Dit edelmoedig stilzwijgen was egter buiten staat om de algemeene afkeuring den mond te stoppen; deeze ver-

verhief zich tegen dien Officier. Deeze bemerkte, dat hij in 't algemeen gemijd werd, en dat eene Dame, met welke hij iets hadt uitſtaan, en die hem eertijds in het vervolgen van ZIETHEN behulpzaam geweest was, hem nu verſmaadde. Hierdoor woedend geworden, koos hij den verjaardag dier Dame uit, om eene laatſte wanhoopige pooging te doen, om ZIETHEN uit de voeten te helpen. Door liefde en wijn verhit, en het lot, 't geen hem wagtte, beevende vooruitſnellende, indien hij den ſmaad, welke hem bejegende, niet uitwischte door het bloed zijns vijands, riep hij al het overſchot zijns moeds op, en viel ZIETHEN aan op ſtraat, bij dag, wanneer deeze uit een huis tradt; hij wikkelde hem in een tweegevegt, 't welk uitwerkzels baarde, die gelegenheid gaven tot een der allermerkwaardigſte lotgevallen zijns leevens.

Alle voordeel was aan den kant des Aanvallers. ZIETHEN hadt naauwlijks tijd om van leer te trekken en zich in ſtaat van zelfverdeediging te ſtellen. Een nieuw ongeluk kwam 'er bij; zijn geweer brak in ſtukken, toen hij een ſlag, welke hem dreigde het hoofd te klieven, afweerde. De Capitein, gelijk de Leezer zeer wel zal willen gelooven, zou laag genoeg geweest zijn om partij te trekken van dit toeval, om den twist te eindigen, en ZIETHEN ware zeker een man des doods geweest, hadde hij de tegenwoordigheid van geest niet bezeten, om met het gevest zijns zijdgeweers in 's partijs aangezigt te ſtooten, die onmiddelijk agter over tuimelde en op ſtraat nederviel. ZIETHEN wist intusſchen een nieuw ſoort van wapentuig, dat bij de hand was, magtig te worden. Dit beſtondt in een langen hefboom, behoorende tot brouwgereedſchap, bij een pomp ſtaande. De jonge Held zwaaide, als een andere HERCULES, zijn knods. *Zijn partij* was intusſchen weder opgeſtaan, en viel op hem aan met zijn fabel; de ongelijke ſtrijd werd hervat, en behendigheid ſtreedt tegen meerder kragts. Een derde kwam 'er bij; deeze was een Officier; ZIETHEN verzogt om diens zwaard; dit verzoek werd afgeſlaagen; hij ſtelt zich tusſchen de vegtenden, en beſchermt de zwakſte partij. De Officier, die de wagt hadt, verſchijnt, en neemt, de vegtenden geſcheiden hebbende, Hun beiden in hegtenis. Dit was 't geen de Capitein verlangde. Het geluk hadt hem gediend, en hij verbeeldde zich, wonderen uitgevoerd te hebben, door te-

gen een ontwapenden vijand te ſtrijden. Hij vertrouwde, in dit geval, zulke doorſlaande blijken van moed en dapperheid gegeeven te hebben, als voldoende waren om zijne agting bij het Regiment te herſtellen. Hij vleide zich daarenboven, dat die tweede gebeurtenis ZIETHEN volſtrekt haatlijk zou maaken in de oogen des Konings, en diens volkomen val verhaasten.

ZIETHEN was verre van ongevoelig wegens den onaangenaamen toeſtand, in welken hij zich bevondt. Doch van zijne Medeofficieren ontmoette hij alle zodanige bejegeningen, als konden dienen, om eene ziel, vol van ontrustende vooruitzigten, op te beuren. Een Krijgsgeregt werd, even als in het voorgaande geval, gehouden; en men verzuimde niets, wat kon dienen om den onbeſchermden Lieutenant ten val te brengen.

Zes weeken verliepen 'er, en het vonnis des Krijgsraads kwam uit *Berlijn*. Het verbaasde elk, die het hoorde. De Capitein werd tot eene gevangenis van drie maanden verweezen, om dat hij eerst zijn geweer getrokken hadt, en ZIETHEN verloor alles, van wegen het ſtooten met het gevest zijns geweers in 't aangezigt van den Capitein. Dit bedrijf, 't geen in de daad niets meer was, dan eene zeer verſchoonlijke verdeediging, tegen een zigtbaar oogmerk om hem te vermoorden, werd een voorwendzel om den onſchuldigen de ſtraf eens ſchuldigen op te leggen. — Dit ſtreng en onregtvaardig vonnis moet egter den Koning niet worden ten laste gelegd, dewijl men zijne Majeſteit tegen ZIETHEN hadt weeten voor in te neemen, zo dat hij ongunſtige vooroordeelen tegen dien Man hadt opgevat. De Vorst meende waarlijk, dat hij eene daad van regtvaardigheid verrigtte, en dienst deedt aan het Regiment, door het te ontheffen van een Officier, dien men hem hadt afgeſchilderd als heethoofdig en gevaarlijk. ZIETHEN uit dit oogpunt beſchouwende, bekragtigde hij het vonnis in alle de bijzonderheden.

Het daar op volgend gedrag van ZIETHEN is niet alleen belangrijk, dewijl het ons 's Mans character ontwikkelt, maar ook, wel doordagt, ons in de kennis van 't menschlijk hart eene treflijke les geeft.

Door het geſtreeken vonnis vondt ZIETHEN zich voor de tweede keer in den Krijgsdienst geſtuit, en wel op eene zeer vernederende wijze, en, naar allen oogenſchijn, voor altoos daarvan uitgeſlooten, terwijl zijn laaghar-

ti-

tige tegenſtander volkomen zegepraalde. — Deeze zegepraal was egter van geen langen duur; de wraak volgde hem, en wij zullen dien eigenſten Man vervolgens in een geheel ander licht aanſchouwen.

ZIETHEN verwierf te regt eene nieuwe maate van agting, door de waardige wijze, op welke hij het ongeluk en de ongenade, welke hem bejegenden, verdroeg. Hij morde noch klaagde, noch was bedagt op eenige wraakneeming tegen de bewerkers van deſongenade, waarin zij hem gedompeld hadden. Hij onderwierp zich aan zijn lot, en trok ſtilletjes na *Wuſtrau*, waar hij, ſchoon naar allen uiterlijken ſchijn vrij en meester van zijne bedrijven, niet kon nalaaten zich als een gevangen man aan te merken, een leeven leidende zonder eer, zonder post, zonder vooruitzigt. Het vuur van zijnen geest verdoofde; zijne vermogens verlamden als 't ware. Hadde hij eene mindere maate van kieschheid bezeten, losſer van aart geweest, en den gloed van Vaderlandsliefde in een minderen graad gevoeld, of enkel met zijn ſtaat en belang geraadpleegd, hij zou zeker zijnen dienst aan eene vreemde Mogenheid hebben aangeboden. Dit denkbeeld kwam menigmaalen bij hem boven; nogthans deedt hij, wat weinigen, in zijnen toeſtand, zouden gedaan hebben, — hij ſtelde zijnen pligt tegen over de geraaktheid zijner aandoeningen, en bewaarde zich gelukkig voor zijn Vaderland.

Wat mogt men niet verwagten van eenen Man, in wien de neiging en het vermogen, om volgens zulke beginzelen te handelen, zich vereenigden, en die, de opwellingen van zijn gewond hart aan de heilige wetten van eer en liefde tot zijn Vaderland opofferende, beſloot, geen ander Vaderland te erkennen? De veelvuldige pogingen, op zichzelven gedaan, de herhaalde bevogtene zelfſtrijden, bragten ongetwijfeld veel toe om in hem dat groot character te vormen, 't geen, geduurende het overige zijns leevens, hem eene beſtendige voldoening ſchonk.

Onderſteund door de bewustheid zijner onſchuld, en overtuigd van de onregtvaardigheid des lots, hem bejegend, bragt ZIETHEN eenige maanden door te *Wuſtrau*, geheel van de zamenleeving afgezonderd. Deeze leevenswijze werd hem in 't einde ondraaglijk, en hij beſloot na *Berlijn* terug te keeren. Overtuigd, dat hij, op zichzelven, buiten ſtaat was om zijne geluksbevordering al-

aldaar te bewerken, en dat de Koning al te zeer tegen hem vooringenomen en verbitterd was, om hem weder in den Krijgsdienst toe te laaten, zonder de tusschenspraak van veelvermogende vrienden, kwam hij, te deezer gelegenheid, den afkeer te boven, welken hij hadt van tusschen beide komende aanbeveeling. Zijn hoogmoed boog zich onder het juk der noodzaaklijkheid, en zijne drift, om zijn Vaderland te dienen, bragt eindelijk bij hem te onder den altoos gekoesterden wederzin om de rol van een aanzoekdoener te speelen. — Hij maakte ten dien einde zijn hof bij eenigen der Generaals, die met den Koning gemeenzaam verkeerden, en voornaamlijk bij den Maarschalk VON BUDDENBROEK en den Generaal VON FLANZ, die welhaast 's Mans verdienſten ontdekten, hem aanzagen als het slagtoffer van kunstenarij en nijd, en hem hunne goede dienſten aanboden, zo ras zij het geraaden zouden oordeelen zich ten zijnen voordeele aan te melden; voor het tegenwoordig oogenblik zou het noemen van zijn' naam den Koning in een kwaaden luim gebragt hebben.

Een gunstiger tijd brak eindelijk aan. De Koning, een bezoek afgelegd hebbende bij zijne Dogter, de Gravinne VON BAIJREUTH, zag aan dat Hof een klein Huzaarencorps, 't welk zeer zijne aandagt trok. Deeze Huzaaren, voornaamlijk gebezigd om het Gezin der Markgravinne te begeleiden, als het uittoog, waren, in hunne beste kleeding, gezonden, om den Koning, als hij op de grenzen kwam, te ontmoeten. Het gezigt eener krijgsbende, zo schitterend uitgerust en heerlijk gewapend, ontstak in FREDERIK WILLEM eene hevige begeerte om in zijnen eigen dienst zulk eene krijgsbende te hebben; aan deeze wilde hij eene onderscheidende krijgseere schenken, en die zelf onder zijn eigen oog vormen. — In den Jaare 1722 hadt hij twee Huzaaren-compagnien in *Prais-sen* opgerigt; en ten Jaare 1730 bestondt zijne geliefdste bezigheid om een derde te *Berlijn* te vormen, zamengesteld uit de schoonste manschappen van de *Baijreutsche* Compagnie, die de Markgraaf hem nu hadt overgedaan, met eenige vrijwilligers uit het zelfde land, de bloem der Huzaaren uit de twee *Pruisische* Compagnien, en eenige Recruten, in *Hungarijen* geworven. Dit was de oorsprong des Regiments van ZIETHEN, 't welk naderhand zo beroemd werd, zo wel uit hoofde van deszelfs eigene dapperheid, als die van hunnen Aanvoerder.

De

De Koning hadt den Capitein en Cornet van de nieuwe Compagnie benoemd; de Lieutenantsplaats was nog onvervuld. Zijne *Majesteit* gelastte den Generaal VON BUDDENBROEK, *uit te zien* na een Persoon, eigenlijk voor deeze *soort* van dienst geschikt. De Generaal, die ZIETHEN kende en hoogagtte, liet het oog op hem vallen, en stelde hem den Koning voor. Wel hadt hij 's Vorsten toorn voorzien, en verdroeg de eerste uitbarsting met geduld. De Koning verklaarde, dat hij niet meer van ZIETHEN wilde hooren spreeken. De Generaal hervatte met te verklaaren, dat ZIETHEN een zeer waardig Man was, en dat hij zich tot waarborg voor diens gedrag stelde. In 't einde voegde de Generaal VON FLANZ zijne aanzoeken, ten voordeele van den aangepreezen Lieutenant, daar nevens; en de Koning, getroffen door het goed gevoelen, 't welk deeze twee zijner Gunstelingen *van* ZIETHEN te kennen *gaven*, leende het oor *aan hunne* verzoeken, en betuigde *zijn* verlangen om hem te zien.

Een Boode werd met deeze blijde tijding na *Wustrau* afgevaardigd. ZIETHEN kreeg last om zich te *Konings-Wusterhausen* te vervoegen, en daar 's Konings goeddunken te vernemen. Deeze bevondt zich te dier plaatze op eene jagtpartij. De Capitein en de Cornet waren 'er reeds vóór hem gekomen, en nevens hem den Koning voorgesteld. Zijne Majesteit, die zich geheel opgeruimd vondt door het vermaak, 't geen hem de jagt verschaft hadt, ontving de twee andere Officiers op de minzaamste wijze; dan ZIETHEN verweet hij, in de tegenwoordigheid dier beide begunstigden, alle de misslagen, hem ten laste gelegd, en aan welke hij hem schuldig hieldt. ZIETHEN, bewust van zijne onschuld, zweeg op dat alles geheel stil. Dit was het tijdstip niet, om te zijner *regtvaardiginge* te spreeken; hij gevoelde *dit*, en de beide Generaals stonden in 't zelfde *begrip*. Een enkel woord zou zijn fortuin omverre geworpen en misschien voor altoos vernietigd hebben. De Koning, in 't einde behaagen scheppende in ZIETHEN's onderwerplijk gedrag, begon de strengheid van zijnen toon te verzagten, en ZIETHEN werd tot Lieutenant der Huzaaren aangesteld; nogthans, gelijk 'er de Koning woordlijk bijvoegde, „ op voorwaarde, dat hij zich geregeld gedraa„ gen zou, en zijn Opperofficier een waakend oog op „ hem zou houden!"

Dit

Dit tooneel was geene geringe proeve voor een Man, zo grootmoedig als ZIETHEN; geene kleine vernedering in de daad voor hem, bij het wederkeeren in den Krijgsdienst. De liefde, nogthans, welke hij zijn Vaderland toedroeg, en welke hem, tot duslange, wederhouden hadt om in vreemden dienst te treeden, kwam hem weder te hulpe, en deedt hem zwijgen. In de volgende tijdperken zijns leevens was hij buiten ſtaat, om zich, zonder de grootſte ontroering, deeze ontmoeting te herinneren; en zelfs toen hij ten hoogſten toppunte van roem was opgeklommen, kon hij nimmer van dit onderwerp ſpreeken, zonder de kennelijkſte blijken te geeven van den indruk, welken het nog op hem maakte.

ZIETHEN was een-en-dertig jaaren oud, toen hij deezen post bekwam. Welhaast vondt hij zich in nieuwe ongelegenheden ingewikkeld. Capitein VON BENEKENDORF, zijn hoogere Officier, hadt het tooneel te *Wuſterhauſen* niet vergeeten, noch 's Konings last om een waakend oog op ZIETHEN te houden. Hij volvoerde deeze taak op eene wijze, geheel onbeſtaanbaar met de eer en de gevoelens van ZIETHEN, wiens bedaardheid en geduld te meermaalen op de zwaarſte proeve geſteld werden. Naa herhaalde worſtelingen met zichzelven, kwam hij het eindelijk te boven, en leerde in deeze nieuwe oefenſchool, dat lieden, beſtemd om eenmaal gunſtelingen te worden, veele beproevingen moeten ondergaan, als voorbereidingen tot het genot, 't welk hun, ten eenigen tijde, zal ten deele valleh.

Van deezen Capitein veele zwaare mishandelingen ondergaan hebbende, begon eindelijk de Fortuin ZIETHEN gunſtiger toe te lachen. De Koning nam met onderſcheiding kennis van hem, en verwaardigde hem met zijn vertrouwen. Hij werd bevorderd, en onafhangelijk van zijn' onwaardigen Overſte.

Het lot ſcheen egter met ZIETHEN niet verzoend. Eigen onvoorzigtigheid bragt hem bijkans in een zeer ongelukkig geval. De *Franſchen* waren in het Keizerrijk gevallen, en FREDERIK WILLEM, beſlooten hebbende, een werklijk aandeel te neemen in derzelver uitdrijving, toog zelve na het leger, doch vondt zich, ter oorzaake van ongeſteldheid, verpligt, welhaast na *Berlijn* terug te keeren.

ZIETHEN, met zijn volk door het Hertogdom *Weimar* trekkende, werd door den Hertog in diens kamp genoodigd,

digd, en tot het bijwoonen van een maaltijd, op welken de beker al te ſterk rondging. Veele Dames uit de Hoofdſtad, onder welke 's Hertogs Meestreſſe was, kwamen dien dag het kamp bezigtigen, en vereerden een bal, 's avonds gegeeven, met haare tegenwoordigheid. Deeze ſchoone en beminnelijke Dame maakte een diepen indruk op ZIETHEN's hart. Ontvonkt door onmaatigheid, en bedwelmd door de opwelling der drift, vergat hij, dat hij een Mededinger hadt, geregtigd tot ontzagbetoon, en wiens jaloezij een gelijken tred hieldt met de toeneemende liefdevervoering van zijnen gast. Het tooneel zou een ernſtigen keer hebben kunnen neemen, zo niet ZIETHEN, die ongewoon was veel te drinken, onder het drinken bezweeken ware. Hij werd van tafel gebragt; en de Hertog, zeer in zijn ſchik met dit voorval, gaf last, om ZIETHEN, door den wijn in een ſtaat van gevoelloosheid liggende, na *Buttſtädt* te brengen, en liet hem in eene kamer opſluiten.

ZIETHEN kreeg, den volgenden morgen, niet zonder moeite, de kamer, waarin hij zich opgeſlooten vondt, open, ging zijn volk verzamelen, en alles gereed maaken om te vertrekken. Omſtreeks den middag den optocht zullende aanvangen, ſtondt hij verſteld, een bezoek van den Hertog te krijgen. De Prins hadt geheel en al zijne jaloezij afgelegd, en was de eerſte, die lachte over het voorgevallene des voorigen dags. Hij gaf tevens zijn verlangen te kennen om de Huzaaren krijgsverrigtingen te zien volvoeren, en verzogt ZIETHEN, hem dit onthaal te geeven. De Capitein oordeelde zich verpligt, de beleefdheid, hem door den Hertog aangedaan, te beantwoorden, maakte terſtond de noodige ſchikkingen, en verdeelde zijne benden in onderſcheidene hoopen: dan deeze beleefdheid kwam hem bijkans duur te ſtaan.

De Huzaaren, die den voorigen dag mede lustig vrolijk geweest waren, konden niet gezegd worden geheel nugteren te zijn: daarenboven heerschte 'er onder hun, die uit *Berlijners* en *Pruiſen* beſtonden, een ongelukkige geest van naijver, welke ten gevolge hadt, dat het Spiegelgevegt een weezenlijke ſtrijd werd: op het woord, geef vuur! laadden de beide partijen hunne piſtoolen met kogels. ZIETHEN vondt zich boven alle beſchrijving verlegen, op het zien dat zijn volk elkander beſtreedt, eer het bij den vijand kwam; en, ſchoon hij onverwijld maatregels nam om het geſchil en den ſtrijd te eindigen, waren 'er veelen, aan een' en anderen kant, gewond.

De

De Hertog, desgelijks met dit geval begaan, verſchafte hem wagens om de gekwetſten te vervoeren. Gelukkig beſtierf het geen der gewonden. Zeer vreesde ZIETHEN, dat dit voorval den Koning ter oore zou komen, en hem op nieuw in ongelegenheid inwikkelen. Zijne Majeſteit, nogthans, bleef gelukkig onkundig van deeze geheele gebeurtenis.

Deeze twee jongſte geheurtenisſen gaven ZIETHEN eene heilzaame les, om zichzelven en zijn volk te beſtuuren. Zints dien tijd bevlijtigde hij zich, om den geest van partijſchap, onder het volk heerſchende, te dempen; en zelfs geduurende den verderen marsch bevondt hij, dat zijne leſſen niet te vergeefs waren. Hij voerde zelfs een ſtrenger krijgstugt in; en deeze voorkwam het vervallen tot nieuwe buitenſpoorigheden. Voor zichzelven beſloot hij, zich voortaan tegen alle onmaatigheid in wijn te wagten; en zijn volgend leeven ſtrekte ten bewijze, dat dit beſluit bij hem niet te vergeefs genomen was.

In den korten krijg, die daar op volgde, leerde ZIETHEN de eerſte beginzels des daadlijken oorlogs, onder den Generaal BARONAIJ, een *Oostenryker*, aan wien de Koning hem aanbevolen hadt, wiens agting en vriendſchap hij won. — In den eerſten oorlog, door FREDERIK DEN GROOTEN gevoerd, de Succesſie-oorlog, verſtoeg ZIETHEN, in *Sileſien* dienst doende, den gemelden Leermeester, nam diens geheele Regiment gevangen, en BARONAIJ ontkwam het lot der gevangenneeming, door eene ſteilte te beklimmen. Hij herkende zijnen kweekeling, en erkende edelmoedig diens meerdere verdienſten.

(*Het vervolg en ſlot hiernaa.*)

DE 31 VAN WINTERMAAND (*),

Op den laatſten avond van het bijna afgelopen jaar zat de braave huisman *Wouter*, die juist in den nacht van een nieuw jaar was ter wereld gekomen, met zijne vrouw en kinderen bij den warmen haard. Zijn ſchoonzoon en dochter met drie kleinen hadden hem des morgens naar gewoonte bezogt, om het jaar met hunne ouderen te eindigen en het vol-

(*) Dit Stukje is te laat ingekomen, om in ons voorig Nummer te kunnen geplaatst worden.

volgende te beginnen. Twee zijner oude nabuuren zaten ook bij hem. Het gewicht van zulk een tijdstip woog steeds te zeer op het hart van den grijsaard, dan dat hij hetzelve ongemerkt zou hebben kunnen voorbijgaan, of zich enkel met een wensch naar gewoonte vergenoegen. Men had elkander tot dus ver onderhouden over de groote gebeurtenissen, welke van het begin dezes jaars tot aan deszelfs afloop waren voorgevallen, en vroeg elkander, maar te vergeefsch, wat 't er nu voor de deur stond. *Wouter* hoorde dit alles met stilzwijgen aan; men vroeg hem eindelijk, wat denkt gij 'er van, Vader! Wat zou ik 'er van denken, mijne kinderen! 't 'er gebeuren zoo veele dingen, welke wij nooit verwacht hadden, welke die na ons komen bezwaarlijk zullen kunnen geloven, dat ik mij wel wachten zal iets vooruit te bepaalen. Ik heb geduurende de 70 jaaren, welke ik mij omtrend herinneren kan, zoo veele omwentelingen beleefd, zoo veele veranderingen gezien, zoo veele geringen tot de hoogte zien rijzen, maar nog meer vermogenden zien te gronde gaan, dat ik mij nergens over verwonder, nergens op reken, maar ook nergens mijn vertrouwen op stellen durf, dat van menschen afhangt. Hoe grooter zij zijn, hoe minder men staat op hen kan maaken. Zij kennen geen eerlijkheid of trouw, waaraan wij ons verbonden rekenen. Vermeerdering van grootheid en magt, eigen belang is hun eenig doelwit. Hunne raadslagen zijn voor ons eenvoudige menschen ondoorgrondelijk: zij zoeken maar elkander te verschalken, en een voordeel af te winnen. Zoo worden zij zelf geslingerd; en hunne arme onderdaanen, wier geluk en voorspoed zij moesten bevorderen, zijn menigmaal de slachtoffers. Ik denk dikwerf aan mijnen Bijbel, dat onschatbaar boek, dat mij waarheid en pligt leert, en troostgronden oplevert, welke ik nergens anders aantreffe. Die leert mij, „ dat wij van gisteren zijn, en niets weten." Hoe ouder ik worde, hoe meer ik daar de waarheid van gevoel. — Hij leert mij ook, dat God regeert, dat Hij zijn Raad uitvoert, en daardoor dikwerf de aanslagen der Vorsten geheel verijdelt. Toen wij dit jaar begonnen, hadden wij Vrede op het vaste land, en verbeeldden ons, dat dezelve zou bestendig zijn. Dit kwam met het belang van *Engeland* niet overeen; het woelde zoo lang, het spilde zoo veel goud aan de Hoven van *Rusland* en den *Duitschen* Keizer, dat zij zich vereenigden, om *Frankrijk* op het lijf te vallen. Bonaparte kwam hen voor — men wist niet wat zijde *Pruissen* zou kiezen; zijne vriendschap met *Frankrijk*, zijne overgroote aanwinsten, daardoor verkregen, zonder een droppel bloeds te vergieten, de rust en welvaart zijner onderdaanen, scheenen hem wel te raaden, om alles te blijven aanzien, en alleen zich gereed te houden, om als middelaar tusschen beiden te treeden. Maar onze waardige

Pre-

Predikant heeft mij wel gezegd, dat vriendſchap, dankbaarheid en edelmoedigheid aan de Hoven onbekend zijn, en ik bevinde het ook. De aanzoeken en uitloyingen van *Engeland*, mogten wij het weeten, zullen ſterk en verbaazend geweest zijn. Wie weet wat 'er gebeurd zou zijn, als de *Franſchen* het onderſpit hadden moeten delven! Maar, wie had het kunnen verwachten! de herhaalde en nooit gehoorde overwinningen der *Franſchen* doen den een voor den anderen verſtuiven. De meeste benden zijn gevangen, de overigen verſtrooid. Hoe veel vaandels en geſchut hebben zij niet veroverd! De Keizer moet zijne hoofdſtad ruimen, en als een balling hier en daar met de zijnen zwerven. ALEXANDER is ter naauwernood het gevaar in *Rusland* ontkomen. Hoe zullen zij hunne dwaasheid betreuren en de *Engelſche* omkoopingen vervloeken! Denkt eens na, mijne kinderen, hoe deerlijk hebben die arme ingezetenen moeten lijden, van den overlast van hunne doortrekkende krijgslui, van de woeste *Ruſſen*, van de ſtroopende benden, zoo vrienden als vijanden! ó Hoe menig welgezeten Boer zal uit zijn huis gejaagd of gevlugt, van zijn vee en koorn beroofd, en met zijne vrouw en kinderen op den dijk gezet zijn! — Zoo is de uitkomst gansch anders dan veelen verwacht hadden. Het kwam niet met den Raad des Allerhoogſten overeen. En wat ware het geweest, indien de *Franſchen* waren te rug geſlagen, indien de *Pruiſſen* hen in den rug waren gevallen, indien dezen, of de *Ruſſen*, *Engelſchen* en *Zweden*, door *Hanover* in ons Land waren gedrongen? Wie weet, hoe het in dit ongelukkig Land is, dat eerst door de *Franſchen* gedrukt, nu door zoo veele troepen wordt uitgemergeld, terwijl zij aan een nieuw bezoek der *Franſchen* blootſtaan, en dan gelukkiger zouden geweest zijn, zoo hunne Redders waren agtergebleven. — En — wie weet hoe het met ons zou gaan? Zij komen toch niet om ons, maar om het onze. Elk haalt weg, het geen de ander nog heeft overgelaaten: en de landman is 'er het ongelukkigst aan. — — Elk luisterde met eene ſtille aandagt naar den eerwaardigen grijsaard, die in 't geheele kerspel om zijne kunde en braafheid geacht was. Toen hij zag, dat zich een zweem van aandoening en zorg over het gelaat van zijne vrouw en kinderen verſpreidde, vervolgde hij: Tot dus ver heeft de Voorzienigheid het voor ons opgeruimd, en het grootſte gevaar is misſchien voorbij. Onze Landgenoten worden alleen gedrukt door zwaare inkwartieringen. Wordt de Vrede op 't vaste land herſteld, dan zullen ook deze wel ophouden. Doch wij weten niet wat best is; wij kunnen nergens rekening op maaken, dan alleen, — alleen op de beſcherming Gods. Die heeft ons zoo lang bewaard. Met alle onze bekommernisſen kunnen wij ons lot niet verbeteren. Het is geheel in zijne hand. Laaten wij dan met nieuwen moed het nieu-

nieuwe jaar beginnen; ons met dankbaarheid herinneren, mijne waarde vrouw en lieve kinderen, wat wij wedet boven duizenden van zijne hand genoten hebben, en het zoo maken, dat wij zijne gunst mogen verwachten. — De klok sloeg twaalf slagen, en men omhelsde en wenschte elkander hartelijk geluk en zegen.

NOG IETS OVER HET STELZEL VAN DR. GALL.

Dr. GALL heeft de Universiteit van *Halle* verlaaten, alwaar hij gelegenheid heeft gehad, zijne talenten op de luisterrijkste wijze ten toon te spreiden, en zijn Stelzel voort te planten. Van *Jena* hadt men zes hoofden gezonden, om ze hem aan te bieden, en bij elk hoofd een verzegeld vellaal van het leeven des persoons, tot wien het hadt behoord: *Het waren dé hoofden van den berugten roover* SCHINDERHANNES *en zijner medepligtigen. De Heer* GALL, *op de proef gesteld, vondt in alle de hoofden de zéer sterk sprekende werktuigen van dieverij en van moord, en wees, zonder aarzelen, en zonder zich te bedriegen; die geenen aan, wier misdaadig werktuig het sterkst, en waar het minder sterk was.* De Hoogleeraar SCHÜTZ, getuige deezer proeve, en een der ongeloovigsten, hieldt zich niet overtuigd; op zijne beurt stelde hij hem het hoofd van iemant ter hand, welke hij van nabij gekend hadt. Na het onderzogt te hebben, zeide Dr. GALL, in tegenwoordigheid van tweehonderd menschen, dat dit het hoofd eener vrouwe was; die zeer ligt moest geweest zijn; dewijl hij 'er geenerlei spoor van het werktuig der bedagtzaamheid vondt; dat hij 'er dat van dieverij en van overreedinge ontdekte. De Hoogleeraar SCHÜTZ boodt nu niet meer tegenstand, en zich van nu af aan voor den ijverigsten bewonderaar verklaarende van een Stelzel, welk hij, bij aanhoudendheid, hadt bestreeden: „ dit hoofd," zeide hij tot GALL; „ is dat van een jong meisje, welk ik zorgvuldig heb opgevoed, *maar door* haare zucht tot vermaak op het *Tooneel* „ gebragt *wierdt, alwaar* zij zich deedt bewonderen door „ haar talent; *en haaten door haare ligtvaardigheid.* Eene ver„ schrikkelijke drift vervoerde haar tot steelen; op de daad „ betrapt zijnde, nu nog geene twee maanden geleeden, „ sprong de rampzalige in een put, en eindigde 'er haare „ dagen."

Dr. GALL heeft, in eigen persoon, voor zijne ontleedkundige lessen, modellen van wasch gemaakt van onderscheidene deelen van het Bekkeneel en den Schedel. In de les, die hij te *Potsdam*, in tegenwoordigheid van hunne Majesteiten, hieldt, troffen deeze stukken, door hunne uiterste naauwkeurigheid

en koloniet, den Koning dermaate, dat zijne Majesteit den Arts beval, hem van ieder zes modellen te zenden, zoo dra hij te *Weenen* zou terug gekeerd zijn. De Koning heeft ten oogmerke, een derzelven aan de onderscheidene Universiteiten in zijne Staaten ten geschenke te zenden.

Men verzekert, dat Dr. GALL, naa zijne reize door de meeste hoofdsteden van *Duitschland* volbragt te hebben, zich na *Parijs* zal begeeven, alwaar hij verwagt, de kennis der Ontleedkunde in hooger trap van volmaaktheid, dan ergens elders, te zullen vinden. Vooral hoopt hij, op eene voldoende wijze de tegenwerpingen te zullen kunnen beantwoorden, door den vermaarden CUVIER, tegen eenige stukken van zijn Stelzel ingebragt. Het zoo lang verwagt Theoretisch werk zal hij niet in 't licht geeven, zonder alvoorens mondgesprekken te hebben gehouden met Fransche Geleerden, wier goedkeuring hij hoogschat.

DE OPSPOORING VAN HET GELUK. Door den Heer WILSON.

Op zekeren dag, als de Goden in merkelijken getale bijeen waren, en, naar der menschen doen, over het nieuws van den dag praatten, herinnerde zich de Dondergod, de Godin GELUK op de aarde te hebben gezonden, om de menschen gelukkig te maaken, maar dat zij reeds zints zoo lang afweezig was, dat hij vreesde dat zij verongelukt ware. Hierom wierdt hij te raade, HERMES te zenden, om te gaan verneemen, in welk land die zwerfster was verdwaald, met verzoek om hem te komen verslag doen van de kundschap, welke hij aangaande haaren togt hadt kunnen inwinnen. Het bevel was niet gegeeven, of de bode der Goden nam zijnen gevleugelden hoed en zijnen staf, en, den Noordewind in spoed voorbijstreevende, vloog hij, met de snelheid van den blikfem, na het Eiland *Groot-Britannie*.

Om de Godin op te spooren, vervoegde hij zich ten hove, in het denkbeeld dat zij de paleizen ter wijkplaatze zou genomen hebben: doch opgemerkt hebbende, dat de troon van zorgen was omgeeven, besloot hij 'er uit, dat zij dien nooit was genaderd. Toen vloog hij na de Staatsdienaars, en vondt, dat de loots, die aan het roer van Staat zat, door sterk redentwisten schor was geworden; zelfs beleedt hij hem, dat, hoewel de lach geduurig op zijne lippen zat, en de bedaardheid op zijn gelaat heerschte, 'er nooit voor hem geluk geweest was, zints hem de teugels van den Staat waren toevertrouwd.

Van daar begaf zich HERMES na de kinderen der kabale, die roepen en raazen om de *Oppositie-partij* te versterken; doch

doch aan de trekken van hartzeer, op hun gelaat gedrukt; zag hij, dat vergenoegdheid en tegenstand niet te samen konden woonen.

's Anderendaags vloog hij na eenen Bisschop, wien zijne verdienste de Mijter en den Staf hadt bezorgd. Eene maand lang vondt HERMES genoegen in zijnen luisterrijken stand, en bekende, zijn onderzoek niet verder te kunnen uitstrekken; zelfs stondt hij op het punt van te verklaaren, dat hij GELUK hadt gevonden; maar den Kerkvoogd in zijn gebed om hooger bevordering hoorende bidden, wierdt hij daarover van ontwaardigd, en verliet spoedig zijn paleis.

HERMES, geheel van zijn stel gebragt, trad in een herberg, alwaar een vrolijk feest gevierd wierdt; de blijdschap, de vrolijkheid blonken op aller aangezigten, en sprongen nevens den Champagnewijn; doch het bleek hem, dat de luidruftigheid der drinkers uit het zap der wijnstoks haaren oorsprong nam; en daarmede uitwaasemde: hij besloot 'er uit, dat BACCHUS noch COMUS GELUK konden huisvesten.

Van daar begaf hij zich na een drietal klappeijen; die zich vermaakten met lieden van naam te schenden of zwart te maken. Naa haar, zoo lang zij wilden, te hebben hooren lasteren en kwaadspreeken; vertrok hij, tot zich zelven zeggende, dat de boezem van den Nijd nooit het Geluk hadt beslooten.

Toevallig ontmoette hij een troep Jagers; wier eenige bezigheid en vermaak was, over heggen en slooten te springen, en de bosschen van het gedruis hunner jagthoornen te doen weergalmen. Openhartig beleeden zij hem, dat zij het Vermaak naajaagden, maar het nooit konden agterhaalen; „ Oh! oh!" sprak HERMES tot zich zelven, „ die luiden „ zouden niet door de velden zwerven, indien zij overtuigd „ waren, dat het Geluk in hunne huizen woont."

HERMES vondt in de Kollegien van Oxford en Cambridge de kelders wel voorzien, maar een nog grooter voorraad van Akademische kundigheden. Met veel deftigheids mat aldaar een Hoogleeraar met zijne leerlingen, door middel van een Quadraat, de hoogte van een toren; anderen namen de maat van den sprong van een vloo, en berekenden, in hoe veele sprongen zij de Maan zou kunnen bereiken; doch te midden van deeze gewigtige proeven, ontdekte hij veel gemelijkheids en misnoegdheids, zoodat hij het Kollegie verliet zoo als hij 'er was binnen gekomen: want niemant kende aldaar het Geluk; allen beleeden hem eenpaarig, dat deeze Godheid, even als de Waarheid, zich in eene put verborgen hieldt.

Hij doorliep de legers, zoo te lande als ter zee, gelijk ook de regtbanken; doch hij vernam, dat het Geluk zoo min in den Oorlog als in den Vrede aanweezig was. Hij onderzogt

alle leevensperken en beroepen; 't was altijd, geen Geluk.

Eindelijk begaf hij zich na Drury-Lane, in de overtuiging, dat lieden, die Komedie ſpeelden, en te midden van toejuichingen leefden, met hun lot moesten te vrede zijn; doch naauwelijks is hij agter de ſchermen gekomen, of hij hoort een gemompel, 't welk tot ſchreeuwen zou geklommen zijn, indien men niet gevreesd hadde, de aanſchouwers te zullen hinderen. De Akteurs betwistten elkander de rollen; de eene voer uit over eenen Journalist, de andere over eenen Autheur; de eene wilde een geheel aandeel, de andere eene repreſentatie ten zijnen behoeve hebben: de Aktrices waren wanhoopig, omdat men haar noodzaakte, op den ouderdom van vijftig jaaren voor Moeders te ſpeelen; andere, omdat eene, die voor 't eerst het tooneel betradt, wierdt toegejuicht. Te midden van dit alles ſchikte eene éénige, met eene ſoort van uitſluitend genoegen, haare juweelen; maar haar minnaar, een dol ſpeeler, hadt haar reeds een fraai Solſtajre ontnomen, en maakte toeſtel om ook het overige te pakken. — HERMES begreep, dat het ſchool van THESPIS niet dat des Geluks was.

Moede en mat, en wanhoopende, de Godheid niet te kunnen aantreffen, en zonder gids om haare ſchuilplaats te vinden, wist hij niet meer, werwaarts zijne onzekere ſchreden te zullen richten, wanneer hij, aan den rand van een bosch, eene eenzaame hut in 't oog kreeg, van ruwe aarde gemaakt en met riet gedekt. Voor dezelve lag een veld, waarin een troep ſchaapen graasde; op eenigen afſtand beklauterden geiten den top eenes heuvels, met wijngaarden beplant. HERMES bepaalde een oogenblik zijne aandagt bij dit nederig verblijf, welks ligging hem behaagde, en beſloot, 'er binnen te treeden. Een herder zat bij een vrolijk vuur; zijn gelaat kondigde de bedaardheid zijner ziele aan, en de zindelijkheid zijner klederen een eerlijken overvloed. Zijne vrouw, wier zedige opſlag en beſchroomd zwijgen ten voldoenden bewijze van haare liefde en hartelijke onderdaanigheid dienden, zat te ſpinnen. De God zag rondom zich heen, en zag, met het uiterſte genoegen, dat zijn zoeken met den besten uitſlag was bekroond: want het Geluk huisvestte bij deeze tedere echtgenooten, die, door een vrolijk humeur, de zorgen, angſten en ſmarten des leevens tragtten te verdrijven. Nadat de Godin en HERMES, over hunne ontmoeting verrukt, elkander gegroet en wederzijdſche pligtpleegingen hadden afgelegd: „Hoe lang is het geleeden," vraagde MERCURIUS aan het Geluk, „dat gij bij DARBIJ en JEANNETTE gewoond hebt?" Op eenen toon vol zagtheids antwoordde hem de Godin: „Sints drie weeken zijn zij getrouwd; ik ben met de vrouw „gekomen; maar, voor zoo veel ik heb kunnen bemerken,

„zul-

„ zullen zij 't niet lang eens zijn: want voorleeden nacht „ heeft de vrouw mij op een vrij onbeschoften toon aange„ zegd om te moeten vertrekken, en ik ben voorneemens, „ nog deeze week te verhuizen."

Hier eindigde de zamenspraak. Straks bondt de God zijne vleugels aan zijne hielen, en maakte zijnen staf gereed. Hij omhelsde Vrouw GELUK, alsmede de jonggehuwden; voorts zich in de lucht verheffende, keerde hij terug na den Olympus, alwaar hij aan het hof van JUPITER verslag deedt. JUPITER luisterde naar zijn verhaal; en daarop, in zijne verontwaardiging dat de Godin des Geluks zijne oogmerken niet hadt bereikt, beval hij HERMES, om, van eene menigte Godheden verzeld, haar in de ondermaansche gewesten van nieuws op te spooren, en na het hemelsch verblijf terug te voeren. „ Gij zult," voegde hij 'er nevens, „ het *Geduld* medeneemen; maar gij „ zult het daar laaten, omdat het 't eenige geluk op aarde „ is, 't welk den stervelingen kan bekend zijn, als wier leeven een *mengzel is van rampen en onheilen*, die uit hunne „ *driften, grillen en eigenzinnigheden ontstaan*. Daar zij de „ volmaakte Vergenoegdheid onder hen niet willen ontvangen, dat zij dan ten minste het Geduld koesteren, en op„ houden van klaagen!" Bekoord over hunne zending, vertrokken zij met een vrolijk hart, en bragten het Geluk terug; doch [illegible]lieten het Geduld op de aarde, hetzelve gelastende, het menschdom te vertroosten en op te beuren, met bevel, indien de menschen het Geluk begeerden, het hun toe te staan, wanneer het hen des hemelschen verblijfs waardig zou gemaakt hebben.

GETROUWHEID EN MOED DOOR EDELMOEDIGHEID BELOOND.

Eene Vertelling.

't Is onwaar, dat, in deeze waereld, de deugd immer met die *belooning* wordt afgezet, welke een goed geweeten schenkt; edelmoedige en uitgebreide zielen *zullen* bij wijlen lieden van hooggespannene uitsteekendheid *ontmoeten*, even bekwaam als geneigd om de verdienste te beloonen.

De Heer MEREDITH was voorheen een vermogend koopman te *Londen*; doch een zamenloop van ongelukkige omstandigheden hadt hem genoodzaakt, zijne zaaken aan zijne schuldeischers af te staan. Met het weinige, 't welk zij hem lieten behouden, en eenige niet zeer rijkelijke geschenken, die hij van zijne bloedverwanten ontving, vertrok hij na eene landstad, op een aanmerkelijken afstand van *Londen* gelegen, al-

waar hij den kost zogt te winnen met het ophouden van een kleinen winkel, van waaren niet ruim voorzien. Maar ook hier vervolgde hem de wederspoed. Zijne echtgenoote, zich haare geluksverwisseling te sterk aantrekkende, verviel tot eenen staat van droefgeestigheid, die op eene kwijning uitliep, aan welke zij stierf, eenen zoon naalatende, naar zijnen vader WILLIAM genoemd. De kosten, welke hij gedurende de ziekte zijner vrouwe hadt moeten maaken, en het gering vertier zijner winkelwaeringe, verslonden welhaast den geringen eigendom, dien MEREDITH naa zijne bankbreuk hadt bijeengebragt, en hij verviel tot de diepste armoede; in den arbeid zijner handen kon hij alleen zijn bestaan vinden, waarin zijn zoon, zoo verre diens kragten toereikten, hem behulpzaam was.

Op zekeren dag, terwijl hij zijn akkerwerk in het veld verrigtte; van zijnen zoon verzeld, zag deeze, terwijl hij van hem een weinig was verwijderd, iets in de hegge blinken, 't welk bij nader onderzoek bleek, een gouden zakuurwerk te zijn. WILLIAM, die door zijnen vader in de beginzels der naauwstgezette eerlijkheid was opgevoed, was eenigtijd bedagt op de ontdekking van den eigenaar van 't geen hij hadt gevonden; rondom ziende, vernam hij op eenigen afstand eenen Heer, met een snaphaan, die, van twee patrijshonden verzeld, in deeze velden was ter jagt gewee[illegible] Straks vervoegde hij zich bij den jager, en vraagde hem, met eene eerbiedige buiging, doch met de ongemaaktste eenvoudigheid tevens, of hij niet zijn horologie hadt verlooren, hem tevens zijnen vonst toonende. De Heer LESLIE (dit was de naam diens Edelmans) herkende straks zijn horologie, 't welk door het klemmen van de kerting uit zijn zak was getrokken, terwijl hij door eene heining drong; en wierdt dermaate ingenomen met de eerlijkheid, het open gelaat, en het inneemend gedrag des jongelings, in weerwil der armoede, welke zijn gewaad aankondigde, dat hij, naa hem verscheiden vragen gedaan te hebben, op welke hij antwoorden ontving, die hem nog meer bekoorden, zich met hem na diens vader begaf, en naa deezen een praal geschenk, zoo wel als aan den jongeling, ter hand gesteld te hebben, vraagde hij hem, of hij 'er iets zou tegen hebben, dat hij zijnen zoon in zijnen dienst nam. Met dankbaarheid aanvaardde MEREDITH dit aanbod, en WILLIAM begaf zich met den Heer LESLIE na diens wooning.

De Heer LESLIE was een man van een aanzienlijk vermogen; en WILLIAM, die zijn gunsteling wierdt, ontving welhaast een rijklijk loon, 't welk hij telkens aan zijnen vader bragt, zonder 'er iets van voor zichzelven te houden. De Heer LESLIE verzorgde daarenboven aan MEREDITH aanhoudend

werk

werk in zijne velden, niet zoo zeer omdat hij zijnen dienst noodig hadt, als om gelegenheid te hebben om aan een eerlijk man een bestaan te verzorgen.

Zeer gelukkig en zeer vergenoegd leefden nu de vader en de zoon: want vergenoegdheid is niet aan rijkdom en overdaad verbonden. Aldus verliepen 'er verscheiden jaaren, tot dat WILLIAM den huwbaaren ouderdom bereikte, en een tederen indruk gevoelde, op zijn hart verwekt door de ontluikende bekoorlijkheden en onschuldige eenvoudigheid van een landmeisje: want tot het hart, waarin oprechtheid, getrouwheid en edelmoedigheid woonen, vindt nooit de Liefde een moeilijken toegang.

NANCY MARLOW was de dogter van een landman, die eene kleine hoeve van den Heere LESLIE bewoonde. Hij bragt zijnen kleinen oogst ter markt, zoo ras hij dien gedorscht hadt; en wanneer hij zijnen huur en verdere ongelden hadt betaald, hieldt hij zelden meer dan vijf (Engelsche) schellingen over. Doch hij leefde, zoo als hij het beschouwde, in overvloed, was volmaakt vergenoegd, en genoot den onschatbaaren zegen van een goed geweeten. Nooit was hij beducht, dat een toekomende schraale oogst zijn bederf zou bewerken; maar te gaan hij onverdiend van de weldaadigheid der Voorzienigheid ontving, verkogt hij even blijmoedig voor een gematigden prijs. Even min als de vader was zijne dogter NANCY met het vergif van eigenbaat of hoogmoed besmet. Overtuigd als zij was, dat de genegenheid, welke WILLIAM zedig en nederig haar toewaaide, oprecht was, beantwoordde zij dezelve met wederkeerige tederheid; doch dewijl niemant van hun iets van belang kon ten huwelijk brengen, wierdt de echtverbintenis, op raad van NANCY's vader, uitgesteld, tot dat de tijd zoude leeren, hoe zij zichzelven en een huisgezin van 't noodige konden verzorgen. Een onverwagt en gelukkig voorval deedt dien hinderpaal verdwijnen.

't Gebeurde op zekeren morgen, terwijl de dogter van den Heer LESLIE, van WILLIAM vergezeld, uitreedt, dat haar paard, in het overrijden van eene brug schigtig wordende, haar over een klein dijkje naast de brug in het water wierp. WILLIAM, die kort agter haar reedt, verloor zijne tegenwoordigheid van geest niet, door den schrik, dien hij gevoelde, zteunde zijne jonge meesteres in zoo een dreigend leevensgevaar, indien zij al niet door den val den geest hadde gegeeven; maar met zoo veel getrouwheids jegens zijne weldoeners, als persoonlijken moed, steeg hij onmiddelijk af, en met veel kragts, en met gevaar van zijn eigen leeven in het water springende, droeg hij zijne jonge Lady, die van zich zelve lag en schijnbaar dood was, aan den oever van het riviertje. Hier vertoefde hij eenige oogenblikken, in de uiterste verlegenheid, naauwlijks weetende wat te doen, wanneer gelukkig

kiglijk een rijdtuig, met eenen Heer daarin, voorbij de plaats, daar hij zich bevondt, zijnen weg nam. Deezen Heer verzogt hij om hulp, en, naa de omſtandigheden van het ongeluk verhaald te hebben, verzogt hij hem, de jonge Lady, die nu wederom een weinig begon bij te komen, in zijn rijdtuig na haar vaders huis te brengen, 't welk flegts twee of drie (Engelſche) mijlen van daar lag. Gereedlijk gaf de Edelman zijne toeſtemming, en ſcheen niet weinig verwonderd op het berigt, dat de woonplaats der Lady het huis was, waarheen hij zich wilde begeeven. Groot was de blijdſchap van het gezin bij de wederkomst der beminnelijke SOPHIA, die, hoewel nog zwak en flaauw van den doorgeſtaanen ſchrik, tot geene geringe vreugde haarer ouderen en verdere huisgenooten bleek, geen weezenlijk letzel ontvangen te hebben.

Thans maakte de Edelman, die SOPHIA hadt thuis gebragt, zich bij het gezin bekend. — „ Broeder!" dus ſprak hij den Heer LESLIE aan, „ eene afweezigheid van twintig jaaren, zie „ ik, heeft u mij geheel doen vergeeten. Herinnert gij u „ niet, bij het affcheidneemen van HENRY te *Gravefend*, de „ angſtige traanen mijner moeder, haare vuurige gebeden om „ mijne behoudenis, en den deftigen en bedaarden raad van „ mijnen oom, op wiens deelneeming ik, ten aanzien van „ mijn toekomſtig geluk, mij moest verlaaten?"

Met verbaasdheid herkende nu de Heer LESLIE zijnen broeder, en omhelsde hem met verrukking. SOPHIA was nu genoegzaam herſteld om in de algemeene vreugde te deelen; blijdſchap en vergenoeging hadt nu den voorgaanden angst en verlegenheid vervangen.

„ Maar ik vrees," ſprak de Heer HENRY LESLIE, „ dat wij „ onze aandagt te veel tot ons zelven bepaalen. Dankbaar„ heid, dunkt mij, eischt van ons, dat wij den braaven knegt „ niet vergeeten, die zekerlijk het behoud van SOPHIA's leeven was. Waar is hij? Nooit in mijn leeven zag ik op „ iemants gelaat zoo veel opregten angst en ontſteltenis geſchilderd, als die hij over den toeſtand van zijne jonge Lady „ uitdrukte. Daarenboven geloof ik dat hij gekwetst is. Ik „ heb van dien jongman zeer gunſtige gedagten opgevat. „ Beter dan ik moet gij zijn karakter kennen; doch ik ver„ moed, dat 'er veel goeds in hem is." —

„ Veel goeds is 'er in hem," hernam de Heer GEORGE LESLIE. „ Niet alleen heb ik nooit beter knegt in mijnen dienst „ gehad, maar heb zelfs nimmer van getrouwer, vlijtiger of „ edelmoediger knegt gehoord. Al wat hij verdient, zou hij „ wel aan zijnen ouden vader willen geeven; doch deeze wil „ het niet aanneemen. Voor den moed, met welken hij, om „ mijne dogter te redden, zijn leeven waagde, ben ik ge„ wisſelijk zijn ſchuldenaar, en zal wel eene gelegenheid „ vinden om hem te beloonen, overeenkomſtig met zijne ver-

„ dien-

„ dienſte, en met de dankbaarheid, die ik verpligt ben hem
„ te betoonen."

Thans deedt men onderzoek na WILLIAM, en bevondt, dat hij, eene zwaare kneuzing bekomen hebbende door het ſtooten tegen eenen ſtomp onder 't water, toen hij in den ſtroom ſprong, en daarenboven zijnen enkel verzwikt onder zijne poogingen om zijne meesteres uit de rivier te redden, zoo ras hij met zekerheid wist dat zij geen gevaarlijk ongemak hadt geleeden, in een zeer pijnlijken toeſtand zich te bed hadt begeeven. Zijn vader, welke, op zijn verzoek, bij hem was gekomen, om hem op te paſſen, wierdt nu verzogt, in de ſpreekkamer te komen, om van zijns zoons toeſtand verſlag te doen. Met de uiterſte minzaamheid tradt de Heer HENRY LESLIE met hem in geſprek, en ontving van hem een kort berigt van de geſchiedenis zijns geheelen leevens; in het beloop waarvan hij toevallig vermeldde, dat zijn broeder KAREL MEREDITH als officier in dienst der Oostindiſche Maatſchappij na de *Oostindiën* vertrokken, en in een gevegt in dien oord was *geſneuveld*.

„ KAREL MEREDITH!" hernam de Heer LESLIE driftig — „ in een gevegt geſneuveld! Kunt gij mij zeggen waar en
„ wanneer?"

„ In den ſlag van *Plaſſey*," was het antwoord, „ alwaar
„ Kolonel, naderhand Lord, CLIVE het bevel voerde, en op
„ SURAJAH DOWLAH de zege bevogt, in den jaare 1757."

„ Hemel!" riep de Heer LESLIE uit, „ zoo heb ik dan ge„ legenheid om mijne dankbaarheid te betoonen aan de bloed„ verwanten van eenen man, aan wiens edelen moed, en groot„ moedige, hoewel voor hem doodlijke, vriendſchap, ik mijn
„ leeven ben verſchuldigd. — Uit overtuiging van zijne deugden
„ en bekwaamheden had ik voor hem de diepſte hoogagting
„ en vuurigſte vriendſchap opgevat, welke hij met den zelfden
„ ijver beantwoordde. In dien veldſlag hadt de oorlogskans
„ mij in de magt eens wreeden vijands gebragt, die reeds
„ zijnen arm hadt opgeheven om mij den jongſten ſlag te gee„ ven, toen KAREL, even zeer de held als de vriend, ter
„ mijner beſcherminge ijlings toeſchoot, en mijnen dreigenden
„ vijand deedt ter aarde ſtorten. Hij redde mijn leeven; maar
„ dat doende bekwam hij eene doodlijke wonde. Nooit kan ik
„ hem vergeeten" — Hier zweeg hij eenigen tijd, om ruimte te geeven aan zijne traanen. — „ Maar," dus ging hij voort, „ zedert heb ik, en, zoo als ik hoop, niet door oneerlijke
„ middelen, een aanzienlijk vermogen verzameld. Gij zijt,
„ zoo als de waereld het noemt, arm. Bij mijzelven heb ik
„ tien duizend ponden afgezonderd, om verdeeld te worden
„ onder de bloedverwanten van mijnen edelaartigen vriend, in„ dien ik, door het vlijtigst onderzoek naa mijne wederkomst

„ in

„ in Europa, eenigen van hun geldbehoeftig mogt vinden? „ Die somme is de uwe."

„ O, Mijnheer!" riep MEREDITH uit; „ zoo veel weldaadige goedheids heb ik niet noodig; uws broeders edelmoedigheid vervult alle mijne behoeften, die thans zeer weinig zijn geworden; doch mijn zoon, die door de tederſte banden der liefde aan een beminnelijk en deugdzaam meisje is verbonden, zou, misſchien, met een klein gedeelte daarvan kunnen gelukkig worden."

„ Gij zult het dan te zamen deelen," ſprak de Heer LESLIE; „ gebruik het naar welgevallen."

Het vervolg deezer Geſchiedenisſe zal de Leezer ligt kunnen gisſen. Spoedig herſtelde WILLIAM van zijne ongemakken, en trad met NANCY in 't huwelijk; aan welke, uit erkentenisſe van de dienſten, die haar man hem hadt beweezen, de Heer GEORGE LESLIE de boerderij ſchonk, welke haar vader van hem in huur hadt, en die terſtond op deezen wierdt overgedragen, om zijnen ouderdom draaglijker te maaken. Voor het geld, op het aanneemen van 't welk de Heer LESLIE ſterk aandrong, naadat hij voor den ouden MEREDITH rijklijk gezorgd hadt, kogten zij eene groote boerderij, in het Landgoed van den Heere GEORGE LESLIE, WILLIAM's weldaadigen meester; welke zij zeer voorſpoedig bewerkten; genietende voorts in huislijk geluk het loon, door dankbaarheid en edelmoedigheid aan deugd, moed en getrouwheid geſchonken.

TWEE ANECDOTEN, WAARIN DE GOEDHARTIGHEID EN VERSTANDIGE MENSCHENLIEFDE DES AARTSBISSCHOPS FENELON ZICH OP HET UITSTEKENDST DEEDEN ZIEN.

(Ontleend uit LA HARPE's *Lyceum*, Vol. XIV.)

Aan de Heeren Schrijvers der Letteroefeningen.

Mijne Heeren!

In de *Appendix to the XLV Volume of the Monthly Review enlarged* heeft mij het nevensgaande tweetal Anecdoten van den grooten FENELON, den Aartsbisſchop van *Camerijk*, omtrent den aanvang der jongstverloopen Eeuwe, ongemeen getroffen. Hoezeer ook die waardige Prelaat, zo door zijne eigen Schriften, als door den lof van anderen, in ons Vaderland ten overvloede bekend is, en zijne deugd onder ons met toejuiching en verwondering ten Tooneele gevoerd wordt; mijne hulde, die ik mij vooral aan braafheid en de zedelijke verdienſten van overleeden Mannen verſchuldigd achte, verpligt mij echter, om deeze verheven trekken der edelaardige men-

menschenminn van FENELON; zo veel ik immers kan, tot vermeerdering van zijnen roem, te verbreiden. De wereld, en de pen der Geschiedenis, vereeuwigen trouwens te zeer de geweldenaden en snoodheid der sterveling, dan dat men zich niet benaarstigen zoude, het uitsteekend goede, dat vaak over het hoofd gezien wordt, der vergeetelnis te ontrukken, en, anderen ten voorbeeld, ter leezing aan te bieden; staat mij toe op deezen grond de hulp van uw Maandwerk in te roepen. Ik ben &c.

* * *

De waardige Aartsbisschop rekende het niet beneden zijne waardigheid, zelve de biecht gewoonlijk af te neemen van zijne kudde, en allen liet hij toe, zonder eenige onderscheiding. Hij deed op elken Saturdag de Mis. Op zekeren dag, nu het Altaar gaande, zag hij eene oude vrouw, die begeerig scheen om hem te spreeken: hij naderde haar op de minzaamste wijze, en noodigde haar aan om haar hart voor hem te ontsluiten. „ Mijn Heer! " sprak zij, weenende, en hem een twaalfstuivers-stukje aanbiedende, „ ik durf niet; maar ik „ stel een groot vertrouwen op uwe voorbidding. Ik wensch„ te wel, dat gij eene Mis voor mij deedt." — *Geef het*, antwoordde FENELON; haare offergift ontvangende, *uwe aalmoes zal* GODT *aangenaam zijn.* — *Broeders!* zeide hij tot de Priesters, die hem tot den Altaardienst vergezelden, *leert uwe bediening eere aandoen!* — Na de Mis beval hij aan de arme vrouw eene aanzienlijke som gelds te schenken, met belofte dat hij 's volgenden daags de Mis zou herhalen.

Terwijl het Leger der Bondgenooten een gedeelte van *Vlaanderen* inhad, en de Inwoonders van geheele Dorpen zich te bergen zochten binnen *Camerijk*, ontsloot de goedhartige Aartsbisschop de deuren van zijn Paleis, om die ongelukkigen te herbergen, die van hun goed en have verjaagd waren. — Een jonge Boer, die zeer bedrukt scheen over het lot, hem wedervaaren, trok zijne opmerking. FENELON plaatste zich bij hem, om hem in zijnen rampspoed te vertroosten, en gaf hem te verstaan, dat op morgen troepen verwacht wierden, die den vijand zouden verdrijven, en hem gelegenheid geeven om weder te keeren naar zijn Dorp. „ Ik zal 'er mijne Koe niet „ wedervinden," hernam de Boer: „ het arme dier gaf melks „ genoeg, om mijnen Vader, mijn Wijf en mijne Kinderen „ te voeden." — FENELON beloofde hem eene andere Koe, wanneer de Soldaaten de zijne hadden weggenomen: dan alle zijne poogingen, om zijnen verslaagen gast te troosten, waren vruchteloos. Naauwkeurig deed hij hem des zijne hut en haare ligging beschrijven, die op eene mijl afstands was van de Stad: en deeze goedwillige Prelaat ging, vergezeld slechts

van

van eenen zijner bedienden; des avonds ten negen uuren te voet op weg, begaf zich rechtstreeks naar het Dorp, bragt de Koe omstreeks middernacht binnen *Camerijk*, en verwittigde zelve den armen Landman van het geen hij verricht had. — Wanneer wierd ooit de les van onzen Heiland, *Die onder u de grootste zal willen zijn, die zij aller dienaar!* zo voorbeeldelijk betracht? Hooghartige Priesters en Geestelijken, indien gij waarlijk groot wilt zijn, volgt den Eersten Herder na van *Camerijk!*

WELVERGOLDENE GEESTIGHEID.

Te *Parijs* wordt de Galerij in de Schouwburgen veelal *het Paradijs* genoemd. De Hertoginne van *Orleans* kreeg het in den zin, om op een avond, alleen vergezeld door eene *Fille de Chambre*, na den Schouwburg te gaan, en plaats te neemen in het zogenaamde Paradijs. — Een jong Officier, die naast de Hertoginne plaats nam, haar te deezer plaatze niet wagtende en althans niet herkennende, speelde eene galante rol, en, het spel uit zijnde, noodigde hij de hem onbekende Dame op een *souper*. — Zij geliet zich, dit verzoek aan te neemen. Hij geleidde haar tot beneden aan den trap; dan vondt zich zeer verlegen, toen hij zag, welk eene Equipage haar opwagtte, en hij haaren naam hoorde noemen. Nogthans, zijne tegenwoordigheid van geest oproepende, geleidde hij de Hertoginne in haare koets, boog, zonder een woord te spreeken, en stondt gereed om heen te gaan, wanneer zij hem toevoegde: „Waar is het *souper*, waarop gij mij genoodigd „hebt?" — Hij boog zich, zeggende: „In het *Para-* „*dijs* zijn wij gelijk; maar ik ben niet onkundig van „den diepen eerbied, welken ik u, Madame! op Aar- „de moet toedragen." — Dit vaardig, juist en geestig antwoord bezorgde hem eene plaats in de koets der Hertoginne, aan haare tafel, enz.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

SCHETS EN BEOORDEELING VAN HET STELZEL VAN DR. GALL, RAAKENDE DE OORZAAK EN DE UITDRUKKING DER VOORNAAMSTE VERSCHEIDENHEDEN DES VERSTANDS EN DER HARTSTOGTEN. Door J. L. MOREAU DE LA SARTHE.

(Vervolg en ſlot van bl. 9.)

De eerſte tegenwerping, welke den Leezer, tegen Dr. GALL's ſtelzel, ingerigt ter phyſiologiſche verklaaringe van de voornaamſte verſcheidenheden des verſtands en der driften, veelligt zal invallen, betreft het gevaar der zedelijke gevolgen van dat ſtelzel. Zeer groote nadeelen inderdaad zouden die gevolgen voortbrengen. Indien het ſtelzel niet in zijne beginzels wierdt beſtreeden, zouden zij den weg baanen ter alleronbeteugeldſte involginge van allerlei ſoort van ondeugden en misdaaden; tot onverſchilligheid, even gevaarlijk voor de verhevenſte deugden en de uitmuntendſte begaafdheden. Hierom, hoewel wij verre af zijn van den invloed van het natuurlijk op het zedelijk geſtel te betwisten; hoewel wij zelfs genoodzaakt zijn te erkennen, dat 'er temperamenten en zekere ſoorten van werktuiglijk geſtel aanweezig zijn, inzonderheid berekend voor aanmerkelijke ontwikkeling van de verſtandelijke vermogens, of de hebbelijkheid van edelmoedige daaden: kunnen wij, egter, niet ontveinzen, dat, indien elke wijziging van hart en verſtand als een afzonderlijk vermogen wierdt beſchouwd, en als afhangende van een afzonderlijk werktuig, 'er niet meer eenige zedelijkheid in de daaden der menſchen zou aanweezig zijn. De ongetrouwe vrouw en de overſpeeler, de dief, de roover, ja zelfs de moordenaar, zijnde dat alles alleenlijk ingevolge van de heerſchappije der werktuigen, te weeten, die van natuurlijke lief-

liefde, loosheid, dieverij en bloeddorstige neigingen, zouden ligt zich vrijspreeken, door de schuld op de Natuur te leggen.

Verschrikkelijk zijn inderdaad deeze gevolgen; doch gevaarlijke waarheden zijn evenwel waarheden; de gevolgen zouden slegts zwakke tegenwerpingen zijn, en indien Dr. GALL's stelzel niet op eene andere wijze en meer regelrecht konde bestreeden worden, behoorde het, gelijk FONTENELLE van de wijsgeerige waarheden in 't algemeen zeide, in de handen, of altans in de harten en in de boeken der wijzen te worden opgeslooten. Maar indien wij op de beoordeeling van Dr. GALL's stelzel de beginzels toepassen, door CONDILLAC, in zijne Verhandeling over de Leerstelzels, nedergesteld, en op de wijze, op welke hij de onderstellingen, door de schitterende verbeeldingen van DESCARTES, LEIBNITS en MALLEBRANCHE verzonnen, overhoop wierp, zullen wij bevinden, dat de nieuwe Theorie der Harsenen ongegrond is, of altans dat haare gronden, gelijk de Hoogleeraar CHAUSSIER aanmerkt, niets minder dan hegt en op de ontleedkunde zijn gevestigd. Ter staavinge van deeze stellinge, laaten wij alle onze aandagt bij het eerste beginzel der *Gallsche* leere bepaalen, dat is, op de onderstelling van de onafhankelijkheid der onderscheidene verstandelijke vermogens en hartstogten.

Is die onderstelling gegrond? Zijn moed, voorzigtigheid, de verbeeldingskragt, het geheugen, vermogens, even onderscheiden als die van het gezigt, den smaak en het gehoor? Of moeten wij niet veeleer de hartstogten en verstandelijke vermogens aanmerken als enkele wijzigingen van gewaarwordinge en gedagte? De beslissing deezer gewigtige vraage zullen wij ons niet aanmatigen; doch de ontleedkundige en physiologische daadzaaken, door Dr. GALL, als de scheering en inslag zijner leere, aangevoerd, dunken ons, zijn stelzel niet zoo zeer, als hij zich verbeeldt, te begunstigen; en de voorbeelden van oogenblikkelijk vernietigde, opgeschorte of ontwikkelde vermogens, door onderscheidene toevallen, bewijzen alleen, dat de kleinste veranderingen in de verrigtingen der harsenen, en de werking der zenuwen, groote verscheidenheden, en eene soort van omwentelinge, in de ontwikkeling der gewaarwordinge, veroorzaaken.

Dergelijke uitwerkzels worden zomtijds voor eenen korten tusschentijd voortgebragt, door daarstellende oorzaa-

zaaken, en houden met derzelver werking op. *Aldus* veroorzaakt het Opium, in onderſcheidene giften, door de bewooners van het Oosten, ingenomen, zeer verſchillende uitwerkzels, en verhit de verbeeldingskragt, of boezemt hun moed, woede, of zelfs bloeddorſtige neigingen, in. De Opiumspil, door KÄMPFER, op een Perſisch feest, gebruikt, veroorzaakte niet minder ongewoone toevallen, en hadt eene uitzinnigheid ten gevolge, geduurende welke zijne opgetoogene verbeeldingskragt hem na de hemelſche gewesten opvoerde, en zelfs in de wooningen der Goden geleidde.

De verhooging van de werkinge der zenuwen veroorzaakt ſoortgelijke veranderingen en verſchijnzels in verſcheiden omſtandigheden van ongeſteldheid. Zelfs ſchroomt de Hoogleeraar PINEL niet te beweeren, dat, in eene ongeſteldheid van den geest, de vlaagen van dolle menſchen dikmaals den hoogſten trap van ontwikkelinge en vrugtbaarheid der verbeeldingskragt voortbrengen, zonder dat zij ophoude, regelmaatig te zijn. „Zomtijds „ (zegt die Geneesheer) bleef ik met vermaak voor de „ cel van een man van letteren ſtaan, die, geduurende „ de vlaagen zijner ongeſteldheid, van de voorvallen „ der Omwentelinge met den meesten nadruk, deftig„ heid en zuivere taal ſprak. — Op andere tijden was „ hij een man van zeer gewoonen ſtempel."

In andere gevallen maaken eene dapperheid, voor geenerlei gevaar bezwijkende, een vernielend inſtinkt, en eene onvrijwillige geneigdheid tot moorden, de voornaamſte omſtandigheden van dolle vlaagen uit.

In andere gevallen van uitzinnigheid en verſtandsberooving, vertoonen zommigen oogenblikkelijk blijken van begaafdheden en neigingen, welke nooit te vooren bij hen waren opgemerkt. Een dier voorbeelden levert de ziekte eens ongelukkigen Jongmans op, door BUFFON vermeld, wiens gedwongene en onnatuurlijke kuischheid eene ongeſteldheid der harsſenen ten gevolge hadt, geduurende welke hij, in een oogenblik, plannen begon te ontwerpen van het platte land en van vestingwerken, hoewel hij, vóór zijne ongeſteldheid, met de teekenkunde of de vestingbouwkunde zich nooit bemoeid hadt.

Bij lieden, wier Reden niet gekrenkt is, doet een ſtaat van lijden, eene koortsagtige ongeſteldheid, of aandoening op de zenuwen, ihsgelijks de ontwikkeling der verſtandelijke vermogens ontſtaan en in werking brengen.

ROUSSEAU was een welſpreekend en verheven miltzuchtige (*hypochondriacus*). Echte dichterlijke, verrukking gaat bijkans altijd met eene zekere maate van koortsagtigheid verzeld, en zwaarmoedigheid wordt doorgaans aangemerkt als eene geſteldheid, gunſtig voor de uitoefening der verbeeldingskragt.

Alle deeze daadzaaken, welke, in zekeren zin, mogen vergeleeken worden met die door Dr. GALL vermeld worden, en de waarneeming van welke voor den Geneesheer en den Wijsgeer even belangrijk is, bewijzen, dat de werking der zenuwen, en het werktuig, welk daarvan de zetel is, aan veele verſcheidenheden en wijzigingen onderhevig zijn; terwijl het onmogelijk is, alle deeze veranderingen aan de beurtelingſche werking van bijzondere werktuigen der harsſenen toe te ſchrijven, of te onderſtellen, bij voorbeeld, dat, geduurende de bedwelming der inboorlingen van het Oosten, de werktuigen der verbeeldingskragt, van dapperheid en van moordzucht, door eene eigenwillige ontwikkeling, de verſcheidene toevallen doen ontſtaan, welke in deeze verſchillende trappen van bedwelminge worden waargenomen.

Nog meer in 't oog loopende is de onvolkomenheid van Dr. GALL's uitleggingen, indien wij zijn ſtelzel op eenige van de overige bovengemelde gevallen toepaſſen. Kan het, bij voorbeeld, onderſteld worden, dat 'er menſchen zijn, die het werktuig van moed, of van moord, niet bezitten, dan wanneer zij bedwelmd of uitzinnig zijn? dat het werktuig der verbeeldinge in eenig verband ſtaat met Champagnewijn of met Koffij? dat de uitoeffening van het zelfde werktuig bevorderd wordt door droefgeestigheid, en dat eene zenuwagtige ongeſteldheid de werktuigen van ſchilderkunst of muziek in grooter werking brengt en ſterker prikkelt?

Nog eenen anderen misſlag ſchijnt Dr. GALL begaan te hebben, door al wat tot het inſtinkt, de begeerten, en de zedelijke geſteldheid behoort, van de harsſenen te doen afhangen. — Meest altijd is de laatſte van de bewerktuiging in 't algemeen afhankelijk, of van die bijzonderheden der bewerktuiginge, waarvan de verſchillende ſoorten van geſtellen de uitwerking zijn. Van de waarheid hiervan was de vermaarde BONNET volkomen overtuigd.

„ Vezelen met groote aandoenlijkheid voorzien (zegt „ die wijsgeer) en kookend bloed, welk met groot ge-

„ weld

„ weld omloopt, geeft den mensch een zeker gevoel van „ zijne ſterkte, 't welk van vertrouwen onaffcheidbaar „ is; en dit vertrouwen is het beginzel van moed en „ dapperheid. Vezelen, die minder aandoenlijkheids „ bezitten, en eene maag, gematigd in haare werking, „ zijn de natuurlijke oorzaaken van bedaardheid. Fijne „ zenuwen, en eene verbeeldingskragt, die met zoo lee- „ vendige kleuren ſchildert, dat zij de ziel iet gelijk- „ ſoortigs doet gevoelen, met hetgeen de boozen on- „ dervinden, maaken de grondſtoffe van het medelijden „ uit. Vaste deelen van getemperde veerkragt, en vog- „ ten, die traag in hunnen omloop zijn, zijn de natuur- „ lijke oorzaaken van goedaartigheid."

Ligtelijk laaten deeze denkbeelden zich toepaſſen op een meer uitgewerkt onderzoek van den invloed der temperamenten, 't zij *algemeene* of *bijzondere*, oorſpronke*lijke* of *verkreegene*, op de *zedelijke* geaartheid. Inderdaad, langzaame en geregelde beweegingen, lusten, neigingen en genegenheden zonder *energie*, zijn het natuurlijk gevolg van een wateragtig geſtel. — 't Geen gemeenlijk een bloedrijk temperament wordt genoemd, doch meer eigenaartig den naam van ſlagaderlijk bloedtemperament konde voeren, bepaalt andere geneigdheden, doet tot zinlijkheid overhellen, alsmede tot ſterke, doch ſchielijk voorbijgaande, driften. Het galagtig temperament der Ouden, en de verſchillende trappen van wederwerkinge, voor welke de onderbuik en zommigen haarer deelen vatbaar zijn, doen de hartstogten dieper wortel ſchieten en langer duuren, en veroorzaaken zodanige ſoorten van geaartheden, als met groote deugden en groote ondeugden gemeenlijk in verband ſtaan. De toeſtand der werktuigen van ademhaalinge en voortteelinge, op onderſcheidene leeftijden, of geduurende zekere *ongeſteldheden*, doet insgelijks, in de natuur der geneigdheden en *zedelijke geſteldheden*, uitwerkzels ontſtaan, wier werktuiglijke en oorſpronkelijke oorzaak ligt kan ontdekt worden, in de harsſenen niet aanweezig te zijn.

Nog klaarblijkelijker hangen het inſtinkt, de begeerten en neigingen der dieren van zekere ingewanden af, wier invloed Dr. GALL heeft voorbijgezien; zij zijn naar de behoeften deezer dieren berekend, en kondigen, door hunne ontwikkeling, alle de trappen der wederwerkinge der werktuigen aan, door welke zij worden voortgebragt.

Het tweede beginzel van het Gallismus, de aanwee-

zigheid van bijzondere werktuigen in de harsſenen, welke afzonderlijk ondergeſchikt zijn aan de ontwikkeling der vermogens en gezindheden, ſchijnt in de ondervinding en waarneeming geenen grond te hebben. Zelfs mag het onderſteld worden, dat Dr. GALL verzuimd heeft, een naauwkeurig denkbeeld te geeven van 't geen de Phyſiologisten door de benaaming *werktuig* verſtaan. Een werktuig is niet ſlegts eenig gewest of deel van een dierlijk lichaam, maar eene verzameling van bewerktuigde hoofdſtoffen, een toeſtel, wiens maakzel, leevenshoedanigheden en verrigtingen immers gedeeltelijk bekend zijn. De maag, de lever, het hart, de longen, zijn, in deezen zin, werktuigen; doch niets van dien aart laat zich in de harsſenen ontdekken, 't welk het voorkomen vertoont van één enkelvoudig werktuig, van één toeſtel, wiens maakzel alleenlijk door de Natuur blijkt daargeſteld te zijn, met eene zorge, de belangrijke werkzaamheden aanwijzende, daaraan opgedraagen.

Ingevalle onderſteld konde worden, dat, door de werktuigen der harsſenen, Dr. GALL gewesten der harsſenen verſtaat, aan welke de onderſcheidene vermogens en neigingen beantwoorden, het ontleedkundig grondbeginzel van zijn ſtelzel zou daarom niet te minder van grond ontbloot zijn, zoo als door een meer uitgewerkt onderzoek ligt zou kunnen betoogd worden.

Zelfs zijne denkbeelden aangaande den zetel der leevenskragt zijn niet naauwkeurig. Die kragt is aan eenig bijzonder gedeelte, of aan een onderſcheiden werktuig, niet verbonden. Door alle deelen en door alle werktuigen is dezelve verſpreid; zij is inkleevende in derzelver zamenſtelling, bezielende het plantenrijk zoo wel, als de dieren, van harsſenen ontbloot, en door de geheele bewerktuigde Natuur zich doende openbaar worden, door algemeene gevoeligheid, prikkelbaarheid en warmteſtoffe. Indien het gewest der harsſenen, aan 't welk Dr. GALL die leevenskragt toeſchrijft, meer bijzonder blijke daarvan de zetel te zijn, de reden daarvan is, omdat de zenuwen, welke aldaar, bij groote dieren, hunnen oorſprong neemen, van daar tot den toeſtel der ademhaaling en des omloops van het bloed voortloopen, en omdat allerlei kwetzingen van dit gedeelte der harsſenen den gang dier twee werkzaamheden noodwendig belemmeren, zonder welke het leeven bij de dieren niet kan aanweezig zijn.

In-

Indien het ruggemerg gekwetst zij, of in een laager gewest zamengedrukt worde, bij voorbeeld, in een of ander van de gewrigten der lenden-wervelbeenderen, zullen alle daar beneden liggende deelen verlamd worden, door het ophouden van den invloed der zenuwen; en, evenwel, zou geen Physiologist het onderneemen, dit verschijnzel te verklaaren, door te zeggen, dat het gewest van het ruggemerg, in dit geval gekwetst, het werktuig der leevenskragt der daar beneden liggende ledemaaten is.

Nog meer pleiten alle ontdekkingen, tot heden toe in de Physiologie gedaan, tegen het denkbeeld, 't welk de voortteelingskragt aan eene afdeeling der harsenen toeschrijft. Bekend is het immers, dat bij menschen, geheel en al, en zints hunne kindsheid, van de werktuigen diens vermogens ontbloot, de liefdevlammen nooit ontbranden, hunne stemme, gestalte, alle werkzaamheden, en elk gedeelte, in eenen staat van kwijninge en zwakheid zich bevinden; iets, 't welk geene plaats konde hebben, indien de harsenen den zetel bevatteden, aan welken de voortteelingskragt, en alle de veranderingen, welke in het tijdstip der huwbaarheid zich vertoonen, moeten worden toegeschreeven.

Nog minder gronds heeft dat gedeelte van Dr. GALL's stelzel, 't welk de plaats der werktuigen van moed, loosheid, zedelijk gevoel en verbeeldingskragt bepaalt; en 't is genoeg, op de bewerktuiging der harsenen een vlugtig oog te slaan, om overtuigd te worden, dat het verschil van derzelver onderscheidene deelen, bij een zeker getal menschen, met de ontwikkeling der vermogens in geen in 't oog vallend verband staat.

De zwaarste ongesteldheden van den geest laaten niet altijd spooren van dezelve in de harsenen over; en indien eenige dier ongesteldheden door verandering in dien toestel schijnen veroorzaakt te worden, andere hebben zich bij lieden vertoond, wier harsenen, naa hunnen dood, niets ongewoons vertoonden. Hoe kunnen wij dan onderstellen, dat eenige schaduwen, eenige verschillendheden in de verstandelijke vermogens en neigingen, in verband staan met die in het maakzel der harsenen worden waargenomen? Alles, daarentegen, bewijst, dat hetgeen van de werktuiglijke oorzaak des leevens, en diens edelste eigenschappen, als verbeeldingskragt, vernuft, en gevoel, afhangt, zeer zelden door onze al te beperkte middelen van waarneeminge kan

ontdekt worden; en dat wij, in het maakzel van eenigen hoegenaamden toeſtel, alleenlijk de hoofdtrekken, de meest uitkomende punten, en die *mechaniſche* gelijkenisſen kunnen gewaar worden, ingevolge van welke weezens, wijd en breed verſchillende, elkander naderen, of zelfs onderling ſchijnen vermengd te worden.

Dr. GALL, de beoeffening van het verband tusſchen 's menſchen natuurlijke en zedelijke geſteldheid tragtende te vereenvoudigen, is, over 't geheel genomen, van den weg der ondervindinge te verre afgeweeken, en heeft met geene genoegzaame oplettendheid de onderſcheidene werktuigen opgemerkt, die, hoewel niet van even veel belangs als de harsſenen, nogtans een zeer merkelijken invloed op de natuur der neigingen en vermogens oeffenen.

Het gelaatkundig gedeelte van zijn ſtelzel uit beginzels ontleend zijnde, wier ongenoegzaamheid wij getragt hebben te betoogen, zoo blijkt het, dat, indien deeze beginzels ongegrond zijn, zoo als wij denken reeds beweezen te zijn, het gevolg, daaruit afgeleid, niet kan worden toegeſtemd; altans vertoont dit gelaatkundig gedeelte geene nutte ſlotſommen, 't en zij het uit het oogpunt beſchouwd worde, waarin LAVATER zijne menigvuldige en gewigtige waarneemingen heeft gedaan.

MIDDEL OM HET GEZIGT TE VERSTERKEN DOOR HOLLE GLAZEN.

Wijlen de Heer BALDWIN, van *Prescot*, in *Engeland*, bekend door zijne luchtreize van *Chester*, hadt, ſchoon niet bijziende, egter de gewoonte, wanneer hij wandelde of zijne gewoone bezigheden verrigtte, een bril met holle glazen te draagen, welken hij altijd afnam, wanneer hij las, ſchreef, of iet anders deedt, waarbij een duidelijk gezigt vereiſcht wierdt. De reden, die hij voor eene zoo zonderlinge gewoonte gaf, kwam mij zoo vernuftig en welgegrond voor, dat ik dikwijls bij hem aandrong op het openlijk bekend maaken van zijne ontdekking; dit, geloof ik, was hij voorneemens te doen; doch daar ik mij niet herinner, in de openbaare papieren daarvan eenig verſlag gevonden te hebben, en van oordeel ben,

ben, dat de inval ernſtige opmerking verdient, zal ik 'er een zoo beknopt mogelijk verſlag van tragten te geeven.

't Is bekend, dat het oog platter wordt, naar gelange de mensch in jaaren klimt, ingevolge waarvan het brandpunt agter de Retina valt, en een verward gezigt geeft. Ter verhelpinge daarvan bedient men zich van bolle glazen, die, de ſtraalen buigende, het beeld onderſcheidener op de Retina doen vallen. Des Heeren BALDWIN's gezigt was van natuure zwak, en hij hadt voorheen, even als andere lieden in het zelfde geval, een bril met bolle glazen gebruikt, tot dat hij op den inval kwam, dat, indien hij zich aan holle glazen gewende, de platheid der oogen allengskens zou tegengewerkt worden. De proeve daarvan neemende, bleek het hem, dat dezelve aan zijn oogmerk zoo volkomen beantwoordde, dat hij binnen kort in ſtaat was, met weinig hol gefleepene glazen zeer duidelijk te zien, en, dezelve aflaatende, de kleinſte letteren leezen, of eene pen zeer gemakkelijk kon verſnijden.

Ik herhaalde de proefneeming, en ben volkomen overtuigd, dat eene hebbelijke gewoonte van zeer heilzaame uitwerkzels zal agtervolgd worden. Ik begon met N. 1. en gebruikte vervolgens N. 2., waarmede ik binnen kort zeer duidelijk kon zien, en bevond altijd, dat mijn gezigt klaarblijkelijk verbeterd en verſterkt wierdt.

Veele daadzaaken, die dagelijks voorkomen, zetten des Heeren BALDWIN's theorie veel waarſchijnelijkheid bij.

Bij- of Verziendheid, hoewel dikmaals natuurlijke gebreken in de gedaante van het oog zelf, kunnen door gewoonte merkelijk verzwaard worden. Horologiemaakers, graveerders enz., die met hunne oogen zeer dicht op de werkbank werken, alsmede vrouwen, die zeer fijn werk naaien, worden allengskens bijziende; en, bij tegenſtelling, de zulken, wier bedrijf hen in de onmogelijkheid ſtelt, om hunne oogen nabij het voorwerp hunner beſchouwinge te brengen, worden verreziende.

Des Heeren BALDWIN's gevoelen ſchijnt klaarblijkelijk op de waarheid gegrond te zijn, om de volgende reden.

Wanneer een verreziend perſoon, of iemant, die gewoon is door bolle glazen te zien, zich 't eerst van een ſlegts weinig hol glas begint te bedienen, begint het oog, 't welk de verwonderlijke eigenſchap bezit, om zich naar onderſcheidene afſtanden, en eene oneindige verſcheidenheid van omſtandigheden, te voegen, zich

oogenblikkelijk uit te zetten, en wordt, door zijne pooging om duidelijker te zien, meer bolrond; en in het gebruik van deeze glazen volhardende, verkrijgen de ſpiertjes van het oog waarſchijnelijk de hebbelijkheid, om de aldus eigen gemaakte bolrondheid te behouden; 't welk nog kan vermeerderd worden door het allengskens gebruik maaken van dieper holle glazen.

Indien deeze redeneering gegrond zij, kan het luttel twijfels lijden, dat het gebruik van bolle glazen voor bijziende lieden, in den aanvang van dat gebrek, insgelijks van een goed gevolg zoude weezen.

Hoewel ik overtuigd ben, dat de beſchouwing van dit onderwerp meer naaſpoorens verdiene, dan ik daaraan kan beſteeden, konde ik, egter, om den vernuftigen Heere BALDWIN regt te doen wedervaaren, niet nalaaten, om zijne aanſpraak op eene ontdekking aan den dag te leggen, welke geene geringe bijdraage belooft tot onzen tegenwoordigen ſtaat van kundſchap omtrent een zoo belangrijk onderwerp.

EGERTON SMITH.

Liverpool,
12 Nov. 1805.

NIEUW GEVOELEN, WEGENS DE HERKOMST VAN DEN AMBER. Door den Heer PATRIN.

(Ontleend uit *Nouveau Dictionnaire d'Hiſtoire Naturelle.*)

„ Is 'er een voorwerp, over welks herkomst de gevoelens der Natuurbeſchrijveren hemelsbreed verſchillen, en waaromtrent de zotſte en belachlijkſte ſtellingen ter baane gebragt zijn, het is de *Amber*. Wij zullen onze Leezers niet ophouden, met dezelve bij te brengen; de desbegeerigen alleen overwijzende tot *De Amboinſche Rariteitkamer* van G. E. RUMPHIUS, waar hij, als 't ware, zich verwart in de menigte van ſtrijdige gevoelens, bl. 255—274."

Het gevoelen, deswegen onlangs ter baane gebragt door den Heer PATRIN, mag *eenigzins nieuw* (*) heeten, en

(*) *Eenigzins nieuw heeten*, ſchrijf ik; dewijl 'er, blijkens de aanhaaling van RUMPHIUS, bl. 265, gevonden worden, die

en éénig in zijne ſoort; wij deelen het mede, daar het zeker niet van waarſchijnlijkheid ontbloot, althans der overweeginge waardig is.

De Heer PATRIN merkt op, dat de *Amber* niet behoort tot de Lijmagtige of Bitumineuze zelfſtandigheden, uit hoofde van de Inſecten, welke men 'er in aantreft, die zich door den ſtank dier ſtoffe van dezelve zouden verwijderd hebben. De ontbinding der beſtanddeelen van den *Amber* wijst desgelijks uit, dat de herkomst niet mineraal is. De zodanigen, die beweeren, dat de *Amber* eene gom of harstagtige ſtoffe *is*, uit het groeiend rijk herkomſtig, wil hij, dat de plant of boom aanwijzen, welke in alle lugtſtreeken tiert, en zo wel voortwil in de bevroozen lugtſtreek, als tusſchen de keerkringen: want men vindt *Amber* van de *Bothniſche Golf* tot *Indoſtan*. Groeiende Gommen, daarenboven, *zijpelen* allengskens door de porien der boomen, en verharden daarop terſtond op den ſtam, zodanigerwijze, dat zulks het *aankleeven*, en nog veel meer het *inſluiten*, der Inſecten in derzelver zelfſtandigheid afweert.

Egter komt het gevoelen van den Heer PATRIN nabij aan de veronderſtelling, welke den oorſprong des *Ambers* aan het groeiend rijk toekent: want het is, zijns oordeels, een vogt, getrokken uit een ontelbaar getal van onderſcheidene gewaſſen: met één woord, hij veronderſtelt dat *Amber* niets anders is dan *Honig*, door den tijd gewijzigd, alsmede door de mijnſtoffelijke zuuren in eene ſoort van Lijm veranderd. — Hij merkt op, dat de Bijen in alle Landen gevonden worden; dat derzelver Honig overal dezelfde weezenlijke eigenſchappen heeft — omſtandigheden, welke de groote zwaarigheid oplosſen, ten aanziene van de beſtendige gelijkheid

die meenen, dat de graauwe Amber van kleine Honigdruppelen zich zamenzet, die, met den tijd door de zonne herkookt wordende, van de rotzen en klippen in zee vallen, waar de beweeging der baaren en van 't zout, de kooking voltrekkende, aan deeze druppelen de lijvigheid, waarin zij gevonden worden, bijzet. Vergelijk verder bl. 271, waar geſproken wordt van een groot ſtuk *Amber*, 't geen nog niet tot zijne volkomenheid was geraakt, waarin men beide de raat van wasch en honig gevonden hadt.

heid des *Ambers* in alle Landen en onder alle Lugtſtreeken, welke alle andere veronderſtellingen onopgelost laaten. Daarenboven wordt de grootſte hoeveelheid van *Amber* verkreegen op de kusten van Landen, waarin de Bijen overvloedig zijn. Zo komen 'er groote ſtukken *Amber* voor, aan den mond van de Rivier *Giaretta*, die langs den voet van den Berg *Hybla* heen ſtroomt.

Ten aanziene van het veelvuldig voorkomen deezer zelfſtandigheid aan de oevers der *Baltiſche Zee* geeft hij de volgende aanmerkingen, die wij met des Schrijvers eigene woorden mededeelen, als zijn gevoelen best ontrouwende. —— „ Ik heb de bosſchen van *Lithuania* zodanig vol Bijen gezien, dat alle de boomen, die door ouderdom hol beginnen te worden, groote Bijenkorven uitleveren, en wijkplaats verleenen aan een ongelooflijk aantal zwermen. Deeze Bijenkorven (dat ik die uitgeholde boomen dien naam geeve) worden ſteeds bezogt door de *Phalæna cerella*, die het Wasch van de cellen knaagt; de Honig vloeit daarop na het benedenſte des hollen booms, zomtijds in zulk eenen overvloed, dat men dezelve door de reeten van den bast ziet doorzijpelen.

„ Wanneer deeze boomen door den wind worden omverre geſmeeten, vallen zij neder in de turfgronden, die in deeze bosſchen zeer veelvuldig zijn, en altoos vervuld met pijrites en vitriool. De Honig, blootgeteld aan de werking van zwavel-zuur, en van de Gasſen, die zich losmaaken, geduurende de ontbinding des boomſtams, waarin dezelve is opgeſlooten, ondergaat nieuwe zamenvoegingen, die den Honig in een ſtaat van Lijm doen overgaan. Wanneer vervolgens waterſtroomen den grond, waarin deeze boomen begraaven liggen, ondermijnen, ſtorten zij in zee met den halfgevormden *Amber*, die deszelfs volkomenheid verkrijgt door de zouten en lijmagtige ſtoffen van de wateren des Oceaans.

„ Volgens deeze veronderſtelling laat het zich gemaklijk verklaaren, hoe het bijkome, dat de *Amber* omwijlen dermaate opgevuld is met vreemde ſtoffe, dat dezelve bijkans ondoorzigtbaar worde: want de Honig kan, in deszelfs natuurlijken ſtaat, zich gereedlijk vermengen, of met verſchillend gekleurde aarde, of met de ſtoffe van door rotting ontbonden hout: terwijl

zo-

zodanig eene vermenging noch met lijm, noch met gom of harst kan plaats grijpen.

„ Verder valt het gereed te begrijpen, hoe Insecten, aangelokt door den Honig, waarop zij zeer gesteld zijn, in die zelfstandigheid verward geraaken, en zich daarin als begraaven.

„ Eindelijk zal de verbaazende grootte der stukken *Amber* niet langer vreemd voorkomen; naardemaal, in den zelfden boomstam, eene hoeveelheid van Honig kan opgehoopt worden, genoegzaam om klompen te vormen, veele ponden zwaar, en meer dan één voet over het kruis gemeeten (*). Een verschijnzel zonder wedergade in de Natuur, op de veronderstelling dat de *Amber* een gom of harst zou weézen. —— Ik begrijp, overzulks, dat de door mij aangevoerde veronderstelling, in alle opzigten, eene waarschijnlijke oplosing geeft van dit vreemd verschijnzel."

(*) Wij wijzen den Leezer hier op het Berigt en de Afbeelding wegens een stuk *graauwen Amber*, 't geen de Kamer van *Amsterdam* uit de *Oost-Indiën* hadt gekreegen, 182 Ponden weegende. RUMPHIUS, bl. 262 enz.

DE VOORNAAMSTE LEEVENSBIJZONDERHEDEN VAN DEN PRUISSISCHEN GENERAAL JOHAN JOACHIM VON ZIETHEN. DOOR MADAME DE BLUMENTHAL.

(*Vervolg en slot van bl.* 30.)

De Koning stierf in den Jaare 1740. In hem verloor ZIETHEN een Vorst, dien hij beminde, als de oorzaak zijns geluks, en dien hij eerbiedigde, als den grondlegger van de *Pruisische* Krijgsmagt; die, van een gestreng regter, zijn beschermheer geworden was, en wiens harde behandelingen in zo veele gunstbetooningen verwisseld waren. Wanneer hij van deezen Monarch sprak, was het altoos met diepen indruk van bewondering en dankbaarheid, en de streelende zelfbewustheid, van de vooroordeelen diens Vorsten overwonnen te hebben, door kragt van verdiensten.

Bij de throonbeklimming van FREDERIK DEN II scheenen ZIETHEN's schitterende uitzigten allen te verdwij-

dwijnen, of althans zeer hachlijk te ſtaan. Deeze Vorst, de Regeering aanvaardende, zette zich, om de plans, welke zijn vernuft in de dagen van afzondering gevormd hadt, een daadlijk beſtaan te geeven. Het ſtelzel zijner Regeeringe was reeds gemaakt, en de zodanigen, die hem in de volvoering de behulpzaame hand zouden leenen, hadt hij reeds uitgekoozen. — ZIETHEN, die zich altoos agterlijk gehouden hadt, en allen voorkomen, 't welk den ſchijn van vleijerij kon hebben, ſchuwde, als iets beneden hem, en onbeſtaanbaar met waare verdienſten, trok de aandagt niet van dien Monarch. Hij ging, onopgemerkt, onder den grooten hoop door. Maar, terwijl FREDERIK, van zijnen kant, verre was van te voorzien dat hunne Naamen eenmaal bij elkander zouden gevoegd worden in de Jaarboeken der Geſchiedenisſe, wagtte ZIETHEN geduldig het oogenblik af, waarop zijn Vorst hem zou uitmerken, en in den kring des bedrijfs, voor hem geſchikt, plaatzen. De uitkomst heeft aan die verwagting ten vollen beantwoord, en geregtvaardigd, zo wel het vertrouwen, 't geen hij in zijne eigene verdienſten ſtelde, als het ſchrander doorzigt van den Vorst.

ZIETHEN's volgende bedrijven behooren tot de geſchiedenis van dat tijdperk. Wij merken alleen op, dat ZIETHEN's verdienſten in *Sileſien*, geduurende den Succesſie-oorlog, zo groot waren, dat ze hem eene allerſpoedigſte bevordering verwierven. Dat Koning FREDERIK de waarde van ZIETHEN leerde kennen, valt niet aan te twijfelen; doch, mogen wij volgens ſchijnbaarheden oordeelen, dan zullen wij moeten aanmerken, dat die Koning zo weinig voldaan was over een gedrag, 't welk een koenen geest en volle bewustheid van verworvene verdienſten kenmerkte, als de Vorſten over 't algemeen zijn; dat hij niet geheel vrij was van het oor te leenen aan listige gunſtelingen. Geduurende het grootſte gedeelte van het tijdvak, verloopen tusſchen den tweeden Oorlog in *Sileſien* en den Zevenjaarigen Krijg, hadden lieden, die de verdienſten van ZIETHEN in den weg ſtonden, het oor van FREDERIK; de braave en opregte Generaal werd van hem ſteeds koel bejegend, en zomtijds ſtreng behandeld, tot dat die groote oorlogswolk zamentrok, en het eenpaarig gedrag van ZIETHEN dien Vorst de verdienſten des ouden Krijgshelds deedt erkennen en waardeeren.

Men

Men kan de bijzonderheden van ZIETHEN's gedrag niet leezen, als hij zich in een vijandelijk land bevondt, zonder zich des te verwonderen: alsdan wedijverde zijne menschlievendheid met zijne dapperheid om den voorrang. FREDERIK, getroffen over ZIETHEN's belangeloosheid, gaf hem te verſtaan, dat het zijne zaak was, zijnen ſtaat te verbeteren, als hij zich in een vijandelijk land bevondt; maar deeze wenk was te vergeefs bij den braaven man; veelvuldige gelegenheden, om zich te verrijken, liet hij voorbijgaan, en hij keerde zo arm terug als hij uittoog.

ZIETHEN behoorde onder het getal der geenen, die den Koning met zijnen raad zo wel, als met zijn zwaard, ten dienſte ſtonden: bij de pligten, aan zijnen ſtand verbonden, voegde hij eene allertederſte belangſtelling in alles, wat den perſoon zijns Koninglijken Meesters betrof. Hij wist, dat FREDERIK, in eene vlaag van raadeloosheid, verklaard hadt, „ dat de dood de „ laatſte vriend was, die hem overbleef." — In een hunner nagtgeſprekken, daar zij op een bedde van ſtroo in eene verſchansſing uitgeſtrekt lagen, blootgeſteld aan het vijandelijk vuur, deelden de beide Helden elkander hunne bekommernisſen en geheimen mede. 't Was ZIETHEN, die de hoop, welke hem altoos bezielde, tegen de diepe verſlaagenheid des Konings overſtelde; — 't was ZIETHEN, die den moed opbeurde van zijnen Koninglijken Vriend, door hem ſtaag voor te houden, dat alles zich ten goede kon en zou wenden. Hij boezemde deeze woorden met zo veel betoons van overtuiging uit, hij hadt ze zo dikwijls herhaald, en op zulk eene ſtellige wijze, dat, op zekeren dag, wanneer de Koning meer dan gewoon mismoedig was door het gevoel zijner rampen, en alle vertroosting verwierp, welke met zijne wijze van denken niet ſtrookte, de Koning hem op een ſchamperen toon te gemoet voerde, „ of 'er dan een „ nieuwe Bondgenoot zich bij de *Pruisſiſche* Armée ge„ voegd hadt?" — ZIETHEN antwoordde: „ Neen, Sire! „ ik ken geen ander', dan die *boven ons* woont, en die „ ons nimmer zal verlaaten!" — De Koning hernam: „ Maar Hij doet geene wonderwerken meer!" — ZIETHEN daarop: „ 't Zij zo, Sire! wij hebben geene „ wonderdaaden noodig. Dat Hij voor ons ſtrijde, en „ wij zullen de nederlaage niet bekomen!" — Kort daarnaa hadt de Koning gelegenheid om de redelijkheid

der

der godvrugtige hoope zijns Generaals te zien; dat het woord Voorzienigheid geen ijdele klank was, en dat het vertrouwen van ZIETHEN het vertrouwen eens *Christen-Helds* geweest ware. Het Leger geraakte onverhinderd uit de Legerplaatze, waarin het als in eene gevangenis was opgeslooten; en FREDERIK voerde zijnen Generaal, met eene gemaakte onverschilligheid, doch in den waaren toon van een getroffen hart, te gemoete: „ ZIETHEN! deeze keer hebt gij waarheid gesproken; „ uw Bondgenoot heeft woord gehouden!"

Als Generaal en Opperbevelhebber verzuimde hij nooit eenig ding, 't welk eertijds het voorwerp zijner zorge als Onderbevelhebber geweest was. Hij strekte tot een geheel Regiment, tot een geheel Leger, de aandagt uit, welke hij voorheen omtrent eene enkele Compagnie betoonde. Op den marsch was hij of aan 't hoofd of agteraan, en altoos onvermoeid bezig in het letten op elk mogelijk voorval. Nu eens vertraagde hij den optocht, om aan de agterſten tijd te geeven tot het herwinnen van den verlooren grond; op een anderen tijd nam hij het land op, zag de bruggen na, en bezogt de engten: met één woord, hij hadt geen beter Quartiermeester-Generaal dan zichzelven.

Vondt het Leger zich te velde, ZIETHEN rustte niet, voor dat hij alles onderzogt, en alles, tot het minſte toe, beschikt hadt; hij vulde al het overgeslaagene aan, en ging alles, wat hinder kon baaren, te keer. Wanneer de Koning, zijns oordeels, iets hadt overgeslaagen, hij voorzag 'er in; hij plaatſte en herplaatſte de veldwagten, vermeerderde of verminderde derzelver getal. Bij een oneffen grond nam hij alle hindernisſen weg, maakte de gemeenschap gemaklijk, sloeg de noodige bruggen; en zijne bevelen werden met dezelfde ſtiptheid, als die des Konings, volvoerd.

Naa voor het inwendige des Veldlegers gezorgd te hebben, bezogt hij alle de ommeſtreeken. Bij nagt en dag, terwijl het geheele Leger rustte, ſteeg hij te paard, om landverkenningen op te doen, en te ontdekken, van welk een kant de vijand waarschijnlijk zou aanvallen, en hoe hij zich op de beste wijze zou verdeedigen. Dit was zijne onveranderlijke bezigheid, op den marsch, in de legerplaats, en in elken ſtand; te welker oorzaake het Leger hem den naam gaf van deszelfs *Beſcherm-engel*.

FRE-

FREDERIK agtte hem hoog, van wegen de manlijke ſtandvastigheid zijns Characters, welke de grootſte krijgswederwaardigheden nooit een oogenblik aan 't waggelen of wankelen konden brengen. Te midden van de oorlogs-onweeren groot geworden, hadt hij geleerd dezelve uit te hárden en moedig onder de oogen te zien. Terwijl ánderen beefden, bleef hij bedaard, en ſtelde al zijn vertrouwen op GOD. Deeze welgemoede onverſchrokkenheid, dit koel geduld, die onuitputbaare bron van kloekberaadenheid, hadt grooten invloed op de ziel zijns Koninglijken Meesters, die menigwerf, gedrukt door den zwaaren last der wanhoope, alleen, in den nagt, ZIETHEN's verblijf bezogt, om raad en troost te zoeken. Dikmaals voelde zich het hart des raadgeevers geprangd, wanneer de raadelooze Koning, in ſtede van in zijn plan van denken te vallen, hem geen ander antwoord gaf, dan: „ Het zal niet gaan; het „ kan onmogelijk gelukken!"

ZIETHEN breidde zelfs tot den gemeenen Soldaat het gelukkig talent uit, 't geen hij bezat, om de kleinmoedigen op te beuren. Hij was overtuigd, dat werkeloosheid en kwijning in veldlegeringen zeer ligt aanleiding tot mismoedigheid geeven, en dat, in zodánige omſtandigheden, gebrek en honger met eene dubbele maate van hardheid door het krijgsvolk gevoeld worden. Om deezer morren te voorkomen of te maatigen, ging hij dikwijls te voet door hunne gelederen, of reedt 'er te paard rond; hij verzogt de Soldaaten uit hunne tenten te komen, en was gewoon hun aan te ſpreeken: „ Wel, kameraads! wat doet gij zo al?" Zo ras zij zijne ſtem hoorden, kwamen zij terſtond voor den dag, roepende: „ Lang leeve de goede Vader ZIETHEN!" — „ Wel hoe ſtaat het met u?" was zijne vraag. Als hij ten antwoord bekwam: „ Slegt genoeg!" voegde hij hun een woord van vertroosting toe, zeggende: „ Houdt moed, kameraads! gáat het van daag niet „ wel, het zal mogelijk morgen beter gaan." Dikmaals zag men hem van 't paard klimmen, om met zijne oude Grenadiers te praaten; menigmaal verdreef hij de wolk van treurigheid, welke zich op deezer gelaat vertoonde, en maakte hun als ongevoelig voor de knaagingen der behoefte, door hun ruim en rijklijk met hoope te voeden. Deeze groote gemeenzaamheid, vergezeld van eenen openhartigen aart, welke zich, zonder onder-

ſcheid, tot elk in de Legerplaatze uitſtrekte, deedt hem de hoogagting en het vertrouwen van allen, zonder onderſcheid, winnen, en wel zo algemeen, dat de Soldaaten hem met geen' anderen naam, dan dien van *Vader*, benoemden.

Welke moeten niet de gevoelens en aandoeningen van ZIETHEN geweest zijn, toen hij, aan het hoofd zijns Regiments, naa het glorierijk eindigen van den Oorlog, de poorten van *Berlijn* binnen trok! De Leezer verbeelde zich, welke gedagten moesten opkomen in zijnen geest, geduurende den ganſchen hertocht, ten opzigte van dien langduurigen en gevaarlijken Krijg, en het zonderling geluk, dat hij, geheel onverzeerd, wederkeerde! Tot drie keeren hadt hij den Koning in *Sileſien* vergezeld; tot drie keeren hadt hij daar lauweren bevogten, en teffens nieuwe krijgseer behaald. Hoe gansch opregt eene voldoening moet hij geſmaakt hebben, daar hij zich zo getrouw kweet van zijn gegeeven woord, om voor zijn Vaderland te ſtrijden en te overwinnen! Hij mogt, in de daad, als een gedeelte van zijn eigen werk aanmerken den volgenden voorſpoed en bloei van eenen Staat, welks grondſlag gelegd was in den oorlog, en welks verdere voortgang de uitſlag was van dien roemrijken ſtrijd. Zodanige opbeurende bedenkingen ſchonken hem gewis eene onſchatbaare belooning voor zo veel zorgs, zo veel moeite en zo veel doorgeſtaanen gevaars.

Die herinneringen, de hooge rang, tot welken hij door eigene verdienſten was opgeſteegen, zijne naauwe verbintenis met den Koning, vulden de maate zijner aardſche gelukzaligheid, en lieten hem niets meer verlangen. Wat hij voorheen met moeite gezaaid hadt, oogſte hij nu met roem in: en ware het niet geweest van wegen de beproevingen, welke hij in den eerſten tijd zijns leevens hadt doorgeſtaan, de herhaalde overwinningen, welke hij bevogten hadt over zijne driften, en de ſteeds vorderende ſtappen, waardoor hij tot eene ſchitterende hoogte was opgeklommen, hij zou, tot het einde van zijn lang leeven, die wondere helderheid van geest, welke zijn leeven hoogst dierbaar maakte, met alle de genoegens daaraan verbonden, niet geſmaakt hebben.

Elk wederkeerend jaar opende hem nieuwe bronnen van geluk en eere. Geduurende het tijdsverloop van

zes-

ses-en-twintig jaaren hieldt zijn Vorst niet op met hem vernieuwde blijken te geeven van zijne hoogagting, van zijne vriendschap, men zou bijkans moeten schrijven van zijne eerbiedenisse. De Prinsen van den Bloede wedijverden om Koning FREDERIK's voorbeeld te volgen. HENDRIK, FERDINAND en de vermoedelijke Erfgenaam der Kroone hielden zich vereerd door den ijver, welken zij betoonden, om regt te laaten wedervaren aan de verdiensten van ZIETHEN. Het Hof, de Vreemdelingen, die te *Berlijn* kwamen, bewonderden even zeer de oplettenheid, welke betoond werd voor deezen Held, door de zodanigen, die door geboorte en rang zo verre boven hem uitstaken; en het was een heerlijk schouwspel voor geheel het Land, een Onderdaan deezerwijze behandeld, en als 't ware gestreeld te zien, door zijne Meesters en de Familie zijner Koningen.

Deeze onderscheidingen, welke ZIETHEN alleen hadt dank te weeten aan zijne verdiensten, werden niet langer verbitterd door een nijdig oog, daar op geslaagen. Zijne vijanden waren weg, en onder de getuigen van zijnen roem kon hij alleen op toejuichers en vrienden rekenen. — Zijne Landgenooten in 't algemeen, 't zij bewoonders van Steden of van Dorpen, droegen hem hoogagting toe, zagen hem aan als een Vader, eerbiedigden hem als een Held, en merkten zichzelven aan, als, in zekere maate, deelgenooten van zijnen roem.

ZIETHEN's beroemdheid was niet bepaald binnen de grenzen van zijn eigen Land; zij strekte zich uit tot wijd afgelegene Volken, waar zijn naam in 't algemeen genoemd werd nevens dien van FREDERIK DEN GROOTEN. Van alle de *Pruisische* Generaals was 'er geen, wiens krijgsverrigtingen de nieuwsgierigheid der Buitenlanderen zo zeer trokken, of derzelver weetgierigheid, om ze te kennen, in zulk eene maate gaande maakten. Bij het bezigtigen der gedenktekenen, der fraaiheden, en het bijzondere, in de Stad *Berlijn* voorhanden, konden zij zich niet wederhouden van bijzondere aandagt te verleenen op alles, wat ZIETHEN betrof. De Keizerin van *Rusland* en de Koningin van *Zweeden* verzogten 's Helds Pourtrait te mogen hebben: laatstgemelde zondt het haare hem ten tegengeschenk. Zijn doorlugtig Opperhoofd, Prins HENDRIK, betoonde voor hem dese zelfde oplettenheid.

Het was niet alleen in die hooge kringen, dat ZIETHEN

zich vereerd vondt met die ſtreelende onderſcheidingen: eene nieuwe ſoort van roem was hem beſchooren in de toejuichingen van de laagere volksrangen. Zijn naam werd door dezelven met verrukking uitgeſproken: zij betoonden hem eene ſoort van eerbiedenis. Naauwlijks werd 'er iemand gevonden, die niet van hem ſprak, en van hem iets bijzonders te vermelden hadt. Ieder hadt zijn afbeeldzel in prent, 't zij ſchoon of ſlegt uitgevoerd: men hing het nevens 's Konings beeldtenis. ZIETHEN en diens Huzaaren zag men in de wooningen der armſte lieden: deezer krijgsdaaden en roem, in ſlegte verzen opgezongen, waren aan den wand geplakt. Een Tabaksverkooper te *Aken*, aan de *Elbe*, deedt ZIETHEN's beeldtenis op zijne winkelzakjes drukken: welhaast werd diens winkel beroemd, en hij verwierf een zeer uitgebreiden handel.

EEN TOCHTJE DOOR DE BELANGRIJKSTE GEDEELTEN VAN NOORD-WALES. Door J. N. BREWER, *Esq.*

(*Vervolg van bl.* 619 *des voorigen Jaars.*)

De kleine Stad *Bangor* is gebouwd aan den inham van de Baai *Beaumaris*, en ſpreidt al de zagtheid en verſcheidenheid eener *Italiaanſche* haven ten toon. Oogen, gewoon aan den luister van *Londen*, zien mogelijk met kleinagting neder op de laage gebouwen deezer wijdafgelegene Stad; maar een algemeener waarneemer zal daarin het gelukkig midden ontdekken, tuſſchen praalende en geen genoegen ſchenkende grootheid, en afzigtige armoede. *Bangor* maakt een uitlokkend vertoon in 't oog des Reizigers, als hij van den hoogen veiligen weg op de nederige gebouwen ziet, op eenigen afſtand verwijderd van het dreigend gebergte *Snowdon*. In de andere richting vereenigen zich de wateren van de *Menai* met die van de *Ierſche Zee*, en vormen de zagte golven van de ſchilderagtige Baai; terwijl de kleine Stad, aan alle kanten door de natuur beſchut, de ongeſtoorde rookwolken uit haare laaggedooke huizen laat opgaan.

Bangor, ſchoon thans zo bepaald in haare uitgeſtrektheid, was, ten eenigen dage, eene plaats van veel ver-

maardheids, en door een der Graaven van *Cheſter* met een Kaſteel verſterkt. Van het maakzel deezer Sterkte (welke, volgens de overlevering, gelegen was aan den ingang van de Straat *Menai*, waar EDWARD DE I te vergeefs een brug zogt te leggen, om zijn krijgsvolk veilig na het Eiland *Mona* te doen overtrekken) kon CAMDEN in zijnen tijd geen de minſte overblijfzels vinden. Het tijdperk van *Bangor's* bloei is van eene zeer wijdafgelegene dagtekening; en verſcheide rampſpoeden ſpanden zamen, om elk overblijfzel van de oude grootheid weg te neemen. Zelfs in de vroegſte onlusten deelde *Bangor*. TACITUS vermeldt, dat de overwinnende *Romeinen* zich hier bevonden, op hunnen weg na *Angleſea*; welk eiland zij bereikten, de Ruiters op een vlot, en het voetvolk in platboomde vaartuigen overzettende. *Inlandſche oorlogen zetten de Stad herhaalde keeren in brand; de Hoofdkerk deelde in de vernieling, en werd niet voor den Jaare 1532 in den tegenwoordigen ſtand gebragt.*

Bij het ophouden der Burgeroorlogen is deeze Stad niet gelukkig geweest in voordeelen te raapen. Als eene Zeehaven heeft *Beaumaris* de voorkeus gekreegen, en ten aanziene van den inlandſchen handel is *Caernarvon* eene maar al te gelukkige mededingſter geweest. Dan, wat ſchoonheid van ligging en overvloed van leevensmiddelen aanbelangt, doet deeze Stad voor geen haarer nabuuren onder. Het ſtaat te wagten, dat de handel een grooteren bloei zal krijgen, door de vaderlandlievende poogingen van Lord PENRIJHN, wiens Landgoed in de nabuurſchap deezer Stad ligt, die reeds veel gedaan, en nog verſcheide, den handel deezer Stede heilzaame, plans op 't ooge heeft. Het Hotel van deezen Lord is zeer fraai gebouwd. Men vindt 'er een ruim vertrek *in, tot een* Gezelſchaps-Boekerij gefchikt, welke men veronderſtellen mag dat bloeijen *zal in de nabijheid* des Biſſchops.

Des Biſſchops Paleis is een behaagelijk gebouw, meer uitſteekende in netheid dan in pragt; en, ſchoon de ligging te laag is om een vrij gezigt te hebben over het land rondsomme, kunnen wij niet denken dat Mr. WARNER zeer gemaatigd was in zijne begeerte, als hij zeide: „ Ware ik Biſſchop van *Bangor*, ik zou geen „ andere plaatsverandering wenſchen dan na den He„ mel!" — De armoede van de Geestlijken in deezen

oord is tot een ſpreekwoord geworden. Wij ontmoetten 'er geen voorbeeld van, en, volgens de berigten ons gegeeven, heeft het gerugt dezelve zeer vergroot. En moeten wij hier vermelden, dat Mr. STOCKS tien Ponden St. aan tien arme Geestlijken meest na *Wales* gaat.

De voldoening ſchenkende en tederhartige gewoonte, om eenvoudige bloemen en altoos groene bladeren op de graven te ſtrooijen, wordt nog aangehouden in de meeste ſtreeken van *Noord-Wales*. Mr. PRATT geeft een verhaal van een geſprek, dat zeer hoog dichterlijk liep, tuſſchen hem en een dier Lijkgedenkers. Ik moet bekennen, dat ik geene zo verhevene en ſentimenteele denkers hier aantrof; maar de verbeeldingskragt vondt ligt uit, duizend tedere betrekkingen, waarmede de volvoering van dit werk de gedagtenis des overledenen nog naauwer verbondt aan het gevoelig hart der overgebleevenen. Een der vroegſte onderſcheidingen der *Christenen* alhier was het nalaaten van deeze onſchadelijke gewoonte; men zag dezelve aan, als iets hebbende van de oude Mythologie, „ Dewijl de dooden niet kun„ nen ruiken," zeiden zij, „ brengen wij hun deeze „ gaven niet toe." Koude en droeve leer! Even goed zou men de ongevoeligheid der dooden kunnen aanvoeren, als eene reden om allen eerbied voor der overledenen gedagtenis vaarwel te zeggen. Maar wat is blijkbaarder, dan dat wij het een en ander verrigten om voldoening te ſchenken aan onze eigene aandoeningen? — aan deeze aandoeningen, waarmede elke gedagte aan de overledenen verbonden is, en door welke bot te vieren, de leevenden zo wel bevoordeeld, als de dooden vereerd worden.

Het Kerkhof bij deeze Kerk baart, gelijk veele in deeze noordlijke ſtreeken, eene uitwerking, welke ernſtvol en genoeglijk tevens is. De graven zijn alle bedekt met ſtukken leiſteen; de zwarte kleur ſtemt wonder overeen met graſverciering. Het ſtrekt den bewoonderen van *Noord-Wales* tot eere, dat hunne begraafplaatzen in afzondering en netheid uitſteeken. Zeldzaam ziet men de Kerkhoven met onkruid overgroeid, gelijk veelal elders; veel min worden ze gebruikt om 'er de ſchaapen van den Dorpsſlachter te laaten weiden, of de koeijen van den Vicaris. — De eenvoudigheid van de opſchriften der graven verdient desgelijks opmerking.

king. De voorletters van den overledenen en de dag zijns doods, en zoms ook die zijner begraafenisse, maaken doorgaans het opschrift uit. Het is zeldzaam, dat men die versjes aantreft, vol ongerijmdheids en bijgeloofs, welke men elders ontmoet. Dit is te vreemder bij een volk, over 't algemeen beschreeven als zo zeer en algemeen op het dichten gesteld. Het is waarschijnlijk, dat de Geestlijke het pligtmaatig oordeelt, alle opschriften, voor de graven bestemd, te zien. Is dit waarlijk het geval, dan baart het eene gewenschte uitwerking, veele onvoegelijkheden voorkomende.

Die van *Noord-Wales* zijn niet alleen bijzonder in de wijze om het overschot hunner naastbestaanden te vereeren; de wijze, waarop zij het ter aarde bestellen, is even zonderling, schoon misschien minder bevallig. Op den avond vóór de begraafenisse komen de vrienden in het *sterfhuis*, vergezeld van den Geestlijke en diens Klerk. De Gebeden voor den gestorvenen worden geleezen, en zoms ook een gedeelte van den Lijkdienst. De naaste en bedroefdste bloedverwanten strooijen dan, onder het storten van traanen, bloemen op het dekzel van de doodkist; waarop de rouwklaagers, en hierin doet zomtijds de Geestlijke mede, hartlijk aan 't rooken en drinken gaan!

De lijkstatie, voorgetreeden door den Geestlijke, gaat kerkwaards; een persoon strooit steeds bloemen, de treffende zinnebeelden van bloei en verwelking! De bijzetting volbragt zijnde, vervoegt zich de Geestlijke bij de Gemeenschapstafel, en biedt een schenkbord aan. In 't zelve laat elk begraafenisganger een stuk gelds vallen, niet alleen naar zijn vermogen, maar ook naar de maate van agting, den begraavenen toegedraagen. —— Een Heer van *Bangor* verhaalde mij, onlangs de uitvaard van een vriend te hebben bijgewoond; tusschen de vier- en vijfhonderd persoonen vergezelden het Lijk. Dit moet aan giften nog al iets hebben opgebragt. — De begraafenis volbragt zijnde, gaan de Lijkvolgers allen na onderscheidene herbergen: in een derzelven vervoegt zich ook de Geestlijke met de naaste Bloedverwanten; doch deezen blijven 'er eene korte poos; de overigen vieren een vrolijke uitvaard, even of het eer een bruilofts- dan een doodspartij ware.

Priestholm, een klein Eiland, door een naauw kanaal, de *Sund* geheeten, van den oostlijksten uithoek

van *Angleſea* afgeſcheiden, is meer algemeen bekend onder den naam van *Puffin-Island*; dat is, *Duiker-Eiland*. Een naam, welken het gekreegen heeft, van wegen het verbaazend aantal Duikervogelen, 't welk op de oevers neſtelt. Zij komen in het begin van Grasmaand; zij leggen één ei, in grootte omtrent gelijk aan een Eenden-ei, zomtijds op de bloote rots, doch meestal in de ſpleeten en holen, door de Konijnen verlaaten, van welke dieren dit Eiland krielt. De jongen van deeze vogels worden, als zij nog buiten ſtaat zijn om zich zelven te helpen, weggenomen en op eene bijzondere wijze ingezouten, en voor een lekker beetje gehouden. Men doet ze in kleine vaatjes, en zij worden, teſſens met hier vallende groote Oesters, als een koopwaar wijd en zijd verzonden. Ik kan niet nalaaten te denken, dat, waren zij algemeener bekend in onze mode-gezelſchappen, ze niet minder gezogt zouden worden dan de Cavejaar, of eenige andere lekkernij van dezelfde vermaardheid. In Oogstmaand verlaaten zij dit verblijf, zich 's nagts van daar begeevende gelijk zij gekomen waren. — Die bergholen worden bewoond door verſcheide andere vogelen: geſtoord wordende, vliegen zij op, in zulk eene menigte en met zodanig een geſchreeuw, dat de vreemdeling, die deeze ſtoorenis aanrigt, verſteld ſtaat.

Het Eiland *Angleſea* viel niet in het plan mijner omzwervingen. De onderzoeklievende Reiziger zal het egter wel der moeite waardig keuren, zich daar heen te begeeven, tot het beſchouwen van de zeldzaamheden der natuure, welke het aanbiedt. De *Paris-berg* verſchaft een onuitputbaaren voorraad voor den Natuuronderzoeker. Dit Eiland is daarenboven een der voornaamſte verblijfplaatzen geweest van de *Druiden*, en het tooneel van zo veele bijgeloovige plegtigheden, die voldoening kunnen ſchenken aan den beſpiegelenden en dichterlijken bezoeker. Onder de gebruiken der Bewoonderen zal hij een trek vinden, die hem teſſens verbaast en treft. De Dichters, die zo menig eene zinſpeeling ontleend hebben van des Schaaphoeders ruiſchpijp op het gebergte, terwijl zijne kudde voor hem heen te weiden gaat, denkt men dikwijls, dat een lang voorheen verloopen tijd beſchrijven, of zelfs een tijd, die nimmer beſtondt. Op *Angleſea*, egter, heeft dit daadlijk nog plaats. Het ſpeeltuig is van eene zeer boerſche

of

of herderlijke zamenſtelling, beſtaande uit een koehoorn, waarin een vogelpen ſteekt. De toonveranderingen worden gemaakt op dezelfde wijze als met de gewoone dwarsfluit. Een landdeuntje, hoe kunstloos ook uitgevoerd, van een herder te hooren, daar hij op het gebergte zit, welks lof hij ſpeelt, moet een welluſt zijn voor elk, die onafhangelijkheid ziet in de zonderlingheid van zeden.

Op den heerlijken weg, die *Bangor* met *Conway* vereenigt, vindt de Reiziger zich dikwijls genoopt om ſtil te houden, en de ſchoone, verhevene en beziens waardige voorwerpen op te neemen. Het *Gothiſch* Kasteel van Lord PENRIJHN, de voorige verblijfplaats der Prinſen deezes Lands, treft het oog, door de grootschheid des voorkomens, door de eerwaardige toorens, half verborgen door het plantſoen van gelijkjaarige eiken.

Aber, een Dorp, even verre van *Conway* en *Bangor* gelegen, is beroemd, dewijl het, van tijd tot tijd, ter verblijfplaats ſtrekte voor de eertijds magtige Opperhoofden van *Wales*, die in deeze wijken veiligheid zogten tegen openbaar geweld.

Penmean Mawer is zeker een ſchrikbaarende en gevaarlijke doortocht; doch heeft veel minder van dit onaangenaame, zints 'er een nieuwe weg is aangelegd van zeer vaste en duurzaame ſtoffe, die beſchut wordt door een vasten wal. Dit zo zeer begeerde werk werd voltooid door JOHN SIJLVESTER, wiens volſtandige poogingen de hinderpaalen overwonnen, welke dreigden, allen menſchlijken arbeid, in dit geval, te leur te ſtellen.

De Stad *Conway*, hadde dezelve het voordeel niet van den koophandel op *Ierland*, zou zo ſtil zijn als de weg, die derwaards leidt. Gedenkwaardig van wegen de tooneelen der feestlijke grootheid, voorheen daar gehouden, is die Stad nog belangrijk voor den kundigen en den gevoeligen mensch. Het heerlijk Kasteel, waar EDWARD met ELINOR, de Koningin, een Kersfeest doorbragt, is in een bouwvalligen ſtaat. Het is misſchien de fraaiſte ruïne, welke men in deezen oord aantreft, en gezien van eene daar tegen over liggende landengte, vertoont het een overblijfzel van Kunst, door den tijd zo afgeſleeten, dat het eene verwondering verwekt, alleen aan de werken der Natuure verſchuldigd. —— De ruïnen van *Conways* Kasteel, gevoegd bij den met toorens bezet-

ten wal, die de kleine Stad omgeeft, vorderen eenig verblijf van den Reiziger, als hij zijne reis na de valei van *Llanrwst* voortzet. Hier zal hij, de wisselende tooneelen van vernielende onrust, en de bijkans even gevaarlijke feesten herdenkende, van welke deeze overblijfzels getuigen waren, zich moeten verheugen van wegen het vreedzaam vertoon der landbezigheden, welke thans de plaats bekleeden van burgeroorlogen en de ruwe pragt der ridderschappe. Het voorwerp, 't welk zodanige gedagten doet opkomen, doet hem met grootschheid nederzien op den vervallen staat, waarin dit gedenkteken van EDWARDS overwinningen gebragt is; en hij zegent den krassenden Uil, van wegen diens onbetwiste heerschappije over eene plaats, waar voorheen de Koningen de diepst buigende hulde ontvingen, en de zegepraal haare luidrugtigste toejuichingen deedt hooren.

De Landbouw van *Noord-Wales* is, buiten tegenspraake, nog in zijne kindschheid. Verbetering maakt nergens traager vorderingen, dan bij de zodanigen, die afgescheiden leeven: vooroordeel en traagheid vereenigen zich, om eene bijgeloovige gehegtheid te baaren aan die gebruiken, welke de ondervinding geleerd heeft dat tenigermaate aan het oogmerk beantwoorden, schoon niet op de wenschlijkste wijze. Men verhaalde ons, dat de boeren, in zekere streek, zich bezwaarlijk lieten overhaalen om den ploeg op eene andere wijze aan het paard vast te maaken, dan aan den staart; terwijl de landlieden, in eene andere, niet wilden luisteren na hun, die beweerden, dat men het kouter beter van ijzer dan van hout maakte; welk laatste bij hun in gebruik was. Bij zulk slag van menschen zal elke aannadering tot verbetering ongetwijfeld eene overtollige nieuwigheid gerekend worden; en men moet het aanbeveelen aan den stillen voortgang, dien de Letteren te wege brengen, thans zo algemeen verspreid onder alle klasfen van menschen, om den kring der bevatting uit te breiden, en de verstanden voor het bevatten der waarheid te openen. Het betere begrip des Landbouws, 't welk in *Engeland* zo zeer veld gewonnen heeft, blijkt reeds in de volkrijkste en vrugtbaarste oorden van *Wales* ingang gevonden te hebben: doch de uitwerkzelen daarvan zijn nog zeer bepaald, en de moeilijk te bearbeiden grond in de bovenste gedeelten ligt nog geheel verwaarloosd.

Eenigen zullen zich mogelijk ergeren over de aanmer-

merking, dat het omhelzen van de tegenwoordige wijze van Landbouw ongetwijfeld medebrengt de gewoonte om verſcheide kleine landhoeven tot één te maken, al te uitgeſtrekt voor het beheer van iemand anders, dan die groote middelen bezit. Dat hierdoor de Landheer voor zichzelven voordeel behaalt, kan niet gelochend worden; maar zeker lijdt het land in 't algemeen een nadeel, 't welk, even als de kanker in 's menſchen lichaam, traag en ſtil moge voortkruipen, maar eene verwoesting van het geheel dreigt. De man, die vijfhonderd Acres bezit, houdt in zijnen dienst vier Gezinnen; terwijl de verdeeling zijner landbezitting die allen in ſtaat zou ſtellen om in vlijtbetoonende onafhangelijkheid te leeven. De Landman, die zijnen grond bearbeidt in het zweet zijns aanſchijns, en zijne kinderen opvoedt in dat werk, met de manlijke begrippen, gehegt aan de waardije van welgeſlaagd werk, is de rechte Landman. Langs den anderen weg komt men welhaast in den ongelukkigen ſtaat, waarin men ſlegts twee rangen van menſchen aantreft — zeer rijken en zeer armen Het beſtendig welvaaren eens lands beſtaat in de volkrijkheid; dan, wanneer de geest des volks vernederd wordt door al te gemeen heerſchende denkbeelden van ſlaafſche dienstbaarheid, gaat alle volkskragt verlooren. Schijnbaare grootheid blijft; maar 'er heerscht eene inwendige zwakheid, welke niet zelden de voorboode is van verval en ontbinding.

Landbouw bevorderende Societeiten in de onkundigſte en afgelegenſte gedeelten van *Wales*, gegrond op zulke beginzelen als de kundigheden der landlieden zouden uitbreiden, terwijl 'er geene verandering gemaakt wierd in de betrekkelijke omſtandigheden der landbewoonderen, zouden ongetwijfeld een zegen voor dit land weezen, en een ſchooner luister afkaatzen op de Landeigenaars aldaar, dan het aanleggen van nieuwe wegen en het graaven van vaarten, die, hoe wenschlijk ook in zommige omſtandigheden, alleen tot middelen dienen om de opbrengst van een land na vergelegene markten te zenden, terwijl men de ingezetenen bijkans van honger laat ſterven.

De valei van *Llanrwſt* opent zich met die opklimmingen van ſchoonheid, welke den Reiziger veeleer betoveren, dan verwonderd doen ſtaan. Aan de eene zijde vertoonen zich de ongeregelde en eene ſchrikbaa-

baarende vertooning maakende bergen van *Caernarvonſhire*; aan de andere doen zich op, de zagte zwellingen van heuvelen, overdekt met houtgewas; tusſchen beiden verheffen zich rotzen, die met het groot gebergte ſchijnen te willen wedijveren. De grootſche rivier *Conway* wendt haaren ſtroom door de valei, en verrijkt met een teder groen de lachende velden, die de oevers omzoomen. Van de ſteilſte bergen zoeken ontelbaare watervallen rust in de valei, en bewijzen met de daad, wanneer men ze van verre hoort of van nader bij beſchouwt, dat niet alleen landgezigten, maar landgeluiden, geſchikt zijn om aandoeningen van het zuiverst vermaak der ziele in te ſtorten.

De onderſcheide trekken, welke zich in deeze valei opdoen, zijn van een te uitgebreiden aart, om zulk eene zonderlingheid te baaren als die van *Feſtiniog*, welke in de daad gevormd ſchijnt door een vriendlijken Genius, om een volmaakt voorbeeld aan den tekenaar te verſchaffen. De valei van *Llanrwst* behelst egter eene grootere verſcheidenheid; de eene bekoorelijkheid volgt de andere, en elke verſchaft een nieuw en weelderig blijk van het ſchilderagtige. De landhutten zijn ook voegelijk en zindelijk; en den inwoonderen ſchijnt niets te ontbreeken, dan een gevoel voor de ſchoonheden, welke hun omringen, om de benijdenswaardigſte ſchepzels te vormen, welke men zich kan verbeelden.

Te midden van dit vrolijk tooneel ligt de Stad *Llanrwst*. Eene plaats van eenige drukte, doch van weinig aanbelangs, dan voor den handelaar. Deeze Stad trekt, even als haare mededingſters, veel voordeels van de handelgemeenſchap met *Ierland*; en de hoogloopende rekeningen van den Herbergier ſtrekken ten bewijze van de ruimſchootigheid der *Hiberniaanſche* bezoekeren.

Het zal niet te onpaſſe gekeurd worden, hier aan te merken, dat de gewoone leevensbehoeften in *Wales* gerekend worden eenen zo wenschlijk laagen prijs te hebben. Dat zulks, eenige weinige jaaren geleden, het geval was, kan niet gelochend worden; doch deeze bergagtige oorden verſchaffen niet langer een geſchikt verblijf voor de behoeftige gezinnen, die de plaatzen van koophandel en verteering ontwijken, en eene ſchaars bewoonde landſtreek zoeken, waar de eenvoudigſte voortbrengzels der Natuure en de landwooning voor een geringen prijs verkrijgbaar zijn, uit hoofde van 't gebrek

brek aan eene nabij gelegene gereede koopmarkt of de nabuurſchap van rijke lieden. De algemeene goedheid der wegen neemt het ongemak weg van eene verre verkoopplaats. Vrugten, die ſchielijk voort moeten, vervoert men, uit de voortijds bijkans ontoeganglijke hoeken, na de grensſtad; de noodzaaklijke leevensmiddelen voert men af langs kanaalen, na de graanſchuuren van den rijken opkooper; en de valeien voeden het vee vet voor den lekkeren Inwooner van *Londen*, of den grooten ſleep volks, gevoed door middel van leveranciers der leevensmiddelen. — Ik geloof, dat de kosten van eene huishouding, zelfs hier in het binnenſte des lands, alleen minder zijn in eene zeer geringe maate, dan in de vrolijkſte en volkrijkſte ſtreeken in *Engeland*. Een voordeel in 't *vooruitzigt* mag men zeker winnen bij de verhuizing — dit is nog het éénig voorregt, niet onderworpen aan den drukkenden last der tegenwoordige dagen!

(*'t Vervolg in het eerstkomend Stuk.*)

Aan den Redacteur der *Vaderlandſche Letteroefeningen.*

Mijn Heer!

Hier nevens de vertaling van een gedeelte eenes Briefs, over een allergewigtigst onderwerp. De lezing daarvan kan zeker, ook in ons Vaderland, waar men helaas! ook al, onder de Verlichten, verwaarlozers van deze zoo eenvoudige als ſchoone en bemoedigende, en tot kristelijke deugd opwekkende plegtigheid aantreft, nuttig wezen. — Men denke niet, dat ik 't in alles, met den ongenoemden Schrijver, eens zou zijn: ik houd, in tegendeel, den dood van JEZUS voor nog oneindig meer belangrijk en heuchlijk voor zijne geſovige vereerers, dan hier geſteld wordt. — Dan zijn oogmerk is gewis goed, en 't geen hier voorkomt, geſchikt, om, onder Gods zegen, het H. Avondmaal, door lieden die zich verder gevorderd dan anderen oordeelen, minder verzuimd te doen worden. — Mogelijk oordeelt Gij 'er ook zoo over, en dan zal het mij aangenaam zijn, wanneer Gij, aan dit onderſtaande, een plaatsjen in het Mengelwerk uwer geachte Letteroefeningen gelieft in te ruimen. — Ik ben, enz.

Oudm, T.
4 van Sprokkelmaand 1806.

IS HET H. AVONDMAALSFEEST OOK VOOR VERLICHTEN?

Onmogelijk kan ik u toestemmen, dat het vieren van het H. Avondmaal wel den grooten hoop van zinlijk denkende menschen eene goede stichting verschaffen, maar dat de opgeklaarde man, boven deze en dergelijke uitwendige ceremoniën, zich verheven zou kunnen rekenen. — Hij, wien deze Godsdienstige handeling verder niets is, dan eene Ceremonie, waarbij verstand en hart geen voedzel kunnen vinden, doet in elk geval best, met dezelve geheel na te laten; hij moge nu tot den groten hoop behoren, of zich tot de klasse der meest verlichten rekenen. — Dan voor dezen laatsten, voor den man van een verlicht verstand en hart, moet het gedachtenismaal van JESUS meer dan eene bloote ceremonie zijn. — Gij schijnt vergeten te hebben, 't geen u toch niet onbekend kan zijn, dat de meest verlichte Natie onder de Ouden, de Griekschè, in een gelijk geval, geheel anders oordeelde en handelde. — Het aandenken aan hem, die in Athene, met onverschrokken moed, zijn leven voor het Vaderland had opgeofferd, was men gewoon, 's jaarlijks, op den verjaardag zijnes doods, door openbaare redevoeringen te hernieuwen; en te Lacedemon werd, ter eere van den Held *Leonidas*, alle jaaren een feest gevierd, dat alléén vrijgeborene burgers mogten bijwoonen. Tot aandenken aan eenen *Socrates*, *Plato*, en meer andere Wijzen van Griekenland, hield men, op zekere tijden, een zoort van gedachtenismaaltijden, waaraan hunne vereerers deel namen, en waarbij men zich de leer en deugden dier groote mannen herinnerde. — *Aristoteles* en anderen schreeven zelfs, in hunnen uitersten wil, bepaalde regelen voor, naar welken zij wilden, dat hunne Leerlingen deze maaltijden houden zouden. — Zoo geloofde men, in Athene en Sparta, ook nog de schimmen van verdienstelijke mannen den pligt van dankbaarheid schuldig te zijn, en zocht, door dergelijke Feesten, hun aandenken en voorbeeld, voor de nakomelingschap, nuttig te maken. — Met blijdschap nam daaraan een ieder deel, die een Vaderlander, een vriend van wijsheid en deugd, zijn wilde.

In eenen weinig bekenden hoek des Aardbodems, uit den schoot van een onbeschaafd Volk, treedt een Man te voorschijn, die meer is dan *Leonidas*, *Socrates* en *Plato*. — Niet opgeleid in de schoolen van Griekschè en Romeinsche wijsheid, leert Hij wijsheid, zoo als nog niemand ze geleerd had. — Hij waagt het, met waaren heldenmoed, het bijgeloof aan te tasten, en ongehoorde bigotterij, en haare misgeboorte, onverdraagzaamheid, te bestrijden. — Den Godsdienst,

dienst, die verheven Dochter des Hemels! ontdekt Hij, in deszelfs zuivere eenvoudigheid, aan het gezicht van den ſterveling, en herſtelt zijne zoo zeer miskende tweelings-zuſter, de Deugd, weder in haare waardigheid. — Tuſſchen beiden ſticht Hij een eeuwig verbond. — Hij zelf is beider getrouwſte vereerer, een voorbeeld in wijsheid, en in elke beminnenswaardige deugd. — Hij leeft geheel voor zijn volk, maar weet ook, met de getrouwſte vaderlandsliefde, eene algemeene menſchenliefde te verbinden. — Hij is de eerſte mensch, wiens hart geheel met algemeene welwillenheid, met goedwilligheid jegens allen, vervuld was. — Het ſchoone plan, dat Hij zich vormt, en waarvoor Hij bloed en leven waagt, is, het ganſche menschdom gelukkig te maken. — Hij ſterft, van weinigen gekend, en van nog minder verſtaan; van veelen gehaat, en zelfs van de meesten zijner vertrouwdſte Leerlingen verlaten. — Niet op het bed van eer, niet onder de toejuiching zijner Natie, neen! maar aan het kruis, onder de gevoeligſte ſmarten, onder de barbaarſchſte beſpottingen zijner vijanden, ſterft Hij met de rust van eenen Wijzen, biddende voor hun die Hem dooden. — Maar zijn dood werd het middel om zijne verdienſten te doen erkennen. — Zijn gerucht vliegt van Land tot Land; door zijne Leerlingen, die Hij met veel ijver en moeite hiertoe bekwaam maakte, werd zuivere kennis Gods en der deugd, onder alle volkeren, verſpreid. — Het bijgeloof vlucht, der Afgoden altaaren ſtorten om, waarheid en doorzicht, in de voor den mensch allerbelangrijkſte zaaken, worden niet alleen het deel der wijzen, maar zelfs van den meest verwaarloosden grooten hoop. — Nooit heeft het menschdom zulk eene weldadige wedergeboorte ondervonden, waarvan de gevolgen onoverzienbaar heuchlijk zijn.

De Man, die dit alles bewerkte, en zonder wiens ijverige pogingen wij waarſchijnlijk nog, in den nacht van onwetenheid en woestheid, omdwaalden, heeft ook verordend, dat zijne vereerers het aandenken aan Hem, door eenen zeer eenvoudigen gedachtenismaaltijd, vieren zouden.

De gedachtenismaalen, die weleer ter eere van *Socrates* en *Plato* gehouden werden, hebben reeds lang opgehouden, en de verordeningen desaangaande zijn vergeten. — Het gedachtenismaal van JESUS heeft zich, nu reeds 18 Eeuwen, ſtaande gehouden. — Maar, hoe is het te geloven? — nu begint men zich den Man te ſchamen, die voor waarheid en deugd ſtierf! — Men wil niet langer doorgaan voor eenen vereerer van Hem, die, boven tegenſpraak, de meeste verlichting over de waereld verſpreid heeft; wiens leer der deugd nu nog, van de wijsten onder de menſchen, bewonderd en gebruikt wordt, en zonder welks verdienſte de wijsbegeerte,

en

en met haar menige andere wetenschap, zich welligt heden nog in den staat der kindschheid zou bevinden.

Wie nu zijn het, die zich dezen grooten Man schamen? — Waarschijnlijk zal het toch alleen de onbeschaafde hoop zijn, die zich aan recht, waarheid en deugd niets gelegen laat liggen, en de duisternis liever heeft dan het licht? —— Ach neen! De beschaafde stand, —— zij, die van verlichting het luidst spreken, en dezelve ten hemel verheffen, —— zij zijn het, die, met eene zekere koelheid en zelfsvoldoening, aan het gedachtenismaal ter eere van den Verlichtsten zich onttrekken. — Neem het mij niet kwalijk, mijn waardste! wij handelen niet alleen ondankbaar jegens de grootste verdiensten, maar ook tegen onze eigene grondstellingen; wij handelen geheel inconsequent, wanneer wij ons het vieren des H. Avondmaals schamen. —— Wij, die ons onder de beter onderrichten tellen, en tot de lieden van eene goede opvoeding rekenen, moeten vooral deze plegtigheid bijwoonen, en dus der waereld toonen, dat wij waare verdiensten weten te schatten, dat wij de reine deugd, die JESUS leerde, beminnen, en dat wij de verlichting, welke Hij, over de belangrijkste aangelegenheid der menschen, verspreid heeft, gaarne bevorderen willen. —— Wanneer de lagere klassen zien, dat wij ons, van tijd tot tijd meer, aan het feestelijk maal ter eere van Dezen onttrekken, dien wij toch anders, als den verlichtsten Leeraar der menschen, en als het model der deugd, aanprijzen; zoo moeten zij waarlijk op de gedachte komen, dat het ons niet recht ernst zij, met onze loffpraken op de verlichting, en met onze zoo zeer aangeprezen zuivere liefde tot de deugd.

Of schamen wij ons misschien, het Avondmaal, in gezelschap van lieden, uit de zoogenaamde lagere standen, te vieren? —— Deze denkwijze zal toch wel eenen verlichten, eenen weldenkenden man, niet zeer waardig zijn! ô Mijn vriend! hoe moesten wij ons verblijden, dat de Voorzienigheid ons hier eene, in haaren aart, eenige gelegenheid geeft, waarbij wij met 'er daad bewijzen kunnen, dat wij de voorrechten van geboorte, stand, rang en rijkdom voor datgeene houden, dat zij zijn; voor onverdiende geschenken, voor dingen, die, in het oog des wijzen, alleen in zooverre eenige waarde hebben, als men daardoor zijnen medemenschen te meer nuttig zijn kan. —— Hier, bij het H. Avondmaalsfeest, voelt de mensch het recht levendig, dat hij, in de oogen van het Heiligste Wezen, niets meer geldt, dan hij waardig is. —— Tot eene wezenlijke blijdschap moet het ons, den verlichten onder onze broederen, dan verstrekken, hier onze achting, voor de innerlijke menschenwaarde, aan den dag te leggen, en, door onze tegenwoordigheid bij, en deelneming aan, dezen plegtigen maaltijd,

tijd, onze arme verachte medemenſchen dat genoegen te verſchaffen, dat zij zich ook eens, over hunne menſchenwaarde, verheugen kunnen. — Daardoor zou het wederkeerig vertrouwen van hoogere en lagere ſtanden weder herſteld, — daardoor zou deelneming tuſſchen de medebewoners van het zelfde oord en vaderland, — daardoor zou meer burgerzin en burgerdeugd, — daardoor zou verdraagzaamheid, en algemeene liefde onder de menſchen, bevorderd worden; en dit alles ijverig te bevorderen, is immers het groote oogmerk der verlichting?

Maar zoo veel aanſtotelijks, als bij ons avondmaal-houden nog plaats vindt! — Ik verſta u, mijn vriend! Ik weet alles wat gij zeggen wilt. — Ik weet, dat, bij alles wat reeds in dit opzicht gedaan is, nog veel te doen overig blijft. — Maar zullen wij, wanneer wij waarlijk verlicht zijn, ons niet 't gemaklijkst daar boven verheffen, en hetzelve over het hoofd zien kunnen? Het kan alleen den halfweter van deze *godsdienſtige handeling* afſtrekken. Wij houden ons niet aan de ſchaal, maar aan de kern. Het omkleedzel kan onſmaaklijk zijn, maar dat, wat het inſluit, is ons geest en leven!

SCHETS VAN DE SILESISCHE BOVENLANDERS.

(Uit JOHN QUINEY ADAMS, *Letters on Sileſia.*)

Uitlokkend zeker is de ſchilderij van de *Sileſiſche* Bovenlanderen niet. Hunne huizen zijn gebouwd op zodanige hoogte van het gebergte, dat de grond niets dan gras voortbrengt, en zij daar niets anders kunnen doen, dan koeijen, geiten en eenig huisgevogelte houden.

Zes maanden van het jaar vinden zij zich als onder de ſneeuw begraaven, en afgeſneeden van alle gemeenſchap en verkeering met andere menschlijke weezens. Hunne wooningen zijn laag, van ſlegts één verdieping, en met een dak, uit hooi gemaakt, gedekt. Deeze eene verdieping is verdeeld in vier vertrekken; het eene dient tot eene ſtalling voor het vee; een ander is de melk- en voorraadplaats; het derde, de woon- en verblijfkamer der geheele Familie; en het vierde, verreweg het kleinſte, ſtrekt om 'er vreemden in te ontvangen. De woonkamer dient teffens tot keuken, eet- en ſlaapvertrek; het geheele jaar door wordt 'er vuur geſtookt. 'Er is een groote bank, die het geheele vertrek rondloopt, waarop zij ſlaapen: want zij hebben geene bedſteden, of ten hoogſten is 'er één voor den Vader en de Moeder des gezins.

Indien de Reizigers, hier door trekkende, zagen bedden verlangen, moesten zij zich, zo goed zij kunnen, vergenoegen met versch hooi: want stroo is een artikel van weelde, onbekend bij de bewoonders deezer streeken. Daar zij stroo missen om hunne koeijen op te laaten liggen, houden zij de stallingen ongemeen rein, door een waterbeek, die 'er zeer veele voorhanden zijn in deezen bergachtigen oord, 'er door te laaten loopen; maar hunne mestvaalt, waarop al het vuile wordt ontvangen, is zeer digt bij het huis, zo dat men, op een vrij grooten afstand, aan den reuk gewaar wordt, dat men het huis nadert.

Van zindelijkheid en reinheid over hun lijf weeten zij niets, en bekreunen zich deswegen geenzins, en zijn gevolglijk zo kladdig als eenige Boeren in de armste gedeelten van *Europa*. De Huisgezinnen zijn doorgaans kinderrijk. Het kroost heeft geen ander dekzel dan een ruw linnen hemd; veelal loopen zij naakt, en, de reinheid verwaarloosd wordende, zijn zij vol ongedierte.

Zodanig is de wooning en de leevenswijze deezer lieden, die men wel eens beschreeven en opgehemeld heeft als de egte Kinderen der Natuure, en de waare voorbeelden van het Menschdom in de Gouden Eeuwe!

De zeden deezer Lieden verschillen, gelijk overal de characters uiteenloopen: over 't algemeen mag men zeggen, dat zij lomp, onbevallig, en somtijds ruw en onbeschoft zijn. Wat hunne behandeling ten opzigte van Vreemden aanbelangt, de twee eenigen, bij welke wij eenig onthaal kreegen, namen ons, voor een sober onderhoud, veel gelds af.

TWEE BIJZONDERHEDEN, DEN HEERE JOHN QUINEY ADAMS, OP ZIJNE REIZE DOOR SILESIEN, ONTMOET.

(Medegedeeld door den Heer R. AKRENBERG, te *Rotterdam*.)

De Heer JOHN QUINEY ADAMS, (de oudste Zoon van den overleden President der Vereenigde Staten van Amerika) Minister Plenipotentiaris der Vereenigde Staten zijnde aan het Hof van Berlijn, ondernam, den 1 Julij van het jaar 1800, eene reize door Silesien, en deelde al het merkwaardige, het welk hem op die reis ontmoette, in brieven, mede aan zijnen Broeder in Amerika, zonder oogmerk om die te doen in 't licht geven; doch, op verzoek van eenigen zijner Vrienden, zijn dezelven sedert daar te lande gedrukt en uitgegeven.

In een dier brieven vindt men het volgende. De grootste zeldzaamheden te *Bunzlau* waren twee werktuigkundige per-

so-

ſonen, de een genaamd JAKOB en de ander HUTTIG, een Timmerman en een Wever, die naast elkanders deur woonden. De eerſte had een werktuig vervaardigd, waarmede hij, door middel van een uurwerk, een aantal Automaten, ieder agt duimen hoog, op een ſoort van tooneel in beweging bragt, om, in verſcheiden agtereenvolgende bedrijven, het Lijden van JESUS CHRISTUS te vertoonen. In het eerſte vertoonde hij Hem in den hof, terwijl de drie Apostelen, op eenigen afſtand, lagen te ſlapen. Het laatſte deed Hem zien in het graf, dat bewaakt werd door twee Romeinſche ſoldaten. De vertooningen, die hij tuſſchen beiden liet zien, waren, het verraad van JUDAS; het verhoor van JESUS voor CAJAPHAS; de ſamenſpraak tuſſchen PILATUS en de Joden over Hem; de verlochening van PETRUS; de geeſſeling, en de kruiziging: dit alles ging verzeld met een treurig muzijk, en de maker herhaalde, bij wijze van verklaring, alle de ſchriftuurplaatſen, welke betrekking hadden tot de gebeurtenisſen, die hij vertoonde. Nimmer heb ik een ſterker proef gezien van den indruk, welke door dergelijke vertooningen op de zinnen gemaakt wordt. Ik heb meer dan eene welſprekende Leerreden over het Lijden gehoord en gelezen; maar ik moet bekennen, dat geen van dezelven mijn hart zoo getroffen en aangedaan heeft als die vertooning. Des verraders kus, de hak op den dienaar des Hoogepriesters, de geeſſeling, de nageling aan het kruis, de ſpons met azijn, iedere vernedering en ſmert, die den Lijder werd aangedaan, en die aan het oog vertoond werden, verwekten bij mij eene aandoening, die ik nimmer bij eenige beſchrijving was gewaar geworden.

HUTTIG, de Wever, met een gelijken of nog overtreffenden werktuigkundigen geest bezield, was, op verſchillende wijze, met geographiſche, aſtronomiſche en hiſtoriſche onderwerpen bezig geweest. In de rustuuren van zijnen gemeenen wevers arbeid, waarvan hij beſtaan moet, is hij een geleerd man geworden. De muuren van zijne vertrekken waren behangen met kaarten en teekeningen van zijne eigen hand. Hier vertoonde zich de loop van de rivier de Oder, met alle de ſteden en dorpen langs dezelve; ginds de bergen van Zwitſerland, en die van Silesien, over beide welke hij in perſoon eene reis gedaan had. In eene van zijne kamers had hij twee groote tafels, de eene boven de andere; op de eene vertoonde hij alle ſteden en dorpen van Duitschland, en op de andere die van geheel Europa, zijnde alles geplaatst volgens derzelver geographiſche ligging. De namen van de ſteden waren geſchreven op een klein vierkant ſtukje papier, het welk vastgemaakt was aan den top van een houten pen, die in de tafel ſtak. De voornaamſte bergen werden aangewezen door ſpits toeloopende

zwarte ſteenen, en de kleine, bij welke eenige merkwaardige gebeurtenis of veldſlag was voorgevallen, door witte. De man, die zelf eene verklaring van zijn eigen werk gaf, ſcheen zeer kundig in de oude namen der landen en plaatſen, en betreklijk de inwoners, die dezelven eertijds bewoond hadden, en vermaakte ons met het verhaal van verſcheiden bijzonderheden dienaangaande. Dus ons het Alpiſch gebergte toonende, wees hij ons de plaats aan, alwaar de Franſche Armée overgetrokken was, en daar BONAPARTE het zoo gelukkig ontſnapt was om door een Oostenrijksch Officier gevangen genomen te worden, en deelde ons vervolgens zijne gedagten mede over het karakter en goed geluk van den Eerſten Conſul.

In eene andere kamer had hij een groot kunstwerk, vertoonende het Copernikaanſche ſtelſel van het Geheelal, zijnde op zulk eene wijze gemaakt, dat het geheele Firmament, of vaste Starren, zich rondom onze Zon bewoog in elke vier-en-twintig uuren, en dus de Starren vertoonde in haren wezenlijken ſtand met betrekking tot onze Aarde. Van binnen had hij geplaatst alle de Planeten, die tot ons ſtelſel behooren, met derzelver Satelliten, benevens alle de Cometen, die ſedert driehonderd jaren verſchenen zijn.

In een derde vertrek had hij weder een ander kunstwerk, vertoonende in verſcheiden deelen de verſchillende verſchijningen van de Maan en die der Satelliten van Jupiter, de waarſchijnlijke beweging van de Zon rondom de Aarde, en den wezenlijken loop van de Aarde rondom de Zon.

Op zijn zolder had hij nog een ander werktuig, waaraan hij nog bezig was, en 't welk hij zijn laatſte werk noemde; dit ſcheen hij op den zolder geplaatst te hebben, opdat 'er te meerder licht op vallen zoude. Eene zeer groote tafel, gelijk aan die in de eerſte kamer, was ingelegd met een aantal dunne ſtukjes hout, vertoonende den Aardbodem naar het plan van MERCATOR. Al de ruimte tuſſchen de ſtukken hout wees aan, die gedeelten van den Aardbol, welke met water bedekt zijn. Hij had hierbij gebruik gemaakt van een aantal tweekleurige koorden, die hij over die oppervlakte geſpannen had, om den koers aan te wijzen, welken de voornaamſte reizigers rondom de wereld genomen hadden. De kleur dier koorden onderſcheidde den koers van den eenen en dien des anderen. Ter eere van de drie grootſten dezer ondernemers, COLUMBUS, ANSON en COOK, had hij drie modellen van ſchepen vervaardigd, die hunne namen droegen, en had dezelven geplaatst op den Oceaan, op de eene of andere ſtreek van hunnen koers. De namen van alle andere reizigers rondom de wereld waren op papier geſchreven, en gehegt op de plaats van waar zij uitgevaren zijn.

Zie hier de onvolledige beſchrijving, die ik u kan geven

van

van dezen in de daad zonderlingen Man. Hij is ongeveer zeventig jaar oud, en altoos van een zwak lighaamsgeſtel geweest; maar de ſmaak voor de wetenſchappen was, zoo hij ons verhaalde, erflijk bij zijn geſlacht, van zijnen Overgroot-vader af, tot hem toe. Zijne kleeding en ganſche voorkomen was dat van een gemeenen Wever; doch zijne veelbeduidende houding, zijne geestdrift, en zijn beminnelijke goede aart, zouden door LAVATER met vervoering toegejuicht zijn geworden. Die eerlijke en verſtandige Wever, van ons afſcheid nemende, zeide al lagchende, dat, indien 'er nog eens een reiziger uit Afrika zijn werk kwam bezigtigen, hij zou kunnen roemen, dat 'er uit de vier deelen van de wereld liefhebbers gekomen waren om zijnen arbeid te zien.

MIDDEL TER VERMENIGVULDIGINGE DER VRUGTBOOMEN, IN CHINA IN GEBRUIK.

De Chineeſche tuinlieden bedienen zich van een middel ter vermenigvuldiginge der Vrugtboomen, 't welk, zedert etlijke jaaren, in *Bengale*, met een goed gevolg is overgenomen, (en ook elders zou kunnen bewerkſtelligd worden.) Zie hier het middel. Van eenen tak, welke vrugten draagt, neemt men eenen ring van den bast, ongeveer een duim breed, en bedekt die plaats met eenen bol vette of mestaarde, alles omwindende met een ſtuk mat. Daar boven hangt men een hoorn of pot, met een klein gat in den bodem, en vol water, opdat dit water, druppelswijze vallende, de aarde geduurig vogtig houde. De tak ſchiet wortels in den vetten grond, juist boven de plaats, alwaar de ſchors is weggenomen. Deze bewerking geſchiedt in het voorjaar; en de tak wordt afgezaagd en in den grond gezet met het afvallen der bladeren. 's Jaars daaraan draagt hij vrugten.

Een liefhebber hier te lande heeft een ander middel van afleggen van Vrugtboomen uitgedagt, niet minder vernuftig en nuttig. Het beſtaat in het enten van een jongen wortel van eenen boom op een tak van eenigen vrugtboom; het begraaven van den wortel in een bloempot, gevuld met goede vette aarde, en dezelve, geduurende de droogte, zorgvuldig te beſproeien. Dit enten moet in de lente geſchieden, en men ſnijdt den tak beneden den wortel af in den herfst. Zij, die weeten, hoe zeer goede vrugten gevaar loopen van te verbasteren, door het enten op vreemde boomen, zullen de waarde van deeze wijze van afleggen kunnen berekenen.

MIDDEL TEGEN DE UITWERKZELS VAN DEN BLIXEM.

(Uit de *New-Torck Advertiſer.*)

Eene toevalligheid heeft een ſpoedig en kragtig middel doen kennen, om menſchen, van den blixem getroffen, weder-om te doen bijkomen. Op den 25 Junij 1805 wierdt het huis-gezin MARTIN, te *Auguſta*, in *Amerika*, van den blixem getroffen. De man wierdt aan de ſchouders en aan het hoofd geraakt, en bevondt zich in eenen ſtaat van volkomene bedwel-minge. De vrouw wierdt beneden aan den ruggegraat, en voor-naamelijk aan haaren rechter arm geraakt. Zij ontwaakte door de vlam van haare bedgordijnen, die in brand ſtonden. Naa eenige moeite gedaan te hebben, geluk:te het haar, het bed te verlaaten. Het geval wilde, dat het regenwater tot in haare kamer was doorgedrongen; en, bij de eerſte aanraaking van dit vogt aan de getroffene lichaamsdeelen, beſpeurde zij het ge-voel aldaar terugkeeren, en kon op haare beenen ſtaan. Thans wekte zij haare kinderen, en deedt hun water op huns vaders hoofd werpen, 't geen bij hem de zelfde uitwerking als bij haar deedt; en dit ongelukkig huisgezin, 't welk, zonder dit toevallig geneesmiddel, zou verbrand zijn, was in zoo verre herſteld, dat het kon bedagt zijn op het blusſchen van den brand, die reeds in het geheele huis was doorgedrongen.

DE KEIZERLIJKE KOOPMAN, OF ANECDOTE WEGENS CZAAR PETER DEN I.

(Ontleend uit CARR's *Northern Summer.*)

Het huis, of liever het hutje, waarin PETER DE GROOTE zijn verblijf hield, geduurende het bouwen van *Peters-burg*, de Stad van hem aangelegd en naar zijnen naam be-noemd, ſtaat aan de linkerzijde van 's Keizers brug, op den weg naar de veſting. Dit kleen gebouw, zoo geheiligd bij de *Ruſſen*, wierd van de laatst overleeden Keizerin met een overbouwſel van ſteenen boogen, tegen de verwoestingen van den Tijd, gedekt en beveſtigd. De drie vertrekken in hetzel-ve zijn allen effenvloers en van zeer laage verdieping. Hier, in dit eigen hutje, gebeurde een aardig geval, terwijl men de veſting bouwde. Een *Hollandſch* Schipper, hoorende dat de Czaar bezig was met den aanleg van *Petersburg*, en zeer ver-langde naar ſcheepvaart en handel, nam het beſluit om daar te beproeven of het geluk hem dienen wilde. Hij waagde alzo de eerſte van allen met zijn Koopvaardijſchip de *Newa* te be-

zei-

zeilen, en bragt een' Aanbeveelingsbrief mede voor den Havenmeester, van een' van deszelfs vrienden in *Holland*, behelzende een verzoek aan deezen, om zijne beste dienſten aan te wenden om den Schipper vracht te bezorgen. PETER DE GROOTE was bezig met werken op de Admiraliteits Werf, gelijk een daglooner, wanneer de Galjoot voorbij voer, en met twee of drie kleene ſtukjes *ſalueerde*.

Dit vermaakte den Keizer buitengemeen, die, onderlieft van het oogmerk des Schippers, beſloot, met deezen eens een grap te hebben, en hierom den Havenmeester gelaſte, den man te gaan zien, zo dra hij aan land ſtapte, en bij hem te brengen, als bij eenen Koopman, aldaar zedert korten tijd gevestigd; de perſoon, onder welken zich de Keizer verbergen wilde. Voorts, om aan het ſpel eene betere houding en vrolijker luim te geeven, begaf zich PETER met de Keizerin naar reeds gezegd hutje, en ſtak zij zich in een eenvoudig burgerlijk kleed, gelijk het de vrouw van eenen Koopman voegde. De *Hollandſche* Schipper, ingeleid bij den Keizer, wierd heusch verwellekomd, en beiden zaten zij gulhartig neder, aten brood en kaas, en rookten eene poos hun pijpje. Intuſschen nam de *Hollander* het vertrek op, en begon hij te denken, dat iemand, die in een zoo ſchamel verblijf woonde, hem van geenen dienst kon zijn. Nu trad de Keizerin binnen, en de Schipper ſprak haar aan, zeggende dat hij voor haar eene kaas had meegebragt, zeer veel beter dan zij ooit geproefd had; waarvoor zij hem haaren dank betuigde, met eene nageboottte boerschheid. Veel behaagen hebbende in haar voorkomen, haalde hij een ſtuk doek van onder zijn rokje, en verzocht haar, hetzelve te willen aanneemen voor hemden. „ O! " riep de Keizer uit, zijn pijp uit den mond neemende, „ nou Kaat zal je zo mooi en zo grootsch zijn als een Kei„ zerin! jij bent voorwaar een gelukkig wijf; nooit van je „ leven had je nog zulke hemden, als je nou zult hebben." Zulks had ten gevolge, dat de vreemdeling verzocht, haar een kus te mogen geeven; 't welk zij hem, met eene ſchijnbaare ſchuwheid, vergunde. Prins MENZIKOFF, de gunſteling en Minister van PETER DEN GROOTEN, die op deszelfs naam de Staatsbelangen waarnam, trad op dit oogenblik in, verſierd met al zijne Ordensteekenen, en ſtond daar met ongedekten hoofde voor den Keizer. De Schipper begon met de uiterſte verbaazing op te zien; terwijl PETER, door wenken en het geeven van geheime teekenen, den Prins bewoog om daadelijk heen te gaan. De verbaasde *Nederlander* zeide: „ Wel, mij „ dunkt, gij hebt hier aanzienlijke Bekenden?" — „ Ja," antwoordde PETER, „ die kunt gij ook bekomen, als gij „ maar een dag of tien hier blijft; wij hebben eene menigte „ van kaale Edellieden, zo als gij 'er één zaagt; zij ſteeken altijd in ſchulden; zij verlangen geld van iedereen te

„ leenen, en hebben mij dus opgezocht; maar, Kapitein, „ wacht u voor deeze lieljeurs, belet hun indringen, hoezeer „ zij vleien, en laat u niet verblinden door hunne ſtarren, „ linten en dergelijk voddegoed." Deeze vriendſchappelijke waarſchuwing boezemde den vreemdeling vertrouwen in, zo dat hij recht opgeruimd dronk en ſmookte; terwijl hij het met den *Keizerlijken Koopman* ééns wierd, wegens de bevrachting. Naauwelijks was hij omtrent dit punt naar zijnen wensch geſlaagd, wanneer de Officier van de wacht, die afgelost was, inkwam om orders, met diepen eerbied ongedekt daar ſtond, en, vóór dat PETER zulks beletten konde, hem begroette met den titel van zijne Keizerlijke Majeſteit. De *Hollandſche* Schipper ſprong van zijn' ſtoel, viel op zijne knieën voor den Keizer en de Keizerin, en bad vergiffenis voor de vrijheden, die hij genomen had. PETER verlustigde zich met dit tooneel, en, hartelijk lagchende, beurde hij den verſchrikten ſmeekeling op van den grond, deed hem de hand kuſſen der Keizerin, ſchonk hem vijftienhonderd Roebels, bevrachtte zijn ſchip, en gebood, dat hetzelve, zo lang de kiel in wezen bleef, tolvrij mogt inloopen in alle de havens van het *Ruſſiſch* gebied. Dit voorrecht bragt te wege, dat de Eigenaar binnen zeer korten tijd rijk wierd.

GESCHIEDENIS VAN LINDOR.

Lang was de zoon van een rijk man geplaagd geweest door zijns vaders gierigheid, eene ondeugd in onze dagen niet zeer algemeen! Binnen de grenzen van het volſtrekt noodige bepaald, hadt de hebbelijkheid van te ontbeeren den trek tot hetgeen den naam van *genieten* draagt in hem zoo goed als verdoofd. Hij was onkundig van de ſchatten, welke het vaderlijk huis bevatte, en reeds op middelen bedagt om zich eene verbetering van beſtaan aan te ſchaffen, tegen het oogenblik dat de zwakheden des ouderdoms zijne behoeften zouden vermenigvuldigen. De vader ſterft eindelijk, en deeze zoon, welken ik LINDOR zal noemen, verkrijgt eene aanzienlijke erfenis. De bekoorlijkſte landgoederen, wier eigendom men voor hem hadt verzweegen; een kostbaar gemeubileerd huis in de hoofdſtad; eene talrijke en uitgezogte boekerij; eene ſchildergalerij van de grootſte Meesters: zodanig is het erfdeel, waarvan LINDOR, die tot nog toe ſlegts een ſober beſtaan gekend hadt, zich in eens eigenaar bevondt.

Spoedige omwentelingen in de uitwendige omſtandigheden hebben gemeenlijk omwentelingen in de denkwijze ten gevolge; 't is nu niet meer de ſtaat van onbekrompenheid, die LINDOR voor den geest zweeft, maar dat uitgebreid geluk, welk

welk onderſteld wordt de ſlotſomme te zijn van overtollige genietingen. Geene begeerte zal hij voortaan voeden, die niet vervuld wordt; kunst en nijverheid zullen hem tolpligtig worden; kommer zal niet meer zijne ziel kwellen, en elke dag zal door eenig nieuw vermaak gekenmerkt worden. LINDOR bedroog zich; de menſchelijke natuur kende hij niet; waarin het waar geluk beſtaa, hadt hij nog niet geleerd. De bewondering van al wat hem omringde bragt welhaast zatheid voort, de moeder der verveelinge; ſchitterende waren de voorwerpen, maar het waren altijd de zelfde voorwerpen. Menig en menigmaalen hadt hij in oogenſchouw genomen de meeſterſtukken van ſchilder- en beeldhouwkunde, de rijkverſierde Bibliotheek, in welke de boeken de minst belangrijke ſtukken uitmaakten; en zelfs zijn Landgoed, alwaar de kunst zich, als 't ware, hadt uitgeput, en het oog de zelfde voorwerpen altoos op de zelfde plaats zag, beſchouwde hij nu ſlegts met onverſchilligheid. Van 't eene uiterſte tot het ander over te ſlaan, is der menſchelijke natuure eigen. LINDOR, weduwenaar, zonder kinderen, in zijne verwagting bedrogen, wierdt droefgeestig; en alle de poogingen eens medgezels in zijne eenzaamheid, welken hij tot zich hadt genomen, konden die gemoedsgeſteldheid niet verdrijven. Hij wierdt krank, en was genoodzaakt de hulp van zijnen Arts te baat te neemen. Maar wat vermogen geneesmiddelen tegen de ziekte van den geest? Op zekeren dag dat de Geneesheer hem kwam bezoeken, vondt hij hem ſomberder dan naar gewoonte, met eenen brief in de hand. Den inhoud diens briefs, ſprak LINDOR, zult gij niet raaden; lees hem. Een aabeſtaande bloedverwante ten platten lande, die 't niet ruim in de waereld hadt, vuurig verlangende, eene voegzaame echtverbintenis aan te gaan, met een voorwerp, door haar hart verkozen, hieldt ernſtig bij; LINDOR aan, met eene ſomme gelds haar gering huwelijksgoed aan te vullen, den eenigen hinderpaal tegen het geluk van twee achtenswaardige weezens. „ Wel nu," ſprak de goede Arts, „ is dit het, 't geen u kwelt? Maar ik ver„ zeker u, dat ik u niets kan voorſchrijven, zoo heilzaam „ voor uwe gezondheid; de Voorzienigheid zendt u het eenig „ geneesmiddel, naar uwen toeſtand berekend. Het weinig „ voldoende van het gewaand geluk, uit overtollige genie„ tingen voortvloeiende, hebt gij ondervonden; neem de „ gelegenheid waar, van het geluk te ſmaaken, welk het „ gevoel, anderen gelukkig gemaakt te hebben, u zal ver„ ſchaffen. Indien gij dat genoegen kende, LINDOR, zoudt „ gij het u niet kunnen vergeeven, zoo lang gezogt te heb„ ben, 't geen voor uwe voeten lag." Het inwendig gevoel is welſpreekend; de Arts, die uit het hart ſprak, roerde zijnen kranke. „ Ik zal haar gerustſtellen," zeide hij; „ zij is „ gedeeltelijk mijn erfgenaam; ik zal mij verbinden, geene

„ be-

„ beſchikkingen ten haaren nadeele te zullen maaken." —
„ Gij zult zekerheid geeven!" antwoordde de Geneesheer meedaandoening; „ maar wat verdienſte is het, agter te laaten
„ 't geen men niet kan medeneemen, of geen onregt te doen?
„ Wat baate doet uw ſtellen van zekerheid voor het tegenwoordig oogenblik? Indien men de hulp, om welke men
„ u verzoekt, hadde kunnen ontbeeren, te veel kost het doen
„ van zulk een verzoek aan het hart, dan dat men buiten
„ noodzaakelijkheid daartoe de toevlugt zou genomen hebben. Ik ſpreek met u als Vriend; geloof mij, geef op heeter daad en zonder uitſtel: want weet, mijn waarde LINDOR, dat wel daaden dien naam niet verdienen, wanneer men
„ ze met tegenzin doet, of op dezelve doet wagten. Uitwendig is ſlegts de dankbaarheid voor eene weldaad, die aan
„ de ſchaamte om die te weigeren wordt afgeperst; terwijl hij
„ met aanbidding wordt bemind, die, indien hij onze wenſchen niet heeft kunnen voorkomen, dezelve met den
„ meesten ſpoed vervult. Daarenboven, waarom zijt gij zoo
„ vijandig tegen u-zelven, dat gij het genieten zoudt van de
„ hand wijzen? Het eenig middel, om van het overtollige
„ waarlijk genot te hebben, is, daarvan zulk een gebruik te
„ maaken. Kan alle uwe overwinst tegen de vreugdetraanen
„ opweegen, welke twee weezens, die hun geluk aan u zullen zijn verſchuldigd, telkens in uwe armen zullen ſtorten?
„ Geen hart is zoo verhard, welk zulke voorwerpen niet zullen vermurven. Gij zult opleeven, LINDOR; een zuiver
„ genoegen zal uwe dagen verlengen; en 't geen gij van uwe
„ bezittingen overhoudt, zal meer dan genoeg zijn, althans
„ indien gij geene behoefte maakt van beuzelagtige begeerten,
„ die geene paalen kennen, of een belachelijke hoogmoed in u
„ de kiem niet verſtikt hebbe van de even bekoorlijke als achtenswaardige gewaarwordingen, welke de Natuur inboezemt."

LINDOR gaf zich over; hij bewilligde in het verzoek, en het huwelijk wierdt voltrokken. Men verbeelde zich het driftig verlangen der echtgenooten, om hunnen weldoener hunne dankbaarheid te betuigen! Zij vliegen na *Parijs*. LINDOR was 'er van verwittigd, en hadt den Arts verzogt, bij de zamenkomst en het daarop volgend middagmaal tegenwoordig te zijn. Alwie het menſchelijk hart kent, zal van het vertederende diens tooneels een denkbeeld hebben. Het te willen beſchrijven, ware zoo veel als het te verzwakken. In het leevendigst oogenblik, toen de harten zich in de vuurigſte uitdrukkingen van dankbaarheid ontlaſten: „ Niet ik
„ ben het," ſprak LINDOR, „ wien gij het geluk, dat gij
„ geniet, verſchuldigd zijt; 't is aan dien goeden Arts, die
„ daar zit; en het leevendig vermaak, welk ik geniet, doet
„ mij in uwe gevoelens deelen omtrent hem, die 'er de veroorzaaker van is." Thans verdubbelt zich de vertedering

traan

traanenbeeken, uit de oogen ſtroomende, vervangen de woorden; men omhelst, men drukt elkander in de armen; allen zijn dronken van vreugde; misſchien zelfs waren, in dit oogenblik van verrukkinge, de echtgenooten de minſt gelukkigen. Een bedaarder, doch niet min teder gevoel, volgde op de verdooving der eerſte oogenblikken. LINDOR wilde geen einde maaken aan het genot des vermaaks, welk hij eens geſmaakt hadt; hij hieldt het gelukkig paar bij zich, 't welk niet minder vuurig wenschte om 'er te blijven. Het huis wierdt het middelpunt der vrolijkheid. De inkomſten van zijne landgoederen verdubbelden welhaast, door de bekwaamheid zijner nieuwe gasten; en nog heden geniet hij eene bloeiende gezondheid, en al het geluk, welk in deeze waereld kan geſmaakt worden, voortvloeiende uit de zegeningen van een landvolk, welk hij gelukkig maakt, en uit de aanhoudende dienſtvaardigheden, welke liefde, eerbied en dankbaarheid om ſtrijd hem betoonen.

EEN ENGELSCHE MAALTIJD.

(*Fragment van eene Reize in Engeland, door* PICTET, *van Geneve, in* 1801.)

. . . . . In 't eerſt een talrijk gezelſchap, waarin eenige vreemde, weinig beduidende woorden gewisſeld worden, wanneer het weder mooi noch ſlegt is. Nu volgt de maaltijd, waarin, naadat de eetlust geweeken is, (en 't is bekend, hoe bepaald dat vermogen zij) alle de lekkernijen, welke de weelde op elkander heeft geſtapeld, volmaakt onverſchillig worden; en het geſprek, waarvan deeze uitgezogte geregten het voornaam voorwerp zijn, is dienſvolgens van alle belangrijkheid ontbloot. Na den maaltijd begeeven zich de Vrouwen na de gezelſchapskamer, en de Mannen ſchaaren zich rondom eene rijkelijk verlichte mahoniehouten tafel, op welke, voor den Gastheer, eene batterij met karaffen ſtaat, met onderſcheidene ſoorten van Deſertwijnen gevuld, die hij den eenen naa den anderen en van hand tot hand doet rondgaan onder de gasten, van de rechter na de ſlinkerhand, geduurende een onbepaalden tijd. Ik was niet gezind, en vond mij ook niet in ſtaat, om het tot het laatſte toe uit te houden; en naa twee uuren geduldig gedronken te hebben, zonder den minſten lust tot drinken te hebben, (eene ſoort van *pijnbank*, op welke voormaals, indien ik mij niet bedriege, de verdagten van eenige zwaare misdaad gelegd wierden,) bediende ik mij van mijn voorregt van vreemdeling, die geoordeeld wierdt de landsgebruiken niet te kennen, om in de zaal te ſluipen.

Ho-

Helaas! ik verviel van de *Charybdis* op de *Scilla*; hier zat de kring der Vrouwen als bevrozen; en ware het niet geweest door het flaauw gedruis en de beweeging, door het rondgaan van eenige Theekopjes veroorzaakt, zou ik gedagt hebben dat ik alleen was in het ſpel van wasſchen beelden, welk ik te *Parijs* bij CURTIUS gezien had. Vergeefs deedt de vrouw van den huize de verdienſtelijkſte poogingen, om eenig algemeen geſprek aan te vangen. Eindelijk kwamen, omtrent elf uure, de Mannen ten voorſchijn; zij gebruikten koffij en thee; de koetſen kwamen, en men ſcheidde, niet zonder afſpraak gemaakt te hebben, om over agt dagen bij een' der gasten te verzamelen, die een even vermaakelijk feest zou geeven.

En 't is dus dat gij ten platten lande gezelſchap houdt! zeide ik met ongeduld tot mijnen voortreffelijken Gastheer, naadat het gezelſchap was vertrokken; 't is aldus dat gij uwen tijd, uwe bezittingen, uwe natuurlijke en zedelijke vermogens beſteedt, om u over en weder te verveelen, ten voordeele alleen van den wijn- en ſpijs-verkooper! — Helaas! zeide hij, de zamenleeving is aldus bij ons geörganiſeerd. Dikmaals ondervinden wij het gevoel, waarvan gij doordrongen ſchijnt te weezen; veele verſtandige lieden zouden deeze leevenswijze wel willen veranderen, doch niemant durft het ijs breeken; men zou van baatzuchtige oogmerken beſchuldigd worden, door eene zekere klaſſe van liefhebbers, voor welke men bang is; men moet dan deezen gezelligen impost, nevens veele andere, betaalen, en zich gelukkig achten, wanneer men, gelijk heden, ſlegts met vijf of zes uuren tijdverlies vrij komt.

KLUCHTIG MISVERSTAND UIT GEBREK AAN TAALKENNIS.

Moeilijk en bijkans onaanleerbaar voor eenen vreemdeling is de *Chineeſche* Taal; veel hangt van eene kleinigheid in de uitſpraak af van woorden, die eveneens geſchreeven worden. Veel aanleidings geeft zulks tot misverſtand, en brengt den vreemdeling, die 'er zich aan waagt om in die taal zijne begeerte te kennen te geeven, dikwijls in verlegenheid. — Een vroome Zendeling, het land doortrekkende, en voorneemens om den nagt in het huis eens Landmans door te brengen, vroeg, gelijk hij meende, om eene *Mat*, ten einde daarop te ſlaapen: hoe zeer ſtondt hij verſteld, als hij zag, dat de Boer hem een *jong Meisje* aanboodt! — Deeze twee voorwerpen, zo wijd van elkander verſchillende, worden aangeduid door twee woorden, welker uitſpraak niet te onderſcheiden is, en die gevolglijk, ter onderſcheidinge, eenig bijvoegzel behoeven.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

REDEVOERING

TEGEN

HET LIEGEN.

Wat helpen plegtige verbonden,
Als list, door ſtaatkunde uitgevonden,
Door fijne dubbelzinnigheden,
Zich toelegt op behendig liegen;
Om 't volk op 't ſchandlijkst te bedrtegen?

Waar trouw en waarheid zijn verbannen,
Bedrog en baatzugt zamenſpannen,
Om de eer, elk braaf gemoed zo heilig,
Dwaas en ligtzinnig te verſmaaden,
De deugd en vriendſchap te verraaden;
Daar leeft geen ſterfling vrij en veilig;

Daar moet de nutte handel kwijnen,
De voorſpoed, vrede en vreugd verdwijnen;
Daar wordt gezelligheid verdreeven;
Ja, daar, daar ziet men alle dagen
Zwarte agterdogt en valſchheid knaagen
Aan 't zoet genot van 't huislijk leeven.

Op deezen klemmenden toon hooren wij een hedendaagsch Dichtſtuk aanvangen. (*) Het hooren van dien Zang bepaalde mijne aandagt op het Onderwerp, daarin, met zo afzigtige als welverdiende kleuren, gemaald; — het haatlijk beeld dier Ondeugd zweefde

(*) *Christlijke Gezangen en Liederen.* Te *Haarlem*, bij VAN WALRÉ, BOHN en LOOSJES. 1804.

de mij voor oogen. — Mogt ik in ſtaat zijn, 't zelve in vollé afſchuwelijkheid af te ſchilderen; dan zou ik mijne moeite, daaraan beſteed, rijklijk beloond agten.

Waar is het eerlijk hart, 't geen niet inſtemt met de dichtregelen, met welke ik mijne Rede ontſloot? De Leugen ſluit zulk eene laagheid van geest, zulk eene bedorvene, en (mag ik mij zo uitdrukken) zulk eene averechtſche geſteldheid van hart in, dat het onmogelijk is, voor eene ziel, welke iets van haare oorſpronglijke waardigheid (*adeldom* had ik bijkans gezegd) behouden heeft, de Leugen zonder verontwaardiging, zonder afſchuwen, zonder terugbeeven, te beſchouwen.

Zodanig zijn de aandoeningen, welke het Character van een Leugenaar altoos bij ons gaande maakt, wanneer wij die Ondeugd *in anderen* beſchouwen.

Eigenaartig zou men, uit dien hoofde, verwagten, dat een Misdrijf, zo algemeen verfoeid, even algemeen zou geſchuwd worden; — eigenaartig verwagten, dat het Menschdom eenen algemeenen en eeuwigen krijg zou voeren tegen dien gemeenen vijand, en alle poogingen aanwenden om denzelven te verbannen; of, ten minſten, dat dezelve geen huisvesting vondt, dan bij het uitvaagzel der zamenleevinge; bij alle andere Leden der Maatſchappije, naar verdienſte, gehaat, en met ſmaad overladen.

Nogthans waar is de Man, zo gansch en al een vreemdeling omtrent hetgeen dagelijks in de wereld voorvalt, die niet weet, dat, in ſpijt van de dierſte verpligtingen, welke Eer, Braafheid en Godsdienst ons opleggen, de Waarheid vaak geſchonden wordt, in de algemeene geſprekken, in den dagelijkſchen handel, en zelfs in de belangrijkſte verrigtingen, die met den ſtempel der zuivere Waarheid ſteeds moesten gekenmerkt weezen? — Ongelukkig, in de daad, en hoogst bejammerenswaardig, is de leer der Ondervinding, dat zij, die 't meest met hunne Medemenſchen te doen hebben, zich het minst verwonderen over den uitroep eens gewijden Zangers, als hij in haaste ſprak: *Alle menſchen zijn Leugenaars.* En, ſchoon zij niet mogen overhellen om die ſtrenge uitſpraak in de volſte ruimte op te vatten, zullen zij egter de algemeenheid van dit kwaad groot genoeg keuren, om het doen kennen *van* en het waarſchuwen *tegen* 't zelve een ſtuk te agten, voor eene Redevoering eigenaartig geſchikt.

Wel-

Welaan, vergunt mij, dat ik, met eenige naauwkeurigheid, u den *Aart* der LEUGEN doe kennen, en tevens de gronden der *Misdaadigheid* van dezelve aanwijze.

Het eerste, 't geen eigenlijk tot eene *Leugen* behoort, is, dat iemand voor *waar* uitgeeve iets, 't welk hij weet *valsch* te zijn. — Iets te beweeren, 't geen weezenlijk niet overeenkomstig is met de Waarheid, wanneer wij, op den tijd des beweerens, het daarvoor houden, is geen *Leugen*, maar slegts eene onwillige *Misduiding*. Zodanig eene *Misduiding* kan nadeelig weezen: en wanneer de *Misvatting*, welke daartoe aanleiding geeft, hervoortkomt uit overhaasting of drift, is dezelve, in zo verre, te berispen; maar verkeerde *Verzekeringen* worden dan eerst *Leugens*, wanneer de strijdigheid tusschen het gesprokene, en het weezenlijke der zaake, bekend is en opgemerkt. En om eenig gezegde tot eene volstrekte Leugen te maaken, moet men de valschheid niet alleen als zodanig kennen, maar onze lippen dezelve uitbrengen met een oogmerk om te misleiden of te bedriegen.

De woorden hebben, voor verre het grootste gedeelte, (althans die, welke in de dagelijksche zamenleeving gebruikt worden) eene klaare en bepaalde beteekenis; en het is, over 't algemeen, niet moeilijk te ontdekken, in welk een zin iets, 't geen wij beweeren of ontkennen, door een' ander' zal verstaan worden.

Indien wij bij onszelven overtuigd zijn, dat de woorden, door ons gebezigd, niet *ingericht* zijn, om den Persoon, tot wien wij spreeken, te bedriegen, — indien wij bij onszelven niet overtuigd zijn van een heimlijk *oogmerk* om eenen anderen te misleiden; hoe wij, in zulk een geval, ook spreeken, loopen wij geen gevaar altoos van Leugenaars te worden. — Het *is te* deezer oorzaake, dat *Gelijkenissen*, *Fabels* of *Vertellingen*, schoon niet strikt waar, op geen' grond altoos onder de Leugens kunnen gerangschikt worden. Noch zij, die dezelve bezigen, noch zij, die ze hooren of leezen, merken ze aan als weezenlijke Gebeurtenissen; maar enkel, gelijk ze waarlijk zijn, als voortbrengzels der verbeelding, waarmede het schenken van vermaak, en vaak daarmede gepaard nut, beoogd wordt. De waarheidlievendste van alle Zedeleeraaren, Hij, *in wiens mond nooit bedrog gevonden wierd*, weeten allen, dat, onder het

kleed van *Gelijkenisſen*, de gewigtigſte Waarheden, de verhevenſte Zedepligten voorſtelde.

Daarenboven zijn 'er, in den dagelijkſchen ommegang, zekere Spreekwijzen, uitdrukkingen van Beſchaafdheid en Beleefdheid, welker bewoordingen, als die van *Heer* en *Dienaar* bij voorbeeld, ſtrikt geſproken, meer beduiden dan de Spreeker beoogt: doch deeze hebben, even als het geld in den omloop, zekere algemeen bekende *waarde* gekreegen; zo dat niemand in gevaar komt, om van zodanige verklaaringen of betuigingen iets meer te verwagten, boven 't geen die bewoordingen doorgaans medebrengen.

Doch kan ik niet-nalaaten, bij het aanroeren deezer bijzonderheid, eene waarſchuwing te voegen, voor zommigen misſchien niet geheel overboodig; dat men, bij het gebruiken van de bedoelde bewoordingen, zich geene vrijheid veroorloove, om buiten de bekende paalen, door de gewoonte gezet, te treeden: anderzins loopt men gevaar om den zo gereeden overſtap te doen van *Beleefdheid* tot *Vleijerij*, van *Beſchaafdheid* tot *Onopregtheid*. — Naardemaal het tot het weezen eener Leugen behoort, eene valschheid te uiten met oogmerk om te bedriegen, en alle valschheid eigenaartig tot bedrog ſtrekt, moeten wij, daar Liegen een misdrijf is, ons op den verſt mogelijken afſtand van alle valschheid houden, zo in woorden als in daaden, wanneer 'er zich eenige zweem van bedrog opdoet.

Om de volle kragt deezer verpligting te doen voelen, moet ik eenige oogenblikken beſteeden, ter aanwijzing van de gronden, waarop dezelve rust.

Verbeeldt u niet, dat de verpligting, om der Waarheid getrouw te weezen, behoort tot die overeenkomſten, welke men ten onderlingen gemakke aangaat, en welke wederzijds, bij goedvinden, kunnen verbroken worden. — Verbeeldt u niet, dat dezelve gelijk ſtaat met die vrijwillig aangegaane verbintenisſen, welke niet langer duuren, dan beide de Partijen voldoen aan de voorwaarden, op welke zij werden aangegaan. — Onderzoeken wij de geſteltenis van het menschlijk hart — letten wij op den onvermijdelijken invloed der Waarheid op het geluk des leevens, wij zullen terſtond ontwaaren, dat de Deugd van Waarheidlievenheid en Waarheidſpreeken gegrond is in 's Menſchen geſteltenisſe, en met zijnen ſtand geheel eenſtemmig.

Uit

Uit een beginzel, 't welk of oorſpronglijk den Mensch eigen is, of 't geen, te gelijk met zijne andere vermogens, allengskens door ondervinding en hebbelijkheid gevormd werd, heeft ieder Mensch eene natuurlijke neiging tot de Waarheid; eene neiging, welke hij ſteeds volgt, zo lang de Rede zijne daaden beſtuurt. — Kinderen zijn waarheidlievend. Een Kind ſpreekt in 't eerst wat het denkt, en verwagt dat ieder zulks doet. Niet dan met moeite zal men het doen twijfelen aan de waarheidliefde zijner Ouderen; het ſlaat een ingewikkeld geloof aan alles wat de Ouders zeggen, en wordt dus ligt bedrogen. Het is niet eerder, dan naa dat wij door eenig ſlegt voorbeeld misleid, of door eene verkeerd ingewilligde drift vervoerd zijn, dat bij ons het denkbeeld opkomt om den effen weg der Waarheid te verlaaten. Wanneer de begeerte om eenigen begaanen misſlag te bedekken, om eene anders te beloopene ſtraffe te ontduiken, of eene zich aanbiedende voldoening van gaande gemaakten lust te erlangen, een jeugdig hart tot Valschheid en Leugen verlokt, is het niet zonder een inwendig tegenſtreeven en een diep gevoel van ſchaamte, dat het voor deeze verzoeking bezwijkt. Die zelfde aandoeningen blijven ons op onzen leevensweg vergezellen. Elk mensch heeft, in zijn binnenſte, een eerbied voor de *Waarheid*, welke hem niet toelaat die te ſchenden, zonder wederzin en ſchaamte. 'Er huisvest in de ziel eene bewustheid van de laagheid der Leugentaale, die den Leugenaar veragtlijk maakt in zijn eigen oog, en zijn gelaat, bij de ontdekking, met ſchaamrood verft. Een bekende hebbelijke Leugenaar wordt algemeen veragt. Voor een Man van Eer is niets kwetzender, dan dat hem eene Leugen wordt ten laste gelegd. — Waaraan zullen wij dit alles toeſchrijven, dan aan eene, den Mensch eigene, liefde tot de Waarheid; dan aan een inwendig gevoel der verpligting om waarheid te ſpreeken, ons ingeplant door de hand onzes Maakers?

Ten welken einde deeze Wet, *om de Waarheid te ſpreeken met onze Naasten*, in onze harten geſchreeven is, zal zich niet verbergen voor het oog van elk, die eenige oogenblikken beſteedt, om de noodzaaklijkheid deezer Deugd, tot het welzijn — wat zeg ik! — tot het beſtaan der Maatſchappije, te overweegen. 't Is openbaar, dat, zonder onderling vertrouwen, geene verbintenis van eenigen aart kan aangegaan, geene zaa-

ken kunnen verrigt worden. Dit onderling vertrouwen is, als 't ware, de band der Zamenleevinge, de ziel des Handels, en de ſteunpijlaar van algemeene Welvaard. — Veronderſtelt, voor een oogenblik, dat *liegen* eene zo gemeenzaam werd als tegenwoordig het *waarheid ſpreeken*, en verbeeldt u teffens, indien gij kunt, de algemeene verwarring en elende, welke daaruit onvermijdelijk zou ontſtaan. — Niemand zou zijnen eigendom in de hand eens anderen vertrouwen; niemands goede naam zou ſchootvrij weezen voor de giftige pijlen van de liegende tonge des Lasteraars; niemand zou eene belofte doen, om dat hij 'er geen wilde aanneemen. — Al het vermaak en genoegen der onderlinge verkeering vloodt weg. Want wie zou het oor leenen aan verzekeringen, op welke hij geen ſtaat kon maaken? Wie zou zich de moeite geeven om iets te verhaalen, voor 's hands weetende dat hij geen geloof zou vinden? Zelfs de plegtigſte onderhandelingen veranderden in nietsbeduidende verrigtingen. Der Maatſchappije noodigſte *Posten* bleeven onbekleed; de *Huwelijksband* lag verbroken; de *Eeden* waren kragtloos; de *Geregtshoven* werden onthonden — en, om geen meer beelden in die afzigtige ſchilderij te brengen, de Menſchen geen onderling vertrouwen meer op elkander hebbende, bleef 'er niets over, dan list tegen list en geweld tegen geweld te ſtellen, tot dat de menschlijke Maatſchappij één algemeen tooneel werd van verwarring en daaruit ontſtaande opeengehoopte elende!

De Leugen, die, tot de verregaandſte uiterſten voortgezet en ter algemeene heerſchappije toegelaaten, alle de opgemelde rampen zou baaren, moet nadeelig voor de Maatſchappij weezen, juist in den zelfden graad als dezelve gepleegd wordt. — Het is, overzulks, zeker tot heil des Menschdoms, geen voet altoos te geeven *aan*, geene toegeevenheid, hoe genaamd, te gebruiken *omtrent* een misdrijf van eene zo heillooze ſtrekking. Elk is verpligt, zich op het zelfde beginzel, en om dezelfde reden, van Leugen te onthouden, als dat hij niet ſteele of moorde. Het onregt, door Liegen aangedaan, zal mogelijk, in alle gevallen, zo onmiddelijk, zo blijkbaar niet weezen, ten opzigte van bijzondere Perſoonen; ja het moge gebeuren, dat 'er eenig ſchijnbaar tegenwoordig en oogenblikkelijk voordeel door eene Leugen iemand bejegene: maar zulks kan geenzins, in eenig geval,

wil; de ſchennis der Waarheid regtvaardigen, dewijl de algemeene heillooze ſtrekking der Leugen, ten opzigte der Maatſchappije, altoos blijft ſtandhouden.

Ik weet zeer wel, dat men gevallen heeft uitgedagt, waarin het onmiddelijk voordeel, door eene Leugen te behaalen, zo zeker en belangrijk wordt voorgeſteld, dat ſommigen het voor eene genoegzaame reden agten om dezelve voor uitzonderingen te houden op den algemeenen regel, die het ſchenden der Waarheid verbiedt. — Doch zou dit begrip niet rusten op de valſche veronderſtelling, dat 'er geen *kwaad* gebooren wordt uit eene Leugen, welker onmiddelijke uitwerking *goed is*? Terwijl men, om het ſtuk recht te beoordeelen, teffens behoort te overweegen alle de ſlegte uitwerkzels, welke die veroorlooving kunnen, en waarſchijnlijk zullen, vergezellen; hoe zeer *mogelijk* het is, dat dezelve doel *misſe*, door het doen opwaaken des agterdogts, — hoe *hij*, die 'er zich van bedient, den eerbied, der Waarheid verſchuldigd, in zijne ziel doet verminderen, — hoe elk voorbeeld van deezen aart een' ongelukkigen invloed moet hebben.

Zouden wij hier desgelijks niet mogen gewaagen van de algemeene uitwerking, welke het toeſtaan van dit beginzel op de Zamenleeving kan hebben? Zal het de Menſchen niet verlokken om zich aan bedrog en ſlinkſche handelingen ſchuldig te maaken, in gevallen, waarin het welzijn van anderen ſlegts in eene twijfelagtige of tweede aanmerking komt, ondergeſchikt aan hun eigen perſoonlijk belang? Zal dit bedrijf in 's Menſchen harte dat heilig ontzag voor de Waarheid, van een zo onmisbaar belang voor de Zamenleeving, niet verzwakken?

Dan dat wij, zonder des verder te redenkavelen, ons op daadzaaken, op de gewijsden der onfaalbaare Ondervindinge, beroepen. — Hebben Ouders, die in het begrip ſtonden dat zij hunne Kinderen tot hun best mogten bedriegen, en dus van misleiding en valschheid in de opvoeding gebruik maakten, ooit ondervonden dat dit middel tot een goed einde ſtrekte? Hielden zij hunnen Kinderen valſche beloften voor, om dezelven daarmede te paaijen; de Kinderen ontdekten zulks eerlange. Vergezelde kwelling en verdriet deeze ontdekking niet? Leerde het de Kinderen niet, de Ouders te verdenken, en, misſchien, de zodanigen te veragten, die de Natuur hun anderzins zou geleerd hebben met hoogagting

te bejegenen, en met het volkomenst vertrouwen te beter handelen? Ja heeft dit niet vaak de Kinderen vroegtijdig geleerd, om, naar maate van hunne vermogens, gebruik te maaken van die zelfde kunſtenaarijen des Bedrogs, en hun dus ingewijd in de verborgenheden van Dubbelhartig- en Valschheid, in ſtede van hun de eenvoudige Leſſen van Waarheid en Eerlijkheid in te boezemen, en door eigen voorbeeld te bekragtigen?

Slaat het oog op den Godsdienst, om de ontelbaare nadeelen op te merken, den Menschdomme toegebragt door het aankleeven van het beginzel, dat de ondersteuning en voortplanting van den Godsdienst een einde is, belangrijk genoeg, om alle middelen, daartoe ſtrekkende, te baate te neemen. — Het was onder beſcherming van dit beginzel, dat het geheele ſtelzel der *Heidenſche* Godsdienstleere onder de oude *Grieken* en *Romeinen* gevestigd wierd, en dat het geloof der Verzieringen, 't geen zij met zo veel ſpoeds onder het gemeen wisten te verſpreiden, ondersteund door Orakelen, Wichelaarijen en andere kunſten van bedrog, ſtand greep. — Het was dit denkbeeld, 't welk veelen der *Christen-Kerkvaderen*, verſcheide eeuwen naa den tijd der Apostelen, aanſpraak deedt maaken op het bezit van wonderwerkende vermogens, terwijl 'er geen goede grond is om te gelooven, dat zij 'er iets het minſte van hadden; hun vervoerde tot het pleegen van andere *Godvrugtige Bedriegerijen* (gelijk men ze noemde), om daardoor dergelijke werkzaamheden van hunne *Heidenſche* wederſtanderen tegen te gaan. — Het is dit begrip, 't welk dusdanige bedrijven heeft doen volduuren in de Kerk van *Rome*, en veelen bevredigd heeft met het doen ſtand houden van ongerijmde Geloofsbegrippen en bijgeloovige bedrijven, welke zij heimlijk wraakten. — In dit alles is het pleit geweest, de noodzaaklijkheid, om het Menschdom, ten zijnen beste, te bedriegen. Dan de waarheid der zaake is, dat, door alle eeuwen heen, de zodanigen, die de wereld zouden hebben moeten verlichten, dezelve in de duisternis der onkunde hielden, om de Menſchen te gemaklijker in onderwerping te houden. Men heeft de Menſchen als Kinderen behandeld, en tot verdeediging van die handelwijze aangevoerd, dat zij niet anders behandeld konden worden. Door dit heilloos misbegrip heeft zich de Heerſchappij van Onkunde en Bijgeloof zo wijd en verre uitgeſtrekt, zo lange geduurd, en duurt nog.

Mo-

Mogen wij niet, met volle waarheid, zeggen, dat dit het groot werktuig is, 't welk de tegenſtanders der *Verlichting* bezigen, die van daar den naam van *Verduisteraars* (*Obscuranten*) draagen? — Men heeft de proeve nog niet genomen, of de eenvoudige Waarheid, op zich zelve, geen genoegzaam vermogen heeft om de wereld te beſtuuren. Dan genoeg hiervan.

Deeze Leer der algemeene verpligting om de Waarheid te ſpreeken zou ik verder kunnen ophelderen, door aan te toonen, dat alle de bedriegerijen, in de Burgerlijke Maatſchappij, of van het eene Volk ten opzigte van een ander, gepleegd, gegrond zijn op bekrompene en verderflijke beginzelen van *Staatkunde*; en dat het voor de wereld veel gelukkiger zou weezen, indien alle de kunſtenaarijen en ſtreeken der Staatkunde plaats maakten voor de algemeene omhelzing der eenvoudige Wet van *Waarheid en Eerlijkheid*. — *Ongelukkig*, dat zodanige veranderingen moeten gerangſchikt worden onder de vroome wenſchen!

Doch van algemeener nuttigheid zal het zijn, aan te toonen, hoe, in alle gevallen des Burgerlijken Leevens, waarin men de Waarheid ſchendt, op hoope van door Leugen voordeel te behaalen, ſlegt geoordeeld en dwaaslijk gehandeld wordt. — Het ſpreekt zo zeer van zelve, dat 'er geen *vermaak* in liegen kan ſteeken, dat, indien men de menſchen konde overtuigen, dat 'er, bij het wel opmaaken der rekeninge, geen *voordeel* door te behaalen is, men zou mogen hoopen, dat deeze ſchandelijke en veragtlijke Ondeugd uit de Maatſchappij zou verbannen worden.

Van de veelvuldige en onderſcheidene ſoorten van Leugens, waarvan de Mensch voordeelen denkt in te oogſten, zijn 'er zeker geene meer uitlokkende, dan de zodanige, van welke men zich bedient in den Koophandel. Valschheden zijn daarin zo veelvuldig, dat men zich veelligt zou verbeelden, dat de menſchen een' korter' weg tot het verkrijgen van Rijkdom gevonden hadden, dan de weg van Eerlijkheid en goede Trouwe. Zomtijds heeft men zelfs, ter begunſtiginge dier ſlinkſche bedrijven, aangedrongen, dat ze noodzaaklijk geworden zijn, en beweerd, dat, hoe zeer het te bejammeren is, het nogthans, daar Leugen en Valschheid zo algemeen geworden zijn, onmogelijk is, met anderen gelijk te ſtaan in 't behaalen van voordeelen, wanneer men,

men, ten deezen opzigte, zomtijds niet doet, gelijk anderen handelen. — Dan zulks is, buiten tegenſpraake, Zelfbedrog. Valschheid, zo lang dezelve bedekt blijve, moge een tijdlang voordeelen behaalen; maar die bedekking kan niet lang duuren, en ééns ontdekt, neemen alle die hooggeroemde voordeelen een einde: terwijl de Eerlijke Man, met welke ongelegenheden hij ook, in den aanvange, te worſtelen hebbe, ſteeds in agting en vertrouwen wint, het aantal zijner Vrienden vermeerdert, en, met eene gewoone maate van kunde en voorzigtigheid, met grond een gelukkigen uitſlag mag verwagten. „ Een liegende Tong is ſlegts voor „ een oogenblik; maar waarheidſpreekende Lippen wor„ den voor altoos bevestigd."

Uit hoofde van het veelvuldig gebruik, 't geen men van Leugentaal gemaakt heeft in de hette van Geſchillen, uit Partijſchap gereezen, zou men ligt tot het denkbeeld komen, dat de Leugen, in die gevallen, eene heerlijke wapenrusting is. Niets, in de daad, algemeener, in zodanige gevallen, dan dat de ſtrijdende Partijen elkander, op de verregaandſte wijze, mishandelen, geheel verſchillende en dikmaals tegenſtrijdige verhaalen geeven van dezelfde gebeurtenisſen, en de Perſoonen, daarin betrokken, in zeer verſchillende Characters afmaalen. — Menſchen, die in hunne bijzondere zaaken voor valschheid ſchrikken, zullen dikwijls de hand leenen om eene Leugen voort te planten, als dezelve tot verſterking van de door hun gekoozene Partij kan dienen; misſchien niet met eene volkomene kennis dat het een Leugen is, maar zonder zich de moeite te geeven om de Waarheid te onderzoeken. Doch, indien zij hoopen de zaak, door hun omhelsd, op die wijze te zullen bevorderen, zal de uitkomst deeze verwagting te leur ſtellen: want Leugens, in die gevallen geſmeed, „ zijn pijlen in de lugt geſchooten, die niemand treffen „ of ſchaaden."

Veel ſchijnt men te verwagten van eene andere ſoort van Leugens, misſchien zo algemeen in zwang als eenige andere. Ik bedoel die Leugens, welke uit Trotschheid en Hoogmoed ontſtaan. Hierdoor gedreeven, ſchrijven de Menſchen zich dikwijls daaden en geneigdheden toe, waarop zij geenen regtmaatigen eisch altoos hebben; kennen hunne goede daaden aan betere beweeggronden toe, dan zij verdienen; of vergrooten hunne

deug-

deugden en bekwaamheden verre boven de waarheid; of, indien zij zelve de voorwerpen niet zijn van de brommende loffpraaken, zet die zelfde Trotschheid en Hoogmoed hun aan, om alles, wat zij vermelden, verre boven de waarheid te vergrooten. De dingen, welke zij gezien, de geschiedenissen, welke zij gehoord, of de gebeurtenissen, welke zij bijgewoond hebben, worden omkleed met de zeldzaamste en wonderbaarste omstandigheden, ten einde door dit middel den toehoorder hooge denkbeelden te doen vormen van hunne bekwaamheden of goed geluk.

In alle deeze gevallen staat Valschheid der Trotschheid ten dienste, en hoopt daardoor, op eene gemaklijke wijze, eene maate van aangelegenheid te verwerven, anderzins niet te bekomen. — Voor een tijd moge zulks gelukken; want agterdogt is min waakzaam tegen bedriegerijen van dien aart, dan die ter winstdoeninge worden aangewend; doch de Trotschheid geraakt hier niet zelden verward in haar eigen gaaren. Het vindingrijk vermogen, in die gevallen te werk gesteld, krijgt door gestaage oefening meer kragts. De eene vergrooting geeft aanleiding tot eene andere, die nog verder gaat; eene onwaare geschiedenis, welke geloof vindt, baart eene andere min waarschijnlijke; tot dat in het einde de waterbel van ijdele eere, door Hoogmoed geblaazen, barst; wanneer de pocher, te leur gesteld door de eigenste middelen, van welke hij zich bediende om agting te verwerven, genoodzaakt is, tot zijne eigene nietsbeduidenheid te verzinken, niet zonder het bijkomend gewigt van die schande, welke, ten allen tijde, ontdekt bedrog vergezelt.

Nog eene andere soort van Leugen is 'er, waaraan men naauwlijks zou kunnen veronderstellen dat iemand zich zou schuldig maaken, ware het niet van wegen de heimlijke voldoening, daaruit ontstaande. Ik bedoel het *kwaadsprekend*, het *lasterend Liegen*. Misschien is deeze soort van Leugentaal eene uitzondering op de anders algemeene aanmerking, *dat 'er geen vermaak in 't Liegen kan steeken*. Mogelijk zijn 'er menschen van zo verkeerden aart, dat zij genoegen kunnen scheppen in dingen, die den goeden en braaven allermeest mishaagen. 'Er kunnen menschen gevonden worden, die de hoogste voldoening smaaken, als zij verdiensten miskend en verdrukt, de onschuld met schande gebrandmerkt, het huislijk geluk verwoest, en al de vrugt van eene wel-

welverdiende hoogagting door hunne lasterlijke Leugens verijdeld zien. — Indien dit het geval zij, — indien 'er zulke haatlijke en helsche Characters met de daad beſtaan, — dan moet ik alleen zeggen, dat het vermaak, 't geen zij ontwaaren, zeer duur gekogt wordt, door het verlies van 't geen verſtandigen en braaven op den hoogſten prijs ſtellen; Zelfgoedkeuring, Hoogagting bij zijne Medemenſchen, en de Gunst des Hemels. Zodanig een Leugenaar moet noodwendig zichzelven ten plaag ſtrekken; zijne geaartheid is oneerlijk, en zijne ſchande draagt hij overal met zich om. Hij kan het vonnis, over de Leugenaars door de Leer der Openbaaringe uitgeſproken, niet ontgaan, — het vonnis, „ dat zij hun deel zullen hebben in den twee„ den dood!"

Wie ſtemt naa dit alles niet toe, dat de Leugentaal dwaas, veragtlijk en haatlijk is? — Op deezen grond zal ik, ten ſlot, twee korte bedenkingen bouwen.

Wagt u voor alle aannaderingen tot de Leugen. Beuzelt niet met de Waarheid, al ware het om de grap, gelijk men ſpreekt: het gevolg daarvan kan ernſtiger zijn dan gij denkt. Vergunt u geene Dubbelzinnigheden, of het gebruik van woorden, die, ſchoon ſtrikt genomen waarheid, naastdenkelijk zo verſtaan zullen worden, dat zij bedrog te wege brengen. Dubbelzinnigheid deelt in den aart der Leugentaale, daar dezelve Bedrog ten oogmerke heeft. In de daad elke ſtap na de grenzen der Valschheid ſtrekt om dien kieſchen ſmaak van Eere, die een Beſchermengel tegen de Ondeugd mag genoemd worden, te verzwakken.

Kweekt dan in uwen boezem het beginzel van Braafheid aan; dat dit alle uwe daaden beſtuure! Denkt altoos met de Waarheid eenſtemmig, en handelt opregt; dan zult gij niets ter bedekkinge, niets tot ontveinzing noodig hebben. — De menſchen vormen laage oogmerken, pleegen misdrijven, en roepen dan de Leugen te hulp, opdat hunne ſnoodheden onöntdekt doorgaan: zo wordt het misdrijf verdubbeld, enkel opdat het niet openbaar worde. — Doet altoos, 't geen gij u niet zoudt ſchaamen voor alle menſchen te bekennen. — Weest in de daad, 't geen gij wilt dat de wereld van u denke, en gij zult geen toevlugt tot Valschheid of Leugentaal behoeven te neemen. *Wie*, zingt een gewijd Zanger, *is de Man, die 't leeven lieft heeft*,

leeft, en verlangt goede dagen te zien, die wederhoude zijne tong van het kwaade, en zijne lippen dat zij geen bedrog ſpreeken. Want, om met het ſlot des Dichtſtuks, waarmede ik deeze Redevoering aanving, te eindigen:

De Waarheid onverdeeld beminnen,
Afkeerig zijn van looze ſtreeken,
Van 't eens gegeeven woord te breeken,
Doet ons 't volmaaktst vertrouwen winnen.

Die zich, ook in zijn bezige uuren,
Door zuivren Godsdienst laat beſtuuren,
Die prijs ſtelt op een goed geweeten,
Door leer en voorbeeld wenscht te ſtichten,
Zal, in beroep en burgerpligten,
De Trouw en Waarheid niet vergeeten.

IETS OVER DE ZWARTE STAAR.

(Journaal van den Heer HUFELAND, XXI B. 2 St.)

(Medegedeeld door Dr. A. NUMAN, op het *Hogezand.*)

Zonder twijfel, zegt de Heer MORITZ, is de Zwarte Staar die ziekte der oogen, wier genezing het onzekerst en moeijelijkst is, dewijl dezelve niet alleen uit verleije oorzaken ontſtaan kan, maar ook omdat zij in het begin zeer bezwaarlijk te ontdekken is. — Dikwijls ontſtaat de Zwarte Staar, zonder dat men het weet; dewijl men denkt, dat de oorzaak van het nu zwakkere gezicht ontſtaat uit gevatte koude, of uit eenen anderen misſlag in den leefregel; en men is daarover, dewijl men aan het oog uitwendig niets bemerkt, en in hetzelve geene pijn gevoelt, het minst bezorgd. Wanneer men nu het gevaar begint in te zien, en een' Geneesheer raadpleegt, is het dikmaals reeds te laat, en dezen onmogelijk, hulpe toe te brengen. —— Juist, wanneer aan het oog niets te zien is, en evenwel het gezicht langzaam zwakker wordt, is het begin der Zwarte Staar het zekerst, en dan is het *principiis obſta!*

Hoe onderſcheiden ook de oorzaken dezer ziekte zijn mogen, kan men haar nogthans onder zekere afdelingen brengen, en hiernaar de mogelijkheid der genezing bepalen.

Hoe

Hoe bepaalder de oorzaak is, des te zekerer, of ten minſten waarſchijnlijker, is het geluk der genezinge.

Hoe langzamer de Zwarte Staar ontſtaat, des te moeijelijker is de genezing.

De Zwarte Staar, wier oorzaak in het hoofd ligt, is moeijelijker te genezen dan die, wier oorzaak in den onderbuik gelegen is.

De Zwarte Staar, die plotsling of ſchielijk ontſtaat, moet door ſnel werkende middelen genezen worden, of is niet te verhelpen. Dikmaals geſchiedt zulks door een enkel braakmiddel.

Een of meer donkere vlekken (*ſcotoma*) zijn zeker een bewijs van zwakheid van het netvlies, of der gezichtszenuw; doch het is zeker, dat een mensch dit 20 jaren hebben kan, zonder blind te worden.

Ook leert de ondervinding, dat de *pupil*, bij eene bijna volkomene Zwarte Staar op een oog, beweeglijk zijn kan.

Niets is nadeliger, bij eene langzaam ontſtaande Zwarte Staar, dan buitenſporigheid, vooral in het genot van verhittende dranken en der liefde, de oorzaak moge gelegen zijn waar zij wil.

Mannen zijn der Zwarte Staar meer onderworpen dan Vrouwen.

De gemeenſte oorzaken der Zwarte Staar zijn teruggetredene ſcherpten. Zijn het Chroniſche huidziekten, als hoofdzeer, daauworm, ſchurft, *herpes*, of ook ſcorbutiek uitſlag, het zij deze van zelf verdwenen of onvoorzichtig teruggedreven zijn, dan is, tot genezing der blindheid, het hervoortbrengen der huidziekte het zekerſte middel. Derzelver inenting zou hier zeker zeer geſchikt zijn. Bij onmogelijkheid hiervan, moet men trachten, door ſterk afleidende middelen, als ſpaanſche vliegen, garous, voetbaden enz., de teruggetredene ſcherpte naar buiten en van het oog af te leiden.

Maar zijn hevige (*acute*) huidziekten, als pestbuilen, pokken, roodvonk, *rubeola*, mazelen, gierstuitſlag, *petechien*, of zelfs het onvoorzichtig afſnijden der Pooliſche vlecht, de oorzaak van de Zwarte Staar, dan is het kwaad reeds bedenkelijker, en de genezing veel moeijelijker. Evenwel volgt de Zwarte Staar zeldzamer op deze, dan op de eerſte huidziekten. Afleidende, maar vooral ſchielijk aangewende en ſterke afvoerende middelen, verbonden met eenen zeer ſtrengen

leef-

leefregel, zijn hier zeker de beste middelen. Evenwel moet men zulk eene voorafgegane ziekte niet altijd voor de eenige oorzaak der Zwarte Staar houden; 'er kan immers, op dezen zelfden tijd, eene andere toevallige oorzaak zijn bijgekomen, en de Staar te weeg gebragt hebben.

Is nog eene andere verplaatfte fcherpte, als de catarrhale, rheumatieke, jichtige, de fcrophuleuze of veneriſche fcherpte de oorzaak van de Zwarte Staar; dan zullen die middelen, welke in deze ziekten dienſtig zijn, ook zeker voorname hulpe toebrengen, als bij v. *reſolventia*, *leniter evacuantia*, *antimonialia*, *Acetitum*, *Guajacum*, en *Mercurialia*.

Wanneer een ſchielijk ophouden van eenige critiſche of gewone ontlasting de oorzaak dezer ziekte zijn mogte, namelijk van een ſpeekzelvloed, van een hebbelijk geworden neusbloeden, der maandelijkſche of kraamzuivering, der aambeijen; een ſchielijke teruggang der melk, of te ſpoedige genezing van oude zweren; zo zal men de daaruit ontſtane blindheid het best genezen, door deze dingen weder op orde te brengen.

Hier komen dan te pas, *Maſticatoria*, *Mercurialia*, braakmiddelen in kleine giften, ook niesmiddelen, dampbaden in en over den neus gehouden, wrijvingen en voetbaden, vlijtig zuigen en warmhouden der borſten, ſpaanſche vliegen, gelegd op de plaats der geheelde zweer, enz.

Indien eene hevige verhitting, het onvoorzichtig gebruik van warme baden, te ſterke en aanhoudende arbeid, uiterlijk geweld zonder belediging van het oog, geweldig niezen, te ſterke inſpanning der oogen, of zelfs een hevige ſchrik, te ſterk indringend licht, de ſchielijke verſchijning van een' hevigen blikzem, het te ſchielijk indringen der zonneſtralen, de zekere oorzaak van de Zwarte Staar is, zo is de genezing waarlijk zeer moeijelijk; even zoo zwaar zal ze zijn, wanneer deze zoort van blindheid op voorafgaande kramp, convulſien, vallende ziekte of beroerte volgt, of wanneer ze met verlamming van eenig ander deel des lichaams vergezeld gaat.

Bij deze aangevoerde oorzaken zal het bezwaarlijk iets helpen, dat men het misbruik der evengenoemde dingen doe ophouden, dat men ook in het vervolg dezelve vermijde, of de ziekten, door wier hevige werking op

de zenuwen, of op het gehele lichaam, deze blindheid ontſtaan is, geheel geneze. Is hier eenige hulp mogelijk, zo kunnen dit alleen zeer kragtige middelen doen, als het openen van een ſlagader, ſcarificatie des oogs, aanleggen van bloedzuigers, ſterk aderlaten, braken en purgeren, het voorhouden van ſterke vlugtige geesten; het inwendig gebruik van zeer kragtige middelen, als van de *Conium maculatum*, de *Aconitum Napellus*, de *Arnica*, de *Atropa Belladonna*, het *Opium*, de *Puſatilla nigra*, en de *Cheledonium majus*, ook misſchien de Electriciteit, en het volgens opgaaf nog ſterker werkende Galvanismus.

Hdt meest van allen zal het gelukken, de beginnende Staar af te wenden, wanneer derzelver eerſte oorzaak in de ingewanden van den onderbuik ligt; namelijk, wanneer hevige toorn, zeer ſterke koude, opgehoudene ſcherpte in de ingewanden, ſcherpe of zwarte gal, galachtige, ontſtekingachtige, ook lood-kolieken, daartoe aanleiding geven; of wanneer men haar als eene verplaatzing eener koorts moet aanzien: even zoo is het, indien eene oogontſteking, ſterke toevloed naar het hoofd, wormen, of het onverſtandig gebruik van ſterke purgatien of braakmiddelen, of van kwikmiddelen, dezelve hebben veroorzaakt: want hier kan de oorzaak worden weggenomen; en dan wijkt de ziekte, indien ze niet reeds al te oud is, met dezelve.

Minder gelukkig zal voorzeker de Geneesheer zijn, die, bij den hoogſten trap van zwakheid, als een gevolg van aanhoudende en ſterke bloedſtorting, van een' pisvloed, van langdurig wenen, van te aanhoudend en verzwakkend zogen der kinderen, van ſterk kwijlen, bovenmatig zweten, te dikwijls aderlaten, van buitenſporigheid in de liefde, of der ſchandelijke zelfbevlekking, eene ontſtane Zwarte Staar genezen wil: want hier is de teruggegevene kragt des lichaams zelden in ſtaat, de eens ontſtane blindheid te genezen; het minst van allen, wanneer zij bij een' teringachtigen, of bij een', die reeds lang aan de waterzucht geleden heeft, ontſtaat. Is hier de genezing nog mogelijk, dan kan alleen eene algemene verſterking des lichaams zulks bewerken, en dit wel door *Analeptica*, *Aromatica*, *Tonica*, de Campher, de Kina, algemene of plaatslijke aanwending van koude, ijzer, *Moſchus*, *Valeriana*, en wijn, ook door naar eene aangename badplaats

te

te reizen, en door het koude ijzerhoudend bad zelf, vooral wanneer algemene vrolijkheid, gemoedsrust, en een naar omstandigheden geschikt dieet, hiermede verbonden zijn.

Wanneer de oorzaak der Zwarte Staar voortkomt uit beenbederf des ooghols, of van nabijgelegene beenderen van het hoofd, uit lang voorafgaande hoofdpijn, die haren oorsprong uit een gebrek der hersenen heeft, of uit belediging der voorhoofds- of gebrek der gezichtszenuw zelve, welk dit gebrek ook zijn moge, of uit een gebrek van het netvlies, of van het glasachtige vogt, welk laatste evenwel alleen eene valsche Zwarte Staar veroorzaken kan, of uit het onvoorzichtig nederdrukken van de Graauwe Staar; dan is het den Geneesheer schier onmogelijk, hulpe toe te brengen.

Zoo moeijelijk het nu is, hier hulpe te verschaffen, zoo belachelijk is het, dat iemand zulks verwachte van een stoot voor 't hoofd, van een breuk of het branden der hersenpan, van het plotsling indringen der lichtstralen, van den magneet, of van de doorboring van het trommelvlies, enz.

LEEVENS- EN CHARACTERSCHETS VAN DEN HEERE WILLIAM PITT, INZONDERHEID ALS STAATSMAN.

„ Bij de bekendmaaking des afstervens van den Heere „ WILLIAM PITT, herinnerden wij ons, in den „ voorleden jaare, eene Leevens- en Characterschets „ van dien Staatsman aangetroffen te hebben in een „ geagt *Engelsch* Maandwerk. Toen reeds hadden wij „ een voorneemen om dit Stuk in ons *Mengelwerk* over „ te neemen; *tusschenkomende* omstandigheden hebben „ zulks belet. *Diens* Staatsmans dood deedt ons 't „ zelve opzoeken, herleezen, en besluiten om het on„ zen Leezeren mede te deelen; te meer, daar deeze „ Characterschets den Heer FOX, thans in het Ministerie, „ tegen den Heer PITT overstelt, en dus dient om ook „ deezen Staatsman te doen kennen. — De Leevens„ en Characterschets vloeide uit de pen eens *Engelschen* „ Vriends zijns Vaderlands, doch geen Vriend van het „ toenmaalig Bestuur. Wij geeven die Schets, en laa-

„ ten de Gevoelens en Trekken, daarin doorſtraalende, „ voor rekening van den *Engelſchen* Schrijver, die eene „ vrije pen voert, in *Engeland* geoorloft."

* * *

Onze Leezers kunnen niet onbewust zijn van den bezwaarlijken, en, in eenige gevallen, gevaarlijken grond, dien een Leevensbeſchrijver betreedt, wanneer hij het zich onderwindt, eene Schets te geeven van de Talenten en het Character van nog leevende Mannen. Dan, naar maate zodanig eens Schrijvers taak kiesch of gevaarlijk is, zal hij nuttiger of leerzaamer kunnen weezen; mits het Voorwerp, 't geen hij zoekt af te maalen, eenen genoegzaamen rang bekleede, om de aandagt van het oog des Algemeens te verdienen.

Maar de Schrijver, die zich bemoedigd en ſtout gevoelt door zijne liefde tot de waarheid, en zijne begeerte om dezelve anderen mede te deelen, kan niet nalaaten zich een haatlijken Stelregel te herinneren van wijlen een grijzen Oppergegter in ons Land, *dat een Libel niet minder een Libel is, om dat het de waarheid bevat*; ja, 't geen verder gaat, *dat het, naar maate het meer waarheids bevat, een des te grooter Libel is*. Dan, ſchoon dit een grondregel ware bij eenen Regtsgeleerde, verhoede de Hemel, dat het een grondbeginzel van de Wet zelve worde! Greep dit plaats, dan zou de Schrijver van de volgende Leevensſchets zich aan veel gevaars blootgeeven; naardemaal de waarheid der daarin opgegeevene trekken buiten allen twijfel is.

Berisping, egter, heeft het kenmerkende teken niet uitgemaakt van de Leevensbeſchrijving der Tijdgenooten; kwistige uitboezeming van vleitaal en onverdiende loffpraake heeft men aangezien als een meer aanbeveelenden ſchrijftrant; en een Leezer, die eenige zedigheid bezit, heeft zich moeten verwonderen, hoe zo veel zwellende loffpraake kon beſteed worden aan Mannen, wier vermaardheid duslange onbekend was. — Vaderlandsliefde is zeker ten deezen tijde laag aan 't ebben in *Engeland*: derzelver taal te hooren, is verre van algemeen. Wij willen dezelve egter ſpreeken. Men misduide of misprijze egter onze vrije taal niet. Laster willen wij vermijden, en hoopen daardoor alle regtmaatige berisping te ontgaan: en wij durven vertrouwen, dat niemand,

maand, dan de flegte, een kwaad oogmerk zal toeſchrijven aan onze onbewimpelde mededeeling van de verdienſten en wanverdienſten eens Eerſten Staatsdienaars.

WILLIAM PITT, Zoon van den grooten WILLIAM PITT, gelijk men hem noemde, naderhand Graaf VAN CHATHAM, zag het eerſte leevenslicht op den agt-en-twintigſten van Bloeimaand des Jaars 1759; en, ſchoon zijn Vader meerder Kinderen hadt, was deeze Zoon het bijzonder voorwerp van zijne vaderlijke aandagt, dewijl hij in hem ontwaarde de uitbottende beginzels van die talenten, waardoor hij zich zo grootlijks onderſcheiden vondt.

Het jaar der geboorte deezes Zoons was gedenkwaardig wegens den voorſpoed der *Britſche* Wapenen en der *Britſche* Vlagge, in elk Wereldeel, onder het Staatsdienaarſchap zijns Vaders. Zo ras de jonge PITT genoegzaamen voorraad opgedaan hadt van Taalkennisſe en andere voorbereidende Letteroefeningen, zondt zijn Vader hem na de Univerſiteit van *Cambridge*. Aan deeze gaf hij de voorkeuze boven haare Zuſter-Univerſiteit van *Oxford*, dewijl de laatstgemelde zints lang gebrandmerkt was, als beſmet met, zijns oordeels, verkeerde beginzelen, monnikenzeden, en eene voorkeuze, aan ſcholaſtiken Redeneertrant gegeeven, in geenen deele voegende aan den aart van Volkbehaagende Welſpreekenheid. *Cambridges* Hoogeſchool was ook, in het oog deezes bezorgden en verwagtingvollen Vaders, voor dien Zoon eene betere leerplaats, ter oorzaake van diens verkleefdheid aan het *Old-Whigs* Stelzel van Staatkunde, door hem omhelsd, voorgeſtaan en betragt; alsmede uit hoofde van de bijzondere zorge, aldaar aangewend, om de jeugdlijke bekwaamheden te ontwikkelen.

Mr. WILLIAM PITT moet zich reeds vroeg bij uitſtek hebben doen kennen, door zijn vermogen van welſpreekenheid, en zijne bekwaamheid: want, zo ras zijne jaaren hem daartoe geregtigden, gaven verſchejde Leden van dat geleerde Lichaam, bij 't welk hij eenen eeretrap beklommen hadt, hem eenen wenk, dat zij, bij eene aanſtaande verkiezing van een Parlementslid, hem daartoe een bevoegd Perſoon oordeelden. Die verkiezing, egter, dreigende betwist te zullen worden, ſtondt hij niet naar dezelve; hij werd voor *Poole* in *Dorſetſhire* gekoozen.

Hij nam zijne zitting in het Parlement onder den agtbaaren kring van Patriotten, die, met eene geestdrift voor het algemeen belang bezield, en vereenigd door de groote en dringende gevaaren, welke ten dien tijde het Vaderland bedreigden, zo lang en zo grootmoedig arbeidden om het vervallen Crediet te herstellen, en den kwijnenden geest des *Britschen* Rijks op te wekken.

Welhaast stak onze jonge Staatsman uit, en van wegen zijne beginzels, en door zijne welsprekenheid. De eerste Aanspraak, welke uit zijnen mond vloeide, boeide de aandagt en wekte de bewondering der toehoorderen in eene hooge maate. Het Huis was menigwerf ingenomen om na hem te hooren, door de herdenking aan zijnen onsterflijken Vader, daar zij de kragtvolle gevoelens en de stoute bevattingen uit den mond des Zoons vernamen.

De talenten van dit jeugdig Raadslid bragten niet weinig toe om den val te verhaasten van een Staatsbestuur, 't geen, langen tijd onderschraagd door vreemden invloed, naar gelange 't zelve 't Rijk verzwakte, de Schuld van 't zelve vermeerderde. Desniettegenstaande luisterden beide de Partijen na hem, indien niet met gelijke voldoening, ten minsten met eene gelijke maate van bewondering zijner bekwaamheden. Daar het Volk hem prees, als den behouder van het zinkend Vaderland, tradt hij, in wedervergelding voor hun vertrouwen, met vuur in de zaak des Volks, en gaf zich openlijk uit voor een Verdeediger der Volksregten.

Het bedrijf, 't welk PITT den grootsten invloed bij het Volk deedt verwerven, was de gereedheid en ijver, waarmede hij het voorstel deedt tot het daarstellen van een Committé, om te beraadslaagen over de geschiktste middelen om eene gelijker vertegenwoordiging des Volks in het Parlement te verkrijgen. — Het voorstel werd verworpen, doch hadt niettemin' heilzaame gevolgen: want het vestigde geduurig, jaaren lang, de algemeene aandagt op dit stuk. — In den Jaare 1782 deedt hij een voorslag van een dergelijken maatregel; doch met geen beteren uitslag. Om dit door hem hoogst verlangd stuk daar te stellen, bevlijtigde hij zich niet alleen in het Parlement, maar werkte ook bij zijne Vrienden daar buiten. Bijzonder verbondt hij zich met de Leden van de *Quintriple Alliance*, gelijk men dezelve noemde, onder welker getal men telde den Major CARTWRIGHT,

WRIGHT, den Eerw. Mr. WIJVIL, en andere uitgeleezene Vrijheidsvrienden. De Hertog VAN RICHMOND behoorde 'er mede toe.

Op het voorſtel van Generaal CONWAIJ, om het aanvallend oorlogvoeren tegen *America* te ſtaaken, viel het gemaklijk te voorzien, dat Lord NORTH niet lang in het bewind kon blijven. Zo ras, derhalven, die verwagte gebeurtenis voorviel, werd de jonge PITT ſchielijk en vreemd agterhoudend in zijn gedrag, ten opzigte van de groote bewerkers der gelukkige tegenkanting. In dit geval betoonde PITT zijne ſchranderheid en opoffering van zijn eigen belang en verheffing: want, bij het maaken der grondtrekken van eene nieuwe ſchikking, boodt men hem aan, Lord van de Admiraliteit te worden. Dan, ſchoon dit aanbod met tekenen van hoogagting en de verzekering van eene ſpoedige toekomende bevordering gedaan werd, weigerde hij het aan te neemen.

Hierop volgde het ROCKINGHAMSCHE Staatsbeſtuur; en, ſchoon het Staatkundig ſtelzel, omhelsd en voortgezet door diens Edelmans Partij, ſlegts in een zeer geringen graad van dat des Vaders en Zoons verſchilde, handelde egter onze PITT nimmer met hem zeer hartelijk. Men heeft gezegd, dat hij ten deezen tijde onder het ſtaatkundig toevoorzigt en geleide ſtondt van den toenmaaligen Graaf VAN SHELBURNE. Verſcheide redenen doen zich op om te gelooven dat het zo was: want de ſtaatsſtreeken en kunſtenaarijen van dien Edelman en ouden Staatsman baarden derzelver volle uitwerking bij den dood van den Marquis; en die ramp, in dat hachlijk tijdsgewrichte, maakt geen onaanmerkelijk tijdperk in de Staatkundige Geſchiedenis van *Groot-Brittanje*. De veelvuldige beminnelijke hoedanigheden en vorstlijke deugden van dat doorlugtig Character, van wegen welke hij zo lang, zo zeer en zo regtmaatig bemind geweest was, maakten zijn verlies ten onderwerpe van algemeene droefenisſe. De ſchikkingen, door hem op het Staatsbeſtuur gemaakt, ſteunden op een breeden en vasten grondſlag; doch toen de ſluitſteen van den boog was weggenomen, ſtortte alles welhaast in. Een geſchil tusſchen Lord SHELBURNE, Eerſten Commisſaris van de Theſaurie, en Mr. FOX, toen ten tijde Secretaris van Staat, werd heilloos voor de belangen van de geheele *Rockinghamſche* Partij.

Het gevolg hiervan was de ſcheiding van Mr. FOX

uit het Kabinet; en deeze maakte plaats voor PITT, om in hetzelve te treeden met vooruitzigten van zelfvoldoening. De Graaf VAN SHELBURNE fteide, ten hulpmiddel van deeze fcheuring, in den Raad zijner Majeſteit voor, om 'er Mr. PITT eene aanzienlijke plaats in te geeven. Ingevolge hiervan werd hij, in Junij des Jaars 1782, bevorderd tot Kanſelier, en Onder-Theſaurier van den Exchequer, en gezwooren Lid van den Geheimen Raad. Zints het beſtuur van Lord NORTH aanving, in den perſoon van welken Edelman de Bedieningen van Eerſten Lord der Theſaurie en Kanſelier van den Exchequer vereenigd waren, was de laatstgemelde post van veel meer aanbelangs geworden dan de eerſte, en, in de daad, de gewigtigſte van alle, naast de Kroon, naardemaal het de Finantien des Lands betreft, bevattende alle onze talrijke middelen om geld aan den Staat te verſchaffen. Een verbaazend vertrouwen moet noodwendig deezen post vergezellen, welke men weet dat tusſchen de vijftig en zestig millioenen gelds in 't jaar onder het beheer brengt (*). — Veele en zeer groote voordeelen zijn aan deeze bedieningen verknogt; die verbaazende ſommen dienen ter vergeldinge van de groote verantwoordelijkheid, daarmede verbonden, en den verbaazenden arbeid, aan die posten gehegt. Maar *verantwoordelijkheid* is een woord van weinig betekenis geworden in het woordenboek eens Staatsdienaars; dewijl een Bill van *Indemniteit* zo gereedlijk kan verkreegen, en de rekeningen opgemaakt worden door Klerken, en andere Perſoonen, daartoe afgerigt, en die dus weinig onrusts baaren aan hem, onder wien zij werken.

Gelijk Sir ROBERT WALPOLE, begon Mr. PITT zijne ſtaatkundige loopbaan zeer jong; doch de laatstgemelde tradt vroeger in bediening dan de eerstgenoemde, die, in veele opzigten, aangemerkt mag worden als het groote eerſte voorbeeld, bijzonder in het *beheer van het Huis der Gemeente*. Een Kanſelier, nogthans, van den Exchequer, flegts drie-en-twintig jaaren oud, was eigenaartig een opmerking baarend voorwerp. Dit was het niet al: want

(*) Een Edelman en zeer verlicht ſtaatkundig Schrijver heeft te regt opgemerkt, dat de invloed, welken de beſchikking over zulke verbaazende geldſommen, in de jaarlijkſche kosten des Bewinds, aan den Staatsdienaar geeft, uit eigen aart gevaarlijk voor den Staat moet zijn.

want wij hadden jonge Secretarissen van Staat, jonge Bisschoppen, en eenen jongen Spreeker in het Huis der Gemeente. — Onze jonge Staatsdienaar van dien tijd speelde zijne rol goed. De menigte staarde hem aan als een hooger Weezen, in staat om wonderen te verrigten. Niemand tradt ooit in den dienst zijns Vaderlands met eene grooter maate van toegenegenheid des Volks: al de voorkeuze, zo regtmaatig door den Vader verworven, werd nu op den Zoon overgebragt; Zijne jeugd, welke, in dagen van meerder bedaarde omzigtigheids, een voorwerp van schroom zou geweest zijn, zo niet van vreeze, werkte als een tovermiddel te zijner begunstiginge onder de tot geestdrijvens toe ingenomenen, die de jongheid des Staatsdienaars niet beschouwden als iets hinderlijks; even of de bekwaamheden van een Staatsman, gelijk de goederen, op eenen afstammeling overgingen. Zonder begrippen van dergelijk eenen aart kunnen wij geene reden geeven wegens de vreemde vooringenomenheid ten opzigte van den zo jongen PITT. Ja, tot zulk eene hoogte steeg deeze verdwaazing, dat dezelve alle maat te buiten ging: een aanzienlijk Heer, een der Parlementsleden voor *Amersham*, noemde hem, in verrukking, *den van den Hemel gezonden Minister*!

Nogthans waren 'er Mannen van meer opmerking en diepet doorzigt, die dit bedrijf als een voorberaamd plan aanzagen en hielden voor een stuk van eene gemengde natuur, Staatkundig en Tooneelagtig; en dat deeze geboóren Staatsman, of liever deeze Afgod, het maaksel was van eene kunstige hand. — Wat hiervan zijn moge, 'er was niets vreemds in het denkbeeld, dat de Zoon het vernuft, de gevoelens en de kragt van den Vader hadt. Een vloed van loftuitingen moest zeker uitgestort worden over elk bedrijf van zulk een persoon, 't geen waarschijnlijk zou vergezeld gaan van heilzaame gevolgen voor het Koningrijk. In welke ongelegenheden het Volk ook mag gekomen weezen onder het Staatsdienaarschap van deezen Heer, de Graaf VAN SHELBURNE, thans Marquis VAN LANDSDOWN, is niet te beschuldigen wegens de staatkunde, in den Koning aan te raaden tot diens benoeming op dien tijd. Hij hadt eene geschiktheid tot vaardigen arbeid laaten blijken, en de Finantien des Lands waren de voordeeligste niet: vernuft, bekwaamheid, en zijne kunst van overreeding, oordeelde men noodig tot behoudenis van den Staat.

Daarenboven lag Mr. FOX, ten dien dage, onder geene geringe verdenkingen, welke hij, uitgenomen het ſtuk der *Coalitie*, heeft weeten op te ruimen.

Het Staatsbeſtuur, waarvan wij gewaagen, duurde niet lang; maar de verrigtingen van 't zelve ſtaken zeer uit. De Vrede met *America* was een van de bedrijven, en is geregtigd tot de goedkeuring van elk wijsgeerig *Engelschman*. Een groot deel van die goedkeuring gelooven wij aan Mr. PITT verſchuldigd te weezen. Hij droeg eene meesterlijke Verdeediging van zichzelven en zijne Medeſtanderen voor, wegens de vernedering des Lands, ondergaan in het toeſtemmen van eenen maatregel, welke, eenige weinige jaaren geleden, voor Verraad zou zijn uitgekreeten. Deeze Vrede werd egter met den bijnaam van *onroemrijk* beſtempeld (en zulks kon niet anders weezen) door het Staatsbeſtuur, 't welk het laatstgemelde opvolgde; en, ſchoon het geheele Kabinet ſterk doorſtraalende tekens van afkeuring ondergaan moest, werd nógthans onze jonge Kanſelier van den Exchequer doorgaans van de overigen onderſcheiden, als een Man van grooter waardij dan zijne Medeſtanders.

Mr. PITT bleef niet lang buiten Staatsbewind: dan zijne wederbevordering tot magt was een van die duistere en heimlijke omwentelingen in het Staatkundige, van welke de gewoone verſtanden van eerlijke lieden zich geen denkbeeld kunnen vormen. De *India-Bills* leverden het ſtrijdperk op, waarin de ſtaatkundige ſterkte van twee der grootſte kampvegters in dat vak, die ooit in eenig Land te voorſchijn traden, wedijverden om de zege — dezelve viel PITT ten deele. De eene Bill, ingediend door een niet min roemrijk Lid van het Huis der Gemeente, en geagt door zijne Landgenooten, werd tegengeſtreefd door die van Mr. PITT, vervolgens voorgeſteld; de laatstgemelde was gunſtiger voor de regten en den invloed van de Kroon, en de eerstgenoemde voor die des Volks.

Om een regt denkbeeld te vormen van de kragtige werking deezer tweé veel gerugts maakende Bills op de ziel van een groot Perſoonaadie, hebbe men zich te herinneren, dat, omtrent deezen tijd, een ſtraal van het licht der Vrijheid zich in *Europa* vertoonde. De Omwenteling in *America* hadt men beſchouwd op eenen afſtand van de plaats, waar dezelve voorviel. Wijsgeeren en Krijgslieden in *Frankrijk* waren ooggetuigen geweest

van

van den voortgang der Vrijheid, en keerden na hun Vaderland terugge met verſlaggeevingen van de daadlijke middelen, waardoor die Omwenteling was daargeſteld. Het was onmogelijk voor een man van uitgebreid verſtand, van doorzigt, en bekwaam om te oordeelen, wat het waarſchijnlijk uitwerkzel zou weezen van een geſteld geval, om niet eenigermaate te deelen in de aanwinst des vermogens van een algemeen heerſchend gevoelen. Mr. FOX deedt zulks. Hij begeerde eenig gewigt te leggen in de ſchaal des Volks, om een juist evenwigt van magt te bewaaren, en het gevaar tegen te gaan, dat de balans gebroken werd door eene geweldig ſchokkende beweeging om die aan de eene zijde te doen overſlaan. — Dit is de waare en onverbloemde ſtaat des gevals, zo als zou blijken, indien het dekkleed der verdeediging aan den eenen, en het masker van vermomming of vleierij aan den anderen kant, werd weggenomen.

Dit weinig aangeduidde van het geval zal genoegzaam weezen, om reden te geeven, waarbij het toekwame, dat Mr. FOX's Bill doorging bij het Huis der Gemeente en in het Hooger-Huis verworpen werd, en dat Mr. PITT's eindelijk in beide, door een ſterken arm onderſteund, ſtand greep. Men mag het aan den tijd, de beste uitlegger van der menſchen bedrijven, overlaaten, om te toonen, wie van beide deeze Staatsmannen het ſchranderst oordeel bezat, en of de ondervinding van Mr. FOX of van Mr. PITT het meest verdiende te gelden. Mr. PITT werd in een gezang begroet, „ als de Stuurman van Staat, die den ſtorm doorzeilde;" maar dat hij het Schip van Staat door het gevaar heen en in veilige haven gebragt heeft, zal niemand gerust durven beweeren. Hij heeft, 't is waar, manmoedig aan 't roer geſtaan, den helmſtok met een ſterken arm gehouden, en het Schip behoed voor dreigende gevaaren; dan het zwerft nog op zee, en is verder van land geraakt, en op een grooter afſtand van het begeerde punt, dan immer.

Uit dit vlugtig overzigt van den ſtaat der dingen, zo als zij kunnen gewijzigd worden door het vermogen en de bekwaamheden deezer twee groote Mannen, wordt het een ſtuk van de ernſtigſte overweeging voor de verſtandigen in den Lande, hoe verre de eene, die, het oog ſlaande op den voortgang der verlichting en de uitbreiding der kundigheden, veranderingen in zijne

raadslagen en berekeningen toelaat, en de uitkomsten daarvolgens opmaakt en overweegt, of ze al of niet met veiligheid mogen gevolgd worden, — hoe verre, zeg ik, zulk een man, een groot vooruitziend oog geslaagen hebbende op het bestendig belang zijns Vaderlands, geregtigd is om gelijk gesteld te worden in rang en vertrouwen met een ander, die, zijne vooruitzigten in een enger kring beperkende, en min rekenende op verder verwijderde, doch niet min zekere en hoogst haachlijke kansen, alles in gevaar stelt, — in gevaar, 't geen aangroeit voor elks oog, terwijl de middelen, om 't zelve af te weeren, het begrip van allen ontwijken? — In de daad, de raderen, op welke thans het Bestuur van *Groot-Brittanje* draait, zijn zo menigvuldig, dat naauwlijks een hoofd of hand, dan die der stoutmoedigen en *grooten* (als gij zo wilt) het aandurven. Reden hebben wij te over, om te gelooven, dat men, *alleen* onder de onkundigsten en stoutsten, lieden zal vinden, die gaarne het beheer van een zo zeer zamengesteld werktuig zouden aanvaarden. Mr. PITT's stand is derhalven veeleer uitsteekend dan begeerlijk.

Maar wat 'er ook zijn moge van de ondersteuning, welke PITT uit zekeren hoek ontvangt, of de meerderheid, welke hij in het Hooger-Huis bezit, het is niet natuurlijk, dat hij in het Huis der Gemeente agting hebbe: hij tradt weder in het Staatsbewind met de openlijkste verkragting van de begrippen, aldaar plaats hebbende, en van het gezag, daaraan toekomende. PITT moge de Staatsdienaar van de *Kroon* weezen; de *Man des Volks* mag hij niet genaamd worden.

Wij koesteren geene vooroordeelen tegen den Man van dit uitsteekend Character: wij zijn met geene vooropgevatte gunstige begrippen ten opzigte zijns Tegenstanders ingenomen: wij zeggen van hem, wat wij voorheen zeiden van Lord SIDMOUTH: „ wij wenschen om 't „ geen wij vreezen niet te zullen verwerven." — De geheele som van Mr. PITT's staatkundige verdiensten en wanverdiensten is kortlijk opgemaakt in deeze zeer weinige woorden zijns grooten Mededingers: „ dat hij een Staatsdienaar is, die meer Lasten op de „ schouderen des Volks van *Engeland* gelegd, en 't „ zelve van meer Vrijheden beroofd heeft, dan een „ eenige zijner Voorgangeren."

(*Het slot vindt men in No. IV.*)

EEN

EEN TOCHTJE DOOR DE BELANGRIJKSTE GEDEELTEN VAN NOORD-WALES. Door J. N. BREWER, *Esq.*

(*Vervolg van bl.* 73.)

De gemelde zagtere schoonheden, die de bergverschrikkelijkheden in deezen oord verzagten, volgen den loop van de Rivier *Conway*, over welke een brug ligt bij *Llanrwst*, aan den Bouwkunstenaar INIGO JONES toegeschreeven, van een stoute en verwonderenswaardig maakzel, bestaande uit drie boogen; derzelver middelste, berigtte men ons, is zestig voeten wijd. Deeze Rivier, die gezegd mag worden nu te dartelen, dan te woeden, verlieten wij *Llanrwst*, en met alle die geneuglijke aandoeningen, welke de opspeuring van nieuwigheden vergezelden, vervorderden wij onzen weg na de Stad en het Meir *Bala*. Verlaaten door de vrolijk speelende bekoorelijkheden der vrugtbaarheid, dekken nogthans hangende kolommen van bosch de hooggetopte bergen, die aan 's reizigers eene zijde zich verheffen; terwijl de zodanige, die, in eene zwaarwigtige verstrooijing, in eene tegenovergestelde rigting liggen, met de sterkste kleuren elken onderscheiden trek van het verheevene en ontzaglijke ten toon spreiden. — Afwijkende stroomen, die zich een weg gebaand hebben over de steile kanten van deeze rotzige plaatzen, rollen langs de Vallei. Derzelver gedruisch is op een te grooten afstand om het oor des bergreizigers te kunnen bereiken, die, als hij het oog laat gaan over de voorwerpen, aan zijne voeten verspreid, in de lugtgewesten schijnt te wandelen, verheeven boven alle menschlijke belangen en de wooningen der aarde. — Op geen zeer grooten afstand, egter, ziet hij veele aangenaame wooningen, de verblijfplaatzen der aanzienlijken beneden in de veiligheid der Vallei, en de hutten der boeren, gebouwd nabij de toppen der bergen, aan welker zijden zijne veelwaagende kudde een schraal onderhoud zoekt.

Met leedweezen bevindt zich de reiziger aan het einde deezer Vallei. De geduurig afwisselende verscheidenheid van de trekken, daarin voorkomende, en de beleefdheid der bewoonderen, maaken dezelve in elk opzigt belangrijk. Geen jaargetijde kan dezelve geheel van haare bekoorelijkheden berooven. In de heldere weelderigheid van een vroegen zomer doen zich de vrugtbaare velden op, met een oogverrukkend wijduitgestrekt gezigt van landlijken overvloed en ruste: de verschriklijke stormen in het laatst van den herfst vormen, door de nevensgaande regenvlaagen, ontelbaare watervallen op de oneffene bergen, en toonen den verbaasden reiziger, dat ook het verschriklijke het schoone heeft.

In

In een land als *Wales*, 't welk de moeder der oneffenheden mag genaamd worden, kan men geene uitgeſtrekte gelijkheid van vertooningen verwagten. Elk aantrekkelijk voorwerp wordt, in de daad, even als de ras voorbijgaande flikkering van een zomerweerlicht, gevolgd door eene lange tusſchenpoozing van duisternis. Dus komt men, de Valei van *Llanrwst* verlaatende, in eene landſtreeke, allereenzelvigst en boven beſchrijving verveelend. Vogtige moerasſen, onmeetbaar verre uitgeſtrekt, ſchijnen den weg, onder het gaan, te verlengen. De groei, althans voor eene wijl, is, als 't ware, geheel opgehouden; geen geluid van eenig dier breekt de doodſche ſtilte af; zij ſchijnen met algemeene toeſtemming deezen oord verlaaten te hebben. Nog zijn, als men bij toeval eene zagtopgaande met heide begroeide hoogte opklimt, de ſtoute bergen van *Caernarvon* en *Denbighſhire*, die *Llanrwst* en de daar bij gelegene ſchoone Valei omringen, zigtbaar; derzelver toppen, door de laagere wolken heenen ſteekende, maaken eene verſcheidenheid van ſmeltende tinten, door de ſchaduwen, waarin zij zich bevinden.

Gemelde herzigt was, in de daad, de eenige aangenaame omſtandigheid, welke zich opdeedt, om den afſtand te bekorten tusſchen *Llanrwst* en de herberg te *Cernioge*, een gemeen en ſlegt onderhouden huis, bewoond door lieden, die gelukkig gelijkvormig zijn aan het dor en droevig tooneel, 't geen hun omringt. Uit den herbergier verneemende, dat het Dorp *Kerig-y-Drudion* ſlegts weinige mijlen van daar lag, beſloot ik, ſchoon de dag reeds verre verſtreeken was, derwaards voort te reizen, om eene landſtreek en inwoonders van eenen gastvrijeren aart aan te treffen. —— Het zij mij geoorlofd, te deezer plaatze, den onbedreeven reiziger in *Wales* te waarſchuwen, aangaande het weezenlijk onderſcheid tusſchen de *Welſche* en *Engelſche* mijlen. Beide zijn ze zeker van even groote uitgeſtrektheid; maar de tien mijlen, die gemaklijk afgelegd worden in één uur, langs de welaangelegde en vlakke wegen in dat land, vorderen een geheelen dag, als dezelve loopen langs rotzige en ongebaande wegen, of over de vreeslijk hooge bergen van *Noord-Wales*.

Niet genoeg lettende op deeze omſtandigheid, verliet ik de verblijfplaats te *Cernioge*. Welhaast ontdekte ik, door het daalen der zonne en den traagen voortgang van ons rijtuig, dat, indien de weg niet ſchielijk ten goede veranderde, de nagt ons onvermijdelijk zou overvallen: eene omſtandigheid, indien al niet ontrustende, zeer ongevallig in een land, zo vol afhellingen en onverwagt opkomende ſteilten, dat, voor een nieuweling in het reizen op het gebergte, elke ſchok van het rijtuig een voorbode ſchijnt van eene onmiddelijk aanſtaande omverſtorting.

Het verhaal van eene reis, zonder een lijst van gevaarlijke voor-

voorvallen en hairbreede ontkomingen, is smaakloos; doch, dewijl ik 'er verre af ben van na den lof eens volkloriken reizigers te ſtaan, wil ik den Leezer niet ophouden met alle de dichterlijke opſieringen, tot welke mijn toeſtand wel aanleiding zou geeven. Genoeg, dat, bij het vallen der ſcheemeringe, het land zodanig eene geſteltenisſe aannam, als een romaneske geest zou wenſchen, en als 't ware geſchikt door een bekwaam kunſtenaar om eene ſchilderagtige uitwerking te baaren. Wij gingen voort, door een langen weg vol van eenzaame grootheid, na de engte van *Glyndyffts*; een tafereel opleverende, beter geſchikt voor het gloeijend doek van eenen LOUTHERBOURGH, dan voor het blad eens reisverhaalſchrijvers. —— De reiziger beeft op het gezigt van dit enge pad, door de ſtoute hand eens onderneemzieken, gehouwen op den rand van eene vervaarlijke ſteilte. Hij wendt zijne oogen af van de groote rotsbrokken, die dreigende hem boven 't hoofd hangen; hij ziet, op een vervaarlijken afſtand beneden zich, een waterloop, die, onder een luid geraas, ſchuimend voortſnelt. *Hij gaat den loop daarvan na, en ziet* dat dit water de zwarte golven voortſtuwt door eene opening van opeengeſtapelde rotzen, eindelijk in eene kom ſtort, omringd met kreupelhout, en alsdan rechtſtandig nederſtort over ruw opeenliggende rotzen. Over den ſtroom is van rots op rots een brug geſlaagen: een werk, 't geen den aanſchouwer in verzoeking zou brengen om te gelooven dat uit de hand der Natuure kwam; naardemaal hij zich bezwaarlijk kan verbeelden, dat het een gewrogt der Kunst is. Tegen een uitſtek zagen wij juist een enkel beeld in eene leunende geſtalte, juist zodanig als een ſchilder van ſmaak gaarne in zijn ſtuk zou brengen —— te weeten een oud ſoldaat van eene groote geſtalte doch elendig voorkomen, met een ranſel op den rug en een ſtok in de hand. Wanneer het half donkere der ſcheemeringe het ontzettende, daaraan eigen, mengelt met die aan het tooneel eigenaartig zijn, dagt mij dat de verbeelding van SALVATOR nimmer eene verzameling bedagt van voorwerpen, ontzettender belangrijk.

De vreemdeling zal wel doen met aan de vertooning te deezer plaatze eene meer dan gewoone aandagt te verleenen. Dit was ons onmogelijk. De zon was reeds gedaald beneden het reusagtige gebergte van *Denbighſhire*, of zij ſchoot, als wij deezen gevaarlijken weg gingen, nu en dan flaauwe ſtraalen door de glinſterende wolken, die haar voor ons onwelkome ondergaan vergezelden.

Alles werd, binnen kort, in dikke duisterheid begraaven. Wij zagen angſtig om na eene ſchuilplaats, al ware het in de elendigſte hut. Terwijl wij ons paard geleidden, en zulks met alle omzigtigheid deeden, hoorden wij menſchenſtemmen; wij hielden het voor het gejuich eener dorpsvrolijkheid.

Schoon

„ leiding gegeeven hebben tot die *Begocheling*, zal dezelve nog „ langen tijd ſtand houden, althans voor een gedeelte." — Hij hernam daarop: „ *Begocheling!* ach geloof het, *zodanige* „ *dingen hebben plaats gehad*; ſchoon ik geloof dat zij niet „ langer beſtaan. Hoe, Mijnheer! toen ik jong was, heb „ ik met eigen ooren derzelver *Muzijk* gehoord — honderd „ maalen heb ik het 's nagts gehoord — en, dat meer is, „ 's morgens den kring gezien, met de daarin overgebleevene „ voetſtappen van de danſende rijen, aan den kant van het „ gebergte. Ja," voegde hij 'er nevens, bemerkende dat ik vol verwondering na hem luisterde, „ ik ken lieden, die „ ze daadlijk zagen in derzelver nagtvrolijkheid. Maar ik „ verzeker u, dat ik voor vast geloof, dat deeze dingen „ niet meer gebeuren. Zulke historien, als tegenwoordig ver- „ teld worden, zijn in de daad bijgeloovigheden, en ik „ houd mij verzekerd, wij zullen, van tijd tot tijd, 'er min- „ der hooren!"

In de nabuurſchap van *Kerig-y-Drudion* zagen wij verſcheide overblijfzels der *Druiden*. Onder deeze bevonden zich ſteenen Kisten van een zonderling maakzel, waarin, indien de Volks-overlevering geloof mag vinden, op grond van eenige Oudheidkundigen, de oude Priesters van *Mona* gewoon waren zulke Ketters te ſluiten, als zondigden tegen hunne heilige gebruiken en verborgenheden. GIBSON, nogthans, helt meer over om te gelooven, dat deeze Kisten veeleer geſchikt waren om Lijken te bevatten, dan om tot eenzaame Cellen voor leevenden te dienen. Ik wil hoopen, dat het laatſte, als veel menschlijker, het waare is. — Op den afſtand van eene mijl, en in 't gezigt van een netten tuin, behoorende tot de herberg, vindt men de overblijfzels van eene verbaazend groote ronde omheining, opmerkelijk door het hier heerſchend begrip, dat het een toegevoegde ſterkte geweest hebbe aan een ſteenen wal.

Terwijl wij langzaam na *Bala* reisden, werd de zon nu en dan verdonkerd door die voorbij drijvende wolken, welke dat keurlijk mengzel opleveren van licht en donker, zo weezenlijk noodig tot de volle ſchoonheid van een Landſchap. Het land vertoonde, een tijdlang, te wederzijden, een bebouwd voorkomen; de grond van dit gedeelte van *Denbighſhire* ſcheen gunſtiger voor den Landbouw, dan wij zedert eenigen tijd hadden mogen zien. De bergen zijn hoog, doch niet onbeklimbaar; en, indien de netheid van de huizen der Boeren ten teken ſtrekt van welvaard, moeten zij in deezen oord goede oogſten hebben.

Wanneer dit landtooneel, onbeſtendig als een Aprilſche lugt, veranderde, deeden zich hoogten op, van geen aanbelang dan voor die 'er hun ſchaapvee weidden. — Ik beklom met moeite een der hoogſte heuvelen, doch vond niets, 't geen

't geen mij voor die moeite beloonde: de hoogte was niet genoegzaam om mij een ruim gezigt te verſchaffen, en de top van heuvel tot heuvel, elkander in eene dorre reeks volgende, leverde de naargeestigſte ſchilderij op, welke de verbeelding van een Bergbewooner zich kan vormen. De val van eene kleine hoogte bragt mij in gedagten, met welk een gemak de Schaapen in die bergagtige ſtreeken gaan, daar zij twee beenen meer dan wij menſchen hebben; ik vond mij genoodzaakt, de meerderheid deezes diers in dat geval, zo veel mogelijk, na te volgen, bij mijn afklimmen: de onwisheid van vastigheid in deeze hoogten gaat alle beſchrijving te boven.

(*Het vervolg en ſlot in onze naastkomende.*)

HISTORISCH VERSLAG OMTRENT VENETIE.

De afſtammelingen dier zelfde *Venetiaanen* en dier zelfde *Franſchen*, die, in 1204, *Conſtantinopole* vermeesterden, en te zamen het *Rijk der Latijnen* ſtigten, vereenigen, voor de tweede maal, hunne belangen; deezen zijn magtiger, genen zwakker geworden; doch de *Venetiaanen*, opgebeurd, verſterkt door het vernuft van den werkzaamſten, den bekwaamſten der Helden; kunnen, in weerwil van het verlies hunner onafhankelijkheid, op het tooneel der glorie van nieuws met voordeel verſchijnen, en de ſchoone dagen der HENDRIK DANDOLO'S, der PISANI'S, en der CARLO-ZENO'S zien blinken.

De ongehoorde wonderen der *Franſche* dapperheid hebben de verbaazendſte der Vereenigingen gewrogt. Het *rijke Venezie* en het *prachtige Genua*, van ouds even geſlagene vijandinnen als *Carthago* en *Rome*, zal men in vrede, zonder nijver, zonder jaloersheid zien leeven. In de vlakten van *Auſterlitz* is het lot der beide Republieken door de overwinning onherroepelijk bepaald. De *Adigo* en de *Pó* zijn 'er trotsch op, dat zij onder de zelfde wetten ſtroomen; en de *Adriatiſche Zee*, dat zij de oevers van landen beſpoelt, wier lot zich met dat der dapperſte der Natien vermengt.

De *Venetiaanen* waren de *Pheniciers* der middeleeuwe; zij bezaten nog alle hunne nijverheid en onverzaagdheid. Even als de *Pheniciers*, wierden zij de Makelaars van alle Natien, vooral geduurende de Kruistogten; en hunne ſchepen dienden tot het vervoeren van ſoldaaten en leevensmiddelen, zoo wel als ten geleide van koopvaardijvlooten. Zij ſcheenen zich in dit tijdſtip te vermenigvuldigen met hunne tachtigduizend krijgslieden en hunne acht-en-twintigduizend matroozen. In *Aſie* bezaten zij geheele Provincien, en waren meesters van de ſcheepvaart op den Archipel en de Zwarte Zee; zoo wel als

als op de Roode Zee, den *Ethiopiſchen* en den *Indiſchen* Oceaan. *Venetie* wierdt aanmerkelijk verrijkt; en in het toenmaals zoo arm, zoo eenvoudig, zoo onbeſchaafd *Europa*, ſchitterde deeze Republiek met al de pracht van het Oosten; en deeze rijkdommen, ongehoorde zaak! verlamden haare kragten niet.

Sints de zesde eeuw was *Venetie* een vrije Staat, die evenwel zich onderwierp aan de hooge beſcherming van het *Griekſche* Keizerrijk, waarvan de *Venetiaanen* eerst in den jaare 1124 afſtand deeden. De *Genueezen* dwarsboomden hen in hunne zeebedrijven, en namen deel aan hunne groote rijkdommen en invloed. De onmin tusſchen de twee Volken nam een begin in 1252, en ontſtondt ter zaake van eene Kerk in *Ptolemais*, waarvan deeze Republikeinen elkander den eigendom betwistten; zij ontmoetten 'er elkander op zekeren dag, en vogten 'er bloedig, in plaats van 'er te bidden. Sedert nam de afkeerigheid toe; en, elkander op alle Zeeën opzoekende, hielden deeze twee Volken bloedige zeegevegten, die nooit beſliſſende genoeg waren om den ondergang der overwonnenen te bewerken.

Beurtelings voerden de *Venetiaanen* den krijg tegen de *Grieken*, de *Saraceenen*, de *Sicilliaanen*, de *Hungaaren*, de *Piſaanen* en de *Genueezen*, met eene dapperheid, die zoms aan woede grensde; en hunne nederlaagen zelve dienden evenzeer als hunne overwinningen om hen gedueht te maaken bij alle hunne vijanden, zoo wel als om hunnen roem te vermeerderen. In verſcheiden zeeſlagen tegen de *Sicilliaanen* en *Genueezen* bonden zij hunne ſchepen aan elkander vast, met oogmerk om alle hoop op ontvlugten af te ſnijden, en zich in de verſchrikkelijke noodzaakelijkheid te ſtellen van te overwinnen of te ſterven.

Eene hunner gedenkwaardigſte overwinningen was, die zij, in den jaare 1175, op OTTO, Zoon van Keizer FREDERIK, behaalden, die in hunne handen viel. Paus ALEXANDER DE III, ter wiens beſcherminge de *Venetiaanen* de wapens hadden opgevat, deeze tijding verneemende, van blijdſchap opgetogen, ging den overwinnenden Doge te gemoet: „ De maakome„ lingſchap," zeide de Priester, „ moet weeten, dat eene „ Zee, op welke de *Venetiaanen* zoo magtig zijn, hun moet „ onderdaanig zijn, gelijk de vrouw den man." Ter vereeuwiginge van dit krijgsbedrijf, gaf hij zijnen ring aan den Doge, die denzelven, ten blijke van vereeniginge, in de zee wierp, onder het uitſpreeken van de woorden, ſedert jaarlijks, bij de zelfde plegtigheid, door de opvolgers van den Doge herhaald: *Despoſamus te, Mare, in ſignum veri perpetuique dominii.* „ Wij trouwen u, Zee, ten teeken van waare en altijddnuren„ de heerſchappij." Deeze trotſche echtverbintenis verdubbelde den moed der Republiek.

In den jaare 998 gaf zich *Dalmatie* vrijwillig aan de *Venetiaa-*

tiaanen over, zich vergenoegende met onder hunne heerschappij te leeven, wier *wijsheid* inderdaad ongemeen was, in eene eeuw, waarin men van niets anders dan van plondering, moorden en brandstigtingen hoorde spreeken; in eene eeuw, waarin de Volken van Europa, door de ijslijkheden des Burgerkrijgs verwoest, slegts twee dagen ter weeke konden ademhaalen; eene soort van Zondvergiffenisse, welke de vaderlijke bezorgdheid der Pausen van de Leen-regeeringloosheid hadt verworven, en die in de Geschiedenis van *Frankrijk* bij den naam van *Godsbestand* bekend is.

In den jaare 1354 gaven de *Venetiaansche* Edelen aan Europa een schouwspel, even ongemeen als treurig, door in de zaal van den Grooten Raad den Doge MARIN FALIER te doen onthoofden, die eene zamenspanning hadt beraamd, om, uit haat tegen den Adel, de hoogste magt tot het Volk te doen overgaan. „ Agter de portretten der Dogen," zegt de Heer ANQUETIL, „ plaatste men de afbeelding van een ledi„ gen troon, *met floers bedekt*, en daaronder de woorden: „ *Dit is de plaats van* MARIN FALIER, *om zijne euveldaaden* „ *onthoofd.*"

Naa de verovering van *Constantinopole*, de ontdekking van *Amerika*, en vooral de ontdekking van de vaart na de *Oostindien* langs de *Kaap de Goede Hoop*, verdroogde de bron der rijkdommen te *Venetie*, en deszelfs magt nam spoedig af. Nogtans bestondt het, het Eedgenootschap van *Kamerijk* en de *Fransche Furie* te trotseeren; de *Venetiaansche* Republiek bleef nog al het middelpunt van alle onderhandelingen. 't Is bekend, dat schroomagtige Raaden LODEWIJK DEN XII een schrik wilden aanjaagen, met bij hem het beleid en de wijsheid der *Venetiaanen* te roemen. „ Ik zal," zeide hij, „ hun „ zoo veele gekken tot Raadsheeren geeven, dat zij met alle „ hunne wijsheid niets zullen kunnen uitvoeren." In den slag van *Aignadel* gaven, inderdaad, deeze gekken eene goede les aan de Republiek. — De *Venetiaanen*, moedig op hunnen ouden roem, en geholpen door de zelfde *Franschen*, heden hunne vrienden, hunne landgenooten, toonden, binnen de muuren van *Candia*, door een langduurigen en heldhaftigen *tegenstand*, dat zij van hunne voorvaderen niet verbasterd waren.

Zodanig is het oppervlakkig tafereel der geschiedenisse deezer Stad, gebouwd op paalen, op tweeënzeventig Eilanden van eenen niet zeer vasten grond, die zoo veele kleine Steden uitmaaken, door bruggen vereenigd, van welke de stoutste en prachtigste uit een enkelen boog bestaat, *Rialto* genaamd. In den Oostenrijks-Venetiaanschen Staat telt men nog zeven Provincien; de vaste kust van *Venetie* is eene der vrugtbaarsten en aangenaamsten van *Italie*. „ Dit Land," schrijft MALTE-BRUN, in zijne *Geographie Mathematique*, „ ver-

„ vertoont overal rijke koornvelden, wijngaarden, en Olijven- „ en Moerbeien-gaarden." Waar is het, dat in *Frioul* uitgebreide ſtinkende moerasſen de lucht aan de kusten bederven, en de nabijheid der *Alpen* in den winter ſpoedige koude veroorzaakt, die de opgezetenen noodzaakt, de Citroen- en Oranjeboomen te dekken. Wie heeft de bekoorlijkheden van *Padua*, het Vaderland van TITUS LIVIUS, niet hooren prijzen, welks grond zoo aangenaam is, dat hij den naam van *Tuin van Venetie* draagt? Wie heeft niet hooren ſpreeken van de bekoorlijke laanen, geformeerd door wijnſtokken, bij wijze van kranzen van den eenen Moerbeiboom tot den anderen hangende, „ onder wier ſchaduw het koorn," zegt de zelfde Aardrijkskundige, „ beter voortkomt, dan op plaatzen, aan „ al de hitte der zonne blootgeſteld." *Treviſe* en *Vicence* leveren even verrukkelijke gezigten op. *Frioul* is rijk in timmerhout, in bosſchen, en in wijnen, bijkans zoo hoog geſchat als de *Bourgondiſche*.

De Provincien, die de *Franſchen* bij het Verdrag van *Campo-Formio* hebben verkreegen, bevatteden eene bevolking van zeshonderd-tachtigduizend inwoonders; de Provincien, welke *Oostenrijk* bij het Verdrag van *Presburg* aan hun afſtondt, bevatten tuſſchen de twaalf- en dertien-honderdduizend zielen, te zamen nagenoeg twee millioenen uitmaakende.

NAPOLEON EN DIENS ECHTGENOOTE.

„ De volgende Brief wierdt onlangs uit *Parijs* aan eenen „ Vriend des Schrijvers te *Boston*, in *Nieuw-Engeland*, „ gezonden, en geplaatst in het Elfde Nummer van een nieuw „ Mengelwerk, 't welk in die Stad, onder den titel van „ *Monthly Anthology* (Maandelijkſche Bloemleezing), wordt „ uitgegeeven. Wij deelen denzelven hoofdzaaklijk mede, „ alleen als een van dien kant niet geheel onopmerkelijk ſtaal, „ hoe men in *Engeland* 'er op uit zij, hoezeer ook de Partij- „ ſchap zelve in deezen Brief hem haare hulde niet geheel kan „ weigeren, om den waarlijk Grooten Man en diens Gemaal- „ inne, tot in de kleinſte bijzonderheden toe, te gispen; en „ in zoo verre alleen verdient dit Stukje eenige opmerking."

16 Augustus 1805.

Naa u zoo veel met de *Anacréon* te hebben geſchreeven, kunt gij zeer ſpoedig niet veel van mij verwagten. Nogtans, daar het onderwerp verſch is, waarom zoude ik u niet onderhouden over het Wonder der Eeuwe, *den Grooten* NAPOLEON,

LEON, of NAPOLEON *den Grooten?* Alwat door mij wierdt opgemerkt, zal ik op het papier ſtellen.

De eerſte maal dat ik hem zag, was bij eene Wapenſchouwing, die gemeenlijk op Zondag geſchiedt. Ik bevond mij op een Balcon, en met mijnen Tooneelkijker gewapend, voorneemens om de beweeging van elke ſpier gade te ſlaan. De Troepen, allen paardevolk, buiten het hek van het Paleis, wierden in verſcheide linien gerangſchikt op het Plein Carouſel. Binnen het ijzeren hek ſtondt de Konſulaire, nu Keizerlijke, Lijfwagt te voet. Ik kon niet nalaaten op te merken, dat de Ruiterij in allen opzigte 'er beter uitzag, dan ik had verwagt. Zij beſtondt in alles uit 5000 man. Zij hielden geene orde in de gelederen, tot dat de trompetten aankondigden, dat zijne Majeſteit zijn wit Arabisch paard hadt beſteegen. Thans wendde ik mijn oog na het plein, en zag den kleinen Held (want hij is zeer klein van perſoon) in vollen ren door de gelederen galloppeeren, verzeld van eenen Mameluk en een half douzijn Officieren, met galonnen en pluimen bedekt, die hem bezwaarlijk konden bijhouden. Nu rende hij op het plein, en wierdt welhaast tegengehouden door een hoop vrouwen en mannen, op hem wagtende om hunne ſmeekſchriften over te leveren. Ik was eenigzins verwonderd, dat hij zich zoo gereed blootgaf. Hij ſtondt eenige weinige ſchreden van mij. Terſtond liet hij de teugels los, en nam de verzoekſchriften aan, die met weinig plegtigheids hem overhandigd wierden. Eenigen gaf hij terſtond aan zijne Officieren, en anderen las hij met veel ſchijnbaare belangneeming, dikmaals met de inleveraars ſpreekende, en met een oog ziende, 't welk zich niet ligt laat beſchrijven, noch zich inderdaad zonder eenigen ſchroom opmerken. Hij zat op zijn paard in de houding van iemant, die in duizend gedagten verzonken is. Hij was gekleed in een blaauwen rok met een breed wit boordzel en kleine knoopen, en tot dicht onder de kin toegeknoopt, zonder dat 'er eenig linnen te zien was; eene witte broek en zwarte laarzen; en boven alles een breeden opgetoomden hoed, zonder boordzel, maar met eene kleine kokarde (het laatſte overblijfzel der Revolutie) aan den bovenkant. Hij heeft een eenigzins ſchoon gelaat, dat is, de trekken zijn zodanig; de onderkaak en kin eenigzins breed en vol. Zijne tanden zijn fraai. Zijn verf is bleek noch ongezond, zoo als men gezegd heeft. Zijn hair is zwart, en bij de ooren afgeknipt, zonder bakkebaard. Veel wit is 'er van zijne oogen te zien; den oogappel zeer breed, en de Iris zeer klein zijnde, hebben zij een zeer helder, ſchitterend en fier uitzigt. Rondom zijn zij letterlijk zwart en blaauw, alsof hij niet geſlaapen, maar nacht en dag gedagt en geſtudeerd hadt. Over 't geheel is het meer een opſlag van veel beteekenisſe, dan van een beminnelijken aart; minder van den door de zon verbranden krijgsman,

dan van den ſtudent van de *génie*. Naa zich een uur met het leezen der verzoekſchriften te hebben bezig gehouden, greep hij ijlings de teugels, zonder acht te ſlaan wat naast of voor hem was, en reede in vollen gallop. Hij rijdt niet ſtaat, met korte ſtijgbeugels, die hem telkens agter in zijn zadel ſtooten. Elke beweeging is zoo ſnel, zoo *militair*, dat zijne houding niets bevalligs of deftigs vertoont; niets behalven zijn gelaat is Keizerlijk; en dit ſtrookt zeer wel met de *Cesars*; 'er is veel Romeinsch in.

Thans zult gij hem in een ander licht zien, in den Schouwburg, alwaar hij altijd zeer ten toon zit, hoewel hij, als zeer laag zittende, indien hij wat grooter ware, nog beter zou kunnen gezien worden. Bij het intreeden loopt hij zoo ſnel, dat hij altijd reeds zit, eer men zijne doorluchtige tegenwoordigheid bemerkt. Eene toejuiching wordt 'er ondernomen, en hij rijst ten halve op, 't welk 'er een einde aan maakt. Geduurende het ſpel kijkt hij geſtadig na het Tooneel, nu en dan een blik ſlaande op zijne geketende tijgers in den Bak (*), zijne oogen als ter ſluip heen en weder wendende, zonder zijn hoofd te beweegen. Dikwijls neemt hij een ſnuifje. Hij heeft een fraai hoog voorhoofd; dat wil zeggen, het is eenigzins ſmal, doch de afſtand is groot tuſſchen de wenkbraauwen en het haar, 't welk verre van de tronie groeit. Zijn haar zit zeer onagtzaam, en is kort afgeſneeden. — Dikmaals ben ik in den Schouwburg geweest, wanneer 'er in de oude ſtukken van RACINE en CORNEILLE zeer ſterke toeſpeelingen op zijnen ſtand enz. voorkwamen, welke, waarſchijnlijk, de aanſchouwers *in oude tijden* toejuichten, doch die zij nu voorzeker met oogenblikkelijke en luide toejuichingen ontvangen. Hij ſchuift egter alleenlijk zijnen voorſten vinger-langs het tipje van zijnen neus. — Een nieuw ſtuk, HENDRIK DE VIII genaamd, wierdt onlangs ten tooneele gevoerd, waarvan hij, gelijk hij dikmaals doet, de eerſte vertooning bijwoonde; het behelsde een aanhoudend ſmaalen op hem. Gij zoudt kunnen vraagen, hoe men het durfde ten tooneele voeren? Wel hij zou veiliger elkeenen te *Parijs* kunnen gevangen zetten, dan inbreuk maaken op de vrijheid van het Tooneel; net is eens Franschmans geboorteregt, mag ik wel zeggen. 't Is het ſchool, waarin zij alle hunne grondbeginzels bekomen; en daar 'er elken avond acht-en-twintig Schouwburgen openſtaan, kunt gij u ligt verbeelden, dat zij de plaatsvervangers van ſchool en kerk zijn.

Doch om voort te gaan. Wanneer de Keizer oprijst om den Schouwburg te verlaaten, wendt hij zich tot de aanſchouwers met eenen glimlach op zijn gelaat, maakt eenige lig-

(*) Deese uitdrukking is ons duister: wij vermoeden, dat de Briefſchrijver doelt op het *Robespierriaansche* Schrikbewind. VERT.

ligte bulgingen, en verdwijnt. Straks weergalmt het *Leeve de Keizer!* en eenigen klappen in de handen.

Wat de Keizerin aangaat, zij heeft het voorkomen van zekere beangstheid en ontroerde gewaarwordingen, welk alle haare Lijfwagten en pracht, van haar gelaat niet kunnen verdrijven. Gemeenlijk is zij wel geblanket, wel gekleed, en ſchijnt omtrent vijftig jaaren oud te weezen. Zij ſchijnt zeer godsdienſtig te zijn. In haare Tooikamer te *St. Cloud* zag ik verſcheiden geestelijke Werken en een prachtigen Bijbel. Men zegt dat zij zich zeer kwelt over de voorſpellingen eener gelukzegſter, toen zij nog jong was haar gedaan. Men zeide haar, dat zij met een Edelman zou trouwen, den Graaf BEAUHARNAIS; dat hij een onnatuurlijken dood zou ſterven; dat zij vervolgens een ellendig en gevaarlijk leeven zou leiden, en eindelijk Koningin, en meer dan eene Koningin, zou worden; maar, *gare la chute!* „pas op den val!" was het woord. Dat alles kan verzonnen zijn; doch mij wierdt het door *Franſchen* verhaald, die haar, gedurende BONAPARTE's verblijf in *Egypte*, *dikmaals zagen* (*).

Ik zou wel lust hebben om u een verhaal te doen van de verwonderlijke pracht der vertrekken te *St. Cloud*, welke ik in gezelſchap van Mevrouw LAURISTON bezag. Onder andere kon ik niet nalaaten, in de Troonzaal, op te merken, dat de kroonlijst met een Haan (Frankrijk) en de agterzijde met een kruipenden Leeuw (Engeland) verſierd was. De Heer, die ons rondleidde, wees het met veel nadruk aan. In vier afdeelingen van de zoldering ſtondt het Keizerlijk wapen.

De vertrekken der Keizerinne zijn de fraaiſte. De glasgordijnen zijn van het fijnſte neteldoek en zijde, over eene roede geſlagen, en ter zijde geſchoven: zijde aan de eene, en neteldoek aan de andere zijde van het raam.

Haare Badkamer is eene zeldzaamheid: zij beſtaat ongeveer acht voeten in 't vierkant, en beſtaat geheel uit ſpiegels. Aan twee tegen elkander overſtaande zijden ziet men dunne pilasters, die zoo regelmaatig en zoo dikmaals over en weder ſpiegelen, dat men alleen door het bevoelen der muuren kan overtuigd worden, dat het niet eene Gallerij is van driehonderd voeten lang.

In 's Keizers Boekerij te *Malmaiſon* ſloeg alles, wat ik er zag, op *Egypte:* boeken, kaarten, modellen, enz. En bij de jaarlijkſche tentoonſtelling, ſtelde hem de afbeelding voor, die den prijs behaalde, in het vermaarde hospitaal te *Jaffa*, onder de ſoldaaten, van de pest aangetast, de pestbuil van eenen hunner aanraakende.

Dikmaals vraagde ik te *Parijs*, of *hij* regeerde, of TALLEYRAND, of anderen, en bekwam telkens tot antwoord, dat hij alles ontwerpt en beſtuurt. TALLEIJRAND moge gelastigd zijn om

(*) Een kinderagtig vertelſeltje. Hoe ligtgeloovig is de Partijzugt niet! VERT.

om zulk een document op te ſtellen, CAMBACERES zulk eene wet; MARBOIS of LEBRUN zulk een plan van financie; maar hij is het eerſte drijfrad.

NAPOLEON regeert met eene waarlijk verwonderlijke energie; en hoewel men van *werken der duisternisſe* hoore ſpreeken, geniet het Volk van *Parijs*, door de voortreffelijkheid van het burgerlijk beſtuur, alle de voordeelen, uit volmaakte orde ontſtaande; voordeelen, die het te wenſchen ware, dat zij te *Boston* even zeker genooten wierden.

GROOTMOEDIGHEID VAN KEIZER TIBERIUS.

Het karakter van Keizer TIBERIUS is zoo gehaat geworden, en wij beſchouwen het met zulk eene ongunſtige voor-ingenomenheid, dat, wat 'er ook in zijn gedrag zij, 't welk in een anderen Vorst onze toejuiching zou gewekt hebben, of geheel voorbijgezien, of met agterdogt en afkeuring wordt beſchouwd. Hieraan moet toegeſchreeven worden, dat de verzamelaars van hiſtoriſche ſchoonheden zoo luttel acht hebben geſlagen op een geval, 't welk, indien het onder eene beter regeering gebeurd ware, zou hebben kunnen geſchilderd worden als een der ſchoonſte en treffendſte tooneelen in de Romeinſche Geſchiedenis. Ik zal 'er een eenvoudig verhaal van geeven, zoo als het voorkomt bij TACITUS, een Schrijver inderdaad, die der gedagteniſſe van TIBERIUS niet al te gunſtig was.

Bij het overlijden van zijnen eenigen Zoon DRUSUS, met welken hij op den voet van vaderlijke liefde immer ſchijnt geleefd te hebben, eer nog het lijk ter aarde wierdt beſteld, tradt TIBERIUS in het Raadhuis, met vasten tred en opgeheven hoofde; en, den Konſuls, die, ten teeken van rouwe, hunne geſtoelten verlaaten hadden, hunne waardigheid herinnerende, zeide hij tot de Vergadering, „Dat „hij wel gevoelde, zich aan berisping bloot te geeven, door in hunne tegenwoordigheid te verſchijnen, terwijl de oorzaak zijner droefenisſe nog zoo versch was; „dat het inderdaad het gemeen gebruik der rouwdraagers „was, naauwelijks voor hunne naaste bloedverwanten, en „nog minder in het openbaar te verſchijnen: eene gewoonte, die hij niet, als den mensch onwaardig, wilde gispen; maar dat, wat hem betrof, hij eene meer afdoende „vertroosting in den boezem zijner medeburgeren zogt." —— Vervolgens zijn leedweezen betuigende over de hoogbejaardheid van AUGUSTA (LIVIA), den tederen ouderdom zijner kleinkinderen, en zijne eigen afneemende gezondheid, begeerde hij, dat de kinderen van GERMANICUS, de eenige

hoop

hoop in den tegenwoordigen ramp, mogten binnengeleid worden. Diensvolgens gingen de Konsuls na buiten, en, naa de jongelingen tot het staatelijk tooneel te hebben voorbereid, bragten zij hen binnen, en stelden ze den Keizer voor. Hij vatte ze bij de hand, en sprak aldus den Raad aan: „ Beschreevene Vaders! deeze kinderen beval ik, „ naa huns Vaders overlijden, aan de zorge van hunnen „ Oom, en verzogt hem, hoewel hij zelf kinderen hadt, „ dat hij hen eveneens wilde opvoeden, alsof zij zijn ei„ gen bloed waren, en hen, om hun zelver en des naa„ geslagts wille, ter deugd opleiden. Nu DRUSUS ook hun „ ontnomen is, wend ik mij tot u, en bezweer u, bij de „ heilige naamen der Goden en van uw Vaderland, dat „ gij deeze afstammelingen van AUGUSTUS, deeze jonge„ lingen van het edelst bloed, in uwen schoot wilt op„ neemen. Neemt hen aan; weest hunne hoeders; ver„ vult zoo wel mijne als uwe plaats. — Deeze, NERO en „ DRUSUS! moeten voortaan als uwe bloedverwanten be„ schouwd worden. Zodanig is uwe geboorte en rang, „ dat u niets goeds of kwaads kan overkomen, of het moet „ tevens invloed op het Gemeenebest hebben."

De Historieschrijver berigt ons, dat de geheele Vergadering in traanen uitborstte, gemengd met de vuurigste wenschen om den voorspoed en welvaart der doorluchtige broederen, hunner zorge aanbevolen. Hun Vader, GERMANICUS, was de lieveling geweest van het geheele Romeinsche Volk; en indien echte natuurlijke gewaarwordingen ooit in eene Staatsvergadering kunnen verwekt worden, was het tegenwoordig tooneel, om dezelve gaande te maaken, berekend. Dat TIBERIUS in dit staatelijk en wel volgehouden bedrijf een huichelaar was, verdient naauwelijks geloof; ook zal men bezwaarlijk kunnen aanwijzen, welke reden hij daartoe zou gehad hebben. Veele voorbeelden van zijn zuiver gevoel worden door den zelfden Historieschrijver vermeld, in de Jaarboeken van het vroegste tijdperk zijner regeeringe; en 't was alleen onder den invloed van jaloersheid en agterdogt, dat hij als een dwingeland zich gedroeg.

AANMERKELIJKE LEEVENSSTANDSVERWISSELING.

Eene waare Gebeurtenis (*).

Mr. CECIL trouwde in zijne vroege jeugd, toen zijn Oom Markgraaf van *Exeter* was, eene Jongkvrouwe van zeer groote mid-

(*) Ontleend uit MAWMAN's *Excursion to the Highlands of Scotland*

middelen. Dan binnen weinige jaaren troffen hem twee der zwaarſte ſlagen, welke iemand kunnen overkomen; het verlies van zijn Geld door Speelen, en van zijne Egtgenoote door Egtſcheiding. Naa deeze onheilen beſloot hij, de Groote Wereld te verlaaten, en vertrok, onder den naam van JONAS, na een Dorp in *Shropſhire*. In den aanvange betrok hij hier kamers; doch welhaast bouwde hij zich eene kleine hut. Eenige jaaren leefde hij daar zo geheel onbekend, dat zijne Vrienden naauwlijks eenig ſpoor van zijn verblijf konden ontdekken. De Dorpelingen vormden zich de vreemdſte gisſingen, ten opzigte van dien Vreemdeling, in alles zo bijzonder.

CECIL's, of nu JONAS', voorkomen en zeden maakten hem een welkomen en aangenaamen nabuur. Op zekeren avond bij den Predikant van de Parochie aan tafel zittende, ſpreidde hij zo veel wereldkennis en taalgeleerdheid ten toon, dat zijn Gastheer niet kon nalaaten de aanmerking in 't midden te brengen, dat de opvoeding, welke hij ontvangen hadt, en de zeden, welke hij bezat, geheel niet overeenkwamen met en verre uitſtaken boven het character, 't welk hij bij de Dorpelingen hadt aangenomen. (Hij hadt zich uitgegeeven voor een geweezen Huisknegt, die door de Familie eens Edelmans met een klein onafhangelijk inkomen begunſtigd was.) Zijn Gastheer gaf hem zulks te kennen, met bijvoeging, dat dit alles groote twijfelingen moest verwekken, zo omtrent den Naam, onder welken hij ging, als ten aanziene van hetgeen hij ten zijnen opzigte liet verluiden. Deeze bedenkingen, meer en meer aangedrongen, haalden Mr. CECIL over, om aan hem de waare geſchiedenis zijns leevens te ontdekken; doch alles onder de ſtriktſte geheimhouding.

Onder de Landlieden, die hij nu en dan ging bezoeken, was 'er een, HOGGINS geheeten. Deez hadt eene Dogter van omſtreeks achttien jaaren. Haare ſchoonheid en beminnelijk character bewoogen Mr. CECIL om haar zijne hand als Egtgenoot aan te bieden. Zij verzondt hem na haaren Vader, die, ter oorzaake van de duisterheid, waarmede de leevensomſtandigheden deezes Mans omwonden waren, zwaarigheid maakte om zijne toeſtemming tot die Egtverbintenis te geeven. Hij gaf daarop te verſtaan, dat de aanbieding veel voordeeliger was, dan de Vader of de Dogter konden denken. — De Vader ging deswegen raadvraagen bij den Predikant, die betuigde geene vrijheid te hebben om aan hem het verlangde onderrigt te geeven; doch waarſchijnlijk drukte hij, te dier gelegenheid, zich derwijze uit, dat de Raadvraager oordeelde, zijne toeſtemming in de Egtverbintenisſe zijner Dogter niet te moeten weigeren. Althans de trouwplegtigheid werd kort daarnaa voltrokken (dit viel voor in den jaare 1791;) de nieuwlings getrouwde Mr. JONAS be-

betrok, met zijne Vrouw, de hut, door hem voorheen alleen bewoond.

Lord EXETER zich op den oever des doods bevindende, werd diens Huisbezorger uitgezonden om den Erfgenaam van dien na te laatene goederen op te ſpeuren. Deezen vondt hij te *Bolas*, met eene Vrouw en twee Kinderen. Mr. CECIL, tot nog toe de zaaken zo belegd hebbende dat hij onbekend bleef, ſtelde aan zijne Vrouw voor, een reisje na *Stamford* te doen in de postkoets. Eer zij daar kwamen, was zijn Oom overleden. Met een ander rijtuig begaven zich de reizigers na *Burleigh*, het aanzienlijk verblijf des geſtorven Ooms. Het voorplein oprijdende, vroeg Mr. CECIL (thans Markgraaf van *Exeter*) bij herhaaling aan zijne beminnelijke Reisgenoote, hoe haar dit Landgoed beviel? wat zij van het Huis dagt? — Vervolgens ſtelde hij haar voor, het Huis van binnen te gaan bezigtigen. Terwijl zij, met de grootſte verwondering, alles beſchouwde, en diep getroffen was van al het heerlijke, 't geen haar omrigde, ontdekte hij haar, dat alle die voorwerpen haarer bewonderinge, nevens veele andere, welke hij haar vervolgens zou toonen, haare eigene waren, en dat zij *Markgravinne van Exeter* was. De ſchielijke ontdekking van dit alles, en van die onverwagte grootheid, kon zij niet verdraagen; geheel bezwijmende, werd zij in eene kamer gebragt.

Vervolgens werd in haar de aanmerking ten vollen bewaarheid, dat zeldzaam groote en ſchielijke verheffingen in Leevensſtand veel tot geluksbevordering medewerken. Bewonderd van wegen haare ſchoonheid en ſchielijke vordering in het aanneemen van een voorkomen aan haaren veranderden Leevensſtand voegende, bemind van wegen haare nederigheid en aanvallig gedrag, ſcheen egter de Markgravinne van *Exeter* niet gelukkig. Haare geſtadige bezorgdheid om die hoedanigheden te bekomen, welke aan haaren nieuwen Leevensſtand voegden, wrogt te ſterk op haaren geest. Zij overleedt in den bloei haars leevens, ſlegts vier-en-twintig jaaren bereikt hebbende, in Januarij des jaars 1797. Zij liet twee Zoons en eene Dogter na, den tegenwoordigen Markgraaf Lord THOMAS en Ladij SOPHIA CECIL.

EERLIJKHEID VAN EEN ONEERLIJK MEISJE.

Een Meisje .... (dat wil zeggen, 't geen te *Parijs* door een Meisje word verſtaan!) .... een Meisje, om kort te gaan, vondt op ſtraat een brieventas, inhoudende ruim honderdduizend Franken aan banknooten. — Zonder zich te bedenken, zonder te aarzelen, alleen den drang van een opregt

regt hart en eener natuurlijke eerlijkheid volgende, gaat zij het in de handen van den Luitenant der Policie ſtellen. — „ Wie zijt gij. . .?" — „ Mijnheer, ik ben . . . een Meisje." — „ Dat is erg; maar 't is altijd goed, eerlijk te zijn, „ hoewel uw beroep het niet is. Welke belooning verlangt „ gij?" — „ Niets; ik heb mijn' pligt betragt." — „ En „ indien de man, die de brieventas heeft verloren, u wil „ beloonen?" — „ Ik zal het aanneemen, indien hij het „ zonder dwang en uit eigen beweeging geeve." — „ Gaa „ heen; ik zal u ontbieden, wanneer ik u noodig heb." — Intusſchen verſchijnt de perſoon, die de brieventas heeft verloren. Hij eigent zich dezelve toe, en bewijst dat hij de eigenaar is. De Magiſtraat laat hem niet onkundig omtrent den naam der vindſter, haar beroep en onbaatzuchtige eerlijkheid. Twaalfduizend Franken uit de brieventas, en vijfen-twintig Louiſen uit de goudbeurs van hem, die ze verloren hadt, zijn het loon, welk hij de vindſter toelegt. Zij wordt ontboden; zij neemt het geſchenk aan met de zelfde bedaardheid, alsof zij eene bloote dankbetuiging hadt ontvangen. „ Ik wil u insgelijks," ſprak de Luitenant der Policie, „ mijn genoegen betoonen over zulk eene eerlijkheid. „ Wat verlangt gij van mij?" — „ Mijnheer, uwe beſcher„ ming, en het ontſlag eener Vriendinne, die gevangen zit." — „ Maar zij zal 'er misbruik van maaken, door zich „ op nieuw te verloopen." — „ Neen, Mijnheer! deeze „ twaalfduizend Franken zullen voor ons beiden dienen om „ eenig bedrijf te beginnen, en altijd wijs te zijn." — Zij hieldt haar woord. Wie nu werpt den eerſten ſteen op haar?! (*)

(*) Deeze Anekdote heeft ten onderwerpe gediend van eene Opera-Comique, getiteld *de Brieventas* (*le Portefeuille.*)

SCHERPE TREK TEGEN VOLTAIRE.

Toen eens, ter gelegenheid van VOLTAIRE's ongerijmde overzetting en mishandeling van verſcheiden plaatzen uit SHAKESPEARE, de onbeſtaanbaarheid van 's mans gedrag, in zeker gezelſchap, gegispt wierdt, maakte een man van vernuft de aanmerking, dat VOLTAIRE eveneens als zommige ſtruikroovers te werk ging, die eerst hunnen man uitplonderen, en hem daarnaa, veiligheidshalve, vermoorden.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

VERHANDELING

OVER DE WONDERSPREUK DER STOICYNEN, RAKENDE DE HARTSTOGTELOOSHEID,

(ΑΠΑΘΕΙΑ).

Voorgelezen in de Maatſchappij

Felix Meritis,

den 15den Januarij 1806,

DOOR

R. KOOPMANS,

Leeraar bij de Doopsgezinden te Amſterdam.

ZENO *van Cittium*, een Stedeke op het Eiland *Cyprus*, was de Grondlegger eener wijsgeerige Secte in *Griekenland*, welke van de *Galerij*, waarin hij onderwees, den naam van *Stoiſche* ontleende. Het leerſtelſel, door hem en zijne volgers verdedigd, is, in alle tijden, door velen op hoogen prijs geſchat. Niet alleen werd het geacht als het bondigst en meest zamenhangend in alle deszelfs deelen; maar ook vooral geroemd wegens de verheven gevoelens van wijsheid of deugd, daarin ten toon geſpreid.

De geleerde JUSTUS LIPSIUS, wiens ſchriften getuigen van den arbeid, door hem beſteed in de naſporing van de wijsgeerige begrippen der Ouden, was een ijverig voorſtander van de leere der *Stoicynen*, en inzonderheid een bewonderaar der ſchriften en des voorbeelds

van SENECA en EPICTETUS. In zijne *Handleiding tot de kennis der Stoïsche Wijsbegeerte* vereert hij ZENO en zijne volgers met den naam van de *grootsten* en *besten* der oude Wijsgeeren (*), en bevestigt zijn gevoelen met de lofspraken van PLUTARCHUS en CICERO, die anderzins toonden de *Stoïsche* Secte niet ongemeen te begunstigen. Terwijl de Eerste der *Stoicynen* leere voor een man van hooghartigen inborst minder berekend keurde, maar voor een nederig en bezadigd gemoed allergeschiktst oordeelde, om hetzelve in liefde voor de deugd te ontvonken (†); gevoelde CICERO zich gedrongen te betuigen: „ Ofschoon wij ons tegen de *Stoicynen* verzetten, kunnen „ wij echter niet verbergen te vreezen, dat wij nog ge„ noodzaakt zullen zijn, hun het regt te laten weder„ varen, van hen alleen *Wijsgeeren* te noemen (‡)."

Dat de grootsche gevoelens, welke de *Stoicynen* inboezemden, als de kenmerken van 't verheven karakter desgenen, die op den eeretitel van eenen Wijze roemen mogt; dat deze grootsche gevoelens uit hunnen aard geschikt zijn, hoogachting en verwondering op te wekken, — bewijst de Dichter HORATIUS (§) op eene uitnemende wijze. Deze, in zijne *Hekelschriften*, op verscheidene plaatsen met de *Stoicynen* den spot drijvende, handelt gansch anders in zijne *Lierzangen*, waarin hij den grootschen PINDARUS in deszelfs vlugt tracht na te volgen, en als door eene bovennatuurlijke ingeving vermeesterd wordt. Immers, ten einde zijne Lierzangen zenuw, glans, kracht en verhevenheid bij te zetten, pronkt hij dezelve op met de verbazing-wekkende denkbeelden der *Stoïsche* wijsheid. Deze zijn door hem gebezigd als zoo vele flonkerende gesteenten, die aller oogen trekken, elks welgevallen verwerven, en bij ieder de edelste gevoelens bekwaam zijn voort te brengen.

En echter deze voorschriften van verhevene wijsheid hebben niet slechts het lot ondergaan van door velen veroordeeld te worden, terwijl anderen dezelve den wierook des lofs toezwaaiden; maar stonden ook dikwijls ten doel aan verguizing en spotternije.

Dit lot trof inzonderheid die stellingen, welke door de

(*) LIPSII *Manuductionis ad Philosph. Stoicam*, L. I. Dist. 16.
(†) PLUTARCHUS *in Cleomene*.
(‡) CIC. *Tusc.* L. IV.
(§) Vergelijk *Holl. Spect.* D. VII. V. 104.

de *Stoicynen* zelven *Parodoxen* genoemd werden; ſtellingen, die door het vreemde en verraſſende opzien baarden, van CICERO met den naam van *wonderſpreuken* beſtempeld zijn, en door hem nu eens vergeleken worden „ bij ligte wijnen, die men meer ſlechts moet proeven, „ dan wel drinken, indien ze ſmaken zullen;" dan, „ bij 't geen in den eerſten opſlag grootsch klinkt, „ doch, van naderbij gezien, ijdel gebrom is;" elders, „ bij 't geen in 't eerst verwondering, daarna „ gelach wekt," — doch van welke deze zelfde Wijsgeer op eene andere plaats getuigt, „ dat zij den *Socratiſchen* geest ademen, en allezins de proef der waarheid houden (*)."

„ Wegens het voortreffelijke, grootſche en veelbevattende onzer ſtellingen," — dus ſchreef CHRYSIPPUS, — „ ſchijnen onze ſpreuken naar fabelen te zwemen, en voor het menſchelijk verſtand niet berekend „ te zijn." — „ 't Is waar," zegt SENECA, „ onze ſtellingen hebben iets ongewoons, zóo als dezelve „ worden voorgedragen; doch, bij nadenken en rigtige verklaring, bemerkt men, dat ze niets vreemds „ bevatten (†)."

Deze wonderſpreuken, hoe zeer, naar het oordeel van den geleerden LIPSIUS en anderen, te beſchouwen als de voornaamſte ſterkte der *Stoiſche* Wijsbegeerte, hebben voorzeker, in den eerſten opſlag, iets ſtootends, en zijn niet van dien aard, om, bij een oppervlakkig inzien, te overtuigen van de kleinooden der wijsheid, in dezelve als in eene geheime en kunſtig verzekerde ſchatkist verborgen. Wanneer wij, echter, de aandacht ſcherpen, de wonderſpreuken eene beteekenis geven, verſchillende van den zin, welken de woorden bij de menigte hebben, dezelve met een wijsgeerig oog bezigtigen, met de overige leerbegrippen der *Stoicynen* in verband brengen, daaruit verklaren, en niet naar den klank dier ſpreuken ons oordeel beſturen; dan zullen wij misſchien van dezelve eene beduidenis kunnen opſporen, die niet ſlechts met de waarheid, maar tevens overeenkomt, zoo wel met het erkende ſtrenge en verhevene der *Stoiſche*

(*) Zie deze getuigenisſen bij LIPSIUS, in zijne *Manud. ad Phil. Stoic.* L. III. Diſſ. 2.

(†) LIPSIUS als bov. L. I. Diſſ. 16.

ſche Wijsbegeerte, als met het voortreffelijke der voorbeelden, waarop die Secte zich oudtijds te regt beroemen mogt.

Onder deze wonderſpreuken is 'er éene, waarop ik thans bijzonder de aandacht wilde vestigen, en waaromtrent ik ten oogmerk heb te onderzoeken, wat men te houden hebbe van de reeds vermelde getuigenisſen.

In de wonderſpreuk, welke ik bedoele, wordt de man, die den naam van eenen Wijze, in den verhevenſten zin des woords, zal verdienen, verklaard, *boven allen hartstogt verheven te zijn.* „Ja voorzeker," — dus, verbeeld ik mij, zullen velen denken, — „ja gewis mag het een wonderſpreuk heeten, en tevens als een ongerijmde eisch belagcht worden, dat de Wijze zou moeten verheven zijn boven den invloed der gemoedsbewegingen van hoop en vrees, van blijdſchap en droefheid! Het hartstogtelijk gevoel, bij de ondervinding van het aangename of ſmartelijke doorgaans verlevendigd; dit gevoel te onderdrukken, te verdoven, ja ganſchelijk te vernietigen — wat is dit anders dan ijdel gezwets van ontſtelde herſenen, 't welk geene aandacht verdient, en gerangſchikt mag worden onder de wijsgeerige droomerijen, welke in de verbeelding der zulken geboren worden, die, niet te vreden met het eenvoudige en algemeen erkende, iets nieuws moeten ſcheppen; die, niet vragende of zij het mogelijke of onmogelijke vergen, het nuttige of ſchadelijke voorſtaan, hunne zucht om bijzonder te zijn genoegzaam geſtreeld achten, wanneer zij ſlechts blinde bewonderaars gevonden hebben, die hunne gevoelens toejuichen, en zich weder, op hunne beurt, niet weinig kittelen met de gedachte van te behooren onder de aanhangers van Wijsgeeren, zoo hoog verheven boven het gewone peil der verſtandigen!"

Uit dit oogpunt zijn de *Stoicynen* meermalen beſchouwd; de voornaamſten dier Secte als hooghartige waanwijzen gebrandmerkt, en velen hunner volgers als naklappers van fijngeſponnen diepzinnigheden, die vrij wat vertooning maakten, doch, met gebrom beginnende, in louter onzin eindigden.

Aannemelijker werd vandaar door velen in vroegere en latere dagen gekeurd het gevoelen dier Wijsgeeren, welke de *Peripatetiſche* Secte waren toegedaan. Dezen, bewerende dat de *Stoicynen*, door de verban-

ning

ding der hartstogten, hunnen Wijze als onmenschten, wilden derzelver eisch even dwaas aangezien hebben, als de vordering om met de hand den hemel te bereiken. Hunne stelregel was, dat de hartstogten niet *konden* uitgeroeid worden; dat dezelve, den Mensche tot een nuttig oogmerk geschonken, ook niet *moesten* uitgedelgd, maar, te welig uitloopende, besnoeid, en ten goede bestuurd worden. Deze denkwijze vond niet slechts bijval boven die der *Stoicynen*; maar wat is nog ten huidigen dage gemeenzamer, dan eenen *gevoelloozen*, die hardvochtig en onbewogen blijft, in gevallen, waarin men het betamelijk en edel vindt, door hartstogtelijke aandoening geroerd te worden, — wat is gemeener, dan zulk eenen, met verachting, den naam van *Stoicyn* toe te duwen?

Zouden dan waarlijk — en dit heb ik mijzelven meermalen met bevreemding gevraagd — zouden de *Stoicynen*, wier stelsel over 't geheel zoo velen bekoorde en verrukte — zouden deze Wijsgeeren het van zich hebben kunnen verkrijgen, eene volstrekte gevoelloosheid te prediken, die den Mensch, als 't ware, in eenen steen zoude veranderen; — zouden zij den Mensch, die niet alleen een redelijk, maar tevens zinnelijk schepsel is, den invloed dier gemoedsbewegingen betwisten, welke in staat zijn, op zulk eene edele en tevens weldadige wijze, zijn gevoel te ontvonken, en hem deelgenoot te maken van gewaarwordingen, welke hem hier beneden de bronnen openen der reinste genoegens, of ook bij hem gaande maken de veredelende aandoeningen eener loffelijke meêwarigheid?

Ik wil wel erkennen, dat ik steeds moeite had, de *Stoische* Wijsgeeren van zulk eene dwaasheid te verdenken, en kan niet ontveinzen, dat mij elke ontdekking welkom was, die mij in gunstiger gevoelen nopens hunne leere versterkte. Het is vanhier mij aangenaam, te betuigen, dat een nader en opzettelijk onderzoek mij, gelijk ik althans vertrouwe, in staat gesteld heeft, die waarlijk voortreffelijke Wijsgeeren van de aangewreven blaam te kunnen vrijpleiten. Het volgende diene hiervan ter proeve:

„ Of het beter zij " — dus schreef SENECA (*) in eenen zijner Brieven — „ gematigde hartstogten te bezit-

„ ten,

(*) *Ep. CXVI.*

„ ten, dan geheel geene; is eene vraag, reeds voor-
„ lang geopperd. De *Stoicynen* bannen dezelve uit:
„ de *Peripatetici* willen dezelve beteugeld hebben."
Deze woorden van eenen voorſtander der *Stoiſche* Wijs-begeerte verzekeren ons zoo krachtig, als zij ons duidelijk onderrigten, dat ZENO en zijne volgers in den wijzen man geen hartstogt wilden dulden. Geen *Hartstogt*, zeg ik, — of, gelijk zij zich uitdrukten, geen Παθος. En vandaar dat zij in hem vorderden eene Απαθειαν, of *Hartstogteloosheid*; welk woord men wel degelijk, gelijk nader blijken zal, onderſcheiden moet van *Gevoelloosheid*, door hen Αναισθησια genoemd (*).

Om nu te toonen, dat men de *Hartstogteloosheid*, door de *Stoicynen* gevorderd, in eene veel te onbepaalde beteekenis zoude opvatten, indien men daardoor verſtaan wilde *elke aangename of onaangename gewaarwording*, die met geneugte of ongeneugte verbonden is; zal het genoeg zijn, den Grondlegger der *Stoiſche* Secte zelven te hooren, en zijne omſchrijving van den Παθος, of van *Hartstogt*, een weinig nader op te helderen. Bij DIOGENES LAERTIUS (†) en CICERO (§) vinden wij, door ZENO, den Hartstogt beſchreven, „ als *eene on-*
„ *natuurlijke, en met de gezonde Rede ſtrijdige, gemoeds-*
„ *beweging*."

Uit deze omſchrijving blijkt dan, vooreerst, dat men den *Stoicynen* niet kan te laste leggen, dat zij, met de verbanning der hartstogten, de afwezigheid van *alle* aandoeningen of gemoedsbewegingen eischten. Zij wilden alleen dezulke hebben uitgeroeid, die *onnatuurlijk*, en met de *gezonde Rede* ſtrijdig waren.

Zoo weinig zekere bewegingen der ſpieren, die uit kracht der inrigting van het dierlijk geſtel veroorzaakt worden, door den krachtigen invloed, zoo van verraſſende verſchijnſels, als ontzettende omſtandigheden, — zoo weinig deze bewegingen kunnen worden voorgekomen, even zeer ligt het buiten de magt van den Mensch, zich ongenaakbaar te ſtellen voor indrukken, welke de omringende voorwerpen of toeſtanden doen geboren worden, en de aandoeningen van geneugte of ſmart doen

ge-

(*) A. GELL. XII. 5. DIOGEN. LAERT. VII. 117.
(†) LAERT. *in Zenone.*
(§) CICERO, *Tusc.* L. IV.

gevoelen. Dit erkenden de *Stoïcynen* volmondig. „ Opdat wij niet mogen ſchijnen " — 't zijn de woorden van SENECA — „ onze deugd buiten de grenzen der nature te plaatſen; loochenen wij geenszins, dat de wijze man, die zich door zijne verhevene deugd onderſcheidt, onvatbaar zoude zijn voor de gewaarwordingen van ſchrik en ſmarte; — neen, hij bloost, hij verbleekt, even als een ander mensch; hij ſiddert, krimpt als ineen, en kan zelfs tranen ſtorten, zonder dat zijne Rede aan deze ligchamelijke werkingen deel hebbe, of dat men ze beſchouwen kan als werkingen van vrijwillige hartstogten (*)." — „ Verre is het van mij," dus ſchrijft SENECA elders, „ dat ik den Wijze uit den rang der menſchen zoude wegnemen; of dat ik dwaas genoeg zoude zijn, hem, even als een klip of rots, *onaandoenlijk* te noemen. Ik weet immers te klaar, dat hij uit twee deelen is zamengeſteld, waarvan het een *onredelijk* of *dierlijk* heeten mag, en 't welk, gekwetst wordende, ſmart ontwaart. Maar het *redelijk* deel moet onwankelbare beginſelen volgen, en zoo onverſaagd als ongeſchokt blijven (†)." — „ Daarom is de Wijze niet *ongevoelig* voor ſmart; maar zijne *Rede* zegepraalt over dezelve (§)."

Ongevoeligheid en *hartstogteloosheid* waren derhalve, blijkens deze getuigenisſen, onderſcheiden. Onvatbaarheid voor genoegen en ſmart werd door de *Stoïcynen* veroordeeld. Dezen toeſtand hielden zij niet minder onnatuurlijk, dan die gemoedsbewegingen, welke zij *hartstogten* noemden. Niet alleen PLATO en zijne volgers, maar ook de *Stoïſche* Wijsgeer hield ſtaande, dat men den Mensch de vatbaarheid voor geneugte en ſmart niet *kon* benemen, zonder zijne natuur te vernietigen. Doch, in weerwil dezer vatbaarheid, waakten de *Stoïcynen*, in den wijzen man, de *hartstogten*; waarom? wijl zij dezelve, gelijk wij hoorden, omſchreven *als onnatuurlijke gemoedsbewegingen, ſtrijdig met de gezonde Rede.*

Be-

(*) SENECÆ *Ep.* 71. 99. *Ne ultra rerum naturam vagari &c.*

(†) ——— *Ep.* 71. *Non educo Sapientem, ex hominum — numero &c.*

(§) *De Prov.* C. 2. — *Non hoc dico, non ſentit incommoda, ſed vincit.*

Bezien wij deze bepaling nader, dan vinden wij, ten tweeden, dat derzelver *grondſlag* ligt in het *Stoisch* gevoelen nopens den *aard* en de *werking* van 's menſchen ziel. Afkeerig van ingeſchapene gewaarwordingen of denkbeelden, waren zij van meening, dat de *eerſte* indruk in 's menſchen ziele geboren werd uit de omringende voorwerpen. Deze *eerſte* indruk bragt zekere aandoening voort, die zij φαντασια, *zielsgezigt*, noemden. Deze aandoening was niet te voorkomen; de vertooning der voorwerpen drong zich onwillig der ziele op. — Hierop *volgde* eene oogenblikkelijke beoordeeling, en daarmede gepaarde goed- of afkeuring; en deze droeg den naam van δοξα, *oordeelvelling*. Deze vrijwillig zijnde, ſtond wel in 's menſchen magt, doch was onberedeneerd. — Uit deze beiden, te weten, uit die eerſte onwillige aandoening, en daarop terſtond volgende ſnelle beoordeeling, ontſtond eene heviger gemoedsbeweging, zoo van begeerte als afkeer, die zij ὁρμη, *drift*, noemden, en, verſchillend gewijzigd, in Παθος, of 't geen zij eigenlijk *hartstogt* noemden, overging. Deze *laatſte* nu bedoelde ZENO, en noemde den Παθος een *onnatuurlijken*, dat is, niet aangeboren toeſtand der ziele; eene gemoedsbeweging, die van 's menſchen *eigen maakſel*, en alzoo te voorkomen was. Hetgeen men hieromtrent vindt, in het *Handboeksken van* EPICTETUS, over hetwelk de aanteekeningen van den geleerden HEYNE (*) veel licht verſpreiden; dit zelfde leert ook weder de Wijsgeer SENECA. „ Wilt gij weten," zegt hij, „ hoe „ de *hartstogten* ontſtaan, toenemen en uitſpatten; zoo „ moet gij vooreerst letten op eene eerſte onwillige aan„ doening, die men eene voorbereiding tot hartstogt „ kan noemen, of ook wel kan aanzien als eene bedrei„ ging, dat 'er hartstogt ſtaat te volgen. Daarna ont„ waren wij eene beweging, die gepaard gaat met eenen „ wil, welke nog kan beſtuurd worden. Maar daarop „ volgt eene derde aandoening, die reeds beſtureloos „ is, en waarover de Rede al haar gezag verloren „ heeft (†)." — Uit het een en ander kunnen wij nu opmaken, dat ZENO de *hartstogten* daarom *onnatuurlijke* ge-

(*) EPICTETI *Enchiridion*, C. 1.
(†) SENECÆ L. II. C. 4. de Ira. *Ut ſcias, quemadmodum incipiant Affectus &c.*

gemoedsbewegingen noemde, wijl hij in het begrip ſtond, dat de Mensch niets van *de natuur* ontvangen heeft, buiten de vatbaarheid voor de *eerſte* indrukken, welke wel aangename en onaangename aandoeningen opleveren, doch waaraan men den naam van *hartstogten* moet weigeren. *Hartstogten* ontſtaan, naar ZENO's gevoelen, wanneer de bovengemelde oogenblikkelijke, en wel vrijwillige, doch tevens onbedachte, *beoordeelingen* van de *eerſte* onwillige indrukken der voorwerpen, den Mensch meer den *ſchijn* dan het *wezen* der dingen doen onderkennen, begeeren of ſchuwen. Hierom zeide PLUTARCHUS van de *Stoicynen*, „ dat zij alle hartstogten „ *valſche oordeelvellingen* of *beſluiten* noemden (*);" en CICERO, „ dat de hartstogten, naar de *Stoiſche* begrippen, *niet* als van *nature* ingeplant, maar als gevolgen „ van *onbedachte* en ligtzinnige beoordeelingen, moesten „ beſchouwd worden (†)." —— Wanneer nu deze *dwaalbegrippen*, door welke de *waarde* der dingen geſchat wordt alleen naar derzelver *eerſten* aangenamen of onaangenamen indruk; wanneer deze gevolgd worden, zonder dat de *Rede* daarover met gezag, bedaardheid en onfeilbaarheid uitſpraak doet; dan ontſtaat niet alleen eene *onnatuurlijke* of *vrijwillige*, maar tevens eene gemoedsbeweging, met de *gezonde Rede* ſtrijdig. En om de kracht hiervan wèl te vatten, moeten wij nog, in de derde plaats, op het volgende letten.

De Rede, of het denkvermogen, was, naar de begrippen der *Stoicynen*, de edelſte hoedanigheid van 's menſchen geest. Zij verordenden voor haar eene plaats in of omtrent het hart, en vereerden haar met den onderſcheidenden naam van het Ἡγεμονικον, of *het opperbewind der ziele*. Gelijk nu, volgens hunne gedachten, tot het rijk dezer opperheerſcheresſe der ziele niet alleen behoorden alle *begrippen* en *oordeelvellingen*, alle *deugden* en *ondeugden*, maar ook alle *driften* en *hartstogten*; zoo hadden zij deze laatſten geenen afzonderlijken zetel aangewezen, gelijk PLATO en zijne navolgers, welke de ziel in een *redelijk* en *onredelijk* deel onderſcheidden, en in het *onredelijk* deel de hartstogten lieten woeden. — „ Wij oordeelen niet," zegt SENECA, „ dat de Rede „ zich

(*) PLUTARCHUS, in Libello: *Utra animalia &c.*
(†) CIC. *de Finib.* L. III.

„ zich op eene afgezonderde plaats bevindt, om de „ hartstogten te beſpieden, even als een ſchildwacht „ de beweging der vijanden, en om dezelve te beperken „ binnen hunne grenzen; — neen, de Rede zelve wordt „ in hartstogt veranderd, en kan, door denzelven als „ verraden en vermeesterd, haar bewind niet oefe„ nen (*)." Bevond zich de Rede in volle *kracht*, dan kenden zij haar toe dien ſtaat van *gezondheid*, welke ook het ligchaam geniet, wanneer alle deszelfs deelen in behoorlijke werking zijn en de vereischte veerkracht bezitten. Deze kracht der Rede, wanneer dezelve onverwrikt bleef en eene hebbelijke vastheid werd, was de grondſlag van het edelst zelfbeſtuur en de moeder aller deugden. Deze hoedanigheid noemden zij *gematigdheid*, *bedaardheid*, *ſterkte van geest* (*temperantia*, zegt CICERO (†);) — *onvastheid*, (*intemperantia*) dien toeſtand, waarin de Mensch, door indrukken van buiten en overhaaste oordeelvellingen geſlingerd, geheel aan hevige gemoedsbewegingen ten doel ſtond; toeſtand, waarin alle werkzaamheid der gezonde Rede ophield, en de Rede zelve als *ongeſteld* moest beſchouwd worden, vermits de kracht, ter voorkoming der gemoedsbewegingen gevorderd, geheel verlamd, ja zelfs in *hartstogt* ontaard, niets vermogt tegen de ontſtokene gemoedsberoeringen, die onverwinnelijk voortwoedden, tot dat zij zich zelve verteerd hadden, of door nog geweldiger verzwolgen werden. — Vanhier dat de *Stoicynen* de *hartstogten* met den naam van *ongeſteldheden der ziele* beſtempelden, die of in heete ziekten, of in ſlepende kwalen konden ontaarden, en welke zóo wel de ziel *misvormden*, als haar van *gezondheid* beroofden. „ Het „ *ligchaam* is *gezond*," zegt CICERO, „ wanneer alle „ deszelfs deelen, naar derzelver betrekkingen vereenigd, onderling zamenſtemmen; — het is *ſchoon*, „ wanneer alle zigtbare ledematen de gepaste evenredigheid bezitten, en door zekere aangenaamheid van „ kleur zich onderſcheiden. — Aldus is 'er ook eene „ *gezondheid* en *ſchoonheid* der *ziele*. Zij is *gezond*, wanneer de *onmiddellijke oordeelvellingen*, bij de *eerſte* indrukken der zinnen ontſtaande, met de *bedachtzamer overleggingen* en *beſluiten* overeenkomen; — en zij „ wordt

(*) *De Ira*, I. 8. (†) *Tusc.* Quæst. IV. 9.

„ wordt *ſchoon* genoemd, wanneer zij de overeenſtem-
„ mende uitſpraken der Rede met onverwrikte ſterkte
„ volgt (*)." —— Wijl nu de *Stoicynen* in het begrip ſtonden, dat eigenlijke *hartstogten* de ziel van hare *gezondheid* en *ſchoonheid* beroofden; is het niet vreemd, dat zij de *Peripatetiſche* Wijsgeeren hielden voor zeer ſlechte geneesmeesters dezer kwalen. „ Door verzach-
„ tende middelen," zeiden zij, „ zoekt gij het kwaad
„ te matigen, de ziekte te doen inſluimeren; maar dit
„ geneesmiddel kan erger worden dan de kwale. Gij
„ moet den kanker uitſnijden, om het voorteeten te
„ beletten; gij moet de ziekten in den grond genezen,
„ want geringe ziekten blijven ziekten. „ Ik duld geen
„ „ gering kwaad," ſchreef daarom SENECA (†);
„ „ ik wil al het kwaad met wortel en al uitgeroeid
„ „ hebben!" "

En nu, dunkt mij, zal de bepaling van *hartstogt*, door ZENO gegeven, geene verdere opheldering behoeven; — nu zal het voor elk duidelijk kunnen zijn, welke *zijne* meening was, toen hij den Πάθος omſchreef, *als eene onnatuurlijke en met de gezonde Rede ſtrijdige gemoedsbeweging:* — maar nu zal ook, naar ik vertrouwe, de regte weg gebaand zijn, ter beoordeeling van hetgeen ik nog, in het laatſte deel mijner Verhandelinge, bij het gezegde zal voegen.

Gevoelloosheid is voorzeker eene hoedanigheid der ziele, welke den Mensch, indien hij door dezelve beheerscht wierd, zoo verachtelijk zou maken, als ongeſchikt voor nuttige werkzaamheid, in toeſtanden, waarin 't gevoel alleen kan ſpreken, — waarin dringende nood of andere beletſelen geen bedaard overleg gehengen. Als onvatbaar voor aandoeningen en gemoedsbewegingen, zouden wij ons den gevoelloozen moeten voorſtellen; maar ons dan tevens hem verbeelden, als te vadzig, om voor zichzelven genoegens te ſmaken, voor anderen nuttig te zijn, en eigen geluk met dat der maatſchappije te verbinden. Immers de verbeelding ſcherst ons zijne ziel, als beheerscht van eene doodſche naarheid. Geen vonkske ontglimt 'er, om in het hart de zucht naar voortreffe-

lijke

(*) *Tusc.* Quæst. IV. 13.
(†) *De Ira*, I. 10. Ep. 85 & 116.

lijkheid te ontſteken. De verdoofde eigenliefde is krachteloos hem te prikkelen tot loffelijk bedrijf. Deugd bezit in zijn oog niets bekoorlijks; terwijl het gemoed, door gebrek aan godsdienſtig gevoel, van heiligen eerbied onbezield blijft. Liefde, goedwilligheid en vriendſchap zijn bij hem namen zonder beteekenis; meêwarigheid en deelneming, ijdele klanken. Koelbloedig ziet hij de onſchuld beleedigd — en de onnoozelheid wordt voor zijne oogen eene prooije des gewelds, zonder dat zijne borst ontgloeit in edelen toorn. Geene vrees maakt hem beängst, doch dringt hem ook nimmer tot omzigtigheid. Geene teleurgeſtelde hoop kwelt zijne ziel; maar ook, als balſem der vertroostinge, mist de Hoop voor hem alle kracht. Is de drift naar ijdele eere bij hem afwezig, de zucht naar waren roem wordt ook te vergeefs gezocht. Onverſchillig ziet hij de bronnen opdroogen van 't huiſelijk geluk; en hij gevoelt geene ſmarte bij de bewustheid dat de ſpringveeren van 't algemeen welvaren verſlappen. Nooit ziet men hem de kluisters der ledigheid ontworſteld, om overleg met vlijt in den handel te vereenigen. Hij beklimt geen ranke kiel, om loeijende ſtormwinden en ziedende golven te trotſeeren. Nimmer verwierf hij krijgslauricren, of getroostte zich gevaren voor Vrijheid of Vaderland. Zaagt gij hem, door zucht naar vermaardheid geſpoord, de eeretrappen van den Tempel der Wetenſchappen beſtijgen; hem de Schoone Kunſten hulde bieden; hem proeven geven van dat ſcheppend vernuft, 't welk levenlooze tafereelen weet te bezielen, en het oneffen pad, naar de gewesten der wijsheid en deugd, als met rozen te beſtrooijen? — Neen — tot dit alles behoort vatbaarheid voor aandoening en gemoedsbeweging, welke den gevoelloozen ontbreekt — en..... Dan genoeg ter afteekening van het afzigtige der gevoelloosheid, die als ſchepſel onzer verbeelding reeds levendig beſeffen doet, hoe groot het onregt, hoe gruwzaam de laster zijn zoude, de ſtrenge en verſtandige Wijsgeeren der *Stoiſche* Secte aangedaan, indien men zich vermeten durfde, eenen hardvochtigen en gevoelloozen, in goeden ernst, met verachting, den naam van *Stoicyn* toe te duwen. — Is het reeds aangevoerde niet genoeg, om ons te overtuigen van het onverdiende dezer blaam; laat ons dan

nog

nog onder anderen CICERO (*) hooren, die verzekert, dat de *Stoicynen* tegen de voornaamſte hartstogten andere gematigder gemoedsbewegingen overſtelden; zoo dat zij, b. v., de *uitgelaten vreugde* als hartstogt verbannende, aan *blijde opgeruimdheid* van den geest plaatſe gunden (ηδονη, χαρα), de *vrees* in *voorzorg* (φοβος, ευλαβεια) wilden veranderd, en de *wellustige* of *onmatige begeerte* vervangen hebben door *redelijk overleg duldende trek* (επιθυμια, βυλησις), ter verkrijging van hetgeen als in zich zelf goed en begeerlijk mogt geacht worden. In plaats, derhalve, van eene gevoelloosheid voor te ſtaan, was het der *Stoicynen* ſtelregel, dat zich de Wijze nimmer door haastig opgevatte en onbedacht voortgezette oordeelvellingen, maar door de Rede, moest laten beſturen. Vanhier dat hij zich nimmer aan uitbundige vreugde, driftige begeerte, of rustverſtorende vrees, moest overgeven; maar dezelve in gematigde blijdſchap, bepaalde neiging, en wijze voorzorg, verwisſelen, en zich deze ſtandvastig eigen maken. De eerſten keurden zij den wijzen man onwaardig; behoudens de laatſten kon hij waarlijk redelijk en vrij handelen, en, ten aanzien van 't geen niet in zijne magt ſtond, zich met eene rustige kloekmoedigheid aan 't beſtuur der Voorzienigheid onderwerpen. Niet ongevoelig voor ſmarte, moest hem de tegenſpoed nooit doen morren. De pijn moest niets op hem vermogen; 't welk niet te kennen gaf, dat hij in ſtaat moest zijn, het onaangename der gewaarwording, bij de kwetſing des ligchaams, te beletten; maar 't geen bedoelde, dat de pijn op den Wijze geenen invloed hebben moest, welke zijne manhafte deugd tot onbetamelijkheid kon vervoeren.

ZENO ontkende, dat het leven van METELLUS te kiezen was boven het lot van REGULUS. — „ Was dan „ niet het eerſte doormengd met vreugde; het laatſte „ verſchrikkelijk door foltering? Heeft dan 's menſchen „ natuur geen afſchrik van ſmart en pijniging? Hoe is „ dan goed te noemen, 't geen tegen de natuur is? " — dus vraagt SENECA zichzelven, en antwoordt: „ Geenszins. Het *goede* is niet tegen de natuur, maar „ 't geen, waarin hetzelve kan uitblinken. *Gewond* of „ door een langzaam vuur *verteerd* te worden, is iets, „ waar-

(*) *Tusc.* Quæst. IV. 6.

„ waarvan de natuur *een afgrijzen* heeft; — maar, 't
„ is weder geheel overeenkomſtig 's menſchen aanleg,
„ onder die pijnen, eenen onwankelbaren geest te be-
„ houden. — Als 't mag, hoop ik voor folteringen
„ bewaard te blijven; maar moet ik ze ondergaan,
„ dan wensch ik, te midden van dezelve, mij dapper,
„ kloekmoedig en betamelijk te gedragen (*)." — Men heeft wel eens op ſpottenden toon vermeld, dat de *Stoiſche* Wijze, in den gloeijenden Stier van den Dwingeland PHALARIS geworpen, zich zoude verheugen, en de geneugte roemen, in dien toeſtand door hem ondervonden (†). Misſchien is het ook mogelijk, dat een Zot, zich onder de *Stoicynen* rangſchikkende, dezer onzinnige tale zich niet geſchaamd hebbe. Maar als de verſtandige *Stoicynen* het ondergaan van foltering gelukkig, het aanleggen aan eene welvoorziene tafel ſchadelijk keurden; dan zagen zij op de kloekmoedige dapperheid, het kenmerk der geharde deugd, die onder pijn en ſmarte niets van hare grootschheid verliezen mag; en op de ſchandelijke onmatigheid, waarin zich de zwelger vergeet, en eindelijk aan dierlijken wellust ter prooije wordt, wanneer hij aan eene welvoorziene tafel zich een overtreder van de wetten der welvoegelijkheid betoont. — „ Het goed en kwaad," zegt SENECA (‡), bij de vermelding van dit voorbeeld, „ ligt niet in het ſtoffelijke der pijniging, of der „ lekkernijen; maar in de *deugd*, daarbij uitblinkende, „ en in de *laagheid*, in een ſchandelijk gedrag zigtbaar." — „ En," zegt hij op eene andere plaats (§), „ dunkt het u vreemd, te midden der folteringen, den „ Wijze te hooren uitroepen: Ik ben gelukkig! weet „ dan dat ook deze taal vernomen werd, toen EPICURUS zelf verklaarde: „ Dezen laatſten dag mijnes „ „ levens breng ik gelukkig door!"— EPICURUS, niet„ tegenſtaande hij toen met de pijnlijkſte ligchaams„ kwale worſtelde. Wat moet gij nu van de ſteile deugd „ der *Stoicynen* wachten, daar gij deze ſterkte van „ geest met verwondering verheft in hun, die 't Ver„ maak het Hoogſte Goed gewoon waren te noe„ men?"

Dus-

(*) SENECÆ *Ep.* 66 & 67. (†) CIC. *Tusc.* L. II.
(‡) *Ep.* 71. (§) *Ep.* 92.

Dusverre SENECA, wiens gezegden den onpartijdigen ſtoffe genoeg leveren ter beoordeelinge der *Stoiſche* denkwijze; die, ten aanzien der gemoedsbewegingen, niet zoo veel verſchilde van de *Peripatetiſche*, als in den eerſten opſlag ſchijnt. PLATO en ARISTOTELES gaven aan de hartstogten eene plaats in 's menſchen ziel, en ruimden eene andere in voor de Rede. Zij noemden de hartstogten *natuurlijk* of *aangeboren*, en wilden ze dus niet *verbannen*, wijl zulks *onmogelijk* was, maar dezelve *beſtuurd* hebben. De *Stoicynen*, daarentegen, erkenden geen redelijk en onredelijk deel der ziele, gelijk wij getoond hebben, en hielden, 't geen zij *hartstogt* noemden, voor eene beweging des gemoeds, niet ſlechts door de Rede te voorkomen, maar ook het gevolg eener *vrijwillige*, doch onberedeneerde, involging van bedriegelijke beoordeeling der eerſte zintuigelijke indrukken. „ Wees „ op uwe hoede, (was daarom hunne les) dat 'er geene „ hartstogt geboren worde! Is dezelve aanwezig, gij „ zult hem even moeijelijk temmen als een hollend paard, „ 't welk zijnen meester van zich werpt. Waag u niet „ aan ſtormwinden, waarin uwe kunst, als ervaren „ ſtuurman, nutteloos wordt: wat vermoogt gij tegen de branding der ziedende hartstogten? waar is „ de kracht uwer Rede, wanneer wellust, liefde en „ gramſchap u ſlingeren als een ſchip zonder roer? Gij „ wilt de gierigheid matigen, om ſpaarzaam te worden; „ de verſpilling beteugelen, om milddadig te blijven; „ de ijdele eerzucht fnuiken, om grootmoedig te zijn; — „ maar, ten dien einde, moet de begeerte in hare geboorte verſtikt worden. Gij moet de begeerte niet „ willen brengen onder bedwang der Rede, wanneer „ dezelve reeds eenige kracht heeft verkregen; dan immers zal zij niet naar hare ſtemme luisteren; zij zal „ dezelve overſchreeuwen. Waarom zoudt gij niet „ liever tot afzetting beſluiten, wanneer gij ziet dat „ eene zachtere behandeling de wonde ongeneeslijk doet „ worden? Wat beteekent dat gezond zijn ten halven? „ Zukkelingen zijn immers niet ſlechts verdrietig, maar „ ondermijnen het geſtel. —— Zijn de hartstogten, „ wanneer zij te welig worden, naar uw begrip, te beſnoeijen; wij *Stoicynen* merken ze aan als onkruid, „ 't welk men onder 't beſnoeijen voortplant; 't welk, „ geeft men het tijd, allerſchadelijkst wordt, en 't

„ welk

„ welk daarom, zoo dra het opkomt, geheel moet „ verdelgd worden."

In dezen ſmaak redekavelden de *Stoicynen*, die, in de zaak zelve, met de *Peripatetiſche* Wijsgeeren één doel wilden bereiken. ZENO en zijne volgers ſtelden hun gevoelen voor, op eene wijze, meer afwijkende van den gewonen denktrant, maar vorderden zoo min het onmogelijke als het gevoellooze. Hunne Wijze ſteeg wel boven 't peil, waartoe doorgaans de Deugd opklimt; doch, zoo wij niet alleen aan den klank blijven hangen, maar den geest hunner leere vatten, dan ontdekken wij niet bij hun de dwaasheid, om hunnen Wijze te verheffen tot een Idéaal, welks verwezenlijking onmogelijk is. De hoogte, waarop zij hem ſtelden, is bereikbaar; en daarom kan hunne Wijze tot *voorbeeld van navolging* geſteld worden. Of de zwakke zinnelijke Mensch nog anderen en vasteren grond behoeve, om niet in beſpiegeling, maar in daad en waarheid, — om niet in enkele gevallen, maar doorgaans vast te ſtaan, al wordt het heet in 't ſtrijden, en ſtaande te blijven in gevaar en tegenſpoed, — is eene vraag, welker beantwoording thans buiten mijn doel ligt; —— genoeg meen ik gezegd te hebben, ter afwering van een onregtmatig vermoeden tegen de *Stoiſche* Wijsbegeerte. Dat wij dan, in plaats van aan dezelve de leere eener volſtrekte gevoelloosheid op te dringen, in het beoordeelen dier Wijsbegeerte, te meer tot omzigtigheid gedrongen worden, op de gedachte aan de vermaardheid van de doorluchtige Voorbeelden, welke de *Stoiſche* Secte vereerd hebben. Immers door de Geſchiedenis wordt de lofrede geregtvaardigd, waarin de Hoogleeraar MEINERS (*), in overeenſtemming met den beroemden LIPSIUS, van de *Stoicynen* getuigt, „ dat *Griekenland* „ aan hunne Wijsbegeerte zoo vele regtſchapen Man„ nen, — *Rome*, hare Beſchaving, uitſtekendſte Wet„ ten, grootſte Helden, edelmoedigſte Beminnaars des „ Vaderlands, en de kloekſte Staatsmannen en Leger„ hoofden, was verſchuldigd. — Vestigt gij de aan„ dacht op *Veldheeren*; de SCIPIOS en LÆLIUSSEN, — „ op *Wetgevers* en *Wethervormers*; de SCÆVOLAS en TU-

„ BE-

(*) *Vermiſchte Philoſophiſche Schriften*, Zweijter Theils S. 132.

„ BEROS, — op *Staatsmannen*; CATO en BRUTUS ei-
„ ſchen uwe eerbiedige verwondering. De *Stoiſche*
„ Wijsbegeerte verleende kracht, om de wreedheid van
„ eenen NERO nog tot zekere mate palen te zetten, en
„ de Deugd, die, onder zijne woeste opvolgers, deze
„ aarde gedurig geheel dreigde te ontvlugten, op de-
„ zelve terug te houden. Liet zich de ſtemme der Vrij-
„ heid nu en dan hooren in den Romeinſchen Raad,
„ toen dezelve, daar hij eertijds uit Goden gevormd
„ ſcheen, het kenmerk van laaghartigheid droeg; die
„ ſtemme verhief zich uit eene *Stoiſche* borst, door den
„ mond van eenen THRASEAS en HELVIDIUS. Ja *Rome*
„ en het menschdom zouden ſtoffe hebben, de *Stoicynen*
„ en hunne Wijsbegeerte te zegenen, al hadden zij aan
„ dezelve niemand anders te danken, dan eenen ANTONI-
„ NUS, dien de Romeinen bij zijn leven eerbiedigden als
„ eene Godheid in menſchelijke gedaante, en na zijnen
„ dood vereerden als den Beſchermgeest van *Rome*,
„ opgeſtegen naar de woningen der Goden (*)." —
En wat deze ſtrenge Wijsbegeerte vermogt heeft ter voortbrenging van erntfeste trouwe en onbezweken moed, kan elk dier Voorbeelden leeren, op welken, gelijk als op eenen REGULUS en SENECA, deze verheven loſſpraak van HORATIUS, naar de vertaling des Heeren P. VAN WINTER, volledige toepaſſing vindt:

Een altoos braaf, ſtandvastig man
Voelt door geen dreigend oog van een vergramd' tiran,
Geen drift eens volks, dat hem tot euvel lokt,
Zijn vasten geest geſchokt.
't Zij 't Zuiden ſtorme op 't buld'rend nat,
't Zij Jupiter in toorn zijn' blikſem heeft gevat,
Niets deert zijn' moed, onkwetsbaar bij den val,
Bij d'omkeer van 't heelal!

(*) HORATIUS, L. III. Od. III.

BERIGT, WEGENS EEN, BIJ ZENUWZIEKTEN, ZEER WERKZAAM MIDDEL. Door C. W. HUFELAND.

Men heeft niet ſteeds nieuwe Geneesmiddelen noodig. Eene nieuwe, of naauwkeuriger beſtemde, vermenging en verbinding van reeds bekende Middelen kan ook eene voortreffelijke verbetering voor de Geneeskunde verſchaffen. Ten dien opzichte vleije ik mij, den uitoeffenaaren der praktiſche Geneeskunde een weezenlijken dienst te zullen doen, met hun eene zamenſtelling bekend te maaken, van welke ik mij, gedurende twintig jaaren, met het gelukkigst gevolg, bij Zenuwziekten, heb bediend, en nog bediene. Dit Middel is het volgende:

℞. *Fol. Aur. Virid.*
Rad. Carryophyllatæ
—— *Valerian. Sylv.*
Summit. Millefol. aa. q. p.
C. C. E.

Van deeze Species wordt, naar het verſchil van jaaren en omſtandigheden, van een tot drie eetlepels vol genomen, en des avonds met een pond water overgooten, om, geduurende den nacht, te trekken; waarna het vocht, in den morgenſtond, door een ſtuk doek wordt afgegooten, en in drie portien verdeeld, waarvan eene, vroeg in den morgenſtond, koud wordt opgedronken, de andere tegen den middag, en het overſchot des avonds. Ook kan men, bij zeer gevoelige geſtellen, meermaalen op een dag, kleine gedeelten van dit aftrekzel geeven.

Om van dit Middel eene gewenschte uitwerking te ondervinden, moet men het lang aaneen, dat is, geduurende een vierendeels of een half jaar, zonder ophouden, gebruiken, en tevens gebruik maaken van ligt verteerbaare, wel voedende ſpijzen, gepaard met het genot der vrije lucht en eene behoorlijke lichaamsbeweeging. Op zodanig eene wijze gebruikt, kan het groote Geneezingen te wege brengen, en de hardnekkigſte Zenuwkwaalen te boven komen. Het geval, waarin dit Middel inzonderheid werkzaam wordt bevonden, is eene groote

Ze-

Zenuwzwakheid, gepaard met eene groote gevoeligheid van de Zenuwen, of van de werktuigen, die tot den omloop des Bloeds dienen, of enkel van een Ingewand, en wel inzonderheid van de Longen; dewijl men, in zodanige gevallen, geen gebruik kan maaken van de gewoone ſterke, vlugge of aanhoudend prikkelende Middelen, zonder groot nadeel te bewerken. Insgelijks is dit Middel zeer geſchikt voor de Zenuwziekten van zeer aandoenlijke vrouwelijke geſtellen, in welke de prikkeling der Zenuwen ongelooflijk ſterke uitwerkzels te wege kan brengen. Eindelijk komt het ook te pas bij reeds gevormde krampachtige ziekten; hoedanige zijn, de Vallende Ziekte, de St. Vitusdans, de Catalepſis, enz.

De voortreffelijkheid van dit Middel ſchijnt te beſtaan in de verbinding van vlugge, doch zacht en bevredigend op de Zenuwen werkende, beſtanddeelen, met zodanige, die wel bij aanhoudenheid verſterkende zijn, doch zonder echter te hevig en te geweldig prikkelend op de geſtellen te werken. Hierdoor is de werking van dit Middel niet alleen verzachtend en oogenblikkelijk bevredigend, maar ook op den duur verſterkend en indirect geneezend. Wanneer de omſtandigheden het vorderen, kan men ook, met dit, andere gepaste Geneesmiddelen paaren; bij voorbeeld, Mineraale Zuuren, Metaalkalken, Uittrekzel van Hyoscyamus, enz. Meermaalen heb ik ondervonden, dat de werking dier Middelen, welke anders dikwijls nog te prikkelend is, door dit bijvoegzel aanmerkelijk ten goede wierd bepaald.

LEEVENS- EN CHARACTERSCHETS VAN DEN HEERE WILLIAM PITT, INZONDERHEID ALS STAATSMAN.

(*Vervolg en ſlot van bl.* 114.)

Wij willen nog een woord ſpreeken van de begaafdheid, welke Mr. PITT bezit, om de zaaken in het Huis der Gemeente te beſtuuren. Zijne welſpreekenheid is ongetwijfeld groot. Eenige zijner Aanſpraaken zou een DEMOSTHENES of een CICERO bezwaarlijk overtroffen hebben. Uuren lang zijn ze aangehoord door bekwaame Mannen, die geen bijwoord in dezelve te verbeteren vonden. In dit opzigt heeft hij den voor-

„ is, is hij volgens mijn denkbeeld gedaald. Ik ver-
„ klaarde op het hooren zijner eerſte Redevoeringen,
„ dat hij nimmer een groot Man zou worden. Zij
„ vertoonden de behoedzaamheid, de netheid, de be-
„ daardheid van een grijzen Redenaar; geheel zon-
„ der de ſtoute trekken van eene leevendige verbeel-
„ dingskragt, de gewoone charactertrek van een jeug-
„ dig vernuft. Voeg hierbij de gemaakte ſtaatlijk-
„ heid van manieren, welke geſchikt is om ontzag in
„ te boezemen, niet om genegenheid op te wekken; de
„ ſpreekende teekens van onmaatige hooggevoelenheid
„ van zichzelven, zigtbaar in zijn geheel uitwendig
„ voorkomen, zo lang ik hem gekend heb; zijne ge-
„ ſteldheid op Hof-eere: deeze alle zijn hoedanigheden,
„ onbeſtaanbaar met eene waarlijk groote en beminne-
„ lijke ziel. Wat mij betreft, het dunkt mij ten hoog-
„ ſten onvoegelijk, dat een zo jong en in de ſchoole
„ der ondervinding zo weinig onderweezen perſoon een
„ Volk beſtuure, en opgehoopt worde met de eerſte
„ Staatsposten, terwijl eerbiedenswaardige en bekwaa-
„ me Mannen worden uitgeſlooten."

Een gedeelte des Volks kan niet misſen de ſlimheid in het character van den tegenwoordigen Bewindsman te ontdekken, en daaruit 's Lands lot te ſpellen. Zijne vrienden kunnen niet ontkennen, dat zijne perſoonlijke gevoeligheden, die zwakheden in een Staatsman zijn, het Vaderland in groote verlegenheid gedompeld hebben. Zijnen onverzoenlijken haat tegen *Frankrijk* heeft hij van zijnen Vader overgeërfd; maar van hem mag gezegd worden:

Sequiturque patrem non paſſibus aquis:

want zijn Vader *mishandelde* de *Franſchen* niet zo zeer, maar *ſloeg* hun.

Mr. PITT's vrienden en voorſtanders hebben gepoogd, den ongunſtigen indruk weg te neemen, welken diens ſtreng gedrag gemaakt heeft op het onbevooroordeeld gedeelte des Volks, door de haatlijke Bills, die zij met den naam van *Mondſtoppende Acten* beſtempelen: dit doen zij, met zich te beroepen op de gerustheid, welke daarop in den Lande gevolgd is, vergeetende wat TACITUS bij eene ſoortgelijke gelegenheid ſchrijft: *Solitudinem faciunt pacem appellant.*

Wei-

Weinig tijds geleden werd het Volk van *Engeland* opgebeurd door de hoope, dat de Man, wiens talenten wij met die van PITT vergeleeken of daar tegen over gefteld hebben, deezen zou worden toegevoegd. Ware zulk een maatregel uitvoerbaar, welk een voordeel zou *Engeland* niet hebben kunnen raapen uit de vereeniging van zo ongemeene begaafdheden in de bevordering van de gemeene zaak! Neen! gelijk LENTULUS in het Veld, zo wilde Mr. PITT Heerfcher in den Raad zijn. Deeze beide Mannen zijn van zo wijdverfchillende hoedanigheden, dat zij nooit kunnen zamengevoegd worden. De een is edelmoedig van aart, medelijdend van hart, voelt anderer ongelegenheden, heeft infchiklijkheid met de zwakheden der menschlijke natuure: de ander is koel en onmeêdoogend, altoos meer overhellende en gereed om een misflag te ftraffen dan te verfchoonen.

Onder allen, die Mr. PITT bewonderen, hoorde men nimmer van iemand, die hem beminde. Het was de ftrenge en buitenfpoorige uitoefening van magt, bij den aanvange der jongfte beroerten, die menigeen' zo wanhoopig maakte. Het valt niet te lochenen, dat misbruikte vrijheid de menfchen onbefchoft doet handelen; maar de heillooze uitwerkzels van deeze noodloos geftrenge handelwijze zullen langen tijd gevoeld, en misfchien nimmer vergeeten worden. — Weinig twijfels lijdt het, dat, bij het uitbarften der *Franfche* Staatsomwenteling, de openhartigheid van Mr. FOX hem zou hebben kunnen blootftellen aan het gevaar om als een CATILINA te worden aangeklaagd; in welk geval een CICERO, te zijner befchuldiginge, niet verre van de hand was. Maar zou onze hedendaagfche TULLIUS, gelijk de *Romeinfche*, een pilaar met een opfchrift, om die daad te doen gedenken, verworven hebben? Zou men hem te dier gelegenheid den Behouder des Vaderlands genoemd hebben?

Mr. PITT leeft in den ongehuwden ftaat; men zegt, dat hij ongevoelig is voor de bekoorelijkheden der fchoone Sexe. Het zou, behalven bij den Paus, in elk Souverain eene zwaarigheid baaren, dat zijn Eerfte Staatsdienaar flegts een zijdelings belang heeft in het welvaaren van den Staat, dien hij beheert. Mr. PITT's inzigten zijn louter perfoonlijk, en loopen uit op eerzugt en wraak. Hij is gefchikt om alles op te zetten ter verkrijging van een door hem bedoeld oogmerk. Zijn

moed is, in die gevallen, uitſteekend kenbaar; hij is gereed, om zich, als 't ware, een te maaken met het Land, over 't welk hij heerscht; en ſchijnt vast beſlooten te hebben om de verdwijnende orde der dingen in *Europa* te herſtellen, met gevaar zelfs van 's Lands eigene onafhanglijkheid.

In het ſtelzel van verdeediging des Lands, aangenomen in gevolge van de bedreigingen des Vijands, heeft Mr. PITT, te gader met de andere Staatsdienaaren, die het omhelsden, wèl verdiend van het Vaderland: zijne bekwaamheid, egter, om ons voor nieuwe ſtampen te hoeden, hangt grootendeels af van zijne verbintenisſen met andere Staaten. De verdeediging of beſcherming onzer Volkplantingen en buitenlandſche Bezittingen zal altoos moeilijk vallen zonder Alliantien. Een toevoegzel van bekwaamheid in het Kabinet zou niet misſen dit hooge noodige daar te ſtellen. Mr. PITT ſtaat in den Lande bekend voor een Man, die de bekwaamheid bezit om Geld te heffen; eene zaak zo noodwendig, daar elk de hand wel diep ſteekt in de Nationaale ſchatkist. Mr. FOX ſtaat buiten 's lands nog meer bekend van wegen zijne opregtheid en kloek verſtand in de wederzijdſche betrekkingen der ſtaatkundige belangen. Is Mr. PITT de grootſte Redenaar; Mr. FOX is de bekwaamſte Staatsman. Hij zou gewis kragtdaadig onzen Vijand wederſtaan, indien niet overwinnen; niet door het Zwaard, maar door Wijsbegeerte. Dit is het *weezenlijk wapen*, 't geen hij met kragt zou zwaaijen; terwijl onze Vijand ſlegts gebruik maakt van een voorgewend wapen der Wijsbegeerte.

De aangeboorene of verkreegene bits- en bitterheid van de geſteltenis onzes tegenwoordigen Eerſten Staatsdienaars wekt de vijandſchap meer en meer op, en drijft aan tot het te werk ſtellen van nieuwe middelen om ons te vervaaren en te beledigen. Het ſtelzel van PITT is groot, maar tevens verwoestend — onze zegepraalen verzwakken ons. Hetgeen onze Vlooten kosten, moet in 't einde ons uitputten, ſchoon het ons gelukte om daadlijk elk vijandlijk ſchip in zijne eigen haven op te ſluiten.

Dat wij, derhalven, ernſtig en in tijds overweegen, of wij in de bekwaamheden van PITT, die buiten twijfel ſchitterend zijn, de middelen vinden om onze veiligheid en voorſpoed daar te ſtellen. Denkt men zulks

niet,

niet; 'er zijn conſtitutieele middelen om die twijfeling te verſtaan te geeven, en die ſtrekking ten kwaade te keer te gaan.

Mr. PITT's talenten hebben hem zeker vijanden berokkend: want het is den menſch eigen, te benijden wat boven zijn bereik is. Doch 'er doen zich gevaaren op, bij 's Mans aanblijven in het Opperſtaatsbewind. Hij is vast aan zijnen post gehegt, en heeft Boudgenooten, die hij met drift aanzogt, in een kwaaden luim verlaaten. Heeft men PITT, van wegen een zijner Talenten, met CICERO vergeleeken; hij mag ook met dien Man vergeleeken worden ten aanzien van eenen diens grondregelen, getoond in den raad, welken die *Romein* aan zijnen Vriend gaf; welke beſtondt, om zich op eenen goeden voet te houden met de Bezorgers der Inkomſten, of, met andere woorden, met de *Actie*handelaars, en, deezen, gelijk QUINTUS SCÆVOLA deedt, zich niet tot vijanden te maaken. Om dit ſlag van volk te verpligten en te begunſtigen, heeft Mr. PITT niet alleen toegeſtemd in eene ſoort van Nationaal Bankroet, maar hun vergund, een ſtelzel van omloopend Papieren-geld, van eene onbepaalde uitgeſtrektheid, daar te ſtellen: een ſtelzel, 't welk niet kan misſen den prijs van alle leevensnoodwendigheden te verhoogen: zo dat vreemde ſchepen, in onze havens komende, zich buiten ſtaat zullen vinden, zich op onze markten te voorzien.

Om deeze Schets van dit buitengewoon Character te beſluiten, over wiens Staatsdienaarſchap Boeken zouden kunnen volgeſchreeven worden; wij denken dat hij *groot* mag genoemd worden, ſchoon hij de *Magnus Apollo*, ten deezen tijde, niet is bij de *Britſche* Patriotten. Een trek van grootheid van Character betoonde hij: Toen de moedige Republikeinen in de Nationaale Conventie van *Frankrijk* hem bij de wereld aanklaagden als *een vijand van het Menſchdom*, en de Hervormers in *Engeland* hem bij hunne Landgenooten aanduidden als *een verwoeſter van de Britſche Conſtitutie*, kon geen vrees voor gevaar ('t welk men weet dat bij zommige gelegenheden de moedigſte geesten overweldigt) hem beweegen om eenigzins van zijne ſtrengheid af te laaten, of van koers te veranderen.

Mr. PITT heeft aan zijne vijanden geene gelegenheid gegeeven om hem van zwakheid in eenig geval te beſchul-

ſchuldigen, of als Mensch, of als Staatsdienaar. Geene ligtzinnigheid beheerscht hem. Hij beſtuurt zichzelven naar algemeene grondregels, van welken het ſchijnt dat noch vriend noch vijand hem in 't allerminſte kunnen doen afwijken. Men heeft hem nimmer van iemand hooren ſpreeken, als van een Boezemvriend. Zwaarigheid vindt hij 'er niet in, om het fortuin te maaken van allen, die hem de behulpzaame hand bieden; dan hij ſchijnt nooit eenig verlangen te toonen om de zodanigen te begunſtigen, die hem ondersteunden, toen hij eerst op het ſtaatkundig tooneel tradt. — Mr. ADDINGTON's bevordering verzwakt deeze aanmerking niet in het minſte, en Lord SIDMOUTH is aan iets anders zijn Pairſchap verſchuldigd.

EEN TOCHTJE DOOR DE BELANGRIJKSTE GEDEELTEN VAN NOORD-WALES. Door J. N. BREWER, *Esq.*

(*Vervolg en ſlot van bl.* 121.)

De gedeeltlijke ruwheid van het tooneel rondsom ons heenen verzagtte ongemerkt wanneer wij *Bala* naderden, tot dat het eindigde in eene ten toon ſpreiding van zo veel ſchoons, dat het eene ruime vergoeding mogt gerekend worden voor mijlen ſlegt moeraſſig land. Op eenigen afſtand ziet men van tuſſchen de zwaare bergen *Bala* voortkomen, alsmede het Meir en duizend bijzonderheden, alle toevoegzels tot de ſchoonheid.

De ſtille boezem des Meirs is omringd door heuvelen en rotzen, in eene aangenaame verſcheidenheid; de zijden der heuvelen zijn menigmaal digt begroeid met kreupelhout; de ſtoute ommetrekken der rotzen leveren eene groote verſcheidenheid van gezigtspunten op. Ieder laager gedeelte des hier opengeſchooven tooneels is verſierd met vrolijk aanlachende hutten, en de weinig beſchutte Stad ſchijnt gemak zonder praal te belooven.

Schoon *Bala* eene der aanmerkelijkſte Steden van *Noord-Wales* is, wat de volkrijkheid betreft, vindt men 'er de morſigheid en ſmaaklooze woeling niet, zo gemeen anderzins in de *Engelſche* Landſteden. De ommetrek heeft het voorkomen van een groot Dorp; rijen van boomen beſchaduwen de wijd van elkander ſtaande huizen;

zen; geen met ſteenen belegde weg doet het rijtuig ratelen. Alles is gelijk 't Meir, 't welk den naam aan de Stad geeft, — opgeruimdheid zonder verlamming.

Het woord *Bala* beteekent, zo ik geloof, in den oorſpronglijken zin, de plaats, waar een rivier of poel uit een Meir voortkomt, en werd derhalven aan deeze plaats gegeeven uit hoofde van die zelfde plaatslijke bijzonderheid, welke zo algemeen in de benaamingen hier te lande wordt waargenomen. Noch de geſchiedenis, noch de overleevering beſchrijven *Bala* als de plaats, waar eenige van die onrustige voorvallen gebeurden, die belangſtelling inboezemen en de gevoelens des harten gaande maaken. —— Eene door kunst opgeworpene hoogte aan het einde der Stad ſchijnt nogthans, en uit hoofde van den naam, door de Bergbewooners daaraan gegeeven, *Tommen-y-Bala*, en van den aart des aanlegs, te doen denken, *dat dezelve aangelegd is tot eene wagtplaats.* Twee *dergelijke hoogten in de nabuurſchap* zetten kragt bij aan de waarſchijnlijkheid, dat de *Romeinen* hier den ſtandaard geplant hebben, zo diep geverfd in het bloed der zodanigen, die zij, met de kieschheid hunner beſchaavinge, den naam van *Barbaaren* gaven. GIBSON gewaagt van een Kasteel, niet verre van hier te zien: van deeze overblijfzels kon ik geene kundſchap altoos opdoen; en het blijkt niet, dat 'er eenig verhaal voorhanden is van den eigenaar of de lotgevallen dier Sterkten. De zich in deeze ſtreeken onthoudende Prinſen van *Wales* hielden deeze plaats te onvast, in den tijd van gevegten en roof, ſchoon in eene bergagtige ſtreek afgeſcheiden; zij zogten, ten verblijve voor buitenſpoorige vrolijkheid, de vastigheden van *Snowdonia*, waar zij ſtoutlijk de magt van eenen HANNIBAL konden tarten, en tevens zich in vermaaken baaden.

Naardemaal een Reiziger bezorgd moet weezen, om bij wijlen kleine kundigheden, door hem opgedaan, mede te deelen, vermeld ik met vermaak, dat het onthaal te deezer Stede allerkeurigst is; ten minſten zo vonden wij het ſchaapenvleesch, zindelijk opgedischt en gulhartig aangeboden. De lekkerbek, die zorgvuldig de plaatslijke lekkernijen opteekent, en oordeelt dat het gebrek aan natuurlijke zeldzaamheden ruim en rijklijk vergoed wordt door eene welvoorziene tafel, moet hier niet vergeeten te vraagen na de *Gwiniad*. Deeze kleine visch is bijzonder eigen aan Alpiſche gewesten. Men

zou

zou de benaaming, aan denzelven gegeeven, door *Wijting* kunnen vertaalen; doch de visch verschilt van dien wij met dien naam bestempelen. Nimmer wordt hij met den hoek, maar veelvuldig in netten gevangen. De *Gwiniad* onthoudt zich bestendig op den grond des Meirs, en gebruikt tot voedzel eene plant, die alleen gevonden wordt in water dat van het gebergte stroomt.

Als een bewijs van de schijnbaare eenvoudigheid deezer streeken, mogen wij vermelden, dat de klok geluid wordt 's morgens ten zes en 's avonds ten negen uuren, ten teeken dat de winkeliers hunne huizen moeten openzetten en sluiten. — Dan eene veel belangrijker en ongevalliger bijzonderheid staat mij hier te boeken; naamlijk de hier zeer veel opgangs maakende *Methodisterij*. Deeze droefgeestige bijgeloovigheid, dit doodlijk vergif voor zedelijkheid, verspreidt zich, met een verdelgenden invloed, wijd en zijd. De eenvoudigheid, de openhartigheid der bergbewooneren, en hunne onschuld, gaan 'er door verlooren. De naargeestige leerstellingen deezer geestdrijveren hebben zints langen tijd voet gehad in *Wales*. Onlangs, nogthans, hebben zij zich met eene onrustbaarende schielijkheid verspreid, en dreigen wantrouwen, geveinsdheid, en een geheelen sleep van daarmede gepaard gaande ondeugden, in te voeren in eene plaats, waar voorheen opregtheid en heuschheid woonden.

Ik was te *Bala* nieuwsgierig om de vergaderingen der *Methodisten* bij te woonen, welke uit eenige honderden personen bestonden. Een zonderlinger schouwspel kan men zich naauwlijks verbeelden. De vergadering bestondt meest uit lieden van de laagste klasse, en het grootste getal uit vrouwen. Naardemaal de Leeraar in oud *Britsch* het woord voerde, kon ik den loop zijner Leerreden niet ten volle nagaan; doch zijne voordragt moet van een treffenden en zielroerenden aart geweest zijn, dewijl de toehoorders, bij aanhoudenheid, hunne toestemming aan het gezegde gaven, door vervaarlijk geschreeuw, en uitboezemingen, gepaard met traanen en snikken. Het uitwerksel van dit Concert kan men gemaklijker begrijpen dan beschrijven, schoon het beiden een zwaare taak is. Verbeeld u zo veele onderscheidene toonen, als de ruwe gorgel van een inboorelng deezes lands op 't onverwagtst in 't midden eener volle vergadering laat hooren; en gij zult mij wel willen toestaan,

dat

dat (naa het bedaaren van de eerſte aandoeningen van verwondering en ſchrik) de lachſpieren van iemands aangezigt niet zeer beweeglijk moeten weezen, die derzelver werking kan wederhouden. — Om deel te neemen in deeze wonderlijke Godsdienſtviering, komen geheele hoopen van bergbewooneren uit zeer wijdafgelegene ſtreeken. Wanneer een geliefd Leerling van STENTOR het woord zal voeren, verlaaten Mannen en Vrouwen kinderen en huis, en gaan te voet een weg van verſcheide dagen, om deel te neemen in de elendige krankhoofdigheid van een enkel uur. Dewijl de arbeid onvermijdelijk verwaarloosd wordt door dit bedrijf, en eene gifte aan den Leeraar een noodig vereischte is uit de met eelt overdekte handen deezer arme hutbewooneren; is het waarſchijnlijk, dat misdrijf, uit gebrek gebooren, het gevolg zal weezen: welk een droevig uitzigt voor den Menſchenvriend!

In de eenvoudigheid deezer lieden moet die Geestdrijverij de uitgeleezenſte voorwerpen aantreffen. Begaafd met een groot aandeel van gevoeligheid, en onvoorzien van alle kragt des oordeels, krijgt de Prediker, die het ſterkst ſchreeuwt, den grootſten aanhang. Wat zijne Leerreden betreft, die is niet aaneengeſchakeld, maar vloeit voor de vuist weg; genoeg, indien zijne voordragt van een treffenden en hartroerenden aart zij. De uitwerkzels van die gevoelige en geheel driftige voordragt bij dit landvolk laat zich wel begrijpen, hoe zeer tot ſchande van 's Menſchen Rede! Op vastbepaalde tijden worden 'er bijeenkomſten gehouden, waar beroemde Predikers het woord voeren; 't zijn veelal Kleeder- of Schoenmaakers, die dit beroep ter hand ſlaan. De bijgeloovige Boeren ijlen na de gelukkige plaats, waar zij wat goeds kunnen hooren, en brengen gaarne wat bij voor het troostlijk woord, 't welk van de lippen dier Geestdrijveren vloeit. — Onder het gehoor worden hunne driften allengskens ſterker opgewekt — uitroepingen worden gevolgd door geſteen, tot zij, geheel door verrukking aangegreepen, van de zitplaats opſtaan en vol vervoering opſpringen. Hiermede houden zij aan, tot dat de hitte der verbeeldingskragt bedaart; en hij wordt voor den ijverigſten en godsdienſtigſten gehouden, die het hoogst opſpringt en het langst tiert; de man, wiens ontſtelde geest zijne lichaamsgeſteltenis het minst verzwakt heeft, draagt den zegepalm van

Gods-

Godsdienſtigheid weg. Kunnen de woedende geestvervoeringen van *Oosterſche* Dweepers, in ongerijmdheid, de niets bepaalds bedoelende geweldige vervoeringen deezer Dweeperen overtreffen?

Eenigen twijfelen niet, den opgang deezer Geestdrijverije toe te ſchrijven aan het gedrag der Geestlijkheid: dan met meer gronds zou men mogen beweeren, dat de plaatzen, tot den openbaaren Eerdienst beſtemd, zo wijd en zijd in het gebergte verdeeld zijn, dat eene ſoort van noodzaaklijkheid de Dorpelingen dringt om zich bij dusdanige Veldpredikers te vervoegen (*). Maar, in de nabijheid van *Bala-Pool* bij den avond-dienst in de Kerk gaande, ſtond ik niet weinig verſteld, dat, in eene ſtreek, welke, met andere vergeleeken, volkrijk genaamd mag worden, niet meer dan twaalf perſoonen in de Kerk waren. Dan mijne verwondering hieldt op, als ik, na *Bala* teruggaande, mij omringd vond door eene menigte, genoeg om de Stad te bevolken. Ik vernam, dat die hoop een *Methodistisch* Prediker in een veld hadt hooren preeken.

Dan, de oorzaak van dit verſchijnzel aan zijne plaats en voor een bekwaamer onderzoeker overlaatende, beklom ik den berg, van waar men het gezigt heeft op het geheele tooneel van deeze ſchoone landſtreeke. De helder blaauwe hemel ging gepaard met eene zagte ſtilte; de glans der ondergaande Zon werd door den ſpiegel des Meirs terug gekaatst; elke kleine ſchoorſteen der hutten rookte, en duidde genoegen en ſtille rust aan; de rotzen, verzagt door de ondergaande Zon, toonden zich min ruw en akelig; terwijl, in het wijkend verſchiet, de bergen *Arran* en *Cader Idris* eene ſtoute houding van grootheid gaven aan den buitenkant der ſchilderije. Hoe kon de aanſchouwer van zulk eene vertooning nalaaten eene klagte uit te boezemen, dat bijgeloof en dwaasheid ontſierden, wat de Natuur zo lieflijk en zamenſtemmend vertoonde!

Met de grenzen van *Bala-Meir* geraakten wij meer bekend, dan wij noodig oordeelden: want, wanneer wij eindelijk beſlooten dien oord te verlaaten, deedt of de on-

(*) Men verhaalde mij, dat de Biſchop van *Bangor* een plan hadt, om Kapellen te doen ſtichten, in de plaatzen, meest van *Snowdon* verwijderd.

onoplettenheid onzes wegwijzers, of gebrek aan bevatting aan onzen kant, ons een verkeerden weg opſlaan; zodat wij, eenige uuren gereeden hebbende, welke wij meenden dat ons nader aan huis zouden brengen, bevonden het Meir rondgereeden te hebben, en te *Bala* wederkwamen. Deeze ondervinding ſtelt mij in ſtaat om de Reizigers in deeze ſtreek te verzekeren, dat het rondrijden van dit Meir, het grootſte in *Wales*, zes mijlen lang en één mijl breed, eenige ſchoone gezigten oplevert. De vriendelijkheid van een Boer gaf mij een hoorn, met egte *Metheglin* (*) gevuld.

Van *Bala* beſlooten wij de *Engelſche* grenzen op te zoeken, door *Llanvilling*; ſchoon ons berigt was, dat het eerſte gedeelte van den weg bergagtig en ſchaars bezogt was. Wij vonden dit berigt waarheid. De ſchielijk voorkomende afbreekingen van den weg ontdekten aan ons oog nu en dan rijke ſtreeken lands, met houtgewas begroeid, thans alle de onderſcheidene tinten van het blad in den herfst vertoonende. Uit verſcheide ſtanden op de hoogte van deezen eenzaamen weg ontdekt men op het treffendst het ſchoone der berggezigten. De Natuur heerscht hier in volle grootheid. Rots op rots geſtapeld, dringen door de wolken heen, en beſchaamen de geringe poogingen der Kunst. Van alle gemeenſchaplijke verkeering afgeſcheiden, vindt de Reiziger zich gedrongen, voldoening te zoeken in het vermaak, 't welk ontleend kan worden uit de beſchouwing van de hoogten en de ruwe affluitingen, welke misſchien geen menſchenvoet betreeden heeft, zints de dagen der Ridderſchappe, toen de oude *Britten* derwaards vlooden, om zich te verbergen voor hunne vervolgers uit de laagere landen.

Hier en daar, nogthans, ziet men kleine hutten, die een kluizenaar zich veelligt zou verbeelden eene voor hem zeer geſchikte woonplaats te weezen. — Beneden de rotzen, die over deeze hutten hangen, vloeijen zagtkens beekjes, in ernstwekkende bekooring; de hoogten bieden het afwisſelend groen van onderſcheide boomen aan. — 't Geen de Inwoonders van deeze zo buiten allen ommegang gelegene ſtreeken een goeden weg noemen,

(*) *Metheglin* is een oude *Welſche* drank, gemaakt van Honig en Speceryen, te gader in water gekookt.

men, beſtaat in een door kunst gemaakten weg aan den rand eens ſchriklijken bergs; langs deezen bereikt men een klein Dorp, waar een lomp en oud uithangbord, met het jaartal 1750, u berigt, dat 'er eene plaats des intreks is in de *Nieuwe Herberg*.

Het verblijf in deeze ſchuilplaats, hoe gering ook, was ten hoogſten welgevallig, naa eene lange en verdrietige omzwerving. Hier bragt ik, in eene onvrijwillige onthouding, den avond en nagt door; want mijne Waardin hadt geen anderen drank, dan de voor mij ondraaglijke *Cwrw*: dan onze tafel was beter voorzien van het noodige, dan wij hadden durven verwagten; een gekookte koude ham diende ons tot middagſpijze, en ongevraagd kwam 'er tot het avondeeten op tafel een voorbout van een ſchaap, met aardappelen, die, in navolging der zo even van ons doorgezworvene bergen, toorenswijze op elkander geſtapeld waren: ik geloof dat de ſchotel wel zes ponden bevatte. Hier troffen wij de oude goedkoopheid der *Welſche* Herbergiers aan: voor dit wel niet zonderling, doch goed en overvloedig eeten, het verblijf, en de ſtalling van het paard, betaalden wij ruim vier — ſchellingen.

Llanvilling is eene Stad van eenig aanbelang en koophandel. Op mijne vraage aan een oud *Engelschman*, die daar was gaan woonen, welke de voornaamſte bijzonderheden waren, voor een Vreemdeling daar ter Stede te zien, zweeg hij eerst ſtil; dan, zijn voorhoofd gewreeven hebbende, gaf hij mij, met een air van herinnering, ten antwoord: „ dat hij wegens *Llanvilling* „ niets merkwaardigs wist, dan dat men 'er uitſteeken„ de *Ale* brouwde." Nu, ſchoon goede *Ale* geenzins een verwerplijke drank is, zou men ze zo verre niet gaan zoeken; dan op reis kan ze verkwikken. Ik dronk 'er van, en vond ze overheerlijk. Bij onderzoek bleek mij, dat 'er veel *Ale* hier voor *Londen* gebrouwen wordt, en aldaar onder den naam van *Welſche Ale* bekend is. De Inwooners en de lieden daaromſtreeks toonen, dat zij dien drank lusten. Vader en Zoon, van geſlachte tot geſlachte, leeven niet van *Ale*, maar ſterven van *Ale*. Men heeft waargenomen, dat het overdaadig gebruik van oude *Ale* zo veele jonge Weduwen maakt.

Huiswaards aan reizende, werd alles meer *Engelsch*; het land werd vlakker — even gelijk de golven van eene door ſtorm opgeruide zee, bij het ſtillen van den wind, af-

afneemen. Het laatſte vertoon van *Welſche* Landſchapſchilderij verkreegen wij naa het overvaaren van het *Elliſmore*-Kanaal: het waren de bergen van *Montgomeryſhire*, in eene grootſche verwarring; zij ſcheenen eene ontzagwekkende ſchriklijke grensſcheiding op te leveren.

Men moge misſchien beweeren, dat het oog de eigenlijke bron van vermaak vindt in het beſchouwen van eene vreedzaame, uitgeſtrekte Valei. Wij beſchouwen den groot geweld maakenden, en als 't ware donderenden Waterval, die geheele landſtreeken onder water zet, in deszelfs grootſche woede, met dezelfde aandoeningen, als wij gevoelen bij het herinneren der groote daaden van ALEXANDER, die een bedwelmenden ſtraal van roem verſpreidt, bij het verwoesten van landen en volken. Wij beeven op het beſchouwen van beide; doch kunnen onze bewondering niet weigeren. — Met dat al, zo onderſcheiden en veelvuldig zijn de bekoorelijkheden van het door mij doorreisd Gewest, en zo veele verrukkende voorwerpen verſchaft hetzelve, dat men zich niet hebbe te verwonderen, dat dezelve de oude Barden zo verhevene Zangen inboezemden. Ik verliet het niet zonder ontroerende aandoening, en bevreemdde mij geenzins over de gehegtheid, die den ouden *Brit* aan zijnen vaderlijken grond verbindt.

BEZIGTIGING VAN HET ADMIRAAL-SCHIP DE VICTORY, LIGGENDE OP DE REEDE VAN GILLINGHAM, NABIJ CHATHAM, NAA DEN ZEESLAG VAN TRAFALGAR, DEN 21 VAN WIJNMAAND 1805.

In een Brief van J. EVANS aan een Vriend, den 13 van Louwmaand 1806.

MIJN HEER!

Vergezeld van drie Heeren en een jong Heer, bragt ik den ganſchen morgen van den zevenden Januarij 1806 door met het bezigtigen van de *Victory*, liggende in de Rivier *Medway*, omtrent vier mijlen beneden *Chatham*. Dit Schip wordt daaglijks bezogt door honderden uit verſcheide deelen des Lands. Veelen komen uit *Londen*, en men zegt dat 'er uit *Schotland* lieden zich derwaards vervoegen. Het is zeker een voorwerp, de nieuwsgierigheid ſterk opwekkende, als het

tooneel van Lord NELSON's laatſte leevensoogenblikken niet alleen, maar tevens als het Admiraal-ſchip, 't welk den gedenkwaardigen Zeetriumph bevogt.

In ons kleine vaartuigje de *Victory* naderende, werden wij gevoelig getroffen door de grootheid des Admiraal-ſchips. Wij ſtonden verſteld wegens de verbaazende hoogte en lengte van dit Zeegevaarte, met vier rijen geſchut boven elkander. Wij zagen egter 't zelve niet op het voordeeligst: het wand was afgenomen; het geſchut weggehaald. Dan wij konden ons gemaklijk verbeelden, welk eene ontzettende vertooning het moet gemaakt hebben in volle toerusting, en hoe ſtaatlijk het moet gezeild hebben op den wijden Oceaan! De zijden waren door en door geſchooten; doch dewijl eenige van de gaten met lood bedekt waren, hadt het zulk een doornageld voorkomen niet, als wij zouden hebben mogen verwagten.

Wij klommen aan de zijde van het Schip op, bij de valreepen, met groene baai bekleed; dan de hoogte was zodanig, dat het ons vrij veel moeite kostte om het boord te bereiken; doch 'er was geen ander middel om op het Schip te komen; en zonder die touwen wel deeg vast in onze handen te klemmen, konden wij het gevaar, van in de diepte, met waarſchijnlijk verlies van ons leeven, neder te ſtorten, niet ontgaan. Zeelieden zullen gewislijk lachen over deeze in hun oog beuzelagtige gevaaren; maar lieden, op het land gewoon, komen ze daadlijk ontzettend voor.

Bij de Zeeofficieren van de *Victory* aangediend en ingeleid, ontvingen zij ons zeer beleefd, en vertoonden ons al het beziens-waardige. De Masten, of liever wat van de Masten was overgebleeven, trokken, in de eerſte plaats, onze aandagt. De Bezaansmast was in het gevegt weggeſchooten; men hadt een hulpmast opgerigt. De Groote Mast droeg ontelbaare teekens van musketſchooten. De Voormast was in een zeer gehavenden en zwakken ſtaat, van boven tot beneden door kanonkogels afgeſplinterd. De *Franſchen*, zegt men, ſchieten altoos ſterk op de Takelagie, agtende hierdoor het meeste nadeel en de grootſte ontredderíng toe te brengen. —— Daarenboven hebbe men, in het tegenwoordige geval, te bedenken, dat, Lord NELSON recht op den vijand aanhoudende, zonder eenig ſchot te doen, het voorſchip zulk eene zwaare kanonnade moest doorſtaan, als een gewoon ſchip in de diepte zou geboord hebben. Bij dit aanzeilen kwam 'er een kanonkogel aan het voorſchip in, liep de lengte van het ſchip af, en velde in dien loop dertig zeelieden; dus het dek ſchoon veegende als een bezem der verdelging. Oorlog! verſchriklijke Oorlog! wat kan ontroerender zijn voor een nadenkenden geest? wat killer ſchrik verwekkend voor een gevoelig hart?

Men verhaalde ons, dat, op den morgen van den Zeeſlag, de

de Officieren zeer peinzend en ſtil waren, denkende aan het werk des doods, 't welk op hun wagtte. Eenigen, egter, waren 'er, die meer dan gewoonlijk gemoed ſcheenen; en men hadt waargenomen, dat deeze eigenſte Perſoonen in de hitte des gevegts ſneuvelden. Zo weinig weeten wij van het goed of kwaad, 't geen ons boven 't hoofd hangt! Zo onkundig zijn wij van het lot, in den ſchoot der toekomſte verborgen! —— Het eigenst oogenblik, dat een Schepeling wordt doodgeſchooten, is het oogenblik zijner overboordwerping. Een ontzettend voorbeeld van de ſlagting diens dags was, dat een Officier het hoofd van de ſchouders werd geſchooten, wanneer hij zo even de brokken van een ander Officier opgenomen en in de diepte der zee geworpen hadt. In de daad, de voorbeelden van onverwagte en oogenbliklijke verdelging moeten, geduurende den Zeeſlag, ontzettend veelvuldig geweest zijn! —— deeze, gepaard met het gejammer der gewonden, zieltoogenden en ſtervenden —— vergezeld van het onophoudelijk gebalder des geſchuts, en het geklots der golven —— leveren aan de verbeelding eene ſchilderij op, welke de ziel, met eene treurige droefgeestigheid, moet overweldigen.

Het buitenſte gedeelte van de *Victory* bezigtigd hebbende, wees men ons de plaats aan, waar Lord NELSON ſtondt, wanneer de doodlijke kogel hem trof. Hij was bezig met te wenden na 's vijands ſchip, en orders te geeven tot dit werk der verdelging, waarmede zij op het drukst bezig waren. —— Wij gingen in de piek, in 't achterſchip, diep onder 't water, werwaards hij, gewond zijnde, oogenbliklijk gebragt werd, en zagen de bank, op welke hij zich uitſtrekte en den geest gaf! Het éénig licht te deezer plaatze was dat van zes lantaarns; rondsom hem waren de gewonden en ſtervenden; vooraan ſtondt eene tafel, waarop de zodanigen werden uitgeſtrekt, wier wonden eene oogenbliklijke afzetting der ledmaaten vorderden. Hier gaf de Held zijn' laatſten ſnik —— vraagende, in de jongſte oogenblikken, bij korte tusſchenpoozingen, hoe veel van 's vijands ſchepen geſtreeken hadden? en toen, met moeite, eenige oogenblikken adem gehaald hebbende, blies hij, zonder eenigen zugt te loozen, den laatſten leevensadem uit!

's Volgenden daags werd het lichaam geopend. Men vondt eindelijk den kogel digt bij de wervelbeenderen van den rug, zijnde door den ſchouder heen gedrongen, boven de vier Ordens-Starten, welke hij te deezer gelegenheid hadt omgehangen; dezelve was gegaan door het regter deel van de long, hadt drie ribben beſchadigd, en de holte met bloed gevuld. De ingewanden en het hart werden vervolgens uit het lijf genomen, en het laatstgemelde ter voorige plaatze gelegd. Het lichaam werd met katoenen windzelen omwonden, zo ook

de beenen; een hemd werd over alles heen getoogen, het aangezigt bedekt, en daarop het lijk in eene kist met rum gelegd; vervolgens daar uit genomen, en in eene andere kist met rum geplaatst; het hoofd rustte op de borst; men voegde de leden geschikt bijeen. Eindelijk in eene kist nedergelegd zijnde, was het hoofd sterk gezwollen, zo dat de gelaatstrekken geheel onkenbaar waren; men dagt dat 'er eenige tijd zou noodig zijn, eer de geesten des vogts verteerd waren, wanneer het gelaat de gewoone gedaante weder zou aanneemen.

Wanneer wij nagaan de handelwijze, gehouden om het sterflijk deel van een zo beroemd Persoon te bewaaren, kunnen wij niet nalaaten onze gedagten te laaten gaan over de natuur van het Verstandig Beginzel, 't welk hetzelve eenmaal bezielde. Waarin bestondt het weezen daarvan? en werwaards is het heen gevaaren? — Deeze zijn vraagen, die de menschlijke naspeuring verstommen; — deeze zijn verborgenheden, door de rustlooze naspeuring der menschen niet op te klaaren. — Neen! hij is nedergelegd in het donkere en stille graf; en daar, daar laaten wij hem. Zijne dankbaare Landgenooten hebben aan zijn overschot eene maate van eere beweezen, grooter dan de Jaarboeken onzes Lands wegens iemand vermelden!

Eenigen tijd bragten wij door in de kajuit van Lord NELSON, waar wij verschelde pakken zagen, genommerd en met zijn naamteeken gemerkt. Wij zagen de sopha, de schilderijen enz., die dit scheepsvertrek versierden. De hangmat, waarin hij gewoon geweest was te rusten, hadt men opgepakt; de afgezonderde plaats, waar dezelve gehangen en ter slaapplaats gediend hadt van den Held, die nu den doodslaap slaapt, wees men ons aan. Een kleine tafel, aan boord van 't schip vastgemaakt, stondt nog. Aan deeze bragt hij een groot gedeelte zijns leevens met schrijven door; naast hem hing een Hangkompas, 't geen hem den koers des schips aanwees. Agter in zijne kleine Boekenkas zag men een gat, daarin gemaakt door een kanonkogel, ten tijde des gevegts; deeze vernielde de glazen deur, en eenige boeken werden op den grond geworpen. Wij zagen verscheide andere merkteekens van de verwoesting, te dier gedenkwaardige gelegenheid veroorzaakt.

Van 't scheepsdek terug keerende, boodt men ons zeer vriendelijk een glas Rum aan; wij vonden dezelve uitsteekend goed. Dit den Officieren te verstaan geevende, sprak een hunner: „ Wij zijn blijde, Mijn Heer! dat deeze Rum u smaakt: die „ Rum is van dezelfde soort als die, waarin wij het overschot „ van Lord NELSON bewaarden!" — Gij kunt hieruit afneemen, hoe alles, wat de verst-afstaande betrekking heeft tot den verscheiden Held, in diepe hoogagting gehouden wordt. Zelfs een lok van zijn hair, in eene borstnaalde bewaard, toonde men ons, als een hoogschatbaar overblijfzel. Dit hair was ligt grijs:

grijs: dan de poeder, welke hij gewoon was te draagen, bragt waarſchijnlijk veel toe aan de kleur.

Lord NELSON blijkt alzins zeer geagt en bemind geweest te zijn bij de Officiers en verdere Schepelingen: want, geduurende ons kortſtondig verblijf aan boord van de *Victory*, hoorden wij verſcheide onvoorbedagte uitdrukkingen tot eer van 's Mans nagedagtenis. — Aan een' der Officieren gaf ik mijn leedweezen te kennen, dat de Vlootvoogd in den Slag zijne Ordensteekenen gedraagen hadt, door welke hij als een flagtoffer des doods werd uitgekipt. Ik ontving hierop ten beſcheid; dat, daar NELSON ſteeds gewoon was dezelve te draagen, het afleggen vrees zou aangeduid hebben; en daar de vrees een beſmetlijke hartstogt is, zou zulks van zeer nadeelige gevolgen bij het ſcheepsvolk hebben kunnen weezen. Dit aangenomen zijnde als het beginzel van 's Helds gedrag, 't welk veelen zo berisplijk gevonden hebben, deedt hij eene loflijke, ſchoon heillooze, opoffering aan het Vaderland.

Van de *Victory* afgaande, vonden wij ons eenigzins belemmerd door het aantal der vaartuigen, die het Schip omringden, gelegenheid wagtende, om, gelijk wij gedaan hadden, de nieuwsgierigheid te voldoen. — Weder in onze boot gekomen, gaven wij den roeijer last om ons na het Schip de *Sandwich* te brengen, op omtrent eene mijl afſtands gelegen. Dit was het Schip, waarop RICHARD PARKER, wegens de muiterij, welke de geheele Natie in verlegenheid bragt, geſtraft werd. Het was het tooneel geweest zijns misdrijfs, en diende ook ter ſchouwplaatze zijner ſtraffe. Thans is dit Schip geſchikt om 'er de Krijgsgevangenen in te bewaaren. Tegenwoordig bevonden 'er zich meer dan 800 Krijgsgevangenen, bij den Zeeſlag van *Trafalgar* bekomen.

Zeer gemaklijk, langs eene daartoe geſchikte ladder, opklimmende, kwamen wij aan boord, en werden door den bevelvoerenden Officier met alle beleefdheid ontvangen. Wij zagen bijkans de helft der gevangenen, die, om zich te verluchten, op het dek gekomen waren; doch het ſtondt ons niet vrij, met hun te ſpreeken. Wij zagen op hun neder van eene hoogte, zo dat de arme ſchepzels de vertooning maakten van een hoop ſchaapen in een afſchutzel: zij ſtonden zo digt opeen gepakt, dat zij zich naauwlijks konden beweegen. Nimmer, zeker, zag ik zo veele zeldzaame gedaanten bijeen gedrongen. Het meerendeel beſtondt uit *Franſchen*; 'er waren eenige *Hollanders*, weinige *Spanjaarden*, zommige *Mooren* zo zwart als inkt; anderen hadden het voorkomen van *Joden*. Onder den hoop bevonden zich twee of drie *Egyptenaars*; men zeide dat het *Mameluken* waren, door BONAPARTE zelf uit *Egypte* gebragt: hunne door de zon verbrande weezens en zonderlinge harlekijns-kleeding maakten de vertooning nog zeldzaamer. Allen, egter, zagen zij 'er gezond uit, en ſchee-

genooten of Broeders niet, maar brengen *Kouskou* of Rijst aan, waarbij zij altoos eenige lekkernijen voegen.

Op deeze wijze brengen zij den geheelen dag door; en omtrent den avond heb ik menigmaalen opgemerkt, dat die zelfde perſoonen ter zelfde plaatze bijeen waren met dezelfde vrolijkheid en opgeruimdheid van geest; het onderhoud bleef zo leevendig alsof het eerst begon.

De nagt maakt toch een einde aan deeze *Palavers*, en het gezelſchap ſchikt zich tot Danſen. Dit geſchiedt, geduurende het drooge jaarſaiſoen, in de open lugt, en als het regent, onder de *Bentaba*. De *Negers* zijn op deeze vermaakneeming zo zeer geſteld, dat, een geheel jaar lang, alle de Inwoonders van *Africa* in deeze ſtreeken onledig zijn met danſen.

Een overdekte hut, welker bouw niets noemenswaardigs kost, eenige ellen gemeen linnen, en zes pond rijst elken dag, zijn genoegzaam, om een Vader, Moeder, en vier of vijf Kinderen, te huisvesten, te kleeden en te voeden. De *Neger* verzamelt zelf de ſtoffe, noodig tot het vervaardigen van zijne wooning, en hij is zelf de bouwer. De Vrouwen vervaardigen katoen, en maaken de kleederen: twintig dagen arbeids in een geheel jaar zijn genoegzaam om hun te verzekeren van een overvloedig voedzel: zo dat het beſtaan van een *Neger*-gezin gezegd mag worden eene gunſtige gave der Natuur te weezen, zonder kosten of vermoeienis. Van hier is de ongehuwde ſtaat naauwlijks in *Africa* bekend: in de daad, dezelve is zo hoogst zeldzaam, dat hij tot ſchande ſtrekt van hem, die deezen leevensſtand omhelst.

Men hebbe op te merken, dat de algemeene geſteltenis der *Negeren*, in hun Geboorteland, hun het leeven doet ſlijten zonder arbeid, zonder kwelling, en zelfs zonder zorgen; altoos overgegeeven aan eene zagte hartstogteloosheid, bevrijd van de onrusten en kwellingen, die de *Europeaanen* bevangen. Sober en gemaatigd van aart zijnde, rekken de *Africaanen* hun leeven doorgaans tot vijf-en-zestig of zeventig jaaren, alleen eene langzaame verandering in gezondheid en ſterkte ontwaarende; eene verandering, welke voornaamlijk moet toegeſchreeven worden aan de geduurige en al te overvloedige uitwaaſeming. En, wanneer het ſterfuur komt, treeden zij den dood zonder het minſte morren te gemoet, met eene volkomene onderwerping aan hun onvermijdelijk noodlot. Altoos onderwerpen zij zich, zonder klaagen, aan dit Noodlot, 't welk, naar hun begrip, alle de lotgevallen des leevens en het uur des doods bepaalt; en zij betaalen dien laatſten tol der Natuure, zonder onrust, en in volmaakte bedaardheid van geest.

EEN IETS OVER HET LACHEN.

De Mensch is de éénige onder alle Dieren, die lacht; hij is ook de éénige, die voor kitteling vatbaar is. De Ouden hebben altijd twee soorten van lachen onderscheiden: de eene, door eene aandoening van blijdschap veroorzaakt; de andere, zonder reden. ARISTOTELES verhaalt, dat 'er in den omtrek van den *Boristhenes* eene plant groeit, wier sap, met wijn gemengd, een lachen veroorzaakt, 't welk eene soort van dronkenschap is. Eene andere plant, die in *Sardinie* wast, *Apiaster* genoemd, verwekt een stuiptrekkend lachen, bij den naam van *Sardinisch lachen* bekend, en waarvan de uitwerking doodelijk is. De Ouden gewaagden verder van zedig of glim-lachen; van onmaatig lachen, *Cachinnus*, zijnde het schateren; het *Ajax-lachen*, of lachen uit woede; het *Honds-lachen*, valsch lachen, waarin men de tanden laat blinken, zoo als in vallende ziekte plaats heeft; het *Catonisch* lachen, zijnde sterk en duurzaam; het kinder- of beuzelagtig lachen.

'Er zijn menschen, die nooit hebben gelachen. ANGELUS POLITIANUS gewaagt van eene *Italiaansche* familie, in welke men nooit hadt gelachen, van vader tot zoon. De doorluchtige PHOCION hadt nooit gelachen noch geschreid. SOCRATES, daarentegen, scheen altijd een kwaadaartig lachen op de lippen te hebben. CATO heeft slegts eens in zijn leeven gelachen: hij lachte toen zeer zwaar en lang agtereen. —— Het volksbegrip houdt in, dat de dooden naa de opstanding niet meer zullen lachen. De grond dier meeninge is, dat LAZARUS, die, naa zijne opstanding, nog verscheiden jaaren leefde, en in *Provence* het Euangelie hadt verkondigd, nooit wederom zou gelachen hebben tot aan zijnen tweeden dood. —— AUGUSTINUS en andere Kerkelijke Schrijvers hebben beweerd, dat de Zaligmaaker nooit heeft gelachen. Hun voornaamst bewijs is, dat het Euangelie 'er geen woord van spreekt: inderdaad eene niet zeer voldoende reden.

Het lachen heeft eenige kranken behouden, en anderen gedood. Het heeft gevaarlijke gezwellen doen doorbreeken; het heeft slaapziekten doen ophouden. Een Geestelijke, van eene kwaadaartige koorts aangetast, kreeg een toeval van lachen, 't welk hem twee dagen buiten eeten, drinken en slaapen hieldt, naa verloop van welke hij lachende stierf. —— Men gewaagt van eene Vrouw, die nooit ter stoel ging, zonder een voorafgaand schaterend lachen. —— Een Aap, die, aan het voeteneinde van het bed van eenen Paus, die op sterven lag, speelende, de driedubbele Pauslijke Kroon op zijn hoofd zette, maakte den kranke dermaate aan het lachen, dat 'er eene heilzaame scheiding het gevolg van was, die eene volkomene geneezing aanbragt. —— Een Jongeling, die een ge-

gevaarlijken flag op de Longen hadt ontvangen, was van de Artzen en Heelmeesters reeds opgegeeven; wanneer zij, die hem oppasten, zich vermaakten, met het aangezigt van den jongſten onder hen, die aan 't voeteneinde van het bed was in ſlaap gevallen, zwart te maaken. De zieltoogende opende de oogen, en vondt de wijze, op welke zij hunnen makker beſchilderd hadden, zoo grappig, dat hij begon te ſchateren van lachen, 't welk de wonde drie ponden geſtold bloed deedt ontlasten. Van dat oogenblik af begon hij allengskens te beteren, en herſtelde volkomen.

UITSTEEKEND VOORBEELD VAN KLEIN SCHRIJVEN.

De meesten hebben zeker wel eens voorbeelden gezien van klein, zeer klein ſchrijven, waarin, buiten de kleinheid der letteren, geene aartigheid altoos ſtak, en het alleen diende om de ſcherpheid des gezigts en de vastheid van de hand aan te wijzen. Dan de Heer ADAMS zag, in de Bibliotheek te *Breslau*, aan de Kerk van *St. Elizabeth* daar ter Stede toebehoorende, een Handſchrift, 't welk iets meer hadt, dan de kleinheid van den omtrek, en iets vindingrijks bevatte. — Voor het bloote oog ziet men niet anders dan eene teekening van de VENUS DE MEDICIS, op een half blad papier in folio; dan in die teekening, door een vergrootglas bekeeken, is een Afſchrift van de *Minnekunst* van OVIDIUS, volkomen leesbaar. Alle de vijf Boeken zijn begreepen in de ruimte van tien duimen lengte en drie in de breedte.

ANEKDOTE VAN CHRISTOFFEL KOLUMBUS.

Eenige Spanjaards, op zekeren dag bij CHRISTOFFEL KOLUMBUS ter maaltijd onthaald wordende, zogten den roem diens grooten mans te verkleinen, hem tragtende te bewijzen, dat niets gemakkelijker was, dan zijne gedaane ontdekking van de Nieuwe Waereld. „ Voor 't tegenwoordige valt zulks niet langer „ moeijelijk, naadat ik u den weg derwaarts heb geweezen," antwoordde KOLUMBUS; „ doch hoe ligt zulks thans ook moge „ ſchijnen, denk ik dat gij in de uitvoering niet beter zoudet „ ſlaagen, dan in een deezer eijeren op zijn einde op de tafel „ te doen ſtaan." Naadat hij dit gezegd hadt, ſchoof men de borden en het tafelkleed ter zijde; en twee der gasten, hunne eijeren op de aangeduide wijze geplaatst hebbende, hielden ze met hunne vingeren vast; en een derde verzekerde, dat 'er geen ander middel was om ze overeind te doen ſtaan. „ Wij zul„ len eens zien," hernam de Zeeman; thans zagtjes op de tafel hebbende geſtooten met de punt van het ei, 't welk hij in zijne hand hieldt, deedt hij het overeind ſtaan.

N°. II. *Meng.* bl. 86. reg. 12. ſtaat *wel daaden*, lees *weldaaden*.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

IETS OVER SIMEONS LOFZANG.

Dikwijls heb ik mij verwonderd, dat men zoo eenſtemmig, zoo algemeen het gezegde van SIMEON verklaart als een wensch om nu uit dit leven te mogen uitgaan, en in de zalige ruste opgenomen te worden, daar hij nu leefde in de vervulling der Goddelijke beloften, aangaande de geboorte van den Mesſias gedaan, zoo aan de Kerk in het gemeen, als aan hem in het bijzonder, *dat hij den dood niet zien zoude, eer hij den* CHRISTUS *des Heeren zoude zien.*

Niet minder was ik verwonderd, als ik vrij algemeen van de Predikſtoelen hoorde, of in Geſchriften las, dat men nooit van SIMEON ſprak, dan onder de benaming van den ouden, den grijzen SIMEON, en den in ijver blakenden Godsman voorſtelde als een in jaren hoog-geklommen Grijsaard.

Vaak heb ik gevraagd: Waaruit neemt men toch een bewijs voor dit gevoelen? Is 'er in den Lofzang van SIMEON, of in den zamenhang, iets te ontdekken, waaruit men dit gevoelen, dat zoo eenparig is aangenomen, kan bewijzen? Of is het ook te rangſchikken onder die begrippen, welke van vader tot kind worden voortgeplant, en, zonder nader onderzoek, als een Burgerregt in de Kerk ontvangen? Zegt men: de uitdrukking vs. 26. geeft ons daartoe aanleiding, t. w. dat hij *den dood niet zien zoude, voor en aleer hij den* CHRISTUS *des Heeren had gezien:* ſluit dan die uitdrukking, *den dood niet zien*, of niet ſterven, (wijſt het zeker is, dat de ſpreekwijs, *den dood zien*, zegt, te ſterven) ſluit dan die belofte, *den dood niet te zien*, volſtrekt in, dat hij, welke die belofte ontvangt, een Grijsaard moet zijn, die naar het einde zijner dagen ſnelt? Maar, hoe zal men het dan ſtellen met de toezegging van CHRISTUS

king in den tekst, *hij zeide*, nam in de betekenis van *hij zong*. Immers wordt zeggen voor zingen genomen; gelijk men ook gemeenlijk ſpreekt van SIMEON's Lofzang. Hoe komt het nu te pas, dat men den wensch om te ſterven al zingende zal doen? Is het niet met den aard der zake meer overeenkomſtig, dat men zingende weldaden roemt, dan om den dood wenscht?

2. Zoo men verſtaat, dat SIMEON niet alleen door den Geest in den Tempel kwam, maar ook, als een Lofzang zingende Profeet, door dien zelfden Geest geſproken heeft, gelijk men dient te doen, wijl anders de Geest hem niet verder zou verzeld hebben dan bij zijne komst in den Tempel, daar men echter vs. 25 leest, *de Geest was op hem*; — is hij nu door den Geest gekomen in den Tempel; heeft hij door den Geest geſproken in den Tempel; of heeft hij door den Geest gezongen; zoo zal ik al het gezegde van SIMEON moeten begrijpen als *door den Geest* geſproken of gezongen te zijn. Maar kan ik nu den wensch om te ſterven toeſchrijven aan de ingeving van den H. GEEST, daar het zeker is, dat ieder mensch Gods raad in dit leven moet uitdienen, met eene ſtille onderwerping aan Hem, die onze dagen heeft bepaald, en bij wien het getal onzer maanden is? Ik weet, dat men hier tegen kan inbrengen Geneſ. XLVI: 30, waar JACOB tegen JOZEF zegt: *dat ik nu ſterve, nadat ik uw aangezichte gezien heb, dat gij nog leeft*: doch hoe verſchilt dit geval niet van het onze! JACOB bidt of wenscht niet van God om te ſterven, zoo als men denkt dat SIMEON gedaan heeft; maar geeft te kennen, dat hij nu met gerustheid den geest zou kunnen geven, verzekerd zijnde, dat JOZEF leefde.

3. Wanneer men de woorden in den tekst, zonder aan de gewone verklaring gehegt te zijn, inziet, dan zien wij, dat het woord *gaan*, of, zoo als de Onzen het vertaald hebben, *laten gaan*, is de tweede perſoon van den tegenwoordigen tijd in de aantonende wijze; en dus kan men zeggen, dat, wanneer eene zaak als ſtellig of zeker wordt voorgeſteld, men dan gebruikt de aantonende wijze; weshalve hier een kragtig bewijs is om het ſtellig te vertalen, *maakt gij los*, of *nu ontbindt gij*, en niet in eene wenſchende wijze. En waarom zal men hier een *Enallage temporum* invoeren, en den tegenwoordigen tijd nemen voor den toekomenden, om met zommigen de woorden te vertalen, *nu zult gij uwen knecht la-*

laten gaan? Zegt men: het woordje *nu* doet hier alles af; zoo vraag ik daartegen: ziet men niet dat dit woordje *nu* gebruikt wordt in eenen bevestigenden zin? Men zie Joan. XVII: 4, *en nu verheerlijk mij Vader bij u*, enz.

4. Zou ik hier nog kunnen bijvoegen, dat, hoe gaarne wij den ſpreker voor een dienstknecht van God willen erkennen, 'er nogthans bij mij eene bedenking is opgekomen, dat, daar hij van dien knecht als van een derden ſpreekt, en niet zegt, *laat mij nu henen gaan in vrede*, hij in 't vervolg van zichzelven ſpreekt, zeggende, niet ZIJNE, maar, MIJNE *oogen hebben uwe zaligheid gezien.* Is hier geene aanleiding om te denken, dat de ziender der zaligheid een ander is, dan die bedoeld is onder de benaming van *uwen knecht?*

Zijn 'er dan zoo veele bedenkingen te maken tegen de zoo algemeen opgevatte verklaring der gezegden van dezen godsdienſtigen Gunſteling des Hemels; de vraag moet dan noodzakelijk opkomen, welke betekenis men aan die woorden zou kunnen geven, die meer met den aard eens Lofzangs, met de woorden in den tegenwoordigen tijd van de aantonende en niet wenſchende wijze voorgeſteld, overeenkomſtig is? En dan wil ik wel erkennen, dat de gedachte van een geleerd man, in zijne verklaring over deze plaats, in eene Latijnſche Verhandeling, in het jaar 1791 uitgekomen, voorgeſteld, mij zeer aanneemlijk is voorgekomen, t. w. dat SIMEON niet wenscht om zijne ontbinding uit dit leven, het welk van zoo veel nut voor de zaak van het Euangelie, in de verkondiging van het geboren Kind te Bethlehem, konde zijn; noch dat hij zijn ſterven zoude begeerd of verlangd hebben; maar dat hij in dezen Lofzang eene weldaad verheft, die met de geboorte van dit Kind zoo onafſcheidelijk gepaard ging, dat, het laatſte geſteld zijnde, het eerſte noodzakelijk moest volgen; en dat SIMEON niet van zichzelven, onder de benaming van uwen knecht, ſpreekt, maar van eenen derden, van hem zeer onderſcheiden, wijl hij van dezen knecht als van een derden ſpreekt, en van *het zien der zaligheid* van zichzelven zegt, MIJNE *oogen hebben uwe zaligheid gezien.*

Liever zou ik de woorden vertalen, *nu ontbindt gij uwen knecht*, of *maakt hem los, in vrede.* Dan, wien bedoelt hij door *dezen knecht?* en wat zegt het, *dien*

knecht te ontbinden of los te maken in vrede? Ik zal deze vragen beantwoorden.

Door *'s Heeren knecht* verſtaat hij, in eenen verzamelenden zin, het Israëlitiſche Volk; trouwens, een geheel Volk onder eene enkele benaming voor te ſtellen, kan niet vreemd zijn aan hun, die aan den ſtijl des Bijbels gewoon zijn; en hoe dikwijls wordt de naam van knecht in de H. S. niet aan Israël gegeven? Ja, wat meer is, bij onzen Geſchiedſchrijver is dit niet ongewoon; bij voorbeeld Hoofdſt. I: 54 leest men, *Hij heeft Israël* ZIJNEN KNECHT *opgenomen.* Is 'er nu zoo veel overeenkomst in die twee Lofzangen van MARIA en SIMEON; is het dan zoo vreemd, dat zij beiden, onder de zelfde benaming van *'s Heeren knecht*, verſtaan den zelfden Perſoon, of liever het zelfde Volk, dat hier als een *Perſona moralis*, of een gantsch Ligchaam, een en dezelfde Maatſchappij, wordt voorgeſteld? 't Is waar, LUKAS gebruikt daar een ander woord, als hier door *knecht* wordt vertaald; echter hebben onze geachte Taalmannen het woord, vs. 54 gebruikt, vertaald door *knecht.* Dan hoe deze woorden met elkander verwisſeld worden, kan blijken uit Luk. VII: 3 en 7, daar men vs. 3 ons woord vindt, dat SIMEON gebruikt, en vs. 7 het woord, dat MARIA bezigt, en beide zijn vertaald in de betekenis van *knecht.* En zou LUKAS, met deze woorden zoo onverſchillig te gebruiken, niet gezien hebben op de gewoonte der Oosterlingen, die hunne Knechten, voorál wanneer zij wel bemind waren bij hunne Heeren, met den naam van Kinderen voorſtelden? En hoe wel ſtrookt deze benaming met den ſtaat van het Israëlitiſche Volk, dat zedert den tijd van MOZES Wet tot op deze dagen geweest was in de dienstbaarheid der Wet, zoo dat de Apostel konde ſchrijven, *zoo lang de erfgenaam een kind is, verſchilt hij niet van eenen dienstknecht*, Gal. IV: 1; en de Wet, waaronder Israël was gebragt, wordt ook met het hoogſte regt genoemd een *juk der dienstbaarheid.* Geen wonder; *zij noch hunne Vaders hadden het niet kunnen dragen.* Men ſchrijft daarom ook aan de Wet een *heerſchen* toe. Zijn nu deze dingen zoo, waarom zou SIMEON Israël niet hebben kunnen noemen *des Heeren knecht?*

Het geen hij nu van dat Israël zegt, is, dat *de Heere het ontbindt* of *losmaakt*; gebruikende het werkwoord in den tegenwoordigen tijd van de aantonende wijze,

zoo

zoo als wij reeds opmerkten. Wij kunnen wel niet ontkennen, dat dit woord wel eens gebruikt wordt van *ſterven*; maar dat dit de eenvoudigſte betekenis des woords zij, is niet te bewijzen. Wij vinden het in de betekenis van *verlaten* vertaald Matth. I: 19, waar het niets anders te kennen geeft dan een ontſlaan van de verbindtenis, welke 'er tuſſchen JOZEF en MARIA was. Moet men nu aan een woord geene oneigenlijke betekenis geven, wanneer de eigenlijke een goeden zin oplevert, zoo zal men hier ook meer de eigenlijke betekenis van *ontbinden* of *loslaten* in 't oog moeten houden, dan de oneigenlijke van *ſterven*: want, zoo men het denkbeeld van ſterven aan ons woord geeft, dient men ook eene uitlating te erkennen, het zij *van deze aarde*, of *uit deze wereld*, of *uit dit vleesch*, enz.: want neemt men het alleen voor *heengaan*, dan kan het betekenen het heengaan uit den Tempel, of de plaats, waar de ſpreker zich toen bevond.

De zin zal dan zeer eenvoudig zijn: „ Heer! nu ontſlaat gij Israël van de verbindtenis en verpligting of onderwerping aan de Wet, aan welke uw Volk zoo veele eeuwen is onderworpen geweest." Dit alles ſtrookt meer met den aard van eene lofzingende en Godverheerlijkende belijdenis, dan de wensch om te ſterven.

Ik weet zeer wel, dat hier tegen ingebragt kan worden, zoo als mij onlangs ook is tegengeworpen, dat alles verbonden wordt aan het woordje *nu*; t. w. „ *nu* maakt gij Israël los van die verpligting aan de Wet van MOZES;" daar die losmaking en ontbinding van de wettiſche dienſtbaarheid later, en jaren na dien dag, is geſchied, wijl CHRISTUS en zijne Apostelen de Joodſche Feesten en veele plegtigheden der Mozaiſche Wet onderhouden hebben; zoo dat men de volle losmaking moet brengen tot de verwoesting van Jeruzalem, de ſloping van den Tempel, de verwerping der Joodſche Natie, en den ondergang van den Joodſchen Staat. Doch, deze zwarigheid uit den weg te ruimen, zal niet veel moeite kosten. Men behoeft niet tot dat uiterſte te komen, om aan het woordje *nu* eene geheel andere betekenis te geven, en het te vertalen in den zin van *eindelijk*, alsof de Godverheerlijkende Regtvaardige heeft willen zeggen: „ eindelijk, na het verloop van zoo veele eeuwen, ontſlaat gij Israël van de dienſtbaarheid der Mozaiſche Wet:" wijl wij reeds hebben

aangewezen, dat het woordje *nu* voorkomt in de betenis van verzekering. Dan wie weet niet, dat zomtijds woorden gebruikt worden in eenen reeds volbragten zin, daar men de beginzels eerst van gewaar wordt? SIMEON voorzag dus door den Geest der Voorzegging, dat de Israëlitiſche Kerk geheel zou ontſlagen worden van die dienstbaarheid, wijl nu daarvan het begin was gekomen in de geboorte van den Heiland, als het einde der Wet en het ligchaam der Schaduwen. Heeft JEZUS, in zijne omwandeling op aarde, niet reeds getoond, dat het geſtrenge der Wet een einde had genomen, zoo in het ſtuk van den Sabbath, als in andere gevallen; zijnde het overeenkomſtig Gods wijsheid, de geheele ontbinding der Wet trapswijze te doen voortgaan; zoo als die hervorming ook meestal de beste is, welke niet in overijling, maar langzaam en als bij trappen wordt ingevoerd.

Meer zou men, in de verklaring van SIMEON's *Lofzang*, tot ſtaving van dit gevoelen kunnen zeggen; dan ik maak voor ditmaal een einde.

A..... I. K.

21 Maart 1806.

WAARNEMINGEN WEGENS HET GEBRUIK VAN BOLLE GLAZEN VOOR BYZIENDEN.

Aan den Uitgever der *Vaderlandſche Letteroefeningen*.

Mijn Heer!

Het Bericht van Mr. EGERTON SMITH wegens BALDWINS middel ter bewaring van zijn gezicht, in het Tweede Stukjen van uw geacht Mengelwerk geplaatst, my gelegenheid gegeven hebbende, om de volgende waarnemingen op het papier te brengen, zoo neme ik de vrijheid, ze u toe te zenden, aan u-zelven overlatende of gy 'er eenig gebruik van oordeelt te kunnen maken.

BALDWIN had opgemerkt, dat het oog zich dwingt naar de richting der lichtſtralen die het ontfangt, 'ten einde hunn' ſamenloop op de *Retina* te doen t'huis ko-

komen. Hoe veel men over de mooglijkheid van de verandering der gedaante des oogs door zoodanig een poging, en van de wijze waarop zy geſchieden mocht, getwist hebbe; thands is zy door de Ontleedkundige Waarnemingen van den Gottinger Profesſor BLUMENBACH en uitgemaakt en verklaard; en, lang voor deze waarnemingen, hadden honderden nevens BALDWIN haar in zich-zelven beſpeurd. En, even als van alle aanhoudende poging en inſpanning van ſpiervezelen, die heblijkheid en gemaklijkheid voortbrengen, verwachtte hy uit dien dwang dien hy zijnen oogen oplag, eene byblijvende heblijkheid om het deel der Retina waar de ſtralen op vallen moeten (den grond van het oog) achter uit te zetten en dus de voor de gewoone vorm des oogs te diep ſamenkomende ſtralen juist in hun vereenigingspunt daar op te ontfangen: het geen by verplatting der Cornea en des Cristallijns met den ouderdom hem van nut moest zijn. Het uitwerkſel kon niet misſen. Het oog dat verwijderde voorwerpen gemaklijk zag, zag nu door het holle glas deze verwijderde voorwerpen niet dan met de inſpanning die noodig was om den grond des oogbols achter uit te zetten. Deze achter uit zetting werd het eigen; en dus werd het bekwaam om zonder glas de nader by zijnde voorwerpen te zien, die het, by de verplatting des ouderdoms (niet gewoon zijnde de Retina zoo te rug te trekken) niet zou hebben kunnen zien, om dat het ſamentreffen van derzelver naar 't oog geworpen lichtſtralen niet in het oog zou hebben kunnen geſchieden. Dit is zoo natuurlijk als eenvoudig; en er is niets in dat verwonderen moet.

Doch het geen misſchien ruim zoo wonderlijk moet voorkomen, is, dat by onze Voorouders voor ruim honderd jaren aan Byziende lieden geene *holle*, maar by uitſtek BOL geſlepen glazen gegeven wierden. Zoo heb ik eene vrij talrijke en in verſcheidenerlei opzichte aanmerklijke Verzameling van oogglazen en brillen bezeten, die een Overgrootvader van my (een man, byziende in een' buitengewoon hoogen graad) in zijn jeugd, en vervolgens in de kracht zijner jaren, by afwisſeling gebruikt had. Niet een onder die allen was *hol*, maar allen (als ik zeg) ongemeen *bol* geſlepen, zoodanig, dat er my de oogen van ſchemerden, en ik er de voorwerpen in het eerst geheel omgekeerd door aan-

ſchouwde. Men zou mogen denken, dat de Gezichtkundigen of Glasſlijpers van dien tijd (die zich voor Gezichtkundigen uitgaven) dit met een gelijk inzicht deden als BALDWIN in een tegenſtrijdig geval. Maar zeker is, volgens de Berichten mijner Groot- en Overgrootmoeder, die ik, in mijne kindsheid (niets van zulke brillen voor een' *Myops* begrijpende) daaromtrent meer dan eens op 't zorgvuldigſte uitvroeg, dat deze brillen niet opgezet en deze glazen niet gebruikt wierden om nabyzijnde voorwerpen te zien, en dus het oog tot naar vooren brenging der Retina of des bodems van zijnen bol te dwingen; maar, alleen, wanneer men verwijderde voorwerpen zien wilde. Ook is het intrekken des oogbodems naar vooren misſchien op lang na zoo licht niet als het te rug zetten; indien ik ten minſte mijn eigen gevoel mag vertrouwen. — Maar wat deden dan deze geweldig *bolle* glazen, die eer een ſoort van *Elliptoïden* dan *Lentes* waren? wat deden zy voor een reeds veel te bol kristallijn? wat, deze de ſtralen zoo geweldig ſnel ſamenrukkende glazen, voor een kristallijn, dat ze reeds veel te ſnel ſamenrukte om op hare plaats waar zy 't voorwerp afſchilderen moesten, in een te kunnen vallen?

De zaak is my begrijpbaar geworden, daar door, dat op mijne vraag, of mijn Overgrootvader daar de voorwerpen niet het onderſtboven door zag, altijd geandwoord wierd: „ Ja; *in 't begin* naamlijk, maar *na-derhand gewende* hy daar aan en hy zag ze recht." En in de daad ging het my (in mijn kindsheid zeer byziende; alhoewel in veel minder mate dan hy het geweest was) even zoo. 't Kwam er zeer op aan, hoe na ik het glas aan het oog bracht. En dit punt getroffen, zag ik gemaklijk, maar in eene andere orde. Zoo lang, tot ik na vele proeven daar zoo aan gewende, dat ik de omkeering niet meer opmerkte, maar, zonder het te weten, in acht nam. De zaak is dus klaar. Het brandpunt der glazen viel tuſſchen het glas en het oog, en de daar uit voortgaande en nu divergeerende ſtralen werden in het oog ontfangen, waar zy door het zeer *bolle* kristallijn genoeg verbogen wierden, om op de *Retina* des bodems op nieuw ſamen te komen.

Ik weet niet, of dit gebruik van *bolle* glazen voor Byzienden bekend zij? Ik heb 'er federt by ons meer, ſchoon weinige, ſpooren van ontdekt, en hou my overtuigd,

tuigd, dat het toen ter tijd algemeen was. — Hoe het zij, daar de zaak ten minſte niet onder de algemeen bekende behoort, geloofde ik geenen ondienst te doen, met ze meê te deelen. Dat niet te min deze praktijk het oog geweldig aangreep en pijnlijk was, ja dikwijls ontſtekingen voortbracht, is zoo natuurlijk, dat ik naauwlijks noodig acht, het hier uit den mond mijner zegsvrouwen op te teekenen. — Doch of ook niet de geduurzame ſtaat van bedwang en onnatuurlijke inſpanning, waarin BALDWINS middel het oog der Verrezienden houdt, daar aan bloot ſtelle, vooral in bloedrijke en galachtige geſtellen; dit geve ik in overweging.

V. T. gen. B.

Leyden den 28 Maart 1806.

GOLBERRY'S WAARNEEMINGEN WEGENS DE KLEURVERANDERINGEN VAN DE CAMELEON.

(Uit BLAGDON'S *Modern Discoveries.*)

„ De Heer GOLBERRY, wiens Proeven op de *Cameleon* wij hier mededeelen, toont door dezelve, „ dat de kleurveranderingen van dit Diertje niet veroor„ zaakt worden door de voorwerpen, welke hetzelve „ omringen, maar uit inwendige gewaarwordingen. Hij „ wil gevolglijk niet toeſtemmen, dat de *Cameleons*, „ die men ten Hoye zo veelvuldig aantreft, eenige de „ minſte gelijkvormigheid hebben met de *Cameleons* in „ de Natuur, als die geene bedrieglijke kleuren aanneemen om anderen te bedriegen of te beledigen, maar, „ integendeel, de kleuren van de huid veranderen, ten „ blijke van eigen aandoening en lijden. Zie hier zijne „ Proeven, op dit tedergevoelig Diertje genomen, en „ zijne Waarneemingen, daarop gegrond."

* * *

De ſchoone groene kleur van de *Cameleon*, als dezelve zich in een ſtaat van volkomene gezondheid bevindt, is oorzaak dat dit Diertje alleen bij toeval ontdekt wordt onder de gelijkkleurige bladeren of het gras, waarin het zich verſchuilt. Die zelfde ſchoone groene kleur ſtrekt dit

dit Beestje ter beveiliging tegen Dieren, die het anderzins gaarne zouden aanvallen en beschadigen, maar het, door de gelijkkleurigheid, niet kunnen zien of onderscheiden.

De *Cameleon* is bewust, dat hij, alleen door vermengd te zijn met de gelijkkleurige bladeren of gras, voedzel kan vinden, en de vijanden, die hem belaagen, ontsnappen. Door het verlies zijner vrijheid van deeze voordeelen beroofd, vol kommer, vrees en schrik zijnde, strekt hem het leeven tot kwelling; hij geeft zich over aan hoopeloosheid, en hieruit ontstaat ziekte, alsmede eene verandering van de natuurlijke kleur.

Van hier kwam het, dat ik, een *Cameleon*, of in 't gras, of op een tak van een boom, gevangen hebbende, binnen weinige seconden niet alleen eene zigtbaare kleurverandering gewaar werd, maar tevens eene verandering in de grootte des lichaams.

Ik plaatste het Diertje in droog zand op den vloer, of in een kooitje: welhaast begon het geel te worden; ook blies het schielijk en als ongemerkt de lugt uit, waarmede het lijf gevuld was, waardoor het in zulk eene maate verkleinde, dat dit zigtbaar was voor het bloote oog. Dan, wanneer ik mijn *Cameleon* in het gras of op een boomtak nederzette, hernam het Diertje de schoone groene kleur, en het lijf kreeg de gewoone rondheid weder.

Wanneer ik mijne *Cameleons* in een kooitje hield en plaagde, zag ik hoe zij door smert en woede werden aangegreepen; die aandoeningen zigtbaar uitdrukkende, door de lugt zo sterk uit te blaazen, dat men het kon hooren. Weldra werden zij mager, en de schoone kleur verdween. Voortgaande met ze te plaagen, werd het hoog groen, geelagtig groen; voorts geel met rood gevlekt; dan donker geel met bruin rood gemengd; voorts donker groen met zwart gestippeld; eindelijk namen zij verscheide kleurvermengingen aan, en werden hoe langs hoe magerder. Dan de gemelde kleuren waren de eenige, welke ik hun kon doen aannemen.

Mijne *Cameleons* dus geplaagd en verscheide dagen gevangen gehouden hebbende, zette ik ze weder in vrijheid, in het gras of op een boom; en welhaast namen zij, hoe zeer van kleur veranderd, en hoe zeer vermagerd, de groene kleur en de gewoone lijvigheid weder aan.

Door deeze herhaalde Proeven hield ik mij volkomen over-

overtuigd, dat de *Cameleon*, in een ſtaat van volkomene vrijheid, altoos groen en vet is, terwijl de gevangen ſtaat kleurveranderingen veroorzaakt en de gezondheid krenkt (*).

(*) Men vergelijke deeze Waarneemingen met die van den Heere B. HUSSEM, ten deezen zelfden einde genomen, voorhanden in de *Verhandelingen van de Hollandſche Maatſchappij der Weetenſchappen te Haarlem*, VIII D. Ber. bl. 227, waar men eene keurige Afbeelding van dit Diertje en eene Beſchrijving aantreft.

IETS OVER DE DUIVEN.

In *Spanje*, en vooral in de Provincie *Valencia*, is het houden van een verbaazend aantal tamme Duiven in algemeen gebruik. In de gemelde Provincie ziet men een duivenkot bijkans op alle daken, die plat zijn. Het zijn kleine vierkante torentjes, van onderſcheidene hoogte en breedte. Gemeenlijk worden zij gemaakt van zamengevoegde latten, wier tusſchenruimten met biezen matten worden aangevuld; de vloer, alwaar de nesten zijn, wordt met dunne vierkante ruiten van aardewerk belegd.

Ongemeen is de vrugtbaarheid der Duiven hier te lande. Naar gelange van het ras beginnen zij eijeren te leggen in de vierde, vijfde of zesde maand, en gaan daarmede voort tot aan haar twaalfde, veertiende, of zelfs twintigſte jaar.

Gemeenlijk brengen zij, jaarlijks, van twee- tot vier-en-twintig paar jongen voort. Binnen de vier-en-twintig uuren leggen zij twee eijeren. In de lente en in den zomer broeden zij niet langer dan vijftien of zestien dagen. Ongetwijfeld moet deeze groote kragt en werkzaamheid der hervoortbrenginge aan de zagtheid van het klimaat, en aan het rijkelijk en uitgezogt voedzel worden toegeſchreeven. Zindelijkheid, egter, en de gunſtige plaatzing der duivenkotten hebben 'er ook veel invloeds op.

't Geen BUFFON en andere Natuurkundigen van de wijze van 't broeden der Duiven zeggen, dunkt mij niet naauwkeurig te zijn: want, volgens beſtendige

waar-

waarneemingen van verſcheiden jaaren, broedt het wijfje van drie uure 's namiddags tot half elf uure in den volgenden voormiddag; dan lost haar het mannetje af, en zit tot drie uure in den namiddag.

Even min kan ik mijn zegel hangen aan den grooten lof, welken BUFFON aan de onwrikbaare trouwe der Duiven geeft. De vogelen, zoo mannetjes als wijfjes, doch de laatſte niet zoo veel, loeren op ſteelswijze minnaarijen, zelfs geduurende den broedtijd, althans laaten zij de gelegenheden, wanneer zij zich aanbieden, niet voorbijgaan. Oneindige maalen heb ik deeze waarneeming gedaan: nogtans erken ik gaarne, dat geen paar gewoon is, daadelijk en voor altoos vaneen te ſcheiden.

Bij deeze gelegenheid herinner ik mij een zonderlingen trek, waarvan ik, in mijn eigen duivenkot, ooggetuige geweest ben. Twee van mijne jonge wijfjes, geen mannetje vindende, en diensvolgens in het vuurigſte verlangen om te paaren teleurgeſteld, gingen te zamen de naauwſte vriendſchap aan, verkoozen een gemeenſchappelijk nest, waren op eenige dier heimelijke verbintenisſen bedagt, leiden eindelijk elk haare twee eijeren, broedden ze gezamentlijk, en voedden insgelijks haare jongen op.

VERSLAG WEGENS DE STARREKUNDIGE ONTDEKKINGEN, DOOR KEPLER GEDAAN.

(Getrokken uit het onlangs uitgekomen Werk van ROBERT SMALL, DD. F. R. S. — *Account of the Aſtronomical Discoveries of* KEPLER; *including an Hiſtorical Review of the Syſtems, which had ſucceſsively prevailed, before his Time.*)

Aan de Heeren Schrijvers der *Vaderl. Letteroefeningen.*

Mijne Heeren!

„ Nu en dan, doch zeldzaam, ſtaat mij voor, in
„ uw Mengelwerk, aangetroffen te hebben, meer
„ of min breede Uittrekzels van Werken, buiten 's Lands
„ uitgekomen, die door derzelver aanbelang zich daar-
„ toe geregtigd vonden, en welker aart toeliet, in den
„ vorm uws Mengelwerks gegooten te worden. Van
„ dat aanbelang, van dien aart kwam mij voor, het

„ *Ver-*

„ *Verſlag van de Starrekundige Ontdekkingen*, *door* KEPLER *gedaan*, ontleend uit het ſtraks genoemde Werk. „ En vond ik tot deszelfs mededeeling een bijkomenden „ aandrang in hetgeen ons de Nieuwspapieren melden „ van eene Inteekening, deezer dagen te *Regensburg* „ geopend, voor een Gedenkſtuk van dien onſterflijken „ Man, beſtaande in een Tempel van Doriſche Bouw„ orde, 23 voeten hoog, waarin de Buſte van KEPLER „ zal geplaatst worden, op te rigten te midden van een „ Boschje van Heesters en Bloemgewasſen, in den „ Graaflijken Sternbergſchen Tuin.

„ KEPLER (opdat ik dit met een enkel woord vermel„ de) kwam den 27 van Wintermaand des Jaars 1568, „ te *Wiel*, in het Hertogdom *Wirtemberg*, ter wereld. „ Tot den Geestlijken ſtaat verordend, en bekwaam „ gemaakt onder de leerlingen van het Klooster van „ *Mulefontaine*, nam hij eerst met lof den Predikdienst „ waar. De vorderingen, door hem in de Wiskunde „ gemaakt, deeden hem waardig keuren, om, in 't Jaar „ 1593, de plaats van Hoogleeraar der Wis- en Zede„ kunde te *Gratz*, in *Stiermark*, te bekleeden.

„ Van dien tijd af begon KEPLER zich meer bepaald „ op de Starrekunde toe te leggen, en maakte zich door „ de uitgave van een Starrekundig Werk bekend. TY„ CHO BRAHE vondt 'er zich door opgewekt om hem „ aan te zoeken bij hem te komen. Hij kwam ten Jaare „ 1600 te *Praag*, waar TYCHO hem een jaargeld, met „ den tijtel van Keizerlijken Wiskundige, verſchafte. „ TYCHO ontviel hem, naa verloop van twee maanden; „ dan hij kreeg diens waarneemingen.

„ De Keizer MATTHIAS lokte hem naderhand te *Lintz*, „ waar hij in een vrij bekrompen middelſtaat leefde. In „ 't Jaar 1615 begaf hij zich na de Rijksvergadering te „ *Regensburg*, alwaar over de hervorming van den Al„ manach werd geſproken. Laater begaf hij zich na „ *Ulm*, om 'er zijne *Tabulæ Rudolphinæ*, een Werk vol „ uitgebreide berekeningen, te laaten drukken. Ten „ Jaare 1629 reisde hij na *Sagan* bij den Hertog van „ *Tridland*, en werd, in 't Jaar 1630, als Hoogleeraar „ der Wiskunde te *Roſtok* beroepen. Eindelijk na *Re„ gensburg* gegaan zijnde, om de agterſtallige jaargel„ den, welke hij nog moest hebben, te verzoeken, „ ſtierf hij aldaar, op den 15 November 1631.

„ 't Is deeze Man, dien wij nu voorts, op het aange„ dui-

„ duide geleide, van naderbij, als Starrekundige, „ zullen leeren kennen."

* * *

De weezenlijke verdienſten dier groote Mannen, die aan de Weetenſchappen en Wijsbegeerte een nieuw beſtaan en eene nieuwe gedaante gaven, zijn ſlegts aan weinigen bekend. Hun lof klinkt egter van alle kanten; en terwijl allen, die eenigen eisch maaken op vordering in Weetenſchap, van GALILEO, BACON, KEPLER en NEWTON ſpreeken, — met driftvervoering ſpreeken, — raadpleegen weinigen de oorſpronglijke Werken dier Schrijveren. In boeken van gemaklijker toegang en gemeenzaamer voorkomen zoeken wij de Ontdekkingen, door hun gedaan, de hoofdſom hunner leere, en den uitſlag hunner naſpeuringen. De ſchitterende belooning der zodanigen, die werkzaame dagen doorbrengen, — de hoogagting der Naakomelingſchap, — is niet altoos het gevolg van Rede en Gevoel; wij prijzen, omdat anderen vóór ons gepreezen hebben, en herhaalen de echo van reeds vaak herhaalde aanprijzingen.

BACON en NEWTON zijn nog niet in de ſchaduw weggezet; men ziet, althans in *Engeland*, hunne oorſpronglijke Werken in, en vergenoegt zich niet met ſchraale uittrekzels. GALILEO en KEPLER, egter, de een door zijnen Leevensbeſchrijver boven BACON geſteld, de ander de doorlugtige Voorlooper van NEWTON, worden bijkans geheel verwaarloosd.

Voor het gros der Leezeren, men moet het toeſtemmen, zijn de oorſpronglijke Werken dier Schrijveren niet geſchikt. Ontelbaare omſtandigheden hebben invloed op ſtijl en wijze om nieuwe denkbeelden en ontdekkingen mede te deelen. Van wegen de heerſchende onkunde der tijden, was het noodig, op eene vervoelend langdraadige wijze waarheden open te leggen en te ontvouwen, die thans algemeen zijn aangenomen; heerſchende vooroordeelen maakten het noodzaaklijk, dwaalingen met voorzigtigheid of klem te beſtrijden, 't geen men thans overtollig of ongepast zou rekenen. De Uitvinders zelven gevoelden den invloed van de heerſchende denkbeelden hunner Eeuwe, en ſchikten 'er zich eenigzins na: door het veelvuldig gebruik van baſtaardwoorden, of van woorden zonder bepaalde beteekenis,

deel-

deelden zij hunne uitvindingen onvolmaakt en duister mede; terwijl, door het voorbedagt gebruik van woorden, waardoor de jammerhartigſte denkbeelden dikwijls der wereld werden opgedrongen als verhevene begrippen, het niet kon misſen, of 'er moest zich iets duisters en geheimzinnigs over hunne ontdekkingen verſpreiden, en zij zogten eene onwaardige zegepraal, door verwarren en verdonkeren, daar zij eenvoudig en duidelijk hadden moeten onderwijzen.

Veel wordt 'er, overzulks, gevonden in de Schriften der Oudvaderen in de Weetenſchappen, dat verſchikt en veranderd mag worden; en de Schrijver, die kunde en geduld genoeg heeft om door dit licht en die duisternis heen te breeken, tusſchen zo veel waarheids en dwaalings door te gaan, en deeze van elkander te ſcheiden, verdient grooten dank.

Dit is het geval van Dr. SMALL, die het plan des door hem vervaardigden Werks over KEPLER's Ontdekkingen met deeze woorden opgeeft: „Mijn oogmerk is voornaamlijk, een volkomener en bijzonderder berigt te leveren van KEPLER's Ontdekkingen, dan men tot nog toe aantreft in de gewoone Leerſtelzels, of de algemeene Historie der Starrekunde, en het berigt daarvan uit 's Mans eigene waarneemingen op te maaken. Deeze zijn voornaamlijk begreepen in zijne Verhandeling over de Beweegingen van de Planeet *Mars*. Het heeft mij dikwijls geſpeeten, dat een Werk, zulke onſchatbaare ontdekkingen behelzende, niet algemeener en onderſcheidener bekend was. Dit eigenſte Werk vordert de aandagt om eene andere rede, naamlijk dat het, zelfs vóór de uitgave van BACON's *Novum Organum*, een volmaakter voorbeeld oplevert, dan misſchien immer gegeeven was, van de wettige verbintenis tusſchen beſpiegeling en proefneeming; van proeven, door beſpiegeling aan de hand gegeeven, en van beſpiegeling, zonder vooroordeel, onderworpen aan de beſliſſende uitſpraak der proefneeminge. Dan, om deeze ontdekkingen op den rechten prijs te ſtellen, ja misſchien om een onderſcheiden denkbeeld te vormen van de naſpeuringen, die dezelve voortbragten, is het noodig, een berigt te laaten voorafgaan van de oudere Starrekundige Stelzels, en van de voornaamſte verſchijnzels, tot welker oplosſing zij geſchikt waren."

Van hier dat Dr. SMALL, naa over de voornaamſte Beweegingen en Oneffenheden der Hemelſche Lichaamen eenige aanmerkingen vooraf gezonden te hebben, de

oude Stelzels in overweeging neemt. De Stelzels van PTOLOMEUS, van COPERNICUS en TYCHO BRAHE worden overwoogen, en derzelver gebreken ontvouwd; en KEPLER's arbeid, om verbeteringen daar in te brengen, in alle de bijzonderheden beſchreeven. Hoe zeer dit alles eene verkorte overneeming waardig zou weezen, bepaalen wij ons tot de opzameling en voordragt van KEPLER's Starrekundigen arbeid en ontdekkingen, door Dr. SMALL zelven.

De voortgang der ontdekkingen van KEPLER in de Starrekunde mogt daaraan eerst den naam van Weetenſchap geeven. Zelfs in den aanvange zijner Starrekundige oefeningen, en wanneer zijne inzigten bepaald waren tot het enkel voorwerp om de beweegingen der Planeeten tot het middenpunt der Zonne te bepaalen, in ſtede van tot het middenpunt der Ecliptica, waren zijne ontdekkingen van groot aanbelang; en het is aan zijn kloek vernuft in het voortzetten van dit oorſpronglijk plan, dat de Starrekunde de invoering verſchuldigd is van veele hoogſchatbaare beginzels, die of te vooren onbekend, of ſlegts gedeeltlijk bekend en onvoegelijk toegepast waren. — Van deezen aart zijn 's Mans nieuwe en onderſcheidene wijzen, om de plaatzen der Knoopen en de hellingen der Loopkringen te bepaalen; de leer van de onveranderlijkheid dier hellingen; de beginzels van de eenige rechtmaatige en wettige toepaſſingen van eenigen Loopkring op de Ecliptica; alsmede de eerſte naauwkeurige bepaalingen van de plaatzen en beweegingen der Knoopen en Apſides.

In den voortgang van KEPLER's Starrekundige oefeningen, en wanneer hij, op de bevinding van de ongenoegzaamheid der verandering, door hem ingevoerd, den gewoonen voortgang der Starrekundigen omkeerde, en aanmerkte, dat de kennis van de beginzelen des wegs, welken de Aarde houdt, als den eerſten ſtap moet worden beſchouwd, om de beginzelen der overige hemelſche Lichaamen te bepaalen, waren zijne ontdekkingen even oorſpronglijk en van nog meer aangelegenheids. Want hier vinden wij, behalven eene verſcheidenheid van nieuwe en vernuftig uitgedagte wijzen, om de afſtanden der Aarde, in alle punten van haaren loopkring, van de Zon te bepaalen, het belangrijke gevolg, het invoeren van het beginzel der Biſectie in de beſchouwing van het Zonneſtelzel, en het bewijs, dat, tegen het eenpaarig begrip der Ouden, de Zonsoneffenheden niet meer, dan die van de Planeeten, geheel enkel

kel voor 't gezigt, maar gedeeltlijk weezenlijk waren; en dit beginzel eenpaarig vastgeſteld zijnde, en het blijkende eene algemeene wet te zijn, dat elke Planeet boogen van haaren loopkring beſchreef, welker tijden waren als derzelver afſtanden van de Zon; was het oogmerk, 't geen hij gelukkig begreepen hadt, zelfs in den vroegſten tijd zijner Starrekundige oefeningen, om uit deeze wet alle Equatien der Planeeten af te leiden, niet alleen beweezen mogelijk te zijn, maar ook gegrond en van veel diensts.

Dan de belangrijkſte en gewigtigſte van KEPLER's ontdekkingen maakte hij, door de toepaſſing van zijne verbeterde theorie der Zon op de naſpeuring der theorien van de overige Planeeten. Want hier, behalven de vaſtſtelling dat de vlakten van de loopkringen der Planeeten door het middenpunt der Zonne gaan, vinden wij niet alleen het geheim van de waare gedaante des loopkrings, zich voor zijn ſcherpziend oog ontdekkende, maar ook de wet nageſpoord, dat de vlakten van deeze loopkringen evenredig zijn aan de tijden, welke zij beſchrijven: en beide deeze ontdekkingen werden niet alleen volkomen door blijkbaarheid bevestigd, maar ook gelukkig toegepast op de berekening der Equatien.

Naardemaal de afſtanden tuſſchen de Aarde en de Zon, door de verbeterde theorie van de Zon, zelfs in een ronden loopkring, uit hoofde van eene kleine maate van uitmiddelpuntigheid, ten naasten bij naauwkeurig waren, moest ook de afſtand van *Mars* van de Zon, tot welks bepaaling zij gebruikt was, ten naasten bij naauwkeurig geweest zijn. Maar, wanneer de afſtanden van *Mars*, dus bepaald, gebruikt werden om de Elementen van diens loopkring op te maaken, en die loopkring veronderſteld werd cirkelrond te zijn, werden alle gevolgen, daaruit getrokken, ter oorzaake van de grooter uitmiddelpuntigheid, valſch en onbeſtaanbaar bevonden; zo dat de dwaalingen, beide in overmaat en ontbreeking, zomtijds meer dan 8°. beliepen. Naardemaal geene van deeze omſtandigheden plaats hadt kunnen grijpen, hadde de Planeet zich waarlijk in een cirkel bewoogen, en de wijze van de loopbaane te beſchrijven nimmer eene dwaaling zo groot als 1° in eenig punt konde te wege brengen, reezen 'er ſterke vermoedens, dat de loopkring van *Mars* niet cirkelrond was; en, niettegenſtaande den wederzin van KEPLER, om van een gevoelen af

te ſtappen, zo lang omhelsd, en voor een onveranderlijken grondregel gehouden, toonde de vergelijking van de weezenlijke en waargenomene afſtanden van *Mars* van de Zon, met de afſtanden, berekend naar den veronderſtelden cirkelronden loopkring, dat zijne vermoedens gegrond waren, en leverde eene blijkbaarheid op, welke geen wederſpraak leedt, dat de loopkring in alle de punten tusſchen de Apſides binnen een cirkelrond viel.

Maar, ſchoon het dus bleek dat de loopkring niet cirkelvormig was, bleef de waare gedaante onontdekt; en KEPLER werd, in gevolge van eene verhaaste en ongegronde theorie, tot het verkeerd beſluit vervoerd, dat het een ovaal was, in de Apſides met den Cirkel overeenkomende, maar welks afwijking daarvan, op 90° buitenmiddelpuntige Anomalie van ieder Apſis gerekend, niet minder bedroeg dan 858 deelen van den halven diameter, geſteld dat dezelve 100,000 bevatte. De moeilijke arbeid, waarin deeze verhaasting hem dompelde, om het ovaal te beſchrijven, om de quadratuur daarvan te verkrijgen, die te verdeelen in eenige gevorderde reden, en daar juiste Equatien uit af te leiden, is bijkans onbegrijplijk, en zo groot, dat misſchien niemand, dan hij, de kloekmoedigheid en volſtandigheid zou gehad hebben, om denzelven te ondergaan. Maar het was door dien arbeid, dat hij de waare gedaante van den loopkring ontdekte: want, bij de vergelijking der afſtanden, uit waarneeming afgeleid, in niet minder dan veertig onderſcheidene punten van Anomalie, met deeze voor dezelfde punten berekend in den ovaalen loopkring, bevondt hij, dat de laatſte zo ver bij de eerſte te kort ſchooten, als de eerſte te kort geſchooten waren bij de afſtanden, berekend voor een cirkelronden loopkring. Het was uit die ſtrijdigheden openbaar, dat de weezenlijke weg van de Planeet juist in het midden lag tusſchen den cirkel en het ovaal; en, daar hij in zijne berekeningen het ovaal als een waare Ellips berekend hadt, volgde, dat de eenige kromme lijn, die de ruimte kon doorſnijden tusſchen deeze en den cirkel, een andere Ellips moest weezen.

Wanneer KEPLER dus ontdekte, dat de afſtanden, opgegeeven door zijne ovaale theorie, zo veel te kort ſchooten van de waargenomene afſtanden, als de circulaire theorie dezelve te boven ging, ontdekte een gelukkig toeval hem, dat de afſtanden, gebruikt in den cirkel,

kel, de Secanten waren van de Opticaale Equatien in alle de onderſcheidene punten van uitmiddelpuntige Anomalie; en dat hij, in plaats van deeze, gebruik maakende van de onderſcheidene Radii, van welke zij de Secanten waren, zodanige afſtanden zou verkrijgen, als volkomen overeenkwamen met de afſtanden, uit waarneemingen opgemaakt. Doch door eenen misſlag, begaan in derzelver plaatzing, dat is, in de plaatzing van de Planeet, op den tijd, wanneer derzelver afſtand veronderſteld werd juist te zijn, miste hij wederom in zijne poogingen om de rechte Equatien te verkrijgen: en of hij de cirkelronde vlakten of de daadlijke ſommen der afſtanden gebruikte, de waare Anomalien, welke hij veronderſtelde als daar aan beantwoordende, waren doorgaans verkeerd, en weeken ſomtijds meer dan 5′ af van het punt, 't welk de Planeet daadlijk beſloeg. Zijne afſtanden, gevolglijk, ſchoon zij bij waarneeming bleeken juist te zijn, ſcheenen onbeſtaanbaar met de ellipticaale gedaante, aan den loopkring toegeſchreeven: want, in de daad, door de ſtanden, welke hij 'er aan gegeeven hadt, kwamen zij voor als een nieuw ſoort van ovaal, verder gaande dan de ellips in de eerſte en vierde Quadranten der Anomalie, en daar binnen vallende in de tweede en derde; en alleen van de eerſte verſchillende, in dit opzigt, dat het minder van het cirkelrond afweek. Wanneer hij, derhalven, zijne afſtanden verwerpende, tot de Ellips wederkeerde, geſchiedde zulks niet uit eene volkomene overtuiging, dat dit de baan was, waarin de Planeet zich daadlijk bewoog, maar alleen om dat 'er geen ander uitzigt open ſcheen te blijven, om de beginzels, die hij voorheen hadt vastgeſteld, in de afleiding van juiste Equatien, toe te paſſen. Maar door deezen ſtap in zijne bewerking werd hem de misſlag, dien hij begaan hadt in de plaatzing zijner afſtanden, openbaar; en de lijnen, welke hij in plaats geſteld hadt voor de Secanten van de Opticaale Equatien, in ſtede van onbeſtaanbaar te zijn met de Ellips, in welke hij veronderſtelde dat de Planeet *Mars* zich bewoog, leidden hem op om 'er eene juiste beſchrijving van te geeven.

KEPLER's beſpiegelingen, derhalven, wegens de elliptiſche gedaante des loopkrings, kreegen de volſte bevestiging; de elliptiſche vlakten, en de ſommen van de daar aan beantwoordende diametraale afſtanden, werden volkomen gelijk bevonden; en de juiste Equatien, daar uit

afgeleid, maakten het onbetwistbaar, dat en deeze Planeet zich rondsom de Zon in een Ellips bewoog, en rondsom het Focus, waar de Zon zich bevondt, vlakten van die Ellips beſchreef, aan de tijden geëvenredigd.

Door ſoortgelijke proeven bevondt hij, dat dezelfde wetten de omwentelingen van alle de Planeeten regelden: en de drie Ontdekkingen, dat de loopkringen van alle de Planeeten Ellipſen zijn, in wier algemeene Focus de Zon geplaatst is; dat zij rondsom de Zon vlakten beſchrijven van haare Ellipſen, geëvenredigd aan de tijden; en dat de vierkanten der tijden van derzelver omloop geëvenredigd zijn aan de Cubuſen van de as van derzelver omloopkringen, of van derzelver gemiddelden afſtand van de Zon; worden met het grootſte regt aangemerkt als de gewigtigſte Ontdekkingen, ooit in de Starrekunde gedaan. Zij dienden in de daad ten grondſlage der geheele Theorie van NEWTON; en men zal het veelligt niet voor eene onregtmaatige gevolgtrekking houden uit alles wat wij overwoogen hebben, dat niemand, in eenige Eeuw, ooit hooger boven de hoogte zijner tijdgenooten zweefde, dan KEPLER.

De uitgewerkte wijze, waarop Dr. SMALL dit verhandeld heeft, maakt den Leezer een deelgenoot van KEPLER's werkzaamheden, en teffens van diens teleurſtellingen en zegepraalen. Hij ziet, met welke zwaarigheden die Wijsgeer te ſtrijden hadt, den laagen ſtaat, waarin zich de weetenſchap bevondt, de vooroordeelen zijner tijdgenooten, en de oude Stelzels, die, ſchoon verkeerd, nogthans de vrugt van den tijd, van arbeid, van vernuft, en door agtbaarheid geheiligd waren. Als 't ware naast KEPLER geplaatst, en beſchouwende de oorzaaken en de noodzaaklijkheid van den veelvuldigen arbeid, dien hij te verrigten hadt, moet men zich hoogst verwonderen over zijne werkzaamheid en volharding, zelfs dan, wanneer hij eenen weg hadt opgeſlaagen, die hem van het gezogte voorwerp verwijderde. Men zal gevoelig met hem deel neemen in zijne twijfelingen, in zijne verlegenheden, in zijne mislukkingen, in zijne volharding, welke hij moest betoonen en doorſtaan, eer hij het waare Stelzel vondt.

KEPLER, in waarheid, bezat een groot geduld en volſtandigheid; maar niet het geduld en de volſtandigheid van een enkel blokkend Wiskundige: hij was ſchrander

der en vindingrijk: in zijne opkomende denkbeelden en veronderſtellingen was hij ſoms wild en buitenſpoorig; maar, ſtout en onderneemend, poogde hij menigwerf van de uitwerkzels tot derzelver oorzaak op te klimmen, en zich, als 't ware, bij den oorſprong des Heelals te plaatzen: met één woord, KEPLER was een Wijsgeer uit eigen aart, een Wiskundige uit noodzaaklijkheid. Niets was hem te moeilijk; niets ontmoedigde hem: herhaalde keeren mistastende en als nedergeworpen, rees hij met moed weder op, en genoot, volgens zijne eigene uitdrukking, eene bezwaarlijk behaalde overwinning. „ Zo veel vermaaklijker," dit zijn KEPLER's eigene woorden, „ was de overwinning, met gevaar be„ haald; de Zon komt vrolijker uit eene bewolkte lugt „ ten voorſchijn. Let dan Leezer op de gevaaren van „ den krijg, dien wij gevoerd hebben." (*)

(*) *Sed tamen jucundior eſt victoria, quæ parata erat cum periculo, et nitidior ex nubibus ſol exit. Attende igitur Lector, ad pericula noſtræ militiæ.* —— KEPLER, *Comm. de Motibus Stellæ Martis.*

NADERE AANMERKINGEN EN WAARSCHUWINGEN, RAAKENDE DE VOLKSVERHUIZING NA NOORD-AMERIKA.

In mijne voorgaande bedenkingen over den ſtaat der Emigranten na *Amerika*, beweerd hebbende, dat, hoe gemaatigd ook de voorwaarden ſchijnen te zijn, op welke de eigenaars van Amerikaanſche Agterlanden dezelve in *Europa* te koop veilen, dezelve, egter, inderdaad buitenſpoorig zijn; en dat, indien een eigenaar negen tienden van zijn land aan gevestigde landbouwers om niet gaf, hij nog een zeer voordeeligen koop zou ſluiten; en voorts beloofd hebbende, om zulks tot betoogens toe te bewijzen (*), door uwen Leezeren een denkbeeld te geeven van de geheimen der Amerikaanſche Landmakelaarij, gaa ik mij thans van die belofte kwijten. Vooraf zal ik alleenlijk aanmerken, dat mijne eenige bedoeling daarme-

(*) Zie het *Mengelwerk* der *Letteroef. voor* 1805, bl. 29.

mede is; in duidelijke en niet vergrootende bewoordingen, de dwaasheid te fchilderen van het verlaaten van beſchaafdheid en zamenleeving voor onmeetelijke en ontoegankelijke bosſchen, en het gezelſchap van wilde dieren, en nog woester *Indiaanen*. In deeze zoo wél, als in mijne voorgaande Aanmerkingen, verklaar ik mij tegen alle vooringenomenheid met of tegen eenig gewest. Ik gaa de plannen openleggen van ontwerpmaakers en landmakelaars; eene ſoort van lieden, even zoo veel *bemind* en *geëerbiedigd* onder de *Amerikaanen*, als de monopolisten en opkoopers onder ons. Van zulk ſlag van menſchen, derhalven, en niet van de *Amerikaanen* in 't algemeen, zal ik ſpreeken.

Reeds heb ik VOLNEIJ aangehaald, om te bewijzen, dat de Amerikaanſche lofredenaars hunne beſchrijving niet alleen boven het weezenlijke der zaake, maar zelfs meer dan kan geloofd worden, uitgebazuind hebben; iets, 't welk alleen op rekening kan geſteld worden van hunnen bekenden afkeer van het Moederland, boven 't welk zij hunne pas geborene Volkplantingen, zoo ten aanzien van het zedelijk als ſtaatkundig beſtuur, wel zouden willen opvijzelen. —— Door de hoogst opgewondene berigten hoopten zij, hetzelve van zijne landbouwers, handwerkslieden, en andere leden, voor een jong land allernuttigst, te berooven, en de Volkplantingen te doen worden zoo als zij die beſchreeven, niet zoo als zij inderdaad waren. Alle verſtandige *Amerikaanen* verachten zulke berigtgeevers; ten bewijze daarvan verzoek ik verlof, uwen Leezeren onder 't oog te brengen de woorden van een' der kundigſte en vaderlandlievendſte burgers der Vereenigde Staaten, geſproken bij eene der ſtatelijkſte gelegenheden, zedert hunne onafhankelijkheid hun voorgekomen (*). Zij zijn de volgende: „ Terwijl *Groot-Britannie* eene krijgsmagt aanvoerde, niet „ geringer dan die des Romeinſchen Rijks onder TRAJANUS, zag onverwagt het verbaasd *Europa* een zwak „ volk,

(*) Eene Redevoering op den dood van wijlen den Generaal GEORGE WASHINGTON, uitgeſproken te *Boston*, in tegenwoordigheid en op verzoek van zijne Achtbaarheid den Luitenant-Gouverneur, den Raad en de beide Takken der Wetgeevinge van *Maſſachuſett*, op Saturdag, 8 Februarij 1800, door FISHER AMES, Schildknaap, Lid van het Congres.

„ volk, tot nog toe onbekend, voortcreeden en dien „ reus ten ſtrijde daagen. Zoo ongelijk was het, dat elk „ verwagtte dat het zou te kort ſchieten. De voorval- „ len diens oorlogs waren zoo veele wonderwerken, „ die, zoo zeer, veelligt, ooit eenige oorlog, de ver- „ wondering des menschdoms wekten. Onze voorſpoed „ in 't einde deedt hunne verwondering ten hoogſten top „ rijzen: — zij kenden WASHINGTON alles toe, waartoe „ overtreffende deugd geregtigd is, en aan de *Amerikaanen* „ meer, dan waarop de menſchelijke natuur aanſpraak „ heeft. Zij beſchouwden ons als een geſlagt van WAS- „ HINGTONS, en erkenden dat de Natuur in *Amerika* al- „ leen vrugtbaar was in wonderen. Hunne boeken en „ reizigers, alle hunne berigten vergrootende en ver- „ draaiende, hielpen het gevoelen veld winnen, dat dit „ eene nieuwe waereld is, met eene nieuwe orde van „ menſchen en zaaken, daarvoor berekend; dat wij hier „ arbeidzaamheid oeffenen, te midden van den over- „ vloed, die 'er geene noodig heeft; dat wij zoo ver- „ fijnde zeden bezitten, dat zij de wetten noodeloos „ maaken; en, hoewel wij wetten hebben, de uitvoe- „ ring van dezelve, egter, als een hoon en verongelij- „ king moet beſchouwd worden; dat wij deugd bezit- „ ten zonder zwakheid, gevoel zonder driften, en vrij- „ heid zonder partijſchappen. Deeze harsſenſchimmen, „ in ſpijt van haare ongerijmdheid, en, misſchien, om- „ dat zij ongerijmd genoeg zijn, om over de verbeel- „ ding alleen te heerſchen, zijn door veele misnoegden „ op de Regeeringen in *Europa* omhelsd, en noopten „ hen tot landverlaaten. — Te vleiende voor de ijdel- „ heid zijn dusdanige harsſenſchimmen, om in haaren „ loop onder de *Amerikaanen* geheel beteugeld te wor- „ den. Verderflijk zijn zij geweest, naardien zij val- „ ſche denkbeelden van de regten der menſchen en de „ pligten der beſtuurderen ſtreelen. Zij hebben de bur- „ gers aangezet om uit te zien na Vrijheid, daar zij „ niet is, en het beſtuur, welk haar *burgt* is, als haare „ *gevangenis* te beſchouwen."

Der opmerkinge van *Europeaanen* is dit gevoelen der *Amerikaanen* zelven zoo volkomen waardig, dat het voordraagen van hetzelve aan uwe Leezers mij dunkt, geene verdeediging noodig te hebben. Mijn oogmerk daarmede, in zoo verre mijzelven aangaat, is, reden te geeven van het onderſcheid, 't welk zij zullen ontmoeten

tusſchen mijn berigt en die van vroegere Schrijvers over de zaaken van *Amerika*. Zij verhaalden de droomen eener verbijsterde, indien niet bedorvene, verbeeldinge; ik zal mij tot de bloote opgave van daadzaaken bepaalen.

Om voort te gaan: — De landen van het westelijk vastland worden onder drie treffende afdeelingen vertoond:

1. Als weelderig vrugtbaar.
2. Als zeer goedkoop.
3. Als voordeelen aanbiedende, die in het oostelijk vastland geen weergaê hebben.

Deeze afdeelingen zullen de geheele uitgeſtrektheid van den aart der Amerikaanſche landen en landmakelaarij omvatten; elke derzelven zal afzonderlijk behandeld worden.

„ 1. De Amerikaanſche landen zijn weelderig vrugt„ baar." — Dit is eene daadzaak, voor zoo veel de onbebouwde landen aangaat; niet vreemd kan dit iemant dunken, die van de Natuurlijke Wijsbegeerte eenige kennis heeft. In ſpijt der verwaande uitdrukkingen van Europiſche Schrijvers, wien het belieft, *Amerika* de jongſte Zuster der drie groote afdeelingen van het bewoonde gedeelte des aardkloots te noemen, dunkt het veelen blijkbaar, dat het niet zwaar zou vallen te bewijzen, dat zij Tweelingen geweest zijn (*); en wanneer wij het gelaat des lands beſchouwen, toen het eerst door ons ontdekt wierdt, zijnde genoegzaam geheel met boschboomen bedekt, (bewoonende de oorſpronkelijke landzaaten alleen de plekken, welke de Natuur kaal hadt gelaaten, en nooit de bosſchen uitrooiende, die hun vee ter ſchuilplaatze dienden, en hunne jagtgronden genoemd wierden) moeten wij ſtraks overtuigd worden, dat het jaarlijksch afvallen der bladeren, en het ſterven der planten op den grond, eeuwen lang opeengehoopt, en door de verbaazende menigte gevallen ſneeuw en de daarop volgende zo-

(*) Dit zou ten onderwerpe van eene andere Verhandelinge kunnen dienen. Verbaazend inderdaad is het, dat *Amerikaanen*, zoo wel als *Europeaanen*, zoo lang onopmerkzaam geweest zijn omtrent een onderwerp, 't welk over de Natuurlijke Wijsbegeerte het helderst licht zou verſpreiden, en ten toetsſteen van het *Mozaisch* berigt aangaande de Schepping dienen.

zomerhitte des klimaats ſpoedig verrot, het grootſte gedeelte der oppervlakte der vlakke gronden of valeien tot eenen zamenverbondenen hoop van ſterke natuurlijke mest moeten bereid hebben. Zoo waar is dit, dat ieder voortbrengzel, 't welk men aldaar ontmoet, uitermaate weelderig opſchiet, en de grond noodwendig moet uitgeput worden door tabak, hennip, of ander onkruid, even weelderig als de grond zelf, eer dezelve voor eenig graan is berekend. Dit is de reden, waarom de tabak, die voormaals aan de Atlantiſche oevers zoo ſterk geplant wierdt, aldaar niet meer wordt gevonden. Door eene aanhoudende reeks van tabaksoogſten worden de landen te ſchraal, om 'er meer te leveren, en zijn nog rijk genoeg voor koornoogſten; maar zelfs tot deeze beginnen de oude landen kunstmest noodig te hebben, en moeten, in vervolg van tijd, met even veel zorge en oplettendheid, als de oude landen in *Europa*, bemest worden. Het tabakplanten verlaat aldus allengskens de oevers van den Atlantiſchen Oceaan, nadert of overſchreedt het *Alleganij-gebergte*, tot aan de oevers van de *Ohio* en de *Miſſiſſippi*, alwaar de grond inderdaad zoo mild is, dat 'er eene ſoort van wilde klaver ter hoogte van tuſſchen de drie en vier voeten groeit, op eenen ſteel van een pink dik. Dat het meeste gedeelte van den grond der Vereenigde Staaten uit zulke geſtorvene planten is zamengeſteld, is hieruit blijkbaar — dat alle plekken, op welke pijnboomen groeien, en op welke geene bladeren kunnen vallen, inderdaad niets anders kunnen voortbrengen; dusdanige plekken zijn 'er menigvuldig (vooral in *Georgie*), mijlen in uitgeſtrektheid beſlaande, en die door de *Amerikaanen* pijn-wildernisſen genoemd worden.

Deeze weelderigheid, intuſſchen, in ſtede van een zegen te zijn, is inderdaad een vloek voor de eerſte ontginners; als moetende het doorbreeken van zulk een verrotten hoop van geſtorvene planten, die, uit hoofde van het dikke overdekzel van boschboomen, nooit aan een vrijen luchtſtroom kan blootgeſteld geweest zijn, zeer ongezond zijn (*), indien niet, voor een groot gedeelte, de oorzaak

(*) „ Ik ſtond verbaasd," zegt VOLNEIJ, ſpreekende van de nieuwe Volkplanting te *Gallipolis*; „over derzelver woest aan„ zien, en de vaale kleur, ſchraale aangezigten, ziekelijken op-

zaak dier geduchte landziekte, *de geele koorts* genaamd, die nooit in gebreke blijft, hier of daar te verſchijnen, elke lente of herfst, bij het komen en gaan van het warm weder. Deeze mildheid, of liever weelderigheid, verſtikt insgelijks alle de oogſten van geregelden landbouw, tot dat, gelijk reeds is aangemerkt, dezelve door het planten van tabak en ander kragtig onkruid beteugeld is, en is een der voornaamſte nadeelen, waarmede de nieuwe landontginners hebben te worſtelen, vooral de Europeaanſche, die geen kennis hebben van zulk eene wijze van landbouwen, welke, zelfs in de handen der zulken, die 'er aan gewoon zijn, zeer wisſelvallig is, uit hoofde der ongunst van het weder om daarin te voorzien. Een ander zeer groot nadeel zijn de boschboomen boven zijn hoofd, hoewel zij in de Amerikaanſche aankondigingen *prachtig* genoemd worden. — Zij zijn de meest onoverkomelijke hinderpaal voor den landbouw, tot dat zij zijn uitgeroeid; 't welk niet dan met oneindigen arbeid en onmeetelijke kosten kan geſchieden, 't zij door dezelve een voor een om te hakken en te verbranden, of anders door een handgreep, bij de *Amerikaanen* in gebruik, en *ringſnijden* genaamd, dat wil zeggen, het doorſnijden van den bast rondom den boom, zoo dicht aan den grond als mogelijk is, waardoor de zappen hunnen geleider verliezen, het bovenſte gedeelte des booms ſterft, en door den wind afwaait. De ſtompen blijven nog in den grond, om gehakt en gerooid te worden; en zij leggen zoo dicht op elkander, dat de ploeg geenen dienst kan doen, en de landman genoodzaakt is, den grond met de hand te roeren, — eene ongelooflijk moeilijke en verdrietige taak voor hem, zoo wel als overmaatig kostbaar, indien hij helpers kan bekomen en betaalen; uit hetgeen over den hoogen prijs der daghuuren in *Amerika* is gezegd, kan dit worden afgeleid. De laatſte handelwijze, egter, zou kunnen ſchijnen den voorrang te verdienen: om reden, dat, indien

„ opſlag van oogen, en ongevallige houding van alle haare be-
„ woonders. Zij begeerden niet, met mij in geſprek te tree-
„ den. Hunne huizen, hoewel witgekleurd, waren niets an-
„ ders dan hutten, van boomſtammen gemaakt, met aarde
„ beſtreeken, en met ſparren gedekt, en, diensvolgens,
„ vogtig, en tegen wind en weder naauwelijks beſchut."

dien een landman de boomen op zulk eene uitgeſtrektheid gronds wilde *ringen*, als hij wenschte te beplanten, en, naa de toppen te hebben weggenomen, den grond, dus ongedekt, een ſaiſoen of twee aan een vrijen luchtſtroom blootgeſteld laaten, een goed gedeelte van deszelfs weelderigheid en ongezondheid zou uitwaasſemen en verſpreid worden.

Zoodanig is de natuur deezer onbeplante gronden; en de toeſtand eens Emigrants, aan de Atlantiſche oevers voet aan land zettende, is deeze: twee- of driehonderd mijlen moet hij door een gewest afleggen, voor 't meerendeel eene wildernis, zonder voertuig, zonder gebaanden weg, zonder leidsman; aanmerkelijke kosten moet hij doen, om zich bij den Onder-opziener van het diſtrikt te vervoegen, waarin zijn gekogt land ligt, om hem deszelfs grensſcheidingen te gaan aanwijzen, die ſlegts denkbeeldige lijnen zijn, volgens 't kompas getrokken. Hij moet zijn gezin overvoeren, en, indien hij kan, voor hetzelve eene ſchuilplaats bouwen. Hij moet zich voorzien van bouwgereedſchappen, vee, en leevensmiddelen (de laatstgemelde kan hij, in 't eerſte jaar, met geene mogelijkheid aankweeken) zoo goed hij kan. Hij moet deeze *prachtige* bosſchen uitrooien, en deezen *weelderig vrugtbaaren* grond met zijne eigen handen breeken, of met onnoemelijke kosten, indien hij kan. En naadat al die Herkuliſche arbeid is verrigt, wat is dan zijn loon? Een leeven, weinig beter dan dat eens Amerikaanſchen wilde, voor zichzelven, en eeuwen lang voor zijn naageſlagt!

Daar ik, in mijne tweede Verhandeling over den ſtaat der Emigranten na *Amerika*, de voornaamſte bedenkingen tegen het beplanten der Agterlanden, en de moeiten, daaraan verknogt, heb opgeteld, zal ik overgaan tot hetgeen de Amerikaanſche gelukzoekers de *vermaaklijkheden* van het jaagen en visſchen noemen. Het eerſte is altijd een werk van noodzaakelijkheid om aan leeftogt te geraaken, en moet meer als eene vermoeijing dan als een vermaak beſchouwd worden. Die ongebaande woestijnen te doorkruiſen, met gevaar van verdwaalen ('t welk dikmaals het geval is, indien de reiziger zulks waagt, zonder van een kompas voorzien te zijn) is eene taak, alleen voor den hardvogtigſten en onverzaagdſten jaager, en niet voor den man van vermaak berekend. 't Is, daarenboven, een verlies van tijd, die aan noodige werk-

zaam-

voelen, dat het Inſtituut, waarin hij zich bevondt, eene waereld was, voor hem niet berekend; gretig zag hij, diensvolgens, na eene andere uit, die hem beter geleek. Hij zogt, en vondt ten laatſte gelukkiglijk dezelve in SHAKESPEARE. Voor 't eerst ſmaakte hij nu het leeven, het waare leeven der ziele, en doorzag duidelijk zijne toekomende beſtemming, die hij, met verrukking, aan zijnen boezemvriend mededeelde. Deeze was ZUMSTEEG, de vermaarde Muzikant, wiens laatſte compoſitie *Joanna's Affcheid* was. Met hem hadt SCHILLER eene vriendſchap aangegaan in leeven en ſterven, vuurig en gloeiende, als die, welke de Brieven van JULIUS aan RAPHAËL ſchetzen, ſtout als die CARLOS verlangde.

Indien hij voorheen eenen tegenzin tegen zijnen ſtand gevoelde, dezelve wierdt hem nu ondraagelijk. Nooit ſmaakte hij geluk in de afweezigheid van zijnen vriend, behalven in de weinige oogenblikken zijner eenzaamheid, die altijd te ras vervloogen: want voorſtellingen en denkbeelden drongen als eene opgaande waereld op zijne ziel in, en hij was ten laatſte onbekwaam om weerſtand te bieden aan den alvermogenden aandrang, om 't geen met zulk eene hevigheid in zijnen boezem leefde en gloorde, af te beelden. Hij ſchreef zijne *Roovers*, in welke zijne ziel, na vrijheid ſnakkende, aan de gevoelens, van welke zij doordrongen was, den ruimen teugel viert.

Welk een fijn vermaak zou een verlicht leermeester ondervonden hebben, op het zien van zulk eene lettervrugt van eenen leerling, die zijn twintigſte jaar nog niet bereikt hadt! Welke verwagtingen zou hij van hem niet hebben opgevat? Hoe groot zou zijn vlijtbetoon geweest zijn, om hem te ſtellen tot een ſieraad zijner natie! — Geheel anders waren de gevoelens der Opzieneren van het Krijgsſchool. Zouden zij gezegd willen hebben, dat een jongeling hun Inſtituut hadt verlaaten. beſmet met de gevaarlijkſte aller ondeugden — met een trotſchen, onafhankelijken en eerzuchtigen geest; die de ſchrijver was van een ſtuk, waardoor allerlei ondergeſchiktheid onder den voet wierdt getreeden? — een jongeling, die, over het bewind van zaaken onvoldaan, voor zoo veel wij weeten, de verſchrikkelijkſte aller ondeugden zou kunnen uitbroeden — in één woord, een jongeling van zulk een hoogstgevaarlijk karakter? Zij namen het beſluit, dat dit niet konde gezegd worden; en men wierdt te raade, de ſlang niet langer in den moederlijken ſchoot des Inſtituuts te voeden: want wie kon weeten, of de vuurige geest, die in den jongeling gloorde, zich niet ten eenigen tijde konde ontwikkelen in een anderen KAREL MOOR? en indien de brand tot anderen overſloeg, wie kon voorzien, welke gevolgen 'er uit ontſtaan konden?

Lieden van hoogen rang, zegt men, hadden de ſterke hand

in

in deeze zaak: want in de *Roovers* kwam eene plaats voor, die maar te veel agterdogts ſcheen te verwekken; 't was de volgende: „ Deezen robijn nam ik van den vinger eens Staats-„ dienaars, dien ik voor de voeten van zijnen Vorst op de „ jagt nederwierp. Door vleierij verhief hij zich van den „ laagſten rang tot gunſteling van zijnen Vorst; de val zijns „ naasten was het middel van zijne grootheid, en de traanen „ der weezen bevorderden zijne verheffing. Dien diamant nam ik „ van eenen anderen uit den hoop, die bedieningen en eer-„ ampten aan den meestbiedenden verkogt, en den verweeze-„ nen Patriot ter deure uitdreef."

Men herinnere zich dat SCHILLER in het zelfde land woonde, alwaar SCHUBART in eene achtjaarige gevangenis verkwijnde in het Kasteel van *Hohenasperg*. SCHILLER vondt het, diensvolgens, niet geraaden, de beſliſſing van zijn lot af te wagten, vooral, omdat hij een bedenkelijk dichtſtuk in SCHUBART's *Kronijk* geplaatst hadt — hij nam de vlugt.

De geen thuis hebbende zwerver vondt te *Manheim* beſchermers en vrienden. Tot zijne kennis van de Heelkunde nam hij 't eerst de toevlugt, om 'er van te beſtaan. Hij wierdt aangeſteld tot Wondarts van een Regiment; welken post hij waarnam, tot dat, in 't vervolg, zijne vrienden, onder welke DALBERG en KLEIN vooral verdienen genoemd te worden, voor hem eene loopbaan openden, naar zijne wenſchen en begaafdheden beter berekend; zij bezorgden hem den post van Tooneeldichter van den Schouwburg van *Manheim* — een Schouwburg, ten dien tijde een der luisterrijkſten, in zijnen dienst hebbende eenen IFFLAND, eenen BÖCK, eenen BEIL, eene CAROLINA BECK, enz. De vrugten zijner aanſtellinge waren, *De Zamenzweering van Fiesko*, en, *Kabaal en Liefde*. De *Rhijnſche Thalia* verdient ook genoemd te worden.

Bij gelegenheid van het laatstgenoemde, verſcheen 'er een ſtuk van aangelegenheid voor eenen Leevensbeſchrijver van SCHILLER, in het *Duitſche Muſeum* van 1784; 't was de aankondiging van de *Rhijnſche Thalia*. „ Al vroeg in mijn „ leeven (zegt de Schrijver) verliet ik mijn Vaderland, en „ verwisſelde het met de wijde waereld, met welke ik alleen „ van verre was bekend. Een enkele grilligheid der Natuur „ hadt, in mijne geboorteplaats, mij tot eenen Dichter beſtemd. „ Zucht tot de dichtkunde was eene ſchennis der wetten van „ het Inſtituut, waarin ik wierd opgevoed, en regelrecht „ ſtrijdig met het plan des ſtigters. Acht jaaren worſtelde „ mijne geestdrift met krijgsonderwijs: doch de zucht voor „ de dichtkunde is vuurig en ſterk, even als eene eerſte liefde. De middelen, aangewend om den brand te bluſſchen, dienden alleenlijk om de vlam te voeden. Om voorwerpen te ontkomen, die mij met foltering vervulden, „ vierde zich mijn hart bot in de beſpiegeling van eene „ denkbeeldige waereld. Doch, onbekend met de waereld, „ die

„ die daadelijk beſtondt, van welke ik door ijzeren roeden
„ was afgeſcheiden; onbekend met het menschdom — want
„ de vierhonderd, die mij omringden, waren ſlegts een eenig
„ weezen, waren afgietzels van een en het zelfde model, welke
„ de vormende Natuur plegtiglijk hadt verzaakt; — onbe-
„ kend met de driften van onafhankelijke weezens, die vrij-
„ heid hebben om hunne eigen neigingen te volgen — want
„ ſlegts eene eenige kwam tot rijpheid, één, welke ik niet
„ zal noemen: alle de overige kragten van den wil wierden
„ verlamd, terwijl één derzelven tot het uiterſte betengeld
„ wierdt; elke bijzonderheid, elke buitenſpoorigheid der
„ ſpeelzieke Natuur wierdt in den eentoonigen maatregel van
„ ſtrenge orde verſtikt; — onbekend met de ſchoone ſexe — want
„ de deuren van dit Inſtituut worden alleen voor vrouwen geo-
„ pend, eer zij beginnen belangrijk te zijn, of wanneer zij
„ hebben opgehouden het te weezen; — onbekend met menſchen
„ en met de beurtwisſelingen des menſchelijken leevens: —
„ kon het niet misſen, of mijn penſeel moest de ſcheidlijn
„ tusſchen engelen en duivelen miskennen, en een wange-
„ drogt voortbrengen, 't welk gelukkiglijk in de waereld
„ niet beſtondt, en 't welk ik de onſterflijkheid om geene an-
„ dere reden toewensch, dan ter vereeuwiginge der gedagte-
„ nisſe van eene vrugt, uit de onnatuurlijke gemeenſchap
„ van Vernuft met Ondergeſchiktheid geboren. Ik heb het
„ oog op de *Roovers*. Dit ſtuk is in de waereld gekomen.
„ — De geheele zedelijke waereld heeft den Schrijver van
„ verraad betigt. Zijne eenige verdeediging is het klimaat,
„ waarin het wierdt geboren. — Indien van de menigvul-
„ dige berispers van de *Roovers* ſlegts een eenige de waarheid
„ op zijne zijde hebbe, 't is deeze, dat ik mij vermeette, de
„ menſchen te beſchrijven, twee jaaren voordat ik met dezel-
„ ven eenigen omgang had."

Bekend is de uitwerking, die de *Roovers* deeden. Het ſtuk verwekte geestdrift of afgrijzen; zij, wier oordeel hun eenen middenweg deedt houden, waren weinig in getal. Sterke poogingen wierden 'er te werk geſteld om dit ſpel te onderdrukken, wanneer een aantal jongens te *Leipzig* door hetzelve wierden aangezet, om, zoo als zij dagten, de roede te ontloopen, terwijl zij zich ſlegts haastten om dezelve te gemoet te loopen. Hun plan was, eene bende roovers in de bosſchen van *Bohemen* te verzamelen; doch zij vorderden weinig in de volvoering daarvan: want naauwelijks hadden zij een Gebedeboek en een Piſtool geroofd, of zij vielen in handen van het Gerecht, die met geeſſelſlagen de ſterke neiging uit hun dreef, om uit hinderlaagen op den armen reiziger aan te vallen, en hem van zijne pakkaadje te ontlasten. Soortgelijke omſtandigheden bevorderden niet weinig SCHILLER'S vroegtijdige vermaardheid. — Zijne laatere ſchriften ſtelden zij,

zijne ſchitterende talenten meer en meer ten toon; en zelfs zijne kleinere dichtſtukken in de *Anthologie*, die hij te zamen met STÄUDLIN uitgaf, verkondigden eenen Dichter, wiens weergae *Duitschland* veelligt niet hadt bezeten; zoodat zijn roem welhaast wierdt gevestigd.

SCHILLER verlangde nu iets meer van de waereld te zien. Zonder ander vermogen, boezemde hem het vermogen van 't vernuft vertrouwen in; en zijn naam gaf hem reden om te hoopen, allerwege vrienden te zullen vinden. —— Hij verliet *Mankeim*. Te *Mentz*, werwaarts hij zich begaf, hadt hij het geluk, bekend te worden met den doorluchtigen beſchermer van kunſten en weetenſchappen, den Hertog van *Weimar*, wien hij het eerſte Bedrijf van zijnen *Don Carlos* voorlas. Kort daarnaa bezogt hij *Saxen*, alwaar *Dresden* hem bekoorde, door zijne bekoorlijke ligging, zijne kunſtſchatten, zijne rijke boekerij, en de menigte mannen van vernuft, die hij 'er aantrof. SCHILLER dompelde zich nu in 't leeven, om 'er met volle teugen van te drinken. Intuſschen moet men zich niet verbeelden, dat hij, even als de wellusteling, aan het onaſgebroken vermaaksgenot den teugel vierde. Weeken en maanden lang was hij onder zijne boeken als begraaven, die hij naauwelijks een oogenblik verliet; dan rustte hij, doch bleek ſlegts zijne werkzaamheden voor eenen tijd geſtaakt te hebben. Deeze rustpoozingen weet men dat bij groote vernuften niets anders zijn, dan ſlegts oogenblikken, in welke zij hunne kragten verzamelen, ten einde zich op hunne geliefde najaagingen met vermeerderden ijver toe te leggen. Dit was het geval van SCHILLER. In die verpoozingen wandelde hij in het veld, alwaar de grootschheid der Natuur zijnen geest van nieuws bezielde, en zijn hart met nieuwe kragt en leeven in de eenzaamheid klopte. Eene zijner geliefde uitſpanningen was, in een ſchuit eenen togt te doen op de fraaie rivier, voornaamelijk bij ſtormweder, wanneer de ſtroom in rookende golven zich verheſte, en alle de elementen met elkander ſcheenen te kampen. Hoe meer de donder ratelde, hoe hij zich beter vermaakte. Op zekeren dag, wanneer de geduchtſte donderſlagen tusſchen de bergen weergalmden, en de ſtormwind den ſtroom zich tot kloeke golven deedt verheffen, wierdt hij dermaate verrukt door de ſchrikwekkende majeſteit der Natuur, dat hij niet kon nalaaten, het tooneel met een van vreugde opſpringend *Bravo!* toe te juichen.

De Winter beroofde hem van die vermaaken, en gaf hem aan het gezellig leeven weder. Zijn hart, voor de vriendſchap gevormd, ſchiep vermaak in zich met menſchen te verbinden: hij was gulaartig, en een dier weinigen, die, zonder vreeze van in de achting zijner vrienden te zullen daalen, voor hun zijn geheel hart durfde openleggen. Laat hij dan, bij den ſchuimenden beker, zich luidruſtig verheugen, in den

kring der vriendſchap — hoe ligt kan zulk een man, bij zulk eene gelegenheid, de grenzen der beſcheidenheid overſchreeden! —— Laat hij aan de betoveringen des vermaaks den teugel vieren, terwijl middernacht ongemerkt verloopt: kan hij daarom als een gewoon ligtmis worden aangemerkt? of is 't waarſchijnlijk, dat het vermaak hem zal verlaagen?

Zijn *Don Carlos*, waaraan hij, geduurende zijn verblijf te *Dresden*, arbeidde, wierdt ſpoedig afgebroken. Hij maakte eenen aanvang met leezen van al wat PHILIPPUS betrof; de *Dresdenſche* Boekerij leverde hem rijke bouwſtoffe, en hij wierdt ongevoelig zoo volkomen daarin voortgeſleept, dat hij de Dichtkunde een' tijdlang vaaren liet, en naauwe gemeenſchap met de Zanggodin der Geſchiedenisſe hieldt, waaraan wij verſchuldigd zijn zijnen *Afval der Nederlanden van de Spaanſche heerſchappij*. Minder hadden vroegere Duitſche Hiſtorieſchrijvers het oog laaten vallen op de ſchoone Zanggodin der Geſchiedenisſe, dan op den vadzigen geest van Kronijkverhaalen; Duitſche arbeidzaamheid vereenigde hij met de ſierlijkheid der Ouden.

Te *Leipzig*, of liever te *Gohlis*, een bekoorlijk dorp nabij die ſtad, alwaar hij eenen Zomer bij den Heer GÖSCHEN vertoefde, arbeidde en leide bij de laatſte hand aan zijnen *Don Carlos*. JINGER, een Schrijver, wiens ontijdigen dood het Blijſpel nog heden betreurt, hieldt, in dien zelfden Zomer, zijn verblijf te *Gohlis*; zij ſlooten eene wederkeerige vriendſchap; waarſchijnlijk hadt het vrolijk gezelſchap des Blijſpeldichters geen geringen invloed op onzen Treurſpeldichter, wiens geeſtgeſtheidheid zich thans door ongemeene leevendigheid onderſcheidde.

De ſtilſtand in het vervaardigen van *Don Carlos* deedt eene bijzondere uitwerking op dat ſtuk. Zoo min DON CARLOS als de Marquis POSA wierden, 't geen zij, volgens de oorſpronkelijke bedoeling des Schrijvers, zouden geworden zijn. DON CARLOS daalde in de achting des Dichters, en de Marquis, die tot een model van vriendſchap moest gediend hebben, wierdt een volmaakt denkbeeldig karakter. Hij zelf doet daaromtrent de volgende bekentenis: „ 't Is mogelijk, dat ik in „ de eerſte Bedrijven verwagtingen heb verwekt, welke ik in „ het laatſte Bedrijf niet vervuld heb. ST. REAL's Roman, en „ misſchien mijne eigen uitdrukkingen, kunnen de zaak voor „ den leezer in een licht geplaatst hebben, waarin zij niet „ langer kan beſchouwd worden. Geduurende den tijd dat „ ik 'er aan arbeidde, zijnde, in gevolge van menigvuldige „ ſtoornisſen, een aanmerkelijk tijdverloop, veranderden vee„ le dingen in mijnen eigen geest. —— Invloed moesten „ noodwendig op mijn werk hebben de veranderingen, wel„ ke, in dien tusſchentijd, in mijne begrippen en gevoelens „ voorvielen. —— 't Geen in den beginne ongemeen ſterk „ trof, deedt in 't vervolg minder, en in 't einde in 't geheel

„ gee-

„ geene werking. Nieuwe denkbeelden, die inmiddels bij „ mij opkwamen, verdrongen de vroegere; CARLOS zelf was „ in mijne achting gedaald, misſchien om geene andere reden, „ dan omdat ik zoo veel ouder was dan hij; en om eene te„ gengeſtelde reden hadt de Marquis POSA zijne plaats ver„ vangen. In gevolge hiervan bezat ik in het vierde en vijf„ de Bedrijf een zeer verſchillend hart. Maar de drie eer„ ſte Bedrijven waren in handen van het algemeen; het ont„ werp van het geheel kon niet veranderd worden; geene „ andere keuze was mij gelaaten, dan het geheele ſtuk te „ vernietigen, of het tweede deel zoo goed ik konde naar „ het eerſte te plooien. Het hoofdgebrek was, dat ik het te „ lang onder handen had; een Tooneelſtuk moet de bloesſem „ van éénen Zomer zijn. Daarenboven was het plan te uitg„ breid voor de grenzen en regels van een Tooneelſtuk: dit „ plan, bij voorbeeld, hieldt in, dat de Marquis POSA het „ onbepaaldst vertrouwen bij PHILIPPUS moest blijven behou„ den; maar om dit ongewoon verſchijnzel daar te ſtellen, „ veroorlofde mij de ſchikking van het ſtuk ſlegts een eenig „ Tooneel."

Doch om tot de leevensbijzonderheden terug te keeren. Van *Leipzig* begaf zich SCHILLER na *Weimar*, het vermaard *Weimar*, de verblijfplaats van zoo veele mannen van vernuft; het ſieraad en de roem hunner natie, en die de glorie van *Weimar* tot op het laatſte naageſlagt zullen voortplanten. Onder die vernuften hadt SCHILLER regt zich te mogen rangſchikken, en voldoende reden om te hoopen, voor een van hun te zullen erkend worden. WIELAND, wien hij, eenigen tijd, in de uitgave van zijnen *Duitſchen Mercurius* de hand geleend hadt, ontving hem, dienſvolgens, met zijne gewoone hartelijkheid, en de Staatsdienaar VON GÖTHE met vleiende beleefdheden. Te *Weimar* maakte SCHILLER insgelijks vriendſchap met den Heer VON WOLLZOGEN, op wiens landgoederen in *Meiningen* hij eenige jaaren zijn verblijf hieldt, en met wiens Zuster hij vervolgens in 't huwelijk tradt. Zij was eene vrouw van SCHILLER's verkiezinge; iets, 't welk tot haaren lof genoeg gezegd is.

Eenige jaaren daarnaa wierdt SCHILLER beroepen tot Hoogleeraar in de Geſchiedenisſen te *Jena*; met eene bijkans onvoorbeeldige toejuiching onderwees hij die weetenſchap. Nog laater hieldt hij insgelijks lesſen over de *Æſthetica*. Wilden wij den Geleerde beſchrijven, met den vuurigſten ijver ter bereikinge van den hoogst mogelijken trap van volmaaktheid ſtreevende, wij zouden hem moeten vertoonen, hoe hij het *Grieksch* van SCHÜTZ leerde; hoe hij, door REINHOLD aangevuurd, de Kantiaanſche Wijsbegeerte onvermoeid beoeffende, en met de beste Dichters van alle tijden en volken van nabij bekend wierdt. Geduurende deeze werkzaamheden hieldt hij

zich onledig met het vervaardigen van Voorlezingen, welke hij, zonder zijnen roem te krenken, ter perze zou hebben kunnen zenden, en was daarenboven als Schrijver onvermoeid werkzaam.

Om met te minder ſtoornis zijne letteroeffeningen en werkzaamheden te kunnen voortzetten, keerde hij de orde der natuure om. De nacht, wanneer al het gewoel des leevens zwijgt, wanneer 'er algemeene ſtilte heerscht, wanneer de aandagt door uitwendige voorwerpen niet wordt afgetrokken, en alle de kragten van den geest met onverdeelde ſterkte zich kunnen voordoen — de nacht, met zijne diepe rust, zijne heilige ſtilte en verhevene kalmte, beviel hem beter dan de luidruſtige verwijderende dag. Hoe vreemd het moge ſchijnen, waarheid is het egter, dat men hem in den avond aan de ontbijttafel, en ter middernacht midden in zijne bezigheden konde vinden. De ſtempel des middernachts ſtaat inderdaad diep gedrukt op verſcheiden zijner ſchriften. Door zulk eene leefwijze benadeelde hij, helaas! zijne blijgeestigheid, zijne vermaaken, en zelfs zijn leeven.

Wat het Hoogeſchool aan SCHILLER bezat, kon niet verholen blijven. In den jaare 1796 wierdt hij tot *Profeſſor Honorarius* bevorderd, met eene wedde van tweehonderd Daalders, die hem, naa zijn vertrek van *Jena*, door den Hertog van *Weimar* betaald, en kort voor zijnen dood nog verhoogd wierdt. Intuſſchen bevlijtigde zich GÖTHE, die de vriend van SCHILLER was geworden, om hem aan het leeven en diens genietingen terug te geeven. *Jena*, begreep hij, was de plaats niet, daarvoor berekend; na eenen oord van meer vrijheids moest hij verplaatst worden; hij nodigde hem te *Weimar*. Die verplaatzing deedt de verlangde werking. Door bekoorlijke ſnoeren was hij nu aan het leeven verknogt, en volmaakt gelukkig in zijnen huislijken kring, onder zijne kinderen.

Deeze toon der blijgeestigheid doorwaart alle de Werken, welke hij, in zijne laatſte leevensjaaren, te *Weimar* ſchreef; zij zijn niet het kroost van middernachtſche ſomberheid, maar de vrugten van den hellen dag. Een van deeze was de *Maagd van Orleans*; van welker eerſte vertooning te *Leipzig* een ooggetuige, en vriend van SCHILLER, het volgende berigt heeft gegeeven: „ Ik vertrok, ſchrijft hij, van *Lauchſtädt* na „ *Leipzig*, en zou mij dier reize niet beklaagd hebben, al „ ware ik alleenlijk getuige geweest van den eerbied, aan „ SCHILLER betoond, op eene wijze, die misſchien, in de „ Geſchiedenis van het Duitſche Tooneel, geen voorbeeld „ heeft. Ondanks de hitte van het weder, was het huis bij„ kans tot ſtikkens toe opgepropt. Naauwelijks was het „ gordijn, aan het einde des eerſten Bedrijfs, gevallen, of „ duizend ſtemmen riepen, als uit éénen mond: *Lang leve*

„ FRE-

„ FREDERIK SCHILLER! en het geklank van trommels en trom-
„ petten vereenigden zich met dit betoon van algemeene toe-
„ juichinge. De zedige Dichter betuigde zijne dankbaar-
„ heid met eene buiging uit zijne zitplaats; doch alle de aan-
„ schouwers waren niet in de gelegenheid geweest, het voor-
„ werp hunner bewonderinge in 't oog te krijgen. Bezwaarlijk
„ kunt gij u verbeelden, hoe de menigte, naadat het spel was
„ afgeloopen, elkander als verdrong om hem te zien. De lange
„ weg van den Schouwburg tot aan de *Ranſtadt-poort* krielde
„ van menſchen. Hij kwam op de ſtraat, en in een oogen-
„ blik was 'er ruim baan gemaakt. *Hoeden af!* riep eene ſtem-
„ me; algemeen wierdt daaraan voldaan; en dus tradt de Dich-
„ ter voort, door de menigte van bewonderende aanſchou-
„ wers, allen met ongedekten hoofde, terwijl ouders op den
„ agtergrond hunne kinderen op de armen om hoog hieven,
„ roepende: *dat is* SCHILLER!"

Twee manieren van opſtellen hadt hij, welke, zoo als hij zelf erkent, hij onveranderlijk volgde. Wanneer hij een onderwerp hadt gekoozen, ontwierp hij alle de bijzonderheden in zijne gedagten, voordat hij een letter op het papier ſtelde. Een Werk, aldus in zijnen geest tot rijpheid gebragt, wierdt afgedaan; en hieruit kunnen de gerugten ontſtaan zijn, dat SCHILLER 't een of ander hadt geſchreeven. Zoo ging het toe, in 't laatst van zijn leeven, met zijnen *Attila*, waarvan hij verklaarde, vijf Tooneelen in gereedheid te hebben. Waar kan dit geweest zijn, hoewel 'er nog geen regel van geſchreeven was.

De ſtukken, welke SCHILLER in geſchrift hadt geſteld, voornamelijk dichtſtukken, was hij gewoon, hardop bij zich zelven te leezen; en dikmaals gebeurde het, dat hij onverhoeds van leezen tot *declameeren* overging; een bewijs, dat zijn gehoor, en niet het *metrum*, de welluidendheid en het *rythmus* regelde. Wee den Dichter, die een anderen regel volgt! De vrije Natuur zal niet in gebreke blijven, van de ſtijve ſchoolregelen zich te wreeken.

SCHILLER was rijzig, en eenigzins tenger. Zelfs gedurende zijn verblijf te *Jena* ſcheen zijn lichaam te lijden door de inſpanningen van zijnen geest; zijn gelaat was bleek, en zijne wangen ingevallen; doch ſtille geestdrift flikkerde in zijne leevendige oogen, en zijn hoog open voorhoofd kondigde het diepdenkend karakter aan. Zijn geheele voorkomen was berekend om vertrouwen in te boezemen. Niets agterhoudends beſpeurde men daarin, niets hooghartigs, trotschs of gemaakts: elke trek kenmerkte zich door zulk eene eerlijkheid en opregtheid, en ſtelde zoo voortreffelijke hoedanigheden van het hart ten toon, dat, eer gij een vierendeel uurs met hem in gezelſchap geweest waart, het eveneens was, alsof gij jaaren lang kennis aan hem gehad hadt. In één

woord, op hem mag te regt worden toegepast, 't geen hij aan het waare vernuft toeëigende: „ Het kinderlijk karakter, zegt „ hij, welk het vernuft op alle zijne werken prent, vertoont „ het ook in het dagelijkſche leeven, en in diens manieren. „ Het is zedig, omdat de Natuur altijd zodanig is; maar het „ is niet zwierig, omdat zwier altijd een gezel des bederfs „ is; het is redelijk, want de Natuur kan nooit het tegenge„ ſtelde zijn; maar het is niet loos, omdat loosheid altijd „ een werk van kunst is; het is aan zijn karakter en deszelfs „ neigingen getrouw, niet zoo zeer uit een gezet beginzel: „ want de Natuur, in weerwil van alle haare afwijkingen, „ keert onveranderlijk tot de zelfde plek terug, en doet al„ tijd de voormaalige noodwendigheden terugkeeren; het is „ onvermetel, zelfs ſchroomagtig, omdat het vernuft altijd „ een geheim voor zich zelf blijft; maar het is niet angstval„ lig, omdat het de gevaaren van den weg zijner bejaaginge „ niet kent. Weinig is ons van het dagelijkſche leeven der „ grootſte vernuften bekend; doch het weinige, dat 'er ons „ van bekend is, bevestigt deeze aanmerking."

Zijne kennis van de Geneeskunde, verre van hem voordeelig te zijn, was inderdaad nadeelig: want zij deedt hem te opmerkzaam zijn op den ſtaat van zijn lichaam en deszelfs veranderingen, en beroofde hem alzoo van de rust, tot de herſtelling van zijne gezondheid zoo noodig. 't Ergſte was, dat hij van deeze kennis zoo veel ſcheen behouden te hebben, als hem van het gevaar zijns toeſtands verwittigde, maar vergeeten te hebben zoo veel noodig was om hem te waarſchuwen voor de naderende dreigende ongeſteldheid. Maar al te vroeg wierdt hij van zukkeling aangetast, en een ontijdig berigt van zijnen dood wierdt zelfs in de Nieuwspapieren aangekondigd; doch de bekwaamheid zijner Artzen redde voor dien tijd zijn dierbaar leeven. De doorluchtige Hertog van *Augustenburg*, die treurige tijding bekomende, beſloot, voor den edelen Bard een Gedenkteeken op te richten. Van blijdſchap opgetogen over zijne herſtelling, en zich niet vergenoegende met voor hem naa zijnen dood eenen Graffteen beſtemd te hebben, maakte hij, te gader met den voortreffelijken Staatsdienaar Graaf SCHIMMELMAN, een Jaargeld voor zijn leeven op hem vast.

Het ſlottooneel van den leevensloop deezes uitmuntenden Schrijvers wordt aldus vermeld, in eenen brief van *Weimar*, gedagteekend 13 Mei 1805: „ Ik haast mij, waarde Vriend, om eene „ even droevige als belangrijke tijding ter uwer kenniſſe te „ brengen. Ten zes uure in den avond van den negenden „ deezer rukte de dood onzen geliefden SCHILLER uit het „ midden onzer weg. —— Wij ſtonden verzet op het be„ rigt: want zijne ziekte was van geen langen duur geweest. „ —— Laatstleeden Zomer, toen hij van *Berlijn*, waarheen

„ hij zich hadt begeeven, om tegenwoordig te zijn bij de ver-
„ tooning van zijnen *William Tell*, te *Jena* terugkeerde, waar
„ zijne huisvrouw het kraambed zou houden, was hij ongeſteld,
„ en niet buiten gevaar. Dit gevaar, egter, ging voorbij, en,
„ hoewel hij van tijd tot tijd van de hevigſte krampplijnen wierdt
„ aangetast, ſtreelden wij ons met de vleiendſte hoop, toen
„ onverwagt de treurmaare kwam. Op Donderdag morgen
„ wierdt hij volſtrekt ijlhoofdig, ſprak veel van ſoldaaten en
„ oorlogsgedruis, maar noemde nog meerdere maalen den
„ naam van LICHTENBERG, in wiens Werken hij kort te
„ vooren hadt geleezen. Tegen den middag wierdt hij be-
„ daarder, en viel in eene zagte ſluimering, uit welke hij
„ ontwaakte, van nieuws in het volle bezit van zijne ver-
„ ſtandsvermogens, voor een korten tijd, waarvan hij zich be-
„ diende tot het neemen van een treurig afſcheid, en om te
„ verzoeken, dat zijn Lijk zonder eenige ſtaatſie, met alle
„ mogelijke ſtilte en eenvoudigheid, ter aarde zou beſteld
„ worden. Hij was zelfs opgeruimd, en zeide: *Nu is het*
„ *leeven voor mij volmaakt helder; veele dingen zijn nu klaar*
„ *en onderſcheiden.* Kort daarnaa viel hij wederom in eene
„ ſluimering, uit welke hij niet ontwaakte.

„ Zijn Lijk wierdt geopend: de longen waren bijkans
„ geheel vergaan; de holligheden van het hart bijkans ge-
„ heel opgevuld; en de gal was ongemeen uitgezet. Ten
„ dienſte van Dr. GALL wierdt 'er van zijnen ſchedel een
„ naauwkeurig afgietſel gemaakt. Zijne begraaving wierdt
„ tegen Zondag bepaald; doch vermits zijn Lijk te ſpoe-
„ dig tot verrotting overging, wierdt het noodig geoor-
„ deeld, hetzelve in den nacht tuſſchen Saturdag en Zondag
„ te begraaven. Volgens zijne eigen begeerte, moest hij
„ door eenige jonge ambagtsgezellen ten grave gedraagen ge-
„ weest zijn; doch eenige jonge geleerden en kunſtenaars, blijk
„ willende vertoonen van hunne liefde en eerbied voor hunnen
„ uitmuntenden ampigenoot, zelfs in den dood, ontſloegen
„ hen van dien pligt. Onder die vrienden des onſterflijken
„ Dichters bevonden zich de Hoogleeraar voss en de Schilder
„ JAGEMANN. In diepe ſtatelijke ſtilte wierdt de kist na het
„ Kerkhof gedraagen, tuſſchen twaalf en één uur. De lucht
„ was geheel betrokken, en dreigde regen; akelig ruiſchte de
„ tierende wind tuſſchen de aloude zolderingen van het ge-
„ welf, en de zegeteekens zuchtten. Maar naauwelijks was
„ de kist voor den Grafkelder neergezet, of de wind ver-
„ dreef eensklaps de donkere wolken; de Maan vertoonde
„ zich in volle majeſteit, en wierp haare eerſte ſtraalen op
„ de kist, welke de dierbaare overblijfzels bevatte. Zij
„ wierden in den Grafkelder nedergelaaten; de Maan hulde
„ zich van nieuws met wolken, en de wind gierde met toe-
„ neemende hevigheid.

„ Op Saturdag was de Schouwburg geſlooten. Een ge„ ſchreeven berigt wierdt aan de inteekenaars thuis gezonden, „ behelzende, dat de droefheid der Akteurs, over het „ verlies van hem, die aan het Duitſche Tooneel, en het „ *Weimarſche* in 't bijzonder, zoo gewigtige dienſten hadt „ beweezen, zoo groot was, dat zij ſich onbekwaam bevon„ den om te ſpeelen. Op Zondag tuſſchen drie en vier uure „ wierdt MOZART's *Requiem* gegeeven in de Kerk van het Kerk„ hof, door den troep der Hertoglijke Kapel; en de Superin„ tendent-generaal VOGT deedt eene Redevoering ter gedagte„ nis van den overleedenen.

„ Gewisſelijk heeft SCHILLER Werken nagelaaten, der druk„ peerze waardig. Onder deeze bevindt zich een afgewerkt „ ſtuk, getiteld: *De Togt van Bacchus na Indie.* Zijn laatſte „ Treurſpel, *Attila*, is onvoltooid. Zijne Papieren belooven „ een rijken oogst voor de Algemeene Geſchiedenis. Onge„ twijfeld zal zijn waardige Schoonbroeder, de Geheimraad „ VON WOLLZOGEN, met behulp, misſchien, van GÖTHE, de „ noodige maatregels beraamen, om dien rijken ſchat der „ waereld mede te deelen."

SCHILLER ſtierf niet rijk. Niet bekrompen genoeg was hij van hart, om geld bijeen te ſchraapen. Als hoofd eens gezins, waarin hij de naauwkeurigſte geregeldheid handhaafde, was zijn gedrag onberispelijk; hij was een voortreffelijk echtgenoot, en de vader van vier kinderen. Doch de ſtaat van zijne gezondheid, en zijne geheele leevenswijze, die geregeld wierdt naar de ingewortelde ongemakken, van welke hij gekweld wierdt, maakte daaraan evenredige grooter uitgaven noodig, hoewel hij in zijn voorkomen de grootſte eenvoudigheid in acht nam, en een geſlagen vijand van praal was. SCHILLER wierdt een Fransch Burger, en door den Keizer tot den Adelſtand van het Duitſche Rijk verheven. Ongezogt wierden hem die beide voorregten opgedraagen. Gedurende de laatſte vier jaaren zijns leevens woonde hij te *Weimar*, in zijn eigen huis, ſtaande in eene ſtraat, die midden door de ſtad loopt, en van verſcheidenerlei gemakken voorzien. De koop van dit huis en de fraaie meubileering van hetzelve kostten hem eene aanzienlijke ſomme. Eenige weinige jaaren voor zijnen dood wierdt zijn jaargeld door den Hertog verhoogd; doch in vergelding daarvan bewees hij zeer gewigtige dienſten aan het Tooneel. 't Eerst liet hij aldaar zijne ſtukken ten tooneele voeren, waarvoor hij geene belooning vroeg; bij alle gelegenheden gedroeg hij zich zeer onbaatzuchtig.

Niet weinig heeft de Erfprinſesſe van *Weimar* de geeſtdrift vermeerderd, die elk voor haar gevoelt, door haare verklaaring, voor SCHILLER's beide Zoonen te zullen zorgen.

Wij zullen deeze Leevensſchets van SCHILLER beſluiten met de woorden van zijnen doorluchtigen Vriend GÖTHE, ſchrijven.

vende: „ Wij hebben 'reden om het voor hem als eene ge-
„ lukkige omſtandigheid te beſchouwen, dat hij van het top-
„ punt des menſchelijken aanweezens tot heerlijkheid opklom
„ — dat eene korte ongeſteldheid hem onder de leevenden
„ wegrukte. Het was niet over hem beſchoren, de zwak-
„ heden des ouderdoms en het verval zijner verſtandsvermo-
„ gens te ondervinden. Hij leefde als een mensch, en is van
„ hier gegaan in de volkomenheid des menſchelijken leevens.
„ Thans geniet hij het voorregt, dat zijne deugden en be-
„ gaafdheden in het geheugen des naageſlagts altijd zullen lee-
„ ven: want in de zelfde gedaante, in welke de mensch de
„ aarde verlaat, zweeft hij onder de ſchimmen; zoodat ACHIL-
„ LES nóg al de kragt der jeugd bezit. — Zijn vroeg ver-
„ ſcheiden zal insgelijks voor ons eene weldaad zijn. Uit
„ zijn graf zullen de uitvloeizels zijner werkzaamheid ons
„ kragt geeven, en in ons den ſterkſten aandrang verwekken,
„ om, met onbezweeken ijver en liefde, het werk, door
„ hem begonnen, te vervolgen."

VERGELIJKING TUSSCHEN VOLTAIRE EN ROUSSEAU.

(Uit F. VOLNEIJ's *Leçons d'Hiſtoire.*)

Tuſſchen ROUSSEAU en VOLTAIRE, aangemerkt als Voorgangers en Leiders der Volksbegrippen, doet zich dit kenmerkteekenend onderſcheid op, dat, indien gij VOLTAIRE, bij zijne Voorſtanders, aanraakt, zij hem verdedigen zonder vuurige deelneeming, 't zij bij redeneering of ſchertzender wijze; ten hoogſten merken zij den tegenſtander aan als iemand van ſlegten ſmaak. — Maar, indien gij ten nadeele van ROUSSEAU ſpreekt, ten aanhoore van dien's Bewonderaaren, verwekt gij bij hun eene ſoort van godsdienſtig afgrijzen, en zij houden den tegenſpreeker voor een heiligſchender.

De reden van dit verſchil is, dat VOLTAIRE, meer tot het Verſtand dan tot het Hart ſpreekende, meer werkt op de denkbeelden dan op het gevoel, geen drift verwekt: zich meer onledig gehouden hebbende met de gevoelens van anderen te beſtrijden, dan met zijne eigene te vestigen; heeft hij een twijfelzugt doen gebooren worden, meer der Verdraagzaamheid begunſtigende, dan die van ſtellige bepaaling.

ROUSSEAU, integendeel, vervoegt zich meer tot het hart en de aandoeningen, dan tot het verſtand; hij verheft de liefde tot Waarheid en Deugd (zonder dezelve te bepaalen) door de liefde der Vrouwen, zo geſchikt om begoocheling te baaren; en, uit eene ſterke overtuiging dat zijne eigene beginzels volmaakt zijn, houdt hij eerst het gevoelen, en vervolgens het oogmerk, bij anderen verdagt; — eene zielsgeſteltenis, geſchikt om Afkeer en Onverdraagzaamheid te verwekken.

DICHT-

DICHTSTUKJENS

OP ZEE,

BY MIJNE TE RUG REIS NAAR 'T VADERLAND.

Nescio quâ natale ſolum dulcedine cunctos
Allicit. ——

I.

TE RUG REIS NAAR 'T VADERLAND, AAN BOORD VAN HET TJALKSCHIP DE HOOP.

Zoo zal ik dan, na zoo veel jaren,
Mijn dierbaar Vaderland herzien!
Na zoo veel ſchrikbre doodsgevaren,
Na zoo veel prangend zielsbezwaren,
Mijn Holland weêr in de armen vliên!

ô Holland, Paradijs der Aarde,
Waar buiten, heil noch luſt beſtaat!
Zoo eindloos voor een hart in waarde,
Dat niets voor uwe welvaart ſpaarde,
Dat eeuwig, eeuwig voor u ſlaat!

Ik keer tot u! — Helaas! kan 't wezen?
Laat dit mijn gruwzaam lot nog toe?
Is 't onheil tot zijn peil gerezen,
En ſtaat my thands geen ſtorm te vreezen,
Die deze hoop verdwijnen doe?

De

De golven ſchuimen, buldren, razen;
De winden gieren om my heen!
Genadig God, ô laat ze blazen,
En aarde beide en lucht verbazen,
Ik drijf op Uw gelei' alleen.

Gy zult, na zóo veel tegenſpoeden
Eens zooveeljarigen Orkaans,
Mijn afgeſlingerd ſcheepjen hoeden,
En voeren my door 't hoist der vloeden,
In ſpijt des felſten Oceaans.

Of is 't, ô God, Uw welbehagen,
Dat hier de plasch my overſtort'?
Welaan! Gy eindigt al mijn plagen,
Wat zou mijn hart U meerder vragen?
Wat koom ik in mijn' wensch te kort?

Dan ſtrekt van uit het hare der baren
Mijn arm zich, ſtervende en verſtijfd,
Als 't brekend oog verleert te ſtaren,
Naar 't verre ſtrand der Texelaren,
Zoo lang mijn zielloos rif nog drijft.

Dan, mooglijk, ſpoelt de lucht van 't Noorden
Mijn lijk naar 't zoo gewenschte ſtrand.
Zoo groete 't nog die zalige Oorden!
Zoo vinde 't op zijn ſchrale boorden
Dan nog een zoete handvol zand!

Ach! immers zal dit God gehengen,
Wat ſteeds mijn hart zoo vurig bad:
Mijn ſtof met Hollands ſtof te mengen!
En, wat my tot dien wensch moog brengen,
ô God, onſchatbaar is my dat!

Zou me uw geweld ontrusting geven,
ô Hollands Landvriend, zoute vloed?
Ach, grooter doet mijn vezels beven,
Gevoel ik door mijne aders zweven,
En om zich grijpen in mijn bloed!

Europe heeft geen kruideryen,
Het Oost geen balſems voor mijn kwaal!
Geef, Holland, my voor artſenyen
Een plekjen gronds, my neêr te vlijen,
Een luchtjen, dat ik adem haal!

Dit,

Dit, ô! dit zal me een' balsem ſtrekken,
Die Oost en Wes: te boven ſtreeft.
ô Mag mijn leven zoo verr' rekken,
Dat ik uw' wat ſlechts moge ontdekken,
(Ik voel het, ja!) mijn kracht beſleeft.

Dan, Hemel; ach! hoe durf ik 't hopen?
Zoo na aan d'oever van het graft.
Neen, 'k voel my 't broze lichaam ſlopen;
Geen heil, geen redding is er open,
En de uitgerekte draad breekt af.

'k Gevoel dit; ja. — Maar ... Holland naderen!
ô Welk een Heelkracht brengt dit mee!
Wat leven ſtort het in onze aderen!
„ Daar, daar is 't erfland onzer Vaderen!
„ De ruste van ballingſchap en wee!"

ô Holland, wiens ſints de oudſte tijden
Zoo duur, zoo zuur verworven grond,
Den mijnen, die uw' erf bevrijdden,
Op zoo veel bloed, en goed, en lijden,
En my (helaas!) op alles ſtond!

ô Holland, dat wy nooit vergeten;
Zoo lang ons hart zich zelf gevoelt!
Zoo lang wy ons het Nakroost weten
Der brekers van de Vlaamſche keten,
Wier bloed ons binnenſt nog doorwoelt!

ô Holland! zal ik u dan weder —
Wat zeg ik, weder — wederzien?
Mijn tranen, ſtroomt, ja, ſtroomt vrij neder!
By 't affcheid vloot gy eindloos teder;
Nu vloeit gy vreugdiger misſchien.

Ach! vreugdig! — Zal ik vreugde ſmaken,
Mijn dierbaar, bloeiend Vaderland!
Zal 't voorwerp van mijn brandend' haken
My door zijn' aanblik vrolijk maken,
Wanneer ik voet zette op uw ſtrand?

Ach! zal ik u herkenbaar vinden,
Mijn dierbre wieg en bakermat!
Na alles, wat uw' bloei verſlinden,
Uw heil, uw' roem moest doen verzwinden,
Uw welvaart met de voeten trad!

Wat

Wat resten zal ik thands beoogen,
Mijn Volk, van 't geen gy eertijds waart!
Beroofd, verpletterd, uitgezogen;
Vervallen van uw Staatsvermogen;
En — tot wat toekomst nog gespaard!

Uw vloten — schatten — Godsdienst — zeden —
Bestaan zy nog, geteisterd Land?
Mijn geest verbeeldt zich ijslijkheden:
Mijn hart bezwijkt met ziel en reden: —
Ach! zij het louter misverstand!

Zoo stokt, na lang uitlandig zwerven,
By 't naadren van zijn dierbaar huis,
Een Zoon, een Ega, duizendwerven,
En voelt zich 't hart van angst besterven
Voor al wat denkbaar is van kruis.

Hy waant den drempel op te trappen;
En blikt op 's grijzen Vaders baar!
Hy hoort het gruwbre Nachtuilknappen,
Zijn knien weigren voort te stappen....
Zijn Weêrhelft, ach! wat wierd van haar!

Maar ik! zal ik herkenbaar wezen?
Helaas, my zelven ben ik 't niet.
Ik, spookstel, uit het graf verrezen;
En schaduw van een bloot VOORDEZEN,
Dat zelfs geen HEDEN achterlijet!

Waar is de Vriend, die me aan mocht staren,
Het Kroost, dat uit mijn lenden sproot,
Dat, by dit handvol graauwe haren,
Zijn' Vriend, zijn' Vader zal ontwaren,
Dien 't scheidende in zijne armen stoot!

Wie zoekt by de uitgedorde schonken
Van dit, naauw levende, geraamt' —
In 't oog ten voorhoofd ingezonken
Een' zweem van Dichterlijke vonken?
Een' boezem, die voor glorie aâmt?

Neen, alles, alles is verdwenen,
Wat ooit dit lichaam heeft bezield.
Des levensvlam heeft uitgeschenen;
Het laatste vonkjen vliegt daar henen,
Hoe vast het aan zijn lemmet hield!

Neen,

Neen, vruchtloos zocht ik hier een leven
Te rug te roepen, reeds vergaan.
Den ſtervende is nog hoop gebleven;
Maar, die den geest heeft opgegeven,
Dien zal geen Heelkracht op doen ſtaan.

Neen, 'k zoek in Hollands dierbaar Eden
Geen' adem, geest, of lichaamskracht,
Om Kazans leerſtoel op te treden!
Hier ſtrekke ik ſlechts mijn moede leden!
Dit 's alles wat ik hier verwacht.

Neen, dat ik weinige oogenblikken
Hier 't leed vergete van mijn lot;
Mijn borst in zuivrer lucht verkwikken,
En Hollands hemel aan moog blikken;
Meer, meer verlang ik niet van God.

Hier blaze ik, na voleindigd kermen,
Den laatſten adem dankbaar uit.
Mijn lijf aan Hollandsch vuur te warmen,
Dit is me een blijk van Gods ontfermen,
Dat alle weldaad in zich ſluit.

En gy, mijn Vaderland, mijn leven,
Mijn lust, mijn alles! ja nog meer!
Zoo ge ooit mijne asch een' traan moogt geven,
Ik vraag, ik wensch my, na mijn ſneven,
Geen ijdle, geen onwaardige eer:

Doch, mag mijn Graf een Opſchrift wachten,
Het ſchets' mijn Vaderlandſche zucht!
Die zucht verſlond my geest en krachten:
Die deed my kwijnen en verſmachten:
Die moordde my in vreemde lucht.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

DE DICHTER EN DE GELEERDE: OF, ZAMENSPRAAK OVER DE NOODZAAKELIJKHEID DER BESPIEGELENDE KENNIS VAN DE WEETENSCHAPPEN VOOR DE GELETTERDEN.

DE DICHTER.

Naardien men in zijne eigen zaak een slegt regter is, verzoek ik u, mij eene twijfeling op te helderen. Zeg eens, bid ik u, of de oude lieden niet een weinig door vooringenomenheid en eigenliefde beheerscht worden, wanneer zij verzekeren, dat de Letterkunde verbastert. „ In onze jeugd," zeggen zij, „ dagt men beter, schreef men beter." Wanneer ik ROUSSEAU, VOLTAIRE, MONTESQUIEU lees, zou ik het schier gelooven. Van den anderen kant klaagen mijne medebroeders dikmaals, dat de nieuwe denkbeelden schaarsch worden; dat het hunner penne aan oorspronkelijke onderwerpen mangelt: geldt dit ook niet omtrent de Weetenschappen?

DE GELEERDE.

Neen, ongetwijfeld; zij maaken dagelijks vorderingen, en elke vordering toont de mogelijkheid eener nieuwe ontdekkinge; doch de kundigheden worden bezwaarlijk voortgeplant. Uwe vraag beantwoordende, zal ik, mijns bedunkens, de oorzaak der hinderpaalen ontdekken, welke zich tegen haare uitbreiding aankanten.

Treurig ware het, te denken, dat de Letterkunde agteruitloopt; en evenwel moet men zulks bekennen. De schriften van allerlei aart, welke wij zien in 't licht komen, zijn vol herhaalingen en gemeene plaatzen. Indien zij opgang maaken, is het onder begunstiging van eenige gelukkige trekken, eenige schitterende uitdruk-

kingen. Men zou ſchier zeggen, dat de verdienſte eens Dichters of Redenaars alleen beſtaat in het vertoonen in een nieuw licht, of in eene nieuwe lijſt, van denkbeelden, die reeds in duizend verſchillende gedaanten zijn voorgedraagen, of in iets beter te zeggen, 't geen anderen reeds wél gezegd hebben. De hedendaagſche Schrijvers gelijken veel naar borduurders, die, op de zelfde ſtoffe, telkens het zelfde patroon ſchakeeren, of door pailletten deszelfs eentoonige eenpaarigheid vermommen. Het gaat met de Letteren als met de Kunſten: wanneer men niets nieuws kan bedenken, gaat men aan 't beſchaaven. Doch de rijkdom van woorden kan de armoede aan denkbeelden niet vergoeden; en indien de Letterkundigen ſlegts kortſtondigen opgang maaken, is het omdat zij veel meer vernuft dan kennisſe bezitten.

DE DICHTER.

Ik kan wel begrijpen, dat een weetniet geen opgang kan maaken in de Letterkunde; maar de luchtige Zanggodinnen moeten met bevalligheid het doek ſtoffeeren, waarop haar penſeel werkzaam is. De Geleerdheid heeft haare waarde: intusſchen is de groote zaak, aan de meerderheid te behaagen, die in den onderwijzenden ſtijl geenen ſmaak vindt, en een beeld boven eene les ſchat. In onze gezelſchappen zijn een geleerde en een pedant of ſchoolvos woorden van bijkans de zelfde beteekenisſe.

DE GELEERDE.

„ Het overdrevene is altijd een gebrek," zegt onze goede LA FONTAINE; maar hij heeft ook gezegd: „ Verſcheidenheid is mijne zinſpreuk." Zou, bij voorbeeld, een weinig onzer kennis van de Etymologie wel kwaad zijn voor onze Tooneeldichters? In meer dan één Treurſpel geeft men een Griekſchen naam aan een eigenlijken Egyptenaar, of ontneemt aan eene Romeinſche dochter haars vaders naam. In onze Puntdichten vermeldt men de *rooskleurige* CHLORIS, terwijl *Chloris* zoo veel beteekent als bleek, ongekleurd. In onze Blijſpelen noemt men een leevendig, oploopend jongeling LEANDER, hoewel die naam de grootſte zagtzinnigheid aankondigt; en een zwaarmoedig meisje noemt men EUPHROSINE, dat is grappig en vrolijk. Dusdanige ongerijmdheden zou men, denk ik, kunnen vermijden, zonder aan ſchoolvosſerij zich ſchuldig te maaken.

DE

DE DICHTER.

Ik heb veel eerbieds voor de weetenſchappen en de geleerden; doch ſtaa mij toe, dat hunne deftige taal met de verbeelding weinig ſtrookt.

DE GELEERDE.

Heilloos vooroordeel, 't welk, in tegendeel, het vernuft van zijne rijkſte bronnen berooft, en de dwaalingen vermenigvuldigt en voortplant! Bijkans alle Dichters doen de zon rondom de aarde draaien. 'Er is 'er een (*), die van het brandend *aspunt* van het zuiden zingt, en in zijne zwellende verzen de *uitgebreide* vleugelen des Struisvogels roemt. Alle Schrijvers der aloudheid logenſtraffen de onregtvaardige vooringenomenheid tegen de geleerden. HOMERUS was niet ſlegts Dichter en Hiſtorieſchrijver, hij was de geleerdſte man zijner eeuwe (†). VIRGILIUS is in zijne Landgedichten (*Georgica*) Arts-, Starrekundige en Natuurkenner; en 't zij hij den loop der ſtarren, de kragten der planten, of de gronden der verhevelingskunde beſchrijve, altijd is hij Dichter, altijd verheven. De grootſte mannen der achttiende eeuwe, dit ſchroom ik niet te zeggen, zijn hunne vermaardheid zoo wel aan hunne kunde als aan hun vernuft verſchuldigd; en VOLTAIRE zelf zou minder roems behaald, en minder gelegenheids gehad hebben om zijn vernuft te oeffenen, indien hij de beſpiegelende kennis der weetenſchappen verwaarloosd hadde.

DE DICHTER.

Ik bewonder zoo zeer als gij HOMERUS en VIRGILIUS; maar, ten hunnen tijde, lagen de weetenſchappen nog in de wieg. Veele beſtonden in eenige zeer eenvoudige waarneemingen van de verſchijnzels der natuure: alle deeze konden zij omvatten; maar heden, nu de zamenſtelzels en ontdekkingen vermenigvuldigd zijn, nu de weetenſchappen tot in 't oneindige geſmaldeeld en uitgebreid worden, is eens menſchen leeven naauwelijks toereikende om 'er een gering gedeelte van te kennen. Hoe zoude een Schrijver de Letterkunde en de Weetenſchappen tevens kunnen beoeffenen? Moet hij zijne jeugd aan

(*) DUROSOY.

(†) Boeken heeft men geſchreeven, om de planten, mineraalen en kunſten, door hem beſchreeven, in eene geregelde orde te vermelden.

aan afgetrokkene kundigheden wijden, en in ernſtig onderzoek den tijd ſlijten, in welken het vuur der jaaren en der driften de verbeeldingskragt ontſteekt, en van de ſchitterendſte voortbrengzelen het ontwerp doet beraamen? De Geleerde berekent, zet uit elkander en vergelijkt; de Dichter ſchrijft bij ingeeving (*inſpiratie*). De eene gelijkt naar den gedweeën os, die met kragt en geduld eene moeilijke voore ploegt; de andere naar het jong paard, 't welk door den teugel nog niet bedwongen wordt, en, in zijne ſchitterende ſprongen, een' onzekeren weg houdende, zijne bevalligheid aan zijne gelukkige onafhankelijkheid alleen verſchuldigd is.

DE GELEERDE.

De Schrijver, die telkens zijner verbeeldinge botviert, kan, ik beken het, alle de bijzonderheden eener weetenſchap niet voordraagen, niet alle de daadzaaken, welke zij bevat, verzamelen; maar hij kan zich van het beſpiegelend gedeelte (de Theorie) daarvan meester maaken, 't welk altijd het merkteeken van vernuft draagt en in de dichtkunde bruikbaar is. De gronden van alle weetenſchappen zijn voor een man, aan oeffening gewoon, ligt om te leeren; en hoewel 'er niets gevaarlijker is dan halve-kundigheden en halve-geleerden, moet de Letterminnaar, egter, wiens taak het is, alles, wat voor de zamenleeving belangrijk is, te beſchrijven, een algemeen denkbeeld van de kunſten en weetenſchappen hebben. Het penſeel van ALBANE was van bevalligheden niet ontbloot, omdat hij de Meetkunde in den grond verſtondt; en dat van RUBENS bezat niet minder kragts, omdat hij een goed Ontleedkundige was.

Verre van nadeelig te zijn voor de kragt van den ſtijl, geeft de Theorie der weetenſchappen een vast karakter, 't welk de ſieraaden niet uitſluit; en FONTENELLE's *Waerelden* toonen, dat geleerdheid met losheid zich laat vereenigen.

DIDEROT kan ik nog vermelden, wiens allesomvangend vernuft alle kunſten en weetenſchappen kon bevatten, derzelver beginzels en voortgang deedt kennen, zonder dat zijne letterkundige ſchriften iets van hunne beminnelijkheid verlooren. 't Is deeze groote verſcheidenheid van kundigheden, waaraan hij die verbaazende verſcheidenheid van ſtijl, dat vast en fijn gevoel, die juistheid van redekavelinge, die gemaklijkheid van uitdrukkinge was verſchuldigd, welke hem kenmerken. Indien

DI-

DIDEROT niets meer geweest ware dan een ſpraakkundig-letteroeffenaar, zou hij, misſchien, met even zoo veele bevalligheden, zijnen *Vader des Huisgezins* en zijne *Romances* geſchreeven hebben, omdat hij veel vernufts en een gevoelig hart bezat: maar wat al trekken zouden 'er verloren zijn gegaan! wat al werken zou hij *niet* hebben geſchreeven, aan welke hij zijne onſterflijkheid is verſchuldigd!

Laaten wij den welſpreekenden THOMAS, of den geestigen MARIVEAUX, in de plaats van D'ALEMBERT ſtellen, en de Voorrede van de *Encyclopedie* zou nog moeten geſchreeven worden.

DE DICHTER.

Dat de Theorie der weetenſchappen noodig is voor den Gvernatuurkundige, voor den Zedekundige en anderen, dat beken ik: doch de Lier- en de Tooneeldichter kunnen die wel ontbeeren. Om de driften en de zeden te ſchilderen, om de zotternijen der zamenleevinge of de misdaaden der eerzucht in werking te brengen, behoeft men ſlegts waarneemer, dichter en wijsgeer te zijn.

DE GELEERDE.

Maar, om waarlijk wijsgeer te zijn, moet men kundig weezen. Zeer twijfel ik, of MOLIERE in zijne puntdichten tegen de geneesheeren en ſchoolvoſſen zoo veel zouts hadde kunnen ſtrooien, indien hij in de gronden der weetenſchappen geheel een vreemdeling geweest ware. Niet dan door de belangrijkheid der denkbeelden laat de ſtijl zich handhaaven. Dikmaals gebeurt het, dat oorſpronkelijke vergelijkingen, belangrijke beelden het werk eens Schrijvers opſmukken; doch zij voldoen niet aan den verlichten ſmaak dier geſtrenge en regtvaardige mannen, die voor de ſieraaden niet bedanken, dan wanneer zij op een nutten grond gebezigd worden, en die altijd in de verzoeking zijn om met den Wiskunſtenaar in een Concert uit te roepen: „ wat bewijst dat?" De eigenlijk zoo genoemde Letterkunde zou dan voor eenen Letteroeffenaar niet genoeg zijn. Welke toch, vraag ik, zijn de hulpmiddelen, welke iemant in zijne kunst vindt, die niets anders heeft gedaan dan verzen leezen en maaken?

DE DICHTER.

De Hiſtorie en de Fabelkunde zijn onuitputbaare

ſchatkamers. Zal men de bekoorlijke verdichtzels, welke de *Grieken* en *Romeinen* ons hebben overhandigd, — zal men de Allegoriën, welke de Fabelkunde aanbiedt, ooit moede worden? De miſnarijen en krakeelingen der Goden, hunne weldaden, hunne gemeenſchap met de ſtervelingen, zie daar 't geen den Dichter onophoudelijk nieuwe kleuren aanbiedt.

DE GELEERDE.

Ik beſchouw niet, zoo als gij, die bron als onuitputtelijk. Uwe Godheden, vergeef mij die uitdrukking, zijn eenigzins Weduwen. Zints tweeduizend jaaren is VENUS merkelijk verouderd; de Liefde, met haaren eeuwigen blinddoek, haaren eeuwigen pijlkoker, haaren eeuwigen fakkel, komt mij merkelijk verſleeten voor. Wat leezer raadt niet de helft van 't geen een Dichter hem wil zeggen? Wil hij van de *Lente* ſpreeken, men weet voorshands, dat hij FLORA met haaren korf, de Zefirs en den Dageraad gaat beſchrijven. Vangt hij het verhaal van eenen Storm aan, hij roept NEPTUNUS, EOLUS en JUPITER ter zijner hulpe. Onophoudelijk loopt hij in den zelfden cirkel rond, vertoont de zelfde beelden. Wil hij deezen te druk bezogten doolhof verlaaten, hij put de overnatuurkunde van het gevoel uit, wil oorſpronkelijk en diepdenkende ſchijnen, en wordt ſlegts duister of wonderlijk.

DE DICHTER.

Gij zijt ſtreng, en houdt weinig over, indien gij aldus het wonderbaare verbant.

DE GELEERDE.

Verbannen! neen; maar ik geloof dat dit wonderbaare belangrijker zijn zal, indien het van de waarheid niet te verre afwijke. Stel eens dat een Dichter de gronden der Starrekunde verſtaa; de hemel zal niet meer voor hem een denkbeeldige Olympus zijn: weezenlijke ſchoonheden zullen zijne geestdrift gaande maaken; hij kent inderdaad het geheim der Goden. Met MANILIUS ziet hij den hemelkring zich beweegen, de geſtarnten boven den gezigteinder klimmen, en de Pleiades de oogſten aankondigen; de planeeten haare ſchijnzels in eene geregelde orde vertoonen, terwijl de zwervende komeeten de orde van het heelal ſchijnen te ſtooren en de verſchrikte aarde ontroeren. Hij volgt

HER-

HERSCHEL in zijn zoeken na onbekende ſtarren; hij voorſpelt andere bewoonde Waerelden, op het zien rooken van een nieuwen Etna op onzen Wagter; en, met MECHAIN den onregelmaatigen loop onzes aardkloots rondom de zon volgende, leert hij de volken, dat 'er een eenpaarige en eeuwige maatſtok aanweezig is (*). In plaats van den Mythologiſchen Roman, hoe put hij de geſchiedenis der Goden, dat wil zeggen, der ſtarren, uit de ſchriften van den ongelukkigen BAILLIJ, den moedigen VOLNEIJ, den werkzaamen DUPUIS! Welhaast in ontzettende geheimenisſen ingewijd, ziet hij den Rabbijn, den Druide, den Muſulman, de aanhangers van VICHEROU, van ZOROASTER en BRAMA, enz. elkander het roukwerk aanbieden, om, onder verſcheiden benaamingen, de Zon en het Teeken der Lente te aanbidden. OSIRIS, HERCULES en de veroveraar van Indie, ſpannen zamen, om hem de orde der faiſoenen te verklaaren. De verwonderlijke vooruitloop der Evennachtspunten levert hem eene nieuwe Fabelkunde. De eerdienst van ISIS en OROMASUS, die van MYTHRA, allen op ſtarrekundige verſchijnzels gegrond, bieden hem verdichtzels aan, te vernuftiger, naar gelange zij de menſchen aangaande het werktuiglijke der waereld en haare onmeetelijkheid onderrigten. De harmonie van 't heelal doet de ziel des kundigen Letteroeffenaars ontgloeien; zijn dichtvuur wordt ontſtoken, naar maate hij den geheimzinnigen ſluier der Natuure opligt. Klaagt gij nog, geene nieuwe denkbeelden te kunnen vinden? Leer, dat elke weetenſchap haare dichtkunde bezit, en uwe verbeeldingskragt vrugtbaar maakt!

Zonder u onderwerpen te willen aan de hand geeven, zij het mij geoorlofd, u voor een oogenblik de rijkdommen, die gij voorbijziet, te doen opmerken.

Verbaasd door de wonderen, die in menigte voor zijn penſeel zich aanbieden, zal de Letteroeffenaar, met het geheim der Geleerden vertrouwd, over zijne zwakheid, en den overvloed, die hem omringt, zich beklaagen. Alles is voor hem een wonder: nieuwe begin-

(*) De maat eens boogs van den Meridiaan, de grond van het nieuw ſtelzel der meetinge, door onzen geachten *Amſterdamſchen* Hoogleeraar J. H. VAN SWINDEN mede ontworpen, en, als Voorzitter der ten dien einde te *Parijs* bijeengekomene Vergaderinge, der Nationaale Conventie aangeboden.

ginzels beſtuuren het heelal; de ſtoffe is niet meer werkeloos; alles leeft, alles is aan de leevendmaakende aantrekking onderworpen; alle de ondeelen (*atomes*) ſchijnen driften, luimen, eenen wil te hebben, uit keuze zich te vereenigen, uit afkeer zich terug te ſtooten, zich te vernietigen, zonder ophouden onder duizenderlei verſchillende gedaanten zich van nieuws voort te brengen. Den onverzaagden mensch ziet hij in den brandenden Veſuvius nederdaalen, of met den donder ſpeelen, welken hij, naar goedvinden, gevangen neemt of ontbindt. NEWTON's Prisma maakt hem het licht onderdaanig. LAVOISIER openbaart hem, dat het leevendigst vuur, de zuiverſte lucht, het helderst water geene hoofdſtoffen zijn; en GALVANI, de graven ondervraagende, doet hem zien, dat in weezens, door den dood getroffen, nog beweeging aanweezig is. Fijner worden zijne zintuigen; naauwkeuriger ziet, hoort en vergelijkt hij. Voor u zijn de bloemen niets meer dan onbezielde weezens, ſieraaden der velden, lijdelijke ſpeelballen van winden en onweders; voor ons zijn deeze weezens bezield, zoeken elkander op, vereenigen zich, haalen adem. Ja, de liefde heeft de planten aan haare wetten onderworpen. Zommigen verbergen voor het oog haar heimelijk huwelijk; anderen gaan op de vleugelen des winds afgelegene echtgenooten opzoeken. Door geregelde teekens kondigen eenigen den menſchen de gelukkige vlugtelingen en de ongemaatigdheid der ſaiſoenen aan; anderen blijven geduurende haare kindsheid onder water; maar naauwelijks breekt voor haar de tijd der liefde aan, of zij vertoonen zich op de oppervlakte des waters, om met haaren minnaar te paaren, en duiken vervolgens wederom, om in rust haare van nieuws voortbrengende kiem te koesteren.

Welk een nog uitgebreider veld zal zich voor de verbeelding des Letteroeffenaars openen, indien hij met de gedagten raakende de voortbrenging van het heelal zich wil onledig houden! Alsdan kan hij, naar goedvinden, in het rijk der verzierſelen omdwaalen, en van den Roman des vernufts eene verklaaring ſchrijven. COPERNICUS, DESCARTES en BUFFON bieden hem de fraaiſte onderſtellingen aan. Boven den aloudeu bajert verheven, voert hij het bewind over de ſchepping; de ſtarren worden onder zijn oog gevormd, en uit den ſchoot der zonne ſpringen in de ruimte verglaas-

de

de planeeten voort. De eeuwen verloopen; de uitgedroogde aarde trekt de dampen aan, verdikt ze, en de zeeën worden gevormd. Welhaast verheffen zich de bergen uit de zeeën; het geſtarnte des nachts weegt op de golven, en regelt eb en vloed. De aspunten worden plat; ſlagboomen van ijs beletten het naderen tot dezelve; en de magnetiſche vloeiſtoffe, uit de Noordſche bergen voortgevloeid, verſpreidt zich over de aarde, en bezielt de kompasnaald des zeemans. Indien de Natuurkenner en de Scheikundige, de verſchijnzels der Natuure verklaarende; indien de Franſche PLINIUS, alle geſchapene weezens rangſchikkende, het bezield zijn der Natuure tot in haare kleinſte klompjes doende zien, met 's menſchen Rede het verwonderlijk Inſtinkt der dieren in tegenſtelling brengende; indien de Meetkundige, de waarſchijnlijkheden der leevensduuringe en de rijkdommen der volken berekenende, voor onverzaagde zeelieden den weg na een ander halfrond afteekenende, den krijgsman de kunst van het vermenigvuldigen zijner kragten, en om de hinderpaalen der Natuure zijnen vijand in den weg te leggen, leerende: — indien alle deeze mannen, door het vernuft bezield, den Letteroeffenaar met geene nieuwe veerkragt begaaven; indien zij hem niet de begeerte inboezemen om een oogenblik aan hunne verhevene beſpiegelingen deel te neemen, dan welhaast, ik ſchroom het niet te zeggen, zal de Letterkunde niets anders zijn, dan de werktuiglijke kunst om welluidende en van zin ontbloote woorden zamen te voegen; en het bekoorlijk tafereel van ALBANE, verbeeldende APOLLO, met de Zanggodinnen danzende, die elkander bij de hand vasthouden, ter aanduidinge van de verwonderlijke keten, die de kunſten en weetenſchappen zamenbindt; dit tafereel, zoo dikmaals vermeld, zal niets meer dan een geestig zinnebeeld voorſtellen, 't welk nergens zijne toepaſſing vindt.

DE DICHTER.

Onmogelijk is het, ik beken het, in deeze losſe teekeningen geene beelden te zien, voor den Letterkundige berekend. Ik laat mijn vooroordeel varen; ik gevoel, met u, dat de Dichter, die na beſtendigen roem ſtreeft, zijn verſtand met de gronden der weetenſchappen moet voeden.

DE GELEERDE.

Dat moet niet alleen de Dichter, *alle* Schrijvers moeten het doen. Geene soort van Letterkunde is 'er, die deeze beginzels niet behoeft. Hoe zal een staatkundig Redenaar de natuur eens Regeeringsvorms kunnen ontvouwen, indien hij slegts welsprekend zij? indien hij noch de voortbrengzels van den grond, noch den invloed des klimaats, noch den staat der weetenschappen van het land, alwaar hij woont, kenne? Hoe zal de Zedeleeraar wijsgeerige kundigheden kunnen verspreiden, indien hij den voortgang van natuurlijke kundigheden, en derzelver betrekkingen op de behoeften der menschen, niet kan beoordeelen? Wat nut van eenig belang zal de Historieschrijver aanbrengen, indien hij eene dorre beschrijving van de staatkundige gebeurtenissen geeve, zonder den loop des menschelijken verstands te vermelden, zonder den voortgang der kunsten en der nijverheid aan te wijzen? Neem uit RAIJNAL weg, alwat tot de weetenschappen behoort, en gij zult niets meer dan een Roman behouden. Met vrugt zal men, derhalven, over de Zedekunde, de Opvoeding, de Wetgeeving, den Koophandel, in één woord, over alles, waarbij de zamenleeving belang heeft, niet kunnen schrijven, zonder van de geleerde *Theoriën* een algemeen denkbeeld te bezitten. Doch een grooter roem wagt den geoefenden Schrijver; de roem van zijne naasten te verbeteren. „De „kundigheden," zegt een hedendaagsch Schrijver, „maaken de deugden ligt." Wie zal deeze kundigheden voortplanten, dan de wetgeever? Hij, die tevens weet te onderwijzen en te behaagen, oeffent een weezenlijk wetgeevend bestuur, dikmaals kragtdaadiger, en niet minder eere geevende, dan 't geen de uitvoering der wetten handhaaft.

DE DICHTER.

Gij bewijst, 't geen CONDORCET gezegd heeft, dat de voortgang der Letterkunde dien der natuurlijke en zedelijke kundigheden moet volgen. Het rijk der welsprekendheid en den dichtkunde, voegt hij 'er nevens, was in Grieckenland en te Rome van zoo korten duur, omdat dat der weetenschappen 'er niet lang stand hieldt. Maar indien ik met u erkenne, dat de gronden der weetenschappen noodzaakelijk zijn voor den Letterkundige, erken dan ook met mij, dat de gronden der Letterkunde

niet

niet minder nuttig voor den Geleerde zijn. De weetenſchappen hebben eene bijzondere taal, die aanhoudende oeffening vordert. Haare beſchouwſtukken (*Théorémes*) zijn afgetrokken; haar eerſte aanzien is deftig, en bezit niets uitlokkends voor den man, die alle haare aangelegenheid niet gevoelt; 't is niet, dan naadat men over den doornagtigen muur is geklommen, die den ingang in haar heiligdom afſluit, dat men eene uitlokkende bekooring, eene verhevene geestdrift gewaarwordt. 't Is het werk eens Geleerden, die Letterkundige is geworden, deeze doornen te verbergen, door ze met bloemen te bedekken. Zijne gezuiverde taal zal hem meer naauwkeurigheids en netheids geeven; de weetenſchappen zullen gemakkelijker zijn, en gij zult u niet langer beklaagen, dat de kundigheden langzaam vorderen. De bevalligheden van den ſtijl hebben den Geleerden meer leerlingen gegeeven dan de fraaiſte ontdekkingen. Elk man wil een Natuurkundige zijn, zoo ras hij BUFFON openſlaat. Iedere vrouw wil de Kruidkunde beoeffenen, naadat zij ROUSSEAU heeft geleezen. De reden is, omdat er geen land zoo dor is, of een bekwaame hand kan het vrugtbaar maaken.

DE GELEERDE.

Wel dan! daar één belang ons bezielt, laaten wij erkennen, dat de Fraaie Letteren en de Weetenſchappen elkander over en weder noodig hebben; laaten wij onze rijkdommen vermeerderen, door wederzijdſche tuilingen; en, door achting ſteeds vereenigd, laaten wij op den weg des roems niet langer van elkander ſcheiden.

WAARNEEMING VAN DEN HEER JOHN JACKSON, *Esq. F. S. A.*, OVER DE HEILZAAMHEID VAN OLIJVEN-OLIE.

(Uit diens *Reflections on the Commerce of the Mediterranean.*)

De Heer JACKSON heeft, uit eigene waarneeming, het volgende, de Olijven-olie betreffende, opgegeeven. In *Tunis*, waar de Peſt dikwijls met zeer groote hevigheid woedt, worden de arbeiders, die in de Olie-pakhuizen werken, en te dier oorzaake geheel en almet olie beſmeerd zijn,

en

en wier voedzel beſtaat uit brood met olie, nooit door de Pestziekte aangetast; — zij worden nooit geſtoken door de Musquitos, Schorpioenen of andere venijnige dieren; en wanneer iemand in hun bijzijn door dezelve geſtoken of gebeeten wordt, maaken zij in het beleedigd gedeelte eene inſnijding met een mes, en wrijven de wonde ſchielijk met Olijven-olie, 't welk den voortgang des vergifts ſtuit.

DE NIEUWSTE EN BESTE NARIGTEN VAN HET EILAND ST. HELENA.

„ Menigvoud treffen wij in de Nieuwspapieren den „ naam van 't Eiland *St. Helena* aan; de Reisbe„ ſchrijvers, die op hunne Zeereizen 't zelve aandee„ den, maaken 'er melding van, en zomtijds ontmoet „ men bij hun eene en andere bijzonderheid; dan tot „ nog toe ſchijnt het dit Eiland aan eenen eigenlijken „ Beſchrijver ontbroken te hebben. Dit gebrek vinden „ wij aangevuld in een Werkje, ten voorleden jaare in „ *Engeland* uitgegeeven, onder den Titel: *A Deſcription* „ *of the Island of St. Helena; containing Obſervations on* „ *its ſingular Structure and Formation, and an Account* „ *of its Climate, Natural Hiſtory and Inhabitans.* De „ voornaamſte bijzonderheden, daaruit ontleend, zul„ len wel in ons *Mengelwerk* voegen; waarom wij niet „ twijfelen, dezelve onzen Leezeren mede te deelen."

* * *

Het Eiland *St. Helena*, de groote Ververſchingsplaats voor de *Engelſche* Schepen op de *Oost-Indiën* vaarende, ligt in den *Atlantiſchen* Oceaan, bijkans duizend mijlen ten zuiden van de Evennagtslijn, en omtrent even veel mijlen van de kust van *Africa*. Van wegen de hoogte, waarmede het zich ten golven uitbeurt, en de zuiverheid der lugt daar rondsomme, wordt het gezien op den afſtand van zeventig en tachtig mijlen. Naderbij komende, neemt het Eiland eene brokkelige, donkere en woeſte gedaante aan. De kust, vol inhammen en uitboeken, haalt acht-en-twintig mijlen in den omtrek. De grootſte lengte is tien mijlen, en de grootſte breedte tuſſchen de zes en zeven. De bergen naast aan de zeekust

kust zijn van achthonderd tot veertienhonderd voeten hoog. De bergen van het binnenſte gedeelte zijn veel hooger, en de hoogſte bergtop van de bergketen op het Eiland verheft zich tot 2692 voeten boven het waterpas der zee. De hoogstliggende oorden zijn zeer groen, en vertoonen eenen weelderigen groei; terwijl de laagere bergen aan de kust, en de meeste valeien tusſchenbeiden, niet alleen onbegroeid en dor zijn, maar, door de brokkelige en afgeſleetene geſteltenisſe, een vertoon van ruwheid en verwoesting opleveren, welke naauwlijks te beſchrijven, en niet wel te begrijpen is, zonder dezelve gezien te hebben.

St. Helena werd door de *Portugeezen* den 21 van Meimaand 1508 ontdekt; op den dag aan *St. Helena* toegewijd, en uit deeze omſtandigheid ontleende het den daaraan gegeeven Naam. Bij de ontdekking vondt men 'er geen menschlijken Inwoonder, geene viervoetige Dieren, en een zeer gering aantal van het Vogelengeſlacht. — Zints den jaare 1674 is het in 't bezit der *Engelſchen* geweest.

De Zee-ſchildpad, welke thans de enge ſtranden bezoekt, en omſtreeks de oevers ſchaarſcher, dan voorheen, voortteelt, is misſchien het éénigst Dier, welks oude wijkplaats geſtoord is door de bezitneeming der *Engelſchen*. Met zich de verlaatene en woeste plaatzen der Natuure toe te eigenen, enkel om 'er de voortbrengzelen uit te breiden en te vermenigvuldigen, te gelijk met de middelen om 'er het leeven draaglijk te maaken, en in het daarſtellen van zulke weldaadige oogmerken, oefent de Mensch een edel voorregt uit, voegende aan den rang, welken hij in de Schepping bekleedt. — Te bejammeren, in de daad, is het, dat de *Europeaanen* zelden den Oceaan overgeſtooken en doorkruisd hebben, om deeze zonderlinge weldaadigheid uit te oefenen. De voortgangen en vorderingen hunner ontdekkingen, (met uitzondering van eenige, in den laatſten tijd gedaan) in ſtede van de weldaaden der Natuure verder en verder uit te breiden, en de voordeelen der beſchaaving aan afgelegene Landen en derzelver Inwoonderen te ſchenken, draagen maar al te gemeen en te veelvuldig de afzigtige lidtekenen van onregt, geweld en roof. Naa het bedroevend verhaal der onheilen, door de *Europeaanen* gepleegd op de tegen over elkander liggende oevers van *America* en *Africa*, mogen wij, in een oogenblik van voldoening en ge-

genoegen, de toeëigening en verbetering beſchouwen van een woesten en barren grond; het oprigten eener Vastigheid, daargeſteld zonder iemand te beleedigen of te verongelijken; het daarſtellen eener kleine Volkplanting, waar men de *Engelſche* taal ſpreekt, op een afgelegen Eiland in den *Æthiopiſchen* Oceaan.

De bergen, waaruit het Eiland *St. Helena* is zamengeſteld, zijn uit lava-beddingen gevormd, onderſcheiden in diepte, kleur en zamenſtelling. De meeste rotzen beſtaan uit zwaare, digt opeengepakte bazalt, van eene vuurſteenige hardheid, doorgaans donker bruin of zwart van kleur, ſchoon zomtijds rood, of van verſchillende kleuren. Die bazalt-rots is altoos geregeld geſpleeten en loopt in onderſcheidene rigtingen, die eene zigtbaare ſtrekking hebben tot het aanneemen van geregelde gedaanten. Op weinige plaatzen is zij geheel van eene kantzuilagtige gedaante. De kolommen zijn doorgaans rechtſtandig, maar zomtijds ſchuins, en dikwijls fraai gekromd. De toppen en de grondvlakten der rotzen hebben menigmaal cellen en holen: de laatstgemelde komen ook nu en dan voor in het midden van een klomp, en leveren alsdan eene zeer opmerkenswaardige bijzonderheid op. Dus ontdekt men, in eene ſteengroeve, in 't binnenſte gedeelte des Eilands gelegen, waaruit de ſteenen tot het bouwen gehaald worden, die zich gereedlijk laaten ſplijten in eene geregelde gedaante, dat de ſteen veele groote inwendige holligheden hebbe, die zuiver en gezond water bevatten. Doorgaans zijn ze geheel met dit water opgevuld, 't welk beſlooten is in het lichaam van eene rots van het vaſtſte en allernaauwst zamengevoegde maakzel.

Verſcheide bergen zijn zamengeſteld uit horizontaale en evenwijdig loopende beddingen, met rechtſtandige aderen van losſe en gebroke rots. Van wegen het weinig-zamenhangend maakzel, worden de rechtſtandige beddingen of laagen, die de ſteile ſchuinten beſlaan, onderhevig aan 't geen men letterlijk ſteenſmijting zou mogen noemen. — 't Is op deeze plaatzen, die men zeldzaam veel boven het voorſte des bergs waarneemt, dat de brokken zich afſcheiden en nederſtorten, naar gelange de rondsom liggende zagte deelen vervallen of weggerukt worden. Nogthans blijft 'er menigmaal een gedeelte van de bedding geheel, en verheft zich tot eene verbaazende hoogte.

Men

Men vindt eene zonderlinge groep van deeze afgezonderde ſteenklompen aan de zuidzijde van het Eiland, waaraan de Inwoonders de naamen gegeeven hebben van LOT, LOT's *Vrouw* en *Dogters*. Die ſteenklompen verheffen zich tot eene verbaazende hoogte boven den top des bergs, waarop zij ſtaan; en, ſchoon zij, op 't eerſte gezigt, zich opdoen als afgezonderde en niet zamenhangende klompen, ontdekt men, bij eene nadere beſchouwing, dat zij een gedeelte uitmaaken van de rechtſtandige bedding; en derzelver ſtand duidt aan, dat zij hoogwaarſchijnlijk den val, die in de overige ſchuinte plaats gehad heeft, wederſtaan hebben. Zij zijn zamengeſteld uit zodanige onderſcheidene brokken, als wij beſchreeven hebben, en maaken een treffend voorkomen, omringd door diepe ſpleeten en vervaarlijke ſteilten, en de ſchilderagtigſte heuvelbrokken, welker toppen alle éene geregelde gedaante hebben, terwijl zij allerlei kleuren aan de oogen bieden, uitgenomen die van groeiend groen.

In alle de deelen des Eilands, welke aan de Zandige Baai grenzen, heerscht 'er eene woestheid in alles, wat zich rondsom vertoont, welke alles te boven gaat. Iemand zou zich veelligt verbeelden, dat hij overgevoerd was op eenige nieuwe Planeet, waar elk voorwerp door de nieuwigheid treft, en geheel ongelijk is aan alles, wat hij ooit te vooren gezien heeft. Alle de omringende heuvels, dalen, rotzen en ſteilten zijn van eene zo vreemde en zonderlinge gedaante, zo wonderlijk dooreengemengd en zamengevoegd, dat ze meer gelijkvormigheids hebben met de gedaanten der wolken, die boven onze hoofden drijven, dan met iets van een vaster maakzel.

De geheele oppervlakte van het Eiland *St. Helena* is overſpreid met losſe ſtukken blaauwe bazalt-rots, doormengd met ligte, ſponsagtige ſteenen van onderſcheidene kleuren. Zand treft men op de kust niet aan, uitgenomen op éene plaats, en daar is het zwart, blijkbaar zamengeſteld uit fijngemaalen bazalt-rots.

Uit alles valt op te maaken, dat het Eiland een groote klomp is van volcaniſche ſtoffe. De lugtsgeſteldheid is helder en bij uitneemenheid gezond. De gemiddelde hette haalt naauwlijks 69 gr., en de loop des thermometers, op onderſcheidene hoogten waargenomen, zal, in den tijd van een jaar, van 52 tot 84 mogen geſteld worden. In eene wijde uitgeſtrektheid van zee, niet bloot geſteld aan de windafwisſelingen, door nabijgelegene lan-

landen veroorzaakt; houdt de Pasſaatwind den eenpaarigen en vasten loop; het weêr is zagt, aangenaam en bedaard. — In zulk een gelukkig gewest, op een grooten afſtand van alle andere landen, ligt *St. Helena* eenzaam in den Oceaan. Van eene al te geringe uitgeſtrektheid zijnde, om werking te doen op, of wijzigingen te veroorzaaken in den loop des weders, 't welk op deeze breedten heerscht, geniet het dezelfde gezette bedaardheid van lugtſtreeke, dezelfde bevrijdheid van ſtormwinden, en dezelfde onveranderde afwisſeling der jaarſaiſoenen, welke heerſchen in alle de gedeelten van de *Æthiopiſche* Zee. 'Er waait geen andere wind, dan de Pasſaatwind; ſtormen ſteeken 'er nimmer op; iemand kan 'er een aantal jaaren zich onthouden, zonder blixem te zien of donder te hooren.

Het voornaamſte ongemak, waaraan dit Eiland onderhevig is, beſtaat in gebrek aan regen, waarſchijnlijk toe te ſchrijven aan de groote eenpaarigheid in de lugtsgeſteltenisſe, aan de beſtendigheid der Pasſaatwinden, aan het derven van land- en zee-koeltjes, aan de verafgelegenheid van andere landen, de kleinheid des Eilands zelve, en de naaktheid der oppervlakte.

Verre van talrijk is de naamlijst der Planten, eigen aan den grond van *St. Helena*. Negen of tien ſoorten van Boomen en Kreupelhout worden voor landeigene gerekend. Onder de Planten telt men Andijvie, Porſelein, Wilde Seldery, Waterkers en verſchillende Grasſoorten. Eenige der best tierende voortbrengzels van het Groeiend Rijk zijn de Eik, de Kastanjeboom, de Palmboom, de Bamboo, de Treurwilg, Oranje-appelboomen, enz. — De Perzik was ten eenigen tijde eene allerovervloedigſte vrugt des Eilands; doch een Inſect, omtrent dertig jaaren geleden herwaards overgevoerd, heeft de meeste boomen verwoest. Het is zonderling, dat dit Inſect, 't welk, volgens het getuigenis en het geloof der Inwoonderen, herwaards was overgevoerd met Conſtantia-wijn van de *Kaap de Goede Hoop*, of met eenige Planten van *Mauritius*, zich nu niet nederzette op eenige van de Planten, met welke het veronderſteld wordt herwaards overgekomen te zijn: de verwoestingen, door 't zelve aangerigt, bepaalden zich bij uitfluiting tot de Perzik en een of twee van de aan het Eiland eigene heestergewasſen. Een oud Inwoonder, die verwoes-

woestingen beschrijvende en betreurende, kon niet nalaaten met traanen in de oogen te betuigen: „ Gaarne „ zouden wij de helft der boomen, hier groeijende, aan „ dit Insect afgestaan hebben, hadde het alleen onze „ Perziken, welke wij zo hoog schatten, gespaard!" Maar die kleine vijand wil naar geen zodanig verdrag luisteren; en tot hiertoe alle middelen, ter uitdelging aangewend, wederstaan hebbende, zal het waarschijnlijk de verwoesting voortzetten, tot dat het de Eilanders geheel ontzet hebbe van deeze gezonde en smaaklijke vrugt.

De hoogste gedeelten des Eilands blijken de eerste plaatzen geweest te zijn, die bekleed waren met de aan het Eiland eigene heesters en planten; en deeze groeijen nog op de hoogste plaatzen, te gader met de van buiten ingevoerde gewassen, die even goed tieren, zo dat het bezwaarlijk valt te zeggen, welke van beide, de natuurlijk eigene of de ingevoerde, best staan. Op deeze plaatzen, welker schoonheid te meer afsteekt bij de omringende dorheid, kunnen wij zien, wat de ongeholpene kragten van de lugtstreek en een zeer vrugtbaaren grond vermogen.

Schoon de poogingen, om de naakte volcanische bergen aan het strand met groente te dekken, niet genoegzaam zijn voortgezet, valt 'er weinig te twijfelen aan derzelver eindelijk goeden uitslag. Eenigen tijd geleden hadden zommigen der Inwoonderen eene Societeit opgerigt, uitgestrekte plans van verbetering vormende: de Leden ontvingen kragtdaadigen bijstand van Dr. JAMES ANDERSON, een Heer in *Indie* zeer bekend van wegen zijne werkzaame en vuurige geneigdheid tot bevordering van goede onderneemingen. Gebrek aan een genoegzaam Fonds en andere zwaarigheden verijdelden ongelukkig hunne welgemeende poogingen: nogthans was de uitslag van hunne eerste proeven zeer bemoedigend voor een welberaamd plan van grondverbetering. — Zeer voordeelig zou het buiten twijfel weezen, de valeijen te beplanten met die soorten van Palmboomen, welke zeer groote droogte kunnen verduuren, en die een zekere toevlugt zouden opleveren in gevalle van een schaarsch saisoen of het niet aankomen van verwagten onderstand in leeftocht. Bij deeze Palmboomen moest men de zodanige invoeren, die de gezondste en voedzaamste vrugten opleveren. Desgelijks zou men 'et

het gebrek aan brand- en timmerhout kunnen aanvullen, door het derwaards overbrengen van houtgewasſen daartoe ſtrekkende, in *Indie* zo veelvuldig voorhanden. Bovenal moest men niet verzuimen, door kunſt, waterbakken en waterleidingen te maaken, om de eerst aangelegde Plantadien te bevogtigen en 'er zich in tijden van buitengewoone droogte voorts van te bedienen.

Wanneer wij in aanmerking neemen, hoe zeer dit Eiland zou verbeterd en verſierd worden door het planten van boomen, kan men zich naauwlijks wederhouden, in zijne gedagten te vervroegen de heerlijke uitwerkzels, welke daaruit zouden hervoortkomen. Hier is alle verſcheidenheid en wildheid van oppervlakte, welke kan ontſtaan uit de wonderlijkſte zamenvoeging van rotzen en heuvelen: dit ruw en natuurlijk tooneel vordert alleen de ſchaduw en de verfraaijing van houtgewas, om het geheel eene der vermaaklijkſte en romaneskſte plekken op den aardbodem te doen worden; en welke, in ſtede van het oog te mishaagen, door het gezigt van zulk eene woestenij onder een gunſtigen hemel, daaraan zou ontdekken de aangenaamſte Ververſchingsplaats in de afgeſcheidenſte eenzaamheid des Oceaans.

Het getal der Inwoonderen op *St. Helena* wordt geſteld omtrent tweeduizend te beloopen. Vijfhonderd deezer zijn Soldaaten, en zeshonderd Zwarten. Men zegt, dat het aantal der geboorene Meisjes dat der Jongens verre overtreft. Schoon de meeste Gezinnen gezegd mogen worden in eene ſoort van afgezonderden ſtaat te leeven, en in eenen ſtand, ſchijnbaar gunſtig voor vrede en geluk, blijkt het egter, dat weinigen met hun ſtand en lot te vrede zijn. Niet weinigen van de Inboorelingen zelven geeven eene ſterke begeerte te kennen om elders heen te verhuizen. Kleine jaloezijen en onderlinge verdeeldheden, welke doorgaans ophouden geduurende den tijd dat de *Oost-Indiſche* Schepen hier komen, herleeven weder, wanneer die drukte over is.

De komst van na huis ſtevenende *Oost-Indiſche* Schepen levert de grootſte gebeurtenis van een geheel Jaar op. Deeze vervult de geheele Volkplanting met werkzaamheid en vreugde. De Eilanders verlaaten hunne tuinen, komen in *James-town*, en zetten hunne huizen open, om de Reizigers te huisvesten, en te onthaalen op ſpelen, dansſen en concerten. Deeze vrolijke zamenkomſten worden grootlijks verleevendigd door de tegenwoor-

woordigheid van veele aangenaame en bevallige Jongedogters, inboorelingen des Eilands, die, te midden van de algemeene feesthouding, een bijzonder belang ſchijnen te voelen om dit werk voort te zetten; waarſchijnlijk niet zonder eenigen wensch te koesteren om een tooneel te verlaaten, waarop het haar vervéelt ſteeds dezelfde voorwerpen te aanſchouwen. Het gezigt van zo veel bevalligheids en ſchoonheids, als weggeſmeeten in eenen zo verveelenden ſtand als deeze, heeft bij wijlen heviger aandoeningen verwekt, dan die van louter medelijden, in den boezem der gasten; en de Dogters, op *St. Helena* gebooren, hebben bij wijlen het huislijk leeven vervrolijkt en de beſchaafdſte gezelſchappen verſierd in *Engeland* en *Indie*. Tot zulke gelukkige en aangenaame ontmoétingen kan eenigzins toebrengen, dat veelen der vreemdelingen, die met verzwakte lichaamen de drukkende en uitputtende hitte des *Indiſchen* dampkrings ontkomen, eene ſchielijke herſtelling van gezondheid en kragten onder deeze zagte en gezonde lugtſtreek verkrijgen. In gemoederen, dus vervrolijkt door de wederkomst der gezondheid, vindt de Liefde eenen gereeden toegang.

Maar 't zij de verwagtingen der Jufferſchappe langs deezen weg voldaan worden, of niet, het vermaak en geluk, door de herſtelden ontleend van de lugtsgeſteltenisſe, ſtrekken grootlijks om het genót van hun kort verblijf te vergrooten. En, daar de lieden, met welken zij omgaan, van eene beleefde en verpligtende geaartheid zijn, en gereedlijk de moeite op zich neemen, om aan te wijzen, wat op het Eiland bezienswaardig is, kunnen vreemdelingen hunnen tijd hier zeer aangenaam ſlijten. Wij verlangen zo veel meer, vermaakt dan onderweezen te worden, dat hoedanigheden, die iemand in een goeden luim brengen en behaagen, gereedlijk vergoeden, wat aan het vermeerderen van kundigheden moge ontbreeken. De ommegang met de Inboorelingen is die men verwagten kan van een eenvoudig ongemaakt volk, meestal ſpreekende over hunne eigene belangen. Een afgezonderd leeven op eene plek gronds, waar men niets ziet dan den Hemel en den Oceaan, is niet geſchikt om de menſchen tot Wijsgeeren of Wereldburgers te maaken. Terwijl de ziel bepaald is, in haare beſchouwingen, tot het vertoon en de bezigheden van een klein Eiland, zullen eenige haarer bevattingen natúurlijk den eigen

kring, waarin zij gebooren worden, verraaden. De aanmerking van eene Juffrouw, op *St. Helena* gemaakt, „ dat de aankomst van een *Oost-Indisch* Schip in *Londen* „ veel vrolijkheids moest verwekken," hoe zeer zij *ons* doet lachen, was zeer eigenaartig voor die Inwooneresse.

De kleine landhoeven en tuinen verschaffen heerlijke vrugten, moeskruiden en wortelen; maar het Eiland is grootendeels verstooken van graangewas. — De rotten, rupsen, en het Insect, dat op de Perziken aast, zijn hier sterk vermenigvuldigd, tot groot nadeel van den hovenier en vrugtkweeker.

Het is zonderling, dat eenige schepzels, wanneer zij in eene lugtstreek, voor dezelven nieuw, worden overgebragt, zich vermenigvuldigen en uitbreiden verre boven de maate, welke stand grijpt in de landen, uit welke zij overkwamen. — Een zeer treffend voorbeeld hiervan zag men onlangs in *Indie* op de kust van *Cormandel*, waar men, in den jaare 1796, eene soort van Conchenilie-Insect, *Sijlvester* geheeten, uit de *Brasil* hadt overgebragt. Men merkte zulks aan als eene groote aanwinst, en droeg 'er, in 't eerst, groote zorge voor. Het wilde niets eeten dan de gewoone daar groeijende Opuntia, welke men algemeen tot afschuttingen der landen plant. Binnen kort verdelgde het Insect alle de Opuntia-planten in de Carnatic. Zo groot was de verwoesting, welke dit vraatig Insect aanrigtte, dat de overgebleevene stompen van de heggen 'er uitzagen als waren zij door het vuur verteerd. —. Dit was het niet al: want wanneer de *Engelschen*, met hun Leger, zich ten jaare 1799 in *Mysore* bevonden, verhaalden hun de Inboorelingen, 't welk hun zeer verbaazend en ongelooflijk voorkwam, dat alle hunne Opuntias, omtrent denzelfden tijd, opgeëeten waren. Op deeze wijze was het, dat een klein Insect, uit de *Brasil* overgevoerd, met het loflijk inzigt om 'er eene Conchenilie-Fabriek op te rigten, in den korten tijd van drie jaaren, meest alle de Opuntias in het zuidelijk Schier-eiland van *Indie* verdelgde.

Zeventig onderscheidene soorten van Visch, de Schildpad medegerekend, worden aan de kust gevangen. Yams, Aardappelen, Appelen, Osenvleesch, Schapenvleesch en Gevogelte zijn 'er in grooten overvloed.

De arbeid in de velden, het visschen, en de huislijke ver-

verrigtingen, worden volvoerd door een vermengd geſlacht van Zwarten, wier ſlaavernij zeer onlangs geheel is afgeſchaft. Het ontſlag van 600 Zwarten uit den ſtaat van ſlaavernije kan ſlegts weinig afdoen op de ſchuld van *Europa* of de elenden van *Africa*: het is nogthans troostrijk, zelfs eene enkele daad van regtvaardigheid en gunstbetoon te vermelden, verleend aan een bijkans niet noemenswaardig getal van dit ongelukkig geſlacht, 't welk de verregaande ſnoodheid der *Europeaanen* uit hun land ſleept en tot ſlaavernij doemt, niet uit hoofde van eenig kwaad, 't geen zij ons ooit aandeeden, of om eenig goed, 't welk wij, ten eenigen tijde, hun meenen te bewijzen; maar omdat onze magt ons ongelukkig in ſtaat geſteld heeft om hunne zwakheid en lijden dienstbaar te maaken aan onze gierigheid!

Veel valt 'er te zeggen van het Staatkundig aanbelang van *St. Helena* voor *Groot-Brittanje*, en deszelfs voor- en nadeelen, als eene rustplaats voor de Schepen, met de *Kaap de Goede Hoop* vergeleeken. — Doch dit aan te voeren, loopt buiten ons plan, 't geen alleen was, om de nieuwſte en beste Narigten van het Eiland *St. Helena* mede te deelen.

POMPEÏA.

(Overgenomen uit de nog onuitgegeevene nieuwe Reize door *Italie* en *Sicilie*, van den Heere CREUZÉ-DELESSERT.)

Alwat *Italie* merkwaardigs voor eenen vreemdeling oplevert, heb ik gezien; ik heb het *Pantheon* gezien, den *Veſuvius*, het *Colyſeum* en de *St. Pieters-Kerk*; ik heb *Milaan* gezien, *Florence*, *Napels*, *Palermo* en *Rome*; doch 't geen ik meest verlangde nog eens te zien, was *Pompeïa*.

Pompeïa was eene middelmaatige ſtad in *Campanie*; het is ſlegts een zeer klein overſchot der Oudheid; maar 't is daarvan het echtſte, het bezienswaardigſte, het treffendſte overſchot. 't Is niet, gelijk *Herculanum*, een reeks van kelders, alwaar men niets ziet dan 't geen men zich wel wil verbeelden; 't is niet, gelijk *Rome*, eene nieuwe ſtad, die eene oude ſtad heeft uitgewischt; 't is inderdaad eene aloude ſtad, waaruit de inwooners gister

zijn gevlugt, en alwaar zij zich heden zouden herkennen: wat zeg ik! waaruit de ongelukkigen niet konden vlugten. De bewooners van *Herculanum*, gelukkiger dan zij, hadden bijkans allen tijds genoeg, om de Lava, die hen vervolgde, te ontloopen; doch de sneller stuivende asch overdekte binnen weinige oogenblikken geheel *Pompeïa* en alle haare inwooners.

Hoe kan deeze stad zoo lang in vergeetelheid zijn gebleeven? Hoe heeft men haar ooit vergeeten? Naauwelijks verhefte zich de asch eenige weinige voeten boven de niet zeer hooge toppen haarer huizen. Hoe! hadden dan haare ongelukkige bewooners in de nabuurige steden geenen bloedverwant of vriend, die den moed hadt, om zommigen hunner uit het graf op te delven, waarin zij leevende begraaven waren? Ongetwijfeld zoude men 'er in geslaagd zijn. Hoe! nam dan de toenmaalige Regeering haare magtige hulpmiddelen niet te baate tot die edele verrigting? Indien, op de Alpische en andere bergen, door de Natuur als vergeeten, ongelukkige schepzels, met hunne hutten onder veertig voeten sneeuw begraaven, naa meer dan eene maand, opgedolven en leevende wedergevonden zijn, mag men dan twijfelen, dat onder deeze asch van den *Vesuvius* een groot getal slagtoffers, langen tijd het leeven en de hoop behouden hebben? In welk een akeligen toestand moesten zij eindelijk van 't een en ander afzien! Dat wij aflaaten van de aloude Gouvernementen te roemen; maar laaten wij erkennen, dat dit en andere voorvallen eene onverschilligheid omtrent de ongelukkigen en eene zorgeloosheid omtrent het leeven der menschen aankondigen, die, immers in Europa, niet meer bestaan; laaten wij erkennen, dat, in dergelijk eenen toestand, de slegtste onzer hedendaagsche Regeeringen alle haare poogingen en hulpmiddelen zou te werk stellen, en, in het geval, waarin *Pompeïa* zich bevondt, veele slagtoffers aan den dood, en aan den nog woedenden volkaan, ontrukken. — —

De groote weg, die na *Pompeïa* loopt, schijnt tagenoeg met haaren grond gelijkvloers te zijn. Verder gaande, ziet men, aan de slinkerhand, eenen niet zeer hoogen heuvel, en dit is *Pompeïa*, maar het begraavene *Pompeïa*; want tot heden toe is slegts een vrij klein gedeelte der stad opgeruimd. Welhaast bereikt men de plaats, en men behoeft slegts eenige weinige voeten af te klimmen, om zich in de stad der *Romeinen* te bevinden.

den. Elk gist het gevoel, welk men bij de intrede binnen deeze verwoeste ſtad gewaarwordt, doch 't geen zich niet laat beſchrijven. Men doorloopt deeze eenzaame ſtraaten; gretig bezigtigt men alles; men zou wel alles te gelijk willen zien. Zie daar de huizen der *Romeinen*, hunne ſtraaten, hunne ſchilderijen, hunne zeden; geen voorwerp is 'er, 't welk geene opmerking verdient; geen keiſteen, die niet belangrijk is. *Pompeïa* is het keurigſte van alle Muſeums.

't Geen het eerst in 't oog valt, is het Soldaatenkwartier, 't welk veel overeenkomst met onze Kloosters heeft; in verſcheide kamers ziet men nog de molens, van welke zij zich bedienden; zij zijn vernuftig, en dikmaals in plaat gebragt; maar 't geen niet in plaat kan gebragt worden, is de indruk, welken de beenderen van eenen ſoldaat verwekken; men ziet 'er nog de ketens, in welke hij, in 't oogenblik der uitberſtinge, geboeid was: de regters ſneuvelden te gader met den beſchuldigde!

De ſtraat, welke men ontdekt heeft, is zeer eng; zij is met de Lava van den *Veſuvius* geplaveid. Men ziet 'er nog de ſpooren der raderen, uitwijzende dat het ſpoor der rijtuigen toenmaals vier voeten breed was. Men ziet 'er voetpaden, drie voeten breed, ter wederzijde der ſtraat; een aloud gebruik, welk men niet moest verwaarloosd hebben.

Alle huizen gelijken naar elkander; de grootſte en de kleinſte hebben eene binnenplaats, en midden op dezelve een badhuis. Verre de meesten worden met een *Periſtile* met kolommen geſlooten; en 't verdient opmerking, dat de zelfde ſmaak van bouwkunde nog heden in *Italie* heerscht. Inderdaad, zeer veele huizen hier te lande hebben binnenplaatzen met kolonnaden. Bijkans geheel *Italie* rust op kolommen. — Om tot de huizen van *Pompeïa* weder te keeren: derzelver verdeeling is zeer eenvoudig en eenzelvig; alle de kamers komen op het binnenplein uit; allen zijn zeer klein; veelen hebben geene raamen, en ontvingen het licht alleen door de deur, of door eene opening boven dezelve. Indien men hier nevens voege, dat deeze kamers veelal geene gemeenſchap hebben met elkander, zal men een denkbeeld van de wijze der huisvestinge der Ouden hebben, en men zal bevinden, dat veelen onzer behoeftige lieden meer gerieflijkheden hebben, dan van ouds de rijke lieden. Der opmerkinge-

overwaardig is het, dat alle de deuren zeer laag zijn; en ten zij de Ouden goedvonden te bukken, zoo dikmaals zij in eene kamer kwamen, is het blijkbaar dat zij niet hooger van geſtalte dan wij waren. Een nieuw bewijs tegen de zulken, die beweeren, dat de natuurlijke mensch al gaandeweg verbastert.

Den *Italiaanſchen* ſmaak voor het ſchilderen *in fresco* ontmoet men ook te *Pompeïa*. Weinige kamers ziet men 'er, wier muuren niet meer of min zijn beſchilderd. Door middel van zekere kunstbewerkinge, heeft men reeds eenige ſchilderſtukken van de muuren afgenomen; de kleuren moeten zeer vast geweest zijn: want zoodra zij met een weinig water beſprengd worden, komen zij met eenige leevendigheid ten voorſchijn. Alle deeze ſchilderijen zijn over 't geheel zeer middelmaatig; doch veele verdienen opmerking om de bewerking en de kostumen der tijden, van welke zij eene afbeelding, en dikmaals de eenige nog voorhanden, voorſtellen. 't Is in zekeren zin de Oudheid in de Oudheid. Veele andere vertoonen fabelkundige onderwerpen, en zijn alleen van nut om te bewijzen, hoe algemeen toenmaals de ſmaak voor die vernuftige verdichtzels ware, die zelfs over het misbruik, welk 'er van gemaakt wordt, zegepraalen, en immer de godsdienst der kunſten zijn zullen.

Men ziet 'er nog verſcheiden winkels, en zelfs in eenederzelven het indrukzel, welk de ſchotels gemaakt hadden in het marmer, waarmede het *kantoor* bekleed is.

Ten bewijze, hoe zeer de Ouden op tooneelvertoningen geſteld waren, kan dienen, dat men in de kleine ſtad *Pompeïa* twee Schouwburgen heeft ontdekt. De grootſte geeft een volmaakt denkbeeld van de aloude Tooneelen, 't welk men in de onderaardſche plaatzen van *Herculanum* 'er zich vergeefs van tragt te vormen. Het is een halfrond Amphitheater, wiens menigvuldige zitplaatzen in den grond zelven gewerkt zijn; de beste gedaante voor de aanſchouwers om te kunnen zien en gezien worden. Dit was ten allen tijde het dubbel oogmerk van alle Schouwſpelen. Voor 't overige moeten onder het woord Schouwſpelen begreepen worden de worſtelaars, zwaardvegters, en zelfs de zeevegters. Daarenboven dient aangemerkt te worden, dat de Schouwburg bijkans altijd de verzamelplaats van het Volk was, 't welk zich aldaar zoo wel met zaaken als met uitſpanningen onledig hieldt.

Groo-

Grootelijks bewonderen de oudheidkundigen te *Pompeïa* een kleinen tempel van ISIS; doch elders zijn ook oude tempels, maar hier alleen ziet men *Romeinſche* huizen en ſtraaten. Intuſſchen is deeze tempel van ISIS volmaakt wel bewaard; men vindt 'er zelfs de opening beneden de plaats, alwaar het beeld van ISIS ſtondt, en van waar men, waarſchijnelijk, haar deedt ſpreeken. Anderzins heeft men deezen tempel geſchonden, gelijk alwat men 'er gevonden heeft; men heeft van daar weggenomen en na het nietsbeduidende *Portici* gevoerd de tafels van ISIS, de ſtandbeelden, de noodige gereedſchappen tot de plegtigheden, als kandelaars, lampen, ſchotels, enz. in één woord, alwat kon vervoerd worden. Zelfs heeft men de beenderen der ongelukkige Prieſters niet verſchoond, die te midden hunner werkzaamheden in den tempel, door den vernielenden ramp, overvallen wierden.

Hoe dieper men in *Pompeïa* doordringe, hoe meer men zich bedroeft, dat deeze onſchatbaare ontdekking niet in betere handen is gevallen. Indien deeze ontluisterde en verminkte ſtad, zodanig als zij nu is, nog een zoo leevendig belang inboezemt, wat zou zij niet weezen, indien men, haar opdelvende, de daken herſteld, de vernielingen van allerleien aart weggenomen, en alles, 't geen men op zijne plaats hadt gevonden, zorgvuldig hadt bewaard? Dit zou de *Franſche* Regeering niet verzuimd hebben. Ik zeg de *Franſche* Regeering, als wordende het erkend, dat zij, zedert LODEWIJK DEN XIV, de ſchoonſte, de edelſte ſtigtingen van 't heelal heeft, en dezelve nog heden verfraait.

Met leedweezen denk ik aan 't geen zij van *Pompeïa* zou gemaakt hebben en nog zou maaken; want *Pompeïa* ſlegts gedeeltelijk zijnde opgedolven, zou men dit plan ten aanzien van het overige der ſtad kunnen vervolgen; en, onderſteld zijnde dat de *Napolitaanſche* Regeering, even gelijk die van *Londen* omtrent minder belangrijke dingen doet, eene vergelding van de weetgraagen wilde vorderen, twijfel ik geenzins, of de uitkomst zou de kosten meer dan vergoeden. Maar ik verlang de volvoering van dit plan, meer dan ik het hoop; zijnde dat van alle kunſtvrienden. —

Een der belangrijkſte dingen te *Pompeïa*, en 't welk men gemeenlijk 't laatſt ziet, is eene landwooning, welke men op een kleinen afſtand van *Pompeïa* heeft gevonden. Men komt aldaar langs den vermaakelijkſten

weg; en dit maakt het graf, waarin men afdaalt, te akeliger. Ja, het graf. Dit huis, hoewel van boven verwoest, geeft nog, en meer dan eenig ander, door zijn inwendig maakzel, een denkbeeld van de aloude huizen. De tuin zelfs is opgeruimd; men ziet 'er de kommen, de perken. Elders in *Pompeïa* woont men slegts onder de *Romeinen*; hier wandelt men met hun. Men ontmoet 'er nog de puinhoopen der Oudheid; men ziet 'er kruiken, die met eenen wijn gevuld waren, ongetwijfeld veele Konsuls oud. Men ziet 'er .... doch wat mij aangaat, ik heb niets meer kunnen zien, na in een onderaardschen gang te hebben gewandeld, die in een vierkant rondom den tuin loopt, en waarin zeven-en-twintig lijken zijn gevonden. Daarheen hadt een ongelukkig huisgezin den tijd om gezamentlijk te vlugten; hier hadt het den tijd om op hulp te wagten, die niet opdaagde, en zich met ijdele hoop te voeden; hier weergalmden de schriktoonen en de zuchten des doodsangsts; vervaardheid, honger en wanhoop deedem hier hunne slagtoffers vallen. Het verdichtzel van *Ugolino* wordt uitgewischt en vernietigd door deeze verschrikkelijke weezenlijkheid. Gewisselijk waren deeze zeven-en-twintig menschelijke weezens niet allen even braaf en beschreiens waardig; doch ongetwijfeld vondt men ook onder hen een deugdzaam man, getrouwe vrienden, eene teedere moeder, onnozele kinderen. Daar, te midden van een stikdonkeren nacht, en onder de snikken des doods, zeide een grijsaart, een vader des gezins, zijn jongst vaarwel aan zijnen zoon, die hem zoogt, aan zijne dochter, die hem nog ondersteunde, aan zijn geheel geslagt, welk met hem eindigde.

En terwijl ik mij aan deeze hartbreekende gedagten overgaf, terwijl ik het tooneel der verwoestinge in stilte beschouwde, zongen de vogels boven mijn hoofd, lachte de Natuur, was de hemel zuiver, de lucht helder, en deedt de afgelegene *Vesuvius* naauwelijks den rook bemerken, die langs zijne zwarte zijden en over zijnen ontstuimigen top kroop.

AANMERKINGEN EN WAARSCHUWINGEN, RAAKENDE DE VOLKSVERHUIZING NA NOORD-AMERIKA.

(*Vervolg van bl.* 206.)

Eene zekere uitgestrektheid lands te bezitten, en het te bebouwen, is de natuurlijke zucht der meeste gewesten, wier bevolking niet, gelijk die van *Engeland*, te talrijk naar gelange der uitgebreidheid is: zoodat de Landbouw, hoewel tot nog toe in een onvolmaakten toestand, de geliefde bezigheid van negen tiende deelen der *Amerikaanen* geweest is. Allen, egter, maaken geenen opgang; daar, zoo wel als elders, bekroont niet altijd een gelukkige uitslag de ondernee-ming; daar, zoo wel als elders, staat de Volkplanter bloot aan het gevaar van toevallen, van slegte saisoenen, en de nukken der fortuin. De grondoorzaak van hun kwalijk slaagen moet, in de meeste gevallen, in hun zelven gezogt worden. Zij bezitten de noodige hebbelijkheden, de gewoonten en de kunde niet, welke deeze nieuwe leevenswijze vordert; zij bezitten niet de vereischte maate van sterkte, moed en overleg; en het mangel aan dat alles, gepaard met verwaarloozing en luiheid, te dikmaals het gevolg van het klimaat, is onherstelbaarder dan ziekte, insekten en ongedierte, die, in spijt van alle hunne poogingen, hunne hoop kunnen doen vergaan. Daarenboven, indien zij met het geld niet gereed zijn op den vervaltijd der betaaling van hunne landen, stelt de Wet den verkooper wederom in het bezit van dezelve, zonder dat hij den Volkplanter eenige vergoeding behoeve te doen voor de gemaakte verbeteringen, indien zulks bij het sluiten van den koop niet bedongen zij, 't welk zelden gebeurt, om reden dat het verbeuren dier verbeteringen gemeenlijk daarmede is verbonden, als een spoorslag tot naarstigheid, en als eene straffe van het verbreeken des koopverdrags.

De meeste *Europeaanen* zijn in het denkbeeld van rijk te zullen worden; doch zij worden teleurgesteld in hunne verwagting: op geene andere wijze maakt de Landbouw in de Vereenigde Staaten iemant rijk, dan door het uitbreiden van die bezittingen, over welke dikmaals geene beschikking kan gemaakt worden. Te vlugtig zijn de saisoenen, de winters te lang, en het arbeidsloon te hoog; maar evenwel verschaft de Landbouw den vlijtigen ruimte en overvloed. Anderen wederom verbeelden zich te onregt, dat, om zich in de bosschen neêr te zetten, er geen geld noodig is; maar zij moeten toch eenigen voorraad hebben, om 'er het eerste jaar van te kunnen leeven, dewijl zij alles, tot voedzel toe, moeten koo-

koopen, en de jaarlijkſche rente van opgenomene penningen opbrengen, of 't geen zij voor vee en gereedſchappen, te borg gekogt, ſchuldig zijn. 'Er ontbreekt, daarenboven, zelfs den meest ervarenen Europiſchen landbouwer, eenige kundſchap omtrent deeze nieuwe leevenswijze. Nijverheid in den landbouw is, in *Amerika*, gelijk elders, ſlegts een bondel, uit verſcheiden takken zamengeſteld; doch welke takken, egter, geheel het tegengeſtelde zijn van die van andere landen; behalven oppertoevoorzigt, vorderen zij arbeid der handen, en die van de zwaarſte ſoort. Een goed Volkplanter moet niet ſlegts het onderſcheid der gronden kennen, en de vrugten, waarvoor zij berekend zijn, maar hij moet ook nooit de bijl uit de hand leggen, dan om eenig ander gereedſchap op te vatten; zelfs moet hij in ſtaat zijn om het ijzerwerk van zijne ploegen en andere gereedſchappen te repareeren, en om ſpijkers te maaken; hij moet op het ambeeld ſlaan, niet zoo zeer uit ſpaarzaamheid, als om tijd te winnen, die al hun rijkdom is. Van den tuſſchentijd tuſſchen winter en zomer, Lente geheeten, verneemt men niets in *Amerika*; zij volgen elkander zoo kort op de hielen, dat het dikmaals moeilijk valt, het zomerkoorn te zaaien, voordat de hooiöogst het kome vervangen. Dit laatſte is een onvermijdelijke pligt; naardien de langduurigheid van den winter den Amerikaanſchen boer noodzaakt, zich van een ruimen voorraad van voeder te voorzien; en zelfs wanneer het ploegwerk nog niet is afgedaan, moet het geſtaakt worden, om plaats te maaken voor de zeis.

Meer ondervindinge, gezondheid, lichaamskragt, ſtandvastigheid en moed zijn 'er, derhalven, noodig, dan men zich doorgaans verbeeldt, om de eenzaamheid der bosſchen te verduuren; de oppervlakte der aarde van die reusagtige boomen te ontdoen, in vergelijking van welke de mensch zoo zwak, ſchijnt; alles op te ruimen en te verbranden, wat den grond belemmert; moerasſen op te droogen; velden en boomgaarden te beplanten en omheinen; vaarten te graaven, en woon- en bouwhuizen te bouwen. Dit is het kort begrip van 't geen een eenig mensch moet onderneemen, en twee of drie volgende geſlagten misſchien tot eenigen trap van orde zullen brengen. Maar indien hij niet een zekere geestdrift bezitte — indien hem ſlegts eenmaal een tegenzin bevange, die de voorlooper van moedeloosheid is, laat hij 'er dan van afzien; nooit kan hij een ervaren en opgang maakende Koloniſt worden.

Over de overmaatige Goedkoopheid der Amerikaanſche Landerijen.

De landerijen, welke eertijds behoorden aan de bevoorregten door de Britſche Kroon, en die der Koningsgezinden, welke het algemeen Beſtuur of de onderſcheidene Staaten in verzeke-

kering nam naa de Omwenteling; alsmede de ſtreeken lands, welke zij, bij verdrag of koop, overgenomen hebben van de oorſpronkelijke bewooners — dienen ten grondſlage van uitgebreide ontwerpen. De Regeering leide honderd Akers toe aan ieder ſoldaat, ter ſchadevergoeding van den verminderden prijs van het papieren-geld, welk hij, geduurende den oorlog, tot ſoldij hadt ontvangen, en vervolgens in klimmende evenredigheid door alle de hoogere rangen van het leger. De overige landen worden verkogt, wanneer 'er zich koopers aanbieden, om de behoeften der Regeeringe te vervullen. Van eene dier onderneemingen, door den Heer MORRIS gedaan, hebben wij reeds geſproken, alsmede van de onnoemelijke voordeelen, welke de Familie PULTENEIJ thans trekt van de helft dier onderneeminge, hoewel zij voor die helft eene ſomme betaalde, vijfmaal zoo groot als de oorſpronkelijke prijs van het geheel. Ik zal deeze onderneeming ten voorbeelde neemen als een bewijs mijner ſtellinge, te weeten, dat, indien een eigenaar van Amerikaanſche Agterlanden negen tiende deelen van dezelve aan daadelijke Volkplanters om niet gaf, hij op het overige tiende deel een onmeetelijk voordeel zou behaalen. De landen, die in de vroegſte dagen der landontginninge verkogt wierden, hebben van drie tot vijftien ponden St., of door elkander negen ponden St., gegolden. Indien dan het tiende gedeelte van een millioen, dat is, honderdduizend Akers, ten laagſten prijze zelfs verkogt worden, of tegen drie pond St. de Aker, zullen zij driehonderdduizend ponden St. opbrengen, of vijftigduizend ponden meer, dan de inkoopsprijs van het geheele millioen Akers. —— Dit is alles zuiver voordeel, omdat de koopers de verbeteringen vergoeden, en rente betaalen van de kooppenningen hunner landerijen, zoo wel als voor hunnen overtogt, indien het Europeaanen zijn, en voor de reiskosten, tot dat de geheele hoofdſomme is afgedaan. Maar vermits de volkplantingen nu op een vasten voet gebragt, verſcheiden ſteden gebouwd zijn, en een groote uitgeſtrektheid lands gezuiverd is, zal de onderneeming nog verre beneden haare weezenlijke waarde geſteld worden, indien men den verkoop op den gemiddelden prijs, of negen ponden de Aker, bepaale; 't welk een voordeel zal geeven van honderd-vijftigduizend ponden op tweehonderd en vijftigduizend ponden, of zestig ten honderd. Indien, derhalven, door het verkoopen van ſlegts één tiende gedeelte, de eigenaar den geheelen inkoopsprijs en zestig ten honderd terug bekome, kan hij het dan niet ſchikken, om de overige negen tiende deelen om niet te geeven aan hun, van welke hij alle zijne voordeelen ontleent?

Niet gebruikelijk is het, ik weet het, van het om niet weggeeven van zijnen eigendom te ſpreeken; ook is 't het regte woord voor de onderhandeling niet; veeleer is het eene wederder-

derzijdsche ruiling van land voor gedaane dienſten. Daar het land, zonder dat het daadelijk wordt bebouwd, niets waardig is, zoo mag de planter gezegd worden, van alle gezellige genoegens des leevens af te zien, en zich zelven tot aanhoudenden zwaaren arbeid te verwijzen, ter zaake om aan zijn naageſlagt een landgoed naa te laaten; en de eigenaar kan alleen gezegd worden, dat nutteloos land hem te ſchenken, 't welk zijne eigen naarſtigheid in eenen ſtaat van beplant te zijn moet brengen, ter zaake om zijne overige landerijen het voordeel te doen genieten van in de nabuurſchap eener plantaadje te liggen, die gemeenlijk andere kooperş en Volkplanters lokt, tot onnoemelijk voordeel des eigenaars. Om dit te duidelijker te doen in 't oog loopen, zal ik de vraag doen: wie is 'er, die, een ongezond, ongenaakbaar, ſtinkend moeras bezittende, van honderdduizend Akers uitgeſtrektheids, 't welk hem geen voordeel geeft, zich niet verheugen zoude, indien hij met eene maatſchappij van menſchen een akkoord konde aangaan, om die plek droog, gezond en bewoonbaar te maaken, mids hij negentigduizend Akers aan hun afſtaa? Zal 't niet beter zijn, tienduizend Akers te bezitten, die een onnoemelijk voordeel geeven, dan honderdduizend, die geenen penning opbrengen? Slegts één antwoord kan op die vraag gegeeven worden: en gelijk in dit geval, 't welk het waare oogpunt is, de landeigenaar niets kan doen zonder Volkplanters; en zoo veele andere wijzen van beſtaan, behalven het zich nederſlaan in wildernisſen, zich elkeenen aanbieden, die genoegzaame lichaamskragt, werkzaamheid, ſtandvastigheid, moed en overleg bezit: zoo is de balance der landverruilingen tegen gedaane dienſten genoegzaam op de zijde des eigenaars, zonder dat hij eenen Volkplanter twintigmaal meer dan den oorſpronkelijken prijs doe betaalen. Alwie over dit onderwerp kan oordeelen, moet mij toeſtemmen, dat, indien een Europiſche Emigrant honderd Akers, om 'er mede te beginnen, *gratis* worden aangeboden, hij niets meer heeft dan hij wel verdiende. Indien hij vervolgens meer lands verlange, zal de eigenaar het regt hebben, om den besten koop, dien hij kan, te ſluiten.

Indien, in de eerſte zeven jaaren eener nieuwe landontginninge, de prijs van het land van drie tot vijftien ponden St. rijze, wie trekt 'er het voordeel van? De eigenaar, en niet de landontginner. De eerſte, de grootſte uitgeſtrektheid lands bezittende, kan altijd voor minder gelds dan de laatſte koopen. Indien daadelijke landontginning den prijs des lands zoo ſpoedig doe klimmen, wat verdient hij dan? Een gedeelte van dat land. Maar indien daadelijke landontginning den prijs des lands zoo hoog doe rijzen, dat eene gevestigde beplanting in een middelmaatig bewoond gewest en onder eenen zeer armoedigen ſtaat van beplantinge — in 't kort,

kort, een bloot landgoed *in embryo* — eenen kooper tegen eene vijf-en-veertigjaarige waarde worde toegerekend; wat zal 'er dan van de voornaame reden om Amerikaansch land te koopen — naamelijk goedkoopheid — worden? Dit laat zich niet toepaſſen op bewerkte landen in bewoonde ſtreeken; want deeze zijn duurder dan in *Europa*; inderdaad, deeze plantaadjen blijven zoo meestal in de familien, die ze 't eerst hebben aangelegd, dat zij bijkans nooit te koop geveild worden. Het moet derhalven van de Voorlanden verſtaan worden, van wier hoedanigheid de *Europeaanen* onkundig zijn; zoodat zij door hunne eigen zuinigheid bedrogen worden. Zij zullen vijf ſchellingen voor den Aker Amerikaansch land geeven, omdat zulks in *Europa* als geen prijs, of eene kleinigheid, beſchouwd wordt; terwijl de *Amerikaanen* zelve den Aker op tusſchen den halven ſtuiver (*) en drie ſtuivers op zijn meest waardeeren. Wien mag men voor den besten regter houden?

't Is bekend dat de ontwerper ten aanzien van Agterlanden zich geheel tot de Zeehavens bepaalt, en vooral de zulken derzelven, waar de meeste Emigranten aanlanden, als *Philadelphia*, *Nieuw-York*, *Baltimore*, enz. Terwijl de *Europeaan*, die zoo veel van den grond in de Maan als van dien der Amerikaanſche Staaten weet, in 't wilde heen, tien, twintig, dertigduizend Akers koopt, vergenoegt zich de meer bevreesde, beter onderrigte en verſtandige Amerikaanſche landman met het koopen van kleine uitgezogte plekken, welke hij zich voor zijne kinderen voorbehoudt. Deeze aankoop, gedaan terwijl de kinderen nog jong zijn, verzekert hen, tot volwaſſen ouderdom gevorderd zijnde, van eene plek gronds, wier waarde, door de toeneemende bevolking, zal vertienvoudigd zijn. „ Een goed landman (zegt de Heer BELKNAP, in zijne *Historie van Nieuw Hampſhire*) kan, voor „ hetgeen hij in weinige jaaren heeft overgehouden, nieuw „ land genoeg koopen, om aan zijne oudſte zoonen eenen „ grondeigendom te geeven, en hun behulpzaam zijn in het „ opruimen van een erf en het bouwen van eene hut; waarnaa zij welhaast leeren, voor zich zelven te zorgen." — De huisſtede wordt gemeenlijk aan den jongſten zoon gegeeven, die voor zijne ouders zorgt, wanneer zij, door jaaren of zwakheid, tot den arbeid onbekwaam zijn. In het eene geval koopt de voorzigtige *Amerikaan*, voor eene kleine ſomme, de *middelen*, nevens de zekerheid van de *oogmerken* te

(*) Ik zelf ben gebruikt tot het overdraagen van duizende Akers, tegen een ten honderd (zijnde het honderſte gedeelte van een dollar, of weinig meer dan een halve ſtuiver) van den Aker.

te bereiken; in het ander geval betaalt de waagende *Europeaan* tienmaalen de waarde voor de *middelen*, met oogmerk om een nieuw ſtelzel van Landbouwkunde in te voeren, en ſchielijk rijk te worden; beide 't welk ondoenlijk zijnde, mag het in waarheid gezegd worden, dat het ook de *oogmerken* zijn. Indien 'er nog een ſterker bewijs van de dwaasheid der *Europeaanen* noodig zij, 't is dit, dat de ſoldaaten van het Amerikaanſche leger, ieder van welke een bewijsſchrift van eigendom voor honderd Akers in de Agterlanden heeft ontvangen, liever hunne papieren voor twaalf (*) tot twintig dollars hebben willen verkoopen, dan zich, op hetgeen met den zwierigen titel van *eigen gronden* pronkt, nederzetten. De naam van *vrij goed* is het belangrijks in *Europa*; en van hier, dat de *Europeaanen* door dien naam in *Amerika* misleid worden.

Voorheen heb ik in 't voorbijgaan geſproken van de Opzieners der Diſtrikten, in welke de Emigranten dikmaals een ingewikkeld doch kwalijk geplaatst vertrouwen ſtellen. Wanneer de Regeering van eenigen Staat een ſtreek lands aan *één* mensch of een gezelſchap van menſchen heeft afgeſtaan, wordt 'er aan den Opziener van een Diſtrikt een geſchrift afgevaardigd, om de uitgeſtrektheid aan te wijzen, zorge draagende dat hij voorgaande vergunningen niet tegenwerke. Hierom trekt hij de grensliniën, en doet ve[illegible]: dat is zijn *officieele* pligt; doch, gelijk de *Amerikaanen* het voordeel van het lokken van vreemde landontginners kennen, geeven de Opzieners *om niet* zich de moeite, om eene beſchrijving te geeven van de vrugtbaarheid des gronds, ten einde de overdragt op de markt te bevorderen, en waartoe, gelijk ik reeds heb aangemerkt, even veel oplettendheids wordt vereischt, als tot de zwierige beſchrijving van een Londenſchen Vendumeester. Met dit alles, egter, vergenoegt zich de Amerikaanſche landhandelaar niet; hij laat den platten grond door een teekenaar vervaardigen, die ſtroomen verzint, en dezelve en hunne takken vertoont, als door het geheele ſtuk lands bijkans eveneens als de bloedaderen door het menſchelijk lichaam loopende; zoodat, op het inzien van de Kaart, iemant zou overhellen om te gelooven, dat een voornaam gedeelte van den arbeid des landontginners, te weeten, beſproeien en droogmaaken, geheel onnoodig ware; doch inderdaad zijn alle deeze ſtroomen niets anders dan de overſtroomingen van des teekenaars vindinge.

Des koopers regt van eigendom is eene andere zeer gewigtige bedenking, hoewel 'er zeer weinig op gelet worde, gelijk

(*) Veele daarvan heb ik voor de ſomme van twaalf dollars gekogt.

lijk de Heer VOLNEIJ, in zijn *Berigt van de Franſche Volkplanting in Gallipolis*, heeft aangemerkt. Het is, zoo als ik heb aangemerkt, een gewoone ſlenter in *Amerika*, landen te verkoopen, op voorwaarde van de overdragt te zullen doen, wanneer de kooper den bedongenen koopprijs zal betaald hebben, op boete van verbeuringe bij niet-betaaling. De kooper begint de landen te verkoopen en te ontginnen, en de eerſte verkooper heeft geen regt om hem te verhinderen in zijn oogmerk, 't welk is, zich in 't einde in ſtaat te ſtellen om aan het kontrakt te voldoen. Doch, indien hij dit niet volbrenge, neemt de eerſte verkooper de Wet te baate, om zich van nieuws in het bezit van zijn land te ſtellen; waardoor alle overdragten, door den tweeden verkooper op de zulken gedaan, die land van hem gekogt hebben, geheel vervallen. Onvermijdelijk noodig is het, derhalven, voor een kooper, toe te zien, dat de man, van wien hij koopt, iets meer dan een voorwaardelijk kontrakt om te verkoopen heeft; hij moet overtuigd zijn, dat hij het bewijs van het regt van eigendom bezit. Bij de ondervinding is het nu gebleeken, dat de *Amerikaanen* niet eerlijker zijn dan andere menſchen; en de *Europeaanen* behoorden op hunne hoede te zijn, om ten minſte even veele voorzorge te gebruiken in het koopſluiten met hun, als onder elkander.

Verre ben ik van te beweeren, dat de Amerikaanſche landbouw geene voordeelen geeft; doch, om die te raapen, moet iemant alle de voorheen opgetelde hoedanigheden bezitten, nevens eene geestdrijvende bewondering van die verbeteringen, zonder welke ik menig een' echt' Kolonist heb hooren zeggen, dat 'er op gelukkig ſlaagen geen uitzigt is. Ten aanzien van een man, welke die hoedanigheden en geestdrift bezit, mogen de reeds vermelde onaangenaamheden; als, lange winters, in welke het grootſt gedeelte der zomervrugten wordt verteerd; het omheinen van velden; het overhoog arbeidsloon; de talrijke inſekten, van welke *Amerika*, meer dan eenig ander land, krielt; gebrek aan wegen; de afgelegenheid van ſteden, alwaar zijne vrienden woonen, of waarheen hij moet trekken, om, 't geen hij overtolligs heeft, tegen 't geen hem ontbreekt, te ruilen: dit alles moge bij hem, veelligt, voor het vermaak verdwijnen, van zijne landerijen dagelijks te zien gezuiverd worden, de boomwortelen te zien uitrooijen of verrotten, wegen en bruggen vermenigvuldigen, en de bevolking met langzaame doch wisſe ſchreden tot hem naderen. — Mijn oogmerk is niet, af te ſchrikken, maar te waarſchuwen; en indien een *Europeaan* niet de landhandelende bende, maar een' eerlijk' landman in de Vereenigde Staaten ondervroeg, ben ik verzekerd, dat hij van hem het zelfde naarigt als van mij zou bekomen, en hem zou

raaden, indien hij niet zeker zij van de grondvereischten tot gelukkig slaagen te bezitten, in zijne onvoordeelige en schadebewerkende onderneeming niet verder te gaan. Indien hij met zijn ontwerp driftig zij voorïngenomen, en verzekerd zij van die grondvereischten te bezitten, dan kan hij de voordeelen raapen, die in de volgende afdeeling zullen ontvouwd worden.

WEERKUNDIGE WAARNEEMING, GEGROND OP DEN MAANS-OMLOOPSTIJD VAN NEGENTIEN JAAREN.

GRAND-JEAN DE FOUCHIJ, de onderscheidene Weerkundige Waarneemingen onderling hebbende vergeleeken, meende opgemerkt te hebben, dat de Maancirkel van negentien jaaren nagenoeg de zelfde weersgesteldheid terugbragt in de overeenstemmende jaaren; doch de waarneemingen waren in zijnen tijd nog niet talrijk genoeg.

De Heer COTTE heeft dien arbeid hervat, en de waarneeming van GRAND-JEAN DE FOUCHIJ bevestigd gevonden. Daardoor aangemoedigd, deedt hij een nieuw en herhaald onderzoek, om de waarschijnelijke weersgesteldheid te bepaalen voor elke maand in de overeenstemmende jaaren der Maancirkels van negentien jaaren, geduurende de negentiende eeuw; tot grondslag neemende de waarneemingen, geduurende de drie laatste Omloopstijden van negentien jaaren, in de achttiende eeuw gedaan.

Hij bepaalde zich tot deeze drie tijdperken, om dat zij hem waarneemingen opleverden, op wier naauwkeurigheid hij zich kon verlaaten: te weeten, de waarneeming van DUHAMEL, te *Denainvilliers* gedaan, van 1747 tot in 1765, en zijne eigene zedert dat tijdstip. Hij heeft Tafels voor elk jaar vervaardigd, en voor elke maand van ieder deezer drie Omloopstijden, en voorts den algemeenen uitslag berekend.

Vervolgens heeft hij dien algemeenen uitslag toegepast op ieder jaar en op elke maand der vijf overeenstemmende Maancirkels der negentiende eeuwe; dat is, van 1804 tot 1898. Indien men derhalven de waarschijnelijke weersgesteldheid van eenig jaar, bij voorbeeld van dit jaar 1806, wil weeten, zal de uitslag deeze zijn:

Januarij	. .	Koud en vogtig.
Februarij	. .	Zagt en vogtig.
Maart	. .	Zagt en droog.
April	. .	Koud en vogtig.

Mei

Mei	Koud en vrij droog.
Junij	Koud en vogtig.
Julij	Koud en vogtig.
Augustus	Veranderlijk.
September	Veranderlijk en droog.
October	Zagt en vogtig.
November	Koud en vogtig.
December	Zagt en vogtig.

In 't algemeen genomen zal het jaar koud en vogtig zijn. Intusschen wil hij alle deeze opgaven niet hooger dan waarschijnelijkheden doen gelden.

MIDDEL TER AANKWEEKINGE VAN MELOENEN.

Laat de zaadkorrels van Meloenen drie dagen in een vat met water weeken, waarin men twee groote vingergreepen salpeter heeft gedaan. Zaai de korrels bij tweeën, in gaten, met den vinger gestoken, twee duimen diep, en vier duimen van elkander, in eene kas, ten minste zes duimen diep, opgevuld met goede aarde, en zuiveren, wel verrotten paardemest; alles zorgvuldig ondereen gemengd en fijn gemaakt. Plaats deeze kas in een oven, tot op vijfënveertig graaden volgens de schaal van REAUMUR gestookt. Draag zorge om de kas dagelijks een weinig te besproeien, en den oven, om den anderen dag, met drie of vier kleine takkebosschen te stooken. Op den zevenden dag zullen de zaaden zijn opgekomen; op den negenden dag zal men de kas voor goed uit den oven neemen, en aan de zon blootstellen. Men zal niet verzuimen, met het bevogtigen aan te houden. Voorzigtig is het, de kas alle nachten in huis te haalen.

Wanneer de jonge planten sterk genoeg zijn, moet men ze in gaten plaatzen van een voet diep en achttien duimen wijd, en vier voeten van elkander, in 't verband geplantst, van goede aarde en wel vergaanen paardemest voorzien. In elk gat zal men twee planten leggen, die men zorgvuldig moet bedekken, opdat het hervatten van den groei te beter voortgaa; het veelvuldig en zagt besproeien, vooral bij droog weêr, moet zorgvuldig worden in agt genomen.

Voor 't overige moet de verdere behandeling van de Meloenen volgens de voorschriften der beste Warmoezers geschieden.

NOG IETS OVER HET PLANTEN EN KWEEKEN VAN MELOENEN.

Moeijelijk valt het heden ten dage, over de theorie van den Landbouw iet nieuws te leveren, als zijnde alle deszelfs deelen door bekwaame meesters behandeld. Nogtans heb ik in den voorgaanden Zomer eene proef genomen, die zekerlijk bekend is, omdat ik dezelve van een anderen geleerd heb, maar die verdient meer algemeen bekend te zijn, hebbende ik dezelve nooit in eenige Verhandeling over den Akkerbouw beſchreeven gevonden. De proef is zonderling; en de gelukkige uitſlag daarvan heeft mij bewogen, dezelve mede te deelen, als iets, 't geen, in het kweeken van Meloenen, met kleine moeite en groot voordeel kan bewerkſtelligd worden. —

Iedereen weet, dat 'er jaaren zijn, in welke, in zommige broeibakken, de Meloenen haare ſonde gedaante verliezen en mismaakt worden; dat zij aan de eene zijde dikker zijn dan aan de andere, en dat zij, in dien ſtaat, niet deugen. Men heeft de gewoonte, om, in zulk een geval, den raad te geeven, tot het doen van zeer ligte inſnijdingen aan de zwakſte zijde; het zap alsdan overvloediger derwaarts trekkende, gebeurt het zomtijds dat de Meloen haar fatſoen terugkrijgt, doch zelden haare hoedanigheid. De wonde, daarenboven, vertoont blijk van de bewerking, die zij ondergaan heeft; en indien dezelve te ſterk geweest zij, te diep in de Meloen doordringende, ſplijt zij, verrot of mislukt.

Zie hier dan het eenvoudig, doch tevens gemakkelijk en zeker middel, om de gebrekkige Meloenen te herſtellen.

Wanneer men beſpeurt, dat 'er in de kasſen mismaakte Meloenen zijn, neemt men een kleinen houten vork, evenredig aan de grootte der Meloen, en ſteekt denzelven in den grond, zoo dicht mogelijk aan den ſtaart der vrugt; men legt een weinig mos tusſchen de twee tanden van den vork, om dien ſtaart niet te kwetzen, en hangt de Meloen aan dien vork op. Zeker gaat het, dat de Meloen, binnen weinige dagen, haare gedaante terug gekreegen, en de hoedanigheid der vrugt 'er niet bij zal geleeden hebben.

Nog een andere kunstgreep is 'er, die niet zeer bekend is, om de vrugt onder de Raamen te ſpoediger te doen ſpeenen of zich zetten, als belettende gebrek aan wind dikmaals het bevrugtend ſtof der mannelijke bloemen, zich op de vrouwelijke te zetten en die te bevrugten. Dit middel beſtaat in het daarſtellen van eene kunstmaatige paaring, door de ſtampers van een mannetjesbloem in den kelk van een wijfjesbloem over te brengen, en alzoo ter bevrugtinge van de vrugt behulpzaam te zijn.

MID-

MIDDEL OM DE INSEKTEN OP DE VRUGTBOOMEN TE VERDELGEN.

Eene treurige ondervinding leert den landman; dat deeze en geene toevallen, jaar op jaar, zijne oogſten onverwagt komen verminderen of verdelgen, zonder dat hij zichzelven gebrek aan voorzorge en agtgeeving te verwijten hebbe.

Zoo taſtte voorleden jaar een vernielende geeſſel de vrugtboomen aan. Een onnoemelijk getal kleine beestjes, naar ertwormpjes gelijkende, die het evenwel niet zijn, hadden hun verblijf genomen aan de punten der takken. Zoo dra een tak wordt aangetaſt, rollen zich de bladeren op, en verdroogt het ſap. Die bladeren openende, vindt men zeer veele mieren, die, te gader met het inſekt, da de verwoeſting heeft begonnen, den tak uitzuigen en dien doen verdorren. Ik heb opgemerkt, dat, gemeenlijk, wanneer de ertwormpjes eenen boom aantasten, de boom, die 'er naast ſtaat, in zeer korten tijd het zelfde wedervaart; terwijl zulks, voorleden jaar, ſlegts hier en daar gebeurde.

Ik heb de toevlugt genomen tot Tabaksrook, naa alvoorens den boom overdekt te hebben; driemaal heb ik mij van dat middel bediend, doch telkens vrugteloos; dit heeft mij overtuigd, dat deeze wormpjes niet van de zelfde natuur waren, met de zulke, die op deeze wijze vernield worden.

Op een laagſtammigen pruimboom heb ik de proef genomen, om denzelven ſterk te beſproeien en met Asch te bedekken, even gelijk ik ten aanzien van boonen en kool doe; dit is mij volmaakt gelukt. De wormpjes zijn verdelgd, en de mier heeft den boom verlaaten. Doch van dit middel kan men geen gebruik maaken op hoogſtammige boomen.

Veelen bedienen zich van Zwavel; doch ik ben niet van hun gevoelen. De zwavelrook, ik beken het, doet wel het inſekt ſterven; maar dezelve is voor 't minst al zoo ſchadelijk voor den boom. Beter keur ik de beſproeijing van den boom met Zeepſap, en heb 'er mij toen ook zeer wel bij bevonden. Mijne pruimboomen heb ik van nieuws zien uitloopen, en de inſekten dezelve verlaaten. De beſprenging is gemakkelijk. Daartoe kan men zich van de bekende Glasſpuiten bedienen; de beſchadigde boom moet met het zeepſap overſtroomd worden. Met voordeel heb ik mij ook van de beſprenging met Loogwater bediend.

Met zeer veel vrugts heeft men in het Departement van de Dijle gebruik gemaakt van eene enkele bevogtiging met Tabakswater, in den avond, mids zorge draagende, dat de boom, 's anderendaags vóór zonne-opgang, met zuiver water wierdt gewasschen. De zelfde diertjes vertoonen zich alle jaaren op de jonge bladeren van vrugtboomen; doch voorleden jaar heeft de langduurige koude hen genoodzaakt, zich in de bladeren te omwinden, in afwagting van een warmen dag, die hen tot Vliegen ontwikkelt.

ANECDOTE, TER IN 'T LICHTSTELLING VAN ROUSSEAU'S CHARACTER.

(Ontleend uit de *Memoires van* MARMONTEL, *door hemzelven geschreeven.*)

Bij VOLTAIRE mij bevindende, en van *Geneve* spreekende, vroeg hij mij, wat ik van ROUSSEAU dagt? — Ik antwoordde, dat hij mij in zijne Schriften voorkwam niets meer en niets anders te weezen dan een welspreekend Sophist, en in zijn Character een valsch *Cynisch* Wijsgeer, die van trotschen verwaandheid opstoof, wanneer de wereld hem niet gadesloeg. Van zijne vuurige begeerte om een grootsch vertoon te geeven aan de rol, welke hij speelde, wist ik de volgende Anecdote, welke ik in dit onderhoud mededeelde.

In een der Brieven van ROUSSEAU aan den Heer DE MALESHERBES hebt gij geleezen, met welk eene vervoering van Inblaazing en Geestdrift hij het ontwerp vormde, om zich tegen de Kunsten en Weetenschappen openlijk te verklaaren. Hij verhaalt dit Wonder in deezer voege: „Ik ging DIDEROT, ten dien tijde te *Vincennes* in de gevangenis, bezoeken. Ik had in mijn zak een *Mercure de France*; ik haalde dit papier uit, en las 'er in, terwijl ik voortwandelde. Mijn oog en aandagt viel op het Vraagstuk, door de Academie van *Dijon* voorgesteld, welks Beantwoording aanleiding gaf tot het eerste Werk, 't geen ik schreef. Indien ooit iets na eene onverwagte Inblaazing geleek, het is de beweeging, welke die Vraag bij mij veroorzaakte. Schielijk werd mijne ziel verblijsterd door duizend lichten; vloeden van leevendige denkbeelden vielen op eens mij aan, met een geweld en eene verwarring, die mijn gestel in eene onbegrijplijke wanorde bragten. Ik voelde mij aangegreepen door eene ligthoofdigheid, welke naar dronkenschap zweemde. Eene geweldige hartkloppíng beving mij en drukte mijne borst. Niet langer in staat om voortwandelende adem te haalen, viel ik beneden aan den gam van een boom op de laan neder. Daar bragt ik een half

uur

ger door in zulk eene gemoedsvervoering, dat ik, opstaande, bemerkte, hoe ik mijn kleed van vooren nat gemaakt hadt met mijne afbiggelende traanen, zonder dat ik bewust was een traan geschreid te hebben."

Zie daar eene verrukking welsprekend beschreeven! Nu zal ik u het daadlijk gebeurde vermelden, zo als DIDEROT het mij, en ik thans aan VOLTAIRE, mededeelde.

„ Ik was," 't is DIDEROT die spreekt, „ te *Vincennes* gevangen. ROUSSEAU kwam mij daar bezoeken. Hij hadt, gelijk hij zich uitdrukte, mij tot zijnen *Aristarch* gemaakt. Te zamen wandelende, vertelde hij mij, dat de Academie te *Dijon*, zeer onlangs, eene belangrijke Vraag hadt uitgeschreeven, en dat hij verlangde die te beantwoorden. De Vraag was: *Is de herstelling der Kunsten en Weetenschappen bevorderlijk geweest aan de goede Zeden?* — Ik vroeg hem, „ welk „ eene zijde hij in zijne beantwoording ten oogmerk hadt te „ kiezen?" — Hij gaf daarop te verstaan: *Ik zal ze bevestigend beantwoorden.* — „ Dat is," gaf ik hem te kennen, „ de Ezelsbrug: alle Schrijvers van gemeene talenten zullen „ daarover gaan, en gij zult, dien weg houdende, niets an„ ders dan algemeene denkbeelden aantreffen; terwijl de ont„ kennende zijde, integendeel, een nieuw, rijk en vrugtbaar „ veld aanbiedt voor Wijsbegeerte en Welsprekenheid." — Naa een oogenblik bedenkens, voerde hij mij te gemoete: *Gij hebt gelijk; ik zal uwen raad volgen.* En van dit oogenblik was ROUSSEAU's besluit geänkerd.

„ Uw verhaal," voegde mij VOLTAIRE te gemoet, „ verwon„ dert mij niets in het minste. ROUSSEAU is gemaakt van „ het hoofd tot de voeten; hij is zo in hart en ziel. Doch „ het is te vergeefs, dat hij nu den *Stoicynschen*, dan weder „ den *Cynischen* Wijsgeer speele: hij zal altoos zichzelven „ tegenspreeken, en zijn masker zal hem smooren!"

DE SNEEDIG ANTWOORDENDE HOVELING.

De laatst overledene Koning van *Portugal* onderhielt zich eens met den Marquis DE PONTELIMAR over de Magt der Koningen. De Marquis beweerde, dat dezelve haare grenspaalen hadt; dan zijn Vorst wilde 'er geene, hoegenaamd, gesteld hebben, en voegde dien Hoveling, met niet weinig drifts, te gemoete: *Indien ik u beval dat gij u in zee moest werpen, gij zoudt 'er, zonder twijfelen, moeten inspringen.* — De Marquis keerde zich onmiddelijk om, en stapte na de deur. — De Koning, over dit gedrag verwonderd, vroeg hem, wat hij ging doen? — *Ik gaa leeren zwemmen, Sire!* — De Koning lachte hartelijk, en het gesprek nam een einde.

DICHTSTUKJENS OP ZEE,

BY MIJNE TE RUG REIS NAAR 'T VADERLAND.

II.

ZEEVAART.

Gewis, hem was de ontreefbre borst
Met zevendubbeld ſtaal beſlagen,
Die 't eerst zijn kiel den golven wagen,
Zich-zelv' der kiel betrouwen dorst!
Hem immers was het rustloos draaien
Van 't rijkgeſtarnde firmament,
Hem Arktos en Boötes zwaaien
In wet en omloop niet bekend.
Hy wist geen' wind in 't zeil te binden;
Hy, op de matelooze plas
Het Hemelſtipjen niet te vinden,
Het geen hem onbedriegbaar was.
Hy kende Hondsſtar noch Pleiaden,
Noch 't wapen, dat Orion drilt,
Wanneer hy, moê in zee te baden,
De ſchouder uit de golven tilt.
Hy wist van koers noch ſtreek te houen,
Noch 't reven van 't geſpannen doek,
Maar zeilde met een blind vertrouwen,
Onwetend naar wat wareldhoek.
Zijn hand vergat het roer te ſtieren;
Zijn oog herkende baan noch ſpoor;
En ijslijk klonk het buldrend gieren
Des woesten ſtormwinds in zijn oor.

Ja,

Ja, ijslijk blief de rug der baren
Hem op 't van gramschap schuimend zout,
Als stond hy 't open in te varen;
Dat God en mensch gescheiden houdt.
Ja, ijslijk zag hy uit de baren
Des afgronds bodemloozen muil
Zich tot den navel opensparren,
En tuimelde in den waterkuil.
De Geesten staarden uit den hoogen,
De monsters, uit den hollen vloed,
Hem aan met onverzadigde oogen;
En beefden voor zijn' dollen moed.
Men zegt, die Macht, die lucht en wolken
Gebiedt, en in de nevels woont,
Betoomde 't woên van wind en kolken,
Dat zoo veel stoutheids wierd verschoond.
Zy deed zijn boot de blinde klippen,
De rots die tot den hemel stiet,
Geveiligd langs en over glippen,
En 't onweêr trof zijn stengen niet.
De blikfem snorde langs zijn zijden,
Of slingerde door 't trillend waad,
En 't tweelingvuur der noodgetijden
Hield waakzaam by zijn' mastop stand.
De Tritons zagen 't vreemde wonder,
En schoten uit hun waterflot,
En vingen 't ranke schip van onder,
Op 't gunstig wenken van hunn' God.
Het woeste Noorden werd gebonden,
't Onstuimige Oost in boei gekneld,
En 't zachte Westen uitgezonden,
Van 't zoele Zuiden vergezeld.
Daar gleed met wieken, zacht gezwollen,
Het snelle vaartuig door het nat,
En scheen, langs glooiend zand te rollen,
Met zilveren avonddauw omspat!

Daar

Daar bracht het van Euripus ſtroomen
De wasch en honig van Hymet
Aan de oevers die Scamander zoomen,
En ging in Xanthus vloed te wed.
Maar wy, wy durven ſtouter zeilen;
Wy, op 't onmeetbre wereldruim
De diepte van den afgrond peilen
Door 't ijslijk brandend waterſchuim.
Wy weten wind en ſtorm te teugelen,
En breidlen ze als 't onbandig ros;
Ja, bién met duizend linnen vleugelen
De kracht der Elementen trots.
Wy ſtieren 't Schip den dollen winden,
Den Noodorkanen, in den mond,
En weten 't donkerst ſpoor te vinden,
Waar de Almacht oog en handen bond.
Wy merken op den rug der vloeden
't Geſtarnte kring en ſtandplaats voor,
En waar het tragen mag of ſpoeden;
En 't ſtelt ons voorſchrift niet te loor.
Wy ſluiten van des werelds boorden
Den afſtand in zijn vaste maat;
En ſtreven door den nacht van 't Noorden
Op wieken van den Dageraad.
De koopren boeg ploegt nieuwe kringen
Om 's aardrijks onomvatbren bol,
En legt den Tegenvoetelingen
Europaas ſchatting op en tol.
Vergeefs heerscht van haar zilvren wagen
De Nachtgodes op 't deinend nat,
Laat ſpringvloed los en wintervlagen,
Of trekt een' ſluier om haar pad.
Zy ook en de omloop van heur reizen
Moet, midden in haar vrije vaart,
Op 't voorgeſchreven renſpoor paſſen,
En waagt geen' handbreed buitenwaarts.

De wind blaast boeg en zeilen tegen;
De vloed, de stroom, de lucht, weerstaan:
De kunst, verzekerd van den zegen,
Bruischt tegen wind en stroomen aan.
ó Hemel! wat ontzettend wonder!
Zijn menschen maaksels van uw hand!
Ze ontwiesen u en uwen donder,
En slaan uw schepping in hunn' band!
Hoe! 't krachtloos, nietig, hulploos wezen,
Dat wriemlend omkruipt lange deze aard,
Tot zulk een' overmoed gerezen,
Waar 't Geestendom zich blind op staart!
Wie heeft het dus aan 't stof ontheven?
Wie tot die hoogheid opgevoerd?
Wie, om de starren door te streven,
Zijn' geest die vleugels aangeroerd?
Wie steunde hem, als 't aadlaarkieken,
Van uit zijn laag en dierlijk nest,
Op de eenmaal aangeschoten wieken
Door 't hem niet eigen luchtgewest?
Wie gaf hem moed, zijn kracht te vieren,
En op te steigren boven 't slijk?
Wie, oordeel om zijn vlucht te stieren,
Door 't hem geheel onkenbre rijk?
Daar valt hy, ach! hy ruimelt heden;
Maar de eerste poging is verrekt.
Hy sidder; maar herstelt zich weder;
En 't eens beproefde wordt hem licht.
ó Oefning, arbeid, vlijt, vermeten!
Wat's kracht, dan 't geen door u het wierd!
Te doen, te kennen, en te weten,
Maakt Englen van het zwakst gediert'.
Verstand, ó vonk van Hemelluister!
ó Licht, of vatbaarheid voor licht!
Gy, ook waar ge omtast in het duister,
Nog zeekrer dan het helst gezicht!

Gy, ſchijnſel, waar 't Heelal in ſpiegelt,
En de Opperbouwheer die het wrocht!
En gy, die 't hart in donsjens wiegelt,
ô Hoop, ons eeuwig vastverknocht!
Gy ſlaat uw zusterlijke banden
Om 't eeuwig rusteloos gemoed,
Waarin de ondoofbre vonken branden
Van zucht naar meer, naar hooger goed.
Gy ſchept ons moed, door moed, vermogen,
Om ſtouter paden in te ſlaan;
En de Almacht ziet het duurzaam pogen
Met oogen van genoegen aan.
ô Aller wezens bron en ader,
Alleen volmaakt, en wijs, en groot!
Zie neder, ô weldadig Vader,
Op dees vóór ons beſtemde kloot!
Zie neder op ons, ſtervelingen!
Brei kennis, brei verlichting uit!
Verwijd de nog beperkte kringen,
Wier omtrek onzen geest omſluit!
Maar voer ons op geen waſchen pennen
Door 't ijdel der verbeelding rond.
Geef, geef ons een waarachtig kennen;
Geen waanzick hoofd of ſtouten mond!
Voor alles, leer ons u genaken,
U, eenig waarheid, eenig goed:
Ons-zelv' en wat wy zijn verzaken,
En ſamenſmelten met uw' gloed!

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WETEN-SCHAPPEN, BETREKKELIJK.

IETS NADERS OVER HET EERSTE GEDEELTE VAN SIMEON'S LOFZANG, LUC. II: 29, 30.

Het is zekerlijk vreemd, dat het gezegde van SIMEON, vs. 29, *Nu laat gij Heer uw dienstknecht gaan in vrede naar uw woord*, zoo algemeen, zoo eenstemmig, opgevat is als een wensch, om uit dit leven te mogen uitgaan, en in de zalige ruste opgenomen te worden, nu hij den ook aan hem beloofden Messias in het vleesch had gezien: te meer, daar de berijming van 's mans Lofzang achter onze Psalmen, *Zoo laat gij Heer uw knecht*, enz., eene andere verklaring insluit.

Ook door eene Latijnsche Verhandeling over dien Lofzang, van den Rustenden *Dordrechtschen* Leeraar VAN BREUKELEN, kwam ik tot nadenken over de gewone opvatting; doch kon niet in alles die verklaring bijvallen. Zij kwam mij wat te gedrongen voor. Dat hier geen wensch — geene bede, neen, maar eene dankbare vermelding van Gods weldaden moest plaats hebben, dit, voelde ik, vorderde het denkbeeld van een Lofzang, en het ἀπολυεις *in de aantoonende wijze*. Maar dat hier aan het Volk van *Israël* moest gedacht worden, wanneer SIMEON zegt: *uw knecht*, konde ik niet toestemmen: dit, dacht mij, zou geen der hoorderen van zijnen Lofzang bij mogelijkheid gevat hebben.

Thans echter zie ik dat dit gevoelen bijval vindt; en dit gaf mij aanleiding, om de redenen voor hetzelve ernstig te overwegen; maar geeft ook tevens gelegenheid, een verschillend *resultaat* mede te deelen.

Hoe oud SIMEON was, en dat men hem, met regt, den grijzen SIMEON zou kunnen noemen, op grond van die bijzonderheid, in het 26 vs. door LUCAS ons gemeld, daarvoor zie ik geen bewijs: maar dat toch de uitdrukking, die LUCAS vs. 26. bezigt, aanleiding

geeft, om aan eenen man van jaren te denken, die reeds als bejaard, als oud genoeg, om niet geacht te worden, zijne dagen ter helft gebragt te hebben, had kunnen overleden zijn geweest, dunkt mij, moet elk voelen: de gelijkluidende plaats, MATTH. XVI: 28, bevestigt dit meer, dan dat zij het tegendeel zou begunstigen, als men vs. 28 slechts in verband leest met vs. 27, alwaar van een *komen ten gerigte* gesproken wordt, tot straf van der Joden ongeloovig verwerpen van den Christus; en daartoe moest nog een tijdvak van 40 jaren verloopen, hetwelk te beleven, zekerlijk maar aan sommigen van Jezus toenmalige hoorders zal zijn te beurt gevallen.

In het algemeen dient aangemerkt te worden, dat vs. 26. ons door LUCAS schijnt medegedeeld te zijn, tot regt verstand van SIMEON's danktaal; offchoon men het misbruikt, wanneer men zich, ten aanzien van ἀπολυεις, eene *Enallage temporum* veroorlooft. — Natuurlijk, dunkt mij, moet die bijzonderheid, ons medegedeeld, dienen, om κατα το ρημα σου *naar uw woord* te verklaren: maar dan niet minder om te vatten, welke de weldaad zij, die hem thans te beurt valt, en Gode lof doet zingen.

Twee vragen moeten beantwoord worden, tot regt verstand van het 29 vs. van LUC. II. — Wien verstaat SIMEON door *den knecht?* — en wat zegt het: *dien knecht in vrede te laten gaan?* — Van de beantwoording dezer vragen hangt de verklaring af, wat men door het *woord* of de belofte verstaan moet, volgens welke de Heer dien knecht liet henengaan.

Wien verstaat SIMEON door *den knecht?* zichzelven; of het Volk *Israëls?* Dat men hier de *exegetische* mogelijkheid niet verwarre met de waarschijnlijkheid! Zekerlijk wordt het Volk van *Israël* Gods knecht genoemd, in verscheidene plaatsen van het Oude Verbond zoo wel, als in den Lofzang van MARIA, Luc. I: 54. Maar dat men de moeite neme, om alle die plaatsen op te zoeken en na te gaan, waarin *Israël* Gods *knecht* genaamd wordt; dan zal men bevinden, dat of uitdrukkelijk *Israël* of *Jacob* 'er bijgevoegd wordt, of zoo niet, het dan uit het verband zoo klaar en duidelijk is, dat men aan geen' ander' kan denken (*).

Dat

(*) Ps. CXXXVI: 22. JES. XLI: 8, 9. XLIII: 19 vergel. met

Dat hier nu zulk eene aanwijzing noodig was, spreekt van zelven: doch het vervolg van den Lofzang geeft geene de minste bepaling, voor die beteekenis van *knecht*, dat het op het Volk van *Israël* zoude zien.

Maar moeten wij niet aan een' ander' denken, dan aan SIMEON zelven? en bewijst het volgende vers, waarin hij niet zegt, „ want *zijne* oogen," maar „ *mijne* oogen hebben uwe zaligheid gezien," zulks niet? Maar indien wij slechts op de Psalmen van DAVID letten, dan zullen wij zien, dat zulk eene verwisseling, van den derden met den eersten persoon, den Dichteren gewoon is; b. v. PS. XIX: 14. „ Houd *uwen knecht* terug van trotsheden: laatze niet over *mij* heerschen." Ps. XXXI: 17. „ Laat uw aangezigt over *uwen knecht* lichten: verlos *mij* door uwe goedertierenheid." Ps. CXIX: 17. „ Doe wel bij *uwen knecht* [dat] *ik* leve en uw woord bewaare." Vs. 49. „ Gedenk des woords tot *uwen knecht* [gesproken] op het welk Gij *mij* hebt doen hopen." Vs. 124. „ Doe bij *uwen knecht* naar uwe goedertierenheid, en leer *mij* uwe inzettingen." En vs. 135. „ Doe uw aangezigt lichten over *uwen knecht*, en leer *mij* uwe inzettingen."

Uit alle deze plaatsen zien wij dus, dat, wanneer *uw knecht*, vs. 29, op zichzelven, zonder bijvoeging van *Jacob* of *Israël*, het Volk *Israëls* niet kan beteekenen, het 30 vs. geenen den minsten grond geeft, om van de natuurlijke beteekenis van het woord *knechts*, in den mond van SIMEON, af te gaan, of aan eenen anderen, dan aan hemzelven, te denken.

Maar wat beteekent dan nu *het henengaan van hem in vrede*? — Dit toch moet bij elkander gevoegd, althans het bijvoegsel *in vrede* niet overgeslagen worden, het gene SIMEON mij toeschijnt daarom achteraan in zijne Godverheerlijking te plaatsen, om 'er den nadruk op te doen vallen.

Van

met vs. 22, 24. XLIII: 10. XLIV: 1, 2, 21. XLV: 4. XLVIII: 20. JER. XXX: 10. XLVI: 27, 28. EZECH. XXVIII: 25. XXXVII: 25. Opmerkelijk is het, dat alleen bij de Profeten ISAAIA, JEREMIA, en EZECHIËL, dit denkbeeld gevonden wordt; noch vroeger, noch later. Zou men hieruit ook een gevolg mogen afleiden, ter bepaling van den tijd, wanneer de 136 Psalm zou zijn opgesteld?

Van SIMEON kan het ſlechts in twee beteekenisſen genomen worden: of van *ſterven*; of van het *verlaten van de plaats*, waar hij zich thans bevond. In de laatſte beteekenis komt het meestal voor bij LUCAS in dit boek, en in dat der *Handelingen der Apostelen*. Men zie ſlechts de plaatſen bij TROMMIUS, op het woord *gaan laten*.

In die beteekenis zou dan de dankzeggende vermelding: *Nu laat gij Heer uwen knecht in vrede gaan*, zeggen: „Nu Gij uw woord en zijnen wensch vervuld hebt, kan uw knecht gemoedigd, opgeruimd, en in het vol bezit van het heil, waarop hij hoopte, uw bedehuis verlaten, en naar zijne woning terugkeeren." Deze beteekenis zou beſlisſende zijn, indien in de belofte, volgens vs. 26. hem gedaan, tevens vervat was, dat hij den Christus *in den Tempel* zou zien. Natuurlijk was het dan, dat hij nimmer zoo vrolijk, zoo opgeruimd, en in het vol bezit van het beloofde heil, naar huis was terug gekeerd, dan hij nu doen kon, en doen zou.

Ook, zoo SIMEON, verre van Jeruzalem woonachtig, en thans op een der hooge feesten aldaar zijnde, die ontmoeting had; dan paste het woord in die beteekenis zeer wel in zijnen mond, niettegenſtaande hem niet ſtellig de plaats aangekondigd ware, waar hij den Christus zou zien.

Maar nu LUCAS van zulk eene bijzonderheid, in de belofte, aan hem gedaan, geene melding maakt, maar ons integendeel berigt, dat hij in *Jeruzalem* was; hetwelk zoo veel moet zeggen als wonende te *Jeruzalem*, naardien het van zelven ſprak, dat hij, in den Tempel God verheerlijkende, op dien tijd in de Stad moest wezen; nu komt het mij, niettegenſtaande ik reeds voor mijzelven voorheen het woord in die beteekenis heb genomen, bij nader onderzoek, wat gedwongen voor, dat de volvrolijke en verheugde man, bij den aanvang van zijnen Lofzang, om *naar huis gaan* zou denken, daar hij natuurlijk zich zoo lang bij het Kind, en zijne ouders, zal opgehouden hebben, als de omſtandigheden vereischten, of zelfs gedoogden.

Laat ons dan zien, of de eerſte beteekenis zonder *Enallage temporum* hier beter voege en meer aannemelijk zij. Dat in die beteekenis het woord ἀπολυειν gebruikt wordt, kan men zien bij de LXX, die het gebruiken NUM. XX: 29 van AARON's *overlijden*, als ook GEN. XV:

XV: 2 van ABRAHAM, alwaar hij zegt, *henen te gaan zonder kinderen.*

Echter moet ik doen opmerken, dat *ſterven* niet altijd zegt het eigenlijk *adem uitblazen:* het kan ook in ruimer beteekenis genomen worden. PAULUS zegt 1 COR. XV: 31. *Ik ſterve alle dage:* het gene daar beteekent, dagelijks in doodsgevaar te zijn; den dood voor oogen te hebben. — Even zoo vinden wij ook, dat *begraven* in ruimer beteekenis genomen wordt: als JEZUS zegt, op het verzoek: *laat mij eerst mijn vader* BEGRAVEN? *Laat de dooden hunne dooden* BEGRAVEN, dan kan men bezwaarlijk, als men de Joodſche gewoonte, blijkens *Hand.* V: 6, 10, om den zelfden dag, ja terſtond, de dooden te begraven, aan het eigenlijk *begraven van een lijk* denken; naardien het zoo min te denken is, dat een zoon, in dien korten tusſchentijd, het lijk zijnes vaders zou verlaten, om een discipel van JEZUS te worden, mits zoo veel uitſtel, als tot de eigenlijke begrafenis noodig is, — als dat JEZUS zulk een kort uitſtel zou weigeren.

Zegt dus daar, *begraven van den vader*, verzorgen, oppaſſen, de oogen ſluiten, en alles beſtellen tot na den afloop der eigenlijke begrafenis; en noemt PAULUS reeds den dood voor oogen te hebben, in doodsgevaar te verkeeren, een *dagelijks ſterven*; met die bepaling past de beteekenis, mijns inziens, in den mond van SIMEON, in den *indicativus modus*, zeer ſchoon.

Hem was de belofte gedaan, van den dood niet te zullen zien, voor dat hij den Christus, den Heer, gezien had. Zoo lang dat dus niet gebeurd was, kon hij zeker, was zijn geloof levendig aan die belofte, op langer leven rekenen: hoe oud hij dan zijn mogt, (een jongeling was hij voorzeker niet meer; daar is zijne taal ook te deftig toe;) welke krankheden hij ook mogt ondergaan; welke zwakheden daaruit ook overbehouden, ter beproeving van zijn geloof: was hij vertrouwende op God, dan mogt hij om geen ſterven denken; maar zeker zich beſchouwen als iemand, die nog langer hier op aarde vertoeven moest.

Intusſchen; de godvreezende en regtvaardige man gevoelde zeker ook het onvolmaakte van al het aardſche en ondermaanſche; en de begeerte naar een hemelsch en beter vaderland had zoo wel bij hem plaats, als de verwachting van *Israëls* vertroosting.

Daarbij verliep 'er welligt een geruime tijd tusschen de belofte en de vervulling — Gods gewone weg! En de omstandigheden des tijds, ach zoo donker! Hoe weinig geleek het 'er naar, dat onder zulk een verbasterd nakroost een Rijk zou opgerigt worden, waarin, volgens de teekeningen der Profeten, reinheid en heiligheid, en Godsvrees in geest en waarheid, het karakter der onderdanen zou zijn: integendeel, Gods regtvaardigheid scheen wel eene vertraging van de belofte te vorderen; althans men had niets te zeggen, indien Hij zijne gunst aan zulk een verbasterd nakroost onttrok. — Zulke overleggingen kunnen niet vreemd gerekend worden bij SIMEON, in zijnen leeftijd, als men zich daarin slechts verplaatst. — Dan eensklaps verandert de staat, ten minste de gedaante van den staat, van zaken.

Hetgene God beloofd had aan de Vaderen, en aan hem, vervulde Hij: hij zag den Christus, den Heer, en drukte Hem in zijne armen, aan zijne borst. Rust, vrede, blijdschap en kalmte komen 'er in zijne ziel; en hij is in het genot van het beloofde heil; zijne oogen zien den vrede, de zaligheid. Nu beschouwt hij den toestand des volks uit een gansch ander oogpunt, en in betrekking tot het aanstaande lot des Kinds; en voorspelt, door den Profetischen geest, dingen, waarover een MARIA en JOZEF zich verwonderen.

Maar nu is het tijdstip en oogenblik daar, dat hij van zijn leven niet meer zeker was. Van nu af hield die zekerheid op; en, naar Gods geopenbaarden raad, kon hij zich beschouwen, als dien uitgedient hebbende; vooral, als ouderdom, ligchaamszwakheid, en ambteloosheid in de maatschappij, eenen spoedigen dood deden verwachten; en kon zich dus beschouwen als iemand, die, van dezen oogenblik af aan, zich moest schikken, voorbereiden, tot sterven.

Losgemaakt van de aarde; geen hooger goed en wenschen op dezelve kennende, dan die thans vervuld waren, kon hij dankbaar en blijde het tijdstip der ontbinding te gemoet zien — dankbaar en blijde; dewijl nu alles, wat hem te voren mogt doen vreezen, twijfelen, zuchten, en hem kwellen, geheel verdwenen was. — De vervulling der belofte, in zulke moedbenemende omstandigheden, als waarin zijn volk, staatkundig en zedelijk, zich bevond, konde hem, ongeacht dat alles, zijne overige dagen in vrede en rust doen slijten, en alles

uit

uit een vrolijker en beter gezigtspunt doen bezien.

Dat Kind, een licht der Heidenen; en tot Heerlijkheid van *Israëls* volk, doch langs den weg van tegenſpraak, die ſmartelijk zou zijn voor zijne Moeder; en velen in *Israël* tot eenen val, — was bij hem ſtoffe, of van vreugde, of van rust, en een ſleutel ter verklaring van de treurige omſtandigheden des volks, tijdens de geboorte van dien heilaanbrenger.

En was dit geen dankensſtof voor dien regtvaardigen en godvruchtigen, dat hij zijne taak op deze wereld als afgewerkt beſchouwen, en dien tijd, hoe kort of lang ook, dat hij verblijven moest, in ſtille kalmte, en in het genot van het toegezegde heil, door- en ten einde brengen kon; niettegenſtaande al dat gene, het welk hem te voren droefheid, kwelling, en ſomtijds twijfeling, veroorzaakt had?

ALBERT GOEDKOOP,
Pred.

Baarland,
den 10 Mei 1806.

IETS OVER DE BREUKEN.

(Getrokken uit het *Journal* van HUFELAND, door Dr. A. NUMAN, *op het Hoogezand.*)

Over dit onderwerp, zegt de Heer MORITZ, is het onmogelijk veel meer te zeggen, dewijl zoo vele voorname mannen, vooral de Heer RICHTER, zoo veel goeds en leerrijks over de Breuken geſchreven hebben. — Evenwel waag ik het, eenige, mij merkwaardig ſchijnende, aanmerkingen mede te deelen.

De buikring is dikwijls verbazend uitgezet; en nogtans ontſtaat, bij deze groote uitzetting, beklemming, ja doodsgevaar.

Langzaam uitgezakte, en reeds langen tijd uitgezakt geweest zijnde breuken, zijn, bijaldien zij beklemd worden, veel moeijelijker terug te brengen, dan ſchielijk uitgezakte en terſtond beklemde breuken.

Bij mannen zijn de breuken ligter terug te brengen

dan bij vrouwen, om dat de Heelmeester, bij mannen, zoo lang 'er nog iets van de breuk in het *ſcrotum* ligt, dezelve van alle kanten omvatten en gemakkelijker terugdrukken kan.

Breuken van lijders, aan welke men, nadat de beklemming geſchied is, nog geheel geene, of ten minſte geene ſterk prikkelende geneesmiddelen tot bevordering van den afgang gegeven heeft, maar die alleen eenige krampſtillende en weekmakende middelen genomen hebben, of misſchien ook zacht prikkelende clyſteren, voornamelijk van wijnäzijn, laten zich gemakkelijker terug brengen, dan die, bij welke men Aloë, Jalappe, Mercuriaal-pillen, en dergelijke gevaarlijke middelen meer, gegeven heeft.

Lijders, bij welke de breuk vijf of zes dagen is beklemd geweest, en die binnen het eerſte uur, na volkomene terugbrenging derzelve, geene groote verligting krijgen, ook dezulken, die ſterk prikkelende, of den Operateur onbekende, geneesmiddelen gebruikt hebben, moeten nog na de terugbrenging zeer voorzigtig behandeld worden; het best is, op die wijze, alsof zij in gevaar waren van aan eene ontſteking te ſterven; want anders ſterven zij ſomwijlen nog, na de gelukkigſte terugbrenging, zeer onverwacht. Ik heb zelf tweemaal gelegenheid gehad, dit waar te nemen.

Bijna alle beklemde breuken kunnen teruggebragt worden, indien maar de Heelmeester in zijnen arbeid onvermoeid blijve, en niet ophoude vóór hij zijn oogmerk ten volle bereikt heeft.

De onvermoeid voortgezette *Taxis* is ontegenzeggelijk boven alle andere handgrepen, boven alle aanwending van uit- of inwendige geneesmiddelen, boven alle ſoorten van clyſteren, volſtrekt te verkiezen. Door het woord *Taxis* verſta ik hier alleen eene zeer voorzigtige, langzame en onvermoeide beweging, trekking en ſchuiving van de breuk, verbonden met eene bijna altijd aanhoudende, zachte drukking van dezelve tegen den buikring.

De eenvoudigſte Breukbanden zijn de beste, doch moeten van eene ſtalen veer gemaakt, en van eene niet te kleine pop voorzien zijn. De pop moet vooral goed opgevuld zijn; en kan ze dan in het begin de breuk nog niet terſtond binnen houden, dan legge men een twaalf-

twaalfvouwig compres van zacht lijnwaad, eene vlakke hand groot, onder de pop; alsdan zal de breuk gewis binnen blijven.

Geen Heelmeester moet iemand aanraden, een breukband te dragen, wiens breuk hij niet zelve onderzocht heeft; of ten minſte moet de lijder, indien de band afwijke, daarvoor zorgen, dat hij van een ervaren Geneesheer of Heelmeester aangelegd worde, opdat de band vooral niet op eene nog uitgezakte breuk te liggen kome.

Het is bijna ongeloofelijk, hoe ſterk zich de buikring, naar omſtandigheden ſoms eensklaps, uitzetten, en evenwel de hierop oogenblikkelijk gevolgde breuk terſtond beklemd worden kan. Het volgende Geval diene hiervan tot een bewijs.

Een jonge, friſſche Boerenknecht, dien ik reeds eenmaal eene beklemde breuk terug gebragt, en een ſchoonen veerkrachtigen breukband had aangelegd, nam, na een half jaar, dewijl hij van zijne breuk geheel geen hinder had, denzelven af, en legde hem weg. Langen tijd naderhand, wanneer hij, 's avonds te voren, eene groote hoeveelheid aardappelen, en die zoo ſchielijk geëeten had, dat hij de meesten zeker ongekaauwd had doorgeſlikt, wilde hij, 's morgens daarop, met andere lieden van huis gaan, en, terwijl deze reeds op weg waren, nog eerst in der haast zijne behoefte doen. De bovenmatige perſing veroorzaakte een plotſeling uitſchieten van eene zoo groote hoeveelheid in den balzak, dat hij van de daarmede gepaard gaande pijn terſtond in flaauwte viel. Wanneer hij weêr bijgekomen was, kon hij zich niet dan met groote moeite zoo ver oprigten, om half kruipende in de kamer terug te komen. De angst nam elk oogenblik toe; hij begon hevig te braken, en kreeg vreesſelijke pijn in den buik. Clyſteren, en herhaalde beproeving om de breuk naar binnen te brengen, waren vruchteloos. Het toeval wierd tegen den avond geſtadig erger en heviger. Eindelijk kwam ik 's nachts ten twaalf ure bij den lijder. Ik vond hem niet alleen aan de hevigſte pijnen lijdende, maar ook eene breuk, die in haren omtrek veel uitgebreidheids had. De groote breuk was geheel met groote aardappelſtukken opgevuld, en de buikring, door de ſterke prikkeling, die deze ſtukken veroorzaakten, krampachtig toegeſloten. —— Ik gaf terſtond 15 druppen *Tinctura Thebaica* met een theekopje vol koud

water, en legde op den buikring compresſen, die gedurig met koud water bevochtigd wierden. Behalve de beklemming, waren 'er volſtrekt geene bedenkelijke omſtandigheden aanwezig. Ongeveer een half uur na het begin der ſtoving begon ik, ten einde geen tijd te verliezen, de aardappelſtukken in de breuk langzaam en voorzigtig klein te drukken; en wanneer ik met verſcheidene, naast aan den buikring liggende, ſtukken gereed was, beproefde ik, of de krampachtige ſpanning ook een weinig verminderd, en de herſtelling der breuk mogelijk ware. Het gelukte! want ik gevoelde eenige bewegelijkheid der breuk in den buikring; eene geheel eigene gewaarwording onder de vingeren, die ik nu bijna altijd terſtond bij het eerſte naauwkeurig onderzoek van alle beklemde breuken bepaald opgeven, maar volſtrekt niet beſchrijven kan, offchoon ik dit gaarne wenschte. Opmerkzaamheid, ondervinding, en een naauwkeurig fijn gevoel, kan en zal ook gewis ieder naauwkeurig opmerker zelve leeren. 's Morgens om 6 uur was de geheele breuk, met alle de voor en na van mij kort gedrukte aardappelſtukken, gelukkig binnengebragt; de lijder volkomen wel, vrolijk en opgeruimd; ik zelve nogtans vermoeid en uitgeput: want zulk eene aanhoudende inſpanning tot het terugbrengen van eene beklemde breuk grijpt iemand waarlijk zeer krachtig aan. Evenwel moet een Heelmeester, omdat die arbeid hem te zeer uitput, den lijder volſtrekt niet voor hulpeloos verklaren, dien hij, naar mijne overtuiging, door aanhoudenden en onvermoeiden arbeid, toch meesttijds onfeilbaar in ſtaat is te redden.

Het zien ſterven van drie Vrouwen aan beklemde breuken, in het begin mijner praktijk, wanneer ik mij voorgenomen had, geene uitwendige ziekten te behandelen, en toen ſlechts als Geneesheer geraadpleegd wierd, bewoog mij, deze zaak zeer ernſtig na te denken, en mijzelven, waar zich maar ergens de gelegenheid voordeed, met het terugbrengen van beklemde breuken te bemoeijen. Het gevolg was, dat mij na dien tijd ſlechts een eenige lijder, met eene groote, beklemde, en zeer zeker aangegroeide breuk, ontvallen is.

Ik ga bij de terugbrenging van beklemde breuken op de eenvoudigſt mogelijke wijze te werk; en waarlijk is ook het gevolg hiervan allervoortreffelijkſt. Want ik heb langs dezen eenvoudigen weg reeds vele lijders het le-

leven gered, zelfs eenigen, die van zeer handige en bekwame Heelmeesters verlaten, de herstelling hunner breuken als onmogelijk geoordeeld, en opgegeven waren. — Zoo dra ik ontdek, dat een aan verstopping lijdende zieke eene breuk heeft, schrijf ik volstrekt geene geneesmiddelen voor, maar onderzoek den lijder zoo schielijk mogelijk is. Vind ik de breuk wezenlijk beklemd, zoo laat ik wel eerst een tamelijk prikkelend clysteer aanwenden, om daardoor de beweging der darmen naar onderen des te meer te bevorderen; geef tevens 10 of 15 druppen *Tinctura Thebaica* met veel koud water; leg meest stovingen van koud water op de breuk, vooral indien dezelve zeer heet in het aanvoelen of pijnlijk is. Het eerste verzacht den prikkel tegen de breuk van binnen en van boven; het laatste versterkt de huid, en verzacht de pijnen gedurende de bewerking, die ook dikwijls door onvoorzigtig trekken en ruwe behandeling van de met hair bewassene deelen vermeerderd worden. Is het naar binnen brengen der breuk zeer moeijelijk, en kan ik daarmede slechts zeer langzaam vooruit komen, dan herhaal ik het opleggen van koud water verscheidene malen, in den tijd dat de lijder en ik zelf de noodige verpoozing genieten. Dit versterkt de huid telkenmale op nieuw, en geeft aan mijne vingeren meerdere vastigheid onder het werken. Ik plaats den lijder gaarne met het kruis een weinig hooger dan met het hoofd, of ten minste, in regt uitgestrekte ligging, laat ik de hiel van die zijde, aan welke de breuk is, naar het lijf opwaarts trekken, en de knie naar buiten wenden; het andere been mag liggen zoo als het wil, als het maar niet geheel regt uitgestrekt is. Dan begin ik te werken, en doe de *Taxis* dus: met de eene hand omvat ik het onderste einde van de breuk, om daardoor altijd, wanneer ik wil, en waar het noodig is, te kunnen medehelpen en als naschuiven; en met de andere hand vat ik de breuk na aan den buikring, en met deze hand druk, draai, schuif en trek ik de breuk onophoudelijk naar en tegen den buikring, of juist op die wijze, alsof men langzaam en zeer voorzigtig worst stopt. Dit alles evenwel geschiedt altijd met de grootste zachtheid, zoo dat de lijder daarbij volstrekt geene hevige pijn gevoelt. Liggen 'er stukken voor den buikring, dan zoek ik dezelve daar langzaam en behendig klein te drukken, of voorzigtig naar onderen te schuiven; ten minste geschiedt het laatste 't best in het begin,

gin, tot dat de breuk aan 't glijden is. Wil de breuk op deze wijze aanstonds volstrekt niet wijken, dan zoek ik, door eene draaijende, trekkende en tamelijk sterke beweging, de geheele breuk verder naar onderen, of uit den buikring in eens uit te trekken. Eindelijk gelukt het toch eenmaal; men ga maar bestendig langzaam, voorzigtig en vooral onvermoeid te werk. Wijkt de breuk nu eerst een weinigje onder de vingeren aan den ring, dan arbeid en druk ik met de andere hand de geheele breuk zachtjes na, en vaar zoo voort, tot dat alles uit den weg geruimd, en zelfs het laatste en kleinste stukje door den buikring is terug gebragt. Dit is de ware *Taxis*; dit de ware weg, op welken de onvermoeide Geneesheer of Heelmeester zijn oogmerk, om breuken binnen te brengen, zeker bereiken kan en zal. Ik ben mijner zake thans zoo zeker, dat ik bijna geheel niet meer twijfel aan de mogelijkheid om alle breuken op deze wijze binnen te brengen, ten zij dezelve waarlijk aangegroeid, of geene wezenlijke net- of darm-breuk zijn.

Alle geweldige behandelingen, waardoor den lijder niet zelden groote smerte wordt toegebragt, (wanneer bij v. iemand, in het bed klimmende, de voeten des lijders over zijne schouderen neemt, en de Heelmeester dan de breuk met beide handen omvattende, dezelve met alle zijne kracht tegen den buikring drukt, dezelve in haar geheel met geweld heen en weêr draait, gedurende dat de helper beurtelings met den Heelmeester den lijder schommelt) schijnen mij zeer verkeerd te zijn. De eenige hulp, die men van deze bijzondere behandeling verwachten kan, is misschien, wanneer een zeer klein gedeelte van een darm beklemd is, en door de zwaarte der overige ingewanden op deze wijze het beklemde gedeelte wordt teruggetrokken. Ik ben onvermoeid in mijnen arbeid, tot dat ik mijn oogmerk bereikt heb. Zelden is het mij gelukt, dit binnen twee uren te verkrijgen; maar nog nimmer heb ik meer dan zes uren tot de volkomene terugbrenging noodig gehad. Gedurende de operatie gebruikt de lijder niets, dan nu en dan een goeden dronk koud water. Maar zoo dra de breuk is binnen gebragt, en een geschikte breukband of goede bandage is aangelegd, krijgt hij een clysteer uit gerstwater, chamillen, honig met wat azijn, met een zachten, verkoelenden laxeerdrank; en dus zie ik, sedert vele jaren, mijne lijders schielijk en volkomen hersteld.

LEE-

LEEVENSBERIGTEN VAN ALEXANDER DEN EERSTEN, KEIZER VAN RUSLAND.

„ Aan de Heeren Schrijvers der *Vaderlandſche Letteroefeningen.*

„ Mijne Heeren!

„ Met het hoogſte regt maakt men onderſcheid tuſſchen *Leevensbeſchrijvingen* en *Leevensberigten.* „ Eerstgemelde kunnen met geene voegelijkheid gegeeven worden, eer de Perſoonen, wie dezelve betreffen, de leevensrolle volſpeeld hebben, en van het „ groot ſchouwtooneel der wereld zijn afgetreeden; „ laatstgemelde, daarentegen, mogen bij het leeven „ van het voorwerp het licht zien. Schoon *Leevensbeſchrijvingen*, als een werk van grooter volkomenheid, den voorrang van *Leevensberigten* verdienen, „ zal men aan de laatstgemelde geene waardije kunnen „ ontzeggen, in zo verre zij opgemaakt worden uit „ echte berigten van Ooggetuigen of wel onderrigte Tijdgenooten.

„ Te meermaalen hebt Gijl. althans in uw *Mengelwerk* plaats ingeruimd aan *Leevensberigten* van nog „ leevende Perſoonen; dit doet mij denken, dat de „ volgende, den tegenwoordigen *Ruſſiſchen* Keizer betreffende, niet onwelkom zullen weezen.

„ Ik zal 'er niets tot aanprijzing bijvoegen. Gijl., „ en ook uwe Leezers, (indien het eene plaats verwerve) zullen duidelijk zien, dat het van *Engelſchen* oorſprong is; en wij laaten het aan elk over, in hoe „ verre hij aan die herkomst oordeelt te moeten „ toeſchrijven het alzins gunſtige, 't geen wij hier „ ontmoeten. Geen twijfel lijdt het, dat 'er, van „ zijne komst tot den Throon af, ſteeds gunſtige berigten wegens dien Vorst inliepen. Hoe 't zij, het „ volgende bied ik Ul. ter plaatzinge aan, en heb de „ eer," enz.

ALEXAN-

* * *

ALEXANDER, de Eerſte *Ruſſiſche* Keizer (*) van dien naam, over wien zo veele tongen ſpreeken, van wien zo veele pennen, heden ten dage, ſchrijven, wiens daaden, bovenal, in het laatst verloopen Jaar verrigt, zo verſchillend beoordeeld worden, zag het eerſte leevenslicht den twaalfden van Wintermaand des Jaars 1777 (†). Hij is de oudſte Zoon van wijlen Keizer PAUL DEN I, verwekt bij MARIA FEODOROVNA, Prinſes van *Wurtemberg*, diens tweede Egtgenoote. Deeze Prinſes is vermaagſchapt aan het Koninglijk Geſlacht van *Pruiſſen*, en nog in leeven.

CATHARINA DE II, wel voorziende het lot, den ongelukkigen PAUL wedervaaren, en bezorgd om den *Ruſſiſchen* Throon door haare Naakomelingſchap te doen bekleeden, vestigde haare aandagt, op eene zeer bijzondere wijze, op de opvoeding haarer Kleinkinderen. Geregeld was zij gewoon, deezen, in tegenwoordigheid hunner Leermeesteren, te ondervraagen, om den aart en de uitgeſtrektheid hunner gemaakte vorderingen te weeten. Zij deedt meer. Zij zette zich neder tot het ſchrijven van eenige Vertoogen of Verhandelingen, die, onder den Titel van *Mengelſchriften*, *of Boekzaal der Grooothertogen*, nog bewaard worden in de Keizerlijke Boekverzameling te *Petersburg*.

Naardemaal de tegenwoordige Keizer ALEXANDER zijn ne-

(*) Volgens den Hoogleeraar PALLAS, is de Titel des *Ruſſiſchen* Keizers: „Zijne Majeſteit, de doorluchtigſte, de magtigſte „ en beminde Keizer en Autocrat aller *Ruſſen*." — De benaaming van TZAR, ſtelt men, dat reeds zints den Jaare 1015 door de Monarchen van *Rusland* gedraagen is. De Titel van *Autocrat*, zo veel beduidende als *Zelfheerſcher*, werd eerst aangenomen door ALEXEY MITZHALOVITCH, ten Jaare 1721. PETER DE I voegde de waardigheid van *Keizer* bij zijne andere Titels.

(†) De geboorte des tegenwoordigen Keizers werd door eene *Ukaſe*, den 20 December 1777 gedagtekend, in deezer voege bekend gemaakt: „GOD haare Keizerlijke Hoogheid „ met een Eerstgebooren Zoon, en Ons (CATHARINA DE II) „ met een Kleinzoon, ALEXANDER PAVLOVITCH, gezegend „ hebbende, beveelen wij, dat, in alle gevallen en bij alle „ gelegenheden, in ons Rijk, hem de Titel zal gegeeven „ worden van *Zijne Keizerlijke Hoogheid*, *Grootheritog* ALEXANDER PAVLOVITCH."

negentiende jaar bereikt hadt, vóór dat CATHARINA DE II den laatſten tol der natuure betaalde, ſmaakte zij, in zekere maate, het genoegen, van de ontwikkeling dier verſtandelijke vermogens, tot welker aankweeking zij zo veel hadt toegebragt, te mogen zien. — Omtrent deezen tijd ſpreekt CHANTERBAU, in diens *Philoſophiſche Reizen door Rusland*, van ALEXANDER „als „een veelbelooven Jongeling."

Maar CATHARINA was, niettegenſtaande haar veelvuldig geluk, niet altoos gelukkig. Bezorgd om de uitbreiding van haar Geſlacht te bevorderen, verhaaſtte zij de Huwelijksverbintenis haars zo teêrgeliefden Kleinzoons, die, den ouderdom van ſlegts zestien jaaren bereikt hebbende, in den Egt tradt met LOUISA, Prinſes van *Baden Durlach*, nog twee jaaren jonger dan de Grootvorſt. Zij nam den naam aan van ELIZAVETA ALEXIEVNA, hierin de regelen van de *Griekſche* Kerk volgende. Kinderloos is dit Huwelijk gebleeven.

Korten tijd na dat ALEXANDER zijn drieëntwintigſte jaar bereikt hadt, (den twaalfden Maart 1801. O. S.) werd hij, door eene ontzettende Omwenteling, een lot, niet ongewoon voor de Alleenheerſchers des *Ruſſiſchen* Rijks, opgeroepen om den Throon te bekleeden zijns Vaders, die den voorgaanden nagt, in zijn eigen Paleis, door twee of drie aanzienlijke Eedverwanten was om 't leeven gebragt.

De jonge Monarch, die gezegd worde geen deel gehad te hebben in dit treurſpel, ſtorte traanen, wanneer hij, op den morgen zijner Kroonverkrijging, door de Soldaaten als hun Keizer begroet werd. — Zo eindigde de korte Regeering van den elendigen en naar allen ſchijn verdwaasden PAUL. Zijn leeven was niet belangrijk, en op zijn dood werd geen onderzoek gedaan.

Met grooten luister geſchiedde ALEXANDER's Inhuldiging. De Keizer en Keizerinne werden beide in Herfſtmaand des Jaars 1801 te *Moscow* gekroond. De Aartsbiſſchop PLATON, toen honderd en vijf jaaren oud, en die de Kroon op 't hoofd zijner drie elkander opvolgende Souverainen gezet hadt, verrigtte deeze plegtigheid.

Met de ontthrooning van Keizer PAUL nam dat ſchelzel van vreemden invloed, welk de beste belangen van

van *Rusland* bedreigde, een einde (*). *Rusland* was de éénige plek gronds, waar de *Franſche* Emigranten rust voor het hol huns voets konden vinden. *Rusland* zogt de Vriendſchap van *Engeland*. De Keizer breidde de Rijkshoofdſtad uit, en verbeterde dezelve, noodigde Vreemdelingen uit, en behandelde ze als Inboorelingen; de Regtshandelingen werden op een beter voet gehouden, en het welvaaren des Volks, waarover hij heerschte, was zijn hoofddoel.

Het was niet te denken, dat eene zo magtige Mogenheid een bloot aanſchouwer zou blijven van de gewigtige rollen, welke op 's werelds ſchouwtooneel geſpeeld werden, zo ſtaatkundige, als die des krijgs. Dan de Staatkunde van *Rusland* maakte het niet geraaden, vaardig daadlijk deel te neemen in de beroeringen des Vastenlands. Lang bleef deeze Mogenheid geheel bedrijfloos in den ſtrijd tuſschen *Frankrijk* en *Engeland*. Verre afgeſcheiden van het tooneel des ſtrijds, en ongenaakbaar, ten minſten bij vergelijking geſproken, voor eenige Mogenheid, welke hij reden hadt te vreezen, koos hij egter ten laatſten de Partij van *Oostenrijk*, en tradt in de Verbintenis tegen *Frankrijk*. Hij haaſte zich, aan 't hoofd der Hulpbenden, door hem gezonden, te ſtaan.

Deeze gelegenheid nam ALEXANDER waar, om den Koning van *Pruiſen* te bezoeken. Op de vriendelijkſte wijze werd hij door dien Vorst ontvangen; hij vergezelde hem na den Schouwburg. De zamenkomſten van Vorſten brengen niet zelden uitwerkzels voort, eenigzins geevenredigd aan de doorlugtigheid hunner Perſoonadien. Bij het Graf van FREDERIK DEN GROOTEN vernieuwden de beide Vorſten de herdenking van die verbintenisſen, welke, in vroegeren tijde, tuſschen de Voorvaderen hadden ſtand gegreepen, en zwoeren elkander, met veel aandoenings, eene eeuwige Vriendſchap. Het blijve den Tijd aanbevolen, den duur dier Eeuwigheid te toonen! (†)

Zeer

(*) In den Brief, tot geleide van dit Stukje, is reeds iets vermeld van de *Engelschgezindheid* des Opſtellers; deeze ſtraalt hier ten ſterkſten door; doch wij laaten dit aan zijne plaats.

(†) In de onlangs uitgegeevene *Beknopte Geſchiedenis van den Veldtogt van* NAPOLEON I, te *Haarlem* bij BOHN, treffen wij

Zeer ongunstig was de toestand, waarin ALEXANDER de vereenigde Legermagten aantrof. Moedig plaatste hij zich aan 't hoofd der *Russische* Legerbenden, wekte den geest der andere op, en beliioot den vijand aan te vallen. Hij toonde wonderen van dapperheid. Het was in deezen heftigen strijd, dat een paard onder hem werd doodgeschooten; dat hij, die nimmer te vooren het krijgsvuur gezien hadt, de gelederen langs reedt, uitroepende: *Overwinning of Dood!* Het antwoord was: *Wij zullen nimmer onzen Keizer verlaaten!* (*)

Ten overvloede bekend is de uitkomst des Veldslags bij *Austerlitz*, en hoe ALEXANDER, na den getroffen Wapenstilstand tusschen NAPOLEON en den Keizer van Oos-

wij deeze bijzonderheid aan: De Koning van *Pruisen* bleef, in weerwil van Keizer ALEXANDER's dringend aanzoeken, en in weerwil van zijne toerustingen ten oorlog, bij zijne onzijdigheid volhardén. Alvoorens egter *Berlijn* te verlaaten, wilde de Keizer van *Rusland* de blijken agterlaaten van de edelmoedigheid, welke hem bezielt; hij kogt dus voor zestigduizend ducaten aan juweelen, en het was met *Engelsche* Guinies, door den Bankier SCHICKLER verschaft, dat zijne Majesteit dien koop betaalde. — Behalven de geschenken, welke aan de Staatsministers en voornaame Generaals werden uitgedeeld, vereerde zijne Majesteit de Eerste Staatsdame der Koninginne met Oorringen, die twaalfduizend Rijksdaalders werden waardig geschat, en de andere Dames van het Hof met Ringen van zeven- tot achtduizend Rijksdaalders. Alle de Bevelhebbers der Regimenten, die zich te *Potsdam* bevonden; de Aides de Camp van den Koning, de Maarschalk van het Hof, de Kamerheeren der Koningin, de Geheimraaden van den Koning, en de Officieren van de Garde, ontvingen Snuifdoozen van groote waarde. — De Keizer werd door hun, die deeze geschenken ontvingen, hooglijk geroemd; doch anderen vroegen, of zijne Rus-Keizerlijke Majesteit zijne Staaten verlaaten hadt, alleen om in *Pruisen* een Juwelier rijk te maaken?

(*) Wij willen den heldenmoed des *Russischen* Keizers niet lochenen of betwisten, maar herinneren ons het geen wij onlangs in een *Engelsch* Stukje geleezen hebben, welks Schrijver, de onbedreevenheid van ALEXANDER met de Krijgservaarenheid van NAPOLEON vergelijkende, niet ongeestig zegt: „ het was of PHILIDOR (de beroemdde Schaakspeeler) met „ een Kind speelde!" De uitslag heeft hieraan het zegel gehangen.

Oostenrijk, na *Rusland* wederkeerde. Het behoort niet tot dit Leevensberigt, ons in te laaten tot gisfingen, en het bijbrengen van Staatkundige waarschijnlijkheden, welke uit die mislukking kunnen worden opgemaakt.

Beter voegt daaraan, dat wij iets naders vermelden van 's Keizers voorkomen en daadlijke gedraagingen, alsmede van dien's Gemalinne, en de gesteldheid des *Russischen* Hofs, afgescheiden van deeze Staatkundige beschiegelingen. Om deeze op te geeven, vinden wij ons in staat gesteld door den kundigen en waarneemenden Reiziger CARR (*).

ALEXANDER, schrijft Mr. CARR, is omtrent negen-en-twintig jaaren oud. Zijn gelaat is vol en schoon; zijne kleur bleek; zijne oogen zijn blaauw, en drukken die groote maate van goeddaadigheid uit, welke een zijner uitsteekendste charactertrekken oplevert. Hij is kloek van gestalte, rustig en welgemaakt; doch, een weinig doof zijnde, gaat hij doorgaans, om te beter te kunnen hooren, eenigzins gebukt. Zijn voorkomen is meewaarig, doch met deftigheid gepaard. In de volvoering van zijne hooge pligten betoont hij eene groote werkzaamheid en schranderheid, doch zonder eenige gemaaktheid of woelige drukte. De hoofdtrekken van zijne geestgesteltenisse zijn beleefd- en vriendelijkheid. Zo zeer is hij een vijand van vertoonmaaking en pragt, dat men hem dikwijls in zijn regimentsmantel ziet, alleen de Hoofdstad door rijdende op een klein gemeen rijdpaard. Op deeze wijze heeft men gezien, dat hij in de behoeften der armen voorziet. Het is zijn wensch, dat niemand, zo hij hem, in dien eenigzins vermomden staat, herkende, voor hem den hoed zou afneemen; doch het bevallige deezer begeerte brengt alleen te wege, dat de hand na het hoofd gaat en de groete volgt. Menigwerf zag ik den *Russischen* Keizer in een zeer eenvoudig rijtuig, donker olijfkleurig geverfd, met vier paarden, door een dik gebaarden koetzier gereeden, en met één knegt. — De Soldaaten staan altoos op den uitkijk, om de wagt in tijds van 's Keizers aannadering te verwittigen: zonder deeze voorzorge zou het onmogelijk weezen, om, te midden van de andere rijtuigen in deeze

(*) Diens pragtig Werk, getiteld *A Northern Summer, or Travels round the Baltic*, in den Jaare 1804 uitgegeeven.

ze Hofplaats, hem de verſchuldigde Eerbetooning toe te brengen.

Hoewel Keizer ALEXANDER nimmer in *Engeland* geweest hebbe, is hij nogthans volkomen bekend met het Character en de Zeden der *Engelſchen*, alsmede met hunne Taal. Hij is zeer gehegt aan die zich uit dit Rijk in *Rusland* nedergezet, en, als 't ware, onder zijne beſcherming, eene ſoort van Volkplanting opgerigt hebben. Men heeft hem meermaalen hooren zeggen, „ dat „ de Man, binnen wiens bereik de Hemel de geſchikſte middelen geſteld heeft om het leeven gelukkig te „ maaken, zijns bedunkens, een *Engelsch* Land-Edelman was."

Vroegtijdige verkeering met den *Engelſchen* Heer G—, die, volgens de begeerte van CATHARINA, nevens hem werd opgevoed, en zijn ſpeelmakker was in kindſche jaaren, heeft zeker hieraan niet weinig toegebragt. De lotgevallen van dien leeftijd, zo geſchikt om diepen indruk op het hart te maaken, lieten dien naa in dat van ALEXANDER; en ſchoon zijn Vorſtlijke Rang hem op een zeer hoogen afſtand plaatſte van den medgezel zijner jeugd, heeft hij nimmer nagelaaten hem de grootſte hoogagting te betoonen. — Toen een *Engelsch* Heer, die, korten tijd vóór den dood van PAUL, zeer dikwijls met den Grootvorst ALEXANDER duetten op de fluit geſpeeld hadt, *Rusland* ſtondt te verlaaten, om na zijn Vaderland terug te keeren, nam ALEXANDER met deeze woorden afſcheid van de fluit zijns Vriends: „ Vaarwel, lieflijk „ ſpeeltuig! gij hebt menig verdrietig uur voor mij „ weggeſpeeld; dikwijls en diep zal ik het gemis ge„ voelen van uwe betooverende toonen: maar gij gaat „ heenen om die te doen klinken in het best en geluk„ kigst land des aardbodems!"

Volgens dien zelfden CARR, is het gelaat der thans regeerende Keizerinne van *Rusland* bevallig en ſpreekend; zij is rank van geſtalte, en van gewoone vrouwlijke grootte; hoogst beminnelijk in haar voorkomen: dan zij heeft iets mijdends over zich, dat aan ſchuwheid grenst. Zij bezit een welgeoefenden geest, zagte en inneemende zeden.

Zondag is altoos te *Petersburg* een groote feestdag: dan dit neemt eerst eenen aanvang, wanneer de Godsdienſtoefening is afgeloopen. Op dien dag verdient de Parade door een Vreemdeling gezien te worden. Dezel-

ve neemt ten tien uuren een aanvang op het groote plein, gelegen tusſchen de eene zijde van het Winterpaleis, en het Paleis, voorheen door CATHARINA's hoogstbegunſtigden LANSKOI bewoond (*). De manſchap beloopt doorgaans het getal van vierduizend; en maakt eene ſchoone heldhaftige vertooning. De Uniform beſtaat uit een ronden hoed, aan den voorkant alleen met een rand, en een groene pluim; een kort groen kleed, digt om 't lijf toegeknoopt, en een witte broek, zo hoog ko-

(*) LANSKOI, of LONSKY, de Gunſteling, aan welken CATHARINA DE II allertederſt gehegt ſchijnt geweest te zijn, ſtamde af van eene oude *Poolſche* Familie, en werd, in den Jaare 1780, door de Keizerinne, uit haare Ridder-Lijfwagt gekoozen. Hij was ſchoon en inneemend van gedaante. CATHARINA, bevindende dat diens opvoeding verwaarloosd was, nam, zegt de Heer TOOKE, de zorg, om dit te verhelpen, op zich. Zij verſierde LANSKOI's geest met alle nuttige kundigheden; en hij onderſcheidde zich welhaast zo zeer door de fraaiheid zijner manieren, als hij voorheen door de bevalligheid van zijn perſoon hadt uitgemunt. De liefde der Keizerinne tot dien beminnenswaardigen Jongeling was vuurig en opregt. Zij bewonderde in hem, als 't ware, haar eigen maakzel. Doch de duur van dit genot was kortſtondig. LANSKOI werd, in den Jaare 1784, door eene geweldige koorts aangetast, en ſtierf, in den bloei zijns leevens, in de armen van haare Keizerlijke Majeſteit, die hem, tot zijn laatſte leevensoogenblik, al de tederheid betoonde, welke de vuurigſte genegenheid kan inboezemen. — Bij den eerſten ſchok, veroorzaakt door LANSKOI's afſterven, beval de Keizerin, dat men haar te bedde zou brengen, onverſchillig om langer te leeven of te ſterven, geheel in droefeniſe gedompeld. Zij weigerde, eenige dagen lang, voedzel te neemen, en bleef drie maanden in haar Paleis *Tzarsko-ſelo*. In de Keizerlijke Tuinen van dat Buitengoed liet zij naderhand een heerlijk Grafteken voor LANSKOI oprigten, door het geboomte heen zigtbaar uit de venſters van haar gebeim verblijf. Meer dan twee agtereenvolgende jaaren ſtortte zij, die plaats voorbij wandelende, traanen. — Van allen, die zij verkoozen hadt tot haare Gunſtelingen, was LANSKOI de Man, die de tederheden van CATHARINA best verdiende. Hij achtte en beminde haar, zo lang hij leefde: naa zijnen dood bevondt men, dat hij haar, door wier gunſte hij rijk geworden was, tot Erfgenaame geſteld hadt. Dan zij ſchonk die nalaatenſchap aan des overledenen Zusters; het aan zich alleen voorbehoudende, eene en andere bijzonderheid daaruit te koopen.

komende, dat een kamisool niet noodig was: het lijf der Soldaaten is beneden zeer dun toegehaald, om eene grootere breedte aan de borst te geeven (*).

De Keizer komt uit het Paleis, stijgt op een schoon graauw rijdpaard, vergezeld van twee of drie Officieren. Hij heeft een zeer grooten opgetoomden hoed op 't hoofd, onder de kin vastgemaakt met een zwarten lederen riem, om het afwaaijen te voorkomen. Het overige van 's Keizers kleeding is een korte olijfgroene rok, versierd met een kleine star en liet blaauwe ordenslint, een witte lederen broek, hoog opgehaalde krijgsmans laarzen, met ver uitsteekende spooren. Bij deeze gelegenheden is 'er altoos een groote toeloop van Volk, en een aantal Officieren, die hunne pligtpleeging bij den Keizer komen afleggen, die op een klein drafje voorbij de gelederen rijdt. — Zeer stond ik verwonderd, dat elke Compagnie hem met luider stemme begroet; de groete is: *Goeden dag onze Keizer!* — Van het langs rijden der gelederen terug gekeerd, plaatst hij zich in het middenpunt. De Regimenten trekken den Keizer voorbij, (die al dien tijd met ongedekten hoofde staat) de muzijk speelt, en de Officiers doen de krijgsgroete. Wanneer de Keizerlijke Vaandels voorbij trekken, buigen zich alle de toekijkers. — Toen de laatste Compagnie aftrok, was 'er een rij gevormd na het Paleis door het Volk, 't welk hunnen jongen Keizer met verrukkend genoegen beschouwde.

(*) Berigten uit *Petersburg*, den 14 Maart deezes jaars, houden in, dat de *Russische* Soldaaten een ruimer en gemaklijker kleeding krijgen.

AANMERKINGEN EN WAARSCHUWINGEN, RAAKENDE DE VOLKSVERHUIZING NA NOORD-AMERIKA.

(*Vervolg van bl.* 258.)

Thans gaan wij tot onze *derde* afdeeling over, bevattende een onderzoek van de waarheid der stellinge, door veele Schrijvers geopperd, te weeten,

„ dat de Nieuwe Waereld voordeelen aanbiedt, die in
„ de Oude niet gevonden worden."

Toen de *Europeaanen* het Vastland van *Amerika* 't eerst ontdekten, wierden hunne oogen begroet door eene onmeetelijke uitgebreidheid eener met boomen bedekte woestijn. Beneden hun lagen ſtilſtaande en ſtinkende poelen, bij mangel aan handen en vernuft, om tot het aftappen der wateren kanaalen te delven; een noch vaste noch vloeibaare grond; en moerasſen, met vergiftige waterplanten bedekt, eeniglijk dienende tot voedzel voor vergiftige Inſekten, terwijl zij den groei van kruiden, tot 's menſchen gebruik geſchikt, verhinderden. — De groene geëmailjeerde graszode, die het fieraad van de buitenzijde der aarde uitmaakt, en haare inwendige vrugtbaarheid aankondigt, was nergens te zien. Op de weinige plekken, die met houtgewas niet belaaden waren, hadden de *Indiaanen* dorpen gebouwd, en hier en daar mais geplant; andere waren met lang draadig gras begroeid, welk het vee niet wilde aanroeren, wanneer het de knoppen van boomen en planten, en zaprijke kruiden kon bekomen, aan welke het de voorkeuze gaf. Alles duidde aan, dat de Nieuwe Waereld, behalven haare bergen, eeuwen lang naa de Oude Waereld onder de zee begraaven hadt gelegen. — Laatere ondervinding heeft deeze daadzaak boven allen twijfel betoogd. Op eene zeer kleine diepte, van achttien tot vijftentwintig voeten beneden de oppervlakte, ontmoet men een zwart ziltig oer of ſlibber, wiens reuk deszelfs oorſprong genoegzaam aanwijst. — De bovenſte beddingen beſtaan veelal uit klompen zeeſchelpen, welke de tijd in kalkſteenen heeft veranderd; en op veele plaatzen worden 'er beddingen van deeze ſchelpen, in eene onafgebrokene uitgeſtrektheid van eenige mijlen, in haaren oorſpronkelijken onverbondenen ſtaat gevonden. Deeze beddingen, meer dan honderd mijlen van den Atlantiſchen Oceaan, zijn met zeezaand bedekt, van keizel doormengd, alsmede van ſlibber, door den regen van het Alleghany-gebergte geſpoeld, en met een korst van de overblijfzels uit het groeijend rijk overtrokken. In één woord, de Natuur ſchijnt 'er in eenen ſtaat van kindſchheid geweest te zijn, en tijd noodig gehad te hebben, om haare werken tot volkomenheid te brengen. — Dit alles heeft de kragt van daadzaaken verkreegen, op het gezag der Amerikaanſche *Wijsgeerige Handelingen*, en de naaſpeuringen van

van kundige en geloofwaardige Reizigers, als VOLNEIJ en anderen. Niets, derhalven, dan de overmaatige hebzucht en ligtgeloovigheid, waarmede de menſchen de berigten wegens afgelegene gewesten aanneemen, konde ooit hen hebben doen gelooven, dat de Natuur, eenpaarig en onveranderlijk in alle haare werkingen, meer voor een nieuwen dan voor een ouden grond kon gedaan hebben, inzonderheid wanneer zij 's menſchen kunst en nijverheid tegen zich heeft; en de verbaazende vrugtbaarheid van *Amerika* moet alleen verſtaan worden van de valeien, alwaar de grond zich tot eene zeer groote diepte heeft opeengehoopt, en die, met betrekking tot het geheel, weinig te beduiden hebben. Zelfs deeze ſtreeken brengen alleenlijk die graanen en kruiden voort, welke de Natuur voor haar berekend heeft, en niet voor die van het Oude Vastland: van hier dat de Europiſche landman alles van vooren af aan moet leeren; en de ondervinding alleen zal hem overtuigen, dat alle zijn arbeid en kosten verloren waren. In ſtede van eenen eeuwen lang beplanten grond, welken hij met geringe kosten ten zijnen nutte kan aanwenden, moet hij eenen aanvang maaken met het opdroogen van poelen, het bezorgen van afloop aan ſtilſtaande wateren, het uitrooien van vuinzige kruiden, het vellen van, om hunne ontelbaare menigte, nuttelooze boomen, en eindelijk het daarſtellen van eene nieuwe of gekweekte Natuur. Bij mangel aan handen of werk, moet hij zelf deeze moeijelijke taak volvoeren; en hij zal het leeven eens Amerikaanſchen landmans wijd verſchillende vinden van dat tooneel van gemak, rust en overvloed, welk deszelfs lofredenaars uitgetrompet hebben, zelfs wanneer hij in de nabuurſchap der beste marktſtad zich hadt neergeſlagen, en in de best geklaarde landen der Vereenigde Staaten.

Die lofredenaars ſchijnen 'er niets meer van geweeten, en eveneens gehandeld te hebben als de oude Dichters, die de *Gulden Eeuw* bezongen. Zij hebben 'er de bekoorlijkſte ſchilderij van opgehangen; doch zij waren onkundig, of hebben althans geen gewag gemaakt, van den dagelijkſchen arbeid en zorgen; zij hebben het onderwerp behandeld als Dichters, en niet als Landbouwkundigen, — als beſpiegelende, en niet als werkdaadige waarneemers. Doch indien deeze Schrijvers zelve agter den ploeg hadden geloopen, aan wind en regen blootgeſteld; indien zij zelve in de moerasſen gras gemaaid

en hool hadden gewonnen, in de hitte der brandende zon, van vliegen gebeeten, en van muskiten en muggen geplaagd wordende; indien zij het koorn hadden ingezameld, met hunne rúggen aan de zonneſtraalen blootgeſteld, met hunne tronien aan de uitwaasſemingen der aarde, en dampende van zweet: dan zouden zij geweeten hebben, dat, indien het gebeure dat de Amerikaanſche landman roozen plukke, het altijd te midden van doornen is. Dié ſpoedig opkomende vorſten hebben ze niet bezongen, die, in den aanvang des zomers, in een enkelen nacht, alle hoop op fruit, appelen en cijder vernietigen; die elektrieke ſtormen, die, te midden der brandende hitte der honds-dagen, hem met winterhagel overvallen, en hem naauwelijks ſtroo overlaaten, daar hij koorn verwagtte. Zij verzwijgen die ſchielijke rukwinden, die, met ſtortregens verzeld, naderen, en zijn zaad uit den losſen grond wegſpoelen. Geen gewag maaken zij van deeze omſtandigheden, omdat zij ze nooit hebben ondervonden, of die wenſchen te verbergen. Doch deeze zijn bij verre na niet alle de ongemakken, die de Amerikaanſche landman heeft te verwagten. Men heeft 'er, daarenboven, zwermen van Inſekten, van zoo onderſcheidenen aart, zoo vraatagtig en verſlindende, dat zij alleenlijk ſchijnen voort te komen om te vermenigvuldigen, het groeijend rijk te ſchenden, en te ſterven. — In warme en vogtige jaaren is hunne vrugtbaarheid onbegrijpelijk, en hun getal onberekenbaar. Zommigen doet het inſtinkt den bast der boomen knaagen, eenigen op de bladeren, anderen op de knoppen aazen. Niets wordt 'er gezaaid of geplant, 't welk niet zijnen vijand heeft; en opdat niets van hunne verwoestingen bevrijd zij, verſlinden de herfst-inſekten de vrugten, wier knoppen de vraatzucht hunner voorgangeren zijn ontkomen. Geen woord zeggen zij van die wormen, die de ſtengels van het Indiſch koorn aantasten, noch van de *Heſſiſche vliegen* (*), die deeze planten doo-

(*) De opgezetenen van *Lang-Eiland*, geduurende den Revolutie-oorlog, bemerkt hebbende, dat een tot nog toe onbekend Inſekt hunne koornoogſten vernielde in de nabijheid van 't *Heſſiſche* leger, noemden het *Heſſiſche vlieg*. Zoo ras de ſtengel en de air gezet zijn, doorboort dit Inſekt de boven- en beneden-einden van het eerſte gelid, en legt zijne kleine eijeren in de opening. Wanneer de jongen zijn voor 't licht gekomen,

dooden, door derzelver zappen tot haar eigen voedzel af te leiden, noch van die zwermen rupsen, die, even als een vernielende brand, zijne boomgaarden en bosschen verwoesten, en het midden van den zomer in de akelige winternaaktheid herscheppen. Alle deeze vijanden hebben zij geheel voorbijgezien, zoo geducht in vermogen, hoewel zoo verachtelijk om hunne kleinheid. Zij vergeeten, dat de jaaren geene lente, zelfs geenen zomer of winter van gereegelde lengte hebben; en dat, wanneer, bij de verwoestingen van zoo veele Insekten, de ongeregeldheid en ongemaatigdheid der saisoenen gevoegd wordt, de landman jaarlijks aanzienelijke schade lijdt, en dat zijn eenige troost, zijne hoop op beter geluk in het volgende saisoen, zeer dikmaals wordt verijdeld. Zij gaan voorbij, dat het gevaarlijk is, op het maaken van verbeteringen zich toe te leggen, omdat, van wegen het klein getal handen, en den weinigen staat, die 'er op haar, die werken willen, kan gemaakt worden, het zich niet laat bepaalen, wanneer zij zullen voltooid zijn, en de eenige zekerheid is, die van verbaazende kosten in evenredigheid van het gedaane werk. Zij zeggen niet, dat de Amerikaansche boer ruimer oogst vreest in te zamelen, dan hij en zijn gezin kunnen verorberen, omdat hij geene marktplaats zou vinden, of op te groote afstand van dezelve woont; en dat, indien hij zijne overtollige vrugten verkoope, hij verzekerd is, geen geld daarvoor te zullen ontvangen, maar alleenlijk goederen bij vermangeling, zijnde gemeenlijk Westindische of Europische artikelen van weelde, waarvan het, in zijnen tegenwoordigen toestand, beter ware dat hij het gebruik niet kende. — Zij vermelden niet, dat het gezaaide dikmaals verloren gaat, door een spoedigen overgang van den winter tot den zomer, zonder tusschenkomende lente, bij gebrek aan handen; en dat, indien 'er arbeiders konden gehuurd worden, de oogsten de kosten niet zullen goedmaaken. Zij hebben ons niet gezegd,

men, onderscheppen zij de zappen en voeden 'er zich mede, 't welk veelal het sterven der plant ten gevolge heeft. Van *Lang-Eiland* heeft dit Insekt zich over verscheiden Staaten verspreid, en, westwaarts trekkende, verlaat het geheel de oorden, die het reeds verwoest hadt. Ongerijmd is de onderstelling, dat dit Insekt uit *Europa* wierdt overgebragt, wiens gelijkvoortige de geheele Natuurlijke Historie niet oplevert.

zegd, dat gezouten varkensvleesch of visch, met Indisch brood, zijn eenig voedzel, en melk of water zijne gemeenſte drank is: want Cijder is bij verre na niet in algemeen gebruik.

Nogtans heeft de Amerikaanſche landman alle deeze nadeelen te verduuren, hoewel zij hem aan alle andere landen eigen dunken te zijn, en zijn dezelve zoo in 't oog loopende, dat het niet anders dan moedwillig verzuim zijn kan, dezelve met ſtilzwijgen voorbij te gaan, of lompe verdraaijing, dezelve als niet aanweezig te hebben voorgedraagen. — 't Zij gij de oogſten aanſchouwt, of den Amerikaanſchen landman ondervraagt, bij elken ſtap zult gij deeze vijanden zien, of 'er van hooren; en daar het belachelijk zijn zoude, eene vergelijking te maaken tuſſchen zijnen ſtand, en dien eens Europeaanſchen, met naame eens *Engelſchen* landmans, zal ik nu overgaan om aan te wijzen, welke voortbrengzels in de Vereenigde Staaten al, welke niet tieren.

De Amerikaanſche Staaten zijn, klaarblijkelijk, een land voor beplanting, en niet om bebouwd te worden, berekend. De Natuur heeft deeze daadzaak genoegzaam aangeweezen, door van zelf voort te brengen tabak, rijſt, indigo, katoen, en mais of Indisch koorn, het hoofdartikel van Amerikaansch voedzel, en door het weigeren van rijke oogſten van tarwe, gerſt, haver enz., deszelfs plaatsvervangers in de Oude Waereld. Tarwe vereischt een zwaaren grond, die haare wortels tegen de brandende zonneſtraalen bedekt; en de grond der Vereenigde Staaten is ligt, los, en zoo doordringbaar, dat beeken, kreeken, en zelfs rivieren, verdweenen zijn. Tarwe, derhalven, en alle ander graan, welk een zwaaren grond vordert, zal hier niet tieren; maar Indisch koorn, 't welk een ſterke plant is, groeiende aan een ſtengel van tien tot vijftien voeten hoog, vereischt een losſen grond, welke aan de zonneſtraalen een vrijen doortogt tot aan den wortel verleent. Deeze verbaazend vrugtbaare plant verſchaft voedzel zoo aan menſchen als beesten, en is de ſtaf der *Amerikaanſche Staaten*. Bij mangel aan een voegzaam zamenſtelzel des gronds, zijn deeze Staaten op verre na niet een vet land; doch de Natuur heeft in alle behoefte voorzien. — De bladeren der Indiſche koornplant voorzien het vee, geduurende den geheelen winter, van voeder, en de bosſchen leveren hun, in den

zo-

zomer, knoppen, jonge ſpruiten, planten en kruiden. Ware het niet door deeze merkwaardige vrugtbaarheid der mais, die in eenen grond, voor alle andere graanen onberekend, tiert, de Vereenigde Staaten zouden hunne tegenwoordige bevolking niet kunnen voeden (*).

Men zou hier kunnen vraagen, hoe de Vereenigde Staaten, die zoo veel tarwenmeel uitvoeren, kunnen gezegd worden, voor den groei van tarwe niet berekend te zijn? Ik antwoord, dat de *Amerikaanen* uitvoeren alwat zij zaaien, 't zij omdat zij, door gewoonte, de voorkeuze geeven aan Indisch koorn, of omdat tarwe, welke op vreemde markten onfeilbaar koopers vindt, bij den *Amerikaan* de plaats van gereed geld bekleedt, waarvan hij ſchaars voorzien is. Daarenboven, indien de hoeveelheid van tarwe, welke de Vereenigde Staaten opleveren, met derzelver uitgebreidheid en bevolking wierdt vergeleeken, negen tiende van welke akkerlieden zijn, zou dezelve inderdaad zeer onaanmerkelijk ſchijnen. Ten verderen bewijze dat de tarwe hier niet tiert, kan dienen, dat men 'er geen ſtroo genoeg heeft om het vee te ſtrooien, en dat de hoeveelheid ſtroo in den uitgebreidſten bebouwden Staat niet genoeg oplevert om eene halve Aker tuingrond te bemesten; en dit gebrek aan mest is eene der redenen, waarom de landen in geene eeuw hunne kragt zullen terug bekomen, naadat zij door het planten van tabak geheel zullen uitgeput zijn. Indisch koorn, derhalven, 't welk zeer weinig mest behoeft, omdat minder dan een ſchopvol voor elke plant genoeg is, en men telt ſlegts duizend of twaalfhonderd op een Aker, verſchaft al het brood, welk in de Vereenigde Staaten wordt gebruikt, (uitgezonderd in de Steden, alwaar het gebruik van tarwenmeel naauwelijks noemenswaardig is) en veelen eeten, nevens gezouten varkensvleesch, in de gehee-

(*) In den Jaare 1791 wierdt de bevolking der Vereenigde Staaten, in gevolge eener officieele Volkstellinge, op omtrent 4,000,000 zielen begroot; en in 1792, volgens eene berekening van den uitvoer van dat jaar, gedaan door THOMAS JEFFERSON, Schildknaap, toen Sekretaris van Staat, beliep de geheele uitvoer van broodkoorn, meel en brood, 7,649,887 dollars; 't welk, door elkander genomen, voor ieder perſoon een ſchepel meel, en niet meer, zou gegeeven hebben.

heele week niets anders, ten zij ze zich in de gelegenheid bevinden van te kunnen jaagen of visschen; en dan nog zijn deeze werkzaamheden, tot welke zij bezwaarlijk den tijd kunnen missen, welken het beärbeiden hunner landen vordert. Dikmaals inderdaad ziet men iemant uitgaan, met zijn snaphaan in de eene en zijne bijl in de andere hand, zoodat hij boomen hakken of wild kan schieten, indien het hem ontmoete; doch binnenslands zag ik nooit de jagt als eene uitspanning beschouwen, maar als eene werkzaame bezigheid; en zoo duur zijn hier hagel en buskruid, dat zij zouden meenen, een hert te duur gekogt te hebben, indien zij het niet met het eerste schot doodden.

(Het slot hiernaa.)

IETS UIT EEN OUD MEMORIAEL.

Aan den Uitgever der *Vaderlandsche Letteroefeningen.*

Rekent Gij het onderstaande een plaatsje waardig in uw Maandwerk, het is U gegund door den Schrijver,

Amsterdam, 25 Mei 1806. JERONIMO DE VRIES.

Zeer belangrijk vind ik die plaats van ARISTOTELES (*), waar hij onderzoekt, hoe het toekomt, dat groote Vernuften, Helden, Staatslieden, Kunstenaars, en vooral Dichters, *Melancholici* (ik wil liever dit woord behouden, dan door *Zwartgalligen*, of *Zwaarmoedigen*, mijne meening slechts ten halve uitdrukken) geweest zijn. Dat de zaak zoo is, lijdt bij dezen Wijsgeer zoo weinig twijfel, dat hij volmondig betuigt, dat *allen*, die in verstandelijke vermogens, Wijsbegeerte, de bestiering van het Gemeenebest, als anderzins, uitmunteden, aan de *Melancholie* onderhevig waren; brengende vervolgens, als ten overvloede, tot voorbeelden bij, HERCULES (†), LY-

(*) *Problem.* Sect. XXX. Quaest. 1. Edit. *Duvall.* T. IV. p. 227 et seqq. Vergelijk PLUTARCHUS, in het *Leven van Lysander*, Edit. *Bryan.* T. III. p. 6.

(†) Ook PLUTARCHUS l. c. alwaar CAUSEBUB, in plaats van *Herakles*, *Heroclitus* lezen wil. Den anders in allen opzigte voortreffelijke Ver-

LYSANDER, AJAX, BELLEROPHON, EMPEDOCLES, SOCRATES en PLATO, 'er bijvoegende: „ wat de Dichters betreft, *meest allen*."

Inderdaad, de ondervinding van alle tijden bevestigt de merkwaardige aanteekening van ARISTOTELES. Bijna alle groote Vernuften waren, en zijn nog, met de *Melancholie* gekweld; en ik zou bijna durven ſtaande houden, de grootſte altijd het meest. Wilde ik hier langer bij ſtilſtaan, ik zou den Lezer CASP. BARLAEUS, VAN BEUNINGEN en vele anderen opnoemen; ik zou pogen aan te wijzen, hoe natuurlijk dit verſchijnſel zich laat oplosſen, en hoe verkeerdelijk men handelt, door van groote Geesten ten dezen opzigte meer te vergen, dan de Natuur toelaat. Nu zij het genoeg, te zeggen, dat mij onderdaags weder een nieuw en krachtig bewijs voor de waarheid van het zeggen van ARISTOTELES is voorgekomen.

In zeker boeksken, ten opſchrift hebbende, *Memoriael van de handelingen bij de Dienaren Ao.* 1612. *voor* REIJNIER WIJBRANTZOON, en berustende ter Kerkekamer der Vereenigde Doopsgezinde Gemeente alhier, vond ik deze aanteekening:

Ao. 1620. „ Den 29e. dito (October) hebben de oude „ Dienaren, op t' behachen der Broederen, onder malcande„ ren geloot, wije blijuen off wije affgaen ſal. En ſullen „ blijuen bij loote en verwilliginge

„ CLAES CLAESSEN ANSLO.
„ JACOB THEUNISSEN.
„ ARENT DIRCKSEN BOSCH.

En ſullen affgaen

„ JACQUES MARTSEN GOUDTMIT.
„ JAN GERRITSEN HOOFT.
„ JOOST VANDER VONDELEN.

„ JOOST VANDER VONDELEN ſoude by lote gebleuen en „ JACOB THEUNISSEN affgegaen hebben, maer alſo JOOST VAN„ DER VONDELEN claechde van groote ongelegentheyt ſyner „ melancoleusheyts haluen, langer te dienen, heeft men JA„ COB THEUNISSEN gebeden in ſyn plaetſe te treden, t' welcke „ by wt lyeffden bewillicht heeft."

Dat VONDEL het Diakenſchap bij de Doopsgezinde Gemeente alhier heeft waargenomen, is bekend uit zijn Leven door den beroemden GERARD BRANDT (*), waar deze ſchrijft: *Hij hadde de leere der Doopsgezinden, volgens het onderwijs zijner*

Vertalers der *Leeven van Plutarchus* komt deze lezing niet geheel verwerpelijk voor, (zie VIde Deel, bl. 346) het geen deselve toch zeker is, daar ARISTOTELES, uit wien PLUTARCHUS zelf bewijst het overgenomen te hebben, zegt: *onder de Helden, het geen van* HERCULES *gezegd wordt*, enz.

(*) *Leven van Vondel*, achter het IIde Deel der Poëzij, bl. 17.

ter Ouderen, aangenoomen, en zich, onder zoo veele swaldeelen der verdeeltheden, in de Gemeente der Waterlanderen begeven, en het Diakenschap onder hen bedient. In dit zelfde *Memoriael* is, met eene zeer naauwkeurige opgave der hoofdelijke stemming, opgeteekend, dat VONDEL, (altijd in dit boeksken VANDER VONDELEN genaamd) den 13 Januarij van het jaar 1616, als *Dienaar* (het zelfde als *Diaken*, wordende de Predikanten toen onderscheiden door *Dienaars des Woords*) is voorgesteld, en op den 27 Januarij door het lot als zoodanig verkoren. Ook verhaalt, wel is waar, BRANDT, bij het jaar 1620 (*). *Ontrent deezen tijdt, en wat laater, werdt hij ter neêrgeworpen van een langduurige quijnende ziekte, die hem zeer verzwakte, zijne geesten afmatte, en om de doodt deede wenschen. Van sommigen werdt verhaalt, dat hij veele jaaren ging quijnen, met verscheide quaalen beladen; zoo dat men hieldt dat hij de teering hadt: dat zijn borst zeer bezet was, en d' overtollige vochtigheden en zinkingen hem daaghelijks quelden: maar dat het in 't veertighste jaar zijns ouderdoms begost te beteren, en dat hij sedert zijn vijftighste jaar geheel gezondt was. Van de gemelde lange ziekte in den jaare MDCXXI wat bekoomen, viel hij wedr aan't dichten*, enz. Doch bepaaldelijk van *Melancholie*, gelijk VONDEL, blijkens dit *Memoriael*, zijne kwaal zelf noemde, maakt BRANDT geene melding.

Hiermede moest ik eindigen. Dan daar ik toch dit boeksken in handen heb, wil ik 'er nog een paar andere aanteekeningen, om de Doopsgezinde Gemeente in dien tijd te kunnen beoordeelen, uit overnomen. — De eerste is deze:

Ao. 1613. „ Den 4e. October is met CORNELIS JANSEN (†) „ inde 4 cranen gesproken, syn daedt verstaen, die was: „ dat hy twee dyeuen, die op syn camer gecomen waren om „ te steelen, seer geslagen en gestoten heeft, bloedich en „ blauw, en soe een bueregerucht veroorsaeckt heeft, dat „ de dyeuen gevangen syn genomen. Syn schuldt hier ouer

„ aen-

(*) Als voren, bl. 16.

(†) Omtrent desen CORNELIS JANSEN leest men in dit boeksken nog:

„ Te doemaals (21 Augusti 1614.) oock besloten twee Dienaren te „ senden aen CORNELIS JANSEN inde 4 cranen om hem aen te spreec- „ ken van datmen seyt dat hy by de Rederyckers op de camer veel „ verkeert, ine een Prins hy haer soude syn."

En kort daerop: „ Den 28 Augusti in den name des Heeren vergadert weesende is van CORNELIS JANSEN inde 4 cranen ingebracht „ dat hem JACQUES MAARTSEN met WITTERT OBBISSEN aengesproken en „ voor antwoort gecregen hebben: Dattet waer is dat hy een „ wyle mette Rederyckers op de camer heeft gemeen geweest: maer „ alsse hy verneemt dat hy daer ymant mede ergert, soe is hem „ leedt dat hy ymant bedroeft heeft, en meenter hem mette eerste „ gelegentheyt aff te maken, als nu kermis naestcomen, alsse verset „ worden, want eer soude hy niet connen."

„ aengewesen. Die hy bekende, verclarende dat het hem „ leedt was dat sulex geschyet was, badt Godt en de broede„ ren om vergiffenisse, en wilde dragen en doen wat men „ hem na den woorde Godts op te leggen hadde, en dat mocht„ men den broederen voordragen."

De andere betreft zeker voorval met HUYGH ISBRANTSZ, van wien, nadat hij reeds den 16 Maart 1617, blijkens dit *Memoriael*, betuigd had, dat hij de leer der Gereformeerde Kerke voor de zuiverste, en naast aan de Schrifture hield, het volgende geboekt is:

Ao. 1618. „ Den 22e. Feb. is HUYGH ISBRANTSZ wederom „ by de Dienaren verschenen, als hy ontboden was, om veel „ clachten die ons tegen hem voorquamen, en heeft onder „ anderen geseyt dese naevolgende stucken.

„ 1. Dat wy Ketters, valsche Propheten, en leugen-predic„ kers waren.

„ 2. Dat buyten de Gereformeerde, en met namen de con„ traremonstranten geen salicheyt en is.

„ 3. Dat men die gene, die nu tegenwoordich door haere „ leere onrust inde Kereke maken behoort te cappen, dats in „ stucken houwen (hy hadde voor een onser dienaren genoemt, „ dat hij meende Barnevelt den aduocaet vant lant, en Joannes „ Wtten bogaert en haers gelycken.

„ 4. Wanneer syn Vader sodanigen Ketter was, daer Deut: „ 13. van geschreuen staet, soe soude hy gehouden syn den „ eersten steen op syn Vader te werpen, offt soe hy dat niet „ en dede soude hy sorgen dat hem Godt straffen soude.

„ 5. En dat wy niet anders van hem sien als dat hy ons in „ aller manieren is vluchtende."

Doch ik heb mij misschien, in het oog van velen, reeds te lang bij dit boeksken opgehouden.

ONTWERP TOT EEN ARMEN-FONDS, BEPAALDELIJK TEN BEHOEVE VAN DE VERARMDE VISSCHERSDORPEN IN ONS VADERLAND.

Is aan de eene zijde de aandacht van het Bataafsche Volk gaande gemaakt, door het, van tijd tot tijd, toenemend getal Bedelaars, die in de Steden en ten platten lande rondzwerven; ja, ook door de veelvuldige, in onze publieke nieuwspapieren geplaatste, Smeekschriften om onderstand voor de Visschersdorpen, wier verarmde ingezetenen, offschoon door de veelvuldige bijdragen merkelijk ondersteund, nogtans het grootste gedeelte van den bedelenden stand uitmaken; — zijn hierdoor, en door de veelvuldige aanzoeken tot soutien der Armenkassen, voordragten tot verbetering van het Armen-

be-

beſtuur gedaan, waarvan wij ons alles goeds beloofden: dan zeker is het ook de pligt van ieder onzer, het zijne bij te dragen, wat hij denkt, iets tot die middelen van verbetering te zullen kunnen toebrengen.

Zeker moeten de armoede en lediggang aangemerkt worden als de voornaamſte drijfveren en oorzaken van bedelarij, en daarop volgende dieverij; 't geen ongetwijfeld het eerſte begin uitmaakt van die buitenſporige misdaden, waarvan de loop niet dan door het ſchavot geſtuit wordt. — Hoogst-noodzakelijk dus is het weeren van alle Leeglopers en Bedelaars, waarbij ik zonder twijfel voegen moet al dat ſoort van geſpuis, dat, onder den naam van dobbelaars, rijfelaars en dergelijken, de Kermiſſen op het platte land bezoekt, en, tot algemeene verwondering, maar al te gereed toegelaten wordt, onder de armzalige verſchooning, dat zulks een voordeeltje is voor de armen, of welligt ook voor den Schout, die, om een enkelde driegulden, welke dit misſchien oplevert, elkeen van dat ſoort toelaat, om, met allerhande ſtreken, de goede ingezetenen het geld uit den zak te halen, en hun dus openlijk in hunne dieverij bevordert.

De toeſtand van zaken heeft echter, tot innerlijk leedwezen van ieder weldenkend mensch, zeker menigeen van zijne middelen van beſtaan beroofd, en, bij het misſen van onderhoud, tot den bedelzak gebragt, als de eenige toevlugt, om in zijne nooddruft te voorzien. En, ter oorzake van het gebrek aan een behoorlijk Armenbeſtuur, heeft ook die bedelarij niet geweerd kunnen worden, hoe noodzakelijk zulks ook ware.

Daar nu, gelijk ik zoo even gezegd hebbe, de verarmde Viſchers verre het grootſte gedeelte van den bedelenden ſtand, immers ten aanzien der ingezetenen van dit Gemeenebest, uitmaken, (vreemde bedelaars of landloopers tel ik niet, dewijl dezelve dadelijk opgepakt, en tot over de grenzen gebragt behoorden te worden; met verbod, om daarin immer te rug te keeren, op pœne van ſtraffe) indien, zeg ik, die menſchen het grootſte gedeelte van dien ſtand uitmaken; dan zal het zeker aan het Armenbeſtuur niet ontglipt zijn, dat, wanneer voor hun een behoorlijk Fonds wierd uitgedacht, zulks in de algemeene Directie eene merkelijke verligting zoude te weeg brengen.

Als wij daartoe dan eens nagaan, hoe vele Vaartuigen, zoo Hoekers als Gaffelaars, Pinken en Bezaanſchuiten, van Vlaardingen, Maasſluis, Enkhuizen, Zwartewaal, Middelharnis, Pernis, en de geheele zijkant varen; zullen wij derzelver getal veilig op 300 mogen bepalen, en de waarde van alle deze, behoorlijk toe- en uitgerust, berekenen op een Kapitaal van *f* 1,200,000-:- Voor dit Kapitaal konde, door de Reeders en Boekhouders, onderling worden opgerigt eene Maatſchappij van Aſſurantie, waarvan ieder niet meer dan een half per-

percent premie in de algemeene Kasse behoorde te storten, het welk ieder jaar zoude beloopen *f* 6000-:-, welke gedurende de vier eerste jaren, met de geprovenieerde interessen, telkens belegd in effecten, tot den tegenwoordigen prijs berekend, zoude opleveren een kapitaal van niet minder dan *f* 80,000-:-; terwijl de contributie, of liever premie, van het vijfde jaar (met welken tijd de uitdeeling eerst behoort te beginnen, om de Kas te formeren) met de interessen eene constante som van *f* 8000-:- ter distributie overlaat.

Zij, die met het formeren van dergelijke plans bekend zijn, zullen het ruwe plan meerder kunnen beschaven, het zij door bij wijze van inteekening, het uitgeven van aandeelen, of dergelijken, het kapitaal te vermeerderen; dan, hoe daarvan ook de bepaling wezen moge, het ontwerp komt mij voor, als een zeer geschikt middel, om zoo wel den Reeder verzekering, voor zijne, aan de zee overgelatene, eigendommen, te verschaffen, als eene Kas tot onderstand van de Armen te formeren, die, bij eene goede directie, jaarlijks aangroeijen moet: ja, ik geloove niet te veel te zeggen, wanneer ik veronderstel, dat dit plan, door den tijd, en misschien spoediger dan men denkt, in staat zoude worden, om ook in de schaden, door vijandelijkheden veroorzaakt, te voorzien. Immers zeer zeldzaam komen (vooral ten aanzien der groote Schepen) eenige Vaartuigen met importante schade binnen; en nog zeldzamer is het, dat 'er een *totaal* vergaat. 't Is waar, de Reederij heeft, met die Assurantie-maatschappij, dan minder belang; doch wat zal het iemand, die een Haringschip ter waarde van *f* 8000-:- b. v. uitrust, schaden, wanneer hem die uitrusting *f* 40-:- meerder kost? Zoo hij 'er al voor zichzelven geen voordeel van geniet, hij kan toch in die omstandigheid geraken: en bovendien is het verëerend voor de deelnemers, daar zij, zonder het te gevoelen, eene uitmuntende Armenkas zouden oprigten, die voor hunzelven ook niet geheel nutteloos zoude zijn; en waardoor men ook het voorregt zoude hebben, dat de publieke nieuwspapieren, die toch ook buitenslands gelezen worden, niet zouden overloopen van Smeekschriften, welke den ellendigen staat van geen gering gedeelte van ons Nationaal bestaan zoo wel, als de ontoereikende voorziening in de behoeften der Armen, juist niet tot onze eer, voor het oog van de geheele wereld openleggen.

Eéne tegenwerping verwacht ik nogtans; en dezelve zal ik dus bij voorraad trachten op te losfen. De aankoop van Effecten is aan rijzing en daling onderhevig; en dus kan men den staat dier Maatschappij niet als solide beschouwen. Dan, dit bestaat slechts in de verbeelding: want, stellen wij dat de Effecten dalen, dan kan de aankoop van het Kapitaal grooter zijn; de interessen, welke getrokken worden, blijven daarom dezelfde; — rijzen ze, dan wordt de waarde van datgeen,

wat reeds een eigendom der Maatſchappij geworden is, te gelijk grooter. Doch hoe (zegt men welligt) wanneer de tijdsomſtandigheden, die reeds 's Lands ſchatkist in een deplorabelen toeſtand gebragt hebben, eens verërgerden, en de interesſen niet meer betaald konden worden? Deze vraag beantwoordt zichzelve. Wij moeten met het Vaderland ſtaan of vallen; in het laatſte onverhoopte geval liggen alle Maatſchappijen, van hoedanigen aard die ook zouden mogen wezen, in duigen; in één woord, ons politiek aanzijn houdt op te beſtaan: dan ook juist daarom behoeft men 'er niet voor te vreezen. Ware het mijn plan, hier eene Statistieke beöordeeling bij te voegen, dan zoude daartoe nog al eenige grond bij te brengen zijn; thans zal ik, ter gerustſtelling van hun, die, uit hoofde van die vreeze, zwarigheid in mijn plan mogten vinden, alleen aanmerken, dat, daar alle de ſchulden van dit Gemeenebest alleen berusten bij de ingezetenen zelven, en wij nimmer (zoo als andere Mogendheden) Negotiatiën buitenslands hebben moeten openen, ieder belang heeft, en dus ook medewerken zal, om het algemeene Fonds in ſtand te houden; en, wil nogtans het ongeluk (dat God verhoede!) ons Vaderland zoodanig treffen, dan zal het half percent van den eigendom geen ruïne toebrengen aan het beſtaan van hun, die hetzelve hebben gecontribueërd.

Hellevoetſluis, P. N.
10 April 1806.

STAALTJES VAN VOLKSBIJGELOOVIGHEDEN EN VERSTANDSDWAALINGEN.

(Uit het *Engelsch.*)

„ Ongetwijfeld heerſchen in ons Vaderland, zo wel als elders, Volksbijgeloovigheden: de gewoonte aan dezelve veroorzaakt misſchien te minder opmerking; doch ſoortgelijke bij anderen aantreffende, wordt de aandagt wakker, en het ontwaakt oog des verſtands ziet anders onopgemerkte dwaasheden, en leert de eene en de andere met welverdiende veragting bejegenen. Misſchien kan de mededeeling van het volgende dusdanig eene uitwerking hebben. De *Engelſche* Schrijver, van wien wij dit ontleenen, zegt." —

Een vrij langduurig verblijf in een afgelegen en als vergeeten hoek mijns Vaderlands verſchafte mij veelvuldige voorbeelden van die krankhoofdige bijgeloovigheid, welke nog ſtand houdt onder de afgeſcheiden woonenden en onkundigen.

gen. De man, die zijn oordeel over den Mensch en den tegenwoordigen ſtaat der vorderingen in het Maatſchaplijk leeven vormt naar de begrippen der Inwoonderen van eene Stad, waar verlichting en kunde opgang gemaakt hebben, kan bezwaarlijk gelooven, dat 'er nog heden ten dage lieden beſtaan, die gaarne, indien zij de magt hadden, nog de oude Wijven, gewaande Toveresſen, zouden vervolgen, en, naar de oude Inrigtingen of Wetten, met den dood ſtraffen. Dit is nogthans het geval, doch tevens gelukkig, dat het meer verlichte gedeelte der Maatſchappije deezen belacht, en alle omtrusting deswegen verre afweert.

Dan veele onzer eenzaame landbewooners, ſchoon zij weeten dat zij niet langer een oud Wijf met een krommen neus (het onfeilbaar uithangbord eener Toveresſe!) mogen vervolgen, zijn nogthans geheel en al overgegeeven aan verbeeldingen, even ongegrond en ongerijmd als de verborgenheden der Toverije.

Reist 'er iemand door deeze ſtreeken, gezeten op een bont Paard, hij loopt gevaar om aangeroepen, en gevraagd te worden, met veel ernsts en aandrangs, om toch te willen zeggen, wat het beste Geneesmiddel is tegen de Kinkhoest? — Te vergeefs geeft hij daarop te kennen, dat de Vrouw, die hem deeze vraage doet, zich geheel vergist; te vergeefs verzekert hij haar, dat hij geen Doctor, Chirurgijn of Apothecar is; zij blijft met verzoeken aanhouden, en zegt hem in 't einde, dat het Geneesmiddel, voorgeſchreeven door iemand, rijdende op een bont Paard, eene toverkragt tegen die kwaal bezit, wel vol verborgenheids in derzelver werking, doch onfeilbaar heilzaam.

Op eene zeer afgelegen plaats omwandelende, zag ik eene oude Vrouw, die greetige oogen geſlaagen hadt op een paar Ezels, gerust op de heide weidende. Uit haare angſtige houding, welke zeer zigtbaar was, maakte ik op, dat iets meer dan gemeens bij haar omging. Zij liet mij geen tijd om veelerlei gisſingen te maaken, wat het mogt weezen; en zeker zou ik onder duizend gisſingen niet geraaden hebben, wat 'er van de zaak ware. Mij met veel omſlags van verſchooningen naderende, boodt zij mij een ſchaar aan, en verzogt mij dat ik eenig hair van den rug des Ezels zou afknippen en het haar geeven. Ik voldeed vaardig aan dit verzoek; doch verlangende onderrigt te worden, waarom zij juist mijne hand tot dit onnozel bedrijf verzogt, en het zelve niet gedaan hadt? gaf zij mij daarop ten antwoord, dat haar Zoon zeer gevaarlijk krank was, in gevolge van eene wonde, die hij in zijn arm gekreegen hadt; en dat het opleggen van *geſtoolen Ezelshair* een beproefd en onfeilbaar geneesmiddel was tegen de gevaarlijkſte wonden; en, dewijl deeze Ezels haaren éénigen eigendom uitmaakten, zij niet gezegd kon worden het

hair *geſtoolen* te hebben, als zij met eigen hand het afknipte — en hierom hadt zij mij verzogt en in verzoeking geleid om het Achtſte Gebod te ſchenden; voor welke ſchennis zij nederig vertrouwde, dat ik wel vergiffenis zou bekomen, dewijl het oogmerk goed en liefderijk geweest was.

Veelvuldige voorbeelden van ſoortgelijke ongerijmdheden zou ik kunnen aanvoeren. Dan de bijgebragte mogen ten ſleutel dienen tot dat gedeelte der Geſchiedenis, 't welk den ſchielijken op- en voortgang vermeldt van Godsdienstbegrippen, wanneer 'er geheimzinnigheden en beloofde wonderkragten rijklijk ingemengd zijn. Wij behoeven ons niet in het minſte te verwonderen over den opgang, dien reizende Geestdrijvers maaken (*), wanneer wij bedenken, dat het gros des Menschdoms allergereedst zodanige leerſtellingen omhelst, die het minst bevatlijk zijn. ó Hoe zeer ligt het overhoop met het Gezond Verſtand! Trouwens, dit wordt hun, door dusdanige Leeraars, als een Dwaallicht in zaaken des Geloofs, ten affchuwelijkſte afgemaald; en men ijvert met geweld tegen het Gezond Verſtand, omdat het de eeuwige Vijandin is van Geestdrijverij en Bijgeloof.

Doch ik zou, zo voortſchrijvende, in eene uitweiding vervallen, die misſchien niet onnut ware, doch mij thans zou verwijderen van het oogmerk, waartoe ik de pen opvatte. — Soortgelijke waan- en wan-begrippen, vooroordeelen, bijgeloovigheden, of welk een naam van dergelijken aart daar op best paſſe, bepaalen zich niet tot de ongeletterden en weinig denkenden. Eén voorbeeld uit vroegeren, en één uit laateren tijde, zal hier volſtaan kunnen.

Tycho brahé, de beroemde Starrekundige, aan wien die Weetenſchap zo onbetaalbaare verpligtingen heeft, was niet alleen verſlaafd aan Starrewichelaarij, maar ook aan andere bijgeloovigheden. Als hij, bij den aanvang eener reize, een Haas dwars over den weg, dien hij beoogde te gaan, zag loopen, keerde hij onmiddelijk terugge; hij zag dit Diertje aan als een onheilſpellend voorteken. — Van oude Wijven hadt hij een afkeer, eigen aan de bijgeloovigen in de laagſte Volksklaſſe, welke nog van oude Toverhexen droomt. Was eene oude Vrouw het eerſte voorwerp, 't welk zijn oog in den morgenſtond ontmoette, dan ſloot hij zich dien geheelen dag in zijne kamer op, en bragt denzelven door in duizend vreemde en bekommering baarende overleggingen. — Welk eene zwakheid! welk eene kragt des bedwelmenden Bijgeloofs!

Dr.

(*) De *Engelſche* Schrijver heeft hier zeker het oog op de omzwervende *Methodiſtiſche* Leeraars in zijn Land. Och zij zijn de éénige niet, op welken deeze aanmerking paſt. Ik zou ze in ons Vaderland met den vinger kunnen aanwijzen. Vert.

Dr. JOHNSON gaf zich zo verre toe in een bijgeloovigen oerbied voor gewaande geheimzinnigheden, dat hij het voor 't geluk van den dag noodig hieldt, als hij eene wandeling deedt, die aan te vangen met het vooruitzetten van zijn rechter voet, en ook dezelve met een ſtap van dien zelfden voet te voleindigen (*).

Deeze droeve dwaaling des Verſtands, deeze zwakheid des Oordeels, in Menſchen, dien het ongetwijfeld anderzins aan die zielsbekwaamheden niet mangelde, mag in zeker voege dienen tot verſchooning van de begoochelingen, waaraan andere minkundigen zich overgeeven; dan zeker zij doen den trots der menschlijke Rede bloozen.

Ongetwijfeld hebben de ſtreeken van Prieſterbedrog, in vroegere tijden, eene ſtrekking gehad om de verſtandsbekwaamheden des gemeenen volks deerlijk te misleiden (†); maar, in 't algemeen, ſchijnt de vrees voor kwaad- en onheil-ſpellende Tekens de afſtammelinge van veele den mensch beloopende ongelukken. Door rampſpoed nedergedrukt, zoekt de bekommerde geest de werkingen des Noodlots, welke hem treffen, in elke kleine en beuzelagtige omſtandigheid zijns leevens. De Slachtoffers van teleurſtellingen kunnen, uit deezen hoofde, niet te omzigtig op hunne hoede weezen tegen deeze ligt indringende verleidingen. Zulk eene ſoort van Bijgeloof ontzet de ziel niet alleen van haare natuurlijke ſterkte, maar berooft dezelve, in 't einde, van die bedaarde en vertrouwende berusting in de beſchikkingen der Hemelſche Voorzienigheid, zo zorgzagtend voor den met onheil worſtelenden ſterveling! —— De noodzaaklijkheid van eene waarſchuwing ten deezen opzigte is te dringender, dewijl het Bijgeloof, even als eene adder in eene hinderlaage, op den loer ligt, en niet zelden, op het onverwagtst, eene wonde toebrengt, welker kwaadaartige gevolgen zich door geheel het menschlijk geſtel verſpreiden.

„ Wij voegen hier nevens eenige Dichtregelen, welke wij „ wenſchen dat eerlang ten vollen bewaarheid mogen wor„ den."

GODE

(*) Ik herinner mij, dit ſchrijvende, aan een Student, die anders geensins onder de Bijgeloovigen moest gerangſchikt worden; doch, bij zichzelven onzeker, of hij, na het volbrengen zijner Studien op een onzer Hoogeſchoolen, nog na *Duitschland* zou gaan, dan niet? de beſliſſing van dien ſtap liet afhangen van den weg, dien zijn knipkoker nam, bij het afrollen van zijn leesenaar. De rolling bepaalde de *Duitſche* Reis. VERT.

(†) Men hieldt, in vroegeren tijde, bij de *Roomſche Kerk* ſtaande, dat de Geesten der overledenen waarden omſtreeks de graven, waarin hun overſchot rustte. Van hier, waarſchijnlijk, dat overgeleverd geloof in Geestverſchijningen, zo zeer eigen aan het Gemeene Volk in *Europa*. VERT.

God! U zij lof! die tijden zijn voorbij;
't Gezond verſtand heeft Bijgeloof verdreeven:
Wij meer verlicht, ach Christnen! mogten wij,
Van 't ſlaaffche juk der Dweeperij ontheeven,
Niet zorgeloos, niet wuft, maar waarlijk vrij,
Naar 's Hoogſten wil en ons geweeten leeven!

DE WAARZEGGING.

Eene Gebeurtenis.

Een *Oostenrijksch* Officier, de Baron VAN W. genaamd, die, in den laatſten Oorlog tegen de *Turken*, onder de Husſaaren van CZEKLER hadt gediend, woonde, voor eenige jaaren, te B. Gaarne ſprak hij van eenige zonderlinge voorvallen zijner veldtogten. Onder het groot getal valt onze keuze op de volgende Anekdote; en wij zullen dezelve geeven, zoo als de Baron die plagt te verhaalen.

't Was in de lente des jaars 1788, dat ik van *Miclos-Var*, in *Zevenbergen*, vertrok, om Rekruten na mijn Regiment te geleiden, 't welk zich toenmaals in de ommeſtreeken van *Orſowa* bevondt. In een dorp, nabij het leger, woonde eene Goedgelukzegſter, die voor Zoetelaarſter ſpeelde. Mijne nieuwe ſoldaaten, zeer bijgeloovige lieden, deeden haar goed geluk zeggen; ik dreef den ſpot met hun, en, al lachende, vertoonde ik mijne hand aan de Waarzegſter: *De twintigſte van Augustus?* antwoordde zij, met eene veelbeteekenende houding, en zonder 'er een tittel meer nevens te voegen. Ik begeerde dat zij zich nader zou verklaaren; doch zij herhaalde de zelfde woorden: en, zoo als ik heenging, riep zij mij nog op den zelfden toon naa: *De twintigſte van Augustus!* Ligt zal men raaden, dat die dagteekening in mijn geheugen kleefde.

Wij kwamen in het leger, in welks verrigtingen en gevaaren wij deelden. Bekend is het, dat de *Turken*, in deezen Oorlog, geene krijgsgevangenen maakten. Hunne Opperhoofden hadden een dukaat gezet, tot loon voor ieder hoofd, welk zij in het leger zouden brengen. De *Janitzaaren* en *Spahis* verzuimden geene gelegenheid om dien te verdienen. Heilloos was inzonderheid deeze maatregel voor onze voorposten. Geen nacht verliep 'er, dat de *Turken* 'er niet met overmagt kwamen, om hoofden te haalen; met zoo veel geheimhouding en ſpoed wierden hunne togten volvoerd, dat zij zelden mislukten, en dikmaals hadt, met het aanbreeken van den dag, een gedeelte der legerplaatze geene andere wagt, dan hoofdelooze rompen. De Prins van COBURG kreeg den inval, alle nachten ſterke Piketten Ruiterij te zenden buiten de ket-

ten

ten Ruiterwagten, om dezelve te beſchermen. Deeze Piketten waren van honderd tot tweehonderd man ſterk; doch de *Turkſche* Generaals, vergramd hun volk dus in deszelfs bedrijf verhinderd te zien, zonden nog talrijker benden op onze Piketten af; en dit bezorgde hun meer voordeels. Van dien aart wierdt nu de Pikettendienst, dat men, daartoe geroepen zijnde, vooraf zijne zaaken in orde bragt.

Aldus ſtonden de zaaken in de maand Augustus. Eenige gevegten hadden in den ſtand van het leger geene verandering gemaakt. Acht dagen vóór den twintigſten zag ik mijne Goedgunſtige Waarzegſter verſchijnen, van welke ik dikmaals leevensmiddelen had gekogt. Zij tradt in mijne tent, verzogt mij dat ik haar een legaat zou maaken, ingevalle ik op den voorſpelden dag overleed, en wilde zich verbinden, om, in het tegengeſtelde geval, mij *om niets* een mand Tokai-wijn te leveren. Schaarsch was deeze wijn in het leger; mij dagt dat de Waarzegſter niet bij haare zinnen was; in mijnen tegenwoordigen toeſtand was een kort aanſtaande dood inderdaad niet onwaarſchijnlijk; maar ik had geene reden om dien juist op den twintigſten van Augustus te verwagten. Ik bewilligde in het verdrag; ik zette twee paarden en vijftig dukaaten tegen den Tokai-wijn van het oude wijf, en de Auditeur van het Regiment ſtelde, niet zonder lachen, onze afſpraak op het papier.

De twintigſte Augustus kwam. Tot handgemeen worden deedt zich geene waarſchijnlijkheid op. Ons Regiment was wel aan de beurt om tegen den nacht een Piket te leveren; doch twee van mijne ſpitsbroeders moesten vóór mij optrekken. In den avond, zoo als de Huſſaaren zich gereed maakten om te vertrekken, zag ik den wondheeler verſchijnen; hij kwam den Bevelhebber berigten, dat de Officier, tot het Piket benoemd, gevaarlijk ziek was geworden. Hij, die op hem volgde en mij voorging, ontvangt bevel om hem te vervangen; in haast kleedt hij zich en wil zich bij zijn volk voegen; maar zijn paard, een zagtzinnig en goed dier, begint eensklaps te ſteigeren, doet ſprong op ſprong, en werpt eindelijk zijnen berijder uit den zadel, die door den val zijn been breekt. Zie daar mij dan aan de beurt. Ik vertrok; doch ik moet ter goeder trouwe bekennen, dat ik niet in mijn gewoon humeur was.

Ik had tachtig man onder mij, en nog honderd-en-twintig man van een ander Regiment vereenigden zich daarmede. Wij hadden onzen post duizend ſchreden buiten de linie van den regter vleugel, en wij ſtieten tegen een moeras, met zeer hoog riet bedekt; wij hadden geene ſchildwagten vooruit, doch niemant verliet den zadel; onze last hieldt in, den blanken ſabel en de karabijn geladen in de hand te houden tot aan het krieken van den dag. Alles was ſtil, tot aan kwartier voor twee uur; toen hoorden wij gerugt, welhaast een luid geſchreeuw van *Allah*, en binnen een minut

wierden alle de paarden van het voorſte gelid overhoop geworpen, deels door het vuur, deels door den aandrang van zeven- of achthonderd man *Turken*. Niet minder ſneuvelden 'er aan, hunne zijde, door de onbeſuisdheid van hun eigen ſchieten en door het vuur onzer karabijnen. Zij waren met de plaatsgeſteldheid bekend; wij wierden ingeſlooten en geſlagen. Men hieuw en ſtak; men gaf vuur, dikmaals in 't wilde; ik ontving acht ſabelſlagen van vijanden en vrienden; mijn paard wierdt doodelijk gekwetst; het ſtortte op mijn regter been neder, en maakte mij als nagelvast aan den met bloed geverfden grond. Piſtoolſchooten verſpreidden licht over dit bloedbad.

Ik zag rondom mij, en de onzen zich met den moed der vertwijfeldheid verdeedigen; doch de *Turken*, dronken van Opium, rigtten eene verſchrikkelijke ſlagting aan. Welhaast was 'er geen *Oostenrijker* meer op de been. De overwinnaars verzekerden zich van de paarden, welke nog dienst konden doen, plonderden 't eerst de dooden en de gekwetſten uit, en begonnen toen de hoofden af te houwen en in zakken te pakken, daartoe opzettelijk medegebragt. Niet zeer benijdenswaardig was mijn toeſtand. Ik hoorde de *Turken* elkander aanmoedigen, gedaan werk te maaken voordat 'er hulp kwam, en geenen dukaat agter te laaten; zij voegden 'er nevens dat 'er tweehonderd zijn moesten, ten blijke dat zij wel onderrigt waren. Terwijl men over mij heen en weder trok, en de beenen, de armen en de kogels over mijn hoofd vloogen, ontving mijn paard nog eene wonde, die het eene ſtuiptrekkende beweeging deedt maaken. Hierdoor raakte mijn been los, en ik kreeg ſtraks den inval, indien het mogelijk ware, mij in het riet van het moeras te begeeven. Veelen van de onzen had ik dit zien beproeven en gevangen genomen worden; doch het vuur was merkelijk verminderd, en de duisternis deedt mij moed ſcheppen. Twintig ſchreden had ik ſlegts te doen, maar ook te vreezen van te zullen verzinken in het moeras. Nogtans ſprong ik over menſchen en paarden heen; meer dan éénen *Turk* wierp ik overhoop; men ſtrekte den arm uit om mij te vatten, men mikte op mij met ſabelſlagen; doch mijn gelukkig geſtarnte en mijne vlugheid deeden mij het moeras bereiken. In 't eerst zakte ik niet dieper dan tot aan de knieën; aldus deed ik twintig ſchreden in het riet, en hier bleef ik ſtaan, van vermoeidheid uitgeput. Ik hoorde een *Turk* roepen: *Eén Ongeloovige is het ontſnapt: men zoeke hem!* Anderen antwoordden: *In het moeras is dat onmogelijk.* Ik weet niet of zij meer zeiden, maar ik hoorde niets meer; mijn verloren bloed deedt mij in eene flaauwte vallen, welke verſcheiden uuren duurde: want toen ik wederom tot mijzelven kwam, was de zon reeds hoog geklommen.

Ik was tot aan de lendenen in het moeras gezakt; mijne hairen reezen mij te berge, wanneer ik de ſchrikbeelden van den nacht mij herinnerde, en, *de twintigſte van Augustus!* was een van mijne eerſte invallen. Ik telde acht wonden, doch geene van die

ſie was gevaarlijk; het waren ſabelſlagen op de armen, op de borst en op den rug. Dewijl de zomerſche nachten hier te lande zeer koel zijn, had ik een zeer dikken Husſaaren-mantel omgedaan, die de ſlagen hadt verzwakt. Nogtans was ik bij aanhoudenheid zeer zwak; ik luisterde; de *Turken* waren al lang vertrokken. Van tijd tot tijd hoorde ik uit het ſlagveld kermen van gewonde paarden: wat de menſchen aangaat, de *Turken* hadden daarvoor gezorgd.

Ik deed mijn best om van de plaats te komen, alwaar ik mij bevond; dit gelukte mij, na verloop van een uur. De voetſtappen, welke ik gemaakt had, dienden mij ter ſpoorwijzinge. Hoewel een oorlog tegen de *Turken* alle gevoeligheid verdooft, ondervond ik eenige beangstheid, zoo alleen als ik was, wanneer ik buiten het riet rondzag. Ik trad voorwaarts; mijn oog viel op het moordveld: maar hoe zal ik mijnen ſchrik ſchilderen, toen ik mij eensklaps aan den arm voelde vatten! Ik zie eenen *Arnaut*, zes voeten hoog, die ongetwijfeld was terug gekeerd, om te zien of 'er nog iets te vangen ware. Nooit wierdt eenige hoop wreedaartiger verijdeld. Ik zeide tot hem in 't *Turksch:* „ Neem mijn horologie, mijn geld, mijn „ uniform; maar dood mij niet!" — „ Dat alles is het mijne," hernam hij, „ en nog daarbij uw hoofd!" Straks maakte hij den kinband van mijne Husſaaren-muts los, en voorts mijne das. Ik was ongewapend, en kon mij niet verweeren; bij de geringſte beweeging zoude hij mij zijn breed ſlagzwaard in het hart hebben gedreeven. Al ſmeekende vatte ik hem om den middel, terwijl hij bezig was om mijnen hals te ontblooten. „ Heb „ medelijden met mij!" zeide ik tot hem: „ ik heb eene rijke familie; maak mij krijgsgevangen; gij zult een aanzienlijk losgeld hebben." — „ Dat zou te lang aanhouden," antwoordde hij; „ houd u ſtil!" en reeds nam hij de ſpeld weg uit mijn hembd. Intuſschen hield ik hem geſtadig in mijne armen; hij verzette 'er zich niet tegen, ongetwijfeld omdat hij op zijne ſterkte en op zijne wapenen zich vertliet, en zelfs door een overblijfzel van medelijden, 't welk evenwel de hoop op eenen dukaat niet kon opweegen. Terwijl hij die ſpeld wegnam, voelde ik iet hards aan zijnen gordel; 't was een ijzeren hamer. Nog eens herhaalde hij: „ houd u ſtil!" en ongetwijfeld waren deeze de laatſte woorden, die ik ooit zou gehoord hebben, indien het afgrijzen van zulk eenen dood mij niet hadde ingegeeven, hem zijnen hamer te ontrukken. Hij ſloeg 'er geen acht op; reeds hieldt hij mijn hoofd in de eene en zijn ſlagzwaard in de andere hand, toen ik, door eene ſterke beweeging, mij losrukte, en, zonder een oogenblik te verzuimen, uit alle mijne magt hem met zijnen hamer voor den kop ſloeg. De hamer was zwaar; ik miste mijn doel niet; de *Arnaut* waggelde; ik herhaalde den ſlag, en hij ſtortte ter aarde, laatende zijn geweer vallen. Ik behoef 'er niet nevens te voegen, dat ik het opvatte, en hem verder afmaakte. Ik

ijl-

lijde na onze voorposten, wier wapenen ik in het zonnelicht zag flikkeren, en ik bereikte de legerplaats. Men vlugtte voor mij als voor een spookzel. Op dien zelfden dag wierd ik van eene heete koorts aangetast, en in het hospitaal gebragt.

Naa verloop van zes weeken was ik van de koorts en van mijne wonden geneezen, en ik kwam wederom in het leger. Aldaar bragt mij de Goedgelukzegster haar Tokai-wijn, en ik verstond van anderen, dat, geduurende mijne afweezigheid, verscheiden zeer juist bepaalde voorzeggingen, welke zij gedaan hadt, vervuld waren, en haar verscheiden raadpleegingen en erfmaakingen bezorgd hadden. Dit was zeer vreemd.

Midlerwijl kwamen 'er twee overloopers van den vijand tot ons over, zijnde twee Christenen uit *Servie*, die bij de pakkaadje van het *Turksche* leger gedient hadden, en overgeloopen waren, om eene verdiende straffe te ontwijken. Zoodra zij onze Profetes zagen, herkenden zij haar, en verklaarden dat zij dikmaals bij nacht in het *Turksche* leger kwam, om aldaar verslag te doen van onze beweegingen. Dit bevreemdde ons grootelijks: want deeze Vrouw hadt ons dikwijls dienst gedaan, en wij hadden zelfs de handigheid bewonderd, met welke zij zich van de gevaarlijkste bevelen kweet. Doch de overloopers bleeven bij hun getuigenis; zij voegden 'er nevens, dikmaals 'er bij tegenwoordig te zijn geweest, wanneer deeze Vrouw den *Turken* eene beschrijving deedt van onze liggingen, onze ontwerpen aan hun openbaarde, en hen aanmoedigde tot het doen van aanvallen, die inderdaad plaats greepen. Een *Turksch* cijfer diende haar tot paspoort. Dit overtuigend bewijs bij haar gevonden zijnde, wierdt zij tot den dood der verspieders veroordeeld. Vóór de uitvoering van dit vonnis ondervraagde ik haar nogmaals over de voorspelling, aan mij gedaan. Zij beleedt, door middel van haare dubbele bespieding, die haar een dubbel voordeel aanbragt, dikmaals berigt te hebben, wat van wederzijden zou ondernomen worden; dat de zulken, die heimelijk hun horoskoop hadden laaten trekken, haar veele dingen hadden toevertrouwd; en dat zij ook eenige verpligting hadt aan het Geval. Wat mijzelven in 't bijzonder betrof, hadt zij in mij een groot voorbeeld verkozen, bekwaam om haar gezag te vestigen, door zoo lang vooraf mijnen sterfdag te bepaalen. Bij het naderen van dat tijdstip hadt zij den vijand aangespoord, om, in den nacht van den twintigsten van Augustus, eenen aanval op den post van ons Regiment te beproeven. Door de betrekkingen, in welke zij stondt met onze Officieren, hadt zij ontdekt, dat 'er twee vóór mij moesten optrekken; aan den eenen hadt zij vervalschten wijn verkogt, waardoor hij ziek was geworden; en wat den anderen aangaat, in 't oogenblik als hij zou vertrekken, was zij hem genaderd, als 't ware om aan hem iets te verkoopen, en hadt middel gevonden, zonder dat men het bemerkte, een stuk brandende zwam zeer diep in een der neusgaten van zijn paard te steeken.

DICHTSTUKJENS OP ZEE,

BY MIJNE TE RUG REIS NAAR 'T VADERLAND.

III.

IN DE SCHEEPSKOOI, BY EEN' VLIEGENDEN STORM OP ZEE, IN DEN NACHT VAN DEN 25 MAART 1806.

Gelijk de doode in 't duistre graf,
Zoo lig ik hier op 't haverkaf
In de enge Scheepskooi neêrgezegen.
Mijn oog ontmoet geen Hemelsch licht;
De mond mijns kerkers sloot zich dicht;
't Is alles om my diep verzwegen.

Alleen het woedend windgegons,
Alleen het woedend golfgebons
Op 't rank gestel van boeg en steven,
Alleen de hobbling van het meir,
Herroept my aan my-zelven weêr,
En zegt my, dat ik ben in 't leven.

De waatren zwaddren me over 't hoofd,
En, van hunn' fellen slag verdoofd,
Verneem ik naauw 't ontzettend kraken
Der ribben van 't doorwaterd hout,
Waaraan mijn leven is betrouwd
Met hun die aan het scheepsroer waken.

Wat baat dit waken my? Helaas!
Een niet, een luttel luchtgeblaas
Verijdelt al hun werkzaam pogen.
De dood klopt aan in elke baar,
En weer te bieden aan 't gevaar,
Staat in geen menschelijk vermogen.

Dit

Dit denkbeeld treft en slaat my neêr.
De wind verheft zich meer en meer;
Ik hoor hem hol en holler brommen:
En 't kermen van het zuchtend roer
Klinkt aaklig door het golfrumoer,
Het geen de kiel schijnt aan te grommen.

Ach! dus besloten in een kuil,
Omringd van zee- en stormgehuil,
Verdubblen al deze aakligheden.
Verbeelding woelt en mat zich af,
En worstelt in dit sombre graf
De teugels uit de hand der Reden.

Zoo, van zijn roeping afgedwaald,
En door de Godswraak achterhaald,
In 't wederspannigst tegenstreven, —
Zoo lag de ontrouwe Godsgezant,
In 't vratig Walvischingewand,
Onwetende van dood en leven.

Benaauwd en siddrend riep zijn ziel
Van uit die levendige kiel,
Tot, die verdelgen kan en hoeden: —
Maar ik, ô God, ontvlood U niet;
Gy, steeds mijn toevlucht in 't verdriet;
Gy zijt het nog op deze vloeden.

Neen, zoo ook 't hart dit oogenblik
Werktuiglijk trille van den schrik,
Het is gerust in Uw geleide,
En, wat Uw wijsheid my beschoor,
De dood of 't leven sta my voor!
Gewillig evenzeer voor beide.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

AANMERKINGEN OVER DE EVANGELIEN EN DE OVERIGE SCHRIFTEN DES NIEUWEN VERBONDS, STREKKENDE OM DIE ALLE OP DE REGTE WAARDE TE SCHATTEN.

Aan de Heeren Schrijveren der *Alg. Vad. Letteroeff.*

Mijne Heeren!

Onlangs gaf de Eerw. RICHARD LLOIJD, *A. M.* en Minister van *Midhurst*, een Werkje uit, getiteld: *Christian Theology, or an Inquiry into the Nature and general Character of Revelation.* Onder meer andere ſtellingen, beweert hij, dat de *natuur* des *Christendoms* niet *bijzonder* en *ten vollen* geopenbaard was, dan naa den Dood en de Opſtanding van CHRISTUS; hij is van begrip, dat het Character onzes Heeren niet verlaagd, noch dat der Apostelen boven hem verheeven wordt, als hij beweert, „ dat het Leer- en Dienstwerk van JESUS meer eene „ *Voorbereiding* was tot het *Euangelie*, dan eene uit„ druklijke Bekendmaaking of Verklaaring van 't Euan„ gelie zelve;" — verder vaſtſtellende, „ dat wij in „ de *Handelingen der Apostelen*, alsmede in hunne *Brie„ ven*, de *klaarſte* en *beſlisſendſte* gedeelten, ten opzigte „ van de *Christlijke* Leer, te zoeken hebben."

De Schrijvers van *The Monthly Review*, in het Stukje van *September* des Jaars 1805, dit Werk beoordeelende en de bovengemelde plaats aanhaalende, laaten 'er op volgen: „ Wij hebben altoos begreepen, als eene zaak, ons uitdruklijk geleeraard, dat de Prediking van JOANNES DEN DOOPER moest aangemerkt worden als eene *Voorbereiding* tot die van GODS Zoon: dan aan den Eerw. LLOIJD zijn wij de ontdekking verſchuldigd, dat de openbaare Bediening en Prediking van CHRISTUS zel-

ven desgelijks eene *Voorbereiding* was tot het *Euangelie*. Volgens dit begrip, hebben wij bij de *vier Euangelisten* niets meer dan eene ſcheemering des *Christendoms*, en wij moeten niet denken de zon te zien opgaan en ter middaghoogte klimmen, vóór dat wij der *Apostelen Handelingen* en *Brieven* ontvingen; ſchoon wij in de *Euangelien* zelven uitdruklijk vermeld vinden, *dat zij geſchreeven zijn, opdat wij in* CHRISTUS *zouden gelooven, en gelooovende het leeven hebben in zijnen naame.* Iet zodanigs kan niet met voeglijkheid gezegd worden van een Geſchrift of Geſchriften, die niets meer dan eene *Inleiding* bevatten.

„ Wanneer wij de H. Schrift tot Uitlegger der H. Schrift aanneemen, moeten wij dan de Figuuren en verbloemde Spreekwijzen verklaaren door de eenvoudig voorgeſtelde Leere; of moeten wij tragten de eenvoudige Leere uit te dosſchen en te omkleeden met alle de omhangzelen, welke een verbloemde en zinnebeeldige voordragt ons aan de hand geeft? Zeker is de in 't oog loopende wijze van in dit ſtuk te handelen geene andere, dan dat wij, in het geeven eener Schetze van de *Christlijke Godgeleerdheid*, geene Leerſtelling voor eene Geloofswaarheid aanneemen, welke niet duidelijk voorkomt in de verklaaringen, ons in de *Euangelien* gegeeven.

„ Wie kan twijfelen, daar de ondervinding deswegen zo veele bewijzen oplevert, dat kundige Godgeleerden tot de groſſte dwaalingen en misbegrippen vervallen zijn, door vooraan te ſtellen, als den weezenlijken grondſlag van de Leere der Christlijke Openbaaring, de *opheldering*, welke Ap. PAULUS aan zijn onderwerp toevoegt, en die men vrijlijk de *inkleedingen* van zijn bewijs mag heeten, — inkleedingen, die natuurlijk van zodanig eenen aart waren, als zijne *Joodſche* Opvoeding hem verſchafte. Deeze inkleedingen heeft men niet meer voor Leerſtellingen te houden, dan dat men de Gelijkenisſen en Leenſpreuken in eenen letterlijken zin zou moeten opvatten. Het is 'er zo verre af, dat men de *Brieven* boven de *Euangelien* te ſtellen hebbe, dat het veeleer de Leeringen van JESUS zelven zijn, waarvolgens de meening des Apostels moet bepaald worden. Vooral hebbe men niet uit het oog te verliezen, dat Ap. PAULUS, aan de voeten van GAMALIEL gezeten hebbende, doortrokken was van diens ſtellingen; en moet men dit, onder het lee-

leezen van de Brieven diens Apostels, steeds in 't oog houden."

Dit geleezen hebbende, begon ik eenigzins op dit stuk na te denken. Terstond schoot mij te binnen, hoe een denkbeeld, niet geheel vreemd van dat des *Engelschen* Leeraars, ten opzigte van de *Brieven* en de *Euangelien*, ook hier te lande heerscht, en men voor 't zelve min of meer sterk uitkomt, — heerscht zelfs bij Godgeleerden, anderzins in opgeklaarde begrippen over het *Christendom* verre gevorderd. — Ik kon niet nalaaten mij te herinneren, hoe in de Schriften, de *Strijdvoerende Godgeleerdheid* betreffende, de *Euangelien*, in vergelijking met de *Brieven*, zeer schaars aangetoogen worden, en de eerstgemelde als op den agtergrond staan, terwijl de laatstgenoemde allerwegen op den voorgrond prijken. — Ik oordeelde het geene overtollige zaak, dit Onderwerp dieper te overweegen; en hieruit zijn de Aanmerkingen gebooren, in het hoofd vermeld, strekkende tot eene Proeve, om de *Euangelien* en de *Brieven*, in het Nieuwe Verbond voorkomende, op de regte waarde te schatten.

Uw *Mengelwerk*, Mijne Heeren! oordeelde ik geschikt om deeze Bedenkingen te ontvangen en ze uwen Leezeren onder het oog te brengen. Keurt Gij ze der plaatzinge waardig, mij zal genoegen geschieden, en, zo ik hoop, dit mijn schrijven veelen niet ongevallig weezen, althans stoffe tot verder nadenken over dit stuk opleveren. In verwagting van 't een en ander, onderschrijf ik mij, enz.

* * *

De groote zaak, om de betrekkelijke waarde van de *Euangelieschriften* en de *Brieven der Apostelen* op te maaken, hangt af van de beantwoording der Vraage, of de vier Euangelien alles, wat ter zaligheid noodig is te weeten, te gelooven, te betragten, te hoopen en te vreezen, in zich bevatten?

Een bevestigend antwoord hierop zal niet wel kunnen nalaaten overtuigenden ingang te vinden bij den denkenden, en met geene menschlijke Geloofsopstellen vooringenomen, *Christen*. Laaten wij dit eenigzins ontwikkelen, om de gegrondheid deezes begrips, zelfs voor de eenvoudigsten, vatbaar te maaken.

Ten welken einde zijn de *Euangelien* geschreeven?

Allerzekerst om te boek te ſtellen, en aan de volgende geſlachten na te laaten, een getrouw verhaal van 't geen de groote Leeraar der Geregtigheid geleeraard, gedaan en geleden heeft, ten einde Hij den ſtervelingen den weg ter eeuwige gelukzaligheid zou aanwijzen, en hun deelgenooten maaken des hoogſten goeds, door Hem aan 't licht gebragt. Dit alles moet, gevolglijk, in de *Euangeliſche* Verhaalen worden aangetroffen; of men zou moeten veronderſtellen, dat de Euangelieſchrijvers zulks niet geweeten hebben, of, het weetende, niet wilden mededeelen: beide welke veronderſtellingen in het ongerijmde loopen, en volſtrekt ſtrijdig zijn met de geſteldheid en de verklaaringen dier Schrijveren zelven.

Wie weet niet, dat MATTHEUS en JOANNES onzen Godlijken Meester, ten tijde zijner Prediking, vergezelden, en de Leer uit zijnen monde niet alleen bij openbaare Prediking hoorden, maar door Hem in vertrouwlijken ommegang onderweezen werden? LUKAS was een Tijdgenoot van JESUS; en diens *Voorreden* wijst uit, hoe hij, vóór het opſtellen zijner Leevensberigten, CHRISTUS betreffende, alles naauwkeurig onderzogt hadt. (*) MARKUS was desgelijks geen Apostel, maar een Leerling en Reisgenoot der Apostelen, inzonderheid van PETRUS.

Dit alles, 't geen wij ſlegts kortlijk vermelden, dewijl het overige, die Schrijvers en hunne Schriften betreffende, ten overvloede bekend is, wijst aan, dat *zij* de waarheid van de Leeringen en Daaden, door hun vermeld, hebben *kunnen* weeten en boeken: of zij het hebben *willen* doen, hangt af van hunne waarheidliefde en goede trouwe, welke beide niet in twijfel getrokken kunnen worden, dewijl het allerblijkbaarst is, dat zij de Leevensverhaalen huns Meesters niet hebben kunnen vervaardigen om daarmede winst te doen of lof te bejaagen, maar alleen om der waarheid getuigenis te geeven, — der waarheid, die ten dien tijde door *Jooden* en *Heidenen* wederſproken werd, en de Belijders aan zo veele, zo zwaare en zo bloedige vervolgingen blootſtelde.

Overweegen wij voorts, wat onze Godlijke Meester van de Menſchen gevorderd heeft, dat zij zouden *gelooven*; dit is in een enkel kort, doch veelbevattend Voorſtel begreepen, ten overvloede in de Euangelieſchriften te

(*) Luc. I: 1—4.

te vinden. Hij eischte, dat de *Jooden*, en allen, die zijne Leere aannamen, zouden gelooven, dat Hij de MESSIAS, de ZOON VAN GOD was, tot der Menschen zaligheid en behoudenisse door zijnen Vader in de wereld gezonden (*). Elk, die deeze Hoofdleerstelling aanneemt, moet de Leer, uit JESUS mond gevloeid, en de bijzondere stukken, door Hem van GODS wege voorgedraagen, als waar en Godlijk omhelzen, en in zulk eenen zin opvatten, als hem, naa rijp beraad en onpartijdig onderzoek, de beste voorkomt, zonder dat iemand gezag of magt hebbe, om anderen die stellingen in eenen bepaalden zin te doen opvatten (†).

De Voorschriften des Leevens, of de Zedeleer van dien besten Zedeleeraar, zijn in een zeer kort begrip bevat. Overal in de Euangelieschriften vinden wij, dat GOD lief te hebben boven alles, de Naasten als onszelven te beminnen, en ons van een behoorlijk zelfbestuur te kwijten, de hoofdsom daarvan uitmaakt. Noodloos dat wij des eenige optelling of aanwijzing doen. De Voorstellen, daartoe betrekkelijk, zijn klaar, en ondergaan slegts, naar gelange van de gelegenheden, bij welke zij worden voorgedraagen, eene bijzondere wijziging; terwijl de overeenkomst met de Leer der gezonde Rede allerwegen blijkt, voor de zodanigen, die, naar eisch, in aanmerking neemen, hoe zommige Voorschriften blijkbaar van dien aart zijn, dat ze alleen op de Apostelen en de eerste Verkondigers der Euangelieleere passen, en, zonder ongerijmdheid, niet op alle *Christenbekijders*, door alle Eeuwen heen, kunnen worden toegepast.

De twee Stellige Geboden, door JESUS voorgeschreeven,

(*) Men zie, over dit Voorstel, of den Geloofseisch, LOCKE's *Reasonableness of Christianity*, en PETRUS LOOSJES ADZ. *Verhandeling over het onderscheidend kenmerk der Christlijke Openbaaring. Verh. van* TEIJLERS *Godgeleerd Genootschap*, Iste D. bl. 251 enz.

(†) Een LOCKE, een NOOD, een BARBEIJRAC hebben dit voldingend beweezen; zie de *Verhandelingen over de Verdraagzaamheid:* en mogen wij meer bijzonder wijzen op het uitgewerkt Stuk van den Heere VAN HEMERT, in de *Verh. van* TEIJLERS *Godgel. Genootsch.* XIde D. alwaar wij die zelfde stoffe bearbeid vinden door de Eerw. Heeren KUIPER, JELGERSMA, DE VOS en WEILAND.

ven, die des Waterdoops en des Avondmaals, vinden wij duidelijk genoeg door de Euangelieſchrijveren vermeld; hoe zeer men die beide van de oorſpronglijke Inſtelling vervolgens vervreemd, en derzelver zedelijk doel uit het oog verlooren hebbe. Een ſtuk, waarover ik hier niet mag uitweiden.

En wie zal klaarheid, ſterkte en aandrang ontzeggen aan de Leer uit JESUS mond, met betrekking tot de Beloonings en Straffen, ten aandrange van het omhelzen der Euangelieleere en de betragting van de wijdſtrekkende geboden, daarin, met zo groot eene duidelijkheid, voorgeſchreeven en in de Euangelieſchriften te vinden? — Bijzonderheden, ja, deeze ſtaan voor onderſcheidene opvattingen en uitleggingen bloot; doch dit neemt niet weg, dat de algemeene Stellingen in de Euangelieſchriften duidelijk genoeg zijn voorgedraagen.

Ten aanziene van het Euangelie van Apostel JOANNES, 't geen zich zo zeer van de andere Euangelien onderſcheidt, en gezegd mag worden ons den predikenden JESUS bijzonder te doen hooren, mogen wij aanmerken, dat hij, overeenkomſtig met hetgeen wij bij den Kerkgeſchiedſchrijver EUSEBIUS vinden opgetekend, 't laatst van allen geſchreeven, de verhaalen zijner Medeëuangelieboekeren goedgekeurd, en alleen tot aanvulling geſchreeven hebbe (*). Met zo veele woorden verklaart hij het oogmerk zijns ſchrijvens: *Deeze dingen zijn geſchreeven, opdat gij gelooft, dat* JESUS *is de* CHRISTUS, *de Zoon* GODS, *en opdat gij gelovende het leeven hebt in zijnen naame* (†). Men zegge niet, dat JOANNES hier alleen van de wonderdaaden, door CHRISTUS verrigt, ſpreeke, en van de werken, die Hij deedt, om zijne Godlijke zending te ſtaaven; te verſtaan geevenve, dat die vermelde wonderen genoegzaam waren, om het Geloof in JESUS, als den *Meſſias*, te ſtaaven, en dat hij ten dien einde het noodige te boek geſteld hebbe. JOANNES heeft een wijder ſtrekkend doel; en daar die Apostel dit wegens zijn Euangelie beweert, mogen wij ons te geruster verzekerd houden, dat het ten geloove en ter betragtinge noodzaaklijke bij de vier Euangelieſchrijveren wordt aangetroffen.

Indien, derhalven, andere Stellingen, dan wij in de Euangelieſchriften aantreffen, den *Christenen*, om te gelooven of te betragten, noodzaaklijk waren, moest men de-

(*) EUSEB. *Hist. Eccl.* III. 24. (†) JOAN. XX: 31.

dezelve aantreffen in andere hunner Schriften, of in die der overige Apostelen, of zij moesten, bij wijze van Overlevering, den Geloovigen ter hand gesteld zijn, om ze aan volgende Geslachten te overhandreiken.

Maar de Apostelen hebben van de zodanigen, die zij onder der Geloovigen getal aannamen, geene andere Belijdenis gevorderd, dan JESUS van zijne Aanhangers eischte. (*) — Daarenboven mogen wij aanmerken, dat de Apostelen niets anders konden vorderen. Dit zal elk moeten toestemmen, die bedenkt, dat zij naa den Dood en de Hemelvaart huns Opperleeraars diens Leere verkondigd hebben, wanneer reeds zeer veelen, die den *Christlijken Godsdienst* omhelsd hadden, en onder der Geloovigen getal waren opgetekend geweest, overleden waren. Wie nu zal durven beweeren, dat JESUS, een Leeraar van GOD gezonden tot zaligmaaking des Menschdoms, gewild hebbe, dat allen, die, op zijne prediking, in Hem geloofden, en van der Apostelen Schriften niets wisten, en bij mogelijkheid niet konden weeten, zich verstooken zouden bevonden hebben van de kennis eeniger Leerstukken of Voorschriften, volstrekt ter zaligheid noodig? Stondt het met de zaak zodanig geschapen, dan zou men moeten beweeren, dat die allen van de zaligheid waren uitgesloten; of dat den *Christenen*, in volgende Eeuwen, zodanige Geloofspunten en Voorschriften ter betragting werden afgevorderd, die noch JESUS CHRISTUS, noch de Apostelen, terwijl zij het Euangelie den *Joden* en *Heidenen* predikten, van de Geloovigen hadden afgeëischt. Dan niets, daarop gelijkende, treffen wij in de Heilige Gedenkboeken aan; en wie ook zal aan dusdanige ongerijmdheden zijne toestemming geeven?

Deeze eigenste aanmerkingen gelden, ten opzigte van de *mondlijke Overlevering*. Iets van dien stempel kan den *Christenen*, in volgende tijden, boven het gevorderde van den Opperleermeester zelven, niet worden afgeëischt. (†).

Laaten wij de overige Schriften, in den bundel des Nieu-

(*) Wij wijsen onze Leezers weder tot de aangeduide *Verhandeling* van den Eerw. LOOSJES, bl. 271.

(†) Wij willen hier, wegens de door zommigen noodig gekeurde *mondlijke Overleveringen*, niet uitweiden. Misschien doen wij zulks bij eene andere gelegenheid.

Nieuwen Verbonds vervat, ten deezen opzigte, nog kortelijk in overweeging neemen. Onder deezen doen zich eerst voor, der *Apostelen Handelingen*, als een Tweede Boek of Vervolg van LUKAS Evangelie, door dien Schrijver vervaardigd, en aan den zelfden THEOPHILUS opgedraagen. De Geschiedenis der Apostelen, en wel bijzonder van PETRUS en PAULUS, met welken de Schrijver eenen naderen omgang hadt, maakt de Hoofdstoffe uit; schakelende dier bedrijven aan de laatste van CHRISTUS hier op aarde. In dezelve komt, gelijk wij hier boven reeds aanmerkten, ten aanziene van het afgevorderde Leerstellige, niets voor, dan de groote Waarheid, welker Belijdenis de Opperleeraar eischte. Eenige Gemeentlijke bijzonderheden, derzelver stichting en opbouw betreffende, konden in dit verhaal niet uitblijven; dan de groote hoofdzaak, de Leer, bleef dezelfde, en de eisch, om een *Christen* te worden, komt op het zelfde neder. — Verder is dit Boek een hoogst schatbaar stuk voor de Geschiedenis der oprigting van het *Christendom* (*).

Apostel PAULUS schreef een aantal *Brieven*, die vroegtijdig, zonder eenig bedenken, door de *Christenen*, als van diens Kruisgezants hand komende, erkend zijn. Doch, als men in bedenking neemt, dat dezelve geschreeven zijn aan de zodanigen, die de Apostel verwaardigt met de Titels van *Beminden* GODS, *Geroepene Heiligen*, *Geloovigen*, *Broeders in* CHRISTUS, is het openbaar, dat zij, aan welken hij deeze Brieven rigt, door hem beschouwd worden als lieden, die reeds de weezenlijke Hoofdleeringen des *Christendoms* kenden en beleeden hadden. Uitweidingen over de Geloofswaarheden komen 'er in voor; dan deeze alle steunen op den grooten grondslag, door dien Kruisgezant gelegd, en den Gelooviger zo vaak herinnerd: *niemand kan een ander Fundament leggen, dan 't geen gelegd is, naamlijk* JESUS CHRISTUS (†), dat is, naar eene zeer gebruiklijke wijze van

(*) Wij mogen niet nalaaten onze Leezers hier te herinneren aan een Werk, ten titel voerende: *De waarheid der Schriftuurlijke Historie van den Apostel* PAULUS *beweezen, uit eene vergelijking der Brieven, welke zijnen naam voeren, met de Handelingen der Apostelen, en met elkander*; door WILLIAM PALEIJ te *Haarlem*, bij F. BOHN, 1792; een Werk, dat de aandagt van alle Schriftuurminnaaren, met het hoogste regt, verdient.

(†) 1 *Corinth.* III: 11.

van ſpreeken, den *Perſoon* voor de *Zaak* neemende, *dan de Leer van* JESUS CHRISTUS: aan deeze, wil de Apostel, dat de Geloovigen zich vasthouden; van deeze moesten zijne Geestlijke Zoonen TIMOTHEUS en TITUS niet afwijken, als zijnde alleen *de gezonde Leere*. — Wat den Brief aan de *Hebreën* betreft, bekend is het, dat zommigen, tot in de vierde Eeuw, getwijfeld hebben, wie de Schrijver daarvan ware, en in welke Taal dezelve oorſpronglijk geſchreeven was (*). Het doet tot onze zaak niet, eenigzins te beſliſſen, of die Brief PAULUS, dan een ander, ten Opſteller hebbe. Blijkbaar genoeg is het, dat de Schrijver ten doel heeft, om het *Christendom*, in alle opzigten, boven de *Joodſche* Bedeeling te verheffen; van hier zo veel zinnebeeldigs, zo veel overdragtlijks, dat met volle regt eene *Inkleeding* mag genoemd worden, onder welke men te vergeefs na Hoofdwaarheden des *Christendoms*, in de Euangelien niet te vinden, zou zoeken, of, die zoekende, zich verwijderen van de *Eenvoudigheid die in* CHRISTUS *is*.

De egtheid des Briefs van JACOBUS is wel, door zommigen der eerſte *Christenen*, in twijfel getrokken; doch dezelve werd reeds vroeg, in de meeste Gemeenten, als 's Apostels werk, geleezen. (†) Te vergeefs zal men daarin nieuwe Hoofdleerſtellingen zoeken: behalven het uit een bijzonder oogpunt beſchouwde ſtuk der Regtvaardigmaaking, is dezelve meer van een zedekundigen dan leerſtelligen aart.

Wegens de egtheid des Eerſten Briefs van Apostel PETRUS viel, onder de vroegſte *Christenen*, geen twijfel; anders was het geſteld met den Tweeden, die op 's Apostels naam gaat: (‡) dan vrugtloos zal men in beide nieuwe Leerſtellingen, den Geloovigen afgevorderd, poogen te vinden.

Dit zelfde mogen wij bevestigen van de drie Brieven, die op den naam van Apostel JOANNES gaan. De Oudheid twijfelde niet aan de egtheid van den Eerſten (§), en beſchouwde dien als een aanhangzel van het Euangelie diens Boezemvriends des Heilands. Dan de Tweede en Derde, aan bijzondere Perſoonen gerigt, werden, wat

(*) EUSEB. *Hist. Eccleſ.* IV. 20.
(†) EUSEB. II. 23. III. 25.
(‡) EUSEB. III. 3. 25.
(§) EUSEB. III. 24. 25.

wat den Schrijver, niet wat derzelver Oudheid betrof, tot in de vierde Eeuw in twijfel getrokken. (*)

De Brief van JUDAS hadt ook, onder de vroegſte *Christenen*, twijfelaars aan deszelfs egtheid. En elk weet, hoe, van vroeg af, de egtheid van het Boek, *de Openbaaring van* JOANNES, in twijfel getrokken is (†), en men, in laatateren tijde, des zeer wijd uiteenloopende begrippen gekoesterd heeft. Tot ons oogmerk behoort geenzins, ons in dit geſchil in te laaten. Genoeg, aan te merken, dat een Boek, in veele opzigten zo duister, geene aanſpraak altoos hebbe, om ons de afgevorderde Geloofswaarheden, of Zedepligten, boven de Euangelien te leeren.

In deeze korte opgave van de Schriften des Nieuwen Verbonds, behalven de Euangelien, heb ik met voordagt uit den ouden Kerkgeſchiedſchrijver EUSEBIUS vermeld, welke Schriften, van vroeg af, deeze meer dan geene, aan twijfelingen wegens derzelver Egtheid onderhevig geweest zijn. Nu zal niemand, gelooven wij, dwaas genoeg zijn, om te denken, dat, in die betwijfelde ſtukken, Grondleeringen des *Christendoms*, in de Euangelien niet voorhanden, en noodig om te gelooven, zullen worden aangetroffen.

Niemand denke egter, dat het betoogde eenige ſtrekking hebbe, om de waarde der *Schriften des Nieuwen Verbonds*, buiten de *Euangelien*, te verkleinen. Verre van daar! Iets op de regte waarde te ſchatten, is pligt; en wordt deeze te dringender, wanneer men ontdekt, dat eene overdreevene waardeering eene ſtrekking hebbe om den *Christlijken Godsdienst* in een verkeerd licht te doen voorkomen, of van den oorſpronglijken luister te berooven, en den vijanden dier Hemelſche Openbaaring ſtoffe tot maar al te welgegronde aanmerkingen te geeven.

Wij ſtemmen ten vollen toe, dat de meergemelde Gedeelten van de Schriften des Nieuwen Verbonds, ſchoon dezelve geene nieuwe Geloofsleerſtellingen of Pligten behelzen, nogthans, voor de Christenen in volgende Eeuwen, van groote waarde, en hoogst dierbaare overblijfzels der *Christen-Oudheid* zijn. Zo wijst het Boek van der *Apostelen Bedrijven* ons ten vollen aan, dat de Christlijke Leer, in den aanvange, niet door geweld, door

(*) EUSEB. *Hist. Eccleſ.* III. 25. 29.
(†) EUSEB. III. 28. 39.

door wereldlijke magt is uitgebreid, maar enkel door de Prediking van 't geen de Opperleeraar zijnen Afgezanten geleeraard hadt, en welker voortplanting hun, zo dier en met zo veel nadruks, was aanbevolen; dat zij die Leer door het verrigten van veele Wonderen, Geloofsbrieven hunner Godlijke Zending, ſtaafden; dat, ſchoon die Leer van de meesten uit de *Jooden* en *Heidenen*, in den eerſten tijd, verworpen, gehaat, en de Verkondigers vervolgd wierden, dezelve nogthans opgang maakte en ingang vondt bij waarheid- en deugdlievenden.

Het groot aantal Apoſtoliſche Brieven heeft eene zigtbaare en allen in 't oog loopende ſtrekking, om deeze en geene, der Hoofdleere en Zedekunde ſchadelijke, wanbegrippen, uit het *Jooden-* of *Heidendom* oorſprongelijk, en door valſche Leeraaren, ter beroeringe der Gemeenten, gepredikt, tegen te gaan; om de geſchillen, daaruit gereezen, te weeren, en andere oneenigheden bij te leggen; om de Christgeloovigen, door het vooruitzigt op toekomſtig heil, tegen den druk der Vervolginge op te beuren en de *wapenrusting des Geloofs* aan te doen, om, des ondanks, ſtaande te blijven in het Geloof, eenmaal den Heiligen overgeleverd. — En, ſchoon die Brieven, aan Gemeenten en bijzondere Perſoonen, in derzelver toenmaalige omſtandigheden, gerigt, voor deezen van het hoogſte belang en den uitneemendſten dienst waren, kan men niet zeggen dat ze voor ons nutloos of overtollig zijn, daar zij eene zo blijkbaare ſtrekking hebben, om de Geloofswaarheden en Pligten in te ſcherpen, de heilzaamſte vermaaningen en aanmoedigingen te ſchenken. — Alleen hebbe men zorg te draagen, om de gezegden der Apoſtelen niet buiten het bedoelde oogmerk uit te ſtrekken, of Geloofs- en Leevens-voorſchriften daarult te ontleenen, welke CHRISTUS zelve niet gegeeven heeft, of in de Euangelieſchriften, zijne Leer- en Leevens-geſchiedenis, niet te vinden zijn.

Ik zal hier ſlegts nog eene aanmerking bijvoegen, die ik aan den Eerw. PALEIJ verſchuldigd ben, en met zijne woorden aanhaale. „ Wij moeten in het leezen der „ Apoſtoliſche Schriften onderſcheid maaken tuſſchen „ hunne Leer en de Bewijzen, die zij daarvoor aan„ voeren. Hunne Leer kwam tot hun langs den weg „ van eigenlijk gezegde Openbaaring; egter waren zij,

„ bij

„ bij het voordraagen van deeze Leer in hunne Schrif-
„ ten of Redenvoeringen, gewoon, dezelve op te hel-
„ deren, te onderſchraagen en 'er kragt aan bij te zet-
„ ten door zulke overeenſtemmingen, bewijzen en aan-
„ merkingen, als hunne eigene gedagten hun opgaven."
— „ De Leer, door de Apostelen gepredikt, moet
„ worden aangenomen: maar is het noodig, ten einde
„ het Christendom te verdeedigen, ook de gepastheid van
„ elke vergelijking te verdeedigen, of de deugdelijkheid
„ van elk bewijs, door de Apostelen in hunne redenee-
„ ringen ingevlogten?" — Hij voert uit BURNET's *Expoſ. Art.* 6. dit zeggen dienſ Mans, hier op paſſen-
de, aan: „ Wanneer Godlijke Schrijvers over eenig
„ ſtuk redeneeren, zijn wij altijd gehouden de gevolg-
„ trekkingen te gelooven; waarop hunne redeneeringen
„ uitloopen, als gedeelten der Godlijke Openbaaring:
„ maar wij zijn niet gehouden te kunnen beſliſſen, of
„ zelfs toe te ſtemmen, alle de voorafgaande ſtellingen,
„ waarvan zij gebruik gemaakt hebben, in haare ge-
„ heele uitgeſtrektheid; ten zij het duidelijk blijke, dat
„ zij deeze voorafgaande ſtellingen even uitdruklijk be-
„ vestigen, als zij de gevolgtrekkingen doen, die door
„ hun beweezen worden." (*)

(*) *Overzicht van de bewijzen voor het Christendom, door* W. PALEIJ, IIde Deel, bl. 248.

OVER DE OPTHALMIA NEONATORUM, OF OOGÖNTSTEKING BIJ KINDEREN KORT NA DE GEBOORTE. Door F. BUCHNER, *Chirurgijn, Oog- en Stads-Breukmeester te Amſterdam.*

In het Mengelwerk No. I van de Letteroefeningen heb ik beloofd over dit belangrijk gebrek te zullen handelen. — Sints vele jaren zag ik deze rampvolle ziekte. Altoos ben ik gewoon, zoo veel mogelijk de oorzaak der kwalen, waarover ik geraadpleegd worde, te weten, en daarna mijne geneeswijze in te rigten, en wanneer dezelve nieuw zijn, of nieuw ſchijnen, de kundigſte Schrijvers te raadplegen, indien het mijne ervaring overtreft.

Vreemd is het, dat men van dit gebrek bij de Ouden van

van belang niets vindt; dat ook van hetzelve niets gevonden wordt in het Aanhangſel zoo min als in het Werk zelve van Prof. ROSEN VAN ROSENSTEIN over de Ziekten der Kinderen; ook niets bij den kundigen VAN DER HAAR. Hierom zou men haast op het denkbeeld komen, dat dit een nieuw gebrek is. Van daar, misſchien, dat de Hedendaagſchen, omdat zij meesttijds de een den ander uitſchrijven, in hunne Werken daarvan geene, althans geene volledige, melding maken. Hoe dit zij, ik beſchouwde 't altoos uit het zelfde oogpunt, rigtte mijne geneeswijze nimmer anders dan naar den zelfden leiddraad, en ſlaagde altoos, vroeg genoeg bij mijne Lijders gehaald zijnde; maar hoe vele zag ik, die, onder de keurige behandeling met Noten-olie, Moer van Wijn enz. ſtekeblind geworden waren!

De ſchoone waarnemingen van den Hoogl. E. J. THOMASSEN A THUESSINK, gedaan in het *Noſocomium Academicum* te Groningen, een jaar geleden publiek gemaakt, (zie het IIden Deels 1ſte Stuk van het *Geneeskundig Magazijn*, bl. 141) verrasten mij; ik las dezelve met het grootſte genoegen, en verblijdde mij, dat die bekwame Hoogl. met mij bij dit rampſpoedig gebrek hoofdzakelijk dezelfde geneeswijze volgt. Ik zal derhalve van dat Stuk, zoo veel ik tot mijn oogmark noodig keur, gebruik maken; en doe zulks met te meer vermaaks, om dit ſchoone Werk meêr Lezers te doen krijgen.

Kort na de geboorte vertoont zich eene ontſteking en zwelling aan de oogleden en derzelver randen; de etter vloeit van tusſchen dezelve in menigte uit; de leden ſluiten zich zoo opeen, dat men deze als met geweld niet van elkaâr kan krijgen; en als men zulks op die wijze doet, vertoont zich het gezwollen binnenſte bekleedſel der oogſcheelen als raauw vleesch. Het zij mij vergund, uit het genoemde *Magazijn*, bl. 146, het volgende af te ſchrijven. — „ Dit gebrek be„ gint meestal kort na de geboorte op den tweeden, „ derden, achtſten, zelden later dan den veertienden „ dag. De oogleden worden rood, beginnen langzaam „ te zwellen; welke zwelling zoo ſterk wordt, dat de „ randen der oogleden zich naar binnen omkrommen; „ dit heeft vooral bij het onderſte ooglid plaats, ter„ wijl het bovenſte daarover heen ſluit, en zoodanig „ past, dat dikwijls de binnenſte rok der oogleden bui„ ten dezelve uitpuilt en beklemd raakt. Dit gebeurt

„ voor-

„ vooral bij het ſterk ſchreijen en perſen der kinderen. „ De oogleden worden vervolgens donkerrood, ſom„ tijds met paarſche vlakken. In het begin is de ontſte„ king droog; naderhand wordt 'er door de ontſtokene „ kliertjes eerst eene dunne, doch allengskens meer lij„ vige etterſtoffe afgeſcheiden, welke de oogleden doet „ zamenkleven en uit de ooghoeken loopt. De ontſte„ king verſpreidt zich ſomtijds tot de oogvliezen en tot „ de wangen. De etter wordt allengskens ſcherp, en „ veroorzaakt zweertjes van het hoornvlies; niet zel„ den is de etter met bloed vermengd, ja ſoms wordt 'er „ uit de oogen enkel bloed met verligting ontlast. De „ ontſteking begint gemeenlijk van het één oog, doch „ gaat vroeg of laat ook tot het ander over. — De Ziekte „ duurt zelden korter dan vier weken, ſomtijds veel „ langer, naar mate van de omſtandigheden en behan„ deling. Bijaldien de Ziekte verwaarloosd, en de et„ ter niet behoorlijk ontlast wordt, veroorzaakt zij „ zware oogontſtekingen, zweren en vlakken van het „ hoornvlies, ja zelfs berſting van het oog en blind„ heid."

Zie daar eene klare en echte beſchrijving van dit gebrek; hetzelve ontſtaat uit eene ſpecifike ongeſteldheid. Zie hier wat de Heer REIL daarvan zegt (zie pag. 147.) *Dispoſitio a parentibus ſcrofuloſis, venereis, pthiſiſis hereditaria adhujus opthalmiae originem concurrit.* „ Eene erfelijke geſteldheid van ſcrofuleuze, veneriſche of teringachtige ouders geeft aanleiding tot den oorſprong dezer ontſteking." Hoe wijd deze bepaling ook zij, en vele kinderen met eene derzelven, en enkele wel eens met alle ter wereld komen, is dit zeker, dat het met dit gebrek ſoms zeer gemakkelijk afloopt, als men vroeg genoeg met gepaste middelen hetzelve beſtrijdt. Prof. THUESSINK zegt: „ ik geloof dat alle *adſtringentia* in het tijdperk der ontſteking zeer nadeelig zijn." Ik voeg 'er bij: ik geloof dit niet alleen, maar weet zeker, dat, als men dus de zoo geliefkoosde en in ſommige andere gevallen zoo nuttige Wijnmoer nooit gekend had, 'er zoo vele blinde kinderen niet zouden gevonden worden. Dit zelfde is ook ten deele waar van de Noten-olie.

Indien ik vroeg genoeg over dit gebrek worde geraadpleegd, doe ik de oogen, zoo dikwijls mogelijk, met laauwe zoete melk en water baden, bedruipen, en als 't ware uitſpoelen; en ten einde de werking der etter op

den

den oogbol te beletten, gelast ik hiermede nacht en dag om het uur te vervolgen; ik schrijf dadelijk een *drasticum purgans* voor, rijkelijk met *Merc. dulcis* bedeeld, naar de sterkte van het gestel des lijders; de ontlastingen, hierdoor gemaakt, zijn zelden anders dan een groenachtige slijm; ik bezorg deze tot 3, 4, 6 en meermalen daags in den beginne, en maak dan eerst verandering, als de zwelling der oogleden vermindert, en men wegens den staat der oogbollen gunstige gedachten mag vormen; hetwelk men reden heeft te hopen (*), wanneer men, de oogleden zoo veel kunnende openen, de oogbollen niet op de eene of andere wijze wankleurig ziet. — Ondertusschen raad ik elk, op zijne hoede te zijn in dit dikwerf kwaadaardig gebrek, en althans niet te luisteren naar die wijze bespiegelaars, die kleine kinderen kwik laten gebruiken, en wel zoo veel als de geleerde REIL, die dezelve, in wanhopige gevallen, tot de beginselen van kwijling zelfs wil gegeven hebben (zie p. 148). In enkele gevallen appliceer ik een Spaanschevliegpleister in den nek en Bloedzuigers aan de oogen, en soms ook het Bad; doende het kind tot den hals toe in het warme water houden; en nimmer heb ik één blinde onder deze mijne behandeling gehad. Als de zwelling der oogleden afgenomen is, en de oogen zelve door de scherpte der stoffe nu bevonden worden te zijn aangedaan, bedien ik mij van het bekende roode Oogzalfje (†), zijnde de *merc. ppt. rubr.* 1 gr. met één drachma boter of reuzel, welke ik 3 of 4 maal daags met een pensseel tusschen de oogleden smere. Dit gebruik ik zoo wel in het eene als andere geval, het zij de oogbollen enkel ontstoken, of de scherpte der stoffe reeds de *cornea* heeft aangedaan; en ik houde hiermede niet op, noch ook met aanhoudend baden en inwendige middelen, voordat de oogen geheel geopend zijn; veranderende mijne behandeling naar omstandigheid. Is de oogbol welgesteld, dan verminder ik het sterk purgeren, tot de volkomene herstelling.

Is de ontsteking groot, dan vermeerder ik de hoeveelheid

(*) Ik spreek zeer omzigtig, omdat men in dit gebrek zeer gemakkelijk in zijne verwachting of voorzegging kan te leur gesteld worden.

(†) Ik behoud dezen naam, omdat dit als zoodanig eenen naam verkreeg; maar het wordt dan alleen rood, als de *merc.* in grooter hoeveelheid daarin komt.

heid van den *merc.*, en ga dus voort met dit Oogzalfje. Zijn 'er *Phlyctenae* (blaartjes), *Ulcera* (zweertjes), *Maculae* (vlekken), *Onyx* (etterſtoffe tuſſchen de blaadjes der *cornea*), *Hypopion* (etter in het oog zelve); heeft 'er een *Staphyloma* (druifgezwel) plaats, of welk ander gebrek zich ook voordoe; dan moet elk derzelven zijne eigen aanwijzing hebben, en behoort niet tot mijn tegenwoordig doel.

Nog een gebrek, van 't welk ik geen naam kenne, zag ik twee of drie malen, en kan ik hier niet onopgemerkt voorbij, omdat dit zich ook hier voordoet: 't is eene uitzetting van de binnenſte bladen van het hoornvlies door de verteerde of weggevreten ſtoffe door de buitenſte heen, niet geheel ongelijk aan het formeren van een breukzak bij de breuken, en vertoont zich volmaakt als de *ptoſis* of *ſtaphyloma*, Druivenvlies-gezwel, met dit onderſcheid, dat in dit gebrek de *iris* het gezwel maakt door de doorboorde *cornea* heen, en dus zijne gedaante verloren heeft; daar integendeel, in mijn geval, de *cornea* niet in haar geheel geopend, en de *iris* gaaf is — en dit kan men ſoms niet onderſcheiden, als de uitpuiling op de *cornea* te groot is.

Dit gebrek, zoo ik meen, genoeg toegelicht hebbende voor hun, die een gezond oordeel willen volgen, zal ik met een woord ſpreken van een ander gebrek der ooglêden, bekend onder den naam van *Blepharopthalmia*, om het nu behandelde met dit niet te verwarren. Dit gebrek ontmoet men meest bij bejaarden, doch ſoms ook in min gevorderden leeftijd, en is een gevolg van Roos, die zoo dikwijls uit rotte galſtoffe en belette uitwaſeming ontſtaat. Dit gebrek, dat zelfs met verſterving, bijzonder van het bovenſte ooglid, kan gepaard gaan, vordert dus eene andere behandeling en genezing als het genoemde. *Emetica*, *Rhabarber*, *Diaphoretica* enz. zijn in dit geval zeker werkende middelen; en hoe zeer deze genezing meest Geneeskundig is, valt zij zeker alleen onder de Heelkundige bewerkingen, ten zij men de Heelkunde binnen al te naauwe grenzen wilde beperken.

SCHIL-

SCHILDERKUNSTIGE BESCHOUWING VAN HET PANORAMA DER STAD AMSTERDAM, GEMAALD DOOR PREVOST.

Medegedeeld door A. FOKKE SIMONSZ.

Niet alleen een enkel deel, een enkel bijzonder voorwerp, maar de geheele Natuur, in alle de zo verſcheidene verſchijnſelen, welke dezelve aan het opmerkend oog vertoont, is het model, en wel het eenige model, van ſchilderkundige nabootſing. Oneindig verſchillende zijn de wijzen, waarop zij zich den beſchouwer aanbiedt; leverende ten allen tijde en op alle plaatſen, door heure rijkheid, de belangrijkſte Tafereelen op; het zij men heure opeenvolgende gedaantewisſeling bij den Mensch, het pronkſtuk der geheele Schepping, waarneeme, en deszelfs voorkomen, van de wieg tot aan het graf, door alle deszelfs tijdperken, Kindsheid, Jeugd, Manlijken Ouderdom en Grijsheid, met een nabootſend ſchilderoog betrachte; of het zo verſchillend voorkomen der geſtadig verwisſelende Natuur in de vier getijden des jaars, de bloemrijke Lente, den lagchenden Zomer, den vruchtdraagenden Herfst, of den ſtaatig grootſchen Winter in alle deszelfs ernſtige tooneelen beſchouwe; de kracht van het licht en bruin in de Natuur, in den prachtigen Morgenſtond, helderen Middag, ſcheemerenden Avond en ſombér ſtillen Nacht, met opmerking bewondere; de uitwerkſelen van het gouden Zon- en zilverbleeke Maanlicht, met alle deszelfs zo rijk verwisſelende tinten en nuances, in acht neeme; of het verrukte oog laate weiden over de ſchilderachtige partijen, welke de ſtille Meiren, ſtroomende Rivieren, grootsch nederſtortende Watervallen, kalme en woeste Zeeën, hemelhooge Bergen, bevallige Landsdouwen, belommerde Heuvelen, Wouden en Bosſchadien, met derzelver eindeloos onderſcheiden loof, den opmerkzaamen beſchouwer aanbieden; en dat alles op zo veele verſchillende wijzen, als de Natuur zelve, als 't ware, van hartstogt en gelaat verwisſelt; nu eens, met den blijden lach der bevallige zonneſtraalen verlevendigd; dan, door broeijende onweêrsbuijen gedreigd; dan weder door ſtormen beroerd, of wel door koude verſtijfd, en in het verwarmende dons van de zuiver witte ſneeuw gewikkeld en daarmede overdekt. Alle deze onder-

ſcheidene ſchijngeſtalten der rijke Natuur wenken om ſtrijd den nabootſenden Kunſtenaar, om derzelver geſtadig afwisſelend gelaat, zo veel de Kunst toelaat, ten naauwkeurigſten uit te drukken; allen bieden zij hem, in heuren bijzonderen aart, ſchoonheeden aan, die, elk op heurzelve, op eene bijzondere wijze, den geest verrukken, en geene onderlinge vergelijking aan het nadenkend oordeel vergunnen. Immers, hoewel de Natuur in alle deze opgenoemde verſcheidenheeden een geheel verſchillend gelaat toone, 't welk wij, ons betrekkelijk gevoel raadpleegende, of bevallig, of verrukkend, of verheven, of ſtaatig, ja ſomtijds droevig en ſchrikkelijk noemen; in dit alles, hoe onderſcheiden deszelfs uitwerkſel ook op het gemoed des beſchouwers zijn moge, heerscht toch eene doorgaande, aan alle die verſchillende indrukſelen gemeene, eigenſchap, welker kenmerk, in het algemeen, *ſchoonheid* genoemd wordt. Schoon is de vreedzaame, ſchoon de ontroerde, ſchoon de koesterende, ſchoon de verkleumende Natuur.

Maar, daar het oirſprongsbeeld, 't welk de Schilder navolgt, deszelfs geheel voorſtellingsvermogen bezig houdt, kan het niet anders, of zijne nagebootſte Natuur moet het eigen kenmerk van derzelver voorbeeld draagen, en het zelfde uitwerkſel op het gemoed des beſchouwers te weeg brengen. De nagebootſte Natuur deelt uit eigen aart in het min of meer bevallige van derzelver oirſprongsbeeld; doch het is 'er verre af, dat het minder bevallige aan de waardij der nabootſende Kunst iets hoegenaamd ontneemen kunne. Bijaldien de navolging ſlechts getrouw en waar zij, neemt de kunst in verdienſte toe, naar maate het voorwerp moeijelijker na te bootſen is, en een grooter kunstvermogen tot deszelfs nabootſing vereischt.

Driewerf heeft de groote Kunstſchilder PREVOST ons reeds het gelaat der Natuur, in geheel onderſcheidene geſtalten, voorgeſteld. Wij hebben hem de lagchende Lente in de bloemrijke *Tuillerien*, den warmen Zomer in de broeijende onweêrslucht boven het uitgeſtrekte *Londen*, den rijpen Herfst in de bergen en valeijen die het oude *Rome* omringen, zo waar als ſchilderachtig zien nabootſen. Thands heeft deze Kunſtenaar, den onnagaanbaaren arbeid, die 'er in de nabootſing van zo verſchillende hartstogten der Natuur gelegen is, verſmaadende, en, langs een ongebaanden

weg,

weg, eene, der Kunst nog vreemde, vlucht neemende, de Stad AMSTERDAM, zo als dezelve zich, van den *Montelbaans* Toren, bij eenen beſneeuwden Winter aan het oog voordoet, gedacht, en het Tafereel, dat zijne rijke verbeelding hem voor den geest ſchetſte, met al de waarheid der, geduurende zijne beſchouwing afwezige, kwijnende Natuur verrijkt.

Stout en grootsch kan men deze Onderneeming van den Schildergeest met volkomen recht noemen, als men in aanmerking neemt de eentoonigheid van dit nieuw character der Natuur, waaraan hij in dit Kunstgewrocht zijne krachten heeft willen beproeven, welke hij heeft durven navolgen, en, tot zijn' roem, zo meesterlijk heeft daargeſteld. Echter, daar alle de hier boven opgenoemde Panoramiſche Tafereelen van dezen getrouwen Nabootſer der Natuur in bevalliger Jaargetijden zijn voorgeſteld, zij men bedagt, dit Winter-tafereel der Stad Amſterdam geenszins met de overige in vergelijking te brengen, en daarna tegen elkander te willen beoordeelen; zijnde dit Tafereel, wat de gronden der Kunst betreft, (bij v., juiste tekening van gebouwen, geestigheid van ſtoffagie, waarheid van kleur, enz.) wel aan de vòorigen in alles gelijk; doch, buiten deze gelijkheid in het punt van ſchilderkunſtige bewerking, is deze eene Panoramiſche nabootſing der Natuur, welke, thands nog eenig in heure ſoort zijnde, geheel op zichzelve ſtaat, en ook als zodanig beſchouwd en beoordeeld moet worden; daar deze met de voorige Panoramiſche Voorſtellingen, welke ons bereids door dezelfde kunstrijke hand medegedeeld zijn, te willen vergelijken, het zelfde ware, of men eene Zee met een' Tuin, eene Redevoering met een Gebouw, een Treurſpel met eene Opera zoude willen gelijk ſtellen!

Het komt hier dus, bij de beoordeeling der overgroote Kunst, welke in dit nieuw Schilderwonder heerscht, niet te ſtade, dat men in de Natuur zelve den groenen Zomer de voorkeur boven den barren Winter geeve; maar de vraag is hier alleen: heeft de Schilder, in gevolge zijner ſtoute keuze, den barren Winter derwijze nagevolgd, dat wij, met eene inwendige overredende toeſtemming, moeten erkennen, dat hij zich hierin weder als een allergetrouwst Navolger der Natuur doet kennen?

De Stad doet zich omtrend den middag voor den be-

ſchouwer op; eene flaauw doorbreekende Zon; voortkomende uit eene bewolkte en nevelachtige lucht, verlicht eenige weinige plaatſen. Alle de daken, bruggen, boomen, zijn door eene zwaare, en, naar het ſchijnt, kort te vooren gevallen ſneeuw overdekt, die, in het water der grachten, dat nog door geene genoegzaame vorst om de ſneeuw te kunnen draagen, beſchoten is, geſmolten zijnde, den vindingrijken Kunſtenaar gelegenheid verſchaft, om het water, door eene krachtige kleur, tegen de dik en wit beſneeuwde grachten en bruggen te doen uitkomen, en, onderſteund door de ſchoone masſa der regtopſtaande muuren en gevels der huizen, het licht en bruin des Tafereels te doen uitmaaken.

Alles is juist en kundig getekend, vrij en fiks geſchilderd; de ſtoffagie, naar het ſaiſoen en den ſtond des dags, met oordeel, vernuft en waarheid gekozen, en het kenmerkende der inwooners, als ook derzelver gebruiken, naauwkeurig in acht genomen. De Kleur is eenvoudige waarheid; het geheel onverwig; de kracht op den voorgrond, en in geduurig afneemende tusſchentoonen van kleur naar den Gezichteinder, niet min treffelijk dan in de voorgaande Panoramiſche Tafereelen, bij welken wij deze kunst-uitdrukking bereids, met grond, als opmerkingwaardig aangeweezen hebben. De Lucht is effen en dampachtig, en ſchijnt zich, na de kortlings uitgeworpen ſneeuw, te herſtellen en op te klaaren.

Uit dit een en ander blijkt den oplettenden Leezer ten duidelijkſten, dat de juiste bepaaling der regte waarde van dit uitmuntend Kunstwerk, dat, in moeijelijkheid van bewerking en diepe ſtudie der Natuur, alle de voorige nog verre overtreft, min de taak is van den Schrijver, dan van den gevormden en ervaaren Kunſtenaar, die, doordrongen van de waarheeden der Natuur, en met Kunstgevoel bezield, bij herhaalde beſchouwingen, telkens te vooren nog onopgemerkte naauwkeurigheeden en nieuwe ſchoonheeden zal ontwaaren, welke onmogelijk door middel eener Beſchrijving, hoedanig men die ook mogte onderneemen, aan de ziel zo krachtig en juist kan medegedeeld, als wel bij de beſchouwing van het voorwerp zelve gevoeld worden. Na al hetgene aangeſtipt te hebben, wat der beſchrijvende penne mogelijk was van dit voortreffelijk Kunstſtuk aan te teekenen, hoopen wij dat de kunstminnende Leezer hiermede genoegen nee-

neemen zal, en bij de beſchouwing, onze beoordeeling herdenkende, overtuigd worden, dat wij dit onſterfelijk werk van den Grooten PREVOST naar waarheid beoordeeld, en aan het kunſtlievend Publiek, immers zo veel de eenvoudige aanſtipping van deszelfs meest in 't oog vallende ſchoonheeden zulks toeliet, hebben doen kennen.

AANMERKINGEN EN WAARSCHUWINGEN, RAAKENDE DE VOLKSVERHUIZING NA NOORD-AMERIKA.

(Vervolg en ſlot van bl. 296.)

Naast het hoofdartikel, onder de leevensmiddelen, het Indisch koorn, mogen wij de Rijst rangſchikken. De Carolijnſche is voortreffelijk, doch haar teelt ſchroomlijk verderflijk, als wordende geplant of op rijen, in wier tusſchenruimten het water moet binnengelaaten worden, en de planter geſtadig door deeze kleine kanaalen waaden, met zijne beenen half in 't water, en het overige van zijn lichaam aan de zonneſtraalen blootgeſteld; of in moerasſen, waarin hij aan de zelfde ongemakken onderhevig is. Negers alleen doen dit werk, en 't is inderdaad de eenige hoegenaamde bezigheid, met welke geen Blanke, in eenig gedeelte der Vereenigde Staaten, iets mag te doen hebben. Of dit eenig artikel een zoo eerloos bedrijf, als de Slaavenhandel, waardig zij, zal, denk ik, eenpaarig met Neen beantwoord worden. De andere artikelen, meestal voor den uitvoer beſtemd, zijn tabak, een zeer wisſelvallige plant, lompen, potasch, terpentijn, pek, teer, indigo en katoen. Alle deeze, behalven Rijst, zijn natuurlijke voortbrengzels des lands; en, gelijk BUFFON, in zijne *Natuurlijke Historie*, aanmerkt, „ dat ieder land, „ elke graad van luchtsgeſteldheid, zijne bijzondere ge„ wasſen heeft," ſchijnt de Natuur alle uitheemſche gewasſen met het jaloersch oog eener Stiefmoeder te beſchouwen. Garst, bij voorbeeld, tiert niet zoo goed als tarwe, erwten niet beter dan garst; maar de rogge is goed, hoewel de oogſten niet rijk zijn. Perziken zijn zeer menigvuldig in de Zuidelijke Staaten, doch op verre na niet zoo ſmaakelijk als de Europiſche; die af-

vallen zijn niet goed voor Varkensvoeder, of om ter markt gebragt te worden, of om 'er zoogenaamden Perzik-brandewijn van te ſtooken. Van hier dat 'er meer Boomgaarden uitgerooid worden, om 'er Indisch koorn te planten, dan 'er nieuwe worden aangelegd. De appelen en peeren zijn goed; maar wat de tuinfruiten aangaat, als kruisbeziën, abrikoozen enz., deeze worden zelden rijp. Aardappelen en raapen zijn goed; doch vermits zij alleen voor de tafel dienen, en het vee liever koornbladen eet, zal het menigvuldig planten van dezelve geene rekening geeven.

De voornaamſte artikelen van de voortbrengzelen der Amerikaanſche Staaten heb ik nu aangeweezen; en de Europeaanſche landman zal gemakkelijk begrijpen, dat het zoo goed als onmogelijk is, zelfs in gevalle hij zijne oude hebbelijkheden afleggen, en zich naar het landsgebruik kan ſchikken, door den landbouw rijk te worden. Geen voorbeeld van een Engelſch' landman is mij bekend, die gelukkig geſlaagd is; maar veelen, die geld en moeite verloren hebben.

Naa dit alles zullen de Leezers opheldering verlangen, hoe het zij toegekomen, dat de bevolking der Vereenigde Staaten telkens is aangegroeid, en nog blijft toeneemen, in ſpijt van alle deeze nadeelen; hieraan zal ik tragten te voldoen.

Twee tegengeſtelde neigingen waren 'er, ten allen tijde, in de menſchelijke natuur aanweezig: zucht tot nieuwigheid — en gehegtheid aan lang gevestigde hebbelijkheden. Het laatſte is het gevolg van ruime omſtandigheden en gewoonte, of opvoedinge, die hebbelijkheden voortbrengen. Vooral heerscht dezelve bij lieden van een middelmaatig verſtand, en vastgeſtelde en leerſtellige beginzelen. Zij boeit den mensch aan een zeker getal gewoonten, die zij als 't ware bij erfenis hebben overgenomen; en daarin, als de zijdeworm in de gevangenis van zijn eigen maakzel, omwonden, vergenoegen zij zich met regelmaatig leerſtellig, en, indien ik mij zoo moge uitdrukken, werktuiglijk gelukkig te zijn. Voor hun is het genoeg, op den zelfden grond te blijven, alwaar de Natuur hen 't eerst geplaatst heeft. De eerſte der gemelde neigingen is gegraveerd in de nieuwsgierigheid, welke in 't verſtand van iedereen' meer of min inkleeft; zij wordt de heerſchende drift des vuurigen Ontwerpſmeeders, en is de *ignis fatuus*, die

die de verbeeldingskragt der woelenden en ongevestigden van geest telkens lokt en op den doolweg brengt, die, even als de *Atheners*, hunnen tijd ſpillen met *wat nieuws te hooren*. Deeze geſteldheid maakt de ziel onbeſtendig, door haar van gezette genietingen in eenen doolhof van ingebeeld geluk te voeren; en wanneer zij eenmaal in het grensloos veld der beſpiegelinge zich heeft begeeven, laat zij, in haar vlugtig zoeken na nieuwe beuzelingen, en haar huppelen van de eene halfvoltooide proefneeming op de andere, de gezonde grondregelen der rede en de koelzinnige voorſchriften der waarheid agter zich. De laatſte deezer hebbelijkheden maakt eene dus genoemde zwervende geaartheid uit, en is eene der groote oorzaaken des aanhoudenden toevloeds van Vreemdelingen na de Vereenigde Staaten. Duizenden zijn derwaarts gelokt, door valſche opgaven en misleidende hoop; veelen zijn met het geld hunner ſchuldeiſcheren gevlugt, of om de ſtraffe te ontgaan, met welke de hand der Wet, tegen hunne misdaaden opgeheven, hen dreigde te treffen. Onder deeze onderſcheidene klaſſen van menſchen is het eigenaartig zich te verbeelden, dat 'er veelen zullen geweest zijn, die het bedwang der beſchaafde zamenleevinge verfoeiden, vooral de oneerlijken en kwalijkgezinden, wien het onbeteugeld leeven der Wilden vermaakelijk dunkt. Van dien aart zijn veelal de agterlanders (*), die de eerſte boomen doen vallen, en ellendige hutten bouwen, naauwelijks toereikende tot eene ſchuilplaats voor het vee. Niet beter zijn zij inderdaad dan de oorſpronkelijke *Amerikaanen*, welke zij in manieren of in geaartheid vervangen. Te lui zijn zij om het land te bouwen, en laaten hun leevensonderhoud voornamelijk op de jagt aankomen. Deeze voorhoede wordt binnen korten tijd van eene tweede bende gevolgd, een weinig beſchaafder van zeden; zij koopt voor eene kleinigheid de verbeteringen der eerſte bezitters, die wederom dieper in de bosſchen doordringen, en ſoortgelijke werkzaamheden van nieuws onderneemen. Die van de tweede bende bebouwen gemeenlijk eene kleine plek gronds, en bouwen eene beter ſoort van verblijf, blokhuizen genaamd, naar de blokken hout, van welke zij ge-

(*) VOLNEIJ en WELD bevestigen op de volledigſte en duidelijkſte wijze deeze opgave.

gemaakt zijn, die zij met de ſtevigſte aarde bepleisteren, welke zij kunnen vinden. De eerſte zwaarigheden eener Volkplantinge dus te boven gekomen zijnde, verſchijnt 'er eene derde bende, en koopt van de tweede, die in de voetſtappen der eerſte treedt. De laatstkomenden zijn doorgaans werkzaame lieden, en houden een vast verblijf; hoewel men niet zelden zeven of acht onderſcheidene eigenaars ontmoet, die niet langer dan drie of vier jaaren in het bezit der landen blijven. Wanneer iemant, tot blijven gezind, en van een werkzaamen aart, eigenaar wordt, begint hij in goeden ernst het land te zuiveren, en wanneer hij tot een beſtaan voor zichzelven en zijn gezin gronds genoeg bezit, vergroot en verbetert hij, of bouwt een gemakkelijker huis. De fraaiſte deezer wooningen zijn van balken of gemetzeld. De eerſte zijn gemaakt van balken, aan de einden gekeept en in elkander gevoegd; de tusſchenruimten worden met mosch, ſtroo of gras gevuld, en met aarde bepleisterd. Het dak is gemeenlijk van bast van boomen, of van planken. De ſchoorſteen, indien 'er een zij, is een hoop ſteenen; indien 'er geen ſchoorſteen zij, wordt het vuur op den grond geſtookt, en, om doortogt te geeven aan den rook, eene opening in het dak gelaaten. Zomtijds laat men ook eene opening in den wand om licht te geeven, die, bij ſlegt weder, met een luik wordt geſlooten; ook heeft men wel ſlegts twee deuren tegen elkander over, van welke die aan de windzijde geſlooten wordt gehouden, en de andere, om voor een venſter te dienen, openſtaat. In alle jaargetijden moet 'er vuur geſtookt worden, als zijnde de rook noodzaakelijk ter weeringe van de zwermen Muskiten en andere Inſekten, van welke de bosſchen krielen; de zelfde voorzorge moet ook dienen, om het Vee tegen dezelve te beſchermen, naardien het, van die Inſekten geſtoken zijnde, zich boschwaarts begeeft en wild wordt. Een ſmeulend vuur van groene bladeren en klein hout, 't welk veel rook geeft, wordt digt bij de plaats en boven den wind aangelegd, alwaar het den nacht moet vertoeven. Zodanig zijn de verblijfplaatzen der tweede en derde bende; en niets akeliger kan men zich verbeelden. Meer of min fraai en ruim zijn zij egter, naar gelange van den ſmaak en de zedelijke geaartheid des bewooners; indien hij lui zij, vergenoegt hij zich met den eerſten ruwen aanleg; indien werkzaam, zoodra hij eene genoegzaa-

me

me uitgeſtrektheid lands heeft gezuiverd, vergroot hij zijne hut, of bouwt eene andere op een gelegener plek. Indien hij geld hebbe, en een ſtroomend water, bekwaam om een zaagmolen aan den gang te houden, zaagt hij van de boomen, welke hij dagelijks doet vallen, planken, met welke hij de buitenzijde van zijn huis bedekt; de binten, dakſparren, en de verdere deelen van het geraamte, zijn vrij wel getimmerd; en dit, met dakſparren gedekt zijnde, maakt een dus genoemd volkomen huis uit. Ook bouwt men wel een ſchuur, een ſtal en veehok. Op het eerſte aanzien van deeze wooningen kan men ligt over de onderſcheidene trappen van voorſpoed en nijverheid der eigenaaren oordeelen. Aldus van lieverleede verandert welhaast het gelaat des aardrijks; bebouwde landen vervangen nuttelooze bosſchen.

De *Amerikaan*, van de gerieflijkheden des Europeaanſchen landmans onkundig, en alleenlijk leezende of hoorende verhaalen, 't geen de Nieuwspapieren vermelden, aangaande de overtreffende zegeningen, die zij genieten, boven de bewooners van alle andere landen op het gelaat des aardbodems, gelooft dat onafhankelijkheid en geluk elders niet te vinden zijn; hij is over zijnen ſtand voldaan, en gewoon aan de geesſels van het klimaat en het ſlaafſche van zijnen arbeid. De Europiſche Emigrant, daarentegen, die van eene verſchillende orde van zaaken getuige is geweest, is een prooi van verdriet, teleurſtellinge en wanhoop; en 't zij aan moed of aan geld gebrek hebbende, 't welk hij aan onvoordeelige ontwerpen heeft verſpild, om hem na zijn Vaderland te doen terugkeeren, leidt hij een groeiend leeven, alwaar zijne dwaasheid, ligtgeloovigheid of gierigheid hem geplaatst hadt, en verkwijnt in een rustloos beſtaan. Zijne kinderen, egter, indien zij in het land geboren, of in hunne vroege kindsheid derwaarts zijn gevoerd, genieten het voordeel van onkundig te zijn dat 'er een ander en beter Gewest op den aardbodem is, bevredigen zich met hun lot, en tragten niet na beter. — Eén geſlagt is genoeg, om den *Europeaan* in een *Amerikaan* te herſcheppen, met alle zijne hebbelijkheden, gewoonten en vooringenomenheden.

Deeze, behalven de natuurlijke middelen der voortplantinge, zijn de voornaame oorzaaken van den aanwas der bevolkinge en beplantinge in de Vereenigde Staaten; en zij zullen blijven toeneemen, in ſpijt van alle deeze

nadeelen. Want, indien de zwervende *Arabieren*, in hunne zucht tot onafhankelijkheid en onbepaalde vrijheid, te vreden zijn in eene woestijn zonder kruiden of water, en vlakten van dor zand, alwaar geene verkoelende ſchaduw den ſmagtenden, hijgenden en bijkans ſtikkenden Reiziger lokt, kan het ons niet vreemd dunken, dat 'er menſchen van ſoortgelijke geaartheid gevonden worden, die verlieven kunnen op een land, 't welk, hoewel op verre na niet een paradijs der waereld, de wildernisſen van *Afrika* zoo verre te boven gaat, als het zuiden van *Engeland* de ruwe, akelige en guure noordlijke ſtreeken van *Schotland* overtreft.

BEACON.

HOOFDZAAKELIJKE INHOUD VAN EEN NIET ALGEMEEN VERKRIJGBAAR BELANGRIJK WERKJE VAN DEN HEERE A. P. TWENT, GETITELD: WANDELING NA DE ZEEDUINEN VAN WASSENAAR TOT DIGT AAN SCHEVENINGEN.

In den morgenſtond van 2 October 1805 ſteeg de Heer TWENT te paard te *Waſſenaar*, verzeld van W. J. BIJERBERGEN, Opziener over de Helmplantingen in het Zeeduin van *Katwijk* tot aan *Scheveningen*; een man, zoo door zijne geboorte in dien oord, als amptshalven, met het lokaal wel bekend. Twee redenen waren de drijfveer van dit togtje: de eene, te onderzoeken, of 'er in dit Zeeduin ſchaapen gehouden, en hetzelve daartoe zou gereed gemaakt kunnen worden; of men niet de helmplanting allengskens zoude kunnen weeren, immers verminderen (*). Langs de hofſtede *Rijksdorp* reeden zij Noordwaarts in eene begroeide *Pan*, toebehoorende aan den Heere van *Waſſenaar*, en dus geen Domein van het Land, gelijk de Pannen, die vervolgens vermeld worden; zijnde eene vlakte of laagte in de duinen, *Berkheij* genaamd, omtrent honderd morgens in den omtrek beſlaande, met een weinig, doch zeer ſchraal, houtgewas begroeid, en voorts met haazegras, biezen, harrebosch of duinwilg, en ook op veele plaatzen met mosch. Water vindt men 'er niet, zelfs niet zints drie jaaren; iet zeldzaams, daar men het 'er, zedert de vroegſte tijden,

(*) Blijkens een' eigenhandigen Brief van gemelden Heere TWENT, zijn 'er aan de Helmplantingen op de Duinen, in de tien jaaren, alleen bij *Delfland*, voor omtrent *f* 120,000-:- of voor omtrent *f* 12,000-:- 's jaars beſteed.

den, in den zomer altoos plagt te ontmoeten, en zulks wel, ſchoon de zee hier niet laager dan voorheen loopt.

Tot het weiden van ſchaapen is deeze Pan, waarin voorheen jong vee plagt te loopen, zeer geſchikt, mids dezelve, bij droog weder, alvoorens afgebrand worde, ter bekominge van bemesting en nieuw gras; terwijl tevens de drie volgende zwaarigheden niet moeten uit het oog verloren worden: dat 'er, bij groote droogte, vooral in den beginne, gebrek aan voedzel kan ontſtaan, omdat deeze gronden niet geheel beſlagen, en zeer hard van bodem zijn; dat bij zwaare regens, en daardoor ontſtaande vogtigheid van den grond, dezelve zeer gevaarlijk is voor de ſchaapen om ongans te worden; en eindelijk, dat het dagelijksch heen en weder trekken der ſchaapen, in de korte dagen, ongemakkelijk, en in den zomer voor hun te vermoeijende is; — zwaarigheden, egter, die weggenomen, immers zouden kunnen verminderd worden: de eerſte door toeneemende beweiding, de tweede onder het beleid eenes kundigen herders, en de derde, wanneer iemant, in de nabuurſchap woonende, een koppel ſchaapen derwaarts zondt, of ook wel door 'er eene hut op te ſlaan en de weide te omheinen.

Nu reedt de Heer TWENT wederom na de hoogte. Tot zijne verwondering vondt hij aldaar zagte, hellende, onlangs aangeſtovene vlakten, zommige van welke, naar giſſing, niet minder dan veertig Morgen beſloegen. Een verwonderlijk verſchijnzel inderdaad, op de hooge plaatzen van het Zeeduin zodanige vlakten te ontmoeten, door de Natuur, in zeer korten tijd, geſormeerd — vlakten, in gedaante gelijk aan een effen ſtrand, hetwelk, droog zijnde, door den wind wel verſtuift, doch effen blijft. Aan het onlangs ontſtaan deezer vlakten valt geen twijfel, deels door de verzekering van des Heeren TWENT's gids, dat men hier voorheen hoogten en laagten hadt gevonden; deels om de natuur des gronds, zijnde volſtrekt raauw, zonder eenige begroeijing; terwijl bovendien de zagtheid van het zand bewijst, dat hetzelve op diepere plaatzen is aangeſtoven. „ Wanneer men nu opmerkt," deeze zijn des Schrijvers eigen woorden, „ de verbazende uitgebreidheid van den grond der duinen, die nutteloos ligt langs Hollands ſtranden; wanneer men daarbij nagaat, dat, bijaldien die tot eene vlakte konden gebragt worden, 'er geen twijfel is, of men zoude die nuttig kunnen doen worden tot beweiding van ſchapen; daar het bewezen is, dat alle zanden nuttig kunnen zijn, hoe ſlegt ook van aard, indien dezelve maar tot ſtilte kunnen gebragt worden, of, om beter te zeggen, dat de winden hun niet in geduurige beweging houden; dat deze verſtovene zanden ook verre zijn van onder de ſlegte te kunnen gerangſchikt worden, maar wel het tegendeel bewezen wordt, door het ſpoedig groeijen van hazegras, helm, en andere planten, dikwils

wils op de grootſte hoogten, indien het maar opgeſtoven los zand is; ik zeg, bijaldien men dit alles nagaat, moet men dan niet toeſtemmen, dat het wenſchelijk ware, dat 'er een middel konde gevonden worden, om dezen thans, zoo verre derzelver product betreft, nutteloozen grond te doen ſtrekken tot een wezentlijk nut, en een, voor velen in ons Vaderland, onbegrijpelijk voordeel?"

Dat zulk een hooge grond des zomers geen vogt zoude kunnen houden, is niet te vreezen; wel, indien dezelve ſlegts vier of vijf Morgen befloeg; niet, egter, wanneer men zich eene vlakte verbeeldt van meer dan een half uur gaans breed, en eenige uuren lang, alwaar men dus even min voor droogte als op andere hooge landen heeft te duchten; terwijl het bovendien zeer mogelijk is, dat in het midden van zodanig eene vlakte laagten zullen gevonden worden, uit welke het water zal moeten worden afgeleid.

Ten bewijze van de mogelijkheid der gelijkmaakinge van zodanige aangeſtovene vlakten, beroept zich de Heer TWENT op eenige Aanteekeningen wegens het beplanten van duinen op *Raaphorst*, in den jaare 1800 gemaakt, welke wij, als niet voegzaam voor verkorting vatbaar, woordelijk hier zullen overneemen.

„ Men weet, (zoo ſchreef de Heer TWENT aldaar) hoe „ ongelukkig, in korten tijd, landerijën langs duin over„ ſtoven zijn geworden. Een ieder, die de zeeduinen op verſcheiden tijden heeft bewandeld, is overtuigd, „ hoedanig die jaarlijks op plaatſen, daar geen helm- of „ ſtrooplantingen gedaan worden, afwisſelen in hoogten en „ laagten. — Een ieder, die den zanddijk tusſchen *ter Heide* en den *Heemraadſchuur* bij *'s Gravezande* langs ſtrand „ gezien heeft, weet, wat men daar te weeg heeft gebragt, „ met riete heiningen, ſtroo- en helmplanten, en wat men „ mogelijk daar nog meerder zoude hebben kunnen doen.

„ In den jare 1757 wierd een gedrukte Memorie door een „ aangelanden aldaar uitgegeven, die toen reeds aanleiding „ gaf om dit werk beter te kunnen beproeven. Ook wordt in „ het Rapport der Commisſie over de Duinen, nu uitgekomen, van een andere plaats een zeer veel bewijzende aan„ haling gedaan.

„ Reeds lange is het bewezen, dat, wanneer men zorg„ vuldig acht geeft, om op raauw duin de voorgemelde helm„ of ſtrooplantingen te doen, bij opkomenden wind, het zand „ vervoerd wordt van de raauw gelaten plaatſen, langs de op„ pervlakte, en, wederſtand vindende, zich aldaar nederzet „ en ophoopt. — Wanneer men nu de laagten van zooda„ nige plaatſen, daar men het zand naar toe wilde gevoerd „ hebben, met ſtroo, lugtig beplantede, hetwelk een zeer „ geringe kosten is, en men liet dan bij zoodanigen wind, „ als men daartoe noodig had, de hoogten, daaraan gelegen,

„ raauw

„ raauw maken, en des noods eggen, dan kan men, zoo ik
„ meen, verzekerd wezen, dat zeer spoedig de plaatsen, met
„ stroo geplant, vol zullen gestoven zijn. — Zoodra dit
„ plaats heeft, zal men moeten zorgen, dat 'er onverwijld op
„ zoodanige plaatsen wederom nieuw stroo geplant wordt,
„ en dit moet herhaald worden, tot dat men de begeer-
„ de hoogte bereikt heeft; maar men moet vooral wel
„ zorgen, dat men, met spoedige verandering van den wind,
„ het raauw gemaakte met rijzen of andere ruigte dekke, om
„ het zand naar geen verkeerde zijde te doen stuiven: en, om
„ de gevaarlijkheid daarvan tot oorzaak van schade voor te
„ komen, moet een eigenaar dit niet ondernemen, dan met
„ een zekerheid van goed toeverzicht, en dan kan hij vast-
„ stellen, dat hij, met geringe kosten, een ongelijke streek
„ duin vlak en effen kan maken. De mindere ongelijkheid,
„ die 'er met stuiven overblijft, kan door spitten gelijk ge-
„ werkt worden. Daar blijft alleen deze zwarigheid over,
„ dat het afgestoven duin veel onvruchtbaarder is, en dus
„ meerder zorgs en tijds vereischt tot vruchtbaarmaking.

„ In hoeverre dit middel nu van nut zoude kunnen wezen
„ in het zeeduin, langs onze kusten, daarover kunnen kundi-
„ ger lieden oordeelen; als ook, of men daardoor, met 'er
„ tijd, niet meerder zou kunnen slagen, dan met het vermeen-
„ de grooter vlak der hoogten en laagten; en of men tot het
„ oogmerk der schapehoeding op dit duin niet spoediger
„ zoude kunnen geraken, wanneer het meeste en daartoe be-
„ kwaame duin tot zoo na mogelijke vlakten gemaakt was,
„ en daardoor niet minder door de schapen afgetreden en spoe-
„ diger tot schapeweiden kon geformeerd worden; en of dit
„ dan door den tijd zelve niet de aanmerkelijke kosten
„ der gewoone helmplanting voor altoos zoude kunnen ver-
„ minderen, als men dan die gemaakte vlakten kon begroeid
„ krijgen, al was het maar met heij; dit alles is buiten het
„ bestek dezer aanteekeningen; maar dit is zeker, dat, oor-
„ deelt men deze onderneming uitvoerlijk en nuttig, dezelve
„ nimmer moet begonnen worden, dan in het begin bij klei-
„ ne gedeelten, met de grootste voorzigtigheid, en onder
„ zeer goed toeverzicht.

„ Men heeft aan zekere plaatsen van Holland het strand zeer
„ veel met paarden geëgd, om daardoor het anders, bij ebbe
„ veelal natblijvend zand, spoediger te doen droogen, om
„ naar den gemaakten dijk, daar langs, door den wind te
„ kunnen vervoerd worden.

„ Wanneer nu dit gedaan wordt op tijden, dat 'er geen
„ wind waait, is het nutteloos; en het is zeer nadeelig om dit
„ te doen, als de wind van land waait, ook als 'er niet tef-
„ fens opgepast wordt, om het aangestoven zand langs den
„ dijk door planting te bewaaren, en, volgestoven zijnde,

„ da-

„ dadelijk nieuwe aanplantingen te maken; — als het eggen „ ook gefchiedt door *één* ſpan paarden op een *lange* ſtreek, „ dan kan men de moeite ook verlooren rekenen, omdat de „ grond niet op een reep, de breedte der egge beſlaande, „ moet losgemaakt worden, maar op een grooter vlakte of „ breedte, om wezentlijk nut te kunnen doen.

„ Dit is genoeg om te doen zien, dat de nuttigſte zaak, door „ het beste middel ter proef gebragt, doch verkeerd werkſtel„ lig gemaakt, niet alleen nutteloos, maar ook nadeelig kan „ worden.

„ En daarom, wilde men een proef in het zeeduin daarvan „ nemen, zoude (onder verbetering van mijn denkbeeld) on„ der anderen in het oog gehouden moeten worden:

„ Die te nemen op zoodanige plaatſen in het middelſte ge„ deelte, en op plaatſen, alwaar men, bij een verkeerden uit„ ſlag, daarvan zelfs geen nadeel zou kunnen hebben.

„ Geen groote partij daarvan te ondernemen, alvorens de „ mogelijkheid en nuttigheid daarvan bewezen was; zoo digt „ mogelijk bij bewoonde plaatſen, om, met het meeſte gemak „ en de minſte koſten, door arbeiders, jongens en meisjes dit „ te kunnen laten doen.

„ Ook om de ruigte, de vuiligheid, ja het grom van viſch, „ of andere bemisting, op zoodanig een gemaakte vlakte te „ bekomen, bij Zeedorpen, te meer aldaar, omdat daar ge„ meenlijk gebrek aan land is, en door het gebruik daarvan „ de ſpoediger verbetering te bewerken, en om dus ook nog „ zoo veel meer tot een aanmoedigend voorbeeld te kunnen „ dienen.

„ Een braaf en vertrouwd arbeider tot opzichter te nemen, „ en aan hem boven zijn daggeld eene præmie te beloven, „ bijaldien hij het aangenomen terrein gelijk heeft doen „ ſtuiven.

„ Zoo veel mogelijk te kiezen, tot den aan te wijzen grond, „ eene hoogte rondom met laagten, of eene laagte rondom „ met hoogten, om met alle winden te kunnen werken.

„ Wel te zorgen, dat 'er altoos een goede voorraad van „ ſtroo, oud of ſlegt riet, rijzen, droog aardappelenlof, of „ andere ruigte, in voorraad is.

„ Den arbeider wel te onderrigten, dat hij, bij genoegza„ men wind, de plaatſen, die afſtuiven moeten, goed bloot „ maakt, en met eggen of ander gereedſchap, of, als de groot„ te of ruimte van den grond dit toelaat, met een of meer „ paarden, bij aanhoudenheid los werkt, om het ſtuiven „ ſpoediger en gelijker te bevorderen. — De plaatſen, die „ op moeten ſtuiven, met ſtroo bezet, en, zoodra dit vol„ ſtoven is, wederom aldus beplant, vooral wel zorgt, dat, „ bij verandering van wind, de verkeerd afſtuivende plaat„ ſen ten eerſten zoo veel gedekt worden, dat het ſtuiven

„ be-

„ belet wordt; tot welk werk, en tot de ſtrooplanting, kin-
„ deren kunnen gebruikt worden met de arbeiders, en zeer
„ waarſchijnlijk, wanneer de mogelijkheid door een proef be-
„ wezen was, zoude dit werk zeer gemakkelijk, vooral in de
„ nabijheid der Dorpen, aan te beſteden zijn; te meer, om-
„ dat dit in den winter meest te pas zoude komen, en dat
„ het dubbelde nut daar nog uit zoude geboren worden, dat
„ 'er zeer vele menſchen een beſtaan door zouden verkrij-
„ gen."

Uit het hier geſtelde leidt de Heer TWENT het gevolg af: deels, dat het beoogde nut der Schaapeweiderijen zoude kunnen bereikt — deels, de voor *Rhijnland* zoo kostbaare helmplanting aanmerkelijk verminderd worden. Dit zoude door het voorgeſtelde middel kunnen geſchieden, of ook wel, door eenvoudig de hoogten kaal te houden, en de laagten met ſtroo te beplanten, tot dat het oneffen duin in eene evengelijke vlakte was veranderd: waarnaa men, door eene eenpaarige ſtrooplanting, en den groei van haazegras, mosch, heide, duinwilg, bergknop, en andere aan het duin eigene, of door kunst daar in gebragte planten, voor de ſchaapen geſchikt, het veld met eene korst bedekkende, hetzelve welhaast in goede Schaapeweiden zoude veranderen. Dit zou ten gevolge hebben, dat men door omheiningen, alsmede door het planten van boschjes, die, zonder eenige kosten, hier zeer wel zouden voortkomen, eenige plekken tot Teellanden zoude kunnen bereiden, herdershutten bouwen, alsmede ſchaapenſchuuren, waaruit de noodige mest voor de Teellanden verkreegen, of de vlakten tot beweiding zouden kunnen verbeterd worden. Dus doende, zoude men de verſtuivende kostbaare duinen al gaandeweg in vruchtgeevende vlakten kunnen herſcheppen, en zulks, meent de Heer TWENT, met meer zekerheids en mindere kosten, dan in een gedrukt Rapport van den jaare 1798 is voorgeſlagen; wordende hier eene elders gemaakte aanmerking herhaald, dat geenzins kan toegeſtemd worden, dat de meerdere daaling en klimming van den grond meerder nuttige oppervlakte zoude geeven; en waar tegen hier, als een proefondervindelijk bewijs, dat eene hooge duinvlakte ſpoedig begroeit, indien zij ſlegts in rust blijve, wordt aangevoerd, dat bij het graaven van het Kanaal te *Katwijk* door het duin, alwaar de ter wederzijden van dat Kanaal verwerkte zanden, en dus nog zeer los, in de valeien gebragt zijnde, met de aanweezende hoogten naderhand eene vlakte uitmaakten, en met ſtroo beplant zijn; tusſchen welke ſtrooplanting al ſpoedig opſlag van haver voortkwam, door de korrels, uit het ſtroo gevallen, die in October 1805 nog groeiden.

Om zich verder aangaande de mogelijkheid der gelijkſtuiving der duinen te vergewisſen, deedt de Heer TWENT eene

me-

menigte vraagen aan zijnen geleider, de antwoorden op welke hem van derzelver uitvoerlijkheid overtuigden, terwijl deeze hem, daarenboven, ſpreekende bewijzen voor oogen hieldt, dat zulks met dezelfde kosten zou kunnen geſchieden, die 'er nu moeten aangewend worden, om te beletten, dat de duinſtuivingen geene verbaazende verwoestingen der binnenlanden veroorzaaken, en op andere plaatzen hun eigen nuttig beſtaan van zeeweeringe niet vernielen; blijkende daaruit al verder, dat die gelijkmaaking zonder het minſte gevaar konde beproefd worden op zodanige plaatzen, alwaar men eene aanmerkelijke breedte van Zeeduinen vindt, en dus de bergketen, die aan zee en langs de binnenlanden ligt, op de gewoone wijze tegen het verſtuiven behoedt. Door de natuur der zaake zou, volgens den Heer TWENT, dit werk zeer ligt worden, naardien de meeste verſtuivingen Oost en West loopen, en, indien men de duinen aan zich zelven overliet, men jaarlijks vlakten en laagten tot duinen zoude zien verſtuiven, en ook het tegengeſtelde gebeuren. Tot een bewijs hiervan beroept zich de Heer TWENT op een verſchijnzel, welk wij, ten behoeve der minnaaren van onze Vaderlandſche Oudheden, hier wel mogen vermelden. Op eenen vlakgeſtoven grond vondt hij eene zekere hoogte, die nooit te vooren gezien was, en waarvan de oudſte lieden nooit iets gehoord hadden. Het was een klompje duin, draagende alle kenmerken van een zeer oud overgeſtoven huis, 't welk nu wederom bloot was geſtoven, en alle teekenen van een zeer hoogen ouderdom droeg. Geheugenis of aanteekeningen waren 'er niet voorhanden, dat daar ter plaatze ooit huizen of gebouwen geſtaan hadden. En hoewel dit geſtigt onder het zand begraaven, en dus voor de lucht bewaard geweest was, waren, egter, de ſteenen geheel vergaan, doch de kalkvoegen, van eene verbaazende hardheid, nog vast verbonden. Eenig ijzer, naar het zich liet aanzien van een Haardplaat, was insgelijks op eene verwonderlijke wijze verteerd, en door den tijd als uitgegeeten.

De natuurlijke werking van het zand bevestigt verder de mogelijkheid der meergemelde gelijkmaakinge. Bij alle winden zal men langs het ſtrand, hetwelk bij ebbe droog blijft, mindere of meerdere verſtuivingen hebben, en vlak zien liggen, tot dat het verſtoven zand wederſtand ontmoet, en zich daar tegen opzet. Van hier dat men langs dusdanige ſtranden zodanig eene rigting aan de aanwinning der verſtuivinge kan geeven als men verkiest, door het planten van ſtroo op de gronden, daar men de aanwinning begeert, en door acht te geeven, dat het volgeſtovene telkens wordt beplant. De Zanddijk bij *ter Heide* is op deeze wijze gehouden, en bij drooge zomers veel verbeterd. Ongelukkig is 'er het ſtrand te laag, en niet breed genoeg, dat het land geduurende de ebbe genoegzaam kon droogen; 't welk, egter, door het verhoogen en verbreeden der Hoofden

mag-

merkelijk verbeterd is. Nog sterker bewijs voor het gestelde ont moet men bij *Kalandsoog*, van de Groote Keten Noordwaarts tot voor *Kijkduin*, alwaar, door het planten van stroo en helm, niet slegts een dijk, maar geheele duinen zijn aangewonnen. Eene zonderlinge hoogte, om van daar een ruim uitzigt te hebben, heeft men, door dit middel, op *Staalduin*, in het *Westland*, verkreegen.

Hieruit volgt, dat 'er geene ongelijke hoogten ontstaan zullen, door het overstuiven van het zand, zoo lang het geenen tegenstand ontmoet. Ten blijke hiervan dient de uitgestrekte vlakte, aan den Hoek van Holland uit zee aangewonnen; zoodanig, dat zekere zoogenaamde *Watermast* — voor bijna eene eeuw, door het stranden van het aldaar gezonken schip geplaatst, nu een zeer vlak strand tot aan de zee heeft, hetwelk te voren bij eb nog eenige voeten diepte water had: en daar thans, hoezeer altoos droog, behalve bij hooge vloeden, nog geen duin op te vinden is, maar wel in tegendeel zeker daaraan gelegen duin, de Hompels genaamd, is weggestoven, en ook tot eene gelijke vlakte geworden." Zoo ziet men ook dikwijls, in een verstoven, vlak geworden duin, verhevenheden, verborzaakt door de wortels van duinwilg, helm of andere planten, die, het zand bedekkende, de verstuiving voorkomen; terwijl deeze hoogten verstuiven, zoo ras de wortels ontbloot of losgemaakt worden.

Insgelijks schijnt men hieruit te mogen besluiten, dat de heilzaame zeeweeringen van ons land, de duinen, haaren oorsprong zijn verschuldigd aan het opwerpen van vlakke zanden door de zee; en dat het zand, door beletzels, welke het ontmoette, zich opgehoopt en tot duinen geformeerd hebbende, datgeen, hetwelk lang genoeg bleef stil liggen, om 'er eenige begroeijing of beplanting te doen plaats hebben, in dien staat is blijven liggen. Eveneens zullen ook, in overoude tijden, de binnenduinen ontstaan zijn, wanneer de plaatzen, alwaar nu de duinen langs de zee zijn gelegen, niet anders dan plaaten of zandbanken waren.

Dat dikwijls geheele streeken duins door de zee wederom zijn verzwolgen, door het afneemen der stranden, heeft de ervarenis geleerd. Dit gebeurde, onder andere, ter plaatze, alwaar de dus genaamde *Capittelduinen* gestaan hebben, ten Westen van *ter Heide*, alsmede bij *Petten*, in *Noordholland*, en elders; zoodat men zich genoodzaakt heeft gevonden, de zeer heilooze gevolgen, welke daaruit zouden kunnen ontstaan zijn, door veel kostende kunstwerken te voorkomen, dienende om het verder afneemen der stranden te beletten. *Goëreede*, *ter Heide*, *Petten* en *Kijkduin* kunnen hier ten voorbeelde dienen.

Ten blijke der mogelijkheid van het aanwinnen van duinen,

op plaatzen, alwaar zulks dienſtig mogt geoordeeld worden, dient de Zanddam, welken men, in den voorleden jaare 1805, langs het ſtrand, bij het Kanaal te *Katwijk*, tot weering der zee, tegen den volgenden winter hadt gelegd, die, van buiten met ſtroo beplant, telkens, bij herhaalde beplanting, is verzwaard geworden; welke verzwaaring, door aanſtuiving alleen, in korten tijd nog merkelijk zoude kunnen toeneemen: uit hoofde, dat men hier een breed en hoog ſtrand heeft, 't welk bij ebbe lang droog blijft, en daardoor veel ſtuifzand kan opleveren. Wilde men een door de *ondervinding* beproefd middel te baat neemen, het planten van rietſchuttingjes aan de binnenzijde der zandweeringe, nog ongelooflijk meer zoude men de verzwaaring kunnen bevorderen.

De Heer TWENT, zijnen togt voortzettende, bereikte de Pan, *Bierlap* genaamd, een uitgeſtrekt ſtuk gronds, niet minder dan van honderd Morgen, een goed getal van welke, in weinige jaaren, door het geduurig hoeden van ſchaapen, in goede Schaapenweiden zoude kunnen veranderd worden, gelijk ook de boorden van het duin, daar om en aan gelegen. Het zelfde mag ook gezegd worden van eene nabuurige vlakte, *Maaijendal* geheeten; gelijk ook van de Pan, het *Sparregat*, Noordwaarts, en digter aan zee gelegen, even als de voorgaande met laage en ſchraale berken begroeid.

Thans Zuidwaarts rijdende, kwam de Heer TWENT aan laager duinſtreeken, die beter begroeid waren; en naar gelange hij die ſtreek vervolgde, vondt hij niet alleen meer kleine Pannen, met hazegras en andere planten begroeid, maar ook dusdanige heuvels. In deezen oord zag hij de bezittingen van den bouwman VAN DER HARST, die aldaar eene vrij goede wooning heeft, verwonderenswaardig goede Weilanden, en redelijk goede Teellanden voor zulke barre ſtreeken, allen in dien ſtaat gebragt, ten tijde als de mest en het ſtraatvuilnis met zeer geringe kosten uit *Scheveningen* te bekomen waren; doch welker gemis thans op den toeſtand dier landerijen eenen zigtbaar nadeeligen invloed heeft. De bekende vlakte *Waasdorp*, die reeds goede weide voor de ſchaapen bevat, en merkelijk zoude kunnen verbeterd worden, nevens eenige andere ſtreeken bezogt hebbende, kwam de Heer TWENT, naa bijkans zes uuren te paard zittens, te *Wasſenaar* terug.

„ Uit al het geen nu hier voren gezegd is," dit is het gevolg, welk uit dit duinbezoek wordt opgemaakt, „ durf ik voor mij (onder verbetering) vaſtſtellen, dat 'er niet alleen ſchapen kunnen gehouden worden in de zeeduinen, maar dat dit ook met groot voordeel kan gedaan worden aan de eene zijde voor het Gemeene Land, en ook voor de ondernemers aan de andere zijde."

Thans treedt de Heer TWENT ter opgave van de voorwaar-

den,

dat, op welke den onderneemeren van het beweiden deezer duinen plekken gronds in dezelve zouden kunnen toegeſtaan worden. Doch 's Mans opgave in deezen is onvolledig, alzoo de kosten, daartoe noodig, onſngevuld zijn gelaaten; iets, 't welk niet anders dan voor eene gebrekkige opgave kan worden aangezien.

Ten beſluite willen wij nog, met des Heeren TWENT's eigen woorden, de ſlotſomme van dit belangrijk Vertoog overneemen. Hij ſchrijft: „ Men durft ook vaſtſtellen, dat, binnen korte jaren, door de verbetering der ſtreeken, die beweid wierden, en door het gelijkſtuiven van vlakten en de beweiding daarvan, 'er ten minſten op deze wijze 1500 ſchapen zouden kunnen gehouden worden, en dat dus de Domeinen daardoor een inkomen zouden verkrijgen van *f* jaarlijks, welk inkomen zekerlijk zeer zoude kunnen vermeerderen. Dus is 'er geen betoog noodig, dat de geringe houthak, waarvan zeer weinig voordeel is gekomen, en door den tegenwoordigen toeſtand der bosſchen in de Pannen nog minder ſtaat ontvangen te worden, gepaard met dat van het Exercitieveld en de Maliebaan, daar tegen zouden opwegen.

„ Wanneer men nu berekent, dat hetgeen voor onkosten bij Rhijnland tot belet der verſtuiving van de zeeduinen moet aangewend worden een vrij aanzienlijke ſom beloopt, en men ſtelt zich voor, dat de ſtreek, in het midden der zeeduinen liggende, gebruikt wordt, om op de voorgeſtelde wijze vlakten te bewerken, dan zoude onbetwistbaar het gevolg kunnen zijn de verbetering der ſchapeweiding, en de vermindering der kosten van heimplanting voor Rhijnland: en, zag men het goed effect daar van, dan is 'er groote reden om zich te vleijen, dat door den tijd weinig kosten tot voorziening der duinen zouden noodig zijn: vooral, als men nagaat, dat, door de gelukkige uitkomst van het bovengemelde, men daarna met gerustheid de keten der duinen langs zee ook zoude kunnen gelijk laten ſtuiven, wanneer men maar zorgde, om tot een bepaald peil, geſteld eens tot 20 à 25 voet boven het Amſterdamſche, geen afſtuiving te gedogen; vermits de hoogſte ſtormvloeden de zee niet hooger doen gaan, dan 11 voet boven hetzelve: en daardoor zoude men mogelijk kunnen bemerken, dat, na tijdverloop, eene ondoordringbare zeeweering daargeſteld wierd, welke mindere kosten van onderhoud, betere voorzorg, en meerdere zekerheid kunnende geven, ſtevens door ſchapeweiderijën een zeer aanzienlijk voordeel aan den Lande en aan de Ingezetenen zoude kunnen toebrengen."

DE SCHILDER- EN DICHTKUNST MET ELKANDER VERGELEEKEN.

(Volgens SHEE's *Rymes on Art.*)

De Schilder heeft boven den Dichter voorrecht in de sterkte zijner begrippen en de getrouwheid, waarmede hij dezelve uitdrukt, als naar het leeven afmaalende, wat rondsom hem voorvalt. Uitwendige voorwerpen maaken zijne verbeeldingskragt ten sterkſten gaande; de indrukken van het schoone, het groote en het verheevene zinken dieper in zijne ziel. Zijne kunst, geschat naar de edelſte voortbrengzelen, blijkt, als men dezelve beschouwt in alle betrekkingen van ziels- en handtuiglijke bekwaamheid, de allerſtoutſte onderneeming van smaak te zijn, en mag, zonder onregt te doen aan andere werkzaamheden, de zeldzaamſte van alle bedrijven des menschlijken vernufts heeten. In de bespiegeling en de beginzelen ontwikkelt de Schilderkunst de verheevenſte en keurigſte verfijningen des verſtands, en legt in de uitvoering het uitsteekendſte toppunt van 's menschen handenwerk ten toon.

De éénige Kunst, die zich mag vermeeten, met de Schilderkunst om den voorrang te wedijveren, ten opzigte van vernuft, is de Dichtkunst. Dan de Dichter heeft, in dien wedstrijd, zich niet willen vergenoegen met gelijkheid, maar beweerd den voorrang te verdienen, en, meestal regteresse in haare eigene zaak zijnde, zorg gedraagen om ten haaren voordeele te beſlisſen.

Nogthans zal eene onpartijdige naaſpeuring van het vermogen, door deeze beide Kunſten aan den dag gelegd, door bekwaamheden, voor die taak berekend, ten opzigte van de hoedanigheden der natuure en kunst, in elk dier beiden verëischt, misschien strekken om die oordeelveiling te verbeteren, zo niet om tot een tegenovergeſtelt beſluit te komen.

Wat is 'er van het verſtandlijke in de werkzaamheden des Dichters, waarin de Schilder hem niet evenaart? Wat is 'er in het werktuiglijke, waarin hij deezen niet overtreft? Hij behoort ook tot de zodanigen, *cui ſit ingenium, cui mens divinior.* De *Os magna ſonaturum*, 't is waar, valt den Schilder niet ten deele; maar hij voert eene taal, over 't algemeen welſpreekender en bezielder — ook zo veel ſtouter in bedoeling, als buitengemeener in uitwerking. Waar de beide Kunſten elkander gelijken, blijft de Schilder met den Dichter op éene hoogte; waar zij verſchillen, beklimt de Schilder een hooger trap.

Het voordeel, 't geen de Dichtkunst op de Schilderkunst heeft, in het voortloopende verhaal, en den ſteeds opeenvolgen-

genden indruk, daardoor gemaakt, kan niet worden aangevoerd als een bijzonder voorregt des Dichters; naardemaal het ontſtaat uit den aart der taale, welke zij met Ondicht gemeen heeft.

Het oog des Schilders moet veel aandoenlijker en ſcherper weezen dan het oog des Dichters; naardemaal de naauwkeurigheid van hem, die navolgt, die des geenen, die ſlegts beſchrijft, moet overtreffen. Wat is de woordlijke uitdrukking van eene driftvervoering, vergeleeken met de zigtbaare tegenwoordigheid, — het verhaal eens bedrijfs, met het bedrijf zelve voor oogen gemaald? Wat zijn de *verba ardentia* des Dichters, bij de bezielde ſchoonheden en den leevendigen luister des penſeels, wedijverende met de edelſte voortbrengzelen der Natuure, uitdrukkende de beelden van ſtoffe en geest, de volmaaktheden van gedaante, de kragten der ziele, den ſchitterendſten gloed van kleuren en den gouden glans des lichts? Kunnen de lugtbeelden van Dichterlijke vinding vergeleeken worden met de bezielde weezenlijkheden der Schilderkunſte?

Waar de Dichter ter loops waarneemt, geeft de Schilder naauwlettend acht; wat de een los in het gehengen draagt, drukt de ander der ziele in. De gedaanten en de zamenvoegingen der dingen, de toevalligheden van licht en kleur, de betrekkingen van afſtand, de driften, de evenredigheden van menſchen en dieren, alle de verſchijnzels van de zigtbaare ſchepping, moet de Schilder in zijnen geest verzameld hebben, daarvan onderſcheidene en onuitwischbaare indrukken bezitten, en, met de kragt eens tovenaars, op 't oogenblik ten voorſchijn roepen als geesten uit de diepte zijner verbeelding, om hem te gehoorzaamen en zijnen wil te doen.

Uit hoofde van de middelen, door welke de Dichter werkt, heeft hij een voordeel boven den Schilder, 't geen zijnen voortgang veel gemaks bijzet. Daar een vers beſtaat uit eene taal, gewijzigd door getal en maat, mag de Dichter gezegd worden eenigermaate eene voorbereidende oefening te hebben van zijne wieg af; hij ſpreekt nimmer, of men mag hem aanmerken als ſcherpende zijne werktuigen en voorraad verzamelende; nimmer legt hij het werktuig uit de hand, en, 't zij hij leest, ſchrijft, of in de gezellige verkeering ſpreekt, hij oefent ſteeds zijne vermogens op eene wijze, welke eene rechtſtreekſche betrekking heeft op zijne kunst, en ten voorſpel ſtrekt van het werk, 't geen hem ſtaat te volvoeren.

De Schilder, in tegendeel, maakt gebruik van een middel, 't welk geene overeenkomst heeft met de ſpraak, geene verbintenis met eenige van zijne gewoone hebbelijkheden of opleggingen van voorraad; zijne kunst ſpreekt eene taal van de zeldzaamſte zamenſtelling en den allermeest bevattenden invloed; vorderende de onafläatendſte bevlijtiging, om eene gemaklijkheid van zich uit te drukken te verkrijgen, — dat

vloeiende van beeldende uitdrukking, waardoor hij alleen hoope kan ſcheppen om zich met kragt te vervoegen tot het verſtand en de driften der menſchen.

Indien gemeenzaam te worden met de Schriften der Ouden, derzelver ſchoonheden te bevatten, en in hunne taal te ſpreeken, de hoogſte vlugt is, na welke de Geleerde en de Dichter ſtreeft; hoe veel bewonderenswaardiger is dan de kunde niet van den Schilder, die zijne denkbeelden ontleent uit de ſterkklinkende taal der Natuure! die gemeenzaam wordt met alle haare ſchoonheden! die alle haare *characters van buiten* leert, hoe talrijk ook en onderſcheiden, en zich uitſtrekkende tot eene ruimte, waarbij de *Chineeſche* taal vergeleeken een zeer klein A B is! En wie kan dezelve volgen, door alle wendingen en zamenvoegingen, van het kleinſte graſcheutje op het veld, tot het zamengeſteldſte voorbeeld van haare magt, in die Alpha en Omega van haare hand — het hieroglyphisch wonderſtuk — de Mensch!

„ Men moge bij deeze voordragt des Heeren SULZ aanmerken, dat de vermogens, en van den Schilder en van den Dichter, beide ſcheppend zijn, en dat, wanneer deeze zamgewend worden onder den invloed van waar vernuft, de uitwerkzels van beiden hoogst treffend zijn. In eenige opzigten heeft de Schilder bij den Dichter vooruit; in andere gevallen zou men het tegendeel mogen ſtellen. Indien de eerstgemelde den laatstgenoemden te boven ſtreeft in de naauwkeurigheid, waarmede hij zijne gedagten als 't ware eene lichaamlijke gedaante geeft, levert de laatſte dikwijls ſchilderijen aan de verbeelding op, die de eerſte met het uiterſte vermogen zijner kunſte niet kan uitdrukken. De Schilder kan alleen een bijzonder treffend oogenblik voorſtellen, terwijl de Dichter den voortgang eens bedrijfs kan voortzetten; en, hoe zeer de Penſeelvoerder ook booge op de meerderheid der Navolging boven de Beſchrijving, hij weete, dat het oog des Dichters, in verrukking ſtaarende, dikwijls meer ziet, dan lijnen en kleuren, hoe kunſtig ook gekromd en geſchikt, met mogelijkheid kunnen uitdrukken.

„ Naa dit aangemerkt te hebben, willen wij het niet op ons nemen te beſliſſen, welke van beide deeze Zusterkunſten de voorrang moet worden toegekend; dan wij voeden de hoope, dat de naauwe verwantſchap, welke zints zoo veele Eeuwen tuſſchen de Dicht- en Schilderkunst beſtaan heeft, onafgebroken moge volduuren!"

OM MET VLOEISPATH-ZUUR OP GLAS TE ETSEN.

Men neme een ſtuk zuiver wit vlak glas, zonder eenig blaasje; beſtrijke het, warm gemaakt, egaal met eene niet te dikke laag warm gemaakt Etswas, bereid door eene voorzigtige ſmelting van even veel Mastik en Jodenlijm (*asphaltum*), doende 'er dan een vierde Was bij. Koud zijnde, beſtrijke men het met eene dunne laag drooge ſtijffel, met water tot een pap gemengd. Droog zijnde, teekent men daarop met een zacht potlood, zorg dragende een halven duim van den kant te blijven. Men hale dan de potloodſtrepen na met eene niet al te fijne punt van een naald tot op het glas.

Men hebbe dan bij de hand een theeſchaaltje van Engelsch aardewerk, welks rand vlak geſlepen is, een vierde van een duim kleiner van diameter dan het glas: hierin doe men wat Vitriool-olie, make ze een weinig warm, en roere 'er met een ſtokje even zoo veel fijn geſtoten Vloeiſpath onder; men legge het glaasje 'er op, zoo dat het een vierde duim 'er overſteke, en de teekening binnen het ſchaaltje blijve. Na verloop van een uur heeft het Vloeiſpath-zuur, door het Vitriool-zuur uitgedreven, het glas ingevreten zonder het Etswas te ontbinden, hetgeen men aan den bovenkant kan zien. Men ſchrape dan het Etswas 'er af, en legge het glas in heet zeepwater. — Voor een ſtukje glas van vier duimen diameter zal ½ lood zuur en Vloeiſpath genoeg zijn: het is mij op deze wijze zelden mislukt. Als men grooter ſtukken glas neemt, gebruikt men een vlak geſlepen Engelsch bord.

Als men op een ſtuk geſoelied Spiegelglas met Barnſteenvernis teekent of ſchrijft, doch niet zeer fijn, en men dit glas legt op een ſchoteltje met Vitriool-zuur en Vloeiſpath, op de boven vermelde wijze, dan wordt het glas verbeten en mat; men wisſche dan het vernis 'er af, door een weinig warme Terpentijn-olie; en op deze wijze komt het geſchrevene of geteekende, ſpiegelachtig, voor den dag.

Groningen, 1806. B. TIEBOEL.

ONTLEEDKUNDIGE BESCHRIJVING VAN HET HART EENER KOKETTE.

(*Vrije Vertaaling van het Italiaansch van den Heere* PIGNOTTE.)

„ In den *Engelſchen Spectator* ontmoet men het onderwerp,
„ 't welk tot deezen kwinkſlag aanleiding heeft gegeeven,

„ doch door PIGNOTTE merkelijk verfraaid. Jammer is het, „ dat deeze vermaakelijke Dichter ook niet is gevallen op een „ voorgaand onderwerp in dat zelfde Werk, behelzende het „ onderzoek van de harsſenen van een Petit-Maître."

* * *

Bekoorlijke ſexe, beminnelijke vrouwen! indien ik, nu en dan, de lachſpieren mijner leezeren durfde in beweeging brengen ten aanzien van uwe galante gebruiken, ik weet, dat gij, verre van mij daarover verwijtingen te doen, dikmaals met mij hebt gelachen, omdat ik mij nooit met den geeſſel der hekelinge wapende, om uwe zeden te gispen of uwe kieschheid te kwetzen. Vaart voort, bid ik u, met mijner gevoelens regt te doen wedervaren, en gelooft dat het altijd mijn ernſtigſte wensch zijn zal, u aangenaam te weezen.

Maar indien bijkans alle vrouwen zagraartig, beminnelijk en beſchaafd zijn, 'er zijn ook (dit heb ik u hooren erkennen) onbeſcheidene en onverdraagzaame. De onſchuldigſte kwinkſlagen zijn voor deeze harde en hoonende waarheden, en zij hebben openlijk verklaard, dat het voortaan, hoedanig eenen toon ik ook aanneeme, en wat ik zegge, mij niet zal gelukken, haar te behaagen. Moet dit ſtreng beſluit mij doen zwijgen? Neen! ik zal, indien gij wilt, naar den dorpeling gelijken, die, zonder het doordringend geluid der krekels te bemerken, die hem omringen, met bedaardheid zijn werk voortzet en voleindigt.

Om evenwel, zoo veel in mij is, aan de zulken te voldoen, die te veel dwaasheids in mijne ſchriften vinden, zal ik u over belangrijke en ernſtige zaaken onderhouden. Ik zie alle uwe verbaasdheid. Gij aarzelt om mij te gelooven? — Mevrouwen, verwaardigt mij met alle uwe aandagt, ik zal ſpreeken — over de Ontleedkunde!

Zagte en aandoenlijke ſchoonheden, ontzet u niet van mijne ſtoute onderneeming. Ik zal uw oog niet bedroeven door het afzigtig ſchouwſpel van eene Ontleedtafel, en uwe tedere ooren niet kwetzen door de zwierige kunstbenaamingen, welke het nutteloos ware van zoo verre te gaan haalen, om ze zoo moeijelijk om uit te ſpreeken te maaken, en zoo onaangenaam voor het gehoor.

Een geneesheer, mijn oude vriend, bragt mij, voor eenige dagen, in eene groote zaal, alwaar een bekwaam Hoogleeraar in de Ontleedkunde eene openbaare aanwijzing deed zou van de geſteldheid van het hart eener jonge en ſchoone vrouwe.

Geduurende haar geheele leeven hadt zij de zonderlingſte grilligheden ten toon geſpreid in haare denkbeelden en bedrijven, beminnende hem heden, welken zij 's daags te vooren haat

haatte, eenige weinige uuren later deeze nieuwe neiging laatende vaaren, om eene andere te volgen. In zulk eene ſchommeling van aandoeningen zag men haar geſtadig, dat zij het tooneel der zee vertoonde, die, na eens bedaard, dan door de zefirs geſtreeld, en dikmaals door hevige winden beroerd, onophoudelijk voor ons oog van gelaat verandert.

Aanmerkelijk was reeds de toeloop der nieuwsgierigen, wanneer de Hoogleeraar, in een zwarten, langen en eerwaardigen tabbert gekleed, het hoofd met eene zwaare pruik bedekt, en den neus met een grooten bril verſierd, zeer ſtrak ziende en met afgepaste gebaaren, zijne Chirurgikaale werktuigen in de hand vat, en van zijne belangrijke ontleeding eenen aanvang maakt.

Eerst onderzogt hij, met een aandagtig oog, of 'er ook uit het hart zenuwagtige vezeltjes voortkwamen, dienende tot het onderhouden van eene gemakkelijke en hebbelijke gemeenſchap met de tong, en of 'er, zoo als de menigvuldige eeden der jonge dame hadden doen gelooven, eenige overeenſtemming tuſſchen deeze beide werktuigen plaats hadt. Doch de Ontleedkundige, naa zich vrugteloos vermoeid te hebben, zag zich genoodzaakt, ons ſtellig te verzekeren, dat 'er nooit eenige betrekking tuſſchen het hart en de tong der overleedene beſtaan hadt.

Ik moet niet nalaaten u te berigten, dat het Ontleedmes naauwelijks de eerſte wegen van het hart hadt blootgelegd, of men zag 'er duizenden vezeltjes, die, allen elkander kruizende, zich onderling ſcheenen te verwarren. Bij een naauwkeurig onderzoek ontdekte men, dat zommigen opgekrompen, anderen gerekt waren; terwijl deeze de beweegingen vertraagden, gene dezelve verhaaſtten. Alle de omſtanders erkenden eenpaarig, dat dit de waare oorzaak dier zonderlinge grilligheden van het hart ware, die hen bij het leeven onzer Kokette zoo dikmaals hadden doen verbaasd ſtaan, en die men zoo dikmaals hadt vergeleeken bij de uitwerkzels van een vuurpijl, die, in den luchtſtroom van 't ſpoor dwaalende, tot in 't oneindige zijne beweegingen verandert, en, naa met majesteit te zijn geklommen, oogenblikkelijk, nu ter regter, dan ter ſlinker zijde afwijkt, en van nieuws omhoog rijst, om eindelijk met gedruis los te berſten.

De zelfſtandigheid van het hart was zagt en ligt; dezelve vertoonde honderden kleine buizen, die de onderſcheidene gelijkmiddelpuntige laagen doorkruisten, even als de bollen van zommige planten.

Op ieder deezer laagen zag men de beeltenisſen haarer veelvuldige minnaaren, die met een zoo flaauw penſeel waren geteekend, dat zij op het enkel aanraaken met den vinger verdweenen. Men zou ze hebben kunnen vergelijken bij de vlek-

ken, op kristal of gepolijst marmer door eenen vogtigen adem ontſtaande.

Welk een ſchouwſpel, welk eene zonderlinge verzameling vertoonden deeze duizenden ongelijke afbeeldingen! Kerkvoogden, Kanunniken, jonge Geestelijken vonden zich hier en daar vermengd onder Generaals, Magiſtraatsperſoonen, Financiers, Prinſen en Burgers.

Naadat alle de laagen van het hart ontrold waren, leide eindelijk de Hoogleeraar deszelfs verborgenſte gedeelte, het middelpunt, voor ons open. Hoedanig denkt gij dat dit gedeelte geſteld was, waarvan tot nog toe niemant een naauwkeurig denkbeeld hadt?... Het was geheel ledig; maar in dit ledige zag men ſchimmen zweeven, die met den meesten ſpoed op elkander volgden. 't Waren diamanten, pluimen, koetzen, robes, *agnus dei's*, linten; in één woord, alwat deeze jonge dame geduurende haar leeven hadt verlangd. Het zij mij geoorlofd, dit zoo verkwikkend ſchouwſpel te vergelijken met hetgeen een kind, in de koude winteravonden, verlangt zich aan te ſchaffen, zoo ras het den verheugenden klank der liere van den man met de Toverlantaarn hoort; het ziet ſteden, velden, legers, onderſcheidene ſoorten van dieren, Adam onzen eerſten vader, de zon, de maan, enz. ſnellijk voorbij zijne oogen trekken; alle deeze voorwerpen behaagen hem, om reden zelfs dat geen van allen zijne aandagt heeft bepaald.

De Hoogleeraar naderde het hart, het voorwerp zijner naaſpooringen, met het licht van eene waschkaars, ſtaande voor een ſpiegel; ſtraks zag men de aderen, daaraan vastgehegt, opzwellen, en men hoorde een zagt gemurmel, gelijk aan 't geen de boezem van een ſchroomagtig doch gevoelig meisje van zich geeft; onderſcheidenlijk zag men vervolgens een kleinen ligten bol, die, zich in rook ontbindende, in de lucht verdween.

Mevrouwen, 't is noodig u te berigten, dat dit hart beſtendig dreef in een helder en koud vogt, 't welk eene zagte zelfſtandigheid bevatte. Dit vogt was door den Hoogleeraar zorgvuldig verzameld in een glazen buis.

Gewisſelijk hebt gij opgemerkt de uitwerkzels der dampkringslucht op het ligt beweegend vogt in den Thermometer? Wel nu! het vogt, waarin het hart onzer jonge dame hadt gezwommen, leverde bijkans de zelfde uitwerkzels; 't was egter niet in den eigenlijken zin de lucht, welke haar haare invloeden deedt gevoelen; om haar op verſchillende wijzen in beweeging te brengen, moesten de voorwerpen, welke men haar voorhieldt, afwisſelen. Kwam een verſtandig, bedagtzaam, wijs, zedig en beſcheiden man nabij dat vogt, ſtraks zakte het tot op den bodem van de buis; het ſcheen te vlugten; doch tradt een welgemaakt en zwierig jongeling nader, dan

rees

rees het ſnellijk tot aan het bovencinde van het vat, welk het niet meer kon bevatten.

Deeze proeve zedert in eene bijeenkomst van jonge lieden van beide ſexen, alwaar het vermaak aan de orde was, herhaald zijnde, was het vogt in eene geſtadige beweeging, en zoo ſterk, dat men kookend water meende te zien. Zoo gevoelig was het voor allerlei indrukzels, dat men ſlegts hadt te naderen met een nieuw lint, met een fraai kapzel, met oorſieraaden naar de mode, om kort te gaan met de geringſte benzelingen, om het terſtond zich te zien beweegen.

Ik wilde mij dit verwonderlijk werktuig aanſchaffen, en verzogt, op zekeren dag, mijnen Arts, het mij tot een onbepaalden prijs te bezorgen. Hij ſchaterde van lachen over mijne eenvoudigheid, en verzekerde mij, dat alle jonge vrouwen zoo veele Thermometers of *Frivolimeters* (Beuzeling-aanwijzers) van dat ſlag zijn.

Mevrouwen! nooit zal ik gelooven dat mijn Arts mij de waarheid heeft gezegd; maar dit weet ik zeker, dat men veele booze en onregtvaardige mannen ontmoet, die, in alle bijzonderheden, uwe geheele ſexe aanſpraakelijk willen maaken voor de wederregtelijkheden van twee of drie onder u; zij durven, bij voorbeeld, zeggen, dat gij alle het geluk uws leevens ſtelt in het naavolgen van eerst ontlokene bloemen, die zich door het flodderend kapelletje laaten ſtreelen.

Indien, egter, 't geen ik voor onmogelijk aanzie, waar zij, dat het hart der vrouwen onophoudelijk in een zoo dun en verwonderlijk vogt zwemt, welk eenen lof verdienen dan de zulken, die, gelijk ik een zeer groot getal kan vermelden, zich boven de gemeene begrippen verheffende, met alle de bevalligheden, welke zij aan de Natuur zijn verſchuldigd, de betragting van alle deugden paaren!

IETS ANDERS OVER TIBERIUS.

„ Der onpartijdigheid en waarheidsliefde hulde doende, heb-
„ ben wij den volgenden Brief wel eene plaats willen gun-
„ nen, eenige aanmerkingen behelzende op het karakter van
„ TIBERIUS. Geenen ondienst vertrouwen wij daarmede vee-
„ len onzer Leezeren te zullen doen."

MIJNE HEEREN!

Hoe zeer ik ook de voegzaame aandoeningen der menſchelijkheid eerbiedige, en hoe hartelijk ik wel zoude wenſchen, door de ondervinding te verneemen, dat 'er nooit Dwingelanden beſtaan hadden, kan ik, egter, de toeſtemming niet geeven

ren aan de gevolgen, welke uw Korrespondent (*) uit het gedrag des Keizers TIBERIUS omtrent de Kinderen van GERMANICUS heeft getrokken. Uit het getuigenis der Historieſchrijveren is het bekend, dat TIBERIUS GERMANICUS niet ſlegts benijdde en haatte; maar men berigt daarenboven, dat hij zelfs zijnen dood bewerkte. GERMANICUS zelf was van gevoelen, dat zijn dood niet uit natuurlijke oorzaaken voortkwam, gelijk blijkt uit de laatſte woorden, welke TACITUS hem in den mond gelegd heeft: „ Ware mijn dood natuurlijk geweest, zoude ik reden „ gehad hebben om te klaagen, in een zoo vroegen leeftijd, „ aldus aan alle de aangenaamheden des leevens ontrukt te wor„ den; maar nu worden mijne klagten verzwaard, door aan „ PISO's en PLANCINA's verraad ten ſlagtoffer te vallen. Ik „ bezweer u, derhalven, den Keizer te onderrigten aangaande „ de wijze van mijnen dood, en de folteringen, welke ik „ lijde. Zij, die in mijn leeven mij beminden, en de zulken „ zelfs, die mijn geluk *benijdden*, zullen eenige droefheid „ gevoelen, wanneer zij hooren, dat een ſoldaat, die aan „ des vijands woede zoo menigmaalen ontkwam, ten ſlagtoffer „ aan het verraad eener vrouwe is gevallen. Bepleit dan mij„ ne zaak bij het volk; met mededogen zult gij gehoord wor„ den; en indien mijne moordenaars mogten voorwenden, *op* „ *bevel* gehandeld te hebben, zullen zij of geen geloof vin„ den, of geene vergiffenis erlangen."

Nu vraag ik, welke edelmoedigheid 'er van TIBERIUS konde verwagt worden omtrent de Kinderen van deezen grooten doch ongelukkigen Man, welken de Historieſchrijvers in 't algemeen onderſtellen, op 's Keizers bevel te zijn van kant gebragt? Gevoelde hij ſpijt bij de herinnering van dit bedrijf, en tragtte hij, het gepleegde onregt te vergoeden? Diende zijn gedrag jegens de Kinderen ter uitwisſchinge van de indrukzels, in de gemoederen des Volks verwekt, met opzigt tot het lotgeval huns ongelukkigen Vaders? Juist het tegendeel hadt plaats. TACITUS berigt ons, dat, als de Priesters geloften deeden voor de gezondheid des Keizers, zij dier zelfde Goden aanbevalen NERO en DRUSUS, de twee Zoonen van GERMANICUS; 't welk TIBERIUS zoo zeer mishaagde, dat hij niet ſlegts de Priesters beſtrafte, maar in eene Redevoering den Raad vermaande, dat niemant de gemoederen van jonge lieden zou verheffen, door hun onvoegzaame en ontijdige waardigheden op te draagen.

Indien TACITUS en andere Historieſchrijvers eenig geloof verdienen, was TIBERIUS de grootſte huichelaar, en vertoonde den ſchijn van deugden, die hij niet bezat. Is het dan niet waarſchijnlijk, dat hij, om de genegenheid des Volks te herwinnen, 't welk den dood van GERMANICUS hartelijk betreurde, in den Raad den rol ſpeelde, welken uw Korrespon-

dent

(*) Zie het *Mengelwerk* van N°. III. dezes Jaars.

dent zoo zeer prijst? Dwingelanden zijn, in alle eeuwen, nagenoeg aan elkander gelijk; en 't is veelal de schijn van eenige deugd, waardoor zij de onkundigen en ligtgeloovigen tragten te mompen. Wanneer ik, derhalven, van de edelmoedigheid en menschlievendheid van TIBERIUS hoor gewaagen, en op het gedrag, door hem op het tooneel des leevens gehouden, de aandagt vestig, bedroef ik mij, dat het menschdom zich laat misleiden door verdichte en nietsbeteekenende woorden, en dat eenige Staatsraad laag en omkoopbaar genoeg is om de wedergalm te zijn van het huichelend geteem zijns dwingelandischen Opperhoofds.

Indien TIBERIUS opregt ware in den rol, welken hij ten aanzien der Zoonen van GERMANICUS speelde, kan zijn gedrag aldus verklaard worden. Volgens den uitersten wil van AUGUSTUS, die in den Raad wierdt geleezen, waren TIBERIUS en LIVIA tot zijne opvolgers benoemd; vervolgens de Neeven en Kleinkinderen van TIBERIUS; en eindelijk eenigen van de aanzienlijkste mannen der stad, vijanden van TIBERIUS. Zijn Zoon DRUSUS overleeden zijnde, en geen uitzigt overig, dat de Throon door een zijner Kleinkinderen zou bezeten worden, wierdt het noodzakelijk, te trachten om de Kroon in eenen of anderen tak zijns geslagts te behouden, en niet te gedoogen, dat dezelve wierdt aangenomen door hen, die vijanden waren van zijnen persoon en regeeringe.

In weerwil des gevoelens van uwen Korrespondent, kan ik in de Geschiedenis van TACITUS geene blijken van edelaartige gezindheden bij TIBERIUS ontdekken. Bij tijd en wijle, inderdaad, ontveinsde hij zijn misnoegen; doch naderhand deedt hij het met verdubbelde woede losbarsten. Zoo lang was hij, vóór zijne verheffing tot den Throon, uit een verdicht karakter werkzaam geweest, dat hij niet eensslags zich in zijne natuurlijke kleuren konde vertoonen; en in den aanvang zijner Regeeringe stelden zijne geveinsdheid en bedrog elkeenen tot den speelbal zijner gemaakte goedheid. Te spoedig, egter, wierdt het masker afgelegd, en de boosaartigheid van zijn gemoed openbaar. Hij leefde als een monster van wreedheid en van alle ondeugden, en stierf onbeweend.

Ik ben, enz.

DICHT-

DICHTSTUKJENS OP ZEE,

BY MIJNE TE RUG REIS NAAR 'T VADERLAND.

IV.

BY HET INZEILEN DER HOLLANDSCHE ZEEPLASCH; IN DE LOOTSSCHUIT, DE VROUW ANNA, WAAR MY EEN VADERLANDSCH ONTBIJT WERD VOORGEZET.

Dank Hemel! 't heb dan voor mijn' dood
Toch nog een Vaderlandsch ſtuk brood
Op Hollands zeeplasch mogen ſmaken!
De tranen rollen langs mijn kaken;
Maar wat mijn hart daar by gevoelt,
Wordt door geen tranen afgeſpoeld.

ô God, hoe ſmaakt, na zoo veel leed,
Hoe ſmaakt die Vaderlandſche beet!
Dat voedzaam brood, vervuld met zegen!
Zoo, dunkt my, ſtort de zomerregen
Op de uitgedorde drooge plant,
Op 't van den gloed geſpleten land!

Wat is my aan Uitheemſche kust,
Verpeste weelde, valſche lust;
Wat zijn my Vreemde lekkernijen,
Of geeſtelooze Feeſtpartijen;
Waar by het kwijnend hart verzucht
Naar reine Vaderlandſche lucht!

Haal,

Haal, haal nu adem, ô mijn hart!
Vergeet een deel van al uw ſmart,
Zie daar de Enkhuizer zilte ſtroomen:
Uw noodlot heeft een' keer genomen!
Haal adem, afgeplinde borst!
Lesch hier uw lang gevoede dorst!

ô Stroomen! ſtranden! Hollandsch zand!
Hoe blijde reik ik u de hand! —
Hoe is mijn ziel van lust doordrongen! —
Mijn hart ſchijnt aan den boei ontſprongen! —
Mijn drift, ô matig u! bedaar!
Die welling is mijn hart te zwaar. —

Mijn boezem hijgt, en ſchokt, en klopt,
Van duizend tinten overdropt. —
Het wemelt alles voor mijne oogen: —
'k Verlies gevoel en denkvermogen: —
Mijn brein doorzuist een worſtlend meir! —
'k Bezwijk, en vind my zelv' niet weer. —

Bezwijken? — Ach, die dus bezweek!
Doch is des menſchen hart zoo week?
Die zoo veel onheils door koh ſtrijden,
Bezwijkt die, in volendigd lijden?
Ja, Vreugde heeft haar engel ook,
En moordt met dubbel ſcherpe pook.

Welaan dan, leg u neêr, mijn hoofd!
Zie hier de prijs, u lang beloofd:
In 't Vaderlijke graf te rusten!
Dit voorrecht mag u thands gelusten,
De Hemel ſchonk het u. Welaan!
Ik was! mijn wenſchen zijn voldaan.

V.

V.

AAN DEN HOLLANDSCHEN WAL.

'k Heb dan met mijn' ſtrammen voet,
Uit den ongeſtuimen vloed,
Hollands vasten wal betreden!
'k Heb mijn kromgeſloofde leden
Op zijn' bodem uitgeſtrekt;
'k Heb hem met mijn lijf bedekt;
'k Heb hem met mijn' arm omvademd;
'k Heb zijn lucht weêr ingeademd;
'k Heb zijn' hemel weêrgezien,
God geprezen op mijn knién,
Al de doorgeſtane ſmarte
Weggebannen uit mijn harte,
En het graf van mijn geſlacht
Dit mijn rif te rug gebracht! —

'k Heb dit, en genadig God!
Hier voleinde ik thands mijn lot!
Laat, na zoo veeljarig ſterven,
My dat einde thands verwerven!
Dit, ó God, is al mijn hoop
Na zoo wreed een levensloop!

LOFREDE

OVER

JAKOB SIMONSZOON DE RIJK,

Voorgelezen in de Maatſchappij *Felix Meritis*,

Door

C. W. WESTERBAEN,

Predikant bij de Remonſtrantſche Gemeente te Amſterdam.

Van waar komt het toch, dat wij vele beroemde Helden van vroegere en latere tijden met verwondering beſchouwen; — dat wij, ingenomen met het buitengewone en ſchitterende, met vermaak hunne verrigtingen hooren verhalen en hunne daden bezingen; — dat wij hen, als op eene hoogte, boven het overige Menschdom verheven zien; — en ons, desniettegenſtaande, nog met geene achting of eerbied voor hen nederbuigen? — Wat is de reden, dat wij, niet zelden, iemands vermaardheid benijden, ſchoon wij zeer kwalijk te vreden zouden zijn, als wij, over het geheel, met hem gelijk geſteld wierden? — Wat anders, dan omdat 'er meer, dan een gehard ligchaam, dan een ſchrander beleid, dan een zegevierende arm, dan een verſtaalde moed, vereischt wordt, om, op den duur, over den eerbied van ons hart te gebieden? Dapperheid is op zich zelve nog geene Deugd, en Deugd treedt in geen verbond met Belang. Wanneer nu de Lauwerkranſen van den Krijgsman, dien wij bewonderden, bevlekt waren door roof en

bloeddorst; wanneer lage inhaligheid, grove zinnelijkheid, of onverzadelijke eergierigheid, het voorwerp onzer bewonderinge onteerden; dan daalde de groote Held, ten langen laatsten, tot verre beneden de waardigheid van een braaf Man; en 't geen wij, op eenen afstand, of slechts oppervlakkig, als groot eerbiedigden, werd, bij eene naauwkeuriger beschouwing, klein, ja soeltijds afschuwelijk.

Doch wanneer belangelooze liefde voor eene edele zaak, voor Vaderland, Burger- of Menschen-belang, den *Held* tot eenen DECIUS verheft; wanneer de geest van eenen COCLES zijnen arm ten strijde zwaait; wanneer de ziel van eenen DE RUITER zijnen moed bezielt; — en wanneer die moed zich, ook in den akeligsten kerker, ook in de meest hopelooze omstandigheden, door eigene krachten, vele maanden lang weet staande te houden, — ja, dat zelfde doodelijke kerkerhol, na het eenmaal gelukkig ontkomen te zijn, andermaal geheel vrijwillig zoekt, om zijnen Vaderlande nieuwe en nog grootere diensten te bewijzen; — en vooral, wanneer wij zelve, nog eeuwen daarna, die diensten mogen genieten, — dan achten, beminnen, eerbiedigen, aanbidden wij schier den Held, wien dezelve zoo verschrikkelijk veel gekost hebben. Zijne Grootheid, nu tot Goedheid veradeld, wordt Goddelijk, en verblindt onze oogen, die dankbare tranen storten, terwijl de mond juicht: *Triumf! 'k Ben* ook een Mensch!

Zulk een gevoel te verwekken, daarmede durf ik mij niet vleijen, schoon ik het opregtelijk wensche. Wordt deze wensch vervuld, men danke het aan de waardij van den Man, over wien ik spreken zal; — zoo niet, men vergeve het dan eenen Redenaar, wien het eene dringende behoefte is, de algemeene bescheidenheid voor zich in te roepen, wanneer hij zich te onvoorzigtig mogt gewaagd hebben aan den Lof van onzen waarlijk grooten Stadgenoot, JAKOB SIMONSZOON DE RIJK. — Hoe luisterrijk ook ten Tooneele gevoerd door onze Puikdichteres, de onsterfelijke LUCRETIA WILHELMINA VAN WINTER, geboren VAN MERKEN; hoe dikwijls ook bewonderd, zal hij mij, echter, dit voordeel verschaffen, dat hij altijd met genoegen, met dankbaarheid, met eerbied bewonderd wordt, en dat ook eene min-volkomene voordragt zijner Grootheid niet kan nalaten aan ieder welgeplaatst hart te behagen.

Van

Van aanzienlijken Geſlachte geboren te zijn, is, om zoo te ſpreken, eene loutere toevalligheid, en verſchaft den Held geenen luister. Hij ſchept dien zelf, en ontleent geene waarde van vreemde verdienſten. — Hij toch behoort niet onder die genen, welken YOUNG, te regt, *Maangrooten* noemt, omdat zij, even als onze Maan, all' hunnen glans van eene Zon ontvangen. Neen! De Man van ware verdienſten is zelf een Zon, die door eigen' luister ſchittert en zegent. — Wanneer wij dus van de afkomst en het geſlacht onzes Helds eenig gewag maken, geſchiedt dit alleen, zoo om te doen zien, dat hij gelukkig genoeg was, om, van Ouders tot Ouders, van eene *Nederlandſche* afkomst te zijn, en reeds vroeg met eene hartelijke liefde voor dit zijn Vaderland en deszelfs dierbaarſte belangen bezield te worden, als om, inzonderheid, zoo velen zijner Afſtamſhelingen, als wij nog in onze Tijdgenooten mogen begroeten, aan te vuren, om zulken grooten Stamvaderen, als zij in DE RIJK en zijne Geſlachtsleden zullen hooren vermelden, meer en meer waardig te worden en te blijven.

JAKOB SIMONSZOON DE RIJK, of DE RIJKE, was toegenaamd VAN DER GRACHT. Zijn Grootvader, RIJK ALBERTS VAN DER GRACHT, werd bijgenaamd RIJKERT, en was gehuwd met MARGARETHA REMMERS, bij welke hij drie Zonen had, SIMON, PIETER DEN OUDEN EN PIETER DEN JONGEN, van wier beiden één Repreſentant van Prins WILLEM DEN Iden, als eerſte Edele van *Zeeland*, in den Jare 1581 geweest is, nevens drie Dochters. Meer dan waarſchijnlijk was hij van *Amſterdamſche* afkomst, dewijl in de Lijsten onzer Stedelijke Regering, onder de Scheperen van den Jare 1416, reeds gevonden wordt WILLEM JANSZOON VAN DER GRACHT. De oudſte Zoon, SIMON RIJKE OF RIJKERT VAN DER GRACHT, trouwde CORNELIA VAN DER POT, WILLEMS Dochter. Deze waren de Ouders van onzen JAKOB, en hadden, behalve hem, nog éénen Zoon, RIJKERT, nevens zes Dochters. JAKOB SIMONSZOON DE RIJK had ter Vrouwe MARGARETHA HOOFT, NICOLAAS Dochter. Zij had eenen Broeder, ook NICOLAAS geheten, en was eene volle Nicht van den beroemden *Amſterdamſchen* Burgemeester CORNELIS PIETERSZOON HOOFT, den Vader van den grooten *Nederlandſchen* Hiſtorieſchrijver, PIETER CORNELISZOON HOOFT, aan wien alléén onze DE RIJK de onſterfelijkheid van zijnen roemrijken naam

te danken heeft. Zijn oudſte Zoon is, in de Jaren 1627 en 1628, Rekenmeester, Raad en Schepen van deze Stad, en zijn tweede Zoon, zoo wel als zijne drie Dochters, aan de aanzienlijkſte Geſlachten in dezelve uitgehuwelijkt geweest, terwijl ('t geen meer beteekent) een zijner Schoonzoons, ABSALON NIKOLAASZOON, als Vrijwillige bij den aanval op den *Kouwenſtijnſchen* Dijk gediend heeft, en aldaar gewond is in den Jare 1585. Uit de talrijke ſpruiten van den Stamboom van DE RIJK zijn eenige takken der voorname Familien in ons Vaderland, van OUDENROCH, SPIEGEL, BAKKER, VAN WAVEREN, VAN HOORN, VAN DER POT, RAAP, HUDDE, DE WIT en anderen, geſproten.

De Jaartallen, zoo even vermeld, hebben reeds doen blijken, dat JAKOB SIMONSZOON DE RIJK in een zeer onrustig en hagchelijk tijdvak onzer Vaderlandſche Geſchiedenis moet gebloeid hebben. Doch laten wij hem daarom niet beklagen. Gelijk geene ſchilderij zonder eene mengeling van licht en ſchaduw in ſchoonheid uitmunt, zoo bereikt ook geen mensch eenigen aanmerkelijken graad zijner volmaakbaarheid, zonder die weldadige afwiſſeling van 't geen wij voor- en tegenſpoed noemen, welke zijne krachten inſpant, zijne vermogens ontwikkelt, zijnen geest verheft. Schaars zijn daarom uitſtekende bedrijven, buitengewone moed en krachten; zelden zijn groote Mannen de vruchten van zeer vreedzame tijden. Het Oorlog ſchept Veldheeren, algemeene nood wekt Helden, en de verdrukking der Vrijheid vormt hare moedige Verdedigers. Het begin en midden der XVIde Eeuwe was inzonderheid daartoe gunſtig. Het ſchonk ons eenen rijken oogst van groote Mannen, zuilen, waarop ons Gemeenebest nog heden rust (*), — en onder deze ook eenen DE RIJK, die anders wel als een braaf man, als een edel mensch zou geleefd hebben, doch ook geſtorven zou zijn, zonder eenigen roem bij de Nakomelingſchap achter te laten; zonder, misſchien, iets van eenig aanbelang ten haren voordeele verrigt te hebben. Maar nu . . . . . De Heldenmoed onzer Vaderen, door verdrukking getergd, door mishandeling opgewekt, door trouweloosheid en wreedheid onverwinnelijk gemaakt, ontrukte de Vrijheid aan de geweldige magt van eenen Tiran. De Waarheid, hoe lang ook vertrapt, hoe jammerlijk ver-

(*) Deze Redevoering is uitgeſproken in Wintermaand 1805.

verguisd, verhief zich met eene zoo ſtoute als edele fierheid. Licht en Duisternis voerden eenen hevigen ſtrijd, wiens uitkomst zoo beſliſſend-roemrijk voor het eerſte was, als de laatſte ſlechts het jammerlijkſte onding is. Intusſchen vond ook dit onding zijne ſchitterende verdedigers. Helaas! waarom zijn hunne namen niet door eene eeuwige vergetelheid bedekt! waarom is hunne gedachtenis nog niet uitgewischt! Vernietig, Almagtige Waarheid, hunnen valſchen glans, eer hij zwakke oogen verblinde! Neen! Laat liever hunne afzigtigheid den luister uwer Helden vermeerderen, gelijk de pasgeweken nacht dien van den rijzenden ochtend! — Dat de glans der groote Mannen de vlekken van dat tijdperk overſchijne! Dat DE RIJK de Menschheid met nieuwen luister overdekke, terwijl een ALVA haar hoont, en ſchendt, en trapt, en moordt! Ja! ALVA, door zijnen onwaardigen Meester, PHILIPS, den IIden Koning van *Spanje* van dien naam, den *Spaanſchen* TIBERIUS, herwaards gezonden, als Landvoogd over de *Nederlanden*, met achtduizend welgewapende ſoldaten, ten einde het Koninklijk gezag den weg tot een onbepaald gebied over die Landen te banen, verklaarde de Edelen, om hunne verbindtenis ter zake der Vrijheid, ſchuldig aan gekwetſte Majeſteit (eene voorgewende misdaad, uitgevonden, om de afwezigheid van eene wezenlijke te vervullen.) — Zij en de Broeders van NASSAU, WILLEM en LODEWIJK, ontvlugteden zijne woede. Doch de Graven van EGMOND en HOORNE, zich te veel op hunne goede zaak en 's Konings regtvaardigheid verlatende, bleven, — maar werden ook door den helſchen Bloedraad, de *Inquiſitie* of *Raad van Beroerte* genoemd, gevonnisd en onthalsd. Nu ſchaamde zich de Landvoogdesſe, MARGARETHA VAN PARMA, dat haar de klem der regering door ALVA en VARGAS ontwrongen was, en beroofde, door haar vertrek, *Neêrlands* Ingezetenen van alle toevlugt en voorſpraak bij den Koning. En wie overziet nu hunne ellenden? „Onſchuldi„gen," gelijk HOOFT zich uitdrukt, „bij menigte ter dood „geſleept, — Edelen en Onedelen vermoord, — Jongen en „Ouden, Vrouwen en Maagden, zonder onderſcheid van „jaren, rang of ſexe, geſlagt; — ſtroomen, beken, galgen „en boomen met lijken opgepropt; — zoo vele *Nederlan*„*ders*, ſchier zoo vele Brandſtapels, zoo vele Schavotten; „— Beſchuldigingen zonder Aanklager geſmeed; — Vonnis-

„ ſen zonder Regtspleging geveld; — Dorpen verbrand;
„ Akkers verwoest; Velden, ſtroomende van Menſchen-
„ bloed; Steden, door prangende Belegeringen gekneld,
„ ſtormenderhand veroverd, uitgeplunderd, verwoest!"?
Geen wonder, dat al, wat wijken kon, een Land ontvlugtte, alwaar een geregelde weêrſtand tegen de woede eenes vermogenden Barbaars voor als nog een herſenſchim was. Tot deze vlugt had DE RIJK, die toen te *Amſterdam* als een ſtil Burger en onbeſproken Koopman leefde, nog eene bijzondere reden. Het *Nederlandſche* Volk zoo lang en zoo wreed getergd zijnde, ſloeg eindelijk het Graauw tot openbaar geweld over. En wat wonder, daar zelfs een LUMEI, of Graaf VAN DER MARK, en SONOI, Officiers van den eerſten rang bij de verdrukte partij, naderhand, niet zelden, de ſchandelijkſte wraak defenden; wat wonder dan, dat nu het Gemeen, 't welk altijd perſonen en zaken verwart, en, eenmaal losgebarſten, een hollend Paard gelijkt, 't geen alles in zijne blinde vaart vertrapt, na zoo lang mishandeld, na zoo jammerlijk gefolterd te zijn, zich grove wandaden veroorloofde? De zoogenaamde *Beeldenſtorm* ſtak uit *Vlaanderen* en *Brabant*, eensklaps, aan alle zijden op, met een geweld, dat nergens eenige achtbaarheid ſpaarde. De uitgelaten moedwil verſchoonde geene Bouwpracht, geene Kunstgewrochten van Beelden of Schilderijen, geenen rijkdom van gewijde *Kerkſieraden*. Dit ſloeg weldra naar *Holland* over, en werd ook te *Amſterdam* ondernomen. Natuurlijk had deze werking hare wederwerking. Zij maakte ſlechts de achterdocht der Spaanschgezinden te gevaarlijker, de vervolging te wreeder, en, daar zij nu een dekmantel werd, om ook de hoogstgaande woede van die zijde ſchijnbaar te regtvaardigen, werd het hier volſtrekt onveilig voor een' ieder', die ſlechts in eenige verdenking kon vallen bij den Dwingeland of bij zijne ontelbare Slaven. — JAKOB SIMONSZOON DE RIJK werd nu betigt, dat hij aan zekere Koorndragers een ton Engelsch bier ten beste geboden had, zoo zij de Minderbroeders-kerk wilden plunderen. Doch deze beſchuldiging bleek verzierd te zijn. Naderhand werd getuigd, „ dat zij het bier, onder die voorwaarde, van hem *geëischt* hadden;" dat hij daarop antwoordde, „ dat de Minderbroeders-kerk hem niet in den weg ſtond," en, zonder iets meer te zeggen, in zijn huis gegaan was. — Het verzwijgen

van

van dit voorval werd hem reeds ter misdaad aangerekend. Geen wonder: de gierende roofzucht had het gretig oog laten vallen op zijne goederen, welke zij, nadat hij ingedaagd, gevlugt, dus niet verschenen, en gebannen was, verbeurd verklaarde en openlijk aansloeg. Zoo gulzig was men toen naar vreemde bezittingen; daarom was de vervolgzucht zoo mild met hare vonnissen, en zoo hagchelijk het lot zelfs van den vergeten burger, dat hij, hoe onschuldig ook, in één' oogenblik, lijf, of goed, of Vaderland, of allen te gelijk, kon verliezen. Waarderen, eerbiedigen wij dan de gewone Regtbank, den grooten waarborg onzer Vrijheid, die ons voor zulke rampen buiten alle gevaar stelt! — Zij deden echter onzen DE RIJK niet moedeloos treuren. Het ongeval mogt hem, vooral om de lievelingen van zijn hart, eene poos bedroeven; maar kon hem, die zoo vast stond, niet neêrslaan. — Door zijne eigene en zijner Vrouws Moeder edelmoedigelijk in staat gesteld tot het hervatten van den Graanhandel, zettede hij dien te *Dantzig*, eenen tijdlang, zoo voorspoedig voort, dat hij, in weêrwil van zulke felle slagen in zijn fortuin, weldra zeer aanzienlijke sommen voor de goede zaak kon uitschieten. — Gij eerlijke Handel, roem en steun des Vaderlands, dat gij reeds vrij en groot gemaakt hadt, toen het overgebleven vooroordeel der Middeleeuwen u, overal elders, nog schandelijk keurde, — gij hebt *Amstels* hutten in Paleizen herschapen; ons geheele Vaderland aan de Zee ontwoekerd, aan de ijzeren vuist van Tirannen ontweldigd, en het verheven tot een' Troon van Vrijheid, Wetenschappen en Kunsten! Gij hebt dezen Tempel aan dezelve geheiligd, wiens verhevene wanden uwen lof weêrgalmen! Blijf, ô! blijf, tot het einde der dagen, de luister van den Staat, de roem en steun der Burgerij! — Ja, DE RIJKS voordeelige Handel deed hem van deszelfs vruchten een edel gebruik maken, ten beste van een Vaderland, welks grond hij wel ontvloden was, doch welks regtvaardige zaak hij nimmer verlaten kon. Niet bedoelende, slechts schatten op schatten te hoopen, wilde hij dezelven dienstbaar maken ter ondersteuning der mishandelde Vrijheid, welke nog aan de voeten van den onregtvaardigsten Geweldenaar, vruchteloos, om verzachting van hare rampen bad. In den ijver voor haar, vergeet hij allen bijzonder leed, even gelijk een waardig Veldheer geene die-

diepe wonden gevoelt, zoo lang de veldslag-zelf, die het lot van duizenden beslisfen moet, alle zijne inspanning vereischt. In den ijver voor haar, denkt hij aan geene gevaren, zoo min, als aan eenige zekerheid voor de herkrijging der uitgeschotene gelden, welke hij, ten haren behoeve, van tijd tot tijd, Prins WILLEM DEN EERSTEN, glorierijker gedachtenisse, toezond.

Deze, die mede alles voor de schoonste zaak opofferde, was zelf dikwijls geldeloos; moest, uit dien hoofde, wel eens zijn geheele Leger afdanken; worstelde steeds met de lastige zorg en moeijelijke kunst, om onbetaalde Legerbenden te vreden te stellen en aan te voeren; ja, schoon hij grooter was dan alle zijne vijanden, kon hij echter onzen DE RIJK, in den hoogstveegen toestand des Vaderlands, welks lot thans allerhagchelijkst stond, volstrekt voor niets waarborgen. — Desniettegenstaande besluit deze, eerlang, tot nog veel krachtigeren onderstand van den Prins, die, daar hem de Fortuin, sedert eenigen tijd, ten Lande min gunstig was geweest, nu voornemens was, om haar ook ter Zee te beproeven; en brengt, op eigene kosten, een Oorlogschip in zee, wel niet zoo groot en kostbaar, als men die thans bouwt, doch van genoegzaam belang, om daarmede naar *Engeland* te zeilen en ORANJES Vloot aldaar te versterken. Dit deed hij, misschien wijsselijk, buiten weten van zijne Echtgenoote, die hem het leed der ballingschap, sints eenigen tijd, was komen verzoeten, en nu in het kinderbedde lag. In zulke tijden en omstandigheden, als DE RIJK beleefde, overwint bij groote Mannen de geestdrift voor eene groote en edele zaak, niet zelden, de liefde voor Gade en Kroost; en wie zal dit durven veroordeelen, die nimmer zulke tijden en omstandigheden beleefde, nimmer zulk eene geestdrift gevoelde?

Uit *Engeland* deed DE RIJK, nu Kapitein van een Oorlogschip geworden, (een Man van genie en ijver kan, weldra, alles worden, wat hij wil) met andere dergelijke Schepen, kleine togten ter Kaapvaart. — Hoe voordeelig en veilig deze stroopereijen geschiedden, en hoe veel nadeels men hierdoor den vijand ook kon toebrengen, deze levenswijze mishaagde, echter, weldra, onzen Held. Hij gevoelde zich tot eerlijker en grootmoediger daden geschikt, en begon eene wijze van oorlogen te verfoeijen, welke de krijgsrampen, zo onmenselijk,

lijk, op de onſchuldige hoofden van bijzondere ongelukkige Burgers doet neêrdalen — en, evenwel, ter ſchande der XIXde Eeuw, en in weêrwil der ſchoone vertoogen van den menschlievenden FRANKLIN tegen dezen ſchandelijken handel, nog heden bij alle Zeemogendheden van het beſchaafde *Europa* gevolgd wordt! — Het denkbeeld, dat Mannen van eerlijke geboorte hunnen moed in enkel zeeſchuimen betoonden, was hem zoo ondragelijk, zoo hatelijk, dat hij zich en zijnen ſpitsbroederen deze ſnoodheid gedurig verweet, en ſteeds aandrong om iets nadrukkelijkers en loffelijkers voor het Vaderland te ondernemen. Dus was *hij* het eigenlijk, die den eerſten ſtoot gaf tot de inneming van *den Briel* door de *Watergeuzen*, onder welken hij, gelijk nader zal blijken, eene zeer voorname plaats bekleedde.

Deze verovering kwam wel onzen ſchranderen WILLEM wat voorbarig voor, en ſtrookte niet zeer met zijn hoofddoel; doch was, desniettegenſtaande, de eerſte en voornaamſte ſtap tot *Nederlands* verloſſing, daar zij de ontwerpen des Vijands zeer gelukkig in de war hielp. Dit deed alweder DE RIJK: want LUMEI, de Admiraal dezer ſtoute Vlotelingen, wiens woeste en wreede aard der goede zake veel nadeels, den Prins veel verdriets baarde, en hemzelven naderhand ten val bragt, had ſlechts ten doel, dien oord uit te plunderen, de Stad in brand te ſteken en haren ſtank met de Vloot te ontwijken. Zoo groot is het verſchil tusſchen het baldadig moedbetoon van den Waaghals en de heldendeugd der Grootmoedigheid! DE RIJK betuigde: *Voor mij, menigmaal heb ik God om een Graf op een der Stranden mijnes Vaderlands gebeden. Nu zal ik 'er wel een in deszelfs Wallen vinden. Gaan wij die met onze borst ſterken! De Mensch ſtaat altijd veeg, maar moet weten te kiezen, of hij met ſuffen, dan met proefdoen van vroomheid zijnen geest geve.* Deze treffelijke woorden, ondersteund door den aandrang van meer andere braven, hadden klem, en behielden *den Briel*, alwaar dus de eerſte Steen van het Gebouw onzer Vrijheid gelegd is.

Nu was de Vrouw van onzen Held met hare Kinderen weder bij haren Vader te *Amſterdam*. Daar vernam zij, weldra, dat haar Man met een handvol volks in *den Briel* was, en betreurde het lot, dat zij voor hem vreesde. Doch de kloekhartige Grijsaard, hem te wel ken-

nende, om in die vrees te deelen, ſtelde zijne Dochter met deze woorden gerust: „ Spaar uwe tranen, Doch„ ter! — Zij hebben de koe bij de hoornen. — Zijn „ ze wijs genoeg geweest om zich meester te maken „ van *den Briel*, zij zullen zich wel weten te wachten „ voor de galg." En de Man had daartoe, ten minſte, dezen grond, dat niets den ijver en het beleid overtrof, waarmede DE RIJK zijne Overwinning bevestigde en den Vaderlande diende. — Hierom werd *hij ook* vereerd met den gewigtigen en moeijelijken last, om met twee prijsgemaakte ſchepen naar *Engeland* over te ſteken, die aldaar tot geld te maken, en daarvoor Wapenen en andere Krijgsbehoeften te koopen. Op aanzoek van den Hertog VAN ALVA bij Koningin ELIZABETH, om aan de weêrſpannige Onderdanen zijnes Konings ſchuilplaats noch onderſtand te verleenen, had zij reeds de *Watergeuzen* het Land doen ruimen. En evenwel volvoerde DE RIJK zijnen last in *Engeland* met zoo veel ſtoutheid, oordeels en geluks, dat hij aldaar ook het noodige vertrouwen wist te bekomen, ter verzameling van eene ſom van zesduizend Gulden, welke hij dadelijk tot allerlei krijgsbehoeften beſteedde, en uit de gevlugte *Nederlanders*, die zich nog in *Engeland* ſchuil hielden, een Vaandel van vijfhonderd koppen oprigtte. Dit alles moest weldra der Koninginne ter ooren komen, bij welke hij zich zoo wel wist te regtvaardigen, dat *hij*, met alle de zijnen en al het ſamengekochte oorlogstuig, eerlang veilig naar zijn Vaderland reizen kon. Hoezeer het gedrag van DE RIJK, in het volvoeren van deze geheele zending, boven allen lof zij, zou echter de mogelijkheid van haren hoogſt gelukkigen uitlag onverklaarbaar blijven, zoo men niet wist, dat ELIZABETH, den Protestanten niet ongenegen, in haar hart de pogingen der Nederlandſche Vrijheidsminnaren toejuichte, ſchoon zij die, uit vrees voor de magt van PHILIPS, niet openlijk durfde begunſtigen.

Op zijne terugreize met drie ſchepen ontmoette DE RIJK eenige Pinken en Viſſchersſchuiten, met Mannen, Vrouwen, Kinderen en eenige tilbare Goederen beladen. Het waren *Vliſſingſche* Burgers, die, nadat zij de *Waalſche* beſetting verjaagd hadden, de gevreesde belegering van hunne Stad door eenige Vaandelen *Spanjaarden* niet durfden afwachten, en nu liever, in volle zee, op Gods genade dreven, in hoop van hier of daar ont-

ontferming en bijſtand te vinden. Dezen ſmeekten zij, met tranen, van DE RIJK. Zij bezwoeren hem, bij al wat heilig was, om toch hunne Stad niet in den nood te laten, en ſtelden hem verantwoordelijk voor alle de jammeren, welke anders het zeker lot zouden worden van eene zoo talrijke en welgezinde Burgerij. — Zoo iets, dit moest onzen DE RIJK treffen. — Hier was dadelijke hulp volſtrekt noodig; zijn bijſtand kon hier, zeer zeker, grooten dienst doen. In *den Briel* werd zijne tegenwoordigheid, misſchien, voor als nog, niet zoo noodig vereischt; en het gezigt van zoo vele verlatene, zwervende en wanhopig-ſchreijende Landgenooten; de levendige voorſtelling van den toeſtand der Stad zelve: dit alles kon niet misſen, onzen Held te overwinnen. Doch wie, die ook een hart heeft, zal hem dit euvel duiden, vooral, daar hij zich alvorens, door het beſluit van eenen Krijgsraad, voorzigtiglijk dekte tegen alle aanſpraak van den kant zijnes Bevelhebbers, die hem, evenwel, naderhand deswegens laſtig gevallen is. — Des onbekommerd, wendt hij de ſteven naar *Vliſſingen*, alwaar zijne aankomst den bezweken moed ten top voert en den *Spanjaard* buiten houdt. In het *Zeeuwsch* Gewest deed hij den Vaderlande een aantal onſchatbare dienſten, ontrukkende de eene Stad na de andere aan ALVAS magt, door zonderlinge dapperheid en krijgsbeleid, welke hem, eindelijk, den rang van *Admiraal van Veere* verwierven, alwaar hij de *Spaanſche* ſchepen verbrandde, en den vijand met een zoo goeden uitſlag najoeg, dat deze *Middelburg* niet bereikte, dan met een verlies van ruim zevenhonderd mannen; terwijl hij, vervolgens, door de heuschheid van zijn gedrag bij gelegenheid der verovering van *Zierikzee*, de Regering dier Stad zoo aan zich verpligtte, dat zij hem honderd Angelotten tot eene gouden keten ten geſchenke aanbood.

Bereiden wij ons, om den Man, dien wij nu zoo lang in voorſpoed gezien hebben, andermaal in tegenſpoed nog nader te leeren kennen, en laten wij ons door geene Dichterlijke droomen misleiden tot eene ſtandvastige hoop op de welverdiende gunst eener Geluksgodin, welke de wijze Oudheid, te regt, blind en grillig noemde. Neen! Geene voortreffelijkheid boeit hare onbeſtendige vriendſchap. Ware wijsheid alleen trotſeert hare ſtrikken. — Onze Held zal ons dit leeren.

De

De Stad *Tholen* wilde men voor de Vrijheid bemagtigen. — De RIJK was een der Helden, wien dit ontwerp ter volvoeringe was toevertrouwd; doch, op zijnen togt derwaarts, werd hij overvallen, geslagen en in het water gedrongen, waaruit hij zich met zwemmen zou gered hebben, ware hij niet in een' draaistroom geraakt en alzoo den vijand in handen gevallen, die, tegen de gewoonte, zijn leven spaarde, om hem groote geheimen te ontwringen.

Mateloos is de vreugde der *Spanjaarden* over *het* gevangennemen van eenen zoo kundigen en dapperen Krijgsman. Zij voeren hem naar het Slot te *Vilvoorden*, berucht als een moordkuil en kerker van ongenaê. Hier zit hij zes weken; doch, in hunne oogen, nog te genadig. Men brengt hem daarom naar het Blokhuis te *Gent* in eenen kerker over, waar nimmer lichtstralen van Zon of Maan het matte oog verkwikten of den verslagen' moed opbeurden, en waarin geen man regtop staan kon. Dus onthielden *menschen* den braafsten Man, onmenschelijk, lucht en licht, waarmede GOD-zelf bozen en goeden gelijkelijk zegent. Hier zat onze Admiraal, met een gewigt van zestig ponden ijzers aan de voeten, dag en nacht, door een schildwacht voor den ingang des hols bewaakt. Zoodra hij hier kwam, gaf men hem de keus van 't geen hij, al den tijd zijner gevangenis, zonder verandering, wilde eeten en drinken. *Hij koos* Kalfsvleesch en Beelwijn; en hoezeer hij, door *lengte* van tijd van het eerste walgende, meermalen om verandering van spijs verzocht, men weigerde het met eene wreede hardnekkigheid.

Om de zwaarmoedigheid eener onafgebrokene duisternis eenigzins te verligten, vergunde men hem, als eene bijzondere gunste, dag en nacht kaarsen te mogen branden, welker damp, in een zoo bekrompen verblijf, de lucht dermate bederf, dat hij, sedert dien tijd, aan de eene zijde van zijn hoofd, ongeneeslijk doof werd. Dus bleef de Held veertien maanden gevangen, zonder eenig berigt van Vaderland, Vrouw of Kinderen, geheel afgescheiden van de menschen, en als levend begraven. Dus werd hij genoodzaakt, al zijn steun en troost in zichzelven te zoeken. Gelukkig, dat hij daar eene kracht vond, welke onverwinbaar — eenen schat van troost en hoop, welke onuitputtelijk was. Hij had zich niets te verwijten, voor de schoonste zaak gestreden, en

vond

vond in JEZUS eenen Voorganger, in GOD eenen Helper. — Wat was nu het doel van eene zoo geheel barbaarsche gevangenis? — Ten einde van zeven maanden vergt men hem, 's Konings dienst te aanvaarden. Gij moogt vergen, gij moogt dwingen, Beulen! zoo veel gij kunt: maar wist gij dan niet, dat de Mensch *iets* bezit, dat gedekt is tegen allen uitwendigen invloed; waartegen geen dwang, geene uitgezochte martelingen iets vermogen? Wist gij niet, dat gij het ligchaam binden, pijnigen, dooden kunt; maar dat de redelijke en vrije geest te verwinnen noch te dooden is? Neen! Een geest, als die van DE RIJK, is bestand tegen de vereenigde magt van alle de uitgestrekte Staten uwes Konings, ô ALVA! En de aanlokselen zijner Koninklijke gunste kunnen hem even min zwenken, als uwe galgen en moordbijlen! Ook dit laatste wordt, eindelijk, vruchteloos beproefd. Men dreigt hem met den dood en voert hem ten schavotte, alwaar reeds één of twee personen onthalsd lagen. Toen rijst 'er onder het Krijgsvolk van het Slot (want dit gebeurde binnen hetzelve) een oproer, zoo men meent, veroorzaakt door de Huisvrouw van den *Spaanschen* Bevelhebber MONDRAGON, Slotvoogd van *Gent*, die, bij de overgave van *Middelburg*, aan den Prins van *Oranje* had moeten beloven, om, binnen twee maanden, zich weder in deszelfs magt over te geven, indien hij niet kon bewerken de slaking van PHILIPS VAN MARNIX, *Heer van St. Aldegonde*, JAKOB SIMONSZOON DE RIJK en nog drie andere gevangene Bevelhebbers van minderen naam. Met al zijn vermogen bevlijtigde zich MONDRAGON bij den Landvoogd REQUESENS, die korteling ALVA was opgevolgd, ter loslating dier Heeren. Doch vruchteloos; tot dat, eindelijk, DE RIJK, die, na het gezegde oproer, in zijne gevangenis terug gebragt was, na veel marrens, ontslagen werd. — Naar *Holland* teruggekeerd, in het onbeschrijflijk-zalig gevoel van Verlossing en Vrijheid, na zulk eene ondragelijk lange en harde gevangenis, — in het blijde vooruitzigt, om den zijnen in de armen te vliegen; had echter onze Held van alle die zaligheden slechts een kortstondig genot. De Prins, vernemende, dat met DE RIJK ALDEGONDE niet tevens geslaakt was, stelde hem, onbewimpeld, het belang voor van dezen grooten Man, die zijne regterhand en voor het Vaderland onschatbaar was, en vroeg hem: „of hij het hart

hadd',

hadd', om weder naar den vijand te keeren, en MONS DRAGON ter volle nakoming van zijn Verdrag te verpligten?" En wat antwoordt *hij* nu, die zoo lang en zoo akelig gevangen geweest was, die reeds het vijandelijk ſchavot beklommen had, die reeds deszelfs ſlagtoffers voor zijne voeten had zien neêrliggen, die nog pas de verrukkingen der Vrijheid en der Liefde genoten, die op derzelver duurzaamheid eenigzins zeker gerekend, en die, ware hij minder groot geweest, zoo veel reden had, om ALDEGONDES achting boven de zijne bij den *Prins* te benijden? Is hij in ſtaat, om zich boven afgunst te verheffen? — Hij is voor dezelve onvatbaar. *Ik ben bereid*, dus antwoordt hij oogenblikkelijk, *om uwer Doorluchtigheid en den Vaderlande dien dienst te doen.* Doch, gelijk BRUTUS Regter was, eer hij der Vaderlijke liefde botvierde, zoo was DE RIJK hier eerst Burger, eer hij om de panden zijner tederheid dacht. Nu kwam hij tot nadere bezinning, en eischte — misſchien eene hooge belooning? Neen! Hij verklaarde zich ſlechts onwillig, om in eenen zekeren dood te gaan, zonder eerst zijne Huisvrouw en Kinderen verzekerd te zien voor eene ſom van zesduizend Gulden, welke hij voor de goede zaak had uitgeſchoten: eene verbazende ſom, voorwaar, in dien tijd: en boven deze ging hij nu ook zijn hoofd andermaal in 's Dwingelands magt ſtellen, dewijl zijn allezins redelijk beding dadelijk werd aangenomen. — Daar hem deze ſtrijd te zwaar zou geworden zijn, waagt hij zich niet aan een affcheid van de tederſte betrekkingen, ijlt naar *Gent*, en bereikt, na vele moeite en gevaren, zijn edel doel, met eenen moed, welke den *Spanjaard*, hoezeer ook gewoon, van onze Natie dagelijks Wonderen van Grootmoedigheid te zien, verbaast en verplet.

Dus was de uitkomst gelukkiger, dan de uwe, ô waardig Christenleeraar, ANTONIUS HAMBROER! ſchoon de omſtandigheden de daad zelve van DE RIJK nog grooter maken, dan de uwe. Gij hadt uwe Echtgenoote en twee uwer Kinderen in COXINGAS magt moeten laten; die van DE RIJK waren allen volkomen veilig. Gij hadt nog geene zoo langdurige en ſmertelijke gevangenis beproefd, als DE RIJK, wiens wederkeering naar *Gent* ſchier bovenmenſchelijk is; — en gij waart daarbij in geen het minſte gevaar, om van nijd, of iets dergelijks, beſmet te worden: iets, dat zoo ligt onder den ſoldatenſtand post vat. — Dus was het ook deels met u,

ô RE-

ô REGULUS (*)! Gij, Martelaar van *Carthagos* wreedheid, hadt uw woord gegeven, om derwaarts weder te keeren, wanneer de *Romeinen* geenen Vrede maakten; doch *hier* was alles vrijwillig; hier beſtond geene belofte. Volgens *uwe* denkwijze, hing het geheele Vaderland volſtrektelijk af van het voortzetten des Oorlogs; doch *hier* was het ſlechts, voornamelijk, om éénen Man te doen, die, hoe belangrijk ook, in de oogen van DE RIJK niet zoo groot kon geacht worden, dat met hem het geheele Vaderland noodwendig ſtaan of vallen moest. Wij vereeren, intusſchen, dit edel Drietal; wij vereeren ook eenen BIJLINK, SCHAFFELAAR, KIES en andere KURTIUSSEN van onzen Vaderlandſchen bodem, als ſchoone voorbeelden van menſchelijke voortreffelijkheid, en kunnen vooral onzen DE RIJK, dien wij voorts in den loop der Geſchiedenis verliezen, niet dan zorgvuldig en dankbaar bewaren in een hart, dat zijne nagedachtenis eerbiedigt, zijne Deugd huldigt, zijne Grootheid roemt, en wenscht, dat zijn lof tot de late Nakomelingſchap overgebragt worde. Ja! Wij zullen zijne waarde ſchilderen voor onze Huisgezinnen, zijne daden aan onze Kinderen verhalen, en hun leeren, wat en hoeveel zij met ons aan onze groote Voorvaders te danken hebben, en hoeveel nu die dank van hun vordere. Want wat zou mij toch doen twijfelen, of elk Vaderlandlievend hart eenen gelijken toon ſla met de reeds genoemde groote Dichteresſe, wanneer zij zingt:

„ 't Was JAKOB SIMONSZOON, door de Amſtelſtad verdreven,
„ Die, grootsch, dien hoon vergaf, dien hoon vergold met trouw':
„ Noch Echtgenoot', noch kroost, noch goed, noch bloed, noch leven
„ Te dierbaar hield tot ſteun van 't rijzend Staatsgebouw. —
„ Waarom, mijn Vaderland! hebt gij uw' Regtsbeſchermer,
„ Uw' grooten Burger, met geen Lauwerblaên bekroond?
„ Waarom wordt nog zijn Beeld in helder-blinkend Marmer
„ Niet in der Staten Zaal aan 't Nageſlacht vertoond?
„ Of acht ge, ô fier Gewest! het hooger' eer te wezen,
„ Dat gij zijn grooten Naam in uw' Geſchiedenis
„ De vreemde Volken doet in gouden lett'ren lezen,
„ En dat zijn Roem in 't hart des Landzaats veiligst is?
„ ô Ja! Nooit kon zijn' Deugd een eedler loon verwerven.
„ Metaal en Steen verderft door 't knagen van den Tijd;
„ Maar nimmer zal de Lof eens Staatsbeſchermers ſterven,
„ Aan wien het Vaderland zijn Hart ten Tombe wijdt."

(*) STUART, *Rom. Geſch.* D. V. bl. 487 en verv.

BERIGT, AANGAANDE DE HEILZAME WERKING VAN HET ZOUTZUUR, IN EEN GEVAL VAN KWAADAARDIGE KINDERPOKJENS. Door Dr. BERNIGAU, te *Mülhauſen*.

Een zwak, ziekelijk Meisjen van zeven jaren wierd, in Slagtmaand 1801, na vele voorafgegane krampachtige toevallen, door de Kinderziekte aangetast. De uitbotting ging zeer langzaam voort, meerendeels met eene bleeke kleur der puistjes. De uitwendige deelen waren koud; doch de maag en onderbuik opgezet. Om kort te gaan, alle teekenen, gepaard met de zwakke bewerktuiging van het kind, voorſpelden eene zeer ongelukkige uitkomst. Ondertusſchen bekwamen wij eenige vermeerdering van warmte en een gunſtiger ſtaat der uitbotting, door het drinken van Vlierbloemen-thee, het gebruik der warme Baden, en het uitwendig plaatſen van roodmakende dingen. Doch dit duurde niet lang. 'Er ontſtonden nieuwe kramptrekkingen, en koude der uitwendige deelen, met een ingevallen gezigt, een ſpitſen neus, oogen zonder glans, een polsſlag van 130 ſlagen in eene minuut, en eene zeer ſnelle rochelende ademhaling. Campher, Moſchus, Zinkbloemen, Wijn en meer andere werkzame middelen wierden te vergeefs aangewend: zoo dat alles verloren ſcheen. In dezen bekommerenden toeſtand wendde ik het Zoutzuur aan, op de volgende wijze:

℞ *Spir. Sal. Marin.* ʒß
Syr. Rub. Idaei.
Aq. Ceraſor. aa ʒij.
M. S.
Alle uren een halve lepel vol, in een glas met gekookt water.

Nooit zag ik eene ſnellere en verwonderenswaardiger werking van eenig Geneesmiddel. 'Er kwam oogenblikkelijk beterſchap, en het kind wierd den nabij zijnde dood ontrukt.

WAARNEMING, AANGAANDE HET NUT DER CONRADISCHE OOGENZALF, IN DE VLEKKEN OP HET HOORNVLIES. Door Dr. HORST, van *Aken*.

Deze Zalf verdient eene zeer groote aanprijzing. Onlangs genas ik daarmede eene groote harde vlek, die bijna het geheel Hoornvlies bedekte, en die dus wel 7 of 8 jaren lang had geſtaan, zoo dat dezelve maar een weinig licht, van ter zijden, doorliet. De Zieke was daarenboven met Kropzeerigheid bezet, waardoor de oogleden rood waren en 'er eene *Pſorophthalmia* aanwezig was. Ik ſchreef de Zalf voor, op de volgende wijze: ℞ *Ol. Nuc. Jugland. ʒij. Fell. Tauri ʒß Salis C. C. gr. ij. M. S. Om daarmede tweemaal 's daags, met een penſeel, de vlek te ſtrijken.* Bij de aanwending verwekte dit Zalfje vrij wat pijn, waardoor het oog geheel rood wierd en de tranen geweldig vloeiden. Doch, na verloop van eene minuut, gevoelde de Lijder niets meer. Teffens liet ik het Sublimaatwater van CONRADI, twee of drie malen daags, in de oogen druipen, terwijl de randen der oogleden met de roode Praecipitaat-zalf wierden ingeſmeerd. Inwendig gaf ik inmiddels het *Plumerſche* poeder. ℞ *Calom. Sulph. aurat. Antim. aa gr. j. Opii pur. gr. ß. Sacch. alb. gr. XV. M. F. Pulv. Dent. tales n. xij. Morgens en avonds een.* Door deze behandeling verdween de vlek, binnen den tijd van zes weken, en de Zieke kon zijn gezigt als voren gebruiken. De Heer HUFELAND voegt daar bij, dat hij dikwijls, tot het wegnemen van zware vlekken op het Hoornvlies, gebruik maakt van het volgend Zalfje: ℞ *Ol. Nuc. Jugland. ʒij. Mercur. ſolub. Hahnem. gr. ij. M. Om dagelijks de vlekken drie of vier malen mede te ſtrijken.*

IETS OVER DE VERBANDEN, WELKE IN GEREEDHEID GEBRAGT EN VERKOCHT WORDEN BIJ JOHANN BOUER, VERVAARDIGER VAN HEELKUNDIGE WERKTUIGEN EN VERBANDEN TE WEENEN.

Aan het leerſtuk der Verbanden is, naar mate de ontdekkingen in andere vakken der Genees- en *Heel*kunde zich ook bij ons verdrongen hebben, in ons Vaderland nog niet veel gedaan: van de buitenlandſche verbeteringen is nog weinig gebruik gemaakt, en verſcheiden Heelkundigen volgen daaromtrent geheel geene vastgeſtelde regels, maar maken in verſcheide gevallen gebruik van zulke Verbanden, als hun op zulk een oogenblik in het hoofd komen, en die dikwijls voor den aard des ongemaks minst berekend zijn.

Voor zulken, die zich tot Heelkundigen willen vormen, en voor wien dus de kennis der Verbanden onontbeerlijk is, heb ik ſteeds geoordeeld, dat het lezen van een droog theoretisch ſtuk uiterst vervelend en tevens zeer onvoldoende was, zoo lang zij niet, door die Verbanden zelve te leeren kennen, zich een beter denkbeeld van dezelve leerden vormen; en ook in dit opzigt was mij uiterst welkom een *Catalogus* van Verbanden, welke vervaardigd en verkocht worden bij JOHANN BOUER, Vervaardiger van Heelkundige Werktuigen en Verbanden te Weenen, die ik onlangs van mijnen Vriend Doctor BENEKER verkreeg; ik heb bij die gelegenheid eenige van dezelve gezien, die zeer doelmatig waren ingerigt; de prijzen zijn vrij matig, en 'er zijn verſcheiden Verbanden in deze verzameling voorhanden, welke tot nog toe in ons Vaderland weinig bekend zijn.

Ik dacht dus den zoodanigen onder mijne Landgenooten, die met deze inrigting geheel onbekend waren, geenen ondienst te doen, door hen met dezelve bekend te maken, en hen dus in ſtaat te ſtellen, om zich eenige dier Verbanden, die, hoezeer om derzelver zamengeſteldheid wel eenigzins moeijelijker, nogtans om derzelver gebruik noodzakelijk zijn om te leeren, aan te ſchaffen.

Rheenen,
Junij 18c6.

A. LEMZON PIJNAKER,
Med. Doct.

LEEVEN VAN PAULUS ERNESTUS JABLONSKI.

(Gevolgd naar het *Latijn* van den Hoogleeraar JONA WILLEM TE WATER.)

Meermaalen hebben wij in het Mengelwerk onzer Letteroefeningen nu meer dan minder uitvoerige Leevensbeſchrijvingen gegeven van Mannen, welken in eenig vak, het zij van Geleerdheid, het zij van Fraaie Kunſten, hebben uitgemunt. Wij vertrouwen, dat het onzen Leezeren dus niet onaangenaam zal zijn, eenige bijzonderheden te vernemen aangaande het leeven van eenen der grootſte Geleerden uit de laatstverlopen eeuwe, welke door zijne doorwrochte Werken met recht eenen naam heeft verworven onder de beroemde Mannen van zijnen tijd. De verdienſtelijke Hoogleeraar TE WATER ſtelt ons daartoe in ſtaat door zijne Voorreden voor het eerſte Deel der *Kleine Werken* van JABLONSKI, den Man, welken wij bedoelen.

PAULUS ERNESTUS JABLONSKI werd geboren te Berlijn in het jaar 1693. Zijn Vader was DANIËL ERNESTUS, een kundig en beroemd Godgeleerde, en gedurende verſcheiden jaaren Voorzitter van de Akademie der Weetenſchappen te Berlijn (*). De Zoon, deezen Vader waardig, overtrof, nog een kind en aankomend jongeling zijnde, de meesten van zijnen ouderdom in geheugen, leerzucht, naarſtigheid, zedigheid, ſchranderen vernuft en bondig oordeel. De blijde en groote hoop, welke hij toen reeds van zich deed opvatten, heeft hij naderhand niet te leur geſteld. Zijne Verhandeling *over de Lycaoniſche Taal* bewees ten vollen, welke vrucht hij getrokken had uit het naauwkeuriglijk ingerichte onderwijs, zo van zijnen braaven Vader, als van de Leermeesteren bij het Koninglijke Kweekſchool, en van de uit-

(*) Van JABLONSKI den Vader ſpreekt de Hoogleeraar SAXE, *Onom. Litt.* P. V. p. 510. DAN. HENR. HERING, *Relationum biographicarum doctorum et celebrium Virorum*, P. I. (Zie *Allgem. Teutſche Bibliothek*, Th. CVII. P. 2. p. 573) en voorts JAC. BRUCKER in *Pinacotheca Virorum literis illuſtrium*, Dec. II. No. 4, die zijne verdienſten grootlijks prijst.

uitmuntende Hoogleeraaren, welken in dien tijd de Hooge-School te Frankfort aan den Oder verſierden. In de Opdracht van dat Boek aan den doorluchtigen PAINTZEN ſchrijft hij, dat hij, „ aan de beoefeninge der „ heilige Weetenſchappen zijnen gantſchen leeftijd ge„ wijd hebbende, evenwel, tot dien tijd toe, naar de „ maate zijner vermogens, zich had toegelegd op het „ leezen en beoefenen der Fraaie Letteren, zo nog„ thans, dat hij de Godgeleerdheid zelve, als het „ voornaamſte deel van zijnen letterarbeid, niet uit het „ oog verloor." *Want*, voegt hij 'er bij, en och of dit ook in onzen tijd de taal van alle Godgeleerden, en hunne ſtudiën daarnaar ingericht waren! *Want ik ben altijd overtuigd geweest, ook door de aanſpooring van den H.* BASILIUS, *dat de kennis der Godgeleerdheid door die der Fraaie Letteren niet alleen grootlijks verſierd, maar ook allerbest op dezelve gebouwd wordt, en 'er veilig op rust, als op eenen welgelegden grondſlag.* Eene allerzekerſte uitſpraak! Onze jongeling betrad deezen wech, die alleen aangenaam is bij de weinigen, welken den zeldzaamen lof van eenen wel onderwezen Godgeleerden zoeken te verdienen.

Tot zijne Ouderen wedergekeerd, gaf hij, in den jaare 1714, de zo even gemelde Verhandeling in het licht. Kort daarna werd hij, met de hoogſte goedkeuring aller braaven, aangenomen in het getal der zogenaamde Koninglijke Kandidaaten. Terſtond verwierf hij de gunst en de gemeenzaame verkeering van Mannen, welken zich grooten roem van geleerdheid hadden verworven, onder anderen van LA CROZE. Hoeveel hij aan deezen, vooral in het leeren der Ægyptiſche Taale, verſchuldigd was, heeft hij menigmaalen te kennen gegeven, vooral in zijn boek, *over den Ægyptiſchen Afgod Remphah* (*), dat in het jaar 1730 te voorſchijn kwam, en in de Woordenlijst, die nu in het licht is gegeven.

Dewijl het JABLONSKI vrijſtond, ter voortzettinge zijner ſtudiën, op kosten des Konings, eene buitenlandſche reis te doen, de welvoorziene boekerijen, in andere landen bewaard, te doorzoeken, en zich daartoe bij alle Geleerden te vervoegen, bezocht hij een goed gedeelte van Duitschland, de Vereenigde Nederlanden, En-

(*) *De Remphah Ægyptiorum Deo.*

Engeland en Frankrijk. Zijne eigene geleerdheid, zonderlinge beleefdheid en heusche spraakzaamheid, zo wel als de beroemde naam van zijnen Vader, baanden hem eenen gemaklijken toegang tot de vriendschap en innigste gemeenzaamheid der Geleerden, als RELAND, ALB. SCHULTENS, HEMSTERHUIS, HEIJMAN, HUDSON, MONTFAUCON, FOUR DE LONGUERUE, RENAUDOT, BOUHIER, en veele anderen, welker optelling onze ruimte niet gedoogt. Zoude iemand van middelmaatige geleerdheid der vriendschap van zo groote en zo beroemde Mannen waardig zijn geweest? In de openbaare Boekerijen in Duitschland, te Leijden, London, Oxford, Parijs, en in veele andere van bijzondere personen, las hij, met ongelooflijke naarstigheid, de oude, zo Coptische, als Griekse en Latijnsche Handschriften, voornaamelijk die betrekking hebben tot de Ægyptische Oudheden, maakte 'er uittrekfels van, vergeleek ze met de gedrukte Werken, en schreef sommigen geheel af, zo tot zijn eigen gebruik, als voor zijnen Vriend LA CROZE. Getuigen van deeze vlijt zijn de onderlinge brieven van JABLONSKI, LA CROZE en anderen, welke J. L. UHLIUS, in zijnen *Thesaurus Epistolicus*, tot grooten dienst van de Geschiedenis der Letterkunde, heeft in het licht gegeven. Van zijne reize teruggekeerd, bediende hij, zedert het jaar 1719, voor eenen korten tijd, den post van Predikant te *Liebenberg* in de zogenaamde Middel-Mark. Hoe gedroeg zich toen JABLONSKI? Vergat hij de beoefening der beschaafde Letteren, welker aangenaamheid hem in zijne jeugd bekoord had? Zo is de gewoonte van veele Predikers, tot groote smart aller beminnaaren van eene rechtschapen wijze van boekoefeninge. Maar zo deed onze JABLONSKI niet. Ik beroep mij op de brieven, welke hij van Liebenberg aan LA CROZE zond, en die geplaatst zijn in den *Thesaurus Epistolicus*, *Tom.* I. *p.* 176, *seqq.*: waaruit insgelijks blijkt, dat hij ten dien tijde grootlijks verlangde, eene reis te doen na Italie, en te Rome gebruik te maaken van de Coptische Handschriften; hetgeen hem evenwel, zo veel ik weete, nooit heeft mogen gebeuren.

„ Aan de groote hoop, welke men, uit zijne Ver-
„ handeling *over de Lycaonische Taal*, aangaande zijne
„ Geleerdheid en toekomstigen Roem had opgevat, heeft
„ hij naderhand niet te kort gedaan, maar zelfs meer
„ dan voldaan door verscheiden soortgelijke Boeken en

„ Verhandelingen." Deeze zijn de woorden van eenen bevoegden Rechter, den Hoogeleerden SAXE (*). Naar verdienſte werd hij dus, in het jaar 1721, aangeſteld tot gewoon Hoogleeraar in de beſchaafde Letterkunde (†), en tot buitengewoon Hoogleeraar in de Godgeleerdheid; aan de Hooge-School te Frankfort aan den Oder; en in het volgende jaar tot gewoon Hoogleeraar in de laatstgemelde Faculteit. Zijne intrede in beide posten deed hij door twee onderſcheiden Redenvoeringen, de eerſte *Over de noodzaaklijkheid van de beide gewijde Taalen, de Hebreeuwſche en de Griekſche, bijeen te voegen* (‡); de andere *Over den Godgeleerden Stijl* (§). De waardigheid van Rector der Hooge-Schoole bekleedde hij een en andermaal, in de jaaren 1725 en 1735; naderhand verzocht hij altoos van die eere verſchoond te zijn; gelijk hij ook na het jaar 1742 den post van Prediker niet meer heeft waargenomen.

Is het te verwonderen, dat een Man, die, door geleerde Werken van verſcheiden aart, éénen meer dan gemeen beroemden naam had verworven, verkozen wierd tot Medelid van de Koninglijke Maatſchappije der Weetenſchappen te Berlijn; en van het Latijnſche Genootſchap te Jena, of dat de Akademie te Franeker hem zocht aan zich te verbinden? Bij het openvallen van den Leerſtoel der Godgeleerdheid werd JABLONSKI een en andermaal door den Akademiſchen Senaat geſteld op de lijst der bevoegde voorwerpen; maar in het jaar 1740 door de Curatoren der Frieſche Akademie tot het waarneemen van dien post geroepen, met aanbod eener aanzienlijke jaarwedde van 2000 guldens. Doch dewijl dit geſchied was buiten weeten en tegen dank van WILLEM DEN IV, Prins van Oranje, toen Stadhouder van Friesland, en Curator Magnificentisſimus der Akademie, nam deeze zulks kwalijk, en ſtelde kort daarna, ook zonder de Curatoren te raadpleegen, drie andere perſoonen voor aan de Gedeputeerde Staaten van Friesland, om uit deezelven eenen Hoogleeraar te kiezen. Deezen verkoozen PETRUS COUWENBURG DU BOIS, ten dien tijde Predikant te Leijden, maar naderhand in de zelfde Stad Onder-

(*) *Onomast. Litt.* T. VI, p. 232. (†) *Philologia.*
(‡) *De Linguis Sacris Hebraica Graecaque conjungendis.*
(§) *De Stylo Theologico.*

der-regent in het Staaten-Collegie, en, zedert het jaar 1762, Hoogleeraar der Godgeleerdheid aan de Bataafsche Akademie. De Curatoren bragten terstond hunne klagten in bij de Staaten van Friesland, en poogden in hunnen brief JABLONSKI te verdedigen tegen de beschuldiging des Prinsen, welke meende, dat hij te veel overhelde tot de partij der *Universalisten* (*), zo als zij in de Schoolen der Godgeleerdheid genoemd worden, en dus afweek van het formulier der Leere, welke de Hervormde Godgeleerden in ons Vaderland goedkeuren en verdedigen. De Vorst beschouwde daarom de beroeping van JABLONSKI tot den post van Hoogleeraar als gevaarlijk voor Staat en Kerk, nadeelig voor de studeerende Jeugd, en schadelijk voor de Hooge-Schoole. De Curatoren daartegen verlangden, dat de verkiezing van DU BOIS door het gezach der Staaten voor nietig mogt verklaard, en JABLONSKI wederom beroepen worden. Want die had, terwijl deeze twist duurde, geweigerd het aangeboden beroep aan te neemen, en wel uit hoofde van zekere tusschengekomen reden, of voorgeeven, zo als hij schreef in eenen brief aan de Curatoren. Indien die brief, waarna men te vergeefs gezocht heeft, het zij in het oorspronglijke, het zij in eenig affschrift, nog voorhanden ware, zoude hij ons misschien vollediger bericht geeven van de voornaame oorzaak, waarom JABLONSKI de Frankforter Hooge-School of niet heeft willen, of liever niet heeft kunnen verlaaten, en overgaan tot die van Franeker. Van de verschillende en zelfs rechtstreeks strijdige oordeelen van anderen over dit moeielijke stuk behoeve ik niets te zeggen. Naast aan de waarheid schijnt te komen, dat JABLONSKI van den Koning van Pruisen geen verlof heeft kunnen verwerven om Frankfort te verlaaten en buitenslands te gaan; een verlof, dat ook wel aan anderen geweigerd is. Hieruit, denke ik, ontstond, dat de Curatoren de hulp der Staaten van Friesland inriepen, en verzochten, dat de Algemeene Staaten van het Bataafsche Gemeenebest, door den Pruisischen Gezant, die in den Haag zijn verblijf hield, de zaak van JABLONSKI bij den Koning wilden doen bepleiten, en trachten te bewerken, dat men te Franeker eenen zo grooten Leeraar niet langer be-

(*) *Voorstanders der algemeene Genade.*

behoefde te ontbeeren. Eene aantekening, welke ik verſchuldigd ben aan de heuschheid van den Heere SCHELTEMA, en die niet uit losſe geruchten, maar uit de Boeken der Curatoren zelve ontleend is, heeft mij in ſtaat geſteld, dit geval van wat hooger af voor te draagen. Hieruit wordt ook beter begrepen wat F. STOSCHIUS bedoelde, wanneer hij ſchreef, dat JABLONSKI den aangeboden post van het onderwijzen der Godgeleerdheid aan de Frieſche Akademie had *moeten* weigeren. *Zie* het *Nieuwe Geleerde Europa* (*Nova Erudita Europa*) D. XI. bl. 560. In welk boek, bl. 555-593, het Leeven van JABLONSKI verhaald, en deszelfs Werken naauwkeurig vermeld worden. Eenige bijzonderheden hebbe ik daaruit overgenomen, met achterlaatinge van andere, welke men liever in het Werk zelve mag leezen.

Van dien tijd af verkoos JABLONSKI te Frankfort te blijven, en bleef 'er tot zijnen dood, welke voorviel op den 13den van Herfstmaand des jaars 1757, en lang te vooren, en toen, en naderhand grootlijks geprezen en geroemd door de prijswaardigſte Mannen. Want het zij men *Duitſchers* hoore, het zij *Franſchen*, het zij *Italiaanen*, het zij *Bataaven*, aller oordeel over JABLONSKI is het zelfde en even vereerende.

Tot dus verre de Heer TE WATER, die vervolgens een aanmerkelijk getal (maar hergeen, gelijk hij zelve erkent, gemaklijk nog vergroot konde worden) van getuigenisſen veeler Geleerden ter eere van JABLONSKI opgeeft. Wij kunnen hierin hem niet volgen, maar zullen enkel de naamen noemen, welke hij aanvoert. Onder de *Duitſchers* vinden wij de *Gattingenſchen Anzeigen von gelehrten Sachen*, GESNER, JO. DAV. MICHAËLIS, LA CROZE, VIGNOLES, de *Acta Eruditorum Lipſienſia*; onder de *Franſchen*, J. J. BARTHELEMIJ en A. J. SILVESTRE DE SACIJ; onder de *Italiaanen*, AUG. ANT. GEORGIUS en GEORG. ZOËGA; onder *onze* Landgenooten, HEMSTERHUIS, WESSELING. D'ORVILLE, VALCKENAER, RUHNKENIUS, SAXE, WIJTTENBACH, welken gedeeltelijk in ons Gemeenebest geboren zijn, gedeeltelijk van hunne jeugd af onder ons gewoond hebben.

Eéne aanmerking kunnen wij niet wel voorbijgaan. Wij wenschten wel, dat de Heer SCHELTEMA bij zijne aantekening ons eenige opheldering had gegeven, hoe de Heeren Curatoren, met voorbijgang van den Stadhouder in den jaare 1740, niet alleen eene Nominatie kon-

konden maaken, maar zelfs een beroep doen ter vervullinge eener openſtaande Hoogleeraarsplaatze. Immers in de Inſtructie der Curatoren van den 24ſten Febr. 1660 wordt, Art. XII, uitdrukkelijk bepaald: „Bij vertreck ofte ver„ſterven van de Profeſoren van de Academie tot Fra„nequer, ſullen de Curatoren .... met communica„tie van zijne Furſtelijke Genade Stadtholder als Mag„nificentisſimus Curator (*) van voorſz. Academie, „ende van de *Senatus Academicus* tot Franequer, drie „geleerde ende bequame perſoonen *nomineren*, ende „aen de Ed. Mog. Heeren Staten dezer Provincie voor„draegen: uyt de welcke drie, de Ed. Mog. Heeren „Staten van Frieslant, ofte in haer Ed. Mog. *Abſen„tie*, hunne Gedeputeerden een tot *Profeſor* ſullen ver„kieſen," enz. SCHOTANUS, *Beſchrijvinge van Fries„landt*, bl. 171. — Wij erkennen, dat de ontwikkeling van deezen knoop niet tot het onderwerp van den Heere TE WATER behoorde, maar zouden gaarne de duisterheid van het geval door den Heere SCHELTEMA, indien hij, zo als wij vertrouwen, daartoe in ſtaat is, zien wechgenomen.

(*) Deeze waardigheid was in het jaar 1653 opgedragen aan den toenmaaligen Stadhouder WILLEM FREDERIK.

NIEUWSTE EN KEURIGE BIJZONDERHEDEN, DE EILANDEN MALTA EN GOZA BETREFFENDE.

(Ontleend uit des *Ridders van Malta*, LOUIS DE BOISGELIN's *Ancient and Modern Malta.*)

„Meermaalen hebben de Leezers van ons *Mengel„werk* het Eiland *Malta* daarin aangetroffen, met„vermelding van deeze en geene bijzonderheden, 't zel„ve betreffende. Dit Eiland heeft in den Ridder BOIS„GELIN eenen nieuwen Beſchrijver gevonden, die daar„over een Werk, Twee Deelen in 4to, vier Ponden „St. en vier Sch. kostende, ten voorleden jaare, in 't „licht gaf. Veel, te vooren niet opgemerkt, of ſlegts zeer „ter loops aangeroerd, hebben wij daarin ontmoet, „en willen zulks onzen Leezeren, die wij verzekerd „zijn dat grootlijks van Plaatsbeſchrijvingen houden,

„ mededeelen. In dien overvloedigen oogst van *Bij-*
„ *zonderheden*, zullen wij thans alleen de zodanige
„ verzamelen, welke wij het merkwaardigst en voor
„ ons Mengelwerk geschiktst oordeelen, ter kennisse
„ van de Landsgesteltenisse en der Inwoonderen; mis-
„ schien in 't vervolg iets plaatzende, de *Ridders van*
„ *Malta* bijzonder betreffende."

* * *

Malta is gelegen op de Noorder Breedte van 35°, 44', 26'' en 15°, 54' Ooster Lengte van *Londen*. Het Eiland is 20 Mijlen lang en 12 breed. Behalven de Stad *Valetta* en het daaraan onderhoorige, telt men 'er tweeëntwintig Dorpen, aldaar *Casals* geheeten; een naam, afgeleid van het Arabisch woord *Rahal*, eene Standplaats aanduidende.

Den grond van *Malta* laat men nimmer onbebouwd rusten; maar dezelve wordt elk jaar bezaaid. Ieder faisoen levert zijn' bijzonderen oogst op, en de voortbrengst is overvloedig. Het koorn geeft, op een land van middelbaare soort, van zestien tot twintigvoud; op goed land beloopt het tot achtëndertig, en op rijke landen tot vierënzestig. Het Eiland *Sicilie* is op verre na zo vrugtbaar niet.

De kleur van den grond verschilt in de onderscheidene streeken van *Malta*; zeldzaam ligt de aarde meer dan één voet diep op de oppervlakte van de rots; de aarde wordt meest bevogtigd door den nagtdaauw; dan de rots, vol kleine opflorpende gaatjes zijnde, bewaart den daauw, en dit houdt den grond bestendig fris. De grond wordt altoos eenmaal in de tien jaaren omgewerkt, ten einde de rots te ontblooten van eene dikke korst, die 'er op komt, en ten hinderpaal strekt aan de vogtigheid, om genoegzaam diep door te dringen.

Wanneer de grond behoorlijk is toebereid, brengt dezelve, in 't eerste jaar, Watermeloenen en Tuinplanten voort; in het volgende, eene alleruitmuntendste Vrugt, die den winter over bewaard wordt, en den onderscheidenden naam draagt van *Maltezer Meloen*; vervolgens zaait men 'er Garst, welker stroo voedzel aan het vee verschaft. In het derde jaar wordt de grond geploegd en met Katoen beplant, en in het vierde met Koorn bezaaid. Het land brengt vervolgens deeze onderscheidene ge-

gewasſen beurtlings voort; dan bijzondere voorzorge wordt 'er gedraagen in het jaar als men de Katoenboomen plant, wanneer het noodig is, den grond tot eene ſoort van poeder te maaken.

Drie ſoorten van Katoen worden 'er op *Malta* geteeld: eene, eigen aan het Eiland; eene andere uit *Siam*, en eene derde, die kaneelkleurig is, *Katoen van de Antilles* geheeten (*). Alle deeze worden in de maand April gezaaid, en de top van de plant wordt in 't begin van September afgeſneeden, ten einde de vrugt grooter moge groeijen. Men verzamelt dezelve in October, wanneer de vrugt begint te ſplijten, ten teken dat dezelve genoegzaam rijp is. De Katoen wordt op de volgende wijze gezaaid. In den grond maakt men eene holligheid, eenige duimen diep, vult dezelve vervolgens met water, en, wanneer 't zelve genoegzaam doorgezakt is, doet men 'er het zaad in, en overdekt hetzelve, zonder het gezaaide weder te bevogtigen, eer het uit den grond voortſpruite. De plant groeit ter hoogte van tien of vijftien duimen, en bloeit in de maand Augustus.

Tarwe wordt gezaaid in November, naa dat de grond driemaalen is omgeploegd, en geoogst in het begin van Junij. Garst wordt mede in de voorgemelde maand gezaaid, en in Mei geoogst. 'Er is eene ſoort van Koorn op *Malta*, *Tommon* geheeten; deeze groeit op ſchraalen grond; het brood, van dit meel gebakken, is zeer wit. In Februarij zaait men dit graangewas.

Elk bezaaid veld is omwald, om de planten tegen wind en regen te dekken in de lente en in den herfst.

Noodzaaklijkheid, de moeder van vlijtbetoon, heeft de *Maltezers* geleerd, eene ſoort van kunstland te maaken in de dorre gedeelten des Eilands. Men begint met de rots vlak te maaken; nogthans laat men eenige af-

(*) 'Er zijn twee andere ſoorten van Katoen, in *America* geteeld; de eene groeit op eene ſoort van heestergewas, de andere op een vrij grooten boom vol doornen. BERNARDIN DE ST. PIERRE gewaagt van deeze Katoenſoorten; dan ze zijn op *Malta* niet bekend. De Katoenboom in *Indie* is ſchoon en groeit zeer hoog op; de ſpruiten kunnen vijf jaaren ſtaan, eer zij verplant behoeven te worden. De Katoen, die op de *Antilles* groeit, moet alle twee jaaren geplant worden, en is zo hoog niet als de evengemelde, maar brengt zeer fijne Katoen voort, hoewel geel van kleur.

afhelling over, ten einde al het overtollige water wegloope. Dan hoopen zij zamen eenige ſteenen, in kleine ſtukjes gebroken, van eene onregelmaatige gedaante; deeze maaken zij omtrent één voet hoog, en bedekken ze met eene bedding van dezelfde ſteenen, bijkans tot poeder gemaakt. Op deeze plaatzen zij eerst eene bedding van aarde, of uit andere gedeelten des Eilands aangevoerd, of verzameld van tusſchen de ſpleeten der rotzen; daarop legt men een bedde van mest, en voorts nog een van aarde: zo veel moeite en arbeid wenden de bezitters dier gronden aan; en deeze gronden worden, met den tijd, even vrugtbaar als het natuurlijk land.

Malta en *Goza* brengen zeer geurige vrugten voort, en allerheerlijkſte bloemen; de roozen, inzonderheid, geeven een veel aangenaamer geur, dan in eenig ander land. Beide deeze Eilanden brengen veel komijn, annijszaad enz. voort. De *Silla* is eene plant, bijzonder eigen aan *Malta*, en tiert op *Goza* nog beter. Deeze plant groeit ter hoogte van vijf voeten, en heeft eene roode bloem. TOURNEFORT geeft 'er den naam aan van *hedyſarum clypeatum flore ſuaviter rubente*. Dezelve dient tot beestenvoeder, wordt in Junij gezaaid en in Mei gemaaid. De grond, waar dit gewas geſtaan heeft, wordt vervolgens met Koorn bezaaid, en in het volgend jaar komt de *Silla* weder van zelve op: ook ſpruit zij op het derde jaar uit; doch alsdan heeft zij alle kragt en goede hoedanigheden verlooren.

De tuinen op *Malta* zijn doorgaans verſierd met boschjes van Oranje- en Citroenboomen; doch deeze laat men tot geene zeer aanmerkelijke hoogte opgroeijen, om voor te komen dat de wind de vrugten niet afwaaije en de takken beſchadige. De grootſte zorgvuldigheid draagt men voor de Oranjeboomen; meestal worden ze tweemaalen daags met water begooten. De kruinen worden rond geſchooren in de gedaante van een zonneſcherm; zij groeijen op een enkelen ſtam; dit is ook het geval der Citroenboomen; derzelver takken laat men zomtijds groeijen, zo dat ze eene ſoort van boog uitmaaken. Meest alle deeze boomen ſtaan in tobbes, en op plaatzen, het meest voor den wind beſchut. — Tuinen tot keukengewasſen zijn veelvuldig op *Malta* aangelegd, en geeven eene groote menigte volks werk: de moeskruiden zijn allerheerlijkst. Het water, ten dienſte deezer tuinen, wordt in waterbakken, in de rots uitgehou-

houwen, bewaard, en fleuven zijn 'er gemaakt, om het regenwater te verzamelen.

Op eenige gedeelten van het Eiland worden veel Honigbijen gehouden: de bijenkorven zijn horizontaal, naar de wijze der Oosterlingen; en valt het veel gemaklijker, daar in te komen, dan in die van een ander maakzel. De *Maltezer* honig is zeer zoet en allergeurigst. De Ouden vergeleeken dezelve bij den honig van *Hybla*. CICERO gewaagt 'er van, als voortreffelijker dan die van eenig ander land.

Dan, hoe vrugtbaar *Malta* ook moge weezen, het kan niet genoeg tot voedzel voor de Inwoonderen opbrengen, fchoon, behalven die vrugtbaarheid, de Visch in zeer grooten overvloed op de kusten gevangen wordt.

Malta telde ten jaare 1530 geen volle vijftienduizend Inwoonders, en deezen waren tot tienduizend gedund bij het opbreeken des beleegs onder het Grootmeesterfchap van LA VALETTE: geduurende het Grootmeesterfchap van OMEDES werd *Goza* geheel ontvolkt; en de pest richtte, in 't jaar 1592, eene deerlijke verwoesting op het Eiland aan: dan, desniettegenftaande, bedroeg, bij eene Volkstelling in 't jaar 1632, de volksmenigte, op de beide Eilanden, eenënvijftig-duizend, zevenhonderden-vijftig. Zints dien tijd zijn de *Maltezers* bijkans altoos in oorlog geweest; en veel volks werd 'er, op nieuw, weggefleept, door eene kwaadaartige befmetlijke ziekte, in 1676; egter was de volksvermeerdering zo fterk, dat, in den jaare 1798, *Malta* negentigduizend, en *Goza* vierëntwintig-duizend bewooners telde. (*)

„Waar,"

(*) De bevolking van *Europa* ftaat in de volgende evenredigheid. Op eene gelijke ruimte van grond, waarop 'er flegts één Mensch in *Tsland* beftaat, zijn 'er

in *Noorwegen*	3
in *Zweeden*	14
in *Turkijen*	36
in *Poolen*	52
in *Spanje*	63
in *Ierland*	99
in *Zwitzerland*	114
in *Groot-Brittanje*	119
in *Duitschland*	127
in *Engeland* alleen	152
in *Frankrijk*	153

in

„ Waar," roept BOISGELIN uit, „ mag ik vraagen, waar is een land, 't welk op zulk een aanwas van bevolking kan roemen? of zich verheffen op zulk een ſtaat van aanhoudende welvaart? Maar de *Maltezers*, die uit den aart maatig zijn, hebben ſlegts weinig voedzel noodig; daarenboven waren zij zo volkomen vergenoegd wegens de zagtheid eener Regeeringe, die nimmer eenigen last hief van den arbeid hunner handen, of eenige ſoort van vlijtbetoon bezwaarde, dat zij zich al te zeer aan hunnen geboortegrond gehegt vonden, om dien te verlaaten, wel verzekerd, dat, in bijkans alle andere oorden, en de land- en de handwerksman onder zeer zwaar drukkende lasten gebukt gaan. — Eene Overheid, die haare inkomſten in de landen haarer heerſchappije verteert, veroorzaakt gewis een grooten omloop van geld, waarin alle haare Onderdaanen eenigermaate moeten deelen. Dit voordeel, gepaard met veelvuldige inrichtingen, geſchikt om bekwaamheden en vlijt te beloonen, en teffens de armen en ongelukkigen te helpen, zodanig dat ledigheid en armoede gezegd mogten worden op *Malta* onbekend te zijn, maakten de Inwoonders des Eilands maar al te gelukkig onder het beheer der Ridderorde, welker rijkdom, helaas! op een en hetzelfde oogenblik vergaan is met den voorſpoed van de ongelukkige *Maltezers!*"

De voornaamſte handel van *Malta* beſtondt in Katoen; een gewas des lands, veel beter in hoedanigheid gekeurd dan de *Levantſche* Katoen. Dezelve werd uitgevoerd, of in baalen ongeſponnen, of geſponnen. Het grootſte gedeelte ging na *Spanje* voor de Stoffenreederijen in *Catalonie*. — De betaalingen geſchiedden in Piasters (ſtukken van achten), welke de kooplieden na *Frankrijk* zonden, en aldaar hunne winſten verdubbelden, door het voordeel, 't welk zij op *Malta* trokken van de onderſcheidene koopwaaren, uit *Marſeilles* aangevoerd.

Een zeer naauwkeurig uittrekzel, opgemaakt uit de boeken van het Tolhuis des Grootmeesters, de hoeveelheid opgeevende van de Katoen, op *Malta* geſponnen, van het Jaar 1788 tot 1798, geeft ons te verſtaan, dat 'er doorgaans 's jaarlijks ter waarde van 2,750,000 *Franſche*

in het Koningrijk van *Napels* . .	198
in de Republiek van *Venetie* . .	196
in *Holland*	224
op *Malta*	1103

sche Livres werd uitgevoerd. Deeze hoeveelheid Katoen, gevoegd bij het binnenlands gebruikte, deedt de voortbrengst van Katoen op *Malta* en *Goza* meer dan 3,000,000 Livres beloopen.

De andere Artikels van Koophandel bednidden niet veel, en beſtonden voornaamlijk in Aſche van *Kali-magnum*, door de *Maltezers* na *Venetie* gezonden; in *Lichen*, welk zij in *Sicilie* verkogten; in Oranjeäppelen, de geheele wereld door gevoerd; in Oranjebloezemwater, gedaan in koperen vertinde kannen, *Stagnone* geheeten; Citroenen; ingelegde Abrikoozen, bekend bij den onderſcheidenden naam van *Alexandrini*; uitneemende Granaatäppelen; Honig, welke altoos in een vloeibaaren ſtaat blijft; Zaaden van verſchillende ſoorten, onder andere Komijn en Annijszaad; en *Maltezer* Steen, die geen geringe handeltak uitmaakte in *Sicilie*, de *Levant*, en bovenal te *Smirna*. Zij voerden ook uit, eenige ſtukken van Goud en Zilver Draadwerk, eene ſoort van arbeid, waarin de *Maltezers* zeer uitſteeken; alsmede Klokken en ijzer Keukenwerk, welke 'er zo goed en ligt gemaakt worden als die van de *Levant*.

Indien de voordeelen, uit het verkoopen van zo veelerlei Artikelen ſpruitende, vrij groot mogen ſchijnen, moet men daarentegen aanmerken, dat de *Maltezers* zich in de volſtrekte noodzaaklijkheid bevinden, om koorn, laken, hout, wijn, olie, brandewijn enz. in te voeren. De natuurlijke voortbrengzels des Eilands zijn, in de daad, van geene beduidenis, in vergelijking van 't geen zij genoodzaakt zijn uit andere Landen te haalen: het voordeel, uit de bovengemelde Artikelen ontſtaande, zou zelfs niet toereiken, om het tot voedzel benoodigd graan te koopen. — Vast gaat het, dat het Koorn, op *Malta* groeijende, niet meer dan een derde der Ingezetenen van brood zou voorzien: derhalven, veronderſteld zijnde dat *Malta* en *Goza* te zamen honderd duizend perſoonen telden, zou het blijken, dat zesënzestig-duizend geheel van voedzel zouden verſtooken zijn, wend 'er geen graan uit *Sicilie* en andere plaatzen aangevoerd.

De geſtalte der Inboorelingen van *Malta* kundigt een *Africaanſchen* oorſprong aan. Zij zijn kort, ſterk, gedrongen, hebben gekruld hair, platte neuzen, opwippende lippen; de kleur is dezelfde als die van de Inwoonderen der Staaten van *Barbarijen*; hunne taal komt

met

met deeze nabuuren zo verre overeen, dat zij elkander volkomen verſtaan kunnen.

Men heeft het mogelijk zo zeer aan de ligging van *Malta*, als aan de onderſcheidene Vreemdelingen, die dit Eiland bezogt en vermeesterd hebben, toe te ſchrijven, dat de *Maltezers* zeer ijverig, werkzaam, getrouw, ſpaarzaam en kloekmoedig geworden zijn, en de beste Zeelieden in de *Middellandſche Zee* opleveren. Dan, niettegenſtaande deeze goede hoedanigheden, behouden zij ſteeds eenige van de gebreken, doorgaans aan de *Africaanen* toegeſchreeven; zij zijn omkoopbaar, driftig, jalours, wraakzugtig, en tot dieverij genegen. Zij hebben ook menigmaal, door hunne gedraagingen, het denkbeeld van de *Punica fides* doen boven komen. De *Maltezers* zijn, over 't algemeen, geestdrijvend en bijgeloovig in den hoogſten graad; dan hunne onkunde ſtelt hun niet buiten ſtaat om kunſten te kweeken.

De kleeding der *Maltezeren* (uitgenomen die der Geestlijken, Regtsgeleerden en Kooplieden, die zich doorgaans in den *Franſchen* ſmaak kleeden, en weinigen zijn, in vergelijking met het Volk in 't algemeen,) beſtaat uit een ruim katoenen hemd, en een desgelijks vrij ruim gewaad met zilveren en zomtijds met gouden knoopen; hierbij voegen zij een *caban* en mantel beneden den middel afhangende, en een langen gordel, verſcheide keeren om den middel geſlaagen, waarin zij ſteeds een mes in eene ſcheede draagen; zij hebben ook lange en ruime broeken, en een voetſchoeizel, 't welk zij *korch* noemen; dan zij maaken van 't laatſte niet veel gebruik, daar zij meest altijd beenen en voeten bloot draagen. Gemelde *korch* beſtaat enkel uit een lederen zool met riemen, om dezelve vast te maaken. Nooit draagen zij hoeden; maar blaauwe, roode, witte of geſtreepte kappen. Lieden van eenig vermogen hebben ſteeds een waaijer in de hand, en blaauwe of groene brillen: want zo groot is de verregaande hette, door de terugkaatzing der zonneſtraalen van de ſteenen en de witte tufte, dat, ondanks deeze voorzorge, 'er veele blinden gevonden worden; en meest alle de Eilanders zijn zeer zwak van gezigt.

De *Maltezers* zijn zeer ſober: een uijen, anchovis in olie gedoopt, en gezoute visch, maaken hun gewoonlijk voedzel uit. Op groote feesten eeten zij Varkensvleesch:

vleesch: Varkens zijn zeer veelvuldig in de Steden en op de Dorpen; veele deezer dieren behooren toe aan de Kerk of aan onderſcheide Kloosters; zij loopen nagt en dag langs de ſtraaten, en vinden voedzel in overvloed. Zeldzaam wordt deezen dieren kwaad gedaan, en nimmer worden zij geſtoolen.

Geen Volk is ſterker aan zijn Land gehegt dan de *Maltezers*; en hunne beſtendige hoop is, dat zij hunne dagen mogen eindigen in de plaats, welke zij den titel geeven van *Fiore del Mondo* (*De Bloem der Wereld.*)

De *Maltezer* Vrouwen zijn klein; zij hebben fraaije handen en voeten. Zwarte oogen ziin 'er algemeen; dan zij ſchijnen zomtijds ſcheel te zien, 't welk veroorzaakt wordt door geſtadig met het zelfde oog te kijken; half het aangezigt der Vrouwen is bedekt met eene ſoort van ſluier van zwarte zijde, *Faldetta* geheeten, welken zij zeer bevallig weeten om te ſlaan en zeer fraai te ſchikken. De Vrouwen, zelfs van den hoogſten rang, hierin ongelijk aan haare Mannen, bewaaren beſtendig haare Kleederdragt: wanneer eene derzelven eene *Franſche* Mode aannam, zou zij zich belachlijk maaken. Zeer ſterk zijn de Vrouwen geſteld op gouden en zilveren ſieraaden; en het is geenzins zeldzaam, de Boerinnen met die metaalen opgepronkt te zien. De kleeding beſtaat uit een kort hemd, *Kmit* geheeten; een linnen of katoenen onderborstrok, *Ideil* genaamd; een gekleurden opperborstrok, doorgaans blaauw, open aan eene zijde, en onder den naam van *Glekſuira* bekend; alsmede uit een keurs met mouwen, *Sidria* geheeten. Het agterſte gedeelte van der Vrouwen halsdoek is op het hoofd vastgemaakt; en haar hair, 't welk regt is, wel gepoederd en met pomade beſtreeken, ſtaat van vooren overeinde, in de gedaante van een Zuikerbrood, veel in den ſmaak van de *toupes a la Grèque*, zo lang door de Mannen gedraagen. Zij verſieren den hals met gouden en zilveren ketenen, zomtijds met halsbanden van koſtelijk geſteente; aan de armen draagen zij braceletten, en haare oorſieraaden zijn over 't algemeen eer koſtbaar dan fraai. Bij uitſtek groot zijn haare ſchoengespen, en altoos van goud of zilver.

Als een bewijs des voorigen Gelukſtaats der *Maltezeren*, en van derzelver genoegen onder het Beſtuur van den Grootmeester, voert BOISGELIN aan, „ dat, vóór

de ongelukkige gebeurtenisſen van den Jaare 1798 en vervolgens, het Volk nimmer in de geringſte maate misnoegd was of morde. De toenmaalige Regeering bewees ſteeds gunst- bij gunstbetooningen aan de Onderdaanen, die op hunne beurt niet nalieten, in derzelver lof uit te weiden, en zegenwenſchen daarover uit te ſtorten." — Niet vreemd, dat deeze Schrijver, in het Werk, waaruit wij dit bericht ontleenden, *zich breed* uitlaate, om de zaak dier Eilanderen te bepleiten tegen de eiſchen, door *Frankrijk* en *Groot-Brittanje*, ten deezen dage, daar op gemaakt; en tragte te toonen, hoe zeer de Ridder-orde, van welke hij Lid is, van den eerſten oorſprong haarer inſtellinge af, geregtigd geweest hebbe tot de algemeene bewondering; hoe menschlievenheid, dapperheid en zelfopoffering ſteeds door die Ridders betoond zijn, zints het Eiland *Malta* aan hun edelmoedig geſchonken werd door Keizer CAREL DEN V, en het onder hun beheer in bloei en welvaard toenam. — Niet vreemd, dat hij voor de herſtelling dier Orde in 't bezit van *Malta* pleite, ten einde het Eiland, waarmede hij zo veel opheeft, eene vrije Haven worde voor alle Schepen, die de *Middellandſche Zee* bevaaren. — Aan den tijd moeten wij beveelen, of zijne wenſchen vervulling zullen bekomen.

BEZOEK VAN DEN VESUVIUS; TEGENWOORDIGE STAAT DIENS VOLKAANS. Door den Heer VAN BUCH.

Men komt aan den Krater van den Veſuvius langs eenen zeer hobbeligen weg, die rondom de kruin des bergs kronkelt. De weg bereikt den rand des Kraters, dicht bij de plaats, alwaar die rand de minſte hoogte heeft. In den jaare 1799, toen ik deezen Volkaan voor 't eerst zag, daalde men van deezen rand in eene kolk neder, meer dan vierhonderd voeten diep. Zeer verſchilt daarvan de tegenwoordige ſtaat; de Krater, in ſtede van eene kolk, vertoont eenen bajert van laagten en hoogten, op eene zeer vreemde manier gewijzigd. Het geheel doet, op het eerſte aanzien, eene uitwerking, gelijk aan die, welke een oogſlag op een platten grond van Zwitzerſche bergen doen zoude. De weg, daar ik van ſprak, daalt in eene holte van dertig voeten diep; daarnaa is men genoodzaakt eene ſchuinte van niet

zamenhangende, rollende uitgebrande brokken te beklimmen, die bovenaan van eene breede spleet wordt doorsneeden; welke zeer heete dampen uitwaasemt. Thans komt men op eene kleine effene vlakte, die door den hoogsten der Conussen of Kegels wordt bestreeken, die binnen in den Krater liggen, en van wiens boveneinde men een zeer zonderling uitzigt heeft over alle die stapels brokken, steenen en lavablokken van allerlei afmeetingen. Deeze heuvel steekt 153 voeten boven den rand des Kraters uit. Nog verder ligt een fraaie Krater, regelmatig cirkelrond, hebbende eene middellijn van vijftig, tegen eene diepte van veertig voeten; tegen het Noorden is hij open, en aan den kant van den weg geslooten. Tusschen den Konus van de tweede hoogte en den Krater, boven vermeld, kwam, in September 1804, de Lava voort; den geheelen inhoud des Kraters hadt zij even als een vat gevuld; en zij was eindelijk overgeloopen op eene plek, alwaar vervaarlijke klompen, majestuens op elkander gestapeld, ons nog de kragt des schoks aankondigden, die deezen klomp tegen den rand des Kegels hadt voortgestuwd, van waar hij langs de steile helling was neergestort. Deeze Lava hadt eindelijk een gedeelte des hoogen rands medegevoerd, die haar insloot, en het grootste gedeelte der Lava, die het binnenste des Kraters vulde, was aan deeze zijde voortgestroomd. Naa deeze ontlasting heeft de Kegel zich geopend, en gloeiende brokken en dampen uitgeworpen. Ten tijde onzer beklimminge scheen dit alles eenwen geleeden te zijn voorgevallen. Wij trokken over verscheiden spleeten, waaruit zeer heete en zomtijds zwavelagtige dampen opreezen; doch de Krater was in volmaakte rust.

Eindelijk kwamen wij aan eene plek, tegenover dien vervaarlijken regtstandigen muur, afdaalende van den top, vijfhonderd voeten boven den benedensten rand verheven. Daar zagen wij eindelijk den mond, alwaar wij dagten den weg des altijd werkzaamen fornuis bereikt te hebben. Kort daarop liet zich een sisen hooren; het neemt toe, en binnen weinige oogenblikken schiet een prachtige krans van brandende *scorien* om hoog, tot boven den zwarten en donkeren muur, die ons bestreek; en een schrikwekkend gedruis laat zich hooren, gelijk aan dat van eene menigte Stoommachienes, wier kleppen zich allen gelijkelijk openden. De scorien vallen hagelswijze neder, en bedekken den kleinen Kegel met eene vuurlaag. Weinige oogenblikken daarnaa is alles uitgedoofd; alles is in rust, en volmaakt bedaard. Dit duurt twee of drie minuten; nu hervat zich het schudden van den grond; het wordt gevolgd van eene kleine uitbarsting van dampen, gelijkende naar het zuchten eens gedrukten; straks daarop eene nieuwe uitwerping van scorien, en zoo vervolgens. Deeze uitwerpingen gingen verzeld van zeer zwarte en dikke dampen,

die golvende tot boven den berg omhoog klommen, en zomtijds zelfs de waarneemers omvatteden. Wij wierden 'er niet door gekweld; zij waren zekerlijk voor een groot gedeelte wateragtig; maar hunne reuk trof ons gelijkelijk: „ Het riekt „ naar Joodenlijm," zeiden wij, ons tot elkander wendende. „ Deeze reuk is volmaakt die van Steenolie." Die indruk hervatte zich, zoo dikmaals wij van de zelfde dampen omringd wierden. Wij merkten op, dat zij zuur waren, uit hoofde van den ſpoed, waarmede het ijzer, welk 'er van aangeraakt wierdt, begon te roesten; doch deeze eigenſchap ſcheen meer tot eenige bijzondere ſprongen dan tot den geheelen klomp te behooren. De ſcorien vielen als traanen op den kleinen Kegel, dien zij daarſtelden: zij waren vloeibaar. Het gelukte ons, eenigen van nabij te zien, die nog gloeiende waren, die men gemakkelijk kon wrijven; doch welhaast was alles uitgedoofd en zwart: een zeker bewijs, dat alle die warmte medegedeeld was, en dat de ſcorien zelve geen brandend beginzel in zich bevatteden.

Vervolgen wij den togt rondom den Krater. De kleine Kegel, die zoo ſchitterende en ſchrikwekkende verſchijnzels toevens vertoont, ſtoot onmiddelijk tegen den regtſtandigen muur in eene diepe holligheid, die zich tot aan den uitgang der Lava uitbreidt. Deeze holligheid is bijkans gelijk in diepte aan de hoogte van den binnenrand des Kraters. Naast den mond, na het Noorden, ziet men eenen kleiner, welke, op dit oogenblik, ſlegts bij tuſſchenpoozen rook uitwierp. Doch deszelfs Kegel is zeer merkwaardig: bijkans tachtig voeten boven zijn voetſtuk wordt hij van eene breede en diepe ſpleet doorſneeden, die zich tot aan den top des heuvels uitſtrekt. *In deeze ſpleet*, welke drie of vier voeten wijd was, zogten wij door te dringen; de onverdraagelijke hitte dreef ons terug. Deeze ſpleet is gevloerd met eene zoutagtige korst, twee of drie duimen dik. Wij verzamelden dit zout; de kriſtalſchieting en de ſmaak overtuigden ons, dat het gemeen zout was. Zie daar dan een treffend voorbeeld van de opdrijvinge (ſublimatie) van dit zout, zoo lang en zoo hardnekkig wederſproken, en wier blijkbaarheid de dikte deezer beddinge buiten geſchil ſtelt.

Zwavel hebben wij bijkans niet gezien; het groenagtig geel veld, aan den voet van eenige Kegels, van verre niet kwalijk gelijkende naar verwelkt groen, zou eene laag zwavel boven de ſcorien kunnen doen vermoeden; doch die kleur wijst veeleer de tegenwoordigheid van een metaalagtig *oxide* aan.

KONINGLIJKE MILDHEID EN KRIJGSMANS EDELMOEDIGHEID.

(Uit de *Souvenirs* van M. THIEBAULT.)

FREDRIK DE GROOTE was niet alleen gemeenzaam met zijne Soldaaten, zo verre de paalen van goede krijgstugt gehengden, maar ook met zijne Officieren; doch die gemeenzaamheid was anders gewijzigd. —— Een Capitein hadt, bij aanhoudenheid, zo veel ijvers en dapperheids betoond, dat de Koning hem, ten Eereteken, het Kruis van Verdienſten zondt. —— „ Mijn Vriend!" ſprak deeze tot den Page, die hem dit ſieraad bragt, „ het is een vast gebruik, dat men u „ daarvoor elf Ducaaten ten geſchenke geeft; doch ik bezit „ 'er ſlegts weinig boven dat getal; deeze zijn mij noodzaak„ lijker dan het Eereteken, 't geen gij mij brengt, dewijl ik ze „ tot mijn onderhoud behoef. Ben ik dan de dappere Man „ geweest zonder dit Kruis, ik zal die zelfde Man blijven, „ zonder het te draagen; dit Kruis zal niets aan mijnen moed „ en trouwe toevoegen. Gaa, derhalven, heen, breng dit „ Eereteken den Koning weder, zeg hem bij de teruggave 't „ geen ik u zo even heb gemeld, en voeg 'er bij, dat ik zulks „ niet behoef om mijnen pligt getrouw te volbrengen!"

De Page keerde terug, om den Koning van den uitſlag zijner zending berigt te geeven. 's Volgenden daags vaardigde FREDRIK den Page andermaal af met het eigenſte Eereteken, doch tevens met een briefje van deezen inhoud: „ Braave „ Capitein! ik had vergeeten dat ik u honderd Ducaaten „ ſchuldig was; — ik herinner het mij op dit oogenblik, en „ ſchik ze u toe. Ik hoop dat gij ze zult aanneemen, met „ het Kruis van Verdienſten, 't geen u desgelijks toekomt." — De Capitein, die gifte met deeze boodſchap ontvangende, voerde den Page te gemoet: „ Dit berigt verandert de zaak „ geheel en al. Mijn Vriend! ontvang, in ſtede van elf, „ tweeëntwintig Ducaaten, en zeg den Koning, dat, daar „ hij zijne ſchulden betaalt, ik ook de mijne moet afdoen!"

RONDE EN WELGEPASTE TAAL EENS KRIJGSMANS.

NORRBIJ, Groot-Admiraal van *Deenemarken*, ontving van zijnen Koning, CHRISTIERN DEN II, last, om CHRISTINE, eene *Zweedſche* Dame van hoogen rang, ten dood te brengen. Hij antwoordde den Vorst: „ Neen, CHRISTIERN! dit werk „ voegt mij niet. Ik ben een Krijgsman, geen Beul. Ik heb „ geleerd, u te gehoorzaamen; doch zonder ſchande, zonder „ misdrijf. Beveel mij, en ik zal, wanneer het noodig is, „ duizend dooden braveeren. Spaar noch mijnen Eigendom, „ noch mijn Leeven: want beide deeze behooren mijnen Ko„ ning — maar mijne Eer behoort mij alleen toe!"

AD

VIRUM CLARISSIMUM ET AMICISSIMUM

SEBALDUM FULCONEM JOANNEM RAVIUM,

ELOQUENTIAE SACRAE VINDICEM EGREGIUM.

Qualis sollicitis rapta parentibus,
Ferratum cavese limen obambulat,
Pennarum nitidus cui perlit decor,
Infelix avium cohors;
At, si carceribus libera sordidis,
Humanis manibus nescia dirigi,
Percurrit resonans arboreum nemus,
Alas explicat aureas;
Talis magnanimus cultor et artium,
Si non imperium triste sequi scholae,
Praeceptisque novis nec velit obrui,
Fulget splendidioribus
Doctrinae meritis; si modo sensibus,
Quales ingenium proferat elegans,
Recludatque animo lingua venustior,
Toto pectore obediat,
Disjectisque bona mente repagulis
Naturae posuit quae malus arbiter,
Se supra rigidas prava jubentium
Novit tollere regulas.
Errores hominum dicere fervido,
Exstirpare notas corde vel improbas,
Ponet legitime quis mihi terminos?
Quis vim temperet ingeni,
Pascendi cupido fertilioribus,
Quae prostrata jacent, pectora pabulis?

Qui

OP

DE REDEVOERING VAN DEN HOOGGELEERDEN HEERE

S. F. J. RAU:

NATUUR, DE BESTE LEERMEESTRESSE DER GEWIJDE WELSPREKENDHEID.

Gelijk, aan 't ſiddrend nest ontſtolen,
't Bedrukte vogeltjen, van vederpraal beroofd,
In de ijzren kevie kwijnt met neêrgebogen hoofd,
Gedoemd in 't eng beſtek verbijsterd rond te dolen;
Maar, van bekrompen' kerker vrij,
Ontſnapt aan 's roovers heerſchappy,
Door 't ruim van wouden en vallelen
De gouden wieken klapt en juichende uit durft ſpreien
In tooverende melody:

Zoo blinkt den Vriend der Zanggodesſen,
Wen hy, van 't Schooljuk wars en vaiſche nieuwigheên,
Met opgeheven hals zijne eerbaan op durft treên,
Ontrukt aan averechtſche leſſen,
Zoo blinkt hem eedler, rijker glans
Van golvend hair en lauwerkrans,
Indien hy 't grootsch gevoel blijft kweken,
Dat van de lippen vloeit, dat uit de borst koomt breken,
Eens op den Zangberg grooten mans!

Indien hy, van die drift ontſtoken,
Die 't vrij en voor 't gezag niet onderdoend gemoed
Voor aangelegde kluisters voedt,
Den ijzren ſlagboom doorgebroken,
Waar 't onverſtand Natuur in ſloot,
En d'opgeworpen' waan, te grof,
Zich opheft boven de ijdle wetten,
Die 't ſtijgende vernuft in de eerſte vlucht verpletten,
En 't ontuig met de voeten ſtoot!

Wie leeft er, daar ik 't hart voel gloeien,
Om dwalingen, te lang geworteld in 's verſtand,
Te lang onzinnig voortgeplant,
Den ſterving uit het hart te roeien —
Wie leeft er, die my palen ſtelt,
Terwijl mijn zangaar bruischt en zwoegt,
Om 't roembegeerig hart een' eedler disch te dekken,
Aan 't ſchraal, onvoedzaam kruid te onttrekken,
En d'eikel wisſlen doet voor 't golvend korenveld?

Qui captare potens aëra liberum,
Non vult serpere tramite,
Quo non proveniunt lilia nec rosae,
Non gramen violis, non redolet thymo,
At tellus sterili torpet arundine,
Quaerit per viridaria,
Et nunquam vacuas frondibus arbores,
Doctis quod placeat, prosit et auribus,
Lectoremque trahat sensibus et modis,
Non in pulvere conditis,
Aut in gymnasii sedibus horridis,
Sed quos sponte sua sumet amabiles,
Musarum e gremio, fronde nitentium,
Qualis per nemus arduum
Parnassi rutilat, vel juga Cynthii,
Certandi ingenuis hic ubi vocibus
Libertas avidos provocat, at quibus
Te nunquam imbuet arido
Gens assueta solo, flectere seu bonos,
Deterrere velis seu genus impium,
Infestumque sacris religionibus
Agmen, quod ruit hostium.
Orator Siculis his meus utitur,
Quos virtutis amor, quos animat fides,
Et qui, quid bene sit, Ravius, eloqui
Exemplo docuit suo.

Nam

Wie, mag hem zuivre lucht gebeuren,
Kruipt om in 't dompige moeras
Waar roos noch lelie groeit, noch lieflijk lentegras,
Doorwaasemd met viool- en thijm- en balsemgeuren,
Maar de aard in dorren riethalm schuilt,
Waar 't aaklig Noorden steeds in huilt,
En 't Westen loof noch bloem mag koelen met zijn vlengelen?
Wie, zeg ik, zal mijn vaart beteugelen,
Die rozen voor geen distels ruilt?

Wie zoekt in frissche lustwaranden,
In 't eeuwig lentegroen van 't immer bladrijk woud,
Waar de echte smaak zijn' zetel houdt,
Die ware schoonheên niet, die harten doen ontbranden!
Die, vloeiende in een kiesch gehoor,
De aan 't stof ontrokken ziel verrassen door het oor!
Haar, die uit zuivre borst gezogen,
En met geen Schoolstof overtogen,
Steeds flikkren met ondoofbren gloor!

Die schoonheên sluiten holle wanden
Der duistre Letterkluis niet in!
Die schenkt de vrije Zanggodin!
Die deelt zy toe met milde handen,
Daar, waar, in Pindus lauwerdal,
De schaterende waterval
Der Hippokreen weêrgalmt van de uitgezochtste tonen,
En Vrijheid de echte Febuszonen
Ten blijden wedzang roept by 't heilig Negental!

Neen, zulke tonen, zulke wijzen
Leert dorre Schoolgeleerdheid nooit,
Van smaak en waren geest berooid,
Waar uit welsprekendheid en overreding rijzen.
Neen; grijp de braafheid in 't gemoed,
Of blikkem de ondeugd neêr, daar ze ouders nederwroet,
Uw boezem zij door Deugd, door 't waar Geloof geprikkeld,
Zij, Reednaar, door Natuur geblaakt,
Die, eedle RAU, uw grootheid maakt,
Die ge in uw voorbeeld toont, die ge in uw' leer ontwikkelt,
En waar ge 't stugste hart door raakt!

Nam linguae nitidae summa potentia
Auditorum animos corrigit ut rudes,
Sic vocis liquidae, non sine Numine,
Nascenti data gratia
Lucet; sive lyram pulsat eburneam,
Verbis sive docet liberioribus,
Dicendi placide doctor et artifex,
Palmam praeripit omnibus.
Huc, si quos agitat nobilis impetus
Ornandi meritis tempora frondibus,
Huc adferte novos, sed venerabili
Flores non sine laurea.
Quae legi tremula serta senex manu,
Haec tanti ingenii dotibus et lubens
Tam cari capitis moribus offeram,
Aetas quod memoret sequens.

HIERONYMUS DE BOSCH.

Ja; 't alvermoogend taalvermogen,
Dat boezems doordringt, zelfs van ſteen,
Die wondre gaaf van te overreên,
(Een Godheid ſtortte ze uit den hoogen
By 't eerſte ſtamelend ſpraakgeluid
Reeds op uw kinderwiegjen uit)
Doorſchittert met ondoofbre ſtralen
De palmen die gy mocht behalen,
Uw zegekroon en oorlogsbuit!

Ja, 't zij gy de elpen Lier moogt drukken,
Of in een vrijer taal 't Orfkelwoord verkondt,
't Hangt alles met de ziel aan uw' beſpraakten mond,
't Voelt alles zich het hart ontrukken.
Koomt, wie, van eedlen gloed vervuld,
Verdienſte met het eerloof hult,
Koomt, huuwt hier nieuw gebloemt aan ſtatige lauwrieren,
Om de overſchrandre kruin te ſieren!
Betaalt verdienden roem uw ſchuld!

Met bevende en verſtramde handen
Treedt u, ô jeugdig Diehtrenchoor,
Een Grijzaart, vol van vuur, in 't plechtig feeſtwerk voor,
En brengt zoo dier een hoofd zijn dankbare offeranden.
Zoo leere een later Nageſlacht,
Dat grootheid, dat begaafdheid acht,
Dat Zeden by Verſtand, Geloof by Deugd moge eeren,
D'onſterfelijken RAU waardeêren
Naar 't wierook dat DE BOSCH hem bracht!

BILDERDIJK.

Naar het Latijnſche van den Heere
JERONIMO DE BOSCH *vrij gevolgd.*

ANEKDOTE VAN LEPRINCE.

LEPRINCE, geboóren in den jaare 1733, en overleeden in den jaare 1781, was niet flegts een voortreffelijk ſchilder, maar ook een goed muzikant. Een groot meester was hij op de viool, en 'er is reden om te gelooven, dat hij in het vak der toonkunst eenen naam zou hebben kunnen maken. *Athans* dient de volgende Anekdote ten bewijze, dat deeze *begaafdheid*, in een zeer hachelijken toeſtand, hem van veel *dienst* was. Familiegeſchillen hem genoodzaakt hebbende Parijs te verlaaten, ging hij in Holland na St. Petersburg ſcheep, alwaar hij twee broeders hadt. Zijn viool en zijne vrolijkheid deeden hem welhaast de vriendſchap van al het ſcheepsvolk verwerven. Intusſchen wierdt het ſchip door een Engelſchen Kaaper genomen. De overwinnaars, zich van hun regt bedienende, floegen aan het plonderen, en verdeelden reeds LEPRINCE's goederen, wanneer deeze zijne viool opvatte, en met veel koelbloedigheids ging ſpeelen. De kaapers, verbaasd over zijne bedaardheid, zien hem aan, ſcheiden uit met plonderen, en luisteren naar den nieuwen ARION, die, even als de aloude, huhne woestheid doet bedaaren. Zij geeven hem alles terug; en, daar zij zich genegen toonden, hunne overwinning door danzen te vieren, verzogten zij hem, geduurende het bal te ſpeelen. Tot geluk der ſcheepelingen wierdt, in de eerſte haven, die zij aandeeden, de prijs voor onwettig verklaard.

DE KEURVORSTLIJKE ENGELSCHMAN.

EEn *Engelsch* Reiziger, die Stemgeregtigde was tot het kiezen van een Parlementslid, werd bij de poort eener Stad in *Duitschland* opgehouden. In dit Land wordt een Keurvorst aangezien voor een Perſoon van den hoogſten rang naast den Keizer. 's *Engelschmans* naam en kwaliteit gevraagd zijnde, gaf hij in 't *Fransch* ten antwoord: *Je ſuis un Electeur de Middleſex.* De Officier, dit hoorende, beval de Wagt uit te komen, den Keurvorst de gewoone krijgseere te bewijzen, en ſchikte eenige manſchap om het rijtuig na de Herberg te geleiden, en alle eerbetooningen, aan een Keurvorst verſchuldigd, te bewijzen.

In No. V, *Mengelwerk*, bl. 220, in het Motto, staat, *cunctos*; lees, *cuncos*.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

VERDER IETS OVER SIMEONS LOFZANG.

Voor eenigen tijd (*) heb ik in dit Mengelwerk *iets* ter plaatſinge gezonden, 't welk ik eindigde met deze woorden: „ meer zou men, in de verklaring van „ SIMEONS Lofzang, tot ſtaving van dit gevoelen kun„ nen zeggen; dan ik maak voor ditmaal een einde." Het gevoelen, in dat *iets* voorgeſteld, was, dat 'er, naar mijn begrip, geen genoegzaam bewijs voorhanden is, om SIMEON voor een oud man, ja een ſtokoud man of grijsaard, te houden; en dat in zijnen Lofzang, welken hij in den Tempel, door den geest geleid, tot eer van God zingt, veelmeer eene belijdenis van eene weldaad is te ontdekken, dan een vuurige wensch om te ſterven. Ik erken, het gevoelen, zoo verre mij bekend is, is nieuw; en welligt is de Heer VAN BREUGEL, rustend Leeraar te *Dordrecht*, wel de eerſte, die ons aanleiding gegeven heeft, om dus over SIMEON en zijnen Lofzang te denken; ten minſten dit is zeker, dat het gevoelen zeer algemeen is geweest en nog is, dat de *grijze* SIMEON nu wenscht te mogen, of betuigt nu te kunnen ſterven, wijl hij met zijne oogen de oorzaak der zaligheid aanſchouwde.

Hetgeen ik nu in dit *verder iets* voorhad, was, de bewoordingen *in vrede*, *naar uw woord*, te doen dienen tot ſtaving van het eerſte *iets*, t. w. dat SIMEONS Lofzang meer eene belijdenis is van het ontſlag van *Israël* van de dienstbaarheid der Mozaiſche wet, wijl nu het einde der wet en het ligchaam der ſchaduwen was in 't vleesch verſchenen, dan een wensch om te ſterven; een Lofzang, tot eer van God gezongen, niet door eenen afgeleefden grijsaard, (gelijk men zich verbeeldt) maar door eenen man, die den naam en roem draagt, dat *hij*

was

(*) Zie N°. V. der *Alg. Vad. Letteroef.* voor dit Jaar.

was een mensch, rechtvaardig, Godvreezende, de vertroostinge Israëls verwachtende, en op wien de H. Geest was. Lukas II: 25.

Mag ik nu nog, voor en aleer ik de woorden *in vrede, naar uw woord*, beſchouwe, als dienſtig voor ons gevoelen aanmerken, dat ik de uitdrukking, *verwachtende de vertroostinge Israëls*, aanzie als een bewijs voor de voorgeſtelde verklaring?

Wij zullen, en dit, begrijp ik, zal men *mij algemeen* toeſtemmen, door dit *Israël* verſtaan, het beste deel van Jacobs nageſlagt: want *zijn zij niet allen Israël, die uit Israël zijn*, zoo zal men dat volk zeker kunnen onderſcheiden in twee ſoorten, *of* gelovende de beloften aangaande den *Meſſias*, *of* dezelve niet gelovende. Wij ſpreken dan van dat Israël, 't welk door de verſchijning van den *Meſſias* in het vleesch, als Verloſſer van hun, die in Hem geloven zouden, ontdekte eene heilzame vertroosting; en deze verwachtte ook onze Godverheerlijkende SIMEON. Deze vertroosting van dat beste deel van Israël zou nu wel in nadruk beſtaan in eene vertroosting naar den geest voor de eeuwigheid; maar het ontſlag van de ondragelijke dienstbaarheid onder de Mozaiſche wet zou hun ook zeer verkwikken en vertroosten, wanneer zij zouden ontheven worden van een juk, dat zij noch hunne vaders hadden kunnen dragen; men zou hun daarom *als gevangenen, als gebondenen, die hoopten*, kunnen noemen, *als treurigen, die getroost zouden worden.* Was 'er dan zoo eene vertroosting voor Israël in dat ontſlag van de Mozaiſche ſchaduwwet, met de verſchijning van den *Meſſias* in het vleesch te gemoet te zien; wat wonder dan, dat SIMEON, in dien Godverheerlijkenden Lofzang, God dankt, dat die aangename vertroosting nu was gekomen, en zegt: „nu maakt gij uwen Knecht Israël los van die verbintenisſen, waaraan dat volk, uit hoofde van de ſchaduwwet, in zoo veele ligchaam-vermoeiende plegtigheden onderworpen was geweest, in de verlopene eeuwen der voorige Godsregering." Had onze Godsdienſtige Lofzangzinger met het oud Israël op dat ontſlag ter hunner vertroostinge gewacht, nu was het tijdſtip gekomen, waarin de aanvangelijke losmaking werd daargeſteld door de verſchijning van Hem, die, als het ligchaam, alle ſchaduwen deed verdwijnen, en eene verloſſing zou daarſtellen, die hun verkwikken en troosten zoude in tijd en eeuwigheid;

geen

geen wonder, zeg ik, dat hij, die door den Geest ſprak, dit in dezen Lofzang dankbaar roemt.

Dan wij gaan voort, en zullen zien, in de eerſte plaats, wat het zeggen wil, „ nu maakt gij Israël los, of ontſlaat Israël van de wettiſche dienſtbaarheid, *in vrede.*"

In den Griekſchen tekst leest men, *nu ontſlaat gij uwen knecht, naar uw woord, in vrede.* Onze Taalmannen zetten het over, *in vrede, naar uw woord*, en om onze overzetting te volgen, zullen wij eerst letten op de woorden *in vrede.* Dat het woord *vrede* dikwijls wordt gebruikt, om een ſtaat van geluk en voorſpoed aan te duiden, zal bekend genoeg zijn; het heeft dus eene klare overeenſtemming met het Hebreeuwſche woord, menigmaal door *vrede* vertaald. In den zin van *geluk* en *voorſpoed* zien wij het door CHRISTUS gebruikt, JOAN. XX: 19, 21, 26. en door LUKAS, *Hand.* XV: 33. Wij durven het dus zeer wel in die betekenis hier nemen, en als een bijwoord in den zin van *voorſpoedig*, of *gelukkiglijk*, vertalen. Hoe zeer ſtrookt nu deze betekenis met de bedoelde zaak! Is het voor eenen dienſtknecht niet gelukkig, wanneer hij door zijnen Heer van alle ſlaaffche dienſtbaarheid wordt vrijgemaakt? En zoo was het met het oud Israël: door het losmaken van de verbintenis aan de Mozaiſche wet, werd hun gelukſtaat zoo bevorderd, dat zij als vrije huisgenoten, en niet als dienſtbare ſlaven, werden aangemerkt. Dit geluk zou verder zijn aan te wijzen; dan laat ik alleen dit zeggen, dat die wet, welke als een juk drukte, en onder welke zij in bewaring waren geſteld, het handſchrift der zonden was, dat, aan het kruis genageld, hen niet meer veroordeelen zoude. SIMEON dankt dan zijnen God, dat Israël nu aanvangelijk zeer gelukkig ontſlagen was van de wettiſche dienſtbaarheid.

Dit ſcheen hem niet genoeg te zijn; hij zegt ook, *naar uw woord.* Het is bekend, dat de meeste Schriftverklaarders dit betrekkelijk maken tot de belofte, aan hem geſchied vs. 26. t. w. *dat aan hem in eene Goddelijke Openbaring, gedaan door den* H. GEEST, *was voorzegd, dat hij den dood niet zien zoude, eer hij den Christus des Heeren had gezien.* Dan, de zaak wel ingezien zijnde, dunkt mij, dat SIMEON op die Openbaring niet kan zien: want was hem daar beloofd, dat, zoodra hij den *Christus* des Heeren had gezien, hij zou overgaan in de verblijfplaats der gelukzaligen, dan had hij, aandringende op het Goddelijk woord en de gedane be-

lofte, kunnen wenſchen, dat God zijn woord aan hem vervulde, en hem nu zoo terſtond overnam in de zalige onſterfelijkheid; maar integendeel, de Openbaring, aan hem gedaan vs. 26, behelsde meer eene toezegging van te zullen leven, dan van te ſterven. Hij moest met zijne ligchamelijke oogen den Zaligmaker der wereld aanſchouwen; hiertoe moest hij in het leven blijven, en zich verheugen in het verſchijnen van den *Meſſias* in het vleesch. Zoo hij deze uitdrukking, *naar uw woord*, had gevoegd achter zijne betuiging, *mijne oogen hebben uwe zaligheid gezien*, zou ik kunnen denken, dat de woorden, *naar uw woord*, zagen op de belofte, vs. 26 gedaan; maar daar zij nu, naar den grondtekst, meer verbonden zijn met Israëls losmaking, denk ik, dat men in deze woorden, *naar uw woord*, op geheel iets anders moet zien, als zijnde aan hem nooit de belofte gedaan, van, op het zien van den in het vleesch verſchenen Heiland, te zullen ſterven.

Hij zal echter met deze woorden zien op beloften en toezeggingen in Gods woord voorkomende, en naar mijn begrip op die Godſpraken, waarin het ontſlag van de dienstbaarheid der Mozaiſche wet was voorzegd geworden; en wie kan een oogenblik twijfelen, of zoo eene gelukkige heilgebeurtenis, die met de verſchijning van den Meſſias in het vleesch zoude gepaard gaan, is klaar en duidelijk voorzegd in de ſchriften der Profeten, welke op te tellen onnoodig zal zijn voor hun, die dit met mij erkennen; en welligt zouden 'er zijn, die met mij niet inſtemden in de bedoeling van deze of gene Profetien, en waartoe dit *nader iets*, naar mijn begrip, niet geſchikt is, om mijn gevoelen daarover door bewijzen te ſtaven. Laat ik dan alleen maar ſpreken van de Profetie van JESAIA, LXI: 1—3. daar ik de meeste toeſtemming zal vinden, dat in die woorden van den *Meſſias* en het oogmerk zijner zending geſproken wordt. Waartoe was Hij gezonden? Volgens zijne eigene verklaring, *om den gevangenen vrijheid uit te roepen, en den gebondenen opening der gevangenis, — om den treurigen Sions te troosten, en te beſchikken, dat hun gegeven worde ſieraad voor aſche, vreugde-olie voor treurigheid en het gewaad des lofs voor eenen benaauwden geest.* Zoo 'er nu al geene andere Godſpraak te vinden ware, was deze alleen genoeg, om in eene Godverheerlijkende dankzegging te betuigen, dat God Israël gelukkiglijk ontſloeg van de wettiſche dienstbaarheid, naar zijn woord, of volgens zijne toezeg-

ging:

ging: want verſtaat men, door die *gevangenen* en *gebondenen*, Israël, dat leven zoude in den tijd der zending van dezen Heilverkondiger; zoo kan men hetzelve aanmerken als onder de wet in bewaring geſteld, en door regel op regel gebonden te zijn; dan deze zouden in vrijheid geſteld en uit de gevangenis der Mozaiſche dienstbaarheid ontſlagen worden; juist hetgeen SIMEON hier betuigt in dezen Lofzang: „ nu ontbindt, ontſlaat, of maakt gij Israël gelukkiglijk los, naar uwe toezegging, in vroegere eeuwen aan dat volk gedaan."

Dit alles nu ſchrijft SIMEON *den Heere* toe, zeggende: „ *Heer*, nu ontſlaat gij uwen knecht in vrede, naar uw woord." Het gebruik van ons woord zie ik onder anderen gebezigd van zodanige Heeren, die knechten onder hun bewind hebben, en het volle regt bezitten, om dezelven in dienst te houden, of uit de dienstbaarheid te ontſlaan en in vrijheid te ſtellen. Men hebbe dus aan dit woord geen denkbeeld te hechten van eenen Tiran, wijl het alleen zegt iemand, die de magt heeft om anderen tot gehoorzaamheid te verpligten, en 't daarom dikwijls van God, het opperſte Wezen, wordt gebruikt, die het volkomenſte regt heeft, om over alles te regeren en te beſturen tot zodanige einden, als meest overeenkomt met zijne eer en den aard der zaken. Het zal geen oogenblik in twijfel kunnen getrokken worden, of de ſpreker in dezen Lofzang heeft het oog op den oneindigen God, die, als de vrijmagtige Heer, uit hoofde van zijne Godsregering onder het O. V., als *Israëls* Heer, en *Israël* als zijn knecht kan worden erkend en geëerbiedigd; waarom dat *Israël* zoo menigmaal als zijn volk wordt voorgeſteld. En hoe billijk eigent hij dit den Heere toe! Deze immers had, als een vrijmagtig Heer, Israël onder die dienstbaarheid geſteld tot den tijd der verbetering, die met de volheid des tijds zou aanlichten; Hij had dat Israël, om deszelfs ſchandelijke Verbondsbreuk, in den ſtaat van Knechten geſteld; het kwam dus alleen Hem toe, om nu dat volk te ontſlaan van die dienstbaarheid, en te ſtellen in de vrijheid, toegezegd aan de verſchijning van den *Christus* in het vleesch. Het was dan alles ingericht, om God te loven en te verheerlijken als den Waaragtigen, die zijn woord, door de Profeten aan Israël bekend gemaakt, wegens hun ontſlag van de Mozaiſche dienstbaarheid, nu vervulde, en maakte Ja en Amen.

Aldus dunkt mij, dat alle de uitdrukkingen, in het 29 vs. voorkomende, dienstig zijn, om de Verklaring, in ons *voorig iets* gegeven, te wettigen. SIMEON ontvangt, naar ons begrip, in het 26 vs. niets anders dan eene toezegging van leven in plaats van sterven, en de Godheid betuigt niets anders aan hem, dan dat in zijn leven de Messias zoude verschijnen, welken hij met lichamelijke oogen zoude zien, en waardoor zijne verwachting niet ijdel zoude zijn, dat in zijne dagen het eindperk der Mozaïsche dienstbaarheid, tot vertroosting van Israël, gepaard met alle de zaligende heilgoederen, door den Messias aan te brengen, plaats zoude hebben; en dit Godverheerlijkend te roemen, zal de inhoud zijn van zijnen Lofzang, zeggende: *nu ontslaat gij Israël gelukkig, naar uwe toezeggingen, van de dienstbaarheid der Mozaïsche wet.*

A..... 30 Junij 1806. I. K. (*)

(*) Hetgeen verder over deze stoffe ontvangen is, heeft men, uit plaatsgebrek en om andere redenen, moeten achterlaten. DE UITGEVERS.

BERIGT VAN EEN COMMITTÉ TE LONDEN, WEGENS DE ZWAARIGHEDEN, TEGEN DE KOEPOK-INENTING INGEBRAGT.

„ Aan de Schrijvers der *Algemeene Vaderlandsche*
„ *Letteroefeningen.*

„ Uwe zucht ter bevorderinge van de weldaadige
„ uitvinding, de *Vaccinatie*, of dus genaamde
„ Koepok-Inenting, is mij meer dan eens gebleeken.
„ Bekend zijn Ul. de bedenkingen, welke, door haare
„ tegenstanders, tegen dezelve worden ingebragt, in
„ ons Vaderland, zoo wel als elders, onder andere in
„ *Engeland.* Daar die uitvinding aan dat Koninkrijk
„ haaren oorsprong is verschuldigd, en op alle mogelijke wijzen aldaar wordt aangemoedigd, viel het in 't plan
„ der Maatschappije, voorbedagtelijk daartoe ingerigt,
„ den tegenstand, welken zij ontmoette, met kragt te
„ keer te gaan. Het volgende Geschrift viel mij onlangs in

„ han-

„ handen. Naauwelijks had ik het geleezen, of mij „ bekroop de lust, om het, vertaald, Ul. toe te zen„ den, als kunnende hetzelve van dienst zijn, om ook „ veelen onzer Landgenooten van vooroordeelen te ge„ neezen, en het weldaadig geſchenk der hemelſche „ Voorzienigheid meer algemeen nut te doen verſprei„ den. Hoewel in het Berigt hier en daar iet plaatze„ lijks moge voorkomen, ben ik, egter, te raade ge„ worden, hetzelve in zijn geheel over te neemen; het „ is van den volgenden inhoud."

* * *

In gevolge der verkeerde opgaven van den uitſlag van zekere gevallen der Koepok-Inentinge, en der kwaadwillige poogingen, die men heeft aangewend, om die opgaven in omloop te brengen, wierdt een Committé van vijfëntwintig werkzaame en kundige leden der *Koninklijke Jenneriaanſche Maatſchappij* benoemd, om aangaande dezelve onderzoek te doen; het bragt het volgende Raport uit.

De Geneeskundige Raad der *Koninklijke Jenneriaanſche Maatſchappij*, onderrigt zijnde, dat 'er verſcheiden gevallen waren voorgekomen, die vooroordeelen tegen de Koepok-Inenting verwekten, en eene ſtrekking hadden ter belemmeringe van den opgang dier belangrijke ontdekkinge in dit Koninkrijk, benoemde een Committé van vijfëntwintig zijner leden, om onderzoek te doen, niet ſlegts na den aart en de waarheid van zulke gevallen, maar ook na de blijkbaarheid, raakende voorbeelden van Kinderpokken, aangevoerd als tweemaal bij den zelfden perſoon te zijn ontſtaan.

In gevolge dier opgave, deedt het Committé naarſtig onderzoek omtrent het beloop van eene menigte gevallen, in welke de Koepok-Inenting onderſteld wierdt het ontſtaan van Kinderpokken niet belet te hebben, alsmede omtrent zulke gevallen van Kinderpokken, die gezegd wierden gebeurd te zijn naa de natuurlijke of ingeënte Kinderpokken.

In den loop des onderzoeks vernam het Committé, dat 'er gevoelens en verzekeringen aangevoerd en verſpreid waren, die de Koepokken betigtten, dat zij de lijders onderhevig maakten aan bijzondere kwaalen, verſchrikkelijk in haar voorkomen, en duslange onbe-

kend; en van oordeel zijnde, dat zodanige gevoelens in verband ſtonden met de vraag raakende de kragtdaadigheid der bewerkinge, vondt het zich verpligt, insgelijks onderzoek te doen omtrent de waarde deezer nadeelige opgaven wegens de Koepok-Inenting.

Naa een zeer naauwkeurig onderzoek van deeze onderwerpen, is de uitſlag dier naaſpooringen voor den Geneeskundigen Raad opengelegd; en uit het Raport van het Committé is gebleeken:

I. Dat de meeste gevallen, aangevoerd ten bewijze van de kragteloosheid der Koepok-Inentinge, en die de openbaare opmerking gewekt hebben, of geheel ongegrond, of in een verkeerd licht geplaatst zijn.

II. Dat andere gevallen, aangevoerd als voorbeelden van het mislukken der Koepok-Inentinge, ter voorkominge der Kinderziekte, thans erkend worden, door de perſoonen, die ze 't eerst verſpreidden, verkeerd te zijn opgegeeven.

III. Dat de opgaven van het meerendeel dier gevallen reeds naauwkeurig onderzogt, en volkomen wederlegd zijn door bekwaame Schrijvers.

IV. Dat, ondanks der ontegenzeggelijkſte bewijzen van zulke valſche opgaven, eenige weinige Geneeskundige Schrijvers volhard hebben in het herhaald voordraagen van dezelfde ongegronde en wederlegde berigten en valſche opgaven, dus kwaadwillig en onedelmoedig hun werk maakende om vooroordeelen tegen de Koepok-Inenting te verwekken.

V. Dat in eenige gedrukte berigten tegen de Koepok-Inenting, in welke de Schrijvers niet voorzien waren van echte daadzaaken, ter bevestiginge van de begrippen, welke zij verdeedigden, noch van eenige redelijke bewijzen, ter ſchraaginge van dezelve, het onderwerp met onbetaamlijke en ergerlijke ligtzinnigheid is behandeld; even alsof het nut of nadeel der Zamenleevinge een voegzaam onderwerp van jok en ſcherts ware.

VI. Dat, ten tijde als de praktijk der Koepok-Inentinge door Dr. JENNER 't eerst ingevoerd en aangeprezen wierdt, veele perſoonen, die nooit de uitwerkzels der Koepokſtoffe op het menſchelijk lichaam gezien hadden, die bijkans volſtrekt onkundig waren van de historie der Koepok-Inentinge, de karakteriſeerende kenmerken van het echte puistje, en de noodige voorzorgen hoedzels, bij de behandeling daarvan in acht te neemen,

men, en als zodanigen onbevoegd waren om te beslisſen, of de perſoonen behoorlijk al of niet gevaccineerd waren, nogtans beſtonden de Koepokken in te enten.

VII. Dat veele perſoonen verklaard wierden, behoorlijk te zijn ingeënt, hoewel de kunstbewerking op eene zeer losſe en onhandige wijze was verrigt, en de Inenter de lijders naderhand niet zag, en gevolglijk niet kon beſlisſen, of de beſmetting al of niet gevat hadt; en dat aan deeze oorzaak gewisſelijk veele der gevallen moeten worden toegeſchreeven, die ten bewijze van de kragteloosheid der Koepokken worden aangevoerd.

VIII. Dat het Committé eenige gevallen zijn voorgekomen, omtrent welke het geene beſlisſende uitſpraak doen konde, bij mangel aan noodig onderrigt, aangaande de regelmaatigheid der voorafgaande Inentinge, of de weezenlijkheid van het daarop volgend uitkomen der Kinderpokken.

IX. Dat het Committé bekent, dat hetzelve eenige voorbeelden zijn voorgekomen van menſchen, die de Kinderpokken gehad hadden, naa oogſchijnlijk eene regelmaatige Inenting der Koepokken ondergaan te hebben.

X. Dat hetzelve, door even kragtige bewijzen geſchraagde, voorbeelden van perſoonen waren voorgekomen, die, naa eenmaal regelmaatig de Kinderpokken gehad te hebben, 't zij door Inenting of door natuurlijke beſmetting, die ziekte voor de tweede maal gehad hebben.

XI. Dat in veele gevallen, in welke de Kinderziekte voor de tweede maal ontſtaan is, naa de Inenting of door natuurlijke beſmetting, zulk eene herhaaling zeer geducht, en dikmaals doodelijk geweest is; terwijl die hervatting naa de Koepok-Inenting voorvallende, de ongeſteldheid gemeenlijk zoo ligt geweest is, dat zij verſcheiden van haare karakteriſcerende kenmerken verloor, en, in veele gevallen, haar aanweezen twijfelagtig wierdt.

XII. Dat het eene welbevestigde daadzaak is, dat in eenige bijzondere toeſtanden van zekere lichaamsgeſtellen, 't zij 'er Koepok- of pokſtoffe gebruikt worde, door de Inenting ſlegts eene plaatzelijke ongeſteldheid zal verwekt worden, het geſtel onaangedaan blijvende; maar dat evenwel de ſtoffe, van zulk eene plaatzelijke Koepok-

of pokbuil genomen, bekwaam is, eene algemeene en volkomene beſmetting voort te brengen.

XIII. Dat indien een mensch, de ſterkſte en onloochenbaarſte kenmerken draagende, van de Kinderziekte gehad te hebben, van nieuws worde ingeënt, 'er een puist ontſtaan kan, wier ſtoffe de ziekte zal mededeelen aan zulken, die voorheen niet beſmet waren.

XIV. Dat hoewel het moeijelijk zij, het getal der uitzonderingen op de kunstbewerking naauwkeurig te bepalen, de Geneeskundige Raad, egter, volkomen overtuigd is, dat het mislukken der Koepok-Inenting, als een behoedmiddel tegen de Kinderziekte, een zeer zeldzaam geval is.

XV. Dat onder het onnoemelijk getal van hun, die met de Koepokſtoffe zijn ingeënt, bij de Land- en Zeemagt van het Vereenigd Koninkrijk, en in alle oorden des aardrijks, naauwelijks eenige voorbeelden van zulk eene mislukkinge aan het Committé vermeld zijn, behalven die gezegd worden in de hoofdſtad of derzelver nabijheid te hebben plaats gehad.

XVI. Dat de Geneeskundige Raad ten vollen verzekerd is, dat op zeer veele plaatzen, alwaar de Kinderziekte hevigst woedde, de ziekte ſpoedig en kragtdadig in haaren loop geſtuit, en in eenige volkrijke ſteden bijkans geheel is uitgeroeid, door de Koepok-Inenting.

XVII. Dat de Inenting der Kinderziekte, bij haare eerſte invoering hier te lande, beſtreeden en merkelijk vertraagd wierdt, in gevolge van verkeerde voorſtellingen en bewijzen, van aangenomene daadzaaken ontleend, alsmede van mislukkingen, uit gebrek aan genoegzaame kunde ontſtaan, gelijk aan die nu tegen de Koepok-Inenting worden aangevoerd; zoodat 'er bijkans vijftig jaaren verliepen, voordat de Inenting der Kinderziekte volkomen gevestigd was.

XVIII. Dat het door het inzien van de Sterflijsten zal blijken, dat aan het ongelukkig verzuim van de Koepok-Inenting, en aan de vooroordeelen, daar tegen gekopperd, ten grooten deele moet worden toegeſchreeven het verlies van bijkans tweeduizend zielen aan de Kinderziekte, in deeze hoofdſtad alleen, geduurende den loop deezes jaars.

XIX. Dat de weinige voorbeelden van mislukkinge, 't zij bij de Inenting van de Koepokken, of van de Kin-

der-

derpokken, niet als eene tegenwerping tegen de kunstbewerking moeten beſchouwd worden, maar enkel als eene afwijking van den gewoonen loop der natuure.

XX. Dat het uit alle de daadzaaken, welke de Geneeskundige Raad heeft kunnen verzamelen, aan denzelven is gebleeken, dat de Koepok-Inenting gewoonlijk zagt en onſchadelijk in haare uitwerkzels is; en geen voorbeeld is denzelven voorgekomen, waarin reden was te erkennen, dat de Koepok-Inenting, uit zich zelve, eenig nieuw of gevaarlijk ongemak hadt voortgebragt, zoo als men door onkunde en zonder grond beweerd heeft; maar dat de weinige gevallen, welke tegen dit gevoelen zijn ingebragt, met regt aan andere oorzaaken mogen worden toegeſchreeven.

XXI. Dat indien 'er eene vergelijking worde opgemaakt tuſſchen de uitwerkzels der Koepok-Inenting en der Inentinge der Kinderziekte, noodwendig acht zou moeten geſlagen worden op het grooter getal perſoonen, die binnen eenen gegeeven tijd met de Koepokſtoffe zijn ingeënt; zijnde het waarſchijnlijk, dat binnen de laatst verloopene zeven jaaren nagenoeg zoo veelen met de Koepokſtoffe zijn ingeënt, als 'er met de Kinderpokken waren ingeënt, van den tijd af dat deeze kunstbewerking in het Koninkrijk is ingevoerd.

XXII. Dat veele welbekende huidziekten, en eenige *ſcrophuleuze* ongemakken, als gevolgen der Koepok-Inentinge zijn opgegeeven, terwijl zij inderdaad in andere oorzaaken hunnen grond hadden, en in veele gevallen lang naa de Koepok-Inenting zich vertoonden; doch dat zulke ongeſteldheden oneindig zeldzaamer zijn naa de Koepok-Inenting, dan naa de natuurlijke of ingeënte Kinderpokken.

HET LEEVEN VAN FREDERIK THEOPHILUS KLOPSTOCK, SCHRIJVER VAN DE MESSIADE EN ANDERE DICHTWERKEN.

KLOPSTOCK, de eerſte en grootſte Dichter van *Duitschland*, wierdt geboren te *Quedlinburg*, op den tweeden Julij des jaars 1724. Hij was de oudſte van elf kinderen, zes Zoonen en vijf Dochters. In 't eerst bekleedde zijn Vader eenen post in de Wethouderſchap

van

van *Quedlinburg*, en pachtte vervolgens het Baljuwſchap van *Friedeburg*, in het *Brandenburgſche* gedeelte van *Mansfeld*. Hij was een man van oorſpronkelijken ſmaak, groote opregtheid en goedaartigheid, edele kloekmoedigheid, en onbezweekene welberaadenheid. Onder de bijzonderheden, hem eigen, moet niet vergeeten worden de hooggaande ijver, met welken hij de waarheid van allen voorgevoel verdeedigde, inzonderheid *der zulken*, welke hij zelf beweerde dikmaals *te hebben*; alsmede zijn vast geloof in de lichaamelijke tegenwoordigheid des Duivels, met welken hij 's nachts menig een zwaar gevegt hadt.

Intusſchen hadden 's Vaders grillen geenen weezenlijken invloed op de opvoeding van den jongen KLOPSTOCK. Hij liet zijne lichaams- en zielsvermogens zich onbelemmerd ontwikkelen, en ging hem door oeffening van zijn gezag noch door ſtelzelverkleefdheid te keer. Diensvolgens gaf de Zoon vroegtijdig blijken van een karakter, niet minder oorſpronkelijk en gelukkig dan dat zijns Vaders, hoewel in ſtrekking zeer daarvan verſchillende. Zijne kindſche jaaren liepen af in een eenpaarigen vloed van geluk, hoedanig het natuurlijk gevolg was van eene voegzaame tijdverdeeling tusſchen werkzaamheid en uitſpanninge. In het vaderlijk huis hieldt hij zich dagelijks etlijke uuren met het leeren van de gronden der taalen onledig, en beſteedde het overige gedeelte, met jeugdig vuur, aan de worſtelkunst. Toen hij oud genoeg was om ter ſchoole te kunnen gaan, zondt hem zijn Vader na het Kweekſchool van *Quedlinburg*, alwaar hij onder de leerlingen den eerſten rang bekleedde, niet alleen in letter-, maar ook in lichaamsoeffeningen; nogtans maakte hij veel minder werk van de laatſte, naar maate hij toenam in jaaren. In zijn zeventiende jaar ging hij van het Gymnaſium in het Kollegie over, alwaar zijne hoedanigheid als mensch en dichter zich duidelijker en voordeeliger vertoonde. De Rektor FREITAG, een groot Philologist, verdient onder zijne leermeesters met naame vermeld te worden. Hij verklaarde de oude Schrijvers met eene naauwkeurigheid en ſmaak, toen weinig bekend: hij zogt zijne leerlingen niet ſlegts met de taal, maar ook met den geest eens Schrijvers gemeenzaam te maaken. Onder het geleide dezer leermeesters maakte zich KLOPSTOCK de Klasſiſche Schrijvers volmaakt eigen, drong door tot alle hunne

ſchoon-

choonheden, en terwijl hij het vuur van derzelver oorpronkelijkheid en vernuft inademde, voedde hij eene vlam in zichzelven, die, eerlang, in vollen gloed zou uitbarsten. Vlijtig ging hij aan het opstellen in dicht en ondicht, en schreef, onder andere dichtstukken, enige Herderszangen, zijnde de geliefde onderwerpen der jeugdige Zanggodin, aan de *Duitsche* Universitoiten. Hij las weinige boeken, maar altijd van de beste soort, die hij met de ingespannenste aandagt en tot in de geringste kleinigheden beoefende. Zijne voornaamste studie, egter, — het boek, waarin hij meest en met het grootste vermaak las — was de Mensch. Zijne schoolmakkers waren de belangrijke bladzijden, die zijnen opmerkenden geest de rijkste bouwstoffen ter overlenkinge opleverden.

Reeds zoo vroeg nam hij het besluit tot het schrijven van een Heldendicht, waarvan tot nog toe in het *Hoogduitsch* geen voorbeeld was. De hooge gedagten, die hij van VIRGILIUS, zijnen meest geliefden Dichter onder de Ouden, hadt; de eere, die hij zich voorstelde, door de eerste te zijn, die aan het *Duitsche* publiek een Werk, aan de *Æneïde* gelijk, leverde; het patriotsche vuur, dat hem al vroeg bezielde, om den roem der *Duitsche* letterkunde in dit opzigt tot de zelfde hoogte met die van de overige gewesten van *Europa* te doen klimmen; de regtmaatige verontwaardiging, die hem beving, naa het leezen van het boek eens *Franschmans*, die den *Duitschers* allen aanleg tot de Dichtkunde hadt ontzegd: dat alles spande zamen met zijne zelfbewustheid van eigen uitsteekende vermogens, om hem ter volvoeringe van die verhevene taak aan te zetten. Lang, egter, bleef hij onberaaden omtrent de keuze van zijn onderwerp; hij zag om na eenigen held in de Geschiedenis van *Duitschland*, nu eens bepaalde hij zich bij deezen, dan bij een anderen, en onder deeze bij Keizer HENDRIK; doch naa een tijdlang gekoozen en verworpen te hebben, gaf hij ten laatste de voorkeuze aan den MESSIAS. Die bepaaling maakte hij, nog voordat hij MILTON hadt leeren kennen, wiens *Verloren Paradijs* nog maar onlangs een belangrijk voorwerp zijner studie was geworden.

In den herfst van 't jaar 1745 verliet hij het Kollegie, en vertrok na de Universiteit van *Jena*. Hier gaf hij zich aan de beoefening der Godgeleerdheid over, met

met het genot, egter, van weinig onderwijs. Intusschen was zijne hoofdbezigheid, in de ftilte van zijn boekvertrek, het tot ftand brengen van een gedeelte van zijn beraamd plan, door het opftellen van de drie eerfte Zangen. Naardien de Alexandrijnfche versmaat hem te eentoonig en vermoeijende voorkwam, de Trochaifche te langwijlig, en de zuiver tienvoetige Jambifche volftrekt onberekend voor de woordvoeging der *Hoogduitfche* taale, fchreef hij deeze drie Zangen in profa. Geen behaagen vondt hij in zijn opftel; eene loflijke verontwaardiging beving hem, op het gevoel van zijne minderheid in welluidendheid beneden zijne groote modellen, HOMERUS en VIRGILIUS. In eigen diepe overdenkingen verzonken, liep hij dikmaals de ftille wandelwegen rondom de ftad op en neder; op eene dier wandelingen kwam hij tot het befluit, om de reusagtige meesters der aloudheid, in het maakzel hunner verzen, naa te ftreeven. In weinige uuren ftelde hij eene bladzijde hexameters op het papier; en van nu af was het befluit genomen, om zijn geheele Dichtftuk in dat gewaad te kleeden. Zoo was hij dan de eerfte, die in de *Duitfche* Dichtkunde eene voetmaat invoerde, welke in die taal als onuitvoerbaar was beschouwd. Door voorbeeld en betoog verdeedigde hij naderhand onwederfprekelijk deeze wijze van verfificatie.

In het voorjaar van 1746 verliet hij *Jena*, en begaf zich na *Leipzig*, in gezelfchap van zijnen Neef SCHMIDT, van *Langenfalza*, naderhand Geheimraad aan het Hof van *Weenen*. Welhaast maakte hij hier kennis met de jonge gunftelingen der Zanggodinnen, die eene foort van letterkundig genootfchap hadden opgericht, met oogmerk om hunnen fmaak te befchaaven, door wederzijdfche beoordeelingen van hunne onderfcheidene letterproeven, de beste van welke uitgegeeven wierden in een papier, *Bremer Bijdragen* getiteld. Hunne naamen waren GAERTNER, CRAMER, SCHLEGEL, GISEKE, RABENER, ZACHARIA en anderen. Onze Dichter wierdt in hun klein genootfchap toegelaaten, woonde hunne zamenkomften bij, en onderwierp zich aan hunne wetten. Omtrent deezen tijd begon KLOPSTOCK zijnen aanleg te vertoonen tot het Lier-, gelijk ook tot het verhevener Heldendicht, en leverde in die jaaren verfcheiden voortreffelijke Lierzangen van dien aart. Deeze, nevens de drie eerfte Zangen van de *Meffiade*, verfcheenen voor 't eerst

erst in de *Bremer Bijdragen*. Nogtans was ten deezen tijde de smaak der *Duitschers* niet genoeg gevormd, om waar genoegen te kunnen scheppen in de verhevene vlugt van KLOPSTOCK's dichterlijken geest, of in den omvang van zijnen meesterlijken en gedrongenen stijl volkomen door te dringen; en met regt mag het worden aangemerkt, dat *Duitschland* nu nog volstrekt onvoorbereid was tot het ontvangen van eenen Dichter van zoo een verhevenen aanleg. Zijne Zangen, egter, wierden met de sterkste hitte van verwonderinge geleezen, door allen, welke eene echte zucht voor *Duitsche* dichtkunde en een fraaien stijl bezaten; en deeze toejuiching was volkomen toereikende, om den Dichter in het streeven na zijn verheven doel te bemoedigen.

KLOPSTOCK's verblijf te *Leipzig* wierdt hem eindelijk onaangenaam, door het aanhoudend verliezen van zijne gemeenzaame vrienden, die de een naa den anderen de Universiteit verlieten. De vuurige en tedere verknogtheid, die hem aan deezen hooggeschatten kring te *Leipzig* verbondt, verschafte hem de aangenaamste herinnering van zijnen vroegeren leeftijd, waarover hij met bijzonder vermaak, zelfs in zijnen ouderdom, uitweidde. Terwijl hij in peinzende zwaarmoedigheid zijne gedagten liet gaan over zijne vrienden, al gaandeweg ten grave daalende, was zijn eenige troost, de herinnering van 't geen hij eens voor hun geweest was, en wat hij naamaals voor hun zijn zoude. Elk dier sterfgevallen beschouwde hij als een wenk van zijne eigen toenaderinge tot die jongste vereeniging, die geenen eindpaal zou hebben.

Van *Leipzig* vertrok KLOPSTOCK, in den jaare 1748, na *Langensalza*, en nam 'er zijnen intrek ten huize van eenen bloedverwant, WEISS genaamd; wiens kinderen zijn onderwijs wierden aanbevolen. Dit bragt hem in nadere kennis met SCHMIDT's Zuster, met welke hij eenigen tijd briefwisseling hadt gehouden. Deeze jonge Juffrouw, bij den naam van FANNIJ in zijne Lierzangen bekend, bezat veel schoonheids, met veel gezond verstand vereenigd; genoeg voorwaar, om in het hart van een zoo gevoelig' man als KLOPSTOCK de tederste aandoeningen te verwekken. Veelen zijner Lier- en Treurzangen zijn opgevuld met die zagte gevoeligheid, een waarborg van de zuiverheid en vuurigheid zijner liefde voor die jonge dame, welke, egter, door dee-

deezé drift zich meer vereerd ſcheen te rekenen, dan hi ſtaat om in goeden ernst daaraan te beantwoorden. De ſpijt van zich niet te zien beminnen van het voorwerp, welk hij aanbadt; misſchien ook de nadeelige invloed van veel letterblokkens op zijne gezondheid, vooral in het behandelen van een zoo heilig en eerwaardig onderwerp: alles ſpande zamen om hem in eene zwaarmoedigheid te doen vervallen, die eenigen tijd duurde, en over alle zijne dichtwerken eene zekere ſomberheid verſpreidde. Gelukkig, egter, ſleet dezelve uit, en verdween geheel met verloop van eenige jaaren, door reizen, meer gezelſchap, eene nieuwe liefde, toeneemenden roem, en aanhoudende verſtandsoeffeninge.

In het tijdverloop van weinige jaaren trok de *Meſſiade* de verdiende opmerking van alle ſtanden in *Duitſchland*; allerwege ontmoette zij vrienden en vijanden, bewonderaars en bedillers; doch de goedkeuring ontſtondt even zeer uit de heiligheid der ſtoffe, als uit de fraaiheid van het dichtſtuk. Christen-leezers achtten het hoog, als een boek, 't welk ten laatſte, te midden van de dorre onderwerpen der koude regtzinnigheid, hun ſtoffe tot godvrugtige aandoeningen verſchafte; jonge Predikers haalden het aan op den kanzel, en noemden KLOPSTOCK's naam naast die der Profeeten. De ſtugger klaſſe van Godgeleerden, die altijd tegen alle inbreuken op hun heilig regtsgebied een waakend oog houden, noemde het dichtſtuk „ een vermetel verdichtzel, 't welk de „ ſchriftuurlijke historie met fabels beſmette, en het „ geloof ondermijnde." Een eerlijk Dorpprediker maakte eens bij hem zijne opwagting, om hem om Gods eñ des Godsdiensts wille te ſmeeken, „ dat hij ABADONNA „ (den gevallen Engel) in 't einde niet wilde laaten zalig „ worden." Kunstregters, of die zich dien naam aanmatigden, velden vrijmoedig hun oordeel over dit nieuw heldendicht, in Journalen of Blaauwboekjes. Intuſschen waren deeze eerſte vitters aan beide zijden oppervlakkige, ontijdige en kwalijk onderrigte regters; LESSING, GEORGE HESS en eenige anderen uitgezonderd, verdiende, ten deezen tijde, niemant eenige opmerking. De aanhangers van den *Duitſchen* Spraakkundigen GOTTSCHED hieven den luidſten kreet aan tegen het werk, op grond der taale, en zogten door ſchraale bewijzen en valsch vernuft deszelfs waarde te krenken. De *Zwitzerſche* kunstregters, in tegenſtelling van de *Saxiſche*, aan den anderen kant,

kant, verheften en verdeedigden het uit alle hunne magt. BODMER, in 't bijzonder, de bewonderaar en overzetter van MILTON, trok zich de zaak van het *Duitſche* Heldendicht met geestdrift aan, en bragt zeer veel toe, door zijne vuurige loffpraaken, ter beſpoediginge van de algemeene vermaardheid des Dichtſtuks. KLOPSTOCK nam kennis van, en deedt zijn voordeel met de openbaare beoordeelingen, doch wikkelde zich nooit in eenig geſchil.

Omtrent deezen tijd wierdt hij door BODMER en diens vrienden uitgenodigd om hen in *Zwitzerland* te komen bezoeken, alwaar zijn Werk hem was vooruitgeloopen, om hem den weg tot de hartelijkſte bejegening te baanen, en een onmiddelijken en ſterken indruk ten zijnen voordeele hadt verwekt. KLOPSTOCK nam de nodiging aan, en vertrok, in den zomer des jaars 1750, in gezelſchap van den Wijsgeer SULZER, na *Zurich*, alwaar hij met opene armen wierdt ontvangen, en elk zich bevlijtigde om zijn verblijf aangenaam te maaken. Hij hadt zijnen intrek ten huize van BODMER, met wien hij voorshands briefwisſeling hadt gehouden; hij beſchouwde zijnen gast met eene ſoort van eerbied, niet ongelijk aan 't geen een geloovige zou gevoelen, bij het zien van een heiligen Dichter of Profeet van het Oude Verbond, indien zulk iemant verſcheen. Ja, hij verbondt aan het karakter, welk KLOPSTOCK hadt aangenomen, zoo verhevene denkbeelden van heiligheid, dat hij het als eene ſoort van ontheiliging van zijne heilige roeping voor den Dichter van de *Meſſiade* beſchouwde, in het vrolijk gezelſchap zijner jongere vrienden te verſchijnen. Zijn roem bepaalde zich tot de ſteden of de letterkundige kringen niet; dezelve verſpreidde zich over de ſteile bergen van *Zwitzerland*. Twee meisjes kwamen eens over het meir van *Glaris*, met oogmerk alleen om den Goddelijken Dichter te zien, die het heilig onderwerp der *Meſſiade* in eene taal hadt gekleed, aan deszelfs waardigheid voegende. Drie vierendeeljaars vertoefde hij in *Zwitzerland*, en maakte zijnen waardigen gastheer BODMER, alsmede zijnen eigen vermaarden togt op het meir van *Zurich*, onſterflijk door twee bekoorlijke Lierzangen.

KLOPSTOCK bepaalde zijn bezoek niet bij *Zurich* alleen, maar deedt eene reize door verſcheiden nabuurige Cantons. De *Zwitzerſche* lucht, die de edele gevoelens van vaderlandsliefde en vrijheid ademde, was naar de vuurigheid van des Dichters geest berekend, en verhief

hem tot die hoogte van geestverrukkinge, die den mensch 't meest tot zijnen Maaker doet naderen. De onbedorvene *Duitsche* eenvoudigheid van zeden, hier te lande nog heerschende, deedt de leevendigste uitwerking ter kweekinge van een bedaarden loop zijner gewaarwordingen. Hij vondt het volk vriendelijk, en was omtrent hetzelve niet minder vriendelijk gezind. Men wenschte hem aldaar te houden, door hem het *Zwitzersch* burgerregt te schenken, en hem eene rijke vrouw te bezorgen; aan dat alles leende hij het oor, en was op het punt om hun landgenoot en broeder te worden.

Intusschen nam zijn lot een anderen keer, geduurende deezen zomer, niet minder gunstig voor zijne uitwendige omstandigheden. Naardien hij geene middelen bezat, nam hij in overleg om den leevensstand te omhelzen, welken verscheiden zijner vrienden en bekenden, als EBERT, GAERTNER, ZACHARIA, en anderen, hadden verkoozen, te weeten, het school- en huislijk onderwijs; om daartoe te geraaken, verliet hij zich op het vermogen van den Abt JERUZALEM ten hove van *Brunswijk*. Hoe ligt kon thans de Dichter in den Geleerden, of de Geleerde in den Dichter, zijn verdweenen? want KLOPSTOCK was de man niet, die zijne aandagt en vermogens verdeelde; alwat hij bij de hand nam, volvoerde hij met al den ijver en de kloekmoedigheid, waarvoor hij vatbaar was.

De goede geest van *Duitschland* verwekte ter goeder uur den grooten BERNSTORFF, wiens veelbevattend verstand reeds in den aanvang van KLOPSTOCK's Werk den toekomenden roem des Dichters bespeurde. De drie eerste Zangen wierden hem te *Parijs* bezorgd, alwaar hij als *Deensche* Gezant zijn verblijf hieldt. KLÖPSEL, Hofprediker des Hertogs van *Gotha*, bragt deeze Zangen en des Dichters omstandigheden ter zijner kennisse. Straks nam BERNSTORFF het besluit, om, door eenen brief, KLOPSTOCK den toenmaaligen Staatsdienaar SCHULIN te *Koppenhagen* aan te beveelen, eer hij nog zelve derwaarts keerde, en hem vervolgens in zijne eigen bijzondere bescherming te neemen. Bij zijne wederkomst te *Koppenhagen*, sprak BERNSTORFF over KLOPSTOCK met zijnen vriend, den Opper-Maarschalk MOLTKE, die thans bij FREDERIK DEN V in blaakende gunst stondt. Vervolgens nodigden de beide Staatsdienaars KLOPSTOCK na de hoofdstad, met belofte van een jaargeld, dat hem bo-

boven alle leevensbehoeften zou verheffen, en hem in ſtaat ſtellen om zich aan de Zanggodinnen geheel toe te wijden. Wat kon FREDERIK meer regts geeven op den Lierzang, met welken de Dichter de *Mesſiade* aan hem opdroeg?

In de lente des jaars 1751 vertrok KLOPSTOCK na *Deenemarken*. Hij reisde na *Koppenhagen* door *Saxen* en *Quedlinburg*, alwaar hij zijne bloedverwanten zag; over *Brunswijk*, alwaar hij eenigen zijner Akademievrienden bezogt; en over *Hamburg*, alwaar hij het gezelſchap van HAGEDORN genoot, en kennis maakte met de beroemde CIDLI, (eigenlijk MARGARETA MOLLER genaamd) een verſtandig meisje, en eene groote bewonderaarſter van de *Mesſiade*. Deeze kennis wierdt welhaast ter wederzijde van een ernſtiger aart, en eindigde in de vuurigſte liefde, van welke zijne Lierzangen veele voortreffelijke proeven opleveren.

Met de grootſte minzaamheid wierdt KLOPSTOCK te *Koppenhagen* door BERNSTORFF ontvangen. Hij leidde aldaar een zeer afgezonderd gerust leeven, zich nooit ten hove opdringende, maar zijnen tijd geheel aan zijn dichtwerk wijdende. Geduurende zijn verblijf aldaar ſchijnt hij zijnen geest, door YOUNG's en RICHARDSON's ſchriften, verleevendigd te hebben. Met den eerſten hieldt hij zelfs briefwisſeling, en zondt hem eenen Lierzang, zijne hoogachting aankondigende. De onafgebrokene, ſterke briefwisſeling, elken postdag, met zijne beminde MARGARETA haalde de liefdebanden nog vaster toe, en deedt beiden na de hoogſte vereeniging te ſterker verlangen.

Huislijke omſtandigheden noodzaakten, egter, de jonge lieden om hun tegenwoordig aan toekomend geluk voor eene wijl op te offeren. KLOPSTOCK ſleet den winter te *Koppenhagen*. In den volgenden zomer verzelde hij met MOLTKE het hof na *Friedenburg*. Zijn vriend ſtelde hem dikmaals den Koning voor, die den Dichter zoo hoog ſchatte, dat hij nooit verzuimde, hem duidelijke blijken te geeven van den geringen indruk, welken zijne vijanden (de natuurlijke gezellen van hofgunst) op hem gemaakt hadden. In den jaare 1752 ſtierf Koningin LOUISA, en haar dood wierdt door KLOPSTOCK gevierd, in eenen Lierzang, naar de treurige gebeurtenis berekend. Den Koning, den volgenden zomer, eene reize doende na *Holſtein*, bediende zich KLOPSTOCK van die

gelegenheid om na het voorwerp zijner liefde te *Hamburg* terug te keeren, en wijdde dien geheelen zomer aan de liefde en de Zanggodinnen. Hieraan zijn wij verſchuldigd zijne verrukkelijke gezangen aan CIDLI, onder den naam van zijne META, en zijne beſte lierdichten. Zijn huwelijk wierdt egter nog al uitgeſteld. Nogmaals wierdt hij genoodzaakt, van haar te ſcheiden, en met den Koning na *Koppenhagen* terug te keeren. Het geheele volgende jaar 1753 vertoefde hij in *Deenemarken*, van haar afgeſcheiden. In den zomer van 1754 reisde hij wederom na *Hamburg*, alwaar zijne MARGARETA eindelijk, op den tienden Junij, zijne echtgenoote wierdt. Slegts een korten tijd genoot hij egter den waaren zegen der huwelijksliefde; in het belangrijkst oogenblik, dat zij hem een onderpand hunner liefde zou ſchenken, wierdt zij van hem afgeſcheurd (*). De nagelaatene Werken zijner Vrouwe, welke KLOPSTOCK in den jaare 1759 in het licht gaf, zijn de getrouwſte afbeelding van haar bekoorlijk gevoelig hart, en dienen ten afdoenden bewijze van de zeldzaame en vuurige liefde, door welke zij aan hem verknogt was. Haare gedagtenis was heilig en onuitwischbaar voor den Dichter, tot aan zijnen jongſten ademtogt. Dikmaals bezogt hij haar graf, in het dorp *Ottenſen*, digt bij *Hamburg*, 't welk hij als de plaats beſtemde, alwaar zijne eigene overblijfzels vervolgens naast de haare zouden rusten.

Tot in den jaare 1771 hieldt KLOPSTOCK zijn gewoon verblijf te *Koppenhagen*; naderhand woonde hij meestal te *Hamburg*, in de hoedanigheid van Koninklijken *Deenſchen* Gezant, en Raad van het Hof des Markgraaven van *Baden*. De laatstgemelde titel, nevens een jaargeld, was een geſchenk des Keurvorsts FREDERIK *van Baden*, wiens uitnodiging aan onzen Dichter zoo dringende was, dat hij het jaar 1775 aan het Hof te *Karlsruhe* vertoefde.

(*) Men zie haare fraaie Brieven in het *Leeven en de Briefwisſeling van* RICHARDSON.

(*Het ſlot hiernaa.*)

DE VOOR- EN NADEELEN DES LANDLEEVENS VERGELEEKEN, EN TEGEN ELKANDER OPGEWOOGEN.

Hier zie 'k mijn lust en vreugd.

Dus is het leven niet, te weezen, maar te werken:
GOD *verdert hand en hoofd.*

POOT.

Welk een geluk mag ik mijzelven belooven van eene verwisseling des Stadleevens, zo vol gewoels en afleidings, voor de stille en bedaarde tooneelen des Landlijken verblijfs? is een Vraagstuk, 't geen veelen betreft; de beantwoording daarvan moet gevolglijk aandagt wekken, en zal teffens kunnen dienen om den Leezeren heilzaame wenken en nuttige raadgeevingen mede te deelen.

Hoe wijd uiteen loopen de Schrijvers over dit onderwerp! Deeze schildert het Landleeven met de bevalligste, zagtste en uitlokkendste kleuren; geene maalt het in tegendeel af als eentoonig en verveelend. Zulke verschillende beweegredenen spooren de Bewonderaars des Landleevens aan, om de gelukzaligheid daarvan in top te heffen, dat eene onmiddelijke en kort afdoende beantwoording des Vraagstuks zich onder de onmogelijkheden rangschikt. De vuurige, de jeugdige, onbekend met het menschlijk hart, ontleent van de Dichters eene betoverende schilderij van bevallige bosschen, vergoodde stroomen en lachende velden; hij maalt de bewooners dier verruklijke oorden met herderstaven in de hand, van bosch tot bosch, van heuvel tot heuvel zwervende; het ontbreekt niet aan bevallige Herderinnen en tedere liefdesontmoetingen, die elkander opvolgen, en door de stoorenisfen zo wel, als het te boven komen van hinderpaalen, verhoogd en verleevendigd worden. Dan blijkbaar zijn dit de droomen eener verhitte verbeelding, die op niets weezenlijks, bij het ontwaaken, uitkomen.

Dan verre de meerderheid der geenen, die het geluk in de landlijke afzondering zoeken, zijn menschen van eenen anderen stempel. De Koopman, die door noesten handel, de Krijgsman, die in verren lande bloedige

eerlaurieren, en ſchatten gewonnen heeft, hebben beiden, zo wel als de ſtraks gemelde door harsſenſchimmen verwilderde onervaarene Jeugd, verkeerde begrippen van het Landleeven. De kleuren, door hun op die landſchapsſchilderij gelegd, mogen min ſchitterend weezen; zij zijn even valsch en bedrieglijk. Door koophandelbezigheden vermoeid, door wapentochten afgemat, waanen zij, dat ledigheid hun eene bron van wellust zal doen ontſpringen. Zij hebben geleerd, dat de vrolijke en woelige kringen der wereld vol zijn van bedrog, en maaken zich diets, dat het Landleeven hun geene van die onaangenaamheden zal doen ondervinden, en alleszins het tegenovergeſtelde, in volle maate en bij aanhoudenheid, aanbieden. — Volgt hun, die deeze woelige tooneelen verlieten, na het eenzaam landverblijf. Het oog kan zich, in 't eerst, niet verzadigen van het aanſchouwen van het bevallig ſchoon, 't geen allerwegen daaraan voorkomt; wisſelende gezigten trekken de aandagt, en houden dezelve voor eene wijl gevangen: alles is rust, bedaard, kalm, een hemel op aarde. — Maar de kragt, uit die tegenoverſtelling der verlaatene tooneelen met de nu beſchouwde ontſtaande, verzwakt welhaast; alles wordt allengskens zwakker en flaauwer. De verrijkte Koopman, de zegepraalende Held, zijn jaaren lang onledig geweest in bedrijven, die geene gemeenſchap altoos hebben met de bedaarde ſchoonheden, welke het Land, dag aan dag, oplevert. Zij zijn te oud om te leeren; te zeer kinderen der verſlaavende hebbelijkheid geworden, om kinderen en kweekelingen der Natuure te zijn. Gewoon aan rustloos bedrijf, is ledigheid een ondraaglijke last. Te vergeefs poogt het landvermaak, in verſcheide gedaanten, den eerst gemaakten indruk te bewaaren en gaande te houden. Hier komt bij, dat de zeden, de gewoonten, de leevenswijze van de zodanigen, wier ommegang zij niet wel kunnen vermijden zonder zich ter eenzaamheid te verwijzen, iets afſtootends hebben. De misnomen Koopman en Krijgsheld bemerkt te laat, dat hij geen gehemelte medegebragt heeft om het aangenaame van het Landfeest te ſmaaken. — De gewoonlijke uitſlag is, dat die ongeſchikten zich in de armen van een zinnelijk en dierlijk leeven werpen, of in eenen ſtaat van verveeling wegkwijnen.

Het Landleeven wordt, in 't algemeen, begeerelijk geacht

acht voor Mannen van Letteren en geleerde Oefeningen. De ſtille vreedzaamheid des Landtooneels is zeker gunſtig voor de wijsgeerige bedaardheid van geest, en de afzondering van een kluizenaar is gereed te bekomen in of omtrent een wijd van Steden afgelegen Dorp. — Dan ik twijfel hartelijk, of onze Letteroefenaar zijne zielsrust niet al te volſtrekt zal vinden. De uitputting, aan Letterarbeid vast, vordert een geſtaagen prikkel tot wederopwekking. Het Landleeven ſtrekt eigenaartig tot bedaardheid. De ſtil voortgaande werkingen der groeijende natuur ſluiten woeling buiten. Geene werkzaamheden van Letterminnaaren wekken daar den naijver op, en het geluid der toejuichinge van eenigen letterarbeid is in een zagt gemurmel veranderd, en zeer verzwakt, eer hetzelve in de lommer des Landleevens doordringt. De boog verſlapt en de pees verliest haare veerkragt in 't einde te eenemaal.

Te vergeefs zoekt de Vriend der Zanggodinnen, gezeten op den rand eens heuvels, of in de ſchaduw eener valeije, de grootſche gevoelens, welke in zijnen boezem opwellen, uit te drukken: de tegenwoordigheid van het bewonderd voorwerp bedwingt de vlugt der verbeeldingskragt. Maar wanneer de Dichter zich tot deeze zijne geliefde kunst zet, te midden van de ſtedelijke woelingen, neemt zijne verbeelding eene hooge vlugt na de landtooneelen, welke zij zich ſchildert: de kragt der dichtkunde paart zich met de hoogopgewekte aandoeningen; ſtelt zich voor en maalt een waterval, omringd met ontzettende ſteenhoopen; ſchildert het ſombere van het digte bosch, en het zagte van eene ondergaande zomerzon.

Voor wien dan, zal men veelligt vraagen, is het Land een verlangbaar verblijf, uit het punt van een redelijk genot beſchouwd? — Ik zal deeze vraag beantwoorden met eene leevensſchets te geeven van mijnen Vriend, den vergenoegden, den gelukkigen, den gezelligen LOTHARIO, die langen tijd in een afgezonderd gedeelte des Lands gewoond heeft, met ſteeds aangroeijend genoegen en voldoening.

't Was het zonderling gelukkig lot van deezen Heer, dat hij dien overvloed van tijdelijke middelen niet bezat, welke zo zeer en zo dikwijls eene ſterke en overmeesterende verzoeking opleveren om zich in de uitbundigheden der weelde te verloopen, de zielskragt

verdooven, en het lichaam, vóór dat de jaaren het medebrengen, deerlijk verzwakken. Hij was opgevoed tot het waarneemen van een beroep, 't welk hij eenige jaaren met den lof eens braaven mans, en tevens met geen gering voordeel, dreef. Vervolgens betrok hij een Landverblijf, welk hij met veel ſmaaks verbeterde. Bevindende, dat de bekooringen der nieuwigheid kortſtondig waren; dat de landtooneelen hem eerlang niet zo zeer verrukten, als in de eerſte weeken, te midden van dezelve geſleeten; en dat eene afgezonderde leevenswijze zorgvuldig moest aangelegd worden, om zulk een grooten zegen op te leveren, als zommigen zich daarvan voorſtellen, — leide hij zich toe op de beoefening der kunſten en weetenſchappen, welker beginzelen hij in zijne jeugd hadt aangeleerd. Deeze verſchaften hem een behoed- en hulpmiddel tegen de kwelling en verveeling baarende verſtompingen der eenzaamheid en afzonderinge. Zijne teekenpen ſchiep hem een nieuw verrukkend verblijf, wanneer de gewoone en dagelijkſche tooneelen de toverkragt der nieuwigheid begonnen te derven; door zich toe te leggen op de beginzelen van het ſchilderagtige, werd hij van dag tot dag een vuuriger bewonderaar van de ſchoonheden der Natuure. De gemeenzaamſte voorwerpen werden voor hem onuitputbaare bronnen van vermaak. De maan, die enkel zijne rijkere nabuuren beſcheen, vertoonde zich aan zijn oog als een voorwerp van ontzettende grootte, wanneer dezelve ſcheen door de takken van zijne pijnboomen, of, hooger klimmende, door de avondwolken heen drong. — De Muzijk leende ook haaren biiſtand om de laſtige verveeling te verbannen. De Dichtkunst en de ligtst bewerkbaare takken der Wijsbegeerte waren al te zeer verbonden met de omſtandigheden zijns landlijken verblijfs, om van hem verwaarloosd te worden. Deeze verſchaften hem een onuitputbaare bron van uitſpanning. De Starrekunde verhief zijnen geest, en ſteeds vernieuwde genoegens reezen op, uit de opmerking van de eenvoudige, doch verheevene verſchijnzels en beweegingen der natuure. Het Groeijend Rijk verſchafte hem ſtoffe tot dagelijkſche waarneemingen, van den hooggetopten eik tot het kleinſte groeiend kruidje.

Uit deeze weinige trekken mag men opmaaken, dat de beoefening van den geest een noodzaaklijk vereischte is ten volkomen genot van het Landleeven. De uitgeleeze-

ie en tot den hoogſten graad verfijnde kundigheid van :en doorgeleerden moge voor allen niet bereikbaar wee:en; maar allen kunnen ſmaak krijgen voor die kun:ten, welke het Landverblijf verfraaijen en veredelen. Een Landſchap te teekenen met de pen eens eerſten kunſtenaars in dat vak, is weinigen gegeeven; maar allen kunnen een vonkje van die kunstvlam vertoonen, en, door de beginzels dier beeldende kunst toe te paſſen, leeren, al het ſchoon der landtooneelen te waardeeren, en nieuwe aantrekkelijkheden te ontleenen, door, met een waarneemend oog, alle jaargetij-veranderingen gade te ſlaan. Voor de zodanigen wordt geen voorwerp, door herhaaling, zwak en mat; altoos doen 'er zich, door de ſtaagè verandering, nieuwe tinten op. — De bewooners van een lachend landſchap, vergeleeken met de Nymphen, in de verrukkingen der Dichteren beſchreeven, doen den beſchouwer met wanſmaak van de laatstgemelde het hoofd afwenden; mijn Landſchapsſchilder volgens de Natuur ziet de arbeiders in het veld woelende en werkende; zij maaken de ſtoffadie uit van zijn ſtuk, geen werk der verbeeldinge, maar een afbeeldzel der natuur.

De aandagt, beſteed aan de beſchouwing van de werkingen der Natuure, kan niet misſen de gevoelens te verheffen en uit te breiden. — Lieden, die, uit hoofde van hun beroep, het Land moeten bewoonen, en van de gemelde middelen, om het Landleeven op den duur te veraangenaamen, verſtoken zijn, noemen hetzelve eentoonig en vervoelend, als 'er geen lieden in de nabuurſchap gevonden worden, die in tafelweelde en landlijke uitſpanningen van eenen meer zinnelijken aart genoegen ſcheppen. Zeker is vervrolijkend gezelſchap altoos aangenaam en begeerlijk; maar dat niemand van Landgenoegen droome, die niet geleerd heeft, of niet genegen is, om de kunst te verkrijgen, tot eene dusdanige aanwending zijner vermogens en bekwaamheden, „ dat hij nooit minder alleen is, dan wanneer hij zich alleen bevindt"!

Voor een man van dien ſtempel ſpreidt de Natuur haare onuitputbaare /voorraad-verzamelplaatzen ten toon, in de duizendmaal veelvuldige gedaanten van eenvoudige ſchoonheid, waar hij ook de voeten zette. „ God, zegt een Schrijver, maakte het Land; de Menſchen bouwden de Steden." — Overeenkomſtig met dee-

zen grondregel, mag de Mensch, die zijne betragtingen zo inrigt, dat hij genoegen kan ſcheppen uit de bedaarde ten toonſpreidingen der Natuure, zonder twijfel de voorkeus geeven aan het Landleeven. Terwijl lieden van ongeoefend verſtand, in de afzondering, tot gevoelloosheid, of een geheel zinnelijk leeven, vervallen, ontdekt de gevormde voor het Landverblijf alle dagen nieuwe bronnen van hoogſchatbaar genot, — aanſpooringen tot werkzaamheid, zo heilzaam voor hoofd en hart.

DE STELLING, DAT 'ER MEER KNEVELARIJ EN BEDROG OP DE KUSTEN VAN DE MIDDELLANDSCHE ZEE GEPLEEGD WORDT, DAN IN DE GEHEELE OVERIGE WERELD, TOEGELICHT EN BEWEZEN, DOOR JOHN JACKSON, *Esq. F. S. A.*

(Overgenomen uit JACKSON's *Reflections on the Commerce of the Mediterranean.*)

De *Jooden* zijn zeer talrijk in alle de Staaten van *Barbarijen*. Zij worden in *Spanje* niet geduld; maar veelen bevonden 'er zich in *Marſeille* en in het Zuiden van *Frankrijk*, tot zeer onlangs. Zij werden voorheen uit *Piemond* uitgeſlooten; maar zij zijn talrijk in andere *Italiaanſche* Staaten, tot in *Rome* toe. Zij worden niet geduld in *Napels*, en *Sicilie*, of op *Malta*. Veelen woonen 'er in de *Oostenrijkſche* Zeehavens, aan de *Adriatiſche Zee*. Op de *zeven Eilanden*, in *Morea* en *Europisch Turkijen*, zijn de *Jooden* niet zeer talrijk. Weinigen ontmoet men 'er in *Aſiatisch Turkijen*, *Syrie* of *Egypten*.

Welk eene verbintenis men aangaat met een *Jood* in een der Staaten van *Barbarijen*, 't zij om koopwaaren in te koopen, te verkoopen, of te ruilen, — wanneer de bijzonderheden der onderhandelinge niet beſchreeven zijn door een *Cancelier*, bij een der *Europiſche* Conſuls, en de Partijen, op ſtraffe, verbonden zijn om aan het gemaakte verdrag te voldoen, zal de *Jood* geen woord houden, hoe plegtig ook gegeeven, indien hij het minſte vooruitzigt hebbe om winst te doen door het breeken des aangegaanen verdrags. Wanneer men hem de ſchennis der goede trouwe onder het oog brengt, en het niet geſtand

ſtand doen van zijn woord, zal hij de ſchouders ophaalen en zeggen, *domane*, 't welk te kennen geeft dat hij het op morgen doen zal, en hij zal dit zo dikwijls doen als hij over zijne trouwloosheid wordt aangeſproken. Op andere plaatzen zijn zij verpligt, ſchoon de verbintenis ſlegts bij monde geſchied is, dezelve te volbrengen, mits dit geſchied zij in tegenwoordigheid eens makelaars.

De *Jooden* hebben geen vlag; doch zij worden doorgaans beſchermd, waar zij zich plaatslijk hebben nedergezet; en op zommige plaatzen genieten zij bijkans dezelfde voorregten als de geboorene Onderdaanen. Hunne trouwloosheid heeft menigeen bedroogen; doch wanneer iemand bekend is met hunne beginzelen en heerſchende driften, kan hij zo wel met *Jooden* als met anderen handeldrijven, bijzonder in het maaken van koopen, dewijl zij, over 't algemeen, om een klein winstje omzetten: maar de koopman moet zelve kundigheid van de koopwaaren bezitten; anderzins wordt hij gewis bedroogen; en de *Jooden* ontdekken weldra, of die kundigheid ontbreekt; in welk geval zij zich niet ſchaamen de ſnoodſte kunstgreepen te gebruiken, zelfs tot het omkoopen van de Bedienden des geenen, met wien zij handelen.

Men is verpligt, dezelfde voorzorge te gebruiken, ten aanziene van de *Grieken*, die een groot gedeelte der bevolking van de noordlijke oevers der *Middellandſche Zee* uitmaaken. Meestal zijn zij Onderdaanen van den Grooten Heer, en bevinden zich tegenwoordig in eenen zeer vernederden ſtaat. Zij hebben een vlag voor hunne koopvaardijſchepen; doch die vlag wordt door andere Volken niet erkend als de vlag van een onafhangelijk Volk; en, welke verongelijkingen hun op zee ook worden aangedaan, valt het hun zeer bezwaarlijk, regt te verkrijgen. De *Grieken* hebben geene andere Mogenheid, bij welke zij kunnen klaagen, dan de *Porte*, en zeer zeldzaam worden hunne klagten gehoord. De *Grieken* een zeer talrijk Volk uitmaakende, is de *Porte* altoos, ten hunnen opzigte, naijverig; en, in ſtede van hunne bezwaaren ter harte te neemen, 't welk den *Grieken* aanzien bij andere Volken zou bijzetten, neemt die overheerſchende Mogenheid alle gelegenheden waar, welke kunnen ſtrekken om hun in den ſtaat der vernederendſte ſlaavernij te houden. — De *Grieken*, alle vertoogen om her-

herſtel van aangedaane verongelijkingen met onverſchil ligheid behandeld ziende, zoeken zichzelven regt te verſchaffen. Wanneer een *Grieksch* ſchip op zee door een gewapend ſchip van eenig ander Volk wordt aangevallen, 't geen hun te ſterk is, dan onderwerpen zij zich geduldig aan hun lot; doch wanneer zij een ander ſchip van dat Volk in zee aantreffen, 't geen zij kunnen vermeesteren, dan zullen zij niet nalaaten alle de ſcheepsliede te vermoorden, en al wat eenigzins van waarde is te plunderen, waarop zij het in den grond booren. Men acht het daarom hoogſt gevaarlijk, een *Grieksch* ſchip van meerder ſterkte, dan hetgeen men voert, op zee te ontmoeten.

Bovendien zijn 'er veele *Griekſche* Zeeroovers, die zich verzekerd houden, beſcherming te zullen vinden in alle die havens, waar zich geene *Turkſche* krijgsbezetting bevindt. De *Grieken* zijn een Volk, waarop men zich in 't geheel niet kan verlaaten. Zij zijn 'er altoos op uit, om alle laage kunſtenarijen, welke men met mogelijkheid kan bedenken, te werk te ſtellen: geen goeden naam of een welgevestigd character te verliezen hebbende, zijn ze ſchaamteloozer en onvoorzigtiger in hunne bedriegerijen dan de *Jooden*.

De *Armeniers* zijn een ander Volk of Menſchenras, op welk men zich met geene gerustheid *kan verlaaten*. Zij hebben geen Koning of Volksopperhoofd, *en leeven* ook in geene gevormde Republiek. Zij vinden zich beroofd van allen Politiek gezag. Schoon zij veel beter zijn dan de *Jooden* of de *Grieken*, hebbe men nogthans alle deugden, welke men onder hun aantreft, meer aan noodzaaklijkheid, dan aan beginzels toe te ſchrijven.

In *Armenie*, en in die landen, waar zij in vrij grooten getale gevonden worden, kan niemand uit de eene Provintie na de andere reizen zonder pas; ingevolge hiervan wordt elk bedrog of misdrijf, door een *Armenier* bedreeven, ligt ontdekt. De *Armeniers* hebben in hunne magt het grootſte gedeelte des Handels van *Turkijen* in *Aſia*, *Arabie* en *Perſie*, alsmede van den handel met Caravaanen. De Caravaan-ſchepen tuſſchen *Bengale* en *Baſſora* worden doorgaans bevragt na en uit *Indie* door *Armeniſche* kooplieden. Zij worden door de *Turken*, die uit zichzelven geen groote kooplieden zijn, in hunnen handel beſchermd. Deezen bedienen zich veelal van *Armeniers* in het drijven van hunnen handel. Zij heb-

hebben nog veel van de Oosterſche zeden en gewoonten, en eenige goede trekken in hun character. Zij worden door de *Turken* met meer onderſcheiding behandeld dan de *Grieken*. De *Armeniers* zijn onderwerplijker, min beledigend, en hebben zo groot eene maate niet van dien wraakzugtigen geest, welke de *Grieken* zo algemeen beheerscht. Weinig *Armeniers* vindt men in *Italie* of *Morea*, en geene in *Barbarijen*; maar in *Aſiatisch Turkijen* maaken zij het grootſte gedeelte der bevolking uit.

BESCHRIJVENDE SCHETS VAN DE STAD KOPPENHAGEN EN DE ZEDEN DER INWOONDEREN.

(Volgens den Hoogleeraar OLIVARIUS, van *Kiel*, in *Holſtein*.)

(*Vervolg van bl. 650 des voorigen Deels.*)

In *Koppenhagen* zijn de ſtraaten wel gelegd en worden goed onderhouden. Bijkans overal ontmoet men zijdpaden, voor de voetgangers geſchikt: De naamen der ſtraaten zijn zeer leesbaar op derzelver hoeken geſchreeven: beter zouden de ſtraaten kunnen verlicht weezen: de huizen zijn met uitſteekende talletters genommerd. Weinig uithangborden vindt men, die het oog beledigen, of de veiligheid der voorbijgangeren dreigen. Twee of drie jaaren geleden kwam daar ter Stede weeklijks een blad uit, geëiteld, *de Vriend der Politie*. En *Koppenhagen* mag, ten deezen aanziene, tot een voorbeeld ſtrekken aan alle groote Steden van *Europa*.

Tot den jaare 1794 mogt deeze Hoofdſtad van *Deenemarken* roemen op een der eerſte Paleizen van *Europa*; het was, mogelijk, naast aan *Caſerta*, het rijkſte en heerlijkſte van alle Paleizen, in den tegenwoordigen tijd gebouwd. Dit gevaarte, welks verbaazende grootte reeds de ſtormen van eene halve Eeuw verduurd hadt, werd een prooi der vlammen, die 't zelve in éénen nagt verdelgden. De uitgeſtrekte ruïnen worden thans, als 't ware, bezogt, even gelijk vreemdelingen te *Rome* die van het *Coliſeum* bewonderen; waardige en heilige overblijfzels in de oogen des Kunſtenaars en in die des Wijsgeers, die daarin beſchouwen de nietigheid van aardſche grootheid en kunst. De groote Ridderzaal was verbaazend pragtig; ſmaak en kunst hadden, als 't ware, zich uitgeput om dezelve te verſieren.

Betreuren de Rijken en Grooten in *Deenemarken* de verwoesting van het éénig Gedenkſtuk, 't welk zij voordeelig konden vergelijken met die van andere Landen, en 't geen waar-

waarſchijnlijk nimmer, in deszelfs ouden luister, zal herſteld worden; de Burger, het Volk, beſchreit, met veel bitterder traanen, den verſchriklijken brand, welke op den 5den Junij des Jaars 1795 uitborst, en woedend aanhieldt tot den 7den, ondanks allen betoon van moed en ijver in het aanwenden der bluschmiddelen.

In alle groote ongelegenheden ſchijnt 'er een noodlottige invloed te heerſchen, welke dikwijls het oog des naauwkeurigſten waarneemers ontglipt, en die desniettemin, onafhangelijk van de algemeene verwarring en verbijstering, daardoor veroorzaakt, eene van de voornaamſte oorzaaken is. Zonder dit in 't oog te houden, valt het bezwaarlijk te begrijpen, dat de maatregels, genomen om de bovengemelde Branden te ſtuiten, hoe kragtig ook, niet in ſtaat waren om den voortgang der vlammen te beletten.

De brand in het gemelde Paleis werd op de vijfde verdieping ontdekt; welhaast bereikte de vlam eene plaats, waar eene groote menigte planken, balken enz. lag, alles zeer droog, en beſtemd om eenige daaromtrent gelegene gedeelten te herſtellen; die verzameling diende tot voedzel voor de vlammen, en verſpreidde den brand allerwegen met eene ontzettende ſnelheid.

De groote brand ontſtondt in het Arſenaal des Zeeweezens, omtrent een jaar naa dien in het Paleis; dezelve borst uit te midden van de brandbaarſte ſtoffen, als hout, koolen, pek, teer, touwwerk, enz. Een vrij ſterke wind voerde deeze zo ligt brandbaare ſtoffen op de daken der huizen, droog door de zomerzon, en pakte dezelve voornaamlijk opeen op den tooren van de St. Nicolaas Kerk; de val van dien tooren zette een geheelen hoek der Stad in brand; omtrent 943 huizen werden aangeſtooken door den verpletterenden val van dit hooge Gothiſche gevaarte.

Maar gelijk 'er geen geluk zonder eenig inmengzel van ongeluk ſchijnt te beſtaan, zo is 'er ook geen ongeluk of het gaat met eenig geluk gepaard. De nieuwe ſtraaten zijn over 't algemeen wijder, de nieuwe huizen beter gebouwd; en daar het afgebrande Stadsgedeelte het minst fraaije was, maakt het thans een beter vertoon, en over 't geheel zo goed, als men 'er ergens een aantreft. Terſtond werd 'er eene regelmaatigheid bij het herbouwen verordend, ſtrekkende om teffens vaſtigheid en ſterkte te geeven. Het is, als 't ware, een Phœnix, met nieuwen glans uit de aſche verreezen.

Op den weg na *Koppenhagen* die Stad van *Hamburg* naderende, verdienen twee voorwerpen bovenal de aandagt des reizigers. Het eerſte is de fraaije kleine Stad *Christianfeld*, gelegen tusſchen *Hadersleben* en *Coldingen:* dezelve werd geſticht door de *Moraviſche* Broederen: men drijft 'er allerlei handwerken. Het tweede zijn de Graftombes der Koningen

van

van *Deenemarken*, te *Roſchild*. Een post, of acht mijlen van de Hoofdſtad, treft men deeze overblijfzels van aardſche grootheid aan.

De kosten van 's Konings Huishouden, welke gereezen waren tot 200,000 Rijksdaalers, zijn thans tot op bijkans de helft gebragt; en gevolglijk zijn veele kostbaare Officien voor een aantal jaaren onbekleed. Die der huishouding van den Kroonprins zijn nog veel minder in getal. De Kapel, waarin de muzijk uitſteekend is, heeft bij de vijftig Muzijkanten. Meer dan 200 Paarden telt men op de Koninglijke Stallen.

De Krijgsbezetting beſtaat uit zes Regimenten voetvolk, de Lijfwagt te voet, de Lijfwagt te paard, een Corps Artilleristen, twee Bataillons ligt voetvolk, een Corps Mariniers en een Squadron Huzaaren, 't welk met elkander 10,000 man bedraagt, wanneer de Corpſen voltallig zijn. Hier mag bijgevoegd worden het Burger-krijgsvolk, welks Bevelhebbers door den Koning verkoozen worden; de Colonels en Capiteins hebben den rang van Legerofficieren.

De Sterkte, *Frederikſtad* geheeten, aan de eene zijde verdeedigd door de batterijen van het Arſenaal, beſchermt den ingang van de haven, waar egter nog eene andere batterij ligt, alsmede een aantal platbodemde vaartuigen. Het ſtaat den vreemdelingen niet vrij, in de twee Zee-arſenaalen te gaan, buiten een bijzonder verlof van den Koning; en mogen de Ingezetenen 'er ook niet binnen treeden, dan met verlof den Regeeringe. De Arſenaalen vindt men op twee onderſcheidene plaatzen, en naar het verhaal van vreemdelingen, die ze gezien hebben, zijn ze zeer uitſteekend. De Heer RAMDOHR ſpreekt 'er dus van, in zijne *Reize door Duitschland enz.* „Wij zagen een aantal groote gebouwen, geplaatst tuſschen ſchepen, die gebouwd werden; magazijnen, kraanen, bruggen, en voltooide ſchepen. Een zeer groot getal werklieden zette leeven en woeligheid bij aan het tooneel. Het getal der timmerlieden en handlangers alleen beliep 1600. Men bragt mij in een gebouw, waar men een ſchip op ſpanten zette. De lengte en wijdte van dit gebouw waren geſchikt om een ſchip van linie te bevatten." Voorts meldt dezelfde Schrijver, een verhaal gegeeven hebbende van het heerlijk gezigt der Haven, en de doortochten na de kanaalen enz. „Indien iemand wenscht de hoegrootheid van menschlijke kragt en vernuft te zien, die vervoege zich na *Koppenhagen*, en zie de Arſenaalen en Dokken!"

Bijzondere woonplaatzen zijn voor de Zeelieden beſtemd, beſtaande uit kleine huizen van één of twee verdiepingen; zij maaken verſcheide ſtraaten nabij de haven uit. Omtrent 6000 Zeelieden met derzelver Gezinnen woonen 'er, alsmede eenige Officieren, met bijzonderen last en magt bekleed om de goede orde te bewaaren. De matroozen worden wel betaald, en ont-

ontvangen hunnen meesten voorraad in eetwaaren; terwijl de foldaaten slegts zes stuivers daags krijgen, het brood 'er onder gerekend; de grenadiers krijgen iets meer. De jaarwedde van een Commandeur is 1848 Rijksdaalers; een Colonel trekt slegts 1740. De tweede Lieutenant in de Zeemagt heeft 192 Rijksdaalers, en een Lieutenant in de Armée 185.

Een Tijdschrift, uitkomende onder den titel van de *Deensche Minerva*, verschaft ons eene waarneeming, welke op waarheid schijnt te rusten. „ Het is," luidt zijne taal, „ eene erkende zaak, of zou althans gemaklijk beweezen kunnen worden, dat geen Volk met meer deelneemings en gelukkiger uitslag op de frisheid en gezondheid der scheepsspijze heeft acht gegeeven, dan de *Deenen*. De *Engelschen* alleen geeven zo gezonde spijzen, mede, en in zulk een overvloed; maar geen Volk heeft zich meer moeite gegeeven, om orde, zindelijkheid en netheid te bewaaren. Het zelfde mag gezegd worden van de beschikkingen omtrent de zieken of gewonden. De kleeding krijgen zij voor een zeer gemaatigden prijs; de Zeelieden worden in *Deenemarken* niet als gevangenen behandeld. Het getal der gestorvenen aan boord der *Deensche* schepen, geduurende de laatste negen jaaren, geeft genoegzaam getuigenis van de heerlijke inrigtingen, welke op onze schepen plaats hebben."

Koppenhagen heeft eene Universiteit, welke zeer goed en rijklijk bezorgd is. Dan het is eene oude inrigting, welke, ondanks een aantal ingevoerde hervormingen, nog al te veel trekken behoudt van den tijd, wanneer dezelve eenen aanvang nam. — 'Er zijn acht-en-twintig Hoogleeraars; vier in de Godgeleerdheid; vijf in de Regtsgeleerdheid; een gelijk getal in de Genees- en Heelkunde; de overigen zijn Hoogleeraars in de Wijsbegeerte, dit woord in eene zeer ruime beteekenis genomen: want daar is 'er slegts één, die de Wijsbegeerte volledig afhandelt; een ander behandelt in uitgestrektheid de *Belles Lettres* in het *Fransch*. — Alle Weetenschappen worden hier geleeraard, misschien één of twee uitgezonderd; en alle de Hoogleeraars hebben zich bekend gemaakt door geleerde Werken; eenigen zich een naam verworven, die door geheel *Europa* klinkt. — 'Er zijn omstreeks de 700 Studenten; en in 't algemeen mag men zeggen, dat de kweekelingen op deeze Academie wel onderweezen worden; zij moeten een streng onderzoek doorstaan over onderscheidene behandelde onderwerpen, die op de Hoogeschoolen in *Duitschland* maar al te zeer verzuimd worden, als de Geleerde Taalen, de Wis- en Starrekunde.

'Er zijn verscheide inrigtingen, bij welke een groot aantal Studenten voor niet wordt gehuisvest, en waar zij, gelijk andere Bursaalen, een klein jaargeld trekken, tot ondersteuning in het voortzetten hunner Letteroefeningen. De Scholieren krij-

krijgen, bij hunne komst op de Academie, eenig geld, op de School voor hun weggelegd, bij het volbrengen van hunnen loop aldaar. Dit ontſtaat uit oudermaakingen; en zijn 'er eenige andere, welker doel is, om zodanige Studenten, als de vereischte beproevingen ondergaan hebben, de middelen te verſchaffen om hunne Letteroefeningen voort te zetten, door het reizen na en het verblijf in vreemde Landen. Dit is ook doorgaans het geval op de Univerſiteiten van *Duitschland*. Veelen gaan, in hun laatſte jaar, na *Londen*, *Parijs*, of verder: zelden, egter, zetten zij hunne ſtappen na *Zweeden* of *Rusland*; nooit bezoeken zij *Noorwegen*.

De Boekerij der Univerſiteit te *Koppenhagen* is zeer talrijk in boeken, doch wordt voor van geene groote nuttigheid aangezien; het aantal van nieuwe werken is zeer gering, en veele der ouden zijn niet voltallig in deelen. Men ſchijnt voor een beginzel aangenomen te hebben, en misſchien niet zonder grond, dat eene Boekerij, zo volkomen, als die des Konings, genoegzaam is voor eene Stad als *Koppenhagen*: dan in de Univerſiteits-Boekerij treft men een zeer belangrijk artikel aan, te weeten eene verzameling van *IJslandſche* Handſchriften, waarvan 'er veele nog onuitgegeeven zijn.

Omtrent 7000 Planten telt men in den Kruidtuin; zij zijn uit alle werelddeelen bijeenverzameld. Alle dagen ſtaat dezelve voor de beoefenaaren der Plantkunde open. Studenten, die Kruidboeken wenſchen aan te leggen, vinden gelegenheid om Planten daartoe te bekomen.

Het Kabinet der Natuurlijke Historie is zeer uitgebreid, en behelst een aantal zeldzaame en kostbaare ſtukken. Inzonderheid is de verzameling van Slangen zeer groot. Veele der Inſecten zijn 'er aangebragt door de Reizigers na *Arabie*, NIEBUHR enz. De verzameling van Berg- en Delfſtoffen bevat meest alle bekende ſoorten, en eenige tot nog toe onbeſchreevene: zij zijn gerangſchikt naar het Stelzel van WERNER. Het Kabinet ſtaat ééns ter weeke voor allen open.

De Univerſiteit heeft desgelijks een Laboratorium voor de Scheikunde, en een Amphitheater ten dienſte der Ontleedkunde.

Onafhangelijk van de Univerſiteit, beſtaat 'er eene Academie der Heelkunde, gevormd door beroemde en uitſteekende Hoogleeraaren.

De Veeärtzenij-ſchool is in vrij hooge achting, doch ſtrekt zich niet uit, even als in *Oostenrijk* en *Saxen*, tot alle hoefſmeden. Genoegzaam heeft men het gekeurd, elk Gewest des Rijks te verpligten om één Leerling herwaards te zenden; doorgaans beloopt derzelver aantal veertig.

De voornaamſte Geleerde Maatſchappijen of Societeiten zijn: de Academie der Weetenſchappen; de Societeit voor de Historie en de Noordſche Letterkunde; de Academie der Belles

Lettres; de Societeit der Land-Huishoudkunde; de Koninglijke Societeit der Medicijnen; de Societeit der Geslacht- en Wapenkunde, welke een beknopt Berigt uitgeeft van de Edele Familien, met Afbeeldingen van derzelver Wapens; de Societeit der *IJslandsche* Letterkunde, welker oogmerk is, om berigtgeevingen te verspreiden, bovenal over de Huishoudkunde, onder de *IJslanders*, door de stukken in dier eigen landtaale uit te geeven; de Societeit der Natuurlijke Historie; de Societeit der *Scandinavische* Letterkunde, ingesteld om de Geleerden van *Deenemarken*, *Zweeden* en *Noorwegen* zamen te voegen, door beurtlings den uitslag hunner onderzoekingen mede te deelen; en eindelijk de Nieuwe Societeit der Letterkunde.

Alle deeze geleerde Lichaamen geeven Werken uit, hangen Eereprijzen op. Met bestendigen ijver werkende, houden zij niet op, met, in onderscheidene vakken, den voorraad van kundigheden te vermeerderen. Zij hebben reeds met de daad veel toegebragt om met luister te doen uitblinken een klein Land, schaars door de Natuur begunstigd, en waar men met zeer groote moeilijkheden te worstelen heeft.

Ten aanzien van 's Konings Boekerij, waarvan wij reeds gewaagden, staat nog aan te merken, dat dezelve een vast Inkomen heeft van 3000 Rijksdaalers, bestemd om de verzameling der Werken te voltooijen. Men mag denken, dat in eene Stad, waar zich zo veele Geleerden bevinden, en waar de beoefening van vreemde taalen meer behartigd wordt dan mogelijk ergens elders, een goed aantal Boekerijen is, bijzondere personen toebehoorende, alsmede Kabinetten en Leesgezelschappen, waar ingeteekend wordt op meest alle nieuwe Werken, in *Europa* uitgegeeven.

Het Museum, of Kabinet van Zeldzaamheden, heeft langen tijd grooten roem genooten, welken het nog verdient, van wegen het verbaazend aantal kostbaare stukken; ingevolge hiervan wordt het druk bezogt door vreemdelingen, en verwerft de lofspraak der liefhebberen; daarenboven vindt men 'er verscheide beziens waardige voorwerpen in 't bezit van bijzondere personen; en 'er is grond om te denken, dat deeze, met 's Konings Kabinet vereenigd, eerlang een Nationaal Museum zullen uitmaaken. — Om een algemeen denkbeeld te vormen wegens den bloei der Letteren, zo weete men, dat 'er thans zeventien of achttien Drukkerijen zijn, omtrent het zelfde getal Boekhandelaaren, en het niet hapert aan Dag- en Tijdschriften van allerlei aart.

Niettegenstaande alle deeze poogingen des Rijksbestuurs om de kunsten te bevorderen en aan te kweeken; niettegenstaande de oude en bewonderenswaardige inrigting der Academie van Schilder- en Beeldhouwkunde, moet men erkennen, dat, met uitzondering van de Muzijk, *Koppenhagen* de Stad niet is, waar men liefhebbers en kunstkenners moet zoeken. Het

schijnt

ſchijnt over 't algemeen waarheid, dat de mingemaatigde ingeſtreeken van het Noorden weigeren hulde te doen aan de Beeldende Kunſten. Van *Dresden* tot *Petersburg* zijn ze, als 't ware, in een kwijnenden ſtaat. *Zweeden*, 't is waar, mag zich beroemen op eenen SERGELL; *Koppenhagen* desgelijks eenigen eisch maaken op eenige bekwaame Kunſtenaars, zo wel als *Petersburg*: maar dit zijn verſchijnzels, welke men zeer eigenaartig mag vergelijken met Planeeten, omringd door ſlegts twee of drie Satelliten, en welke maar al te gereed met het oneindig aantal gewoone ſtarren vermengd worden. — Nogthans is 'er eene verordening, dat alle perſoonen, wier handwerk of bezigheid de kennis der Teekenkunst vordert, als kweekelingen de lesſen der Academie moeten bijwoonen. Het ſtaat niemand vrij, meester of baas te worden in eenige kunst, of hij moet vooraf aan het onderzoek der Academie een ſtuk, door hem vervaardigd, onderwerpen. De laatſte ſtaatlijke ten toonſtelling van Schilderijen hadt plaats in den jaare 1795. De verzamelingen van bijzondere perſoonen zijn te weinig beduidend om melding te verdienen, ſchoon men nu en dan een fraai ſtuk aantreft; minder, egter, in uitvoerige Schilderſtukken, dan in Portraiten; voor de laatstgemelde is de ſmaak algemeener.

In 's Konings Boekerij telt men meer dan 80,000 Plaaten; en treft men 'er desgelijks eene keurlijke verzameling aan van gekleurde Bloemen en Vrugten op pergament, in de laatstvoorgaande eeuw vervaardigd.

Twee ridderlijke Standbeelden verſieren *Koppenhagen*; een derzelven ſtaat op de groote markt in de Nieuwe Stad, en verbeeldt FREDERIK DEN V. Dit is een meesterſtuk van SALIJ.

Op een kleinen afſtand van de Stad praalt een ſchoone Obelisk, opgerigt ter gedagtenisſe van de vernietiging der Regten van Lijfeigendom, uit de geboorteplaats voorheen ontleend.

Een der ſchoonſte gebouwen is het Obſervatorium, of de Ronde Tooren, ten jaare 1656 voltooid volgens het plan van den beroemden LONGOMONTANUS. De hoogte is 150, de wijdte 60 voeten. Men verbeelde zich een trap, als een ſlekkenhoorn gevormd, een zo zagten, onmerkbaaren opgang verleenende zonder treden, en derwijze aangelegd, dat men 'er gevonden heeft, die met een rijdtuig na boven reeden.

Van het ſchoone gevaarte de *Frederikskerk*, begonnen naar het plan van JARDIN, is geen derde gedeelte voltooid. Zal dit gevaarte immer voltooid worden? Dit is een vraagſtuk, 't geen wij niet op ons zullen neemen te beantwoorden: dan veilig mogen wij zeggen, dat, indien het ooit gebeure, zulks zal geſchieden op een zeer veel minder kostbaar plan. Men moet toeſtemmen, dat de kostbaarheid van dezen aanleg met de gemaatigde Staatsinkomſten niet ſtrookt.

Om zich een denkbeeld te vormen van den Koophandel, die te *Koppenhagen* gedreeven wordt, is het noodig op te te-

kenen, dat, in den jaare 1798, 'er zich 338 Schepen bevonden, voerende 26,183 lasten, en na alle oorden der wereld vaarende. Ten jaare 1745 telde men 'er niet meer dan 103 Schepen. Dit getal is allengskens toegenomen, en zo ook de Scheepvaart in 't algemeen op en van deeze Rijksstad. De vaart op de *Oost-* en *West-indiën* is in den laatsten tijd zeer bloeiende geweest. — Dan hoe voordeelig die Scheepvaart en het daarmede gepaard Handelbedrijf voor *Deenemarken* moge schijnen, voordeeliger zou dezelve weezen, indien alles niet in de Hoofdstad zamenliep, die, alle soort van vlijtbetoon als 't ware in één brandpunt verzamelende, de uitoefening daarvan elders stremt, en overlaat aan eene kwijning, voor de algemeene welvaart schadelijk. Onder de verscheidene Manufacturen, die in deeze Stad bloeijen of kwijnen, reppen wij alleen van de heerlijke Porcelein-Fabriek; doch die, op kosten der Regeering voortgezet wordende, 's jaarlijks een grooten schat kost.

Wat de Handwerklijke kunsten betreft, deeze leveren hier geene stoffe tot lofspraak op. De kunde der *Deensche* kunstenaaren verdient geene loflijke vermelding. De vaststelling van Broederschappen of Gilden vormt een lange en heillooze keten, die tot het uiterste des Rijks strekt en verre in het Noorden reikt; deeze baart onophoudelijk hinderpaalen aan den voortgang van vlijtbetoon. Dan het is nogthans de Stad *Koppenhagen*, die thans het voorbeeld gegeeven heeft van de middelen, welke aangewend moeten worden om dit gedrochtlijk voortbrengzel van de domme eeuwen te verdelgen; en het staat geschapen, dat men daar, naa de belangen der Armen bezorgd te hebben, kragtdaadige maatregels zal neemen om de ontwikkeling en volmaaking der talenten te bevorderen. Een bijzonder Genootschap is gevolmagtigd, om een plan, tot een zo wenschlijk einde strekkende, te voltooijen.

Een Voorzitter, twee Burgemeesters, twee Vice-Burgemeesters, zes Raadsheeren, zes Vice-Raadsheeren, twee-endertig Dekens, behalven den Lieutenant-Generaal van de Politie met dien Bedienden, maaken de Stadsregeering uit.

De Voorregten der Stad, welke vrij groot zijn, dagteekenen zich van den jaare 1661. Zij werden aan dezelve gegeeven, ter belooning van den moed, door de Burgers betoond tegen de *Zweeden*, die de Stad belegerden, alsmede voor den ijver, aan den dag gelegd tot het uitbreiden des Koninglijken Gezags.

Staande de laatste twintig jaaren heeft men zeer zorgvuldig acht geslaagen op de opvoeding der Kinderen; en zelfs de oude inrigtingen heeft men verwisseld voor eene opgeklaarder leerwijze, passende aan eene verlichte eeuwe. Bijzondere Genootschappen hebben een aantal zeer aanzienlijke Schoolen daargesteld, waar de Kunsten en Weetenschappen zonder kos-

ten

ten geleerd worden, van de eerſte beginzels af tot de hoogſte kundigheden toe. — De *Latijnſche* School heeft onlangs zeer lang gewenschte hervormingen ondergaan. — Krijgskundige Oefenſchoolen zijn 'er opgerigt voor de kweekelingen tot den Land- en Zeedienst; ook is 'er een Koninglijke Artillerijſchool, waar de kweekelingen alles leeren, wat tot het beſpiegelend en werkdaadig gedeelte van die kunst behoort: *Latijn* en *Fransch* wordt daar ook geleerd. — Men vindt 'er mede een *Deenſche* School, waarin de kinderen der *Jooden* leezen, ſchrijven en rekenen leeren.

Zints de laatſte tien jaaren bloeit in *Koppenhagen* eene inrigting, waarvan men geen gelijken vindt, dan hier en daar in *Duitschland* — de School, naamlijk, om Schoolonderwijzers voor de Schoolen op 't Land te vormen. Het aantal der daar gevormde kweekelingen beloopt reeds 115. Deeze leerlingen krijgen voor een zeer geringen prijs huisvesting en ſpijze. — Eene andere inrigting is in bewerking, om een dergelijk onderwijs te doen plaats hebben voor de zodanigen, die Onderwijzers op de *Latijnſche* Schoolen worden. De Koning heeft het plan daartoe reeds goedgekeurd.

Wat den ſtaat der Zeden en den Ommegang betreft, mag ik mij vrijlijk beroepen op het getuigenis van den Heer RAMDOHR. Om in *Koppenhagen* kennisſen te bekomen, ſchrijft hij, wordt op afkomst of geboorte niet gelet. Men kan zich een verkeeringskring uitkiezen, zonder op iets anders dan op zijne omſtandigheden en ſmaak acht te geeven. In gevolge hiervan zijn de Gezelſchappen zo zeer gemengd, dat men zelfs in de zodanige, die men zou veronderſtellen alleen uit lieden van het Hof te zullen beſtaan, Kooplieden, Geleerden, Kunſtenaars enz. aantreft; en wederkeerig heeft zulks plaats in Gezelſchappen, die men zou verwagten alleen uit perſoonen van de laatstgemelde ſoort te zullen beſtaan. De onderſcheidingslijnen tusſchen verſchillende ſtanden zijn zeer flaauw uitgemerkt: dit bepaalt zich niet tot den ommegang der Mannen, maar ſtrekt zich uit tot de verkeering der Vrouwen. Men kent 'er die laſtige en haatlijke onderſcheidingen niet, welke men bijkans overal elders aantreft.

Buiten de Stad komende, vindt men, digt bij de poorten, eene menigte kleine herbergen en kroegen: zonder morſig of ongeſchikt te zijn, vertoonen zij die vrolijkheid en dat gemakverleenende niet, 't geen men gewoon is aan te treffen in de ommeſtreeken van verſcheide andere groote Steden. — In vergoeding hiervan treft men een aantal fraaije Landhuizen en Buitenplaatzen aan, waar Vreemdelingen zich verzekerd kunnen houden welkom te zullen weezen, voor zo verre de Inwoonders van de Hoofdſtad, over 't algemeen, zeer gastvrij zijn, en niet onbedreeven om met Vreemdelingen om te gaan. 't Is voor deezen niet noodig, *Deensch* te kunnen ſpreeken,

om het genoegen der verkeering te ſmaaken; genoeg, indien hij met het *Fransch* of *Hoogduitsch* te regt kan.

De Koning van *Denemarken* heeft verſcheide heerlijke Kasteelen of Paleizen. *Frederiksburg*, omtrent één mijl van *Koppenhagen* gelegen, loopt in 't ooge door de ſchoone ligging en den fraaijen tuin, alsmede van wegen het rijk gezigt, 't welk het oplevert van den berg, op welken het ligt, van waar men het land, de ſtad, de reede, den oceaan en het eiland *Amag* ziet. Derwaards te gaan, is de gewoonſte en *geliefdſte* wandeling. —— Menigmaalen begeeft men zich, *op een wijder* afſtand van de Stad, na het Kasteel van *Hirscholm*, *op eene* hoogst aangenaame plek gronds aangelegd, vier mijlen van *Frederiksburg*, omringd met een zeer uitgebreiden hof, zeer ſchoon, hoewel in den ouden ſmaak aangelegd. Eenige mijlen hiervan verwijderd, treft men een zeldzaam Gothisch gebouw aan, omringd met digte bosſchen. — Veelvuldig worden ook bezogt *Kroonenburg* en *Helſingoer*. Men gaat de Wapenmaakerij des Graaven SCHIMMELMAN zien, nabij de laatstgemelde Stad, en de Geſchutgieterij, aan den Prins van *Heſſen* toebehoorende: de liggingen deezer beiden zijn heerlijk en verrukkend.

Eindelijk, is een Vreemdeling, deeze Hoofdſtad des *Deenſchen* Rijks bezoekende, geſteld op verandering van gezigten, en het oog te ſlaan op zeden en gebruiken, geheel verſchillende van die hij tot nog toe beſchouwde, hij ga na het Eiland *Amag*, 't welk door een brug gemeenſchap met de Stad heeft, en voor een klein gedeelte met de Stad zelve *verbonden* is. Dit Eiland, 't welk verſcheide mijlen groot *is*, *vertoont* een volmaakt vlak landſchap, voorzien met twee of drie *kleine* bosſchjes; het vormt, om zo te ſpreeken, een grooten moestuin, welke *Koppenhagen* van moeskruiden voorziet; 'er zijn ook heerlijke weidlanden, die der Stad melk verzorgen.

De bewoonders van *Amag* zijn de afſtammelingen van eenige *Hollandſche* Gezinnen, die zich met den aanvang der zestiende Eeuwe derwaards begaven. Zij, die de ter boerderij geſchikte gedeelten des Eilands bewoonen, hebben, *ſchoon* bijkans aan de Stadspoort huizende, hunne bijzondere zeden en gebruiken behouden; zelfs zijn in zommige oorden nog overblijfzels van hunne landtaale: dan zij hebben die maate van vlijtbetoon en die huishoudelijkheid, welke hunne voorouders zo gunſtig onderſcheidden, eenigzins verlooren.

IETS OVER DE VOORTREFFELIJKHEID EN AANGELEGENHEID DER HONDEN.

In alle Eeuwen heeft men zoo veel geſproken van de nuttigheid deezer Dieren, en van derzelver vriendſchap jegens de Menſchen, dat een hiſtoriſch verhaal daarvan even zoo veel ware, als de vorderingen der beſchaavinge te ontwikkelen, nevens den trapswijzen voortgang dier orde, welke den Mensch aan het hoofd der bezielde Scheppinge plaatſte. De Mensch, van deezen getrouwen bondgenoot verſtoken, zou met een ongelukkigen uitſlag de vijanden wederſtaan, die hem aan alle zijden omringen, op elke gelegenheid bedagt om zijn werk te vernielen, zijnen perſoon aan te vallen, en op zijnen eigendom inbreuk te maaken. Zijne eigen waakzaamheid kan hem tegen de roofzucht des eenen niet beveiligen, noch zijn uiterſte vlijt de ſnelheid des anderen te boven ſtreeven. Een of ander Dier was 'er noodig om zijne veiligheid te verzekeren; en waar konde 'er, onder de verſchillende klaſſen, een Dier worden afgezonderd, ten dien einde even goed berekend? waar hebben ijver, getrouwheid, onverzaagdheid en gehoorzaamheid zich even gelukkig als in den Hond vereenigd? Handelbaarer dan de Mensch, en meer gezeglijk dan eenig ander Dier, wordt de Hond niet ſlegts ſpoedig onderweezen, maar ſchikt zich zelfs naar de beweegingen en hebbijkheden van hun, die hem regeeren. Een woestaart moet hij zijn, die een ſchepzel kan mishandelen, 't welk zijne vrijheid heeft verzaakt om met den Mensch in maatſchappij te treeden, aan wiens dienst zijn geheel leeven is toegewijd; 't welk voor elke vriendſchapsbetooning gevoelig, voor de geringſte gunſten dankbaar is, terwijl de ruwſte behandeling hem niet ongetrouw kan maaken. Hij likt de hand, zoo even opgeheven om hem te ſlaan, en ontwapent in 't einde den toorn door onderwerpelijke ſtandvastigheid. Bij nacht bewaakt de Hond zijnen meester, en bij dag vermaakt hij hem; uit zucht van te behaagen, vlijt hij zich blijmoedig aan zijns meesters voeten neder, en legt aldaar zijnen moed, zijne ſterkte en zijne talenten af; en uit een zuiver gevoel van genegenheid is hij de éénige medgezel, die in tegenſpoed hem niet zal verlaaten.

Om een denkbeeld te hebben van de aangelegenheid van dit gedeelte der Scheppinge, laaten wij onderſtellen dat het nooit een aanweezen hadt gekreegen. Zonder hulp des Honds, hoe kon de Mensch de overige Dieren verwonnen, getemd en tot ſlaavernij gebragt hebben? Ter zijner eigen beveiliginge was het noodig, onder de Dieren zelve zich eenen aanhang te bezor-

gen, door oppasſing en liefkoozing de zulken aan zich te verbinden, die voor getrouwheid en gehoorzaamheid vatbaar waren, opdat hij hen tegen ſchadelijke en wilde beesten mogt aanvoeren. Van hier dat het opvoeden van den Hond al vroeg 's menſchen aandagt heeft gewekt; en de uitſlag daarvan was, de verovering en het vreedzaam bezit der Aarde.

Den meeste Dieren is de Natuur gunſtiger geweest dan den Mensch, ten aanzien van vlugheid, ſnelheid en ſterkte, en heeft hem van betere wapens voorzien. Hunne *zintuigen* (en vooral dat van den Reuk) zijn volmaakter: *een wakker en* handelbaar geſlagt in onze belangen over *te haalen*, *wiens* ſcherpe reuk een van deszelfs bijzondere eigenſchappen *is*, was derhalven zoo veel als het verkrijgen van eene nieuwe begaafdheid; en deeze leevende verbetering, door de hand der Natuure ons gebrekkig riekvermogen aangeboden, verſchaft ons nieuwe hulpmiddelen van oppermogendheid. De Hond, den Mensch ſteeds getrouw, zal een gedeelte zijns gebieds handhaaven, zal eene zekere maate van meerderheid boven de overige Dieren immer behouden. Hij regeert aan 't hoofd eener kudde, en wordt beter gehoord dan de ſtemme des Herders; veiligheid en tucht zijn de vrugt zijner waakzaamheid en werkzaamheid.

In uitgebreide ſtreeken, tot het voeden van Schaapen en ander vee eeniglijk beſtemd, kan men ontelbaare kudden over die ruime velden zich ginds en herwaarts zien verſpreiden, in ſchijn zonder bedwang; doch hun waakzaame behoedende Hond, onder het opperbeſtuur des *Herders*, voorkomt hun afdwaalen, geleidt hen van het eene *gedeelte hunner* weide na het ander, het indringen eens vreemdelings *niet* gedoogende. Indien de Herder t'eenigen tijde van de kudde afweezig zij, verlaat hij zich, omtrent haar bij elkander blijven, op den Hond; en zoo ras de Herder het welbekende zein geeft, geleidt haar dit getrouwe ſchepzel tot haaren meester, hoewel op een aanmerkelijken afſtand. Schaapen en Runderen zijn een volk, aan zijn beſtuur onderworpen, welk hij voorzigtiglijk verzelt en beſchermt, nimmer tegen *den* geweld gebruikende, dan alleen ter bewaaringe van vrede en goede orde; doch in eenen oorlog tegen zijne vijanden, of wilde Dieren, ſtelt de Hond zijnen moed en vernuft in hellen dag ten toon. Zoo ras de hoorn of de ſtemme des Jaagers onraad verkondigt, vertoont hij door zijne beweegingen en blaffen zijne onverduldigheid; en wanneer des Honds natuurlijke en verkreegene talenten zamenſpannen, wanneer hij geleerd heeft zijne vuurigheid te beteugelen en zijne beweegingen te regelen, dan jaagt hij kunstmaatig, en is altijd van de overwinning verzekerd.

De Hond mag gezegd worden het éénig Dier te zijn, wiens getrouwheid onveranderlijk is; die, zijnen meester altijd

tijd kennende, en het gezin, waar onder hij leeft, eenen vreemdeling onderscheidt, zoo dra hij binnentreedt; die zijnen eigen naam verstaat, en, verloren zijnde, door janken en huilen zijnen meester roept; die op lange reizen, die hij slegts eenmaal heeft gedaan, de wegen zich herinnert en vindt; eindelijk, 't is de Hond alleen, onder alle andere Dieren, wiens natuurlijke begaafdheden in 't oog loopen, en wiens opvoeding altijd gelukkig slaagt.

Bij wilde Dieren, die ten aanzien van voedzel, vrijheid of klimaat geen bedwang kennen, wordt het merk der Natuur in zijne oorspronklijke zuiverheid bewaard. Niet alzo de scheppzelen, die langen tijd onder 's menschen bedwang gestaan hebben, van het eene klimaat na het andere zijn overgevoerd, en wier leevenswijze hij heeft veranderd; in hunne gedaante en gewoonten moeten zij gewisselijk geleeden hebben. Meest van allen is de Hond aan veranderingen onderworpen, door natuurlijken invloed veroorzaakt; zijne geaartheid, vermogens en heblijkheden ondergaan eene aanmerkelijke verandering, niet minder dan de gedaante zijns lichaams. Grootlijks verschillen de Honden in de zelfde landstreek, en in verschillende klimaaten schijnt de soort zelve te zijn veranderd. Door deeze oorzaaken zijn de verscheidenheden zoo menigvuldig, dat het bijkans onmogelijk valt, dezelve te onderkennen. Hunne grootte, gestalte, gedaante van het hoofd, lengte en rigting der ooren en des staarts, kleur, hoeveelheid van hair, enz. moeten aan de zelfde oorzaaken worden toegeschreeven, te weeten, aan hunne leerzaamheid en gehoorzaamheid, als zijnde voor alle indrukzelen vatbaar, en aan alle bepaalingen onderwerpelijk. Met verwondering aanschouwt een opmerkzaam waarneemer van het Hondengeslagt de spoedige veranderingen, en de zonderlinge zamenvoegingen der gedaanten, uit eene gemengde vermenging ontstaande. Zij vertoonen zich in eindelooze agtereenvolging, en meer als het uitwerkzel van eigendunklijke grilligheid, dan het regelmaatig gewrogt der Natuure.

DICHT-

DICHTRENVLUCHT.

— Meum qui pectus inaniter angit,
Irritat, mulcet, falsis terroribus implet,
Ut Magus.

HORATIUS.

Onwraakbaar zijn, ô ſtervelingen,
Is vreemd aan 't geen deze Aard bewoont.
't Is boven Maan- en Starrekringen,
Dat de Almacht haar Volmaaktheid toont.
Daar ſpiegelt ze aan heur' eigen' luister
Zich-zelve in 't vlekloos aangezicht;
En 't weemlend aardrijk wijkt in 't duiſter,
Omneveld met zijn zonnelicht.

Wie onzer zal zich dan vermeten,
De Dichtharp ooit volmaakt te ſlaan?
Wie voelt geen prang van de Aardſche keten?
Wien trekt heur log gewicht niet aan?
Helaas! men poogt zich op te beuren,
Staart ſcheemrend op een' hooger trans:
Het oog dringt door; de neevlen ſcheuren!
De ziel verliest zich in den glans!

Daar ſteigert zy met ſtoute vlerken,
En klapwiekt reeds in ruimer lucht!
Wie zet haar drift, haar yver, perken!
Wie palen aan haar hemelvlucht!
Ach! naauwlijks van den grond geheven,
Gevoelt zy d'ijzren kluister weêr,
En, uit haar vaart te rug gedreven,
Stort ploffende en wanhopig neêr.

Ach!

Ach! is in 't lage ſlijk te wroeten,
Ons noodlot dan, ô ſterflijk kroost!
En mogen wy die dorst niet boeten,
Die ſteeds onze ingewanden roost?
Helaas! het vocht beroert de lippen,
Het ſappig ooft den dorren mond;
Maar 't ooft zal hand en tand ontglippen,
Het water, zinken naar den grond!

Gelukkig hy, wiens zelfbehagen
Zich met den ijdlen roem vernoegt
Van in dien renkring rond te jagen,
Waar zich de wareld dood in zwoegt!
Hy waant in vrije lucht te zweven,
En voelt gareel of teugel niet;
En meent een loop aan af te ſtreven;
Die 't aardrijk met verbazing ziet.

„ Ziet (zegt hy), ô mijn Tijdgenooten,
„ Wat ſtoutheid, moed, en kunst vermag!
„ Zoo draaft men met de Lettergrooten!
„ Bewondert, juicht, en toont ontzag!
„ Hoe voel ik 't moedig harte hijgen!
„ Hoe duizel ik van zulk een vaart!
„ Dat heet ik, naar 't geſtarnte ſtijgen!
„ Dat, zweven buiten 't oog der aard!"

Ach! dank den blinddoek om uw oogen,
Onnoozle, die dus zege kraait!
Dank dien 't bedwelmingvol vermogen,
Waar door de waan uwe eerzucht paait!
Wy zien u kruipen, opſtaan, hinken,
Door d'eens u afgepaalden kring,
En van vermoeidheid nederzinken.
Zie daar uw kunstvlucht, ſterveling!

ô 't Zegt

ô 't Zegt zoo weinig, rond te zweven,
Om zuizlend, machtloos, neêr te ſlaan!
En kan dit recht op lauwren geven,
Wel aan! ik ook, ik treê ter baan.
Maar neen! ook andren meê te voeren
In welk een' engen kring men zwier',
In dezen hart en bloed te ontroeren,
Beſtaat des Dichters eerlauwrier.

Sleep, ſleep my in 't bedwelmend zuizen,
ô Dichter, in verwarring rond!
Doe, doe my 't bloed in de aadren bruizen,
En rake ik, met u, aard noch grond!
Doe my die zielsverbijstring voelen,
Waar in gy me aan my-zelv' ontſchaakt!
Doe drift door driften heen-krioelen;
En 'k ben het geen gy van my maakt!

Dan zwijgen zelfbeſef en reden;
Dan waan ik, aan uw hand geleid,
Met u de wolken op te treden,
En zwem in hemelzaligheid!
Dan, ja, geloof ik aan uw vliegen,
En dank u voor dien zoeten waan!
Maar, die mijn reden wil bedriegen,
Moet eerst mijn hart in banden ſlaan.

1805. B.

N°. VIII, *Meng.* bl. 327. reg. 15. moet ſtaan: *die verbieden kleine kinderen kwik te laten gebruiken.*

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

WIJSGEERIG ONDERZOEK, OF 'ER EENIGE TOELEG, OM ELENDE AAN HET MENSCHDOM TE VEROORZAAKEN, IN DE NATUUR TE ONTDEKKEN ZIJ.

(Ontleend uit *The Natural Theology*, *by* W. PALEY.)

„ Aan den Redacteur der *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen*.

„ De beroemde, en bij onze Landgenooten niet geheel „ onbekende, Engelsche Schrijver, uit wiens nog „ onvertaald Werk, over den *Natuurlijken Godsdienst*, „ ik ten oogmerk had, uwe Leezers het boven om„ schreeven Stuk aan te bieden, redenkavelt in een zij„ ner laatste Hoofddeelen, mijns inziens met groote „ wijsgeerige kracht en scherpte, om de *Goedheid Gods* „ in den aanleg der Natuure te voldingen. Na een aan„ tal *stellige* bewijzen aangevoerd te hebben, trekken „ eigenaardig eenige tegenbedenkingen 's Mans aan„ dacht, en houdt zich de Schrijver bezig met die te „ ontzenuwen. Hiervan gelust het mij, eene Proeve „ over te neemen, die, zo ik hoop, om haare belang„ rijkheid niet onwelkom zijn zal." (*)

Wan-

(*) „ Wanneer ik dit Stuk vertaalde, was mij niet voor den „ geest, dat eenige weinige trekken uit hetzelve reeds in het „ voorige Jaar in uw Mengelwerk waren overgenomen. Ik zag „ het, maar te spade. Nu konde ik mogelijk wel eenen anderen „ weg vinden, om, volgens mijn oogmerk, deezen mijnen „ arbeid ter wereld in te zenden; maar de gedachte, dat het „ *geheel* wel waardig is aan de Leezers der *Letteroefeningen* „ onder de oogen gebragt te worden, doet mij besluiten, dat „ de oude kost, die hier wordt opgedischt in eenen verschil„ lenden schotel, om de bijgevoegde andere kostbaare ge„ rechten, niet versmaad zal worden."

* * *

Wanneer de Godheid het geſlacht der menſchen ſchiep, was hun geluk of hunne elende Haar wensch, of Zij was omtrent beiden onverſchillig en onbezorgd. Hadde God gewild dat wij elendig zijn zouden, *Hij* konde dit oogmerk zeker bereikt hebben, door onze *zintuigen* zamen te ſtellen tot zo veele bronnen *van verdriet en* ſmarten, als zij nu voor ons de werktuigen *zijn* van lust en geneugte; of door ons te plaatzen *te midden* van voorwerpen, zo kwalijk berekend voor onze gewaarwordingen, dat zij ons geduurigen hinder moesten aanbrengen, in ſtede van dienstbaar te worden tot onze verkwikking en vermaak. Hij had, bij voorbeeld, al wat wij ſmaakten, bitter; al wat wij zagen, walgelijk; al wat wij aanroerden, ſtekelig; iederen reuk een ſtank, en elken toon een wanklank kunnen doen zijn.

Ware Hij onverſchillig geweest omtrent ons geluk of elende, wij hadden (vermits bij deeze onderſtelling alle bedoeling wordt uitgeſlooten) beide, de geſchiktheid onzer zintuigen voor aangenaame gewaarwordingen, en den toeſtel der voorwerpen buiten ons om zulke aandoeningen voort te brengen, aan ons goed geluk te danken.

Maar dewijl elke deezer verordeningen, *en nog* meer zij beiden, te veel het merk van *wezenlijken toeleg* draagen, om aan het geval te worden *toegekend*, *blijft* 'er niets overig dan de eerſte onderſtelling te omhelzen, die luidt, dat God, toen Hij het geſlacht der menſchen ſchiep, hun geluk wenschte, en voor hun die voorzorg droeg, die Hij betoonde, met zulk een oogmerk en tot dat einde.

Deeze zelfde bewijsreden kan ook in andere bewoordingen *aldus* voorgeſteld worden: Eene beſtemming of verordening geeft blijk van eenig oogmerk; en de voornaame, de doorgaande ſtrekking van het beſtemde toont de gemoedsneiging aan van den Ontwerper. De wereld vloeit over van verordeningen tot zeker doel; en die alle, zo veelen wij kennen, zijn gerigt tot weldaadige einden. Het kwaad is 'er ontwijfelbaar aanwezig, doch nimmer, zo ver wij ontdekken mogen, het *voorwerp* der beſtemming. De tanden zijn verordend om te eeten, niet om pijn te doen gevoelen; hunne pijn ontſtaat nu en dan toevallig uit hunne verordening, is mogelijk daarvan onafſcheidbaar; of zelfs, indien gij wilt,

haar

laat zij een gebrek genoemd worden in hunne verordening: maar zij is daarvan het voorwerp niet. Dit is eene onderſcheiding, wel waardig dat men 'er op lette. Bij het beſchrijven van gereedſchappen tot den landbouw, zoudt gij zeer te onregt zeggen, dat de zikkel gemaakt is om de hand van den koornoogſter te kwetzen, ſchoon zulk een onheil dikwerf ontſtaa, en uit het maakſel van dit werktuig, en uit de wijze, waarop men zich daarvan bedient. Maar gebeurde het dat gij den toeſtel tot pijniging en doodſtraffen te beſchrijven had, zo mogt gij zeggen: dit werktuig dient om de zenuwen uit te rekken; dat, om te ontwrigten; dit, om de beenderen te verbreeken; dat, om de voetzoolen te zengen. Hier zijn pijn en elende de wezenlijke voorwerpen der verordening. Wij vinden nu van deezen aard niet het minſte in de werken der Natuure. Nergens ontdekken wij eene aaneengeſchakelde verordening, die eenig kwaad oogmerk ten doel heeft. Geen Ontleedkundige trof immer een zamenſtel van bewerktuiging aan, ingerigt om pijn en ziekte te veroorzaaken; geen hunner, de deelen van het menſchelijk ligchaam aan zijne Gehoorzaal verklaarende, heeft ooit gezegd: dit dient om ons door ſcherpe pijnen te prikkelen; dat is beſtemd om ontſtoken te worden; die buis moet het graveel naar de nieren heenenvoeren; deeze klier het vocht afkleinzen dat de jicht veroorzaakt. Ontmoet hij toevallig een of ander deel, waarvan hij het gebruik niet kent, dan is het ten ergſten dat hij hetzelve nutteloos noeme; maar niemand vermoedt ooit dat zulk een deel zij daargeſteld om ongemak aan te doen, nadeelig te zijn, of te folteren.

De *twee gevallen*, die mij dunkt dat de grootſte zwaarigheid in zich bevatten, dewijl zij den meesten ſchijn hebben van eene uitzondering op het bovenſtaande, zijn die van de *vergiftige dieren*, en van het *roofgedierte* dat anderen jaagt en verſlindt. Deeze eigenſchappen der dieren, waar men die aantreft, wijzen, mijns inziens, een oogmerk aan; omdat 'er in alle de gevallen van de eerſte, en in de meeste van de tweede ſoort, eene bijzondere en duidelijke bewerktuiging is daargeſteld, waaruit die eigenſchappen ontſtaan. In de eerſte plaats immers zijn de voortanden der adders, de angels der weſpen en ſcorpioenen, even blijkbaar tot hun doel beſtemd, als eenig dierlijk maakſel tot het meest onbetwistbaar

weldaadig einde is ingerigt. En hetzelfde moet men in de tweede plaats toeſtemmen ten aanzien van den bek en de klaauwen der vogelen, van de ſlagtanden, muil en pooten der roofdieren, van den mond der haai, van de ſpinneweb, en tallooze andere beſchadigende wapenen, waarmede onderſcheiden klaſſen van hongerige inſecten zijn toegerust. Wij mogen daarom de zwaarigheid niet omgaan, door in te brengen, dat het uitwerkſel onbedoeld was. De éénige twijfel, die zich aan ons voordoet, is deeze, of wel die inrigting voor wezenlijk kwaad te houden zij. Wij behooren toch, uit de tastbaare en erkende onvolmaaktheid onzer kennisſe, te vermoeden, dat 'er in deeze dierlijke huishouding bijoogmerken liggen kunnen, die voor ons verborgen zijn: en, uit de goedheid, die in den algemeenen aanleg der Natuure doorſtraalt, mogen wij desgelijks vermoeden, dat die bijoogmerken, wanneer dezelve bij ons in aanmerking komen konden, de ſchaal naar de gunſtige zijde zouden doen overſlaan.

Beide deeze vermoedens beweer ik dat redelijk zijn. Want onredelijk zouden zij zijn, indien de twee gezegde gevallen de éénige waren, die de Natuur ons ter waarneeminge aanbood: maar zij worden redelijke vermoedens door de gedachte, dat de bedoelde gevallen in verband ſtaan met eene menigte van inrigtingen, allen beraamd van denzelfden Schepper, en allen, deeze uitgezonderd, uitloopende tot eindoogmerken van onbetwistbaare nuttigheid. De bedenkingen nogtans, die wij tot billijking van deeze dierlijke huishouding kunnen te berde brengen, of zodanige als inzonderheid de zwarigheid verminderen, komen hier op neder.

Ten aanzien van de *giftige* beeten en angels, dient opgemerkt, — 1°. Dat, met opzicht tot het dier zelve, het vermogen, waarover men klaagt, wezenlijk *goed is*; in alle gevallen dienende tot zelfsverdeediging van het dier; in ſommige, om zijne prooi ten onder te brengen; en in andere, vermoedelijk, om haar, bij den aanval, te treffen met eene doodelijke wonde of ſteek, toegebragt in den doortogt naar de maag, hetgeen welligt niet minder genadig voor het ſlagtoffer, dan heilzaam is voor den verſlinder. Dus ſchijnt, bij voorbeeld, de giftige tand van de adder hetzelfde uit te werken, hetgeen bij andere roofdieren geſchiedt door de verbrijzeling van hun-

nunnen verſcheurenden muil. Kikvorſchen en muizen worden misſchien zonder eenige verwonding leevende loorgezwolgen.

2°. Maar, zal men zeggen, deeze voorzorg, daar zij ook beeten veroorzaakte, die zelfs doodelijk worden voor menſchen en zwaare viervoetige dieren, is in dat geval grootelijks *overtollig*, *overdreeven*; haar nuttig doel kon bereikt zijn, zonder in die maate verwoestende te zijn als zij nu is. Doch ik geloof, dat de voorbeelden van beeten, die voor grootere dieren doodelijk worden, zeer zeldzaam zijn; en de ſteek van den angel heeft nimmer, vermoed ik, zulk eene moordende kracht. De talrijke proeven van den Abt FONTANA pleiten nadrukkelijk voor mijn gevoelen. Hij heeft waargenomen, dat de vereenigde werking van vijf getergde adders vereischt wierd om een hond van maatige grootte te doen ſterven; maar dat een enkele beet toereikende was om eene muis of kikvorsch te dooden; hetgeen wel overeenkomt met het gebruik, dat wij aan dit vermogen toekenden. De Abt ſcheen al verders van meening te zijn, dat zelfs de beet der ratelſlang doorgaans niet doodelijk zijn zoude: echter ſtemt hij toe, dat in zekere bijzonder ongelukkige omſtandigheden, gelijk wanneer de ſteek een zeer teder deel getroffen had, eene der eerſte zenuwen bij voorbeeld raakte, of, gelijk hij zeide, in een der voornaamere watervaten doordrong, alsdan de dood zeer ſpoedig volgen zoude.

3°. Ten aanzien der ſlangen is, mijns inziens, zeer gepast aangemerkt, dat, terwijl maar weinige ſoorten vergiftig zijn, die eigenſchap een behoedmiddel is voor het geheele geſlacht. Zo wordt de meest onſchadelijke ſlang gemijd met gelijke ſchroomvalligheid als eene adder. Die ſchrik nu, waarmede grootere dieren voor deeze klaſſe van het kruipend gedierte doordrongen zijn, beveiligt dezelven; en deeze ſchrik heeft zijnen grond in de geduchte wraak, die weinigen van hun, in vergelijking tot de geheele klaſſe, in ſtaat zijn te neemen. Van de ſlangeſoorten immers, door LINNÆUS beſchreeven ten getale van tweehonderd-en-agttien, zijn ſlechts tweeën-dertig vergiftig.

4°. Nog houd ik het daarvoor, dat het verſchillend geſtel der dieren niet alleen voor iedere hoofdſtoffe, waarin zij leeven zouden, berekend is, maar ook voor elken toeſtand dier hoofdſtoffe, dat is voor alle gewes-

ten, en iedere meer of min gemaatigde luchtsgesteltenis alsmede, dat een gedeelte van het onheil, waarover men klaagt, van daar ontrijze, dat de dieren (en vooral de mensch) zich op aarde in zekere toestanden of oorden plaatzen, die voor hun ongeschikt zijn, en nimmer tot hunne bewooning bestemd waren. De dwaasheid en boosheid des menschdoms, en de noodlottige gevolgen uit deeze oorzaaken ontstaande, hebben zeer veelen genoodzaakt, eene schuilplaats te zoeken te midden van brandende zandwoestijnen; terwijl landen, gezegend met een gezond luchtsgestel en bij uitstek vruchtbaaren grond, bijkans geheel zonder menschelijke bewoonders gebleeven zijn. Wij rukken aan op landstreeken, het eigendom der wilde beesten en van het kruipend gedierte, en beklaagen ons daarna dat wij verontrust worden door hun bijten en steeken. Eenige berigten wegens Africa plaatzen deeze waarneeming in een sterk licht. „ De woestijnen," zegt ADANSON, „ zijn te eenemaal „ dor en onvruchtbaar, behalven waar men bevindt „ dat zij slangen voortbrengen; en dat wel in zulk eene „ hoeveelheid, dat sommige uitgestrekte vlakten daar„ mede nagenoeg geheel overdekt zijn." Zij zijn de schepselen, wier natuur voor die oorden geschikt is. Laat hun genot hebben van hun bestaan: laaten zij hun eigen land behouden. 'Er zal voor het menschdom genoeg oppervlakte overblijven; en, schoon zij ook het getal der leevenden honderdvoud vermeerderd zagen, nog zal voor hun ruimte in overvloed zijn, waar zij, bevrijd van deeze kwellingen, hun bestaan vinden mogen.

Het tweede geval, betreffende de dieren die elkander verslinden, geeft stoffe aan de hand tot eene veel uitvoeriger bespiegeling. Want, om te beoordeelen, of deeze algemeene verzorging van voedsel, als zodanig, en zelfs in zo verre, als onze, vermoedelijk eenzijdige, althans gebrekkige, kennis de gevolgen ontdekken kan, voor kwaad te houden zij, verdienen de volgende aanmerkingen overwoogen te worden:

1°. Wij mogen het denkbeeld van een onsterfelijk bestaan op deeze aarde daarlaaten, als eene zaak buiten het geschil. Zonder den dood, zoude 'er geene voortteeling, geen onderscheid van sexen, geene ouderlijke betrekking, dat is, zo als de gesteldheid der dingen is, geen dierlijk geluk, zijn kunnen. De bijzondere leef-

tijd,

tijd, die voor de verſchillende ſoorten van dieren bepaald is, kan ook geen deel der tegenwerping zijn; hoedanig immers deszelfs duuring zij, altoos mag men vraagen, waarom die leeftijd, beperkt en eindig als hij is en blijft, niet langer genomen wierd? Het leven, door de Natuur aan onderſcheidene dieren vergund, verſchilt van éénen enkelen dag tot op een honderdtal van jaaren. Hiervan laat zich geene rede geeven, noch zoude 'er te geeven zijn, hoedanige andere evenredige duuring van het leven beraamd ware omtrent de dieren.

Den term derhalven van het onderſcheiden dierelijk beſtaan genomen zijnde gelijk die nu is, komt de vraage hier op neder, hoedanige wijze om hun leven te eindigen, zelfs met opzicht tot het dier zelve, de beſte zij?

Ingevolge nu van den aanwezigen loop der Natuure (welken wij onderſtellen moeten dat de voorkeus dient te behouden, of wij mogen over dit onderwerp in 't geheel niet redenkavelen) zijn deeze de drieërlei wijzen, waarop doorgaans het leven ten einde loopt: of door eene felle ziekte, — door verval van krachten, — of eenen geweldigen dood. Maar zelden worden de *beesten*, in hun eenvoudig en natuurlijk leven, aangetaſt door hevige ziekten; ook zoude hun lot niet te beter zijn, wanneer het anders ware. Laaten wij daarom overweegen, in welken ongelukkigen toeſtand van lijden en elende het redeloos dier zich bevindt, dat omkomen moet door *ouderdom en verval*. De mensch in ziekte en zwakheid, geniet den bijſtand van zijne redelijke medeſchepſelen, is het niet tot verligting van ſmarten, althans om in zijne behoeften te voorzien, en de plaats te vervullen van zijne eigen werkzaamheid. Het redeloos beest zorgt, in zijnen ſtaat van wildheid en natuurlijk leven, in alles voor zichzelven. Daarom, wanneer kracht of vlugheid, zijne ledemaaten of zintuigen, het dier begeeven, vindt het zich overgegeeven, om, of door volſlaagen hongersnood te moeten omkomen, of om zijn kwijnend leven langzaam ten einde te ſleepen onder toeneemende ſchaarsheid van voedſel. Het is dan om de wereld vervuld te mogen zien met kwijnende, ſtokoude, half uitgehongerde, verlamde, en van alle hulp verſtoken dieren, dat gij de tegenwoordige inrigting van vervolging en roof zoudt veranderd wenſchen?

2°. Welke al voorts van deeze inrigtingen is de ſpringveer van beweeging en werkzaamheid bij de vervolgers en vervolgden beide? Het nazetten van zijn prooi maakt de bezigheid uit en ſchijnt het vermaak te zijn van een aanzienlijk deel der dierelijke ſchepping. Eveneens zijn de vervolgden, van den anderen kant, onledig met de middelen tot hunne verdediging te gebruiken, met vlugten, of voorzorgen te neemen tegen den vijand. En wij hebben geene rede om te onderſtellen, dat het geluk van laatstgenoemde zwakkere dieren grootelijks verontrust wordt door hunne bekommeringen.

Hun gevaar is beſtendig aanwezig; ja in ſommige gevallen ſchijnen zij in zo verre daarvan bewust te zijn, dat zij de beste voor hun mogelijke middelen tot voorzorg daar tegen aanwenden: maar dan alleen, wanneer de aanval daadelijk op hun gedaan wordt, toonen zij benaauwdheid te lijden. Het beſchouwen van de onveiligheid van hunnen toeſtand met kommer en vreeze, vereischt dien trap van een nadenkend oordeel, dien zij (gelukkig voor hun) niet bezitten. Een haas is, in weerwil van het getal zijner gevaaren en vijanden, zo vrolijk een dier als eenig ander.

3°. Maar, om regt te doen aan de zaak *in geſchil*, behooren wij den oorlog, waardoor zich *de dieren verwoesten*, altijd in deszelfs naauw verband te beſchouwen met eene andere eigenſchap hunner natuure, de *overtollige vruchtbaarheid* naamelijk. Deeze hoedanigheden maaken elkanders tegenwigt. De eene blijft duuren door de vergoeding van geene. Daarom, het onderwerp uit dit oogpunt (welk ik geloof het waare te zijn) beſchouwende, moeten wij eerst de voordeelen aantoonen, die ontrijzen uit het vermogen eener overvloedige vermenigvuldiging, in de natuur van eenige dieren gelegd; en voorts bewijzen, dat die voordeelen zo veele redenen zijn voor de daarſtelling eener eigenaardige vijandſchap onder de geſlachten der dieren, waarvan wij poogen rede te geeven.

In meest alle gevallen brengt de Natuur haaren voorraad milddaadig voort. Een enkele kabeljauw ſchiet in één ſaizoen grooter getal van kuiteieren, dan het beloop is van al de bewoonders van Engeland. Duizend andere voorbeelden van vruchtbaare voortteeling zijn 'er voor-

han-

landen, die, schoon zij niet haalen mogen bij het aangevoerde, den aanwas echter van een geslacht begunstigen zouden met eene onberekenbaare snelheid en tot een onmeetelijk getal.

Een dubbel voordeel is 'er gelegen in zulk eene gestadigheid der dingen. Vooreerst dient zij om altoos de volheid der wereld in wezen te houden; terwijl dezelve ten anderen aanleiding geeft, dat de evenredigheid tusschen verschillende geslachten van dieren alzo gewijzigd kon worden, als onderscheiden bedoelingen het vereischten, of naar gelang verschillende landstreeken woonplaatze en voedsel aan hun verschaffen zouden. Waar deeze verbaazende vruchtbaarheid eene ruimte ontmoet, geschikt om het geslacht te bergen; daar werkt zij met al haar vermogen; daar brengt zij menigte ter wereld, en vervult de woestenij. Wij beklaagen ons over de zo gezegde buitenspoorige vermenigvuldiging van eenige ons lastige insecten, maar bedenken niet, hoe wijd een veld in de Natuur zonder dezelve zoude zijn ledig gelaaten. Indien wij op de berigten van reizigers mogen afgaan, zouden de wijduitgestrekte bosschen in Noord-America nagenoeg geheel te vergeefs aanwezig zijn voor zinnelijke wezens, zo gij de *muggen* uitzondert. „ In de schaars bewoonde gewesten van Ame„ rica, waar stilstaande waterplassen zijn en een heet „ klimaat, zwermen benden van deeze insecten, en „ vullen zij geheel de lucht." Alzo waar wij eenzaamheid en eene doodelijke stilte vermoeden zouden, treffen wij bezielde wezens, werkzaamheid, genoegen, eene bezige, gelukkige en bevolkte wereld aan. Wederom, heirlegers van *muizen* worden in het Noordoosten van Europa onder de plaagen gerangschikt; terwijl de uitgestrekte velden van Siberien, zo als wij op goed gezag stellen mogen, zonder dezelven geheel ontbloot van leevenden zijn zouden. De Caspische woestijnen zijn door hun verblijf aldaar in digtbevolkte diergaarden veranderd. PALLAS zegt, dat tusschen de rivieren Wolga en Jaick, en in de landstreek, oudtijds *Hyrcania*, nu *Gilan* genaamd, de grond op veele plaatzen *overdekt* is met kleene hoopen aarde, door hun opgeworpen bij het maaken van hunne holen. Zouden wij deeze gelukkige verblijfplaatzen dermaate benijden, dat wij de vruchtbaarheid, waardoor zij met bewoonders vervuld zijn, een kwaad, een voorwerp van klagten, en niet van lof, durven

noemen? Wijders; door dienst van deeze zelfde overtollige vruchtbaarheid wordt, hetgeen wij met den naam van verderfelijk beſtempelen, in hetzelfde oogenblik ſchier eene bron des levens. Zo voeren de verzengende winden meermaalen legioenen van bezielde wezens aan, hun aandeel vorderende in de goedheid der Natuure. Wat ten onzen aanzien de voortbrengſelen des aardrijks bederft, maakt deeze voor hun geſchikt. En, door middel van hunne ſchielijke vermenigvuldiging, mogen zij hunne weide in bezit neemen; waartoe eene langzaame voortteeling hun geene gelegenheid aanbieden zoude.

Maar tevens merken wij aan, dat deeze vruchtbaarheid, die zich bij zekere toevallen kan uitbreiden, in verband ſtaat met, en aanleiding geeft tot, het wijzigen der evenredigheid tusſchen verſchillende geſlachten van dieren dermaate, als onderſcheiden nuttige doeleinden zulks vereiſchen. Wanneer de bosſchen van America worden weggeruimd, en de moerasſen droog gemaakt, zullen onze muggen plaats ruimen voor andere bewoonders. Zo de bevolking van Europa ten noorden en oosten wierd uitgezet, mogen de muizen de wijk neemen voor den landman en ſchaapherder, en hun verblijf afſtaan aan driften en kudden. Ten aanzien van het menschdom kan dit een deel van het ontwerp der Voorzienigheid zijn, dat de aarde van hun *zou bewoond* worden door eene van plaats veranderende, *of misſchien* rondgaande, bevolking. Aan die wijze van bewoonen zijn mogelijk de volgende voordeelen verbonden:

Wanneer de van ouds bevolkte landſtreeken uitermaate bedorven en uitgeput zijn, mag eene meer eenvoudige leefwijze, zuiverer deugd, en betere maatſchappelijke inrigting, zich vestigen aan andere of nieuwe oorden der wereld, terwijl de fris ontgonnen gronden den arbeid der bebouwing vergelden met overvloediger oogst. Dus wordt 'er van de verſchillende gedeelten van den aardkloot gebruik gemaakt, naar gelange zich de mensch daar nederzet; en, in zijn afwezen, voeden zij andere gasten, die, door hunne raſſche vermenigvuldiging, het ledige vervullen. In onze huisdieren en tam gemaakte beesten bemerken wij, dat hunne vruchtbaarheid alzo gewijzigd is, dat wij altoos hun *getal* mogen regelen: van iedere bijzondere ſoort en geſlacht kunnen wij altijd zo veelen bekomen als het ons behaagt, of wij onderhouden mogen. Immers over hunnen te ſterken aanwas

valt

ralt niet te klaagen; dewijl het veel ligter is, den overloed te bepaalen, dan in de ſchaarsheid te voorzien.

Maar nu deeze *overtollige vruchtbaarheid*, ſchoon bij tijden van groot nut en aangelegenheid, gaat buiten het gewoon beſtek der Natuure om het kroost te herbergen of te verzorgen. Overvloed boven maate onderſtelt alloos en vereischt verwoesting, of moet in zichzelven verteeren. Misſchien is 'er geen geſlacht van landdieren, welk het ook zijn moge, dat niet de aarde bedekken zoude, indien het geheel ongeſtoord zich vermenigvuldigen mogte; noch eenigerlei visch, die den oceaan niet vullen konde: ten minſten, wanneer een enkel geſlacht onverhinderd en onbedwongen zijnen natuurlijken aanwas voortzettede, zoude het voedſel der andere geſlachten uitgeput of verzwolgen worden door hetgeen tot deszelfs onderhoud noodig was. Noodwendig daarom moesten de voortbrengſels van dusdanig eene vruchtbaarheid beſnoeid en ingekort worden.

De *verdunningen*, die onder de dieren geſchieden, door hunne onderlinge verdelging, ſtaan in verband met de overige bedwangmiddelen en bepaalingen der Natuure, allen tot een zelfde eindoogmerk dienstbaar. In ſommige gevallen ondervinden wij zelven, zeer regtſtreeks, het nut van deezen oorlog. Het eene geſlacht van inſecten verlost ons van een ander, of brengt deszelfs leger ten onder. Een derde geſlacht houdt misſchien een tweede binnen zijne paalen: en vogels of hagedisſen beſtrijden den ongeregelden aanwas, waardoor de laatſten zelfs ons mogten hinderen. In andere, menigvuldiger, en mogelijk ruim zo belangrijke voorbeelden, moet deeze verordening der dingen, ſchoon ten onzen aanzien minder noodzaakelijk of nuttig, en daarom minder van ons waargenomen, voor zekere andere geſlachten noodig en voordeelig zijn; of wel ter voorkoming dienen, dat niet eenig geſlacht op den aardbodem verlooren geraake: een onheil, waartegen het zich laat inzien dat opzettelijk behoedmiddelen genomen zijn. Schoon 'er zich een ſchijn van misſlagen in eenige bijzondere inrigtingen van de werken der Natuure moge opdoen, nimmer faalt zij in haare groote bedoelingen. Haare geſlachten houden niet op aanwezig te zijn. De voorzorg, die aanvangelijk beraamd wierd om de wereld te bevolken met leevende wezens, heeft met 'er daad door eene langduurige opvolging van eeuwen haare eigene goedheid voldongen.

Wat

Wat verders aantoont, dat de daargeſtelde verwoesting onder de dieren in een wezenlijk verband ſtaat met de verordeningen omtrent hunne vruchtbaarheid, zo dat beide deeze ſchikkingen in waarheid deelen zijn van één ontwerp van onderlinge vergoeding, — beſtaat hierin, dat, in elk geſlacht, de vruchtbaarheid geëvenredigd is naar de kleenheid van het dier, naar deszelfs zwakheid, of kortheid van zijnen natuurlijken leeftijd, en naar de gevaaren en vijanden, waardoor het omringd is. Een olifant brengt maar één jong voort: een witje legt zeshonderd eieren. Roofvogelen hebben zelden meer dan twee eieren: het geſlacht der musſchen, en der eenden, broedt menigwerf op een dozijn. In de rivieren treffen wij een duizendtal van ſtekelbaarsjes aan tegen éénen ſnoek; in de zee, een millioen haringen tegen éene haai. Onderlinge vergoeding laat zich over het geheel ontdekken. Weereloosheid en verwoesting vinden herſtel in vruchtbaarheid.

Wij hebben deeze aanmerkingen breedvoeriger voorgeſteld, omdat het onderwerp derzelve, de *verſlinding* naamelijk van het eene dier door een ander, het voornaame, zo niet éénige voorbeeld in de werken der Godheid is, van eene huishouding, die zulken aanleg tekent, dat in dezelve het kenmerk van nuttigheid kan in twijfel getrokken worden. Het geval der *giftige dieren* (waarvan wij eerst gewaagd hebben) is van veel kleenere aangelegenheid dan dat wegens den roof, ja, voor een gedeelte althans, is het ook opgeſlooten in dit laatstgemelde. Zelfs is het vermoedelijk, dat 'er voor beide deeze gevallen meer redenen zijn, dan die onder het bereik van ons menſchelijk doorzicht liggen. — Genoeg, zo wij ſlegts door PALEY in het gevoelen verſterkt zijn, dat nergens in de Natuur zich eenige toeleg opdoet om *kwaad* te ſtichten, veel minder om *elende* aan het menſchdom te veroorzaaken. Want alzo vleijen wij ons, door het overneemen van dit gedeelte uit dien Engelſchen Wijsgeer en Godgeleerden, eenigzins althans de les van POPE opgevolgd te hebben, die het den Menſche als pligt voorſchrijft,

To vindicate the ways of God to man.

ECHT BERIGT WEGENS VAN ZELF VOORTGEKOMENE PADDESTOELEN OP EENE BEENBREUK.

De van zelf voortkomende groei van Paddeſtoelen op beenbreuken, of wonden, of zweeren, en voornamelijk op de kompreſſen, als verbanden aangelegd, was een bekend verſchijnzel; MERIJ, LEMERIJ hebben aaromtrent hunne waarneemingen in 't licht gegeeven; eer belangrijk is die van den Heere CLANET, wondheeler te *Perpignan*; BOURDELOT, wondheeler in het gewest der *Ooſterſche Pijreneen*, heeft onlangs het zelfde verſchijnzel waargenomen, door meer dan tweehonderd getuigen bekragtigd. Een dergelijk, doch veel zeldzaamer, verſchijnzel heeft plaats gehad in het Burgerhospitaal te *Narbonne*, alwaar de Heer PIJ, Arts, en de Heer CAFFORT, *de Zoon*, wondheeler van dat hospitaal, de Natuur van nieuws op de daad betrapt hebben, eene weezenlijke verandering van eene dierlijke in eene groeijende zelfſtandigheid vertoonende.

CABANIS heeft uitvoerig verſlag gedaan van het verſchijnzel, door den Heer FRANKLIN in de bosſchen van *Noord-Amerika* waargenomen. 't Is dat van zekeren vogel, hebbende twee hoornagtige bulten aan de ellebogen der vleugelen. Wanneer de vogel ſterft, worden deeze bulten de kiem van twee plantaartige ſteelen, in den aanvang groeiende door de ſappen van het lijk te zuigen, en die zich vervolgens in den grond vasthegten, om 'er als planten te leeven. Bij het leeven des vogels verneemt men dit verſchijnzel niet.

In het geval, thans bedoeld, heeft de kalkaartige aarde den dood niet afgewagt; 't is een leevend weezen, wiens bouwvallen tot een vrugtbaaren grond gediend hebben; 't is een leevend menſchelijk lichaam, op hetwelk de Natuur het fraai ſchouwſpel eener echte groeijinge heeft herhaald.

Maar ter zaake. Een gevangene te *Narbonne*, willende ontvlugten, laat zich van eene derde verdieping op de ſtraat vallen. Zijn been breekt midden door; hij wordt na het hospitaal gebragt. De Heer CAFFORT is genoodzaakt, het uitſteekende gedeelte der Tibia af te zaagen, 't welk hij niet hadt kunnen zetten. Met deeze breuk paarden zich eene menigte kleine wonden, door verſcheiden beenſchilfers veroorzaakt.

Al-

Alles wierdt in dier voege ingerigt, dat de wonden gemakkelijk konden verbonden worden, wanneer men naa verloop van eene maand, het bed des lijders opende, een walgend zoetagtigen reuk gewaar wierdt eigenlijk geſproken naar dien van nieuw ontgonnen land gelijkende. Eene maand daarnaa vernam de Heer CAFFORT eenige Paddeſtoelen tuſſchen de flagen van het windzel en de kompreſſen, ongelijk in *dikte en lengte*, en voorts verſcheiden andere, die *begonnen uit te komen*. De ſtoel was wit, de top of het dekzel *van een* piramidaale gedaante en zwart, even gelijk als de laagen, die, door tuſſchenruimten oogſchijnelijk van elkander geſcheiden, in het bovenſte gedeelte van een knoestagtigen ſtronk zich vereenigden. Men zou zich verbeeld hebben, den Paddeſtoel te zien, door LINNÆUS beſchreeven: *Agaricus fimetarius, ſtipatitus, pineo campanulato lacero, lamellis nigris lateraliter flexuoſis, ſtipite ſiſtuloſo.* Deeze Paddeſtoelen wierden weggenomen. De verettering hadt, zints eenige dagen, eene ſcherpe of bijtende hoedanigheid aangenomen; doch eene zeer ongewoone omſtandigheid was een aardagtige korst, die zich over 't geheele been verſpreidde, bruin van kleur, helder, dik en dermaate kleevende, dat zij niet konde worden weggenomen, dan door haar met een *ijzeren ſpatel* af te krabben; van oogenblik tot oogen*blik van nieuws* opkomende, en telkens in dikte toeneemende.

Geduurende zeven of acht dagen hadden zich de Paddeſtoelen alleen vertoond tuſſchen de flagen van het windzel en de kompreſſen; maar hoe groot was de verwondering van den Heere CAFFORT, wanneer hij dezelve, tuſſchen het vleesch en die zelfde kompreſſen, welke hij van den morgen tot den avond 'er van zag krielen, in zulk eene menigte vondt, dat hij 'er, bij ieder verband, twintig plukte, veele van welke drie duimen lang waren! Dit verſchijnzel duurde tot bijnaa op de volkomene geneezing des gekwetſten.

Zie daar dan eene bedding van Paddeſtoelen op een der ledemaaten van een leevend weezen! Door de ontbinding van verſcheiden ſoorten van Paddeſtoelen verkreeg de Heer BOUILLON-LAGRANGE ammoniak, phosphorzuure kalk, en eene dierlijke zelfſtandigheid; dit deedt hem dezelve onder de verdierlijkte plantgewaſſen plaatzen. Terwijl het tegenwoordig verſchijnzel deezes overgangs van de verdierlijkinge tot de groeijing *van*

nieuws

nieuws de aandagt der Geleerden wekt, mogen zij 'er de oplosſing van geeven. Het volgende draag ik als mijne giſſing voor. Deeze Paddeſtoelen zijn een van zelf ontſtaande uitwas, zonder korrel, zonder zaad, en wiens leevenskiem de dood der dierlijke zelfſtandigheid, en van haare desorganiſatie is. Tot de nieuwe hervoortkomst van beenderen levert de Natuur eene groote menigte phosphorzuure kalk; van daar de aarde, die, met ontaarte ſappen doortrokken, het ammoniak voortbrengt, nevens de dierlijke ſtoffe, eene vette en olieagtige zelfſtandigheid, eindelijk vogtigheid en het *gaz azotique*, zoo gunſtig voor de groeijing. Die aardagtige korst, langs het geheele been ontſtaan, die bij elk verband hervoortkwam en in dikte toenam, is niets anders dan de meſtaarde, met welke de tuinman zijnen grond bereidt; en indien de Heer CAFFORT dezelve hadde ontbonden, zou hij dezelfde grondbeginzels hebben gevonden, welke FOURCROIJ en VAUQUELIN aan de tuinaarde hebben toegeſchreeven, in hunne geleerde ontbinding van dezelve. Aldus ſchijnt van dit zoo zonderling verſchijnzel eene zeer natuurlijke verklaaring te kunnen gegeeven worden; en het been van onzen gekwetſten, ik herhaal het, is eene bedding van Paddeſtoelen geworden. Alle de grondſtoffen der meſtaarde, in welke de Paddeſtoel groeit, bevonden zich hier bij elkander vereenigd, en vooral de aarde in de phosphorzuure kalk, waarmede de Natuur zoo mild is in het van nieuws voortbrengen en het foudeerzel van beenderen. De menigte wonden overſtroomde het been met eenen voorraad van die *phosphate* en van dierlijke ſappen, door de lucht en door giſting veranderd: van hier de dagelijks wederkeerende aardkorst. — Doch laaten wij aan de Scheidkunde de zorge overlaaten van het daarſtellen van een gevoelen raakende eene oorzaak, waarvan wij de uitwerkzels hebben voorgedraagen.

BERIGT, AANGAANDE HET NUT DER ZOUTZUURE ZWAARAARDE, IN EEN KROPZEERIG ONGEMAK.

Door J. H. BREFELD, *Geneesheer te Telgte.*

In den Zomer des jaars 1800 wierd een meisje van ongeveer twee jaaren op haare lendenen aangedaan door een

een zwaaren korſtigen uitſlag, die geheel tot voor d buik liep, met een geduurig afvallen van dikke ko ſtige ſtukken, onder welke alles open was, hetgee haar, zeer veel pijn deed lijden. De moeder, die zwa en zeer jong getrouwd was geweest, had al verſche dene kinderen, aan toevallen, die van een kropzeerig aart ſcheenen te zijn, verlooren. Ook ſcheen het o twijfelbaar, dat dit kind reeds zo jong met dezelf kwaale bezet was. Want, behalven den gezegden ui ſlag, had het kind een opgezwollen buik, met verm gerde ledematen, opgezwollene klieren, een aanhou denden hoest, enz. Op aanſtaan der ouderen, entte i het kind, in October diens jaars, de natuurlijke Kin derziekte in, hetgeen zeer naar wensch gelukte; doch geduurende derzelver bezorging, nam ik de verkeerd wijze waar, op welke dit kind, met betrekking tot d dieet, wierd behandeld; naardien de moeder, om he kind maar ſtil te houden, deszelfs maag, geduurend den gantſchen dag, met pannekoeken, aardappelen enz. vulde. Ik waarſchuwde hier de ouders tegen, maar te vergeefs, tot in Junij des volgenden jaars, wanneer men mijn raad verlangde, omdat de kwaal thans merkelijk verergerde. Ik vond de oogleden rood, de oogen zee ontſtoken, de bovenlip zeer opgezet en met eene dikke korst bezet, voorts den buik zeer hard, de ledematen geheel uitgeteerd, en een geduurigen uitſlag van blaasjes, die van zelven ook wederom verdweenen, met eene zo groote verzwakking, dat het kind niet meer loopen kon. Ik ſchreef, tot inwendig gebruik, de *Terra ponderoſa ſalita* voor, volgens de manier van HUFELAND, teffens met de *Tinctura ſtomachica* van WICHMAN; geduurende het gebruik welker middelen de uitſlag, in het begin, aanmerkelijk verergerde. Hierom nam ik eene proef, om den uitſlag ook met de gemelde Zwaaraardige Oplosſing te wasſchen, 't geen echter geene hulp aanbragt. Dus maakte ik thans eene Sublimaat-oplosſing van een grein op ieder once water, en wiesch daar eenige bekorſte plaatzen mede, die aanſtonds beterden; 't geen mij bewoog, den uitſlag daarmede alomme te waſchen, 't welk met het gelukkigst gevolg wierd bekroond. Driemaal wierden de aangedaane deelen daarmede dagelijks gewasſchen, en, na verloop van veertien dagen, was reeds alles verdweenen.

Intusſchen wierd 'er trouw aangehouden met het inwen-

wendig gebruik der Zoutzuure Zwaarlaarde, in allengskens vermeerderde giften, zo veel de gevoeligheid van zulk een klein teder schepsel kon verdraagen. Eerlang wierd de buik weeker, de ledematen herkreegen hunne voorige kragt en sterkte, de opgezwollene klieren verdweenen, en alles scheen eene spoedige volkomene herstelling te belooven. Dan den ouderen verveelde de langduurigheid der Geneeswijze. Men scheidde uit met inneemen en keerde weder tot de voormaalige kwaade dieet, 't geen ten gevolge had, dat het kind ook wederom instortte en nog heden aan bedenkelijke Klierziekten voortzukkelt: daar, zo men nog maar geduurende eenige maanden met de geneesmiddelen had willen aanhouden, wij ons zeer zeker in eene volkomene geneezing zouden hebben mogen verheugen.

HET LEEVEN VAN FREDERIK THEOPHILUS KLOPSTOCK, SCHRIJVER VAN DE MESSIADE EN ANDERE DICHTWERKEN.

(*Vervolg en slot van bl.* 424.)

Niettegenstaande de ernsthaftigheid, welke zijne schriften doorwaadt, was KLOPSTOCK in de gezellige verkeering leevendig en opgeruimd; een zagte vloed van Attische vrolijkheid stroomde door alle zijne woorden en daaden. Iet grilligs of sombers aan hem te verneemen, was een zeldzaam geval. „ KLOPSTOCK," zoo schreef STURZ in den jaare 1775, „ is vrolijk in alle gezel„ schappen, en bezit eene nooit afvallende leevendig„ heid, die aan geringere leevensbelangen vermaak en „ gewigt bijzet. Met al den rijkdom zijner poëtische „ vindinge weidt hij zomtijds uit over een niet veel be„ teekenend denkbeeld, 't welk in zijne handen tot eene „ groote verzameling van beelden uitdijt. Nooit is hij „ streng in het belachelijke, noch stellig in zijne bewij„ zen, maar bestrijdt met zedigheid, en luistert met „ aandagt na de bewijzen van andersdenkenden. Even „ verre verwijderd van de kruipende laagheid eenes ho„ velings, als van laatdunkenden hoogmoed, verliest hij „ den mensch in den luister van zijnen stand nooit uit „ het oog; hoog waardeert hij eene hooge geboorte,

„ doch weezenlijke verdienſte nog hooger. De ongelijkheid van leevensſtand tuſſchen hem en anderen houdt „ hem in de verkeering met zijne meerderen op eenen „ afſtand, en doet hem dikmaals, in de koele gemeenzaamheid en gunſtbetooning der grooten veeleer een „ verwijt dan een eerbewijs aan den begunſtigden opmerken. Van hier dat hij veel toenaderinge van *hunne* „ zijde vordert, aan de meerderheid van *hunnen rang* „ evenredig, voordat hij meer bijzonder*lijk tot hen* „ nadert. In de beſchaafde kringen van ſmaakeloos *be*„ ſchaafde lieden, die geen onderſcheidend karakter bezitten, zal men KLOPSTOCK nooit ontmoeten. Hij „ geeft den voorrang aan het nederiger en meer weezenlijk genot van huislijke vriendſchap, door de omringende bekoorlijkheden der natuure verhoogd, in de „ afzondering ten platten lande. Altijd wordt hij van de „ jeugd omringd; en dikmaals heb ik hem ontmoet te „ midden van een troep jonge lieden, die allen 'er *hun* „ vermaak in ſcheenen te vinden, dat zij in zijn gezelſchap zich bevonden. —

„ Het aangenaamſte ſaiſoen voor KLOPSTOCK (vervolgt „ STURZ) is de winter, uit hoofde van het ſchaatsrijden. Een groot liefhebber is hij van die uitſpanning, „ en prijst dezelve met vuurigen ernst *iedereenen* aan. „ Eens egter liep zijn leeven op het ijs *een zeer dreigend* gevaar."

Tot aan het einde zijns leevens ſloeg de gewijde harp van onzen Bard even verhevene toonen, vol van goddelijke geestverrukkinge. Terwijl hij ten grave daalde, was hij onledig om aan het naageſlagt eene verzameling zijner Werken te overhandigen, die den grooten Dichter waardig zou geweest zijn. Zints het jaar 1798 kwamen 'er drie onderſcheidene uitgaven van de pers van den vermaarden GÖSCHEN, een blijk van den diepen eerbied, welke hem door zijne tijdgenooten wierdt toegedraagen; een eerbied, die de eeuwen zal verduuren.

KLOPSTOCK ſtierf zoo als hij leefde. Hij behield het heilig karakter, welk zijne godsdienſtige beginzels hem hadden ingeprent. De zelfde overtuiging, die in zijne ziel helderheid en opgewondene hoop hadt uitgeſtort, bleef hem bij tot den jongſten ſnik. Over den dood ſprak hij met de blijmoedigſte bedaardheid: de vertroosteride voorſtellingen van het ſcheiden uit deeze waereld; de bekoorlijke beelden van dood en onſterflijk-

heid,

heid, door zijne verhevene Zanggodin bezongen, vertoonden zich aan zijnen geest in het oogenblik der beproevinge, en fluisterden dien, bij deszelfs vlugt, vertroosting in. Zijne bedaarde ziel bleef onverzet bij de toevallen van lichaamsverval, 't welk jaar op jaar toenam. Zijne lichaamskragten namen zigtbaar af in den winter des jaars 1802. Nogtans schiep hij vermaak in de bezoeken zijner vrienden, vooral in den avond. Indien zij eenige dagen wegbleeven, deedt hij hun zagte verwijtingen over hunne afweezigheid. Dikmaals las hij in zijne laatste jaaren in zijne *Messiade*. „ Denk niet," zeide de nederige man, „ dat ik als Dichter lees; ik „ houd mij alleenlijk met de denkbeelden bezig, die 'er „ in voorkomen." In gezelschap verliet hem zijne blijmoedigheid nooit; zelfs behield hij de vrolijkheid zijner jeugd, en nam met de zelfde leevendigheid en belangstelling deel in alle de huislijke aangelegenheden en persoonlijke welvaart zijner vrienden. Veel leedt hij van kolijk en ambeijen; maar wanneer verminderíng van pijn toeliet, bezoeken zijner vrienden te ontvangen, vergat hij zijne ongemakken, hernam zijne opgeruimdheid, en, de gezondheid roemende, nodigde hij zijne vrienden met hem eene teug te drinken van den voortreffelijken ouden wijn, welken zijne vrienden van heinde en verre hem ter versterkinge zonden. Meer versterking ondervondt hij daarvan, dan van geneesmiddelen. Over de jongste voorvallen, die de waereld hadden verontrust, vermijdde hij, met klaarblijkelijken afkeer, te spreeken. Met een bijzonder vermaak stondt hij daarentegen stil bij de voorgaande tooneelen zijner jeugd, en bij al wat in volgende jaaren daarmede in verband stondt. Zijn sterk geheugen, gepaard met de leevendigheid zijner verbeeldinge, en de kragt en bevalligheid zijner uitdrukkingen, maakten de voorstelling dier tooneelen waarlijk belangrijk voor zijne vrienden.

In de laatste weeken van zijn leeven zonderde hij zich geheel van de waereld af, zelfs van die hem meest dierbaar waren. Dikmaals zondt hij hun vriendelijke boodschappen, doch weigerde hen te zien. Kalmte van ziel, onderwerping aan Gods heiligen wil; vuurige beweegingen van dankbaarheid voor de zegeningen des leevens; een bedaard verdraagen van de lijdingen des doods; een kalme opslag op het graf; eene vaste hoop op en blijde verwag-

ting van een hooger beſtaan — deeze waren de hoofdſomme van alle zijne gewaarwordingen. De ſchoone geſtalte van den engel des doods; het verzagtend beeld des grafs; het verheven uitzigt op eene betere waereld, die den hooggeſtemden jongeling aanvuurden in de uuren van goddelijke verrukkinge, om zijne gewijde zangen op het papier te ſtellen — alle deeze zweefden nu rondom het hoofd des ſtervenden grijzen heiligen. Het *gelukkig einde* van een goed en regtvaardig mensch hadt *hij in den* twaalfden Zang der *Mesſiade* met onvergelijkelijke verhevenheid beſchreeven. De kloekmoedigheid van den mensch, en de zegepraal des Christens, verzelden hem in de zwaare worſtelingen der ontbindinge, die, bij de toeneemende nadering, telkens moeijelijker wierdt. In deeze opgewondene gemoedsgeſteldheid ſprak hij eens van onzen Zaligmaaker. „ CHRISTUS," zeide hij, „ heeft geleeden; dit weeten wij: waarom verwonderen „ wij ons dan dat hij leedt, dat hij verpligt was te *lij-* „den? Was het niet de wil des Allerhoogſten?" In eene der jongſte en zwaarſte worſtelingen met de verzwaarende ziels- en lichaamsſmarten, rigtte hij zich op in zijne legerſtede, vouwde zijne handen zamen, en, met de ten hemel geſlagene oogen van eenen als 't ware verheerlijkten, ſprak hij de heilige woorden, *zoo fraai* opgehelderd in zijnen Lierzang, *de Ontfermer: Kan ook eene vrouw haaren zuigeling vergeeten, dat zij zich niet zoude ontfermen over de vrugt haares ſchoots? en indien al, ik zal u niet vergeeten.* Zijn lijdensbeker was nu geledigd; hij hadt eene volle teug gedronken: hij viel in eene zagte ſluimering, en ontwaakte niet meer. Hij ſtierf op den middag van den 14 Maart 1803.

Eene plegtige lijkſtaatſie, waarvan bij eenen Geleerden in *Duitschland* nooit voorbeeld was gezien, vereerde KLOPSTOCK's eerwaardige overblijfzels. De ſtad, alwaar onze onſterflijke Dichter, uit hoofde van zijne dikmaals verklaarde verkleefdheid aan derzelver gelukkigen regeeringsvorm, ruim eene halve eeuw hadt gewoond, ſpande met de burgers der nabuurige plaatze zamen, alwaar zijn lijk zou ter aarde beſteld worden, om de plegtigheden zijner begrafenisſe te regelen. De vertegenwoordigers wijders der *Duitſche* en vreemde Staaten, de Gezanten en Agenten van *Nederland*, *Denemarken*, *Engeland*, *Frankrijk*, *Oostenrijk*, *Pruisſen* en *Rusland*, veeg-

voegden zich daar nevens, ten einde in den naam hunner natien de hulde van eerbied aan KLOPSTOCK's ſchimme te betoonen.

De plegtigheid wierdt volvoerd op eenen ſchoonen voorjaarsmorgen van 22 Maart. Op bevel van den Raad van *Hamburg*, was een *Corps d'honneur* van honderd man te paard en te voet daar bij tegenwoordig; krijgseere wierdt aan het lijk beweezen bij den togt voorbij de acht wagthuizen op het grondgebied van *Hamburg*, en voor de hoofdwagt kwam de ſchoone Dragonder-kompagnie uit. Ondanks den verbaazenden toevloed van volk, bedraagende ten minſte vijftigduizend, op de ſtraaten en de markt, was alle bemoeijing der policie onnoodig; een algemeen gevoel van eerbied verving dezelve. Ten tien uure nam de optogt eenen aanvang met het luiden der klokken van de zes hoofdkerken van *Hamburg*. Een lange trein van rijdtuigen (te zamen, behalven die van *Altona*, honderdvijftig in getal) van vreemde Gezanten en *Hamburger* Burgers, Raadsheeren, Geleerden, Kooplieden, Leeraars, en Handwerkslieden, volgde onmiddelijk de opene Lijkkoets, van vier paarden getrokken, elk van eenen rijder bezeten. In deeze Lijkkoets ſtondt de eenvoudige kist, met zwart laken bedekt. Ter halver wege van het graf hieldt de ſtaatelijk langzaam voortgaande optogt ſtil voor de poort van den *Hamburger* berg, die de grensſcheiding uitmaakt tusſchen *Denemarken* en *Hamburg*, alwaar eene even talrijke menigte verzameld was. Voor de poort van *Altona*, en bij de *Hamburger* landſcheiding, wierdt het lijk ontvangen door de aanzienlijkſte leden der Koninklijke Regeeringe, de Geleerden, Officiers, vreemde Generaals, en Burgers, die zich bij den trein voegden. Een *Deensch Corps d'honneur* loste het *Hamburger* af. Tusſchen acht ſtommen met zwarte roeden gingen drie jonge meisjes onmiddelijk voor het lijk. Zij waren in 't wit gekleed, hebbende het hoofd met een ſluier bedekt, en draagende kranzen van roozen en eikebladen op haare hoofden. Zij droegen roozen- en mirthenkranzen en mandtjes met jonge bladeren en lentebloemen na het graf. Vier ſtommen met ongedekten hoofde gingen naast de Lijkkoets, houdende de ſlippen van het doodkleed. Aldus trok de eerwaardige trein door de hoofdſtraat van *Altona*. Voor de parade en de hoofdwagt voegde het treurmuzijk van omwondene waldhoorns eene aandoen-

lijke ſtaatelijkheid bij de zagte droefgeestigheid van het tooneel. Op de begraafplaats te *Ottenſen* ontving dergelijk een muzijk de rouwſtaatſie. Hier vertoefde de Lijkkist met de voorſten uit het gevolg eene wijle tijds. Ten een uure tradt de trein ter kerke binnen, en naar gang na het altaar. Gedraagen door de bedienden van den Raad van *Hamburg*, en van de maagden en anderen omringd, kwam nu de Lijkkist langzaam binnen. Van het verheven Koor weergalmden de zagt klimmende toonen door het gewijde geſtigt den pſalm des heiligen Bards, getiteld: *Onze Vader, die in den hemel zijt!* Meer dan honderd Muzikanten, nevens Zangeresſen in 't wit gekleed, uit verſcheiden *Hamburger* familien, heften, onder SCHWENKE's beſtuur, verſcheiden gedeelten van dit lied aan, terwijl de kist voor het altaar wierdt neergezet, en de drie meisjes op dezelve haare kranzen nederleiden. Thans wierdt des Dichters meesterſtuk, 't welk vooruit was gedraagen, op het dekzel geplaatst. Een jongeling bedekte het doodkleed met lauriertakken. Naden pſalm zong het Koor KLOPSTOCK's Lijkdicht. Kooren uit zijn gewijd dichtſtuk, door ROMBERG op muzijk gebragt, en andere uit MOZART's *Dirge*, vervingen de aanſpraak over de kist. Het waren KLOPSTOCK's woorden, die bij deeze gelegenheid herhaald wierden. De Kanunnik MEIJER las, naa eene korte *voorafſpraak*, uit den twaalfden Zang der *Meſſiade*, de beſchrijving van MARIA's dood, eene verhevene ſchilderij van eene ſtervende heilige. Eindelijk zong het Koor van jonge meisjes, op een eenvoudigen toon, de Opſtanding. Intuſſchen wierdt de kist opgenomen en na het graf gedraagen onder den Citroenboom, van den geheelen trein gevolgd. Met jonge boomſpruitjes en lauriertakken bedekt, wierdt zij in het graf neergelaaten.

Te midden der ongemeene volmaaktheden, die zich in KLOPSTOCK's Zanggodin vereenigden, valt het bezwaarlijk, iet bijzonder kenmerkends te noemen. Zoo oorſpronkelijk is zijn ſtijl, dat dezelve in geene vergelijking kan gebragt worden met dien der groote Dichters van *Duitschland*, of van eenige andere Natie. Al wat KLOPSTOCK zong, is groot, verheven, treffend, en met een ſcheppenden geest bezield; allerwege ontmoet men eenen rijkdom van verbeeldinge en overvloed van gevoel; de vlugt zijner denkwijze is onbereikbaar, 't zij

in

in het ſtellen van een godsdienſtig gezang in den geest des Pſalmists, of eenen zang in den ſmaak der aloude *Cheruscíſche* Barden, of eene ballade aan de vriendſchap en de vaderlandsliefde; of in het naabootzen van de taal der *Cherubim*, of in het ſchilderen van de menſchelijke driften in zijne Treurgedichten met de kragt van ÆSCHYLUS. Zijne waereld is een uitgebreid rijk van verbeeldingskragt; zijn geest zweeft aldaar, en zijne tong tragt te ſpreeken, 't geen zijn geestelijk oog aldaar ontdekt heeft. Daartoe wierdt eene bijzondere taal vereischt: eene taal, kragtiger, meer bevattende, figuurlijker, dan de gewoone taal der menſchen, die voorwerpen uit de weezenlijke waereld beſchrijven. De zelfde aanmerking geldt omtrent de karakters, door KLOPSTOCK gemaald. Zijn oog zoekt in de gewesten der verbeeldinge grooter deugden, en ook ſnooder euveldaaden, dan hier beſtaan. Zijne goede, zoo wel als zijne kwaade perſonaadjen, hebben geen weergaê in deeze benedenwaereld. De deugdzaame mensch wanhoopt, de braafheid van hart te zullen bereiken, welke hij aan de braaven in zijne denkbeeldige waereld toeſchrijft; en de ondeugende mensch beſchouwt zich als ſlegts een kind in de boosheid, in vergelijking van die in het Gedicht zijn beſchreeven, in welke hij naauwelijks eenige gelijkheid met zichzelven beſpeurt.

KLOPSTOCK's *Meſſiade* zal altijd het eerſte en grootſte dichterlijk gedenkteeken voor de *Duitſche* Natie blijven. Dezelve beſtaat uit twintig Zangen, en bevat de Verloſsing van den gevallen Mensch, door den MESSIAS gewrogt in zijne menſchelijke natuur, zints den aanvang zijns lijdens tot aan zijne Hemelvaart. Aan dit Werk is *Duitschland* de eere verſchuldigd, dat het immers voor geene hedendaagſche Natie in de verhevene vlugt van het Heldendicht behoeft te wijken, en boven de meesten is verheven. De godsdienſtige verziering heeft in de *Meſſiade* hooger volmaaktheid bereikt dan in MILTON's *verloren Paradijs*. Het verheven onderwerp, in de gewijde Schriften zoo keurlijk verhaald, heeft onder des Dichters bewerking eene verhevener gedaante verkreegen, zoo wel door middel van zijne ſchikkinge, als door de vernuftige verdichting zijner godvrugtige verbeeldinge. Belangrijk is alles geworden door de verſcheidenheid des verhaals, de teekening, zamenſpraak en lyriſche dichtmaat, door de keuze en rijke verzameling van figuuren

en vergelijkingen, en door de volmaakte ſchoonheid van uitdrukkinge en verſificatie. Nooit heeft een *Duitſch* poëet de verſcheidenheid, volheid en welluidendheid van KLOPSTOCK's hexameters bereikt.

Omtrent de waardij zijner Lierzangen ſpreeken alle beſchaafde *Duitſchers* uit éénen mond. Met regt worden zij beſchouwd als de eenvoudige en natuurlijke uitvloeden van een verſtandig, opregt, vaderlandlievend man. Hij heeft inderdaad zijne gevoelens en gewaarwordingen geuit, raakende 't geen hemzelven onmiddelijk betrof; doch teveus de echtſte, nuttigſte en ſchoonſte grondregels, ter beſtuuringe van het menſchelijk gedrag, voorgedraagen. „De eenvoudigſte zijner Lierzangen," zegt HERDER, „bijzonderlijk in op zich zelve ſtaande ſpreuken, zijn toonen op DAVID's harp. Veele zijner zangen, en de minst gekunſtelde Canto's in de *Meſſiade*, hebben aan onze taal eene eenvoudigheid gegeeven, en eene echte lyriſche woordvoeging, welke wij bij onze ſchitterende nabuuren vrugtloos zouden zoeken." Alle zijne godsdienſtige zangen ademen den geest van het Christendom, ijver in de zaak van geloof en liefde, eene vuurige godsvrugt, en werkdaadige goedwilligheid.

Om de uitſteekende begaafdheden deezes *Dichters* voor het Heldendicht, worden veelal zijne *begaafdheden voor* het Tooneeldicht vergeeten, die evenwel *niet gering* waren. Hoewel zijne Treurſpelen zich beter laaten leezen dan ſpeelen, vertoonen zij, egter, de zelfde trekken van eenvoudigheid, deftigheid en kragt van uitbreidinge, zoo wel als ſchoone taal, die alle zijne lettervrugten kenmerken. Alwie met het *Grieksch* Drama bekend is, moet hier de gelijkenis, hoewel niet de naavolging, van derzelver Tooneelkragt bewonderen. Zijn eerſte Treurſpel: *de dood van Adam*, 't welk door GLEIM zeer gelukkig in verzen wierdt gebragt, wierdt, naa verloop van een geruimen tijd, door twee andere gevolgd, in Jambiſche verzen geſteld, geſteld *Salomon* en *David*. Nog drie andere Tooneelſtukken, *Herman's Gevegt*, *Herman en de Prinſen*, en *Herman's Dood*, allen ten oogmerke hebbende om den *Duitſchen* held HERMAN of ARMINIUS te verheerlijken, die door zijne dapperheid zijn vaderland van de onderwerping aan de *Romeinen* verloste, zijn inderdaad ſlegts drie deelen van een geheel.

Ter-

Terwijl wij over KLOPSTOCK's verdienſte als Dichter uitweiden, moeten wij die hij als Spraakkundige vertoonde niet vergeeten. Hij las, vergeleek en ſchikte, met de onvermoeidſte aandagt, al wat ten aanzien der taale opmerking verdiende, hoe dor en weinig belangrijk die ſtudie ook mogt weezen. Indien wij zijne nieuwe ſpelling en eenige andere bijzonderheden uitzonderen, zijne menigvuldige aanmerkingen, in afzonderlijke proeven, over welluidendheid en voetmaat, zoo wel als in de *Republiek der Geleerden*, en in de *Spraakkundige Zamenſpraaken*, zullen als zeer oordeelkundig worden aangemerkt. Althans moet het laatſte Geſchrift eene bijzondere waarde gehad hebben naar het oordeel der *Duitſche* Natie, voor zoo veel hij tragt te bewijzen, door eene menigte vertaalingen uit *Griekſche* en *Romeinſche* Schrijvers, dat zijne moedertaal voor de zelfde gedrongenheid, kragt en zwier van uitdrukkinge is berekend, welke die twee aloude modellen van eene ſchoone taal kenmerken.

TEGENWOORDIGE STAAT DER JOODEN IN FRANKRIJK EN DUITSCHLAND.

Geduurende de jongſte twintig jaaren heeft de ſtaat der *Jooden* veele opmerking tot zich getrokken in *Duitschland* en *Frankrijk*; dweeperij en menſchenliefde hebben hen beurtelings gegispt of verdeedigd.

De volken van Europa, dagelijks meer en meer veranderd en bedorven wordende, hebben geen regt, de *Jooden* van onzedelijkheid, en vooral van woekerzucht, te betigten. Eene vergelijking tusſchen hen zou, in veele opzigten, ten voordeele der laatſten uitvallen, die den *Chriſtenen* het zelfde, als JEZUS CHRISTUS den *Phariſeeuwen*, zouden mogen toeroepen: *Die vrij van zonde is, werpe den eerſten ſteen!*

Indien de *Jooden* eene verbaſterde natie zijn, is hunne verbastering een uitwerkzel van de misdaaden onzer voorvaderen, wier naazaaten als hunne medepligtigen moeten worden aangemerkt, zoo lang de *Jooden* reden hebben tot klaagen, dat de burgerlijke regten hun onregtvaardig onthouden worden. Sints den leeftijd van VESPASIANUS vertoont hunne Geſchiedenis niets anders dan tooneelen van ellende. Voortvlugtig en verbannen

uit de meeste gewesten des heelals, alwaar zij eene stille plaats zogten, hebben zij alle volken ter hunner verdelginge zien zamenspannen; en, ondanks deezer wreede vijandschap, hebben zij een aanweezen onder alle volken. De *Jooden* waren een prooi van onteelbaare onheilen, en hun geheele aanweezen was weinig béter dan een gerekte doodsangst, uitgezonderd in de Staaten *van de* Paus.

Geen volk maakte ooit zoo veel werks van *den Landbouw*, als de *Jooden* in *Palestina*; slegts voor eene *korte* poos bemoeiden zij zich met den Koophandel, toen SALOMON zijne schepen van *Asiongaber* na *Ophir* zondt. Sints hunne verstrooijing was nimmer een volk zoo afkeerig van den Landbouw, omdat hun overal het voorregt wierdt ontzegd, om landen te koopen en te bebouwen, of kunsten en handwerken te oeffenen. De Koophandel was derhalven de eenige weg, die voor hun open lag; vooral de handel in 't klein, welke onder elks bereik valt, en, slegts geringe en wisselvallige voordeelen aanbrengende, eene schraapzieke geaartheid ten gevolge heeft. Maar de schatten, welke de *Jooden* met den koophandel overwonnen, wekten welhaast de begeerlijkheid hunner vijanden, die hen plonderden of banden, hingen of verbrandden; en, om de *maate hunner* rampen vol te meeten, bestonden zij het *zelfs zich te* verdeedigen, door de slagtoffers hunner euveldaaden *te lasteren*. De vreeze voor dwingelandij deedt de *Jooden* op het denkbeeld van wisselbrieven en verzekeringen vallen; en dikmaals ontdooken zij het geweld en de schraapzucht hunner vijanden, door zich in staat te stellen om hunnen eigendom in eenen brief op anderen over te dragen, en aldus wierden zij en de *Armeniërs* de makelaars en bankiers der waereld.

Het karakter der *Jooden* is het gewrogt hunner opvoeding; even gelijk dat der *Negers*, *Eskimaux*, en inderdaad van alle menschen.

In plaats van zoo veel van lieden te vorderen, welke wij zoo goed als genoodzaakt hebben slegt te worden, is 'er, daarentegen, geene reden om zich te verwonderen, dat wij onder de *Jooden* zoo veelen aantreffen, die, door hunnen eigen moed, alle de zwaarigheden te boven komende, welke vervolging en het algemeen gevoelen hun in den weg leggen, deugden en geleerdheid verkreegen hebben? FREIND verzekert, in zijne *Histo-*

ri-

rie der Geneeskunde, dat zij in de middeleeuwen het hoofdbewind in dat beroep voerden. De Geneeskunde is inderdaad, in alle tijden en landen, door hen beoefend; en nog heden ten dage mogen zij op veele kundige Artzen roemen. Aan de *Jooden* van *Toledo* zijn wij de *Alphonsynsche Tafels* verschuldigd; zij wierden in de Dertiende Eeuw opgesteld, en zijn het schoonste gedenkstuk der Starrekunde geduurende de eeuwen der duisternisse. Indien wij de Woordenboeken van BARTOLOCI, IMBONATI, ROSSI en anderen raadpleegen, zullen wij eene menigte uitsteekende mannen onder de *Hebreeuwen* ontmoeten, wier naamen met luister tot het naageslagt zijn overgegaan: MAIMONIDES, KIMKI, JARCHI, ABEN EZRA, JUDA LEVI, ELIAS *de Leviet*, ABARBANEL *de Republikein*, ZACUTUS, OROBIO, MENASSEH BEN-ISRAEL, MENDEZ, Schrijver van het Treurspel *Athalia*, MENDELSOHN, PINTO, MARCOU, HERS, BLOCH, VEZELIZE, enz.

Deugden en talenten volgen gemeenlijk den stoet der Vrijheid: en dit is de reden, dat de Joodsche Gemeenten in *Holland* zoo veele verlichte mannen hebben opgeleverd; en nog heden vinden wij 'er zulken onder hen, als CAPPADOCE, een Arts; D'ACOSTA, op zijne beurt Voorzitter van de Bataafsche Wetgeevende Vergadering; ASSER, en verscheiden andere *Amsterdamsche* uitsteekende Regtsgeleerden; DE SOLDA en BEL-INFANTE in *den Haag*, enz. Even als de Roomsch-Katholijken, hebben zij in *Holland* burgerlijke regten verkreegen; maar zoo wel de Roomsch-Katholijken als de *Jooden* klaagen, dat de onverdraagzaamheid der voormaals heerschende Kerke hun met 'er daad berooft van 't geen de wet hun heeft geschonken.

Geduurende de laatste vijftien jaaren heeft *Frankrijk* aan de honderdduizend *Jooden*, in de onderscheidene Departementen verspreid, alle burgerlijke regten toegestaan. Onder hen ontmoet men 'er veelen van een geoeffend verstand, als RODRIGUEZ, FURTADO, ELI LEVI; BING, onlangs gestorven, en algemeen betreurd; LIPMAN MOZES, bekend als de Schrijver van *Duitsche en Hebreeuwsche* dichtstukken; BERR-ISAAC BEER, die, in den aanvang der Constitueerende Vergaderinge, zegevierende de drogredenen wederleide, door LAFARE, Bisschop van *Nancij*, tegen de toelaating der *Jooden* tot de burgerlijke regten aangevoerd; MICHAEL BERR,

een

een Advokaat, en lid van verſcheiden geleerde Genoo[t]ſchappen; ZALKIND HOWWITZ, Schrijver van eeni[g]e geachte Werken, als, bij voorbeeld, *over de Ver[b]eterwerpelijkheid der Jooden*; TERKENS en ANSCHEL, de eerſte Hoogleeraar in de verhevener deelen der Ve[r]kunde, de andere in de Genees- en Scheidkunde, a[an] het Lyceum te *Mentz*, enz. enz.

Nooit hadt een *Jood* zitting in eene der Franſche Nati[o]naale Vergaderingen, in welke, behalven *Roomſch-Katho[l]lijken*, *Lutheraanen*, *Kalviniſten*, *Negers* en *Mulatten* wierden toegelaaten; maar verſcheiden onder hen hebben de posten van Regters, Adminiſtrateurs en Municipaalen met eere bekleed. In het Departement *Mont Tonnerre* is een van hun Majoor der Gemeente, welker geldmiddelen hij in zeer goede orde heeft gebragt, en alwaar hij als een uitmuntend landhoevenaar geacht wordt.

De Heer DAVID ZINSTHEIMER, een Rabijn *in den Elſas*, heeft veel geleerdheids en welſpreekendheids ten toon geſpreid, in eenen brief; twee *jaaren geleeden* gezonden aan de belijders van den Joodſchen godsdienſt; liefde predikende jegens alle menſchen, nevens de pligten, welke zij aan hun vaderland ſchuldig zijn. De invloed, welken hij van zijn priesterlijk ampt ontleent, ſtelt hem in ſtaat om de inzigten *van het Gouvernement* in de hand te werken, *'t welk de aandagt der Jooden* wenscht te vestigen op den *landbouw*, en op de beoeffening van de vrije kunſten en handwerken. Het lofwaardig gedrag diens Rabijns maakt een zonderling kontrast uit met dat van veelen zijner broederen, wier dwaasheid en onkunde ons zouden kunnen doen denken, dat zij tot de tegenwoordige eeuw niet behooren. In den Talmud bedreven te zijn, word bij hen als het maximum van geleerdheid aangemerkt. Zij vernaauwen en vernederen de harten hunner volgeren, door de zotternijen, met welke hun geheugen wordt belaaden, en door eene menigte kinderagtige plegtigheden, eenige van welke niet van de betaamelijkſte zijn, der vrouwen met naame voorgeſchreeven. Uit vreeze van hunne magt te verliezen, luiden zij de alarmklok, zoo dra eenigen van hunne kudde het verlangen aankondigen om hun verſtand te verlichten. Uit het zelfde beginzel komt het voort, dat zij, in de *Duitſche* Provincien, onlangs met *Frankrijk* vereenigd, zich verzetten tegen het oprigten van afzonderlijke Schoolen voor

voor de *Jooden*, of het zenden van hunne kinderen in die der *Christenen*.

In de vroegere eeuwen onzer jaartellinge, vooral van 't jaar 450 tot 550, was het onderscheid van godsdienst geen beletzel van huwelijksverbintenissen tusschen *Jooden* en *Christenen*; doch zulke vereenigingen zijn in onze tijden zeer zeldzaam; niet meer dan vier of vijf zijn 'er in *Frankrijk* zedert de Omwenteling bekend.

Niet zoo afkeerig zijn de *Jooden* van den Krijgsdienst als van den Landbouw; een aanzienlijk getal dient in de *Fransche* legers; verscheiden onder hen zijn officieren, en twee zijn tot den rang van *Chefs de bataillon* geklommen.

In vroegere dagen verfoeiden de *Portugeesche* en de *Hoogduitsche Jooden* de *Caraïten*, en haatten elkander. Eene *Pruisische Joodin*, in de voorgaande eeuw, met een *Portugeesch* Arts in het huwelijk zijnde getreeden, kleedden zich haare bloedverwanten in den rouw, als of zij gestorven ware. Een *Caraït* te *Frankfort* gekomen zijnde, zoude aldaar zijn vermoord geworden, indien LUDOLPUS hem niet van de woede der Synagoge hadt verlost. Een Rabijn hadt voorshands als zijne meening verklaard, dat, indien een *Caraït* en een *Christen* te gelijk in het water vielen, de Rabijnsgezinde *Jood* van het lichaam des *Caraïts* als eene brug zich moest bedienen, met oogmerk om den *Christen* te redden.

Eene aanmerkelijke verandering, egter, moeten hunne denkbeelden ten dien opzigte ondergaan hebben. Geen honderd jaaren is het nog geleeden, dat vijftig huisgezinnen te *Amsterdam* hunnen wensch verklaard hebbende om *Caraïten* te worden, de Regeering zulks verhinderde. Een godsdienstig feest bragt onlangs te *Parijs* de *Portugeesche* en *Hoogduitsche Jooden* in de zelfde Synagoge bijeen. De grond daarvan, egter, meent men, was niet zoo zeer overeenstemming van leerbegrippen, als onverschilligheid, gedeeltelijk de vrugt hunner opvoedinge. In hunne kindsheid hoorden zij hunne leermeesters niet flegts den Talmud goedkeuren, maar dien boven den Bijbel schatten: want de Rabijnen vergelijken den laatsten bij water, en den eersten bij wijn. In rijper jaaren zich tegen de zotternijen der *Mishna* verzettende, zijn zij niet bekwaam geweest, de ongerijmde sprookjes te onderscheiden van de waarheden, welke de verlichte Rede eerbiedigt.

Eenige jaaren geleeden vertoonde zich een geest van her-

hervorminge onder de *Joden* te *Livorno*, die, in de jaare 1796, eenige verandering in hunne godsdienstige plegtigheden maakten; onder de *Amſterdamſche Joden*, van welken 'er tuſſchen de vier- en vijfhonderd een afzonderlijke Synagoge hebben opgerigt; en ook onder de *Berlijnſche*, de meesten van welke niet meer in hunne Synagogen verſchijnen, en eenigen van welke, *tien jaren* geleeden, aan den beroemden Protestantſchen Leeraar TELLER eenen brief zonden; zij booden *daarin aan*, zich met de Protestantſche Kerk te vereenigen, *zonder haare* leerſtellingen aan te neemen: want zij bepaalden hunne geloofsbelijdenis tot vier of vijf nietsbeduidende en afgetrokkene voorſtellen, die geenen bijval tot het Christendom aankondigen.

Meest kennelijk, egter, is de vordering in verſtandsvermogens onder de *Joden* in *Duitschland*, alwaar verſcheiden geleerde mannen met ernst bedagt *zijn om het* plan van opvoedinge te verbeteren. *Aan deeze zedelijke* omwenteling hebben de *Joden* deel genomen. MENDELSOHN, een ſcheppend vernuft, verhief zich tot een hoogen rang onder de Wijsgeeren; en zijne vermaardheid was de elektrieke ſchok voor het vernuft der *Hebreeuwen*. MENDELSOHN hadt tot tijdgenooten of opvolgers mannen van beroemden naam, eenigen van welke reeds zijn geſtorven, als BLOCH, HERZ, MAIMON, HARTEVIG, VEZELIZE, enz. terwijl anderen nog leeven, als FRIEDLANDER, oom en neef, WOLFSSOHN, FRAENKEL, SCHOTTLÄNDER, enz. doch vooral BENDAVID, Voorzitter van de *Maatſchappij van Vrienden van het Menſchdom*, te *Berlijn*, en Schrijver van verſcheiden diepdoordagte Werken, die de Algebra heeft tragten toe te paſſen op de Theorie van den ſmaak in de fraaie kunſten. Meer dan eens heeft de *Berlijnſche* Akademie der Wetenſchappen haar verlangen te kennen gegeeven, dat MENDELSOHN als lid van dezelve mogt worden aangenomen; doch FREDERIK, welken men *de Groote* heeft genoemd, weigerde daaraan zijne toeſtemming, omdat hij niet konde gedoogen, dat op de lijst haarer leden de naam van eenen *Jood* nevens dien van CATHARINA DE II van *Rusland* wierdt geplaatst. Deeze trek van bekrompenheid van ziel zou waarſchijnlijk geene navolging vinden, indien de Akademie thans den *Pruiſſiſche* Regeeringe als eenen Kandidaat BENDAVID voordroeg, wien zij reeds verſcheiden Prijzen heeft toegeweezen.

(*Het vervolg hiernaa.*)

STRIP

STRIJD TUSSCHEN SMAAK EN MODE.

Twee Dames zijn 'er in de wereld van zeer veel aanbelangs, die hoogloopende eiſchen doen. Van haare om den voorrang dingende Characters en Werkzaamheden zal dit blad gewaagen.

De beide Dames, welke ik op 't oog heb, bezitten een overheerſchenden invloed op de zamenleeving, en zijn mededingſters geweest om den voorrang, van onheuglijke tijden af. Zij zijn 'er altoos op uit geweest om als wetgeeffters te worden aangemerkt in veelvuldige belangen deezes leevens. Geen huis wordt 'er gebouwd, geen boek geſchreeven, geen kleed geſneeden, geen ſchoen aangetrokken, of ieder deezer Dames beweert zulks op haare wijze gedaan te hebben. Haare eigene Sexe neemen zij egter onder haare bijzondere beſcherming. Van de Melkboerin tot de Prinſes, is 'er geene Vrouw in de wijde wereld, hoog of laag van ſtaat, die het geheel kan ontgaan, onder deezer invloed te leeven.

De menſchen zijn ook geheel niet ongewillig om het vermogen deezer Dames te erkennen, en te roemen op gunſtbewijzen van dezelve ontvangen. De Mannen overal zijn gereed om te pogchen, meer gunſtbetooningen van de Sexe ontvangen te hebben, dan zij immer genooten. Dobbr zal men de Bewonderaars deezer Dames gelooven, dan waren 'er geene twee Schoonen op den aardbodem, zo onbegrensd goeddaadig en inſchiklijk als deeze twee. Geen Man, of hij geeft voor in de gunst van eene dier beiden te ſtaan. Veelen zelfs durven beweeren, dat zij gunſten van beiden ten zelfden tijde genooten. En nogthans is het zo verre van eene toegeſtemde zaak te zijn, dat zij, in eenig opzigt, kwistig zijn met haare gunſtbetooningen, dat elk 'er op zou willen zweeren, dat niemand, dan hij alleen, eenigermaate in de gunst van eene dier beiden ſtondt. Allen bekijden zij uit éénen mondi dat zij niet gevolgd, gevierd en geviéid kunnen worden, dan met zeer groote kosten. Egter leeft 'er natuurlijks een Man, of hij zou zichzelven hartlijk en goedwillig in armoede dompelen, om in de gunst dier Schoonen te ſtaan.

De eigen Sexe dier Dames dingt om in haare vriendſchap te ſtaan, met eene vuurigheid, zo ſterk en onverduldig als de drift eens Minnaars. Eene Juffrouw van eenigen geest zou liever ſterven, dan den naam verliezen, van in de gunst dezer Dames te deelen. Juweelen, voorheen hoogen prijs gekogt, zullen ter zijde gelegd en verſmaad worden, als niet te dragen, als men in het denkbeeld komt, dat ze deeze dier beide Dames niet aanſtaan; een hoed van ſtroo zal men onwaardeerbaar houden, als eene van beiden daaraan de goed-

ken-

keuring geeft. Men zou den Schouwburg, wie 'er ook gevoeld de, wel mogen sluiten, indien de Bestuurders het middel niet gevonden hadden om het Volk dlets te maaken, dat de beide Dames 'er meest alle avonden komen. Een Winkelier naauwlijks een elle laken, kant of neteldoek verkoopen, to hij, die in den winkel komen, niet dlets maakt, dat hij de m is, die diep in de gunst deezer Dames deelt. Zints deze Dames nagelaaten hebben geregeld ter Kerke te gaan, zijn de veel minder bezogt. Een verspreid gerugt, dat zij, naa laatste Omwenteling, na *Frankrijk* waren gaan woonen, heeft hier en daar Mannen en Vrouwen tot het doen eener reize der waards bewoogen.

Dan, hoewel deeze Dames, in 't algemeen, dus de voorwerpen zijn van de betoverde bewondering des Menschdoms, schoon 'er tusschen die beiden een steeds dunnende strijd bestaa, ten opzigte van dezelfde voorwerpen van verlangen en najaaging; vindt men op den geheelen aardbodem geene twee Dames, die daadlijk minder op elkander gelijken.

De eene is betovered fraai en kiesch van gedaante, zonder egter iets te hebben van het preutsche, het neuswijze, het zwakke in haar voorkomen. Haare kleeding is eenvoudig, maar onafvolglijk bevallig. In haar oogslag en houding heerscht eene gemengelde uitdrukking van zedigheid, waardigheid, en onderscheidend oordeel. Haar geheele voorkomen, in de daad, brengt den aanschouwer onmiddelijk voor den geest de zo hooggeroemde als welbekende gedaante van de *Venus di Medicis*, en die van de Nymph, *welke* XENOPHON, volgens PRODICUS, verbeeldt, als *Hercules aanspoorende* om een wellustig leeven boven dat van strenge deugd te verkiezen. Haare grootte is meer dan leevensgroot; maar zo volmaakt de zamenstemming van alles in haar persoon, dat bij den aanschouwer het denkbeeld niet opkomt van iets grofs of reusagtigs. In kleeding, toestel, voedzel en opschik, schept zij het hoogst vermaak in het eenvoudige en het reine. Zeer fier is zij gesteld op de onbedorvene schoonheden der natuur. De in 't eindlooze veranderende lichten en kleuren des Uitspanzels; de Oceaan in een storm, of zagt deinende bij de stralen eener ondergaande zon; de zandige Oevers; de eenvige Bergen, die als 't ware een gordel om den aardbol slaan; de Rivieren, welke daarvan met eene ontzettende grootschheid nderstorten, om leeven en vrugtbaarheid te schenken aan min verhevene oorden; de loop der Planeeten, en de onbaare lichtgeevende vaste Starren, — hebben menigmaal haare verrukte en staatlijke beschouwing tot zich getrokken. Zij schept vermaak in de Zomermorgenstonden, en veegt, met vroegrijdige stappen, den dauw van de hoogere velden, om te wandelen aan den kant van een zagtvlietend landbeekje, en neder te zitten op een grasrijken heuvel; op 't hert van den

den naamiddag neemt zij dikwerf een schuitje, en vaart na een overschaduwden inham van een betoverend schoon meir.

Onder de Kunsten, van haar geliefd, is zij zeer gesteld op den *Engelschen* aanleg der Hoven, wanneer men daarin de vermomming der kunst niet te verre voortzet, of aan het schilderagtige gemak een voudig natuurlijk schoon opoffert. Zij houdt zich in haare wandelingen, wanneer zij zulk een kunsttuin aantreft, dagen agter den anderen op in een aartig gebouwd kluisje, met een muur van opeengestapelden steen, en een rieten dak, geplaatst op een hellenden grond, met lommer omgroeid, terwijl het huisgevogelte in den omtrek loopt, en eene bron van helder water uit eene nabijgelegene hoogte vloeit, en, nu met rasser, dan met traager vaart, langs de oevers zich in een meitje ontlast.

Zij is eene groote aanmoedigster van den Land- en Akkerarbeid; dikwerf bejegent zij, met een goedkeurenden glimlach, de Landlieden, bezig in den hoolbouw, en ontmoet, met eene opwekkende aanspijzing, de Veldelingen, gereed om den graanoogst aan te vangen. Gaarne zou zij vooraanzitten bij Harddraaverijen, op Boeren-kermissen, en bij de landvermaaken der Grooten; doch kan 'er niet wel toegang krijgen, of wordt met geen voeglijk ontzag bejegend. — Nog meer ongeluks bejegent haar in de volkrijke Steden. Gaarne wilde zij de gedaante van, en de schikking in, de gebouwen regelen; maar geen enkel woord van haaren raad willen zij, die magt over deeze dingen hebben; hooren. De Architecten zijn, eigenlijk gesproken, haare Dienaars, en erkennen zulks te weezen; maar dit zijn loutere pligtpleegingen: wanneer zij een bestek maaken, wanneer zij daarvolgens bouwen, bekommeren zij zich niet over den gegeevenen raad; zij stapelen meestal hout en steen op elkander. De uitzonderingen van dit versmaadend bedrijf zijn zeldzaam.

Nu en dan vindt zij voldoening bij de vertooning van stukken der Beeldende Kunsten, doch moet dikwijls met een gelaat vol afkeuring vertrekken uit de vertoonzaalen en gezelschappen der kunstvrienden.

Op de Tooneelvertooningen heeft zij een zeer afwisselenden invloed: maar al te dikwijls klaagen de Bestuurders dier gestichten, dat zij zeer grillig is en kostbaar, en met dat alles het gros des volks niet behaagt, en dus het aanbrengen van voordeelen doet missen. Biedt zij zich aan, zij wordt met versmaading afgeweezen. Is het noodig dat men haare tegenwoordigheid inroepe, dan kleedt men een beeld in haar gewaad; het wordt vertoond; van alle kanten verheft zich een gejuich over haare tegenwoordigheid. Men heeft geen kunde genoeg om het gepleegd bedrog te ontdekken.

Hoe veele Dichters en Dichteressen geeven voor, diep in

haare gunst te deelen; dan hoe weinigen, hoe zeer wenschte beantwoorden daaraan, in eene eenigzins voldoende maat.

Hoe zeer deeze Schoone, indien zij kon, Meesteresse zijn van alle Mannen, de Vriendin en Geheimdigster van de Vrouwen, verwoegt zij zich tot deezen zo vluchtig, of wij zo ras terug geftooten, dat zij zeer zelden haare wenfchen ziet gelukken, in het erlangen van eene geheele overgegevenheid der geenen, bij welken zij zich vervoegde.—Ten anderen is zij zo keurig in haare onderfcheidingen, en vorden zulk eene vereeniging van voortreflijkheden, in de zodanigen, welke zij met haare gunstbetoonsingen bejegent, dat niet één uit duizend, die 'er eisch op maaken, ooit de minfte kans hebben om dezelve te verwerven. Deeze nogtans is, buiten twijfel, een der verlangbaarfte dingen op deze wereld: want daar is niets, 't welk zo veel bijdraagt tot volmaaking van het character eens rechtfchaapen Mans of Vrouwe; en is 'er weinig, 't welk zo veele middelen aan de hand geeft tot waare zelfvoldoening. — En, bid ik u, wie is deeze wonderbaare Dame? hoe haar naam? — Zij heet SMAAK.

De naam van haare Mededingfter is MODE. In dier gedaante en voorkomen ftraalt eene hoeragtige fchoonheid door, veel gelijkende op die van de Prinfes D'EBOLI, in TITIAAN's vermaarde Schilderij van PHILIPS DEN II, Koning van Spanje, met zijne naakte Maitresfe. De fchoonheid is misvormd door duizend gemaaktheden, en duizend trekken van Coquetterie ftraalen 'er in door. Onder deeze fteeken bovenal uit, eene woeste vrolijkheid, en lustige luimen, die haar onuitwischelijk zeeden bijzetten, doch tevens te gevaarlijker maaken. Zij is gereed om te bedriegen en tot het pleegen van onedele kunstenaarijen om haar oogmerk te bereiken; en dit in zulk eene maate, dat men die fchaars elders zo aantreft. Zij is de Godin der Kleedermaakers, Modekraamsters, Kappers en Juweliers. Haare grootfte volmaaktheid beftaat in gedurige afwisseling. Zij verandert haare rijdtuigen, haare paarden, haar huisfieraad, haaren wijn, haare tafel, haare vrienden, haare wijze van vermaakneemen, kortom alles wat zij in de wereld als eene Vrouw kan gebruiken; en zij veranderd deze dingen dag aan dag. Zomtijds gefchieden deeze veranderingen, om het voorkomen aan te neemen van haare Mededingfter SMAAK, en daardoor dier naavolgers en naavolgeresfen, wier 't mogelijk, te bedriegen; zomtijds zijn ze ingezet om de SMAAK te tarten, en deeze te doen verbannen, door een voorkomen, zo ongelijk aan haar als mogelijk is, aan te neemen; zomtijds gefchiedt zulks uit louter grilligheid, zonder eenig oogmerk, of uit onverduldigheid om het zelve gelaat eenigen tijd te vertoonen. Van die Ondeugdzaamheid mag met waarheid gezegd worden, dat zij elken dag duizendtal

wijze van opleiding heeft, maar dat naauwlijks een van deezen roeglijk zit.

Mode heeft een ſterken afkeer van de Natuur, of zij moet dezelve kunnen verwringen in de gedaanten der Kunſt en beoorſen met derzelver kleuren. Onder de bedienaaren der Kunſten, zijn de Kunſtenaars, met regt dien naam draagende, bij haar gehaat. Broddelaars zijn haare geſtelingen. Zij ſchept genoegen in bevelen aan haare Kooplieden te geeven, en wil dezelve uitvoerig hebben, als door eene werktuigelijke verrigting, zonder eenige de allerminſte vinding van de zijde der Kooplieden zelven.

Zij ſchept genoegen in haare Volgers en Volgeresſen die kleeding te doen draagen, welke leder deezer het minſte voegt. Inzonderheid wil zij, dat die onder haar gebied ſtaan, zodanige gedaanten aanneemen, waarin de Natuur zelve weigert dat zij kunnen uitmunten. Zien zij dat een oude of leelijke Vrouw de houding van jeugd of ſchoonheid wil aanneemen, het mist nooit, of zij haale deeze over, om juist die kleeding aan te doen, en zodanige bedrijven uit te voeren, als meest in 't oog loopen, om het belachlijke der gemaaktheid ten volſten te vertoonen.

Naauwlijks zou men het kunnen gelooven, indien de daaden niet ſprakën, dat zij eenige haarer vuurigſte aanbidderen weet dienſt te maaken, dat de Landvermaaken in het verre gevorderde Najaar, ja tot in den aanvang des Winters, op het ſtreelendſt genooten worden; en dat de Voorzijd, ja een ſtuk wegs in den Zomer, de juiſte tijd is om de Stadgenoegens te maaken, den nagt in volgeproppte zaalen door te brengen, zittende vermaakneemingen te genieten, een deel des dags in den ſlaap, en het overige in zich te kleeden door te brengen. — Zij volgt volmaakt de ſtappen van *Circe*, in de behandeling haarer bewonderaaren. Elk Heer, die het vergund wordt in haare gunſte te deelen, en elke der ſchoone Sexe, die zich ten eenigen tijde ſtreelt met het denkbeeld van in haare vriendſchap te ſtaan, mist nooit, in het einde, uit haare maatſchappij verbannen, en herſchaapen te worden in zodanige vreemde en leelijke gedaanten, dat zij de voorwerpen van den ſpot der mode en haares aanhangs worden.

Zij geeft voor, een allerbeſte en ijverigſte beſchermengel in weezen van Manufacturiers en Kooplieden; doch, in de daad, door hun aan te zetten tot den arbeid, welke aan haare grilligheden beantwoordt, handelt zij, in ſtede van de vermaaijingen des leevens te bevorderen, of de middelen van beſtaan te vermeerderen, als de grootſte Vijandin van het welweezen der Maatſchappije. — Om 't alles kort te zeggen, de mode ſchept vermaak in het Menſchdom te verleiden, 't zelve dwaas en belachlijk te maaken, en alles, wat naar verſtand zweemt, te verbannen. Boven alles is 'er niets, waar-

na zij ijveriger ſtreeft, dan om te beletten dat haare huiſdingſter SMAAK in de wereld eenige agting verkrijge, of een groot aantal van Volgers en Volgeresſen kan booga.

Mogt eens de tijd komen, dat de MODE, als de flegh, grilligſte en verderflijkſte van alle weezens, uitgebannen, en de SMAAK, als de beſte, beſtendigſte en heil zaamſte, ingehaald, gevierd en gevolgd wierd!

DE WIJSGEERIGE RIDDER EN KRIJGSMAN.

(Ontleend uit de *Souvenirs d'un Homme de Cur.*)

De Heer ***** was Lieutenant geweest in een afgedankt Regiment. Een jaargeld van tweehonderd Livres was hem toegelegd, tot hij weder geplaatst kon worden. Deeze ſom, met eene andere van gelijken bedraage, welke hij trok als een oud kweekeling van de Koninglijke Krijgskweekſchool, maakte zijn geheel inkomen uit. Hij was verſierd met het Ordeteeken onzer *Lieve Vrouwe van den Berg Carmel*, of *St. Lazarus*. Hij leerde zijne behoeften beperken binnen den engen kring deezes ſchraalen inkomens. Vol van ijver en moed, begeerde hij den tusſchentijd van het ophouden des dadelijken krijgsdienſts te beſteeden in het bezigtigen der Armeën van de voornaamſte Mogenheden in *Europa*; dan, met middelen zo bekrompen als de zijne, zou hij het bezwaarlijk gevonden hebben, dit ontwerp te volvoeren, ware *bij niet geholpen* en ondersteund geworden door een wijsgeerig beginzel, (zeker in onze dagen vreemd) 't welk hem verre verhief boven de algemeen aangenomene en heerſchende denkbeelden.

Hij beſloot te voet te reizen, met zijn knapzak op den rug. Op zijnen weg trok hij door het Hertogdom *Wurtemberg*, het Keurvorſtendom *Beijeren*, en kwam te *Weenen*, waar hij zich bij den *Franſchen* Afgezant vervoegde. Deeze ontving hem beleefdlijk, en vroeg hem, tegen een bepaalden dag, ten maaltijde. De Afgezant, onderrigt wegens de wijze van leven zijns genoodigden Gasts, verzogt hem, dat hij zulks wilde geheim houden, ſtaande zijn verblijf in *Weenen*; dan hij gaf daarop te verſtaan, dat hij des geene les te ontvangen had. Hem werd toegeſtaan zijn eigen zin te volgen. Ten beſtemden dage verſcheen hij, op het uur des middagmaals, bij den Afgezant, die hem zeer heusch ontving, en van alles, wat op de welvoorziene tafel ſtondt, hem liet voordienen. Hij bedankte voor alles. „ Gij moet geen honger hebben," voegde de Afgezant hem te gemoet, „ dewijl gij voor alles bedankt." — *Het is*, gaf hij ten antwoord, *omdat ik reeds mijn middagmaal gedaan heb. Soup en een weinig vleesch is alles wat ik begeer. Indien ik iets meer nam, zouden de gewoone ſpijzen*, voor-

onderlye mijne geringe middelen mij bepaalen, mij niet meer smaaken, en mijne gezondheid zou 't er bij lijden. Wij verlaagen onszelven door onze behoeften te vermeerderen, en wij verheffen onszelven door ze te verminderen. — De krijgskunde, welke hij ten toon ſpreidde, bewoog een *Oostenrijksch* Bevelhebber om hem uit te noodigen tot het bijwoonen van de wapenverrigtingen der *Oostenrijkſche* krijgsbenden. Van deeze uitnoodiging, zo zeer ſtrookende met het hoofdoogmerk zijner reize, bediende hij zich gaarne.

Naa een genoegzaam verblijf te *Weenen*, ſtaande 't welk hij veele aanmerkingen maakte op de hofplegtigheden aldaar, en nog meer op de wapenhandeling der *Oostenrijkeren*, nam hij afſcheid van den *Franſchen* Gezant, die hem brieven van voorſchrijving medegaf aan den *Franſchen* Staatsdienaar te *Berlijn*. Verſcheide *Franſchen* van aanzien ſtonden, ten zelfden tijde, gereed om uit *Weenen* na de Hoofdſtad van *Pruiſſen* te trekken: zij hielden ſterk bij hem aan, dat hij eene plaats bij hun in een der rijtuigen zou neemen; doch zij konden hem daartoe niet overhaalen. Hun bedankende, ſprak hij: *Ik heb het mij tot een regel geſteld, te voet te reizen, zo lang mijne kragten zulks toelaaten. Op die wijze reizende, ontglippen de voorwerpen minder een aandagtig oog; en de kunst, om wel over dezelve te oordeelen, is alleen voor moeite te koop.* — De Ambasſadeur te *Weenen* hadt aan dien te *Berlijn* zeer gunſtige berigten van den jongen Officier gegeeven; ditthans wij moeten dit opmaaken uit de gunſtige wijze, waarop hij ontvangen werd.

De Prins van *Pruiſſen*, bij wien de *Franſche* Gezant geſproken hadt van het zonderling en belangrijk character des reizenden Lieutenants, verlangde hem te zien; doch bezwaarlijk liet hij zich beweegen om aan den Prins te worden voorgeſteld. De Prins, egter, bewees hem veele beleefdheden, en boodt aan, dat hij hem bij den Koning zou bekend maaken; dan hij ſmeekte hem, dit laatstgemelde gunstbetoon hem niet te bewijzen, daar hij minder verlangde bekend te worden bij den Held, dan dien verrigtingen, verſtand en zegepraalen te bewonderen. — De Prins, voldoende aan dit verzoek, verzogt alleen bij den Vorst voor den *Franſchen* Officier verlof, om de groote wapenſchouw te *Potsdam* te mogen bijwoonen. Hij verkreeg zulks.

Op den dag wanneer de groote krijgsverrigtingen zouden aanvangen, begaf onze Lieutenant zich na *Potsdam*; en de Huſſaaren, die den grond afzetten, dieten hem door. Hij ſtondt alleen in 't midden van eene groote vlakte, wanneer drie weltoegeruste paarden door den Kroonprins hem gezonden werden, met verzoek, dat hij, 't geen hem best aanſtondt, zou beſtijgen. — Hij verzogt hiervan verſchoond te mogen weezen. Dan, die hem een paard ter keuze aanboden, deeden hem opmerken, dat hij, zonder paard, niet uit den weg zou

kunnen komen „ als het krijgsvolk, staande de krijgsverrigtingen, aanrukte; dat 's Konings bevelen, om geen' voortgang toe te laaten, volstrekt waren; dat hij en paard niet klimmen, of vertrekken. De Ridder antwoordde, dat, daar het dus met de zaak gelegen was, een voegsijde zou heengegaan. De Prins, onderrigt van het oogmerk des Ridders, verstendigde deswegen den Koning, die zig aan het krijgsvolk, om den *Franschen* Officier aan te merken als een hinderpaal op hunnen weg, en hem gevangelijk te nemen, wanneer zij ter plaatze kwamen, waar hij stond.

Nimmer hadt de Ridder krijgsbenden geleid, in zodanigen tegedotocht, en eenen zo wel afgerigt. Krijgskunde tieren alle rangen te bezichten van de oude helden, die vanouds den weg der overwinning en des krijgsroems vergezeld hadden. Het was alsof de Koningtijke Held een trots gevoelt in het vervoonen der krijgsverrigtingen voor 't oog van den Fransdertigen *Franschen* toekijker. De uiterlijk insonderheid wekte 's aanschouwers verwondering: de houding, in zulken naarakkelijke, maakten eene opening, als zij hem inderdaad hieldt hij zich in al dien toe- en ombroop, en, vervuld door eene krijgsvercooning zo deerzaam, werd hij in verwondering opgetoogen.

Na eenig verwijl, werd hij tot den Koning gebragt. Enrique voegde hem toe „ Men heeft mij onderrigt, dat gij „ mij niet verlangdet te zien, schoon gij mij niet kent." — *Sire! ik schroomde een zo groot Man in 't aangezigt te zien; mijne kleinheid mogt zich te verbergen.* — „ Deeze hoedanigheden raaken ons niet. Ik ben onderrigt van uwe verdienſten, en wilde u gaarne van nut weezen." — *Het een welgevestigden moed en weinig behoeften, weet uwe Majeſteit, dat iemand de bedaardheid eens Wijzen geniet.* — „ Ja: maar „ ik ken uwen toeſtand. Gij zijt vrij van den dienst. Vertrouw uw lot in mijne handen, en aanvaard eene Compagnie Dragonders in mijnen dienst." — *Ach, Sire! ik ben met dankbaarheid te voet. Maar wat zou uwe Majeſteit mij denken, wanneer ik, naadat mijne opvoeding den last mijns Meesters, standvastig Livres gehoist heeft, zijnen dienst verliet? Een jonger Broeder uit Gasconje zijnde, dan ik ben, ter beschuldiging van die schuld, niets beters geweten, dan eene wanorde, welke geene paalen kent; mijn ijver, mijn zucht hebben hem gehoelenaal.* — „ Deeze gevoelens doen u bij mij „ waarde rijzen. Welaan! ſtel u gerust; ik zal verlof van „ u verzoeken om in mijnen dienst te blijven, zoo dat gij „ uwen werkelijken rang in uw Vaderland herſteld wordt." — *Hoe overhoedig uwe Majeſteit zich betoont in edelmoedigheid, hoe onmogelijker ik het voor mij bevinde, dadraan te beantwoorden; hoe meer ik mij verplicht te verklaaren, dat ik dezelfde kiesschheid wederhouden worde, mij te bedienen van uwe*

wil-

ingegaan is. Het is onder den zegepraalenden Pruisschen *Adelaar, onder hem, die dezelven zo maakte, dat bewondering mij zou aanvoeren dienst te neemen, zo ik geen Franschman ware; maar, gehooren met dien schoonen titel, moet ik dien, zelfs zonder eenige verdenking ten zegenteele, bewaaren.* — Koning FREDERIK bewonderde deeze taal, en juichte dit vaderlandlievend gedrag toe.

Drie weeken te *Berlijn* zich onthouden hebbende; liet hij bij den *Franschen* Afgezant iets blijken van de geringheid zijne voorraads van geld. Maauwlijks hadt hij dit punt aangeroerd, of deeze zei bij zichzelven: Ziet daar den nooitzaten Wijsgeer! Gelijk aan zo veele anderen, komt het in 't einde op *geld* neder. Welaan! laat ik hem dit zijne verlegenheid ontdekken, door mijne beurs te openen. — Met eenige verhaasting vroeg hem de Staatsdienaar: „ Hebt gij Geld„ gebrek?" — *Geldgebrek? ook neen! Ik heb nog twintig Kroonen, en daarmede kan ik het nog twee maanden stellen: doch deeze op zijde, heb ik hier meer. Een jaar van mijn jaargeld is verstreeken. Kunt gij den Minister van Oorlog schrijven, dat dit mij te Berlijn voldaan worde, dan zal ik mijne reis na Rusland voortzetten; zo niet, dan moet ik na Frankrijk terugkeeren.* — „ Waarom zou ik het u niet in „ voorraad kunnen geeven, en mijne betaaling uit *Frankrijk* „ krijgen?" — *Ik bedank u voor dit aanbod: zulks zou het voorkomen hebben van geld te leenen, en ik neem nooit iets ter leen aan. Indien men mij uit Frankrijk niet betaale, dan moet ik derwaards wederkeeren; en dat zal al het ongerijf weezen.* — De Ambassadeur schreef, en, toen de tijd, om antwoord te kunnen hebben, verstreeken was, gaf hij den Ridder te verstaan, hoe gekreegen te hebben, om het jaargeld hem dadelijk penningen der Ambassade te betaalen. Hij ontving het, en zette zijne reis na *Rusland* voort.

WEERVOORSPELLINGEN UIT DE DIEREN.

De Dieren zijn eerder aandoenlijk voor de naderende veranderingen in den dampkring dan de Menschen, en uit hunne in 't oog loopende gewaarwordingen mogen wij, in veele gevallen, besluiten, welke veranderingen waarschijnlijk zullen voorvallen.

Wanneer men de Raven, vroeg in den morgen, op eene groote hoogte in de lucht ziet rondzweeven, mogen wij zeker zijn dat 'er een schoone dag zal volgen, en dat het weder schoon en bestendig zijn zal.

Wanneer men, des zomers de Tor ziet rondvliegen tegen den avond, zal 'er waarschijnlijk een schoone dag op volgen.

Wanneer de Vledermuis zeer laat in den avond vliegt, zal waarſchijnlijk de volgende dag zeer ſchoon zijn.

Wanneer de Zwaluw zeer hoog vliegt, zal, waarſchijnlijk, het weder warm en helder zijn; doch indien zij laag vliegt, en de uiteinden haarer vlerken in het water doopt, terwijl zij langs de oppervlakte zweeft, zal het naastdenkelijk regenagtig weder worden.

Het aanhoudend ſchor geſchreeuw van den Papegaai, het kwaaken der Eendvogelen en Ganzen, het luid en ſchreeuwend krikkikken der Kikvorſchen, zijn zekere voorteekens van regenagtig weder.

Wanneer de Bijen niet naar gewoonte uitvliegen, maar in haare korven blijven, zal 'er waarſchijnlijk regen volgen.

Overvloed van Honigdauw op boomen en planten is een voorbode van warm weder.

Het is bekend dat voor zwaare ſtormen de Lijster bij uitſtek luid zingt, en daarmede voortgaat, tot dat het begint te regenen; van hier dat zij elders den naam van *Onweersvogel* draagt.

Eer de harde wind opſteekt, vertoonen zich de Varkens zeer onrustig, en loopen al ſchreeuwende ginds en weder, even alsof zij in groote verlegenheid waren.

Wanneer kroepen wilde Ganzen in den herfst westwaarts vliegen, beduidt zulks zwaar weder.

EENE ZELDZAAMHEID IN DE NATUUR.

Mijne Heeren!

Kan het navolgende ſtrekken om eene Zeldzaamheid in de Natuur aan te wijzen, en verdient het eene plaats in het Mengelwerk van uw geacht Maandwerk, zijt dan zoo goed, om het te plaatſen. Ik ben

UE. beſtendige Lezer
I. K.

* * *

Zeker man in het Dorp *Uitgeest* had, onder zijn Wolvee, een Schaap, dat op zijn tijd twee goede en volwaſſene Lammeren baarde, zijnde het eene, zoo men zegt, een Ooi, het andere een Ram. Ná verloop van 10 dagen bragt het zelfde Schaap nog twee goede en volwaſſene Lammeren voort, zijnde het eene een Ooi, het andere een Ram; echter was het eene Lam iets minder dan het andere; dus niet alleen vier Lammeren van één Schaap, maar het zeldzame is, dat die dieren 10 dagen na elkander geboren zijn, en die alle vier zeer waarſchijnlijk zouden zijn opgekomen en door de moeder gevoed, ware het niet, dat het eene, en wel het minſte van de vier, ongelukkig is omgekomen, zijnde de andere drie nog in leven en zeer gezond.

IETS

IETS OVER EN IETS VAN DE HERTOGINNE D'AIGUILLON.

(Uit de *Souvenirs d'un Homme de Cour.*)

De Hertoginne D'AIGUILLON was een voorwerp van hoogagting en verkleefdheid. Zij ſtak uit door haare bekwaamheden; zij verſtondt vier talen; Mannen van Letteren raadpleegden haar' ſmaak, deeden voordeel met haar onderrigt, en zagen haar aan als eene bekwaame Leidsvrouwe op den weg der kennisſe. Zij deelde onderrigting mede met de grootſte en uitverſte bevalligheid, en haar onderhoud met verſtanden van den eerſten rang was geheel ongedwongen. — Op de avondmaaltijden ten haaren huize verſcheenen Mannen van den eerſten rang, aanzienlijke Vreemdelingen, en Geleerden. Bij deeze onthaalen zag men niet op rang en aanzien, maar nam alleen die onderſcheidene maat van talenten in agt. Bij deezen kring was gemaaktheid, en teönvredenheid over de gebruiken der wereld, buitengeſlooten. Het geſprek nam een vrijen loop, en elk vondt gelegenheid om te ſpreeken en uit te weiden over onderwerpen, waar hij over gedagt hadt en 't gemeenzaamst mede was. Die avondmaaltijden hadden veel van de tafelgeſprekken der Zeven Wijzen; gelukkige en treffende ſlagen hoorde men; nieuwe denkbeelden kwamen ter baane. Hier kwamen menigwerf MONTESQUIEU, HÉNAULT, BERNIS, DUCLOS, en andere Heeren van naam. Onder de beſchermende ſchaduw van de *oude*, werden eenige beginzels der *nieuwe* Wijsbegeerte ontworpen.

't Was het gevoelen deezer Hertoginne, dat Uitſpanning der jeugd voegde, ten einde gelaat en houding een bevallig voorkomen mogten krijgen, 't geen gebooren wordt uit het genot van onſchuldige vermaaken. Zij beweerde, dat geen bedrijf van aanbelang door ons in de jeugd verrigt werd, of hetzelve hadt eenen daadlijken invloed op ons volgend character.

Gezelſchap met onze Bloedverwanten te houden, was, haars oordeels, goed; maar onze weezenlijke Vrienden te bezoeken, veel beter: in het eene geval toonen wij agting voor Familiebetrekkingen; in het ander, voor weezenlijke verdienſten.

Een reeks van bezoeken uit enkele pligtpleeging af te leggen, ſprak zij, ſtrekte ten betoon, dat men tijd te veel hadt, en diende tot vermaak der lediggangeren.

De verregaande zugt om eene algemeene toejuſching te verkrijgen, ſtrekte, haars inziens, ten blijke van laage vermogens, waarvan men alles zogt te trekken.

De zodanigen, die zich naar de grilligheden en opvattingen van anderen kunnen ſchikken, hieldt zij voor de grootſte meesters in de kunst van behaagen.

On-

Onder hoone verbeteringslessen was deeze eene voornaame: Stil te zwijgen, eer het gezelschap door ons gesprek ik wil. digd is, geeft ons regt, om hetzelve, met de eigenste zorge, te hervatten.

Gevraagd, wat Verveeling was? luidde haar antwoord: Eene zedelijke kwaade spijsverteering, hervoortkomende uit de eenzelvigheid der omstandigheden, waarin wij ons bevinden.

Gustavus, de III, Koning van *Zweeden*, noemde deeze flaauwigheid het wandelend Dagboek van het Hof en de *Stad*, van de Academie en 't geen elders omgaat.

BEWIJS VAN KINDERLIJKE GOEDAARTIGHEID.

Het is een aangenomene en op de ondervinding gebouwde stelling;

Wie 't Vogelnestje stoort, kan niet goedaartig weezen;

dan zou men niet, met even veel gronds, kunnen zeggen:

Wie 't Vlindertje niet deert, moet wel goedaartig weezen.

Deeze tegenstelling kwam bij mij op, toen onlangs een lief Jongetje van omtrent zes jaaren, een Kapelletje gevangen hebbende, 't zelve met tederheid aanzag, en zeide, daar ik het hoorde, zonder dat hij zulks bemerkte: *Dat Kapelletje heeft mogelijk een ander Kapelletje, dat hetzelve zo lief heeft als ik mijn Nigtje* SUSE! — Hij zag het nog eens aan, en liet het vliegen. Hij oogde het na. Welhaast was 'er een soortgelijk Kapelletje daaromtrent. Het Kind bleef in denzelfden geest; het sprak: *Heb ik 't niet geraaden? daar vliegen zij nu zamen heenen.* — Ik vervoegde mij bij het Knaapje, en prees zijne gevoelens en daaruit voortgevloeide daad. — Hij scheen der verwonderd, en ik verwonderde mij niet min, toen dit Jongske mij daarop te verstaan gaf: *Wat ik deed, was zeer natuurlijk, en verdient geen bijzonderen lof.* — Lieve Jongen, dagt ik, mogten die gevoelens bij u leevendig blijven! Mogten zij met u opgroeijen! Daarin liggen de zaaden van Edelaartigheid, van Menschenmin, van Grootmoedigheid. Van hoe veel belangs is het, die aan te kweeken, daar zij zo zeer strekken tot eer van onze Menschlijke Natuur, te droevig veelal bezwalkt, en als een gedrogt afgemaald, door zwartgallige Menschenhaaters, gewoon, het ongunstige, dat zich bij de Kinderen soms opdoet, voor een kenmerk van 's menschen oorsprongkijken aart te neemen. Ik moet hierover niet uitweiden. Ik wilde enkel deeze kleine onderstelling mededeelen.

AAN EEN' VRIEND, OP ZIJN NIEUWGEKOCHT BUITENGOED.

Rus hoc dicere, rus potes vocare?

MARTIALIS.

Uw Buitenplaats, naar 't geen men zegt,
Is fraai en zinlijk aangelegd.
't Is waar, ik wederſpreek het niet:
Het is een lust voor die ze ziet.
Ze is lief, beknopt, en recht bekwaam
Ter plaatſing in een venſterraam.
Een kikvorsch hupt 'er over heen.
Een kraan verplet ze met een' ſteen.
Uw Voorplein is ovaal en net,
Van omtrek als een pisſebed.
Uw Bosch een halve diſtelſtruik,
Een ſprinkhaan dekt het met zijn buik.
Uw Moestuin is ontzachlijk groot:
Daar groeit een gantſche veldkaroot,
Ja, ſchier een halve dunſelkrop.
Uw Boomgaard vult één' notendop.
Uw Broeikas blijft gemaklijk rein,
Zy is de kleinſte rups te klein.
Uw Vogelvlucht en Duivenkot
Zijn enger dan een mosſenpot;
Uw Boerdery en Paardeſtal,
Beſtaanbaar voor een' muizenval.
(Van 't Heerenhuis gewaag ik niet,
Dat's ruim genoeg voor kleine Tiet.) (*)
Een mug vervult uw Kippenhok.
Uw Draaibrug maakt een zwavelſtok.
Uw Vijver is een vischſauskom,
Geen ſpiering, of hy ligt er krom.
Een afgevallen zwaluwnest
Geeft voor uw' Landbouw rijklijk mest.

Uw

(*) Uw Schoothondtjen van Mevrouw.

Uw Akkers, ja, zijn uitgeſtrekt!
Zy worden met een vijg bedekt.
Uw boer behoeft er eg noch ploeg;
Een enkele ijsſpoor is genoeg.
Uw Graanoogst vraagt geen zeis expres;
Gy ſnijdt hem met een pennemes:
En, in de plaats van kar of ſleê,
Eén mier voert al uw koren meê.
Uw Weiden eet een nachtegaal
Op eenen achtermiddag kaal.
Uw Bloemhof, zuiver als een glas,
Is twee viooltjens net van pas;
Doch als een derde zich ontſluit,
Zoo ſteekt het door de heining uit.
Maar 't ſchoonſte van dit goed, mijn *Vriend*,
Waardoor het veel voor andre wint,
En 't grootſte voorrecht naar mijn' *zin*:
Daar kan noch kat noch bunzing in.
En vreest ge voor de winterkou,
Dat die uw bedden deeren zou;
Of ſtormt het, dat ge ſchade *ducht*
Voor bloesſems, bloemen, boom, of *vrucht*;
Of is de zon wat al te heet;
Gy dekt het met een vuurmandſkleed.
Indien er regen wezen moet,
Begiet ge 't uit een vingerhoed:
En, zoo het al te hevig plast,
Gy ſluit het in uw linnenkast.
In 't kort, uw Landgoed, brave man,
Heeft alles, wat men wenſchen kan,
En alles proper als een pop;
Geen eenig vlekjen kleeft er op.
Slechts iets ontbreekt er by den koop;
Dat is: een goede *microſcoop*.
Dan neen, wat dwaasheid gaat my aan?
Wel hebt gy by dees koop een *micros-koop* gedaan.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

HET GEDRAG EN CHARACTER DES GROOTEN KERKHERVORMERS M. LUTHER UIT TWEE ZEER VERSCHILLENDE OOGPUNTEN BESCHOUWD.

(Ontleend uit Roscou's *Leo the X.*)

Om het Gedrag en Character van LUTHER recht te waardeeren, is het onvermijdbaar noodig, dien Kerkhervormer uit twee voornaame oogpunten te beschouwen: — *vooreerst*, als een Tegenstander van de hooge aanmaatigingen en grove misbruiken des *Roomschen* Stoels, — en *ten tweeden*, als een Grondvester van eene nieuwe Kerk, over welke hij gezegd mag worden het voorzitterschap bekleed te hebben tot zijnen dood toe, voorgevallen ten jaare 1546, en dus een tijdvak van ten naastenbij dertig jaaren.

In de eerstgemelde hoedanigheid beschouwd, zien wij LUTHER met alle vlijt arbeiden, om het gezag der Rede en der Schriftuure in stede te stellen van dat der Kerkvergaderingen en Pausen; ijverende met alle ruimtegeeving voor het leezen en verklaaren der Heilige Schriften: dit kon, dit mogt niet verboden worden; die Boeken stonden open voor elks gebruik en verklaaring.

Tot het doen van zulk een veelbehelzenden en stouten stap, in die dagen, was LUTHER bijzonder geschikt. Eene volkomene overtuiging van zijne eigene braafheid, en de natuurlijke onverzaagdheid van zijne inborst, stelden hem niet alleen in staat, om de geweldigste aanvallen zijner tegenstanderen te braveeren, maar dezelve te bejegenen met eene maate van kleinagting en verstmaading, welke de overweegende meerderheid zijner zaake scheen aan te duiden. Ten vollen doordrongen van het gewigt en aanbelang der zaake door hem ondernomen, zag hij met een onverschillig oog op alle wereldlijke eer- en rang-onderscheidingen neder; de Keizers, de Pausen,

en de Koningen merkte hij aan als menſchen zijns gelijken, die zijne agting konden verdienen, of zijne verſmaading ondergaan, naar gelange zij genegen waren om zijne oogmerken te bevorderen, of tegen te ſtaan. Hij gedroeg zich even moedig tegen de ſchorſchmwende ſtem des gezags, als tegen de ſtreelende taal der vleierij, en den verzagtenden invloed van weezenlijke of voorgewende vriendſchap. De veelvuldige *pogingen*, welke men aanwendde om hem tot maatiging zijns tegenſtands te beweegen, ſchijnen, over 't algemeen, veeleer zijn genomen beſluit verſterkt dan verzwakt te hebben. Betoonde hij, ten eenigen tijde, eene neiging tot bevredigende maatregelen, 't was alleen een voorteeken, dat zijne tegenkanting eerlang zich verder en verder zou uitſtrekken. De heftigheid en vuurigheid van zijnen aart beletten hem egter zeldzaam het gebruiken zijns welwikkenden oordeels; en de veelvuldige maatregels, welke hij ter hand nam, om de geneigdheid des volks *tot zijne* zaak over te haalen, ontſtonden uit zijne volkomene ervaarenheid in de groote beginzelen van werking bij de menſchen in 't algemeen, en van den toeſtand des tijdsgewrichts, waarin hij leefde. De onregtmaatigheid en ongerijmdheid om tot geweld toevlugt te neemen, in ſtede van het verſtand te overtuigen door *bewijsredenen*, ſtelde hij vaak in den klaarſten dag. — *Op den Keizerlijken* Rijksdag beweerde hij zijn *bijzonder begrip*, gegrond, gelijk hij ſprak, op Rede en Openbaaring, tegen alle gezagsaanmaatigingen der Kerke van *Rome*; en het gewigtig punt, hetgeen hij onophoudelijk zogt vast te ſtellen, was, *het regt van elks bijzonder oordeel in zaken des Geloofs* (*). Aan de verdeediging deezes grondregels der *Protestanten* was hij, ten allen tijde, gereed, zijne geleerdheid, zijne bekwaamheden, zijne rust, en zelfs zijn leeven op te offeren. De groote en onvergetelijke verdienſte deezes Hervormers beſtaat daarin, dat hij dien grondregel beweezen heeft, door zodanige bewijsredenen, als noch de poogingen zijner tegenſtan-

ders,

(*) Wij kunnen, deezen Grondregel te nederſchrijven, niet nalaaten ons te herinneren aan vijf Meesterſtukken over deeze Stoffe, gevloeid uit de Vaderlandſche pennen van P. VAN HEMERT, J. KUIPER, W. B. JELGERSMA, W. DE VOS en P. WIELAND, voorkomende in het XIde Deel der *Verhandelingen* van TEYLERS *Godgeleerd Genootſchap*.

ten, noch zijn eigen volgend gedrag, ooit in ſtaat geweest zijn, of te wederleggen, of te verzwakken.

Het Character van LUTHER, beſchouwd als Grondvester eener nieuwe Kerke, vertoont zich in een geheel ander licht. Naa de afſcheiding van den Stoel van *Rome* daargeſteld te hebben, bleef hem de nog veel bezwaarlijker volvoerbaare taak over, om zulk een Stelzel van Geloofsleere en Eerdienst vast te ſtellen, als, zonder de wederlegde leeringen der *Roomſche* Kerke toe te laaten, die losheid en ongebondenheid zou voorkomen, welke men veronderſtelde het gevolg te zullen weezen eener algeheele afweezigheid van Kerklijke Banden.

Dit werk ving LUTHER aan met eenen moed, gelijk aan dien, waarmede hij zich tegen het overheerſchend gezag der *Roomſche* Kerke hadt aangekant; doch met dit in 't oog loopend onderſcheid, dat, daar hij, in het eene geval, zijn oogwit beſchooten hadt, door ſtijf en ſterk te blijven ſtaan op het regt van elks bijzonder oordeel in zaaken des Geloofs, hij in het ander ſlaagde, door nieuwe Leerſtukken te neder te ſtellen, aan welke hij verwagtte, dat elk, die de zaak der Hervorminge, door hem te wege gebragt, omhelsde, zich geheel zou onderwerpen. De voornaamſte deezer waren de Leer der weezenlijke tegenwoordigheid van CHRISTUS Lichaam in de Teekenen des Heiligen Avondmaals, en de Regtvaardigmaaking des Menschdoms door het Geloof alleen. Wie deeze beide Leerſtellingen niet omhelsde, was niet van zijne Kerk; en ſchoon hij, ten allen tijde, 'er op uit was, om bewijsredenen voor deeze Stellingen uit de Heilige Bladeren te ontleenen en aan te voeren, gebeurde het niet zeldzaam, dat hij, deeze ter wederſpreeking van andersdenkenden niet genoegzaam vindende, geenzins twijfelde, tot geweldige middelen zijne toevlugt te neemen.

Deeze zijne handelwijze ſtraalde met volle kragt door in zijn gedrag ten opzigte van zijnen Vriend CARELOSTADIUS, die, zich niet in ſtaat bevindende om onderſcheid te maaken tusſchen de Leer der *Roomſche* Kerke ten aanziene van de Transſubſtantiatie, en die der weezenlijke tegenwoordigheid van CHRISTUS Lichaam in het Sacrament des Avondmaals, even als ZWINGLIUS het begrip omhelsd hadt, dat het Brood en de Wijn alleen de Teekens, en niet de weezenlijke Zelfſtandigheid wa-

ren van CHRISTUS Lichaam en Bloed. LUTHER beweerde egter zijn gevoelen met de uiterſte hardnekkigheid; — het geſchil werd een onderwerp van verſcheide ſterke Twistſchriften; tot dat LUTHER, die ſteun kreeg van den wereldlijken arm, de verbanning bewerkte van CARELOSTADIUS, die zich in 't einde genoodzaakt vondt, door handenwerk zijn dagelijksch brood te winnen.

De onloslaatlijke aankleeving van LUTHER aan dit gevoelen bragt ook een hinderpaal te wege tegen de vereeniging met de *Zwitſerſche* en *Duitſche* Hervormers; en tot zulk een liefdeloos uiterſte liet hij zijne gevoeligheid tegen hun, die de weezenlijke tegenwoordigheid lochenden, voorthollen, dat hij weigerde, de *Zwitſerſche* en *Duitſche* Steden en Staaten, die de gevoelens van ZWINGLIUS en BUCERUS omhelsd hadden, in het Bondgenootſchap ter verdeediginge van de *Proteſtantſche* Kerke toe te laaten; liever verkiezende gevaar te loopen van den geheelen ondergang zijner zaake, dan zich te bedienen van den bijſtand der geenen, die niet met hem zamenſtemden in elk ſtuk, 't geen hij tot eene Geloofsleer geſteld hadt!

Niet minder ſterk kleefde LUTHER de Leer der Regtvaardigmaaking door het Geloof alleen aan, dan zijne Stelling wegens de daadlijke tegenwoordigheid van CHRISTUS Lichaam en Bloed bij de Teekenen des Avondmaals. Ter verdeediging van het evengemelde Leerſtuk, viel hij vinnig aan op ERASMUS, die het ondernomen hadt, de vrijheid van 's menſchen wil te verdeedigen: en wanneer die geleerde Man en *Chriſten* dit weder beantwoordde, rees LUTHER's toorn ten toppunte. Hij ſchreef: „ Die booze Slang, ERASMUS, heeft mij we„ der aangevallen: welk eene welſpreekenheid wil dit „ ijdel roemziek Dier ten toon ſpreiden om LUTHER te „ wederleggen!" — Tot verdeediging van zijn gevoelen wegens de alleen-genoegzaamheid des Geloofs, liet hij zich tot verdere uiterſten vervoeren; en, naa zijne Leerbegrippen verdeedigd te hebben tegen de Kerkvergaderingen, de Pausſen en de Kerkvaders, tastte hij eindelijk het gezag van een' der Apostelen aan, beweerende, dat de Brief van Apostel JACOBUS, waarin deeze de noodzaaklijkheid der Goede Werken tot volmaaking des Geloofs leeraart, en dit ſtuk zo ſchoon en volledig behandelt, in vergelijking met de Brieven van PETRUS en PAULUS, een *Brief van ſtroo* noemt!

Naa

Naa dit opgemerkt te hebben, is het overboodig, eenige breedere opgave te doen van de Kerkgeſchillen, tot welke deeze onbuigzaame verkleefdheid aan zekere Leerſegrippen gelegenheid gegeeven heeft, of van de geſtrengheid, waarmede hij de zodanigen behandelde, die het ongeluk hadden van, aan den eenen kant, te veel te gelooven, of, aan den anderen kant, te weinig, en niet juist konden treeden op het enge pad, door hem afgebaakend.

Zonder aan het gedrag van LUTHER alle die rampen toe te ſchrijven, welke het verſchil in godsdienſtige gevoelens in *Europa* veroorzaakt hebben, geduurende het grootſte gedeelte van de zestiende Eeuwe, en waarin duizenden van onſchuldigen ten dood gebragt werden, veelen onder het verduuren van de geweldigſte folteringen, om geene andere oorzaak dan hunne vaste verkleefdheid aan de Leerſtellingen, welke zij voor waarheid hielden, is het genoeg, te deezer gelegenheid, op te merken de verwonderenswaardige onbeſtaanbaarheid van het menschlijk hart met zichzelven, door LUTHER's voorbeeld zo doorſteekend beweezen.

Toen LUTHER zich tegen de Kerk van *Rome* aankantte, beweerde hij het regt van elks oordeel in zaaken van den Godsdienst, met de ſtandvastigheid en den moed eens Martelaars; dan zo dra hij zijne volgers van de ketenen der Pauslijke overheerſching verlost hadt, ſmeedde hij andere, in eenige opzigten even ondraagelijk; en het was de bezigheid zijner laatſte jaaren, om de heilzaame uitwerkzels, door zijne voorige bedrijven daargeſteld, tegen te werken. — Het groot en ſchitterend voorbeeld van Vrijheid, door hem gegeeven, kon egter zo ſpoedig niet vergeeten worden; en veelen, die het gezag des *Roomſchen* Stoels verworpen hadden, weigerden hun geweeten te onderwerpen aan de heerſchappij van een geweezen Monnik, die zich alleen het regt aanmaatigde om die gewijde Schriften te verklaaren, welke hij beweerd hadt dat voor allen openlagen.

De gemaatigdheid en opregtheid van eenen MELANCHTON verzagtte eenigermaate de hardheid van LUTHER's leer: maar het voorbeeld diens Hervormers werkte zeer ſterk op de gemoederen zijner navolgeren; en de liefdeloosheid, door veele *Lutherſche* Leeraars aan den dag gelegd, in het voorſchrijven van de door hun aangenomene

Leerſtellingen, heeft menigmaalen ten onderwerp gestrekt van regtmaatige en ſtrenge berisping (*).

Gelukkig, in de daad, zou het voor 't Menschdom geweest zijn, hadde die groote Hervormer aan dag gelegd, dat 'er tusſchen volmaakte Vrijheid en uitgestrekte Onderwerping geen middelweg gevonden word; — dat hij, die de eene ſoort van Menschlijk Gezag in het ſtuk van den Godsdienst verſmaadt, niet geſchikt is om zich aan eenig ander gezag ten dien aanzien te onderwerpen; — en dat 'er geen gevaarlijker en teffens geen haatlijker inbreuk op de Regten, die elk hoofd voor hoofd toekomen, kan gemaakt worden, dan wanneer men zich ongevergd bemoeit met eene zaak, die geheel tusſchen God en den Mensch ſtaat.

(*) „ Het gedrag der *Lutherſche* Leeraaren," ſchrijft een zeer bevoegd oordeelaar in dit ſtuk, „ in de overweegingen, „ ten opzigte van den berugten form van Overeenſtemming, „ ontdekte zulk een' heerschzugtigen en liefdeloozen geest, „ als veel beſtaanbaarder zou geweest zijn met den geest der „ *Roomſchen* Hofs, dan met de beginzelen der *Proteſtantſche* „ Kerke!"

BRIEF VAN DEN HEER L....., OVER DE BATAAFSCHE APOTHEEK.

Leijden, den 2 Sept. 1806.

Mijn Heer en Vriend!

*** Gij vraagt zeer ernſtig mijn gevoelen omtrent de *Pharm. Batava*. — Ik heb de eer niet, een van de Heeren Opſtellers bijzonder te kennen. Men mag echter als zeker vaſtſtellen, dat de Souverein daartoe geene andere dan bekwame Mannen zal uitgekozen hebben; en dit was ook zeer noodzakelijk. Ik ken den Hoogleeraar DRIESSEN *per renommé*, en uit hetgeen hij geſchreven heeft; en daaruit blijkt ten klaarſte, dat hij een doorkundig Chemicus is, bezield met een warme lust ter voortplanting van alle takken der Scheikunde, en dus eere doet, in zijn vak, aan de Hoogeſchool te Groningen; en die alleen, zoo als ik heb vernomen, de ſcheikundige bereidingen heeft op zich genomen.

Gij

Gij weet, dat ik, in mijne jeugd, eenige jaren bij een zeer bekwaam Apotheker heb gewoond, doch dat *atelier*, tegen mijn wil, heb moeten verlaten. Ik heb us nog altoos achting voor een kundig Apotheker; en lit is ook de reden, waarom ik onzen Vriend S... og dikwijls een bezoek geve in zijn Laboratorium.

Maar, mijn Vriend! het verwondert mij, dat men niet een of twee kundige Apothekers mede in de Commislie heeft gesteld: deze hadden immers, uit hoofde van dagelijksche ondervinding, veel theoretisch en practicaal licht kunnen verspreiden omtrent vele *operatien*, als waarbij dikwijls verschijnselen ontstaan, welke een ander, in die dagelijksche practijk niet zeer ervaren, ligtelijk over het hoofd kan zien, enz. Het zal ook, mijn Vriend! zoo ik geloove, zeer bezwaarlijk vallen, om oude Apothekers, der vorige practijk en bereidingen gewoon, de nieuwe te doen aannemen, bijaldien zij niet door studie, leeslust, en kennis van talen, hebben kunnen nagaan, welk eene verandering 'er, sedert eenige jaren, is voorgevallen in de Pharmaceutische Scheikunde: en hoe weinige zoodanige vindt men, voornamelijk in kleine Steden! Zij zullen derhalve genoodzaakt zijn, hunne Chemicalia te ontbieden van een Chemist of Laborant, omdat zij zelf geen kans zien om ze te bereiden. — Dit is het nog niet al, mijn Vriend! Velen, zeer velen, in groote Steden, zoo als bij voorbeeld te Amsterdam, wonende, offchoon met de noodige kennis en lust voorzien, zullen ook die toevlugt moeten zoeken. Dit schijnt u misschien paradox. Zij hebben veelal gebrek aan een Locaal ter oprigting van een geschikt Laboratorium voor hunne bewerkingen. — Anderen, reeds lang Apothekers zijnde geweest, bezitten de noodige kennis noch handgrepen, om met een Pneumatischen toestel van WOULFE te kunnen werken. — Vele anderen, en het doet mij leed, moet ik vrijmoedig zeggen, hebben volstrekt geen lust, en, zoo zij voorgeven, geen tijd, om zelf de Chemicalia te kunnen bereiden: hunne practijk als Medici, vermaaknemingen, enz. trekken hun af, en zij moeten alles aan een knecht of *Provisor* overlaten; en deze, begrijpt gij, heeft in eene drukke Apotheek volstrekt geen tijd over van het gedurig *receptereu*.

Verwonder u niet, Vriend! dat men alle Chemicalia kan koopen: men heeft mij onderrigt niet alleen, maar

zelfs Prijscouranten laten zien, waarin genoegzaam zelfs de eenvoudigste bereidingen, te koop wierden aangeboden; *extracten*, *poeders*, *electuaria* enz.; en offchoon men nu wel de deugd der Chemicalia, door *reagentia*, kan ontdekken, kan men dit niet, in alles, omtrent zoogenaamde *galenica*.

Uit de veelvuldige bezoeken bij mijnen Vriend S . . . in zijn Laboratorium zie ik duidelijk, dat 'er veel kunde en handigheid wordt vereischt om thans een bekwaam Chemicus te kunnen zijn, en hoe spoedig eene *operatie* kan mislukken. Kan men nu wel, in dezen tijd, die kunde bij alle Apothekers verwachten? En hoe zal het gaan in kleine Steden, waar de Apothekers naauwelijks het brood kunnen verdienen, en waaromtrent, te lande, vele Chirurgijns wonen, die zich met de practijk bemoeijen en zelf de medicamenten bereiden? Verre de meesten van die Apothekers verstaan, buiten hunne moedertaal, geene andere; koopen hunne Chemicalia, en eenige andere bereidingen, van de Chemisten of Drogisten; — geen wonder: zij hebben van jongs af geene de minste gelegenheid gehad om zich in de Chemie te kunnen oefenen, en moeten dus elders ter markt gaan. Zal men deze lieden boeten? Dit gaat niet aan, mijn Vriend! — *ultra posse nemo obligatur*. Zelf onkundig zijnde, kunnen zij ook hunne knechts niet onderwijzen; en wat zal dan van dezen worden? — Het strekt mij echter tot een bijzonder genoegen, mijn Vriend! te mogen hooren, dat sommige Jongelingen zich met ijver toeleggen om zich meerder in de Chemie te volmaken en de nieuwe Theorie magtig te worden. Wij zullen dan eindelijk geen gebrek hebben aan bekwame Apothekers; en dan zal het zeer noodig zijn, dat men dezen, boven broddelaars, de hand boven het hoofd houde, om den lust niet uit te dooven. Gaarne wenschte ik, dat alle Hoogleeraaren op onze Hoogescholen in dit stuk *zoo ijverig* waren, als ik, tot mijne blijdschap, van meer dan een gehoord heb, dat de Hoogleeraar DRIESSEN is. Dan zouden wij ook eens, in deze konst, het hoofd met fierheid kunnen opsteken, en voor Fransche noch Hoogduitsche Apothekers behoeven onder te doen. *Faxit Deus!*

Het is dus, dit en nog meer ingezien zijnde, zeer noodzakelijk, dat 'er Chemisten zijn, die welbereide Chemicalia aan zoodanige Apothekers verkoopen. Het

is

is ook teffens zeer noodzakelijk, dat, op hoog gezag, hunne Laboratoria dikwijls nagezien worden, en dat zij vooral aan boeten onderhevig zijn. 'Er zijn zekerlijk vele kundige Chemisten, die hun geweten, om winst, niet zullen doen zwijgen; en hier onder tel ik onze kennis A... Men moest ook aan alle deze kundige Chemisten een openlijk certificaat of diploma van bekwaamheid geven; dit zou anderen aansporen. Ik weet hoe jammerlijk het in mijnen tijd met zoodanige Chemisten gesteld was, en hoe schandelijk zij sommige Chemicalia vervalschten; Krijt b. v. voor *Antimon. diaphor. ablutum*; Raap-olie met een weinig *Ol. succini* voor echte *Ol. succini*, enz.

Het zal, geloove ik, vele Apothekers vrij kostbaar vallen, alle de Chemicalia enz. volgens de *Bataafsche Apotheek* in voorraad te moeten hebben; en echter te moeten zien, dat sommige Medici vrij gereed zijn, om, zelfs bij vermogende patienten, huismiddeltjes aan te raden: bij behoeftigen kan en moet dit wel eens gebeuren. Ware het nu niet beter, dat zij een Recept afgaven, om zoo den Apotheker te *soulageren*, en hem wat meerder practijk te bezorgen, en dus ook meerderen lust tot zijn werk te doen krijgen? — Ik geve dit aan hun eigen oordeel over, om, met den geest der onderscheidinge, de billijkheid daarvan te overwegen.

Maar, mijn Vriend! wat nut zullen toch de Fransche gewigten van *Grammen* enz. in onze Apotheken doen? Zij zijn voor velen onverstaanbaar: voor een zeer kundig Chemicus, en die de inrigting in Frankrijk kent, kunnen zij ter opheldering dienen. De *Hygrometra* zullen ook bij dezen en genen wel eens onhandig gebruikt worden. Het heeft mij altoos verwonderd, dat onze kleine Apothekers-gewigten, die genoegzaam alle in Duitschland gemaakt worden, nimmer op hoog gezag geijkt zijn. Dit ware des te noodzakelijker geweest, omdat ik, meer dan eens, ondervonden hebbe, dat zij niet overeenkwamen in de vergelijkende zwaarte; de eene once was wel eens 10 tot 15 greinen zwaarder dan de andere. Hierin diende noodzakelijk voorziening te geschieden; en die kon zeer gemakkelijk plaats grijpen, als men het den Souverein maar onder het oog bragt.

Ik bezocht onlangs mijn' Vriend S... in zijn Laboratorium, en zag dat hij bezig was een rood poeder in een aarden kom met water te koken. Op mijne vraag, welk

ponder dit ware, zeide hij, *roode præcipitaat*. Ik zag in de voorhanden liggende *Pharm. Batava*, en toonde hem aan dat hij gezondigd had. „Ik neem die ook op mij," was het antwoord; „ik bespaar dus mijn een glas. Het rood præcipitaat, offchoon geen inwendig geneesmiddel, maar alleen dienstig in Oogzalven, moet van het aanhangend scherp zuur, door koking in water, bevrijd worden (dit zuur zou in teedere oogen ook nadeelig kunnen zijn); dit nu doe ik, *en wel zo* lang tot dat het water geene teekenen van zuur *geeft*. De Hoogleeraar DRIESSEN heeft immers in eene *Dissertatie* gezegd, dat hij bevonden had, dat de in onze Fabrieken bereide *præcipitaat* zuiver ware; en *daarom* gebruik ik maar deze. De vraag is nu, of de van al het zuur bevrijde præcipitaat denzelfden dienst zal doen in het verdrijven van het Ongedierte, waartoe het zeer veel gebruikt wordt?" — Ik zweeg.

„Zie daar, Vriend! uwe vraag vrijmoedig beantwoord: handel 'er mede naar uw welgevallen.

BLAARTREKKEND MIDDEL UIT HET GROEIEND RIJK.

Indien het dikmaals gevaarlijk zij, dat *de dus genoemde ſchadelijke* planten onder het gemeen *te bekend zijn*, heeft het zomtijds zijne nuttigheid, dat zij, die 'er gebruik van kunnen maaken, dezelve weeten te onderſcheiden en te kennen in haare verſchillende betrekkingen, ten einde, bij voorkomende gelegenheden, met derzelver goede hoedanigheden de ziekten te keer te gaan, die zij kunnen beſtrijden. De Ranonkelſoort, *Ranunculus ſceleratus*, volgens LINNÆUS, is een der ſterkſte blaartrekkende middelen; wel geſtoten en op het vel gebragt zij aldaar, in korter tijd, de zelfde uitwerkſels voort als de ſterkſte Spaanſche vliegen. Uit dien hoofde kan het niet onnut zijn, de Artzen ten platten lande met deeze bloem nader bekend te maaken, die derzelver eigenſchappen niet kennen. Deeze lieden, bij zieken ontboden, ondervinden zomtijds de onaangenaamheid van zich op te grooten afſtand van de Apotheeken te bevinden, om zich, 't geen zij vervolgens wilden te werk ſtellen, aan te ſchaffen; en de ſtaat der zieken, waar de blaartrekkende middelen worden voorgeſchreven, ver-

doogt meestal niet, het gebruik daarvan uit te stellen. Uit deezen hoofde ook geloof ik den behoeftigen ten platten lande dienst te doen met het aanwijzen van een geneesmiddel, 't welk niets kost en bijkans overal groeit. De plant, hier bedoeld, behoort tot Klasse XIII. (*Polyandria ordin. Polyginia* LINN.)

MISLUKTE EN HOOGST ONGELUKKIGE ONDERNEEMING VAN CAPITEIN PHILIP BEAVER, OM EENE BRITSCHE VOLKPLANTING AAN TE LEGGEN OP HET EILAND BULAMA, OP DE WESTKUST VAN AFRICA, IN DEN JAARE 1793.

(Ontleend uit een Werk, 1805 in *Engeland* uitgegeeven, in 4to., ten prijze van 1 L. 11 S. 6 D., onder den Titel: *African Memoranda, relative to an Attempt to eſtablish a British Settlement on the Iſland of Bulama, on the Weſtern Coaſt of Africa, in the Year* 1792. *&c.*)

Wanneer wij, bij ROBERTSON en anderen, die over den aanleg der Volkplantingen in *America* en elders de pen gevoerd hebben, ontzettende verhaalen van ongelukkingen en deerlijke rampſpoeden der ondernemeren leezen, of dier Reizigeren eigene verhaalen nagaan, ſtaan wij verſteld over de ontmoetingen, die hun bejegenden, de rampen, welke hun troffen. Wij zijn terſtond gereed, veel af te ſchrijven op de nieuwigheid der zaake en eene gebrekkige toerusting, niet geëvenredigd aan de grootheid der onderneeminge. Doch wanneer wij een berigt ontvangen van eene mislukking heden ten dage, bij eene zo veel verder gevorderde kennis in de Zeevaard, en daar een zo groot aantal waarſchuwende voorbeelden van meerder voorzorge zich allerwegen opdoen, moeten wij ons zeer verwonderen. Dit is het geval van den *Engelſchen* Capitein BEAVER, uit wiens aangeduid Werk wij eenige bijzonderheden zullen overneemen, met tusſchenvoeging van eene en andere bedenking.

Den Capitein BEAVER kan men geene bekwaamheid, ijver en volſtandigheid ontzeggen; dan zullen wij tevens moeten erkennen, dat zijn plan niet welberaamd, en de uitkomst zo noodlottig was, dat men alle reden hebbe om zich wegens zijne ontkoming hoogst te verwonderen.

ren. Dan het vermelden van de misslagen, welke hij-zelfs bij den aanvang, en de hinderpaalen, welken hij ontmoette in het volvoeren van zijn oogmerk, mogen anderen ter waarschuwing dienen.

De Heer BEAVEN, in den Jaare 1791 Luitenant in de Zeedienst des Konings van *Engeland* zijnde, was buiten daadlijken dienst. Een werkzaam leeven verre de voorheen gevende boven het ledig omzwerven, *vormde* hij verscheide plans om bezig en nuttig zijne dagen door te brengen. Een en ander deezer plans **mislukten**. *In 't* einde stemde hij met eenige Heeren op, eene proeve te neemen om zich neder te zetten en eene Vastigheid aan te leggen op het onbewoonde Eiland *Bulam* of *Bulama*, gelegen aan den mond van de rivier *Grande*.

Naa de bekendmaaking van dit plan, deeden zich veele Inschrijvers, tot ondersteuning van de uitvoering, op. Op den 13den April 1792 (weinig meer dan drie maanden naa het bekendworden des ontwerps) verlieten *tweehonderd en vijf- en zeventig* Volkplantelingen *Engeland*, in drie Schepen, de *Calypso*, *Hankey* en *Beggar's Benison* geheeten.

Met zo veel spoeds en onbedreevenheids werd dit plan beraamd en voortgezet, dat zij, tegen de Wet, voortsloegen met een Reglement voor de aanstaande Volkplanting op te stellen, zonder daarop de *goedkeuring* des Rijksbestuurs te verzoeken. De beweegredenen der Heeren, in deeze zaak betrokken, waren prijslijk; en indien de maatregelen, door hun genomen, niet geheel met de Wetten strookten, kon hun bedrijf niet toegeschreeven worden aan wederspannigheid tegen de Regeering. Zij hadden alleen ten oogmerke, land te koopen van de zodanigen, die eisch hadden op het grondbezit; om te beproeven, of de grond niet kon bebouwd worden door vrije Laboorelingen; om de zo diepvernederde *Africaanen* aan vlijtbetoon en arbeid te gewennen, en deezen tot te verbeteren, door het invoeren van Godsdienst en het uitbreiden van kundigheden.

Ligt valt het te begrijpen, dat een aantal Volkplantelingen, die van allerwegen en uit allerlei hoeken waren opgeschommeld, door middel van uitnoodigingen in de nieuwspapieren, allen geenzins zamenstemden in de gemelde heilzaame en goede oogmerken; dat verre de meesten het gewigt en den aart der onderneeming niet bedagten, maar 'er zich toe inlieten, met inzigt om hunnen staat geen-

enzins voordeeligen toeſtand te verwiſſelen voor een' teren aan de andere zijde van de *Atlantiſche Zee*.

Naauwlijks, egter, waren zij aan boord, of 'er rees isverſtand en hooggaand ongenoegen, en de Heer BEAVER ontdekte, veel duidelijker dan hem lief was, dat ij lieden verzameld en aan boord hadt, wier character n gedrag hem geen gelukkigen uitſlag ſpelden. Korten ijd naa dat zij in zee waren, ſcheidde de *Calypſo* zich an de overige af; en, ſchoon de afſpraak tuſſchen de cheepsbevelhebbers was om te *Teneriffe* te verzamelen, eer ij na *Bulam* ſteevenden, wagtte de *Calypſo*, die het eerst *Teneriffe* aandeedt, de andere Schepen niet af, maar aastte zich om de eerſte op *Bulam* te weezen. Het volk an dien ſcheepsbodem, onberaaden met geweld bezit van dit Eiland genomen hebbende, werd aangevallen door de *Africaanen*: veelen hunner ſneuvelden; veelen geraakten gevangen. Wanneer de Scheepsbevelhebber BEAVER, naa eene belangrijke zeereize, aan het Eiland kwam, vondt hij de medegenomenen geheel moedeloos door dit droevig voorval; en de meerderheid der Volkplantelingen beſloot weldra, in de *Calypſo* het Eiland te verlaaten en van de onderneeming af te zien. De Heer BEAVER haalde egter een gedeelte der gelande manſchap over, om het plan, dat men zich daar zou vestigen, met de daad in 't werk te ſtellen. Het Eiland *Bulama* (gelijk het in *Africa* genoemd wordt) van de nabuurige Koningen gekogt hebbende, nam hij 'er bezit van, op den 19den Julij 1792, met ſlegts *zes-en-tachtig* Volkplantelingen, (behalven vier Matroozen en één Jongen) die een paarig hem voor hun Opperhoofd aannamen.

In het Dagverhaal, op het Eiland geſchreeven, zints het wegvaaren van de *Calypſo*, tot de eindelijke verlaating van 't zelve, op den 29ſten November 1793, geeft de Heer BEAVER een allertreffendst verhaal van de doorgeſtaane moeilijkheden en de groote ſterfte. Van de 275 perſoonen, die met hem uit *Engeland* zeilden om zich op *Bulam* neder te zetten, bleeven hem, naa verloop van elf maanden, alleen over, drie Blanken, twee Zwarten en twee Jongens, die, met drie Matroozen, de geheele ſterkte der Volkplantinge uitmaakten! — Zijne eigene werkzaamheden waren zo veelvuldig en onophoudelijk, dat men 'er zich naauwlijks een denkbeeld van kan vormen. Wanneer hij zag, dat de hem bijgebleevene manſchap dag aan dag de ſlachtoffers werd van de

ongezondheid der lugtstreeke, en de droefgeestigheid, welke hun aangreep, moeten wij ons verbaazen, dat zij hem niet ontzonk; dat hij de veelvuldige aanvallen van koortzen overleefde. Op den dag naa de herstelling uit eene zwaare krankheid, schreef hij in zijn Dagboek het volgende, 't geen ons 's Mans Character, en vuurigheid, waarmede hij zijne onderneeming doorzette, vertoont; hij drukt zich in deezer voege uit:

„ Tusschen zeven en acht uuren in den avond kon ik niet meer verstaanbaar spreeken; ik voelde eene ratteling in mijne keel, welke ik begreep een teeken van mijne kort aanstaande ontbinding te weezen. Ik had van alles bezef, en bleef het behouden een uur naadat de ratteling in de keel was aangevangen. Ik hoorde dit zeggen, dat het met mij gedaan was; en Capitein Cox, die tegen over mij zat, voerde de overigen te gemoet, dat hij 's anderendaags beschikking zou maaken om na *Engeland* te gaan. Dit hebben, nu ik mij beter bevind, MUNDEN en ABERDEEN, de eenige twee anderen, die ik toen bij mij had, mij verhaald: in de daad zij hadden oogmerk om dit te doen, zo ras ik zou overleden zijn; geen van hun beiden wilde de zorg voor de Volkplanting op zich neemen; en ik geloof, dat, indien zij het gewild hadden, niemand, naa mijn overlijden, hun zou zijn bijgebleeven. — Met waarheid *kan ik verklaaren*, dat ik in deeze oogenblikken geen lust had om langer te leeven. Dood! indien gij mij nooit met grooter verschriklijkheden nadert, zal ik nimmer vreezen u te ontmoeten: want de gelukkigste oogenblikken van mijn toenmaalig bestaan waren, dat mijn leeven ras zou eindigen. Mogt mijn volgend leeven zodanig ingerigt zijn, dat ik altoos in staat ben om u dusdanig te ontmoeten! — Omtrent negen uuren begon ik te sluimeren, en ontwaakte niet voor den volgenden morgen, wanneer ik buiten gevaar was; en heden kan ik een weinig opzitten."

In eene andere Aanteekening, op den 18den December 1792 geschreeven, naa eene volgende koortzige ongesteldheid, treffen wij eene beschrijving aan van zijnen deerlijken toestand. — „Ik vaar voort met aan de beterhand te zijn. Het waait fris uit het N. O. PETER en mijn volk is aan 't werk: maar wat is hun werk, in vergelijking met hetgeen wij te doen hebben? — het staat als een drup water tot den Oceaan. PETER is zwaar met een

een weinig bloedvloeijing, en WATSON is verre van sterk. JOSEPH RICHES is begraaven. Ik bevind mij sterk genoeg om eene kleine wandeling te doen. — De N. O. wind bleef den ganschen dag door fris opwaaijen. De Thermometer stondt 's morgens 72° en is niet hooger dan tot 77° geklommen: met één woord, het was de koelste en genoeglijkste dag, dien ik nog op het Eiland heb gesleeten. De wakkerende koelte heeft mij bijkans herstald, daar ik van den morgen tot den avond dezelve genoot, terwijl de vadzige zieken al den dag bleeven in het muffe opgeslaagen huis, dat naauwlijks, naa onze aankomst, eenigzins gereinigd was: zij hadden lust noch moed om de herstellende buitenlugt te gaan inademen. — In den avond, als het werk gedaan is, gaat PETER aan boord van de kotter. Ik blijf met de mijnen in de Sterkte, om die te verdeedigen; het is goed dat wij niet worden aangevallen. Naa het vertrek van de *Honkey* heb ik geen verkeering, niemand om 'er mede te spreeken. Ik oordeel het niet veilig, licht te branden, en kan dus, in den avond, niet leezen; ook zou mijn hoofd het tegenwoordig niet kunnen verdraagen: zo dat ik, naa het voleindigen van den dag-arbeid, omtrent twee uuren in het donker zit, in geene opbeurende overweeging, wat wij den volgenden dag zullen doen: dan ga ik te bedde. Hoe wijdverschillend is deeze leevenswijze van die, waaraan ik voorheen gewoon was!"

„Zints den eersten van deeze maand," voegt hij 'er bij, „hebben wij van de 19 Mannen, 4 Vrouwen en 5 Kinderen, 9 Mannen, 3 Vrouwen en 1 Kind verlooren, 't geen op één na de helft onzer Volkplanting uitmaakt. Het is in de daad bedroevend; maar veelen zijn volstrekt door vrees gestorven. Meer moeds, meer werkzaamheids, twijfel ik niet, zou veelen hunner behouden hebben: maar neerslagtigheid schijnt elk aan te grijpen. Wie ziek wordt, legt zich neder en zegt dat hij gaat sterven: opmerkelijk is het, dat ik niemand heb zien beteren, naa dat hij in deezer voege zich zelf hadt opgegeeven."

Om de Volkplantelingen in hunnen zwaaren arbeid te ondersteunen, en het gebrek, door het groot aantal gestorvenen veroorzaakt, aan te vullen, huurde de Heer BEAVER *Grumetas*, of geboorene *Afrikaansche* Dagwerkers. Zij waren hem van grooten dienst in het afbranden van houtgewas, in den grond, dien hij voorhadt

hadt te beplanten, te bereiden, en het bouwen van het Fort, tot een verblijf en verdeedigingsplaats gerigt. Wanneer egter in 't einde het getal der Volkplantinge tot op zes verminderd was, van welken 'er drie vrouwen waren en één lam was, kon hij, het Hoofd der Volkplantinge, niet langer wederſtand bieden aan hun begeerte om het Eiland te verlaaten. Het Fort was op dien tijd voltooid, en bijkans vijftien Acres Land waren gezuiverd en omheind.

Ten dage zijns vertreks ſchreef hij in zijn *Gedenkboek*: „ Ik moet bekennen, dat ik, de Haven verlaatende, een grooten wederzin gevoel, om eene plaats te ruimen, waar ik zeker zeer veel verbeterd heb; en op het gezigt, dat alle mijne poogingen, al mijn arbeid, al mijne zorg, al mijn angst, om eene Volkplanting te vestigen, geheel mislukt zijn. Maar teffens heb ik den troost van alles gedaan te hebben, wat men met reden van mij kon verwagten, om de beöogde Vastigheid op het Eiland *Bulama* aan te leggen."

Naardemaal de Heer BEAVER de ziel, en men mag wel zeggen de ziel en het lichaam van al het hier verrigtte was, willen wij uit zijn Verhaal opgeeven, wat deeze onvermoeide aanlegger eener Volkplantinge deedt: en wie kan het leezen, zonder met de hoogſte verwondering op te merken, hoe veel een mensch voor zichzelven en anderen kan doen?

„ Schoon ik," ſchrijft hij, „ geenzins pleit voor ROUSSEAU's wijze van opvoeding van zijn *Emile*, kan ik nogthans niet nalaaten vast te ſtellen, dat, hoe meer beöefenende kennis iemand kan opdoen, het des te beter is: de mensch komt daardoor tot kennis van de reden hulpmiddelen, welke hij in zichzelven bezit, en wordt een minder afhanglijk weezen. Ik beſchouw, derhalven, voor zo verre het mijzelven betreft, mijn verblijf op het Eiland *Bulama*, (onafhangelijk van de beweegredenen, die mij derwaards deeden trekken en blijven) wel verre van een verlooren tijd, veeleer als het best beſteede gedeelte mijns leevens. Ik was zo volſtrekt aan mijzelven overgelaaten, dat ik verpligt was, meer op mijzelven en mijne vermogens te vertrouwen, dan ik immer anderzins zou gedaan hebben.

„ Voor een geheel jaar van den duur mijns verblijfs had ik niemand om mede te verkeeren, en leefde zo meer als een Heremiet, alsof 'er geen ander menschlijk weezen

zen op het geheele Eiland beſtondt. 't Is waar, ik had een aantal volks aan den arbeid, en beval hun wat zij doen moesten; doch daarmede eindigde ons geſprek. De *Grumetas* gingen, het dagwerk volbragt zijnde, na hunne huizen, en de Volkplantelingen na hunne verblijven, uitgenomen in den laatſten tijd mijns verblijfs op 't Eiland, wanneer ik, om eenige maate van ontzag op te houden voor Mr. HOOD, den eenig overgebleeven Inſchrijver op het Plan, welk mij voorkwam ſteeds te verminderen, deezen altoos bij mij ten middagmaal verzogt, en dus het uur van één tot twee gezellig ſleet.

„ Daarenboven had ik, ſtaande de zeventien maanden, welke ik op dit Eiland doorbragt, gelegenheid, of liever was in de daad genoodzaakt, meer handwerken en beroepen waar te neemen, ſchoon ik nimmer eenig handwerk had uitgeoefend, dan anderzins ooit mijn geval zou geweest zijn; en wel niet minder dan twaalf: 1. Timmerman, in alle vakken, van het maaken eens bezemſteels, tot het bouwen van een huis. 2. Schrijnwerker: ik vervaardigde ſtoelen, tafels, laaden en ander huisraad. 3. Houtzaager: dit vond ik het moeilijkst van alle. 4. Steenhouwer. 5. Leerlooijer: wanneer ik het Eiland verliet, had ik juist voleind het looijen van een aantal Geitenvellen, om tot zittingen van ſtoelen te dienen. 6. Rietdekker. 7. Kaarſenmaaker: ik maakte ingedoopte en gegootene. 8. Touwſlaager: ik was genoodzaakt niet weinig touw te vervaardigen, eer ik met de kotter het Eiland kon verlaaten. 9. Zeilenmaaker. 10. Hoedenmaaker. 11. Pleisterder. 12. Slachter: meer dan eens was het mijn geval, een Dier, voor de Volkplantelingen gedood, in ſtukken te hakken.

„ Onder de bezigheden, die men hooger betitelt, en door mij waargenomen, mag ik tellen: 1. Ingenieur; indien het bepaalen van eene plek gronds en het trekken van de grondlijnen voor een Fort, met een baſtion aan elken hoek, dien naam verdient. 2. Architect; in zo verre als het ontwerpen van een plan en teekening van een Fort, eer het gebouwd werd, mij tot dien titel geregtigt. 3. Landopzigter en Grondaanlegger. 4. Apotheker; met dit onderſcheid in de uitvoering, dat ik nooit eene rekening ſchreef. In de daad, mijne practijk bepaalde zich tot één kwaal, de Koorts. Elk, die met de koorts bij mij kwam, gaf ik viet greinen Tar-

tarus Emeticus, of vijftien greinen Ipecacuanha: deeze middelen uitgewerkt hebbende, moest mijn Lijder zo veel Kina met Portwijn inneemen, als hij zwelgen kon, in de tusschenpoozingen der koortze: voor Vrouwen en Kinderen verminderde ik de gifte, naar gelange van elks jaaren en sterkte. Men hebbe in acht te neemen, dat ik dit Apothekerschap niet aanvaardde, dan nadat wij onzen Chirurgijn verlooren hadden: niet verder strekte zich het kwaad uit, 't geen ik in dit vak bedreeven heb!

„ Ik zou beide deeze lijsten, ware het noodig, grootlijks kunnen vermeerderen (*). Eenige van die bezigheden, ik beken het, waren zeker niet van de vereerendste; nogthans werd ik, om hiervoor eenige vergoeding te ontvangen, met zeer fraaije en hoogklinkende Titels vereerd. De *Portugeezen* noemden mij altoos *Gouverneur*; de *Byugas* gaven mij den titel van *Capitano*; maar alle de andere Natien heetten mij *Rey*, of *Koning*. Indien ik mij, derhalven, vernederd vond door de laage bezigheid om een Dier de huid af te haalen, kon ik het volgend uur niet alleen mijn aanzien wederkrijgen, maar mij veel hooger gesteld vinden dan ik diep vernederd geweest was, als men mij met den titel van *Rey* aansprak. Doch ook wanneer die titel van Koning eens mijn hoofd van verwaandheid en trots mogt doen duizelen, vond ik den volgenden dag gelegenheid om daarvan terug te komen en te bedaaren, als ik mij genoodzaakt zag om voor de Volkplantelingen te kooken!"

Zo veele uitgestaane rampen, en het geheel mislukken van het plan, schrijft de Heer BEAVER voornaamlijk daaraantoe, dat hij lieden medegenomen hadt van het slegtste character en de bedorvenste zeden, — dat hij de *Africaansche* kust aandeedt in den Regentijd, en verzuimd hadt, den gereedgemaakten toestel tot een huis, of huizen, mede te voeren. Hierbij kwam de vijandlijkheid gepleegd door het Scheepsvolk van de *Calypso*, de verwoesting door de koorts

(*) Hij zou 'er den titel van Leeraar of Geestlijken hebben kunnen bijvoegen: want hij las op Zondag, als zijne gezondheid het toeliet, de Gebeden voor de Volkplantelingen. Hoe gepast is het Motto, door hem voor dit Werk geplaatst: *La condition de ceux qui gouvernent, n'eſt pas autre que celle de ce Caïque, à qui l'on demandait, ſ'il avait des eſclaves, et qui repondit:* Des eſclaves? Je n'en connais que un dans ma contrée, et cet eſclave la c'eſt moi! — RAIJNAL, *Hiſt. Phil. & Pol.*

koorts aangerigt, en de algemeen heerschende moed- en lustloosheid.

Voorts beschrijft de Heer BEAVER het Eiland *Bulama* als zeer geschikt ten aanleg eener Volkplantinge. Het is omtrent zeven mijlen (*leagues*) lang; de breedte is ongelijk, van vijf tot twee mijlen: het land loopt allengskens op, van het strand af tot de hoogte van omtrent vijftig voeten boven het waterpas der zee; het is met houtgewas begroeid, schoon 'er eenige natuurlijke savannahs voorkomen; eenige plekken zijn reeds eenigzins gezuiverd, door de vroegere Bewoonderen, of voormaalige *Byuga*-Heeren; de grond is allerwegen rijk en vrugtbaar, verschaft groote weiden voor Olijphanten, Buffels, Harten en andere wilde Dieren. De zee, die het Eiland omvangt, bedekt voor geweldige stormwinden, heeft overvloed van visch van verschillende soorten. In 't kort, hier is overvloed van alles, wat ten leevensonderhoud voor een Wilden noodig is. De weeligste groeibaarheid vertoont zich allerwegen. Het Eiland schijnt in een der beste vormen van de Natuur gegooten.

Schoon onze mislukte Volkplanter den hoogsten afkeer heeft van den Slaavenhandel, verklaart hij zich tegen alle verhaaste maatregelen ter afschaffing. Zeer gepast en oordeelkundig zijn 's Mans gevoelens omtrent de beginzelen, welke moeten werken bij allen, die het ondernemen, eene Volkplanting op de Westkust van *Africa* aan te leggen; wij kunnen ons niet wederhouden om ze over te neemen.

Voorreerst; men neeme nooit eenig Land van de Inboorelingen door geweld, en legge nimmer eene Vastigheid aan zonder hunne toestemming. Ik zou, in mijn geval, het land, reeds door mij gekogt, weder koopen, liever dan het regt daarop betwist zien.

Ten tweeden; men gebruike niemand als Slaaf in eenige onzer Vastigheden, of aan boord der Schepen aan de Volkplantelingen behoorende. Dan, ten zelfden tijde dat het gebruik der Slaaven ontzegd is aan de *Europische* Volkplantelingen, moet het deezen ook verboden worden, zich op eenigerlei wijze te mengen met hetgeen het gebruik der Slaaven betreft, 't welk de Koningen of Volksopperhoofden daarvan maaken in hunne eigene Steden en op hun eigen grondgebied. Niets moet men doen tegen deezer onafhangelijkheid. Men behoort de afschaf-

ſing van dien hoogst verfoeilijken handel over *te laaten* aan de trapswijze, doch zekere, werking van rede en voorbeeld. Indien wij poogingen aanwendden om de Landsopperhoofden van het verkoopen der Slaaven af te brengen, zou een zo ſchielijke en zo geweldige ſchok, aan een hunner onheuchlijk oude gewoonten toegebragt, waarvan zij in den eerſten opſlag de redelijkheid en regtvaardigheid niet zouden kunnen begrijpen, hun geheel ongezind maaken ten opzigte van die zulks beſtonden, en hun óf verraaderlijke vrienden óf openlijke vijanden doen worden tegen alle onderneemingen der Volkplanteren; terwijl 'er geen één Slaaf minder 's jaarlijks zou verkogt, en door dit middel de Slaavenhandel niet afgeſchaft worden. Dan, laaten wij deeze Volken aan zichzelven over, aan de werking der rede en van het voorbeeld, zonder den minſten ſchok toe te brengen aan een hunner gewoonten of vooroordeelen, zo twijfel ik zeer, of men een Slaaf zal zien in eenige Stad der Volkplantinge, naa verloop van vijftien of twintig jaaren. Maar, indien een kwalijk beſtuurde ijver tot afſchaffing van den Slaavenhandel zich opdoet en werkt, zal zulks dienen om denzelven te doen voortduuren, en de Volkplanting kan noch zal bloeijen.

De ongerijmde handelwijze van veele welmeenende lieden, die denken, dat zij ondeugden, kwaade gewoonten en vooroordeelen, zints onheuchlijken tijd bij een onverlicht Volk ingeworteld, kunnen uitrooijen en met éénen ruk vernietigen, in ſtede van allengskens hun verſtand op te klaaren, heeft reeds veel kwaads gebrouwen. Een aldaar gebooren Opperhoofd, op het oogenblik dat men den voet in zijn Land zet, te zeggen, dat hij van zijne vijf Vrouwen 'er vier moet laaten vertrekken, omdat de Veelwijverij eene groote zonde is, en verboden in GODS wet, die wil dat de Man ſlegts één Vrouw hebbe, zal hem zeker verſteld doen ſtaan, doch hem niet overhaalen om aan die vier een ſcheidbrief te geeven. Wat het woord *zonde* betreft, dit levert hem geen denkbeeld op; het is onmogelijk, het denkbeeld, 't geen men daardoor tragt in te boezemen, bij hem op te wekken: van GODS wetten heeft hij even min begrip: maar hij weet, dat Veelwijverij eene gewoonte is en altoos plaats gehad heeft in zijn land, waar ieder Man zo veele Vrouwen neemt als hij kan onderhouden. Nu 'er op aan te dringen, zonder eenige voor hem begrijplijke reden daar-

daarvoor aan te voeren, legt meer eens dwingelands oogmerk, dan dat eens verlichters, aan den dag. — Indien vervolgens dezelfde perſoon voortvaare met dat Opperhoofd te verklaaren, dat Dronkenſchap eene groote zonde is, en dat hij het drinken van ſterke dranken moet nalaaten; in 't kort, dat hij geene aan hem wil verkoopen, noch gedoogen, dat dronkenmaakende dranken aan hem voortaan verkogt worden; zal het Opperhoofd, aan die bedwelmende dranken gewoon, en ziende dat iedereen dezelve drinkt, denken, dat deeze *Europeaan* vrij onredelijk te werk gaat, en hem niet ten nabuur verkiezen. — Maar in gevalle de *Europeaan* nog een ſtap verder gaat, en den *Africaanſchen* Vorst zegt, dat hij van Godsdienst moet veranderen en een *Christen* worden, of dat hij anderzins, naa zijn ſterven, in de helſche vlammen zonder einde zal geroosterd en gebraaden worden; zal dit Opperhoofd waarſchijnlijk vraagen, wat hij meent met een *Christen* te worden, ten einde die roostering te ontgaan. Wanneer dan die Onderwijzer hem de Leer van ſtuk tot ſtuk ontvouwt, alles even onverſtaanbaar voor den toeſtand des verſtands diens onkundigen, en eindelijk tot de Leer der Drieëenheid komt, en het omhelzen daarvan voor een onvermijdelijk ſtuk te zijner zaligheid verklaart; zal dit Opperhoofd, 't welk in 't eerst hem als een prediker van onredelijke ſtellingen verdagt hieldt, hem nu onbetwistbaar als zodanig aanzien, hem voor een dwaas, een gek of bedrieger houden; en, zich te wagten voor lieden, die zulke leerbegrippen koesteren, zal zijn ernſtig poogen zijn.

Hoe ongerijmd het hier boven beſchreeven gedrag moge voorkomen, heb ik een nog verkeerder zien houden ten opzigte van een Opperhoofd. Veel kwaads is 'er reeds gebooren uit den geestdrijvenden ijver van deezen en geenen. Ik zou 'er voorbeelden van kunnen opgeeven; doch ze zijn zo ongeloofbaar buitenſpoorig, dat ze bezwaarlijk geloof zouden vinden bij bedaard denkenden. Houdt men een gedrag, daarop gelijkende, bij eene bedoelde Volkplanting in deezen oord, dezelve zal nimmer gelukken, en de toeſtand der Inboorelingen zal nooit verbeterd worden.

Ten aanziene van het in vrijheid ſtellen der Slaaven, moet ik de handelwijze der *Spanjaarden* aanprijzen. Zij ſtaan den Slaaven toe, hunne vrijheid bij dagen te bewerken. Zulks geſchiedt, wanneer de Slaaf, door

hebbelijk vlijtbetoon, zo veel eigendoms verkreegen heeft, als de waarde van een zesde gedeelte zijns jaarlijkschen arbeids bedraagt (de Zondag is hier niet bij gerekend); hiermede koopt hij zijne vrijheid voor Maandag; deezen dag ten eigen gebruike hebbende, ſtelt hem het zelfde vlijtbetoon in ſtaat om den Dingsdag 'er bij te koopen; en deeze twee dagen maaken hem te eerder bekwaam om op dezelfde wijze den Woensdag te verkrijgen, en zo voortgaande, vindt hij in 't einde zichzelven vrijgewerkt. — In deeze wijze van ontſlagverkrijging kan ik geen gevaar altoos zien, daar dezelve alleen den vlijtigen ten deel kan vallen; en, hebbelijkheid van vlijtbetoon eenmaal verkreegen hebbende, is 'er geene waarſchijnlijkheid, dat dezelve zal worden afgelegd. Zwarten, die op deeze wijze hunne vrijheid verkreegen hebben, zullen, naastdenklijk, goede Onderdaanen worden. Brengt men hierop in 't midden, dat, de vrijheid eens verkreegen zijnde, 'er geen prikkel is om die hebbelijke werkzaamheid voort te zetten, dan zeg ik daartegen, dat eens dus verworvene vrijheid andere beweegredenen daarſtelt, die bijkans met even veel vermogen werken; en deeze zijn voor hem, in dien nieuwen verbeterden ſtand, achting te verwerven: dit geſchiedt doorgaans door het verkrijgen van rijkdom, 't welk het aanwenden van het zelfde vlijtbetoon vordert. Of dit immer in onze *Engelſche* Volkplantingen beproefd is, weet ik niet. Misſchien zou men deeze handelwijze kunnen verbeteren, door het koopen van een halven dag, of zelfs een enkel werkuur, teffens aan de Slaaven te vergunnen.

REIZE NA DEN BERG VESUVIUS.

Donderdag den 5 January 1804.

Heden den 5 January ben ik van *Napels* vertrokken, 's morgens ten zeven uuren: nu ben ik te *Portici*. De zon is ontheven van de nevels van het Oosten, doch het hoofd van den *Veſuvius* is ſteeds met damp omgeeven. Ik maak akkoord met een *Cicerone* (gids), om mij in den krater des Volkaans te geleiden. Hij levert mij twee

twee muilezels, een voor hemzelven en een voor mij, en wij vertrekken.

Ik vang aan met langs eenen vrij breeden weg te klimmen, tusschen twee wijngaarden, op twee populieren rustende. Een weinig beneden de laaghangende dampen in het middengewest der lucht, ontdek ik den top van eenige boomen; het zijn de olmboompjes der heremitaadje. Armoedige wooningen van wijngaardeniers vertoonen zich rechts en links, te midden der rijke ranken van de *Lachryma Christi*. Voor 't overige, allerwegen een verbrande grond, uitgebloeide wijnstokken, doormengd met pijnboomen in de gedaante van zonneschermen, eenige aloëboomen in de heggen, ontelbaare rollende steenen, geen enkele vogel.

Ik bereik het eerste plat des bergs. Eene opene vlakte ligt voor mij. Ik zie de twee hoofden van den *Vesuvius*: ter slinkerhand de *Somma*, ter rechter den tegenwoordigen mond des Volkaans; die twee hoofden zijn met bleeke wolken omgeeven. Ik treed voort. Aan den eenen kant daalt de *Somma*; aan den anderen kant begin ik de holle wegen te onderscheiden, in den kegel des Volkaans uitgehold, die ik welhaast zal moeten beklimmen. De Lava van den jaare 1766 en 1769 bedekt de vlakte, die ik betreed. Het is eene akelige rookende vlakte, alwaar de uitgeworpene lava's, even als de vonken uit eene smeederij, op een zwarten grond haar witagtig schuim vertoonen, volmaakt gelijk aan uitgedroogd mosch.

Den weg ter slinkerhand volgende, en den kegel des Volkaans aan de rechterhand laatende liggen, bereik ik den voet van eenen muur, uit de lava zamengesteld, die *Herculanum* heeft overdekt. Deeze soort van muur is met wijngaarden beplant op den rand der vlakte, en de overzijde vertoont eene diepe vallei, met kreupelbosch bezet. De koude wordt zeer scherp.

Ik beklouter dien heuvel, om mij na de heremitaadje te begeeven, welke men aan de andere zijde verneemt. De lucht verlaagt zich, de wolken daalen neder en vliegen langs den grond als een graauwe rook, of als asch, door den wind gedreeven. Ik begin de olmboompjes der heremitaadje te hooren ruischen.

De heremiet komt uit om mij te ontvangen. Hij heeft mijnen muilezel bij den toom gevat, en ik stijg af. Dee-

ze heremiet is een groot mansperſoon, van een goed voorkomen en een open gelaat. Hij heeft mij in zijne cel doen gaan; hij zelf heeft de tafel gedekt, en mij een brood, appelen en eijeren voorgezet. Hij is bij mij gaan zitten, met de beide ellenboogen op de tafel, en gaat bedaardelijk aan het praaten, terwijl ik ontbijt. De wolken hebben zich aanjalle zijden rondom ons geſlooten; door het venſter der heremitaadje kan men geen voorwerp onderkennen. In deezen dampkolk hoort men niets anders dan het gieren des winds, en het afgelegen breeken der zee op de kusten van *Herculanum*. Is 't niet iet der opmerkinge waardig, dit vreedzaam tooneel der Christelijke herbergzaamheid, gevestigd in een klein celletje aan den voet eens brandenden bergs, en in 't midden van een onweder?

De kluizenaar heeft mij het boek ter hand geſteld, waarin de vreemdelingen, die den *Veſuvius* bezoeken, de gewoonte hebben 't een of ander te ſchrijven. Niet eene gedagte heb ik in dat boek gevonden, waardig om onthouden te worden; de *Franſchen* alleen, ingevolge van den goeden ſmaak, aan onze Natie eigen, hebben zich vergenoegd met het aanteekenen van den dag hunner reize, of met het prijzen van den kluizenaar, die hen heeft ontvangen. Wat 'er van zij, deeze Volkaan heeft den reizigers niets aanteekenenswaardigs doen invallen; dit bevestigt mij in een denkbeeld, welk ik al lang gehad heb: te weeten, dat zeer groote onderwerpen, even gelijk zeer groote voorwerpen, minder berekend zijn dan men denkt, om groote denkbeelden te doen ontſtaan; hunne grootheid, om zoo te ſpreeken, in 't oogvallende, dient alwat 'er nevens gevoegd wordt alleenlijk om ze te verlaagen. Het *naſcitur ridiculus mus* geldt omtrent alle bergen.

Ten half drie uure verlaat ik de heremitaadje; ik beklim het heuveltje der lava's, welk ik reeds agter den rug had: aan mijne ſlinkerhand ligt de vallei, die mij van de *Somma* ſcheidt, aan mijne rechterhand de vlakte van den kegel. Ik treed voort, tot dat ik den kruin van het heuveltje bereik. Geen ander leevend ſchepzel heb ik op deeze ſchrikwekkende plaats gevonden, dan een jong, mager, geel, halfnaakt meisje, zwoegende onder een hoop houts, op den berg gehakt.

Om de wolken kan ik niets meer zien; de wind, van beneden na boven blaazende, verdrijft dezelve van de

le zwarte vlakte, die voor mij ligt, en doet ze over den kruin des lava-dijks trekken, dien ik berijd; niets anders hoor ik dan den ſtap mijns muilezels.

Ik verlaat den heuvel, ik wend mij rechtsaf, en daal van nieuws in de lava-vlakte neder, die aan den kegel des Volkaans eindigt, en door welke ik laager getrokken was, toen ik de hemeritaadje beklom. Zelfs in de tegenwoordigheid deezer verkalkte brokken, kan de verbeelding zich naauwelijks die velden van vuur en van geſmoltene metaalen voorſtellen, in het oogenblik der uitbarſtingen van den *Veſuvius*. Waarſchijnelijk hadt DANTE dezelve gezien, wanneer hij in zijne *Hel* die brandende zanden ſchilderde, alwaar eeuwigduurende vlammen langzaam en ſtil nederdaalen. ——

Intuſſchen openen zich de wolken op eenige punten. Oogenblikkelijk, en bij tuſſchenpoozen, zie ik *Portici*, *Caprea*, *Iſchia*, *Pauſilyppe*, de zee met witte Viſſchers-zeilen bedekt, en de kust van de Golf van *Napels*, met oranjeboomen omzoomd: dit mogt heeten, het Paradijs uit de Hel te aanſchouwen.

Nu bevind ik mij aan den voet des kegels; wij verlaaten onze muilezels; mijn gids geeft mij een langen ſtok, en wij beginnen de ſchroomlijke aschbelt te beklimmen. De wolken pakken zich opeen, de nevel verdikt, en de duisternis verdubbelt zich.

Zie daar mij dan op den top van den *Veſuvius*, zittende te ſchrijven bij den mond des Volkaans, en gereed om in de diepte des Kraters af te daalen. Van tijd tot tijd vertoont zich de zon midden door den ſluier der dampen, die den geheelen berg omvat. Dit toeval, 't welk een der ſchoonſte landgezigten der aarde voor mij bedekt, dient ter verdubbelinge van de akeligheid dier plaatze. De *Veſuvius*, door de wolken geſcheiden van de bekoorlijke oorden, die aan zijnen voet liggen, heeft het voorkomen van aldus te zijn geplaatst in het diepſte van woestenijen, en de ſchrik, dien hij aanjaagt, wordt niet verminderd door het ſchouwſpel van eene bloeijende ſtad aan zijnen voet.

Ik doe mijnen gids den voorſlag om in den Krater af te daalen. Hij maakt eenige zwaarigheid; doch het is met oogmerk om een weinig meer gelds te bedingen. Wij worden 't eens omtrent eene ſomme, die hij op ſtaanden voet wil hebben. Ik geef hem dezelve. Hij ontkleedt zich; wij wandelen eenigen tijd op den rand des

afgronds, om eene plaats te vinden, minder rechtſtaand en gemaklijker om neder te daalen. De gids ſtaat ſtil, en vermaant mij om mij gereed te houden. Wij ſtorten nedenwaarts.

Zie daar ons in de diepte des afgronds (*). Ik wa hoop, dien bajert te kunnen ſchilderen.

Men verbeelde zich een hollen bak van eene mijl omtreks en driehonderd voeten in de hoogte, zich verwijdende in de gedaante van een tregter. Zijne randen of binnenzijden zijn gegroefd door de vuurige vloeiſtoffe, welke deeze kom of bak heeft bevat, en die hij na buiten heeft uitgeſtort. De verhevene of uitſtreekende gedeelten deezer groeven gelijken naar die zuilen of posten van gebakken ſteen, op welke de *Romeinen* hunne vervaarlijke klompen van metzelwerk deeden rusten. Zwaare rotzen hangen hier en daar in 't rond, en brokken van dezelve, met een deeg van asch gemengd, bedekken den bodem des afgronds.

Die bodem van de kom is op verſchillende wijzen uitgehold. Nagenoeg in 't midden zijn drie groote putten of kleine onlangs geopende monden uitgegraven; dezelve braakten vlammen, gedurende het verblijf der *Franſchen* te *Napels*, in den jaare 1798.

Rookwolken verheffen zich uit verſcheiden plaatzen van den afgrond, voornaamelijk aan de zijde van *Torre del Greco*. Aan de tegenoverzijde, aan den kant van *Caſerta*, beſpeurde ik eene vlam. Wanneer gij de hand in de asch ſteekt, vindt gij dezelve brandend heet eenige duimen beneden de oppervlakte.

Over 't geheel genomen is de kleur des afgronds die van een doove kool. Maar de Voorzienigheid, wanneer het haar behaagt, gelijk ik dikmaals heb opgemerkt, kan zelfs over de akeligſte voorwerpen bevalligheid verſpreiden. Op zommige plaatzen is de lava heerlijk blaauw, geel en oranje gekleurd. Blokken graniet, door de werking van het vuur gewrongen en gedraaid, zijn aan de einden omgekromd, even als de bladen van palmboomen en beerenklauw. De volkaanſche ſtoffe, op de lan-

(*) Vermoeijende wel, doch niet zeer gevaarlijk, is het afdaalen in den Krater van den *Veſuvius*, ten zij men het ongeluk hadt, van aldaar door eene uitbarſting te worden overvallen.

harde rots, om welke zij is neêrgedropen, verkoeld zijnde, maakt hier en daar roozen, kranzen en linten; ook neemt zij de gedaanten van planten en dieren aan, en bootst de afbeeldingen naa, die men in de Agaaten aantreft. In eene blaauwagtige klip heb ik eene zwaan van witte lava ontdekt, zoo volmaakt geboetzeerd, dat gij zoudt gezworen hebben, dien fraaien vogel ten zien slaapen op een stil water, met den kop onder den vleugel gedoken, en den langen hals langs den rug uitgestrekt, even gelijk een rol zijden stoffe.

Ad vada Meandri concinit albus olor.

Van nieuws vind ik hier die volstrekte stilte, welke ik, voormaals, in het Zuiden, in de bosschen van *Amerika* had opgemerkt, wanneer ik, mijnen adem binnenhoudende, niets dan het slaan mijner slagaderen in de slaapen van mijn hoofd en het kloppen van mijn hart hoorde. Slegts nu en dan is 't, dat de rukwinden, van den top des kegels in de diepte des Kraters nedervallende, in mijne kleederen ruischen of tegen mijnen stok sisfen; ook hoor ik eenige steenen rollen, welke mijn gids, in de asch klouterende, onder zijne voeten losmaakt. Een verwarde echo, naar den klank van metaal of glas gelijkende, verlengt het gedruis dier vals; straks daarnaa is alles stil. Vergelijk die doodsche stilte bij de schrikwekkende donderslagen, welke deeze zelfde oorden doen schudden, wanneer de Volkaan vuur uit zijne ingewanden braakt, en het aardrijk met duisternis bedekt!

Zeer wijsgeerige aanmerkingen zoude men hier kunnen maaken, en, indien men wil, met de menschelijke zaaken zijn medelijden betoonen. Wat zijn inderdaad de zoo zeer berugte omwentelingen der Landen, in vergelijking van die toevallen der Natuure, die het gelaat der aarde en der zeeën veranderen? Gelukkig ware het ten minste, indien de menschen niet om over en weder elkander te plaagen de weinige oogenblikken deeden dienen, welke zij te zamen hebben door te brengen! Maar de *Vesuvius* heeft niet eene eenige reis zijne afgronden geopend om de steden te verwoesten, dat zijne woede de menschen niet verrast heeft te midden van bloed en traanen. Welke zijn de eerste teekens van beschaafdheid, de eerste kenmerken van der menschen doen, welke men, in onze dagen, onder de uitgedoof-

de

de asch des Volkaans heeft gevonden? Werktuigen ter strafoeffeninge — aan ketens geboeide geraamten!

De tijden veranderen, en de menschelijke bestemmingen zijn even onbestendig. „ Het leeven," zegt 't Griekſche lied, „ vliegt als een wagenrad." — PLINIUS verloor het leeven, omdat hij van verre den Volkaan in den Krater wilde beſchouwen, in welken ik veilig nederzit. Ik zie den afgrond rondom mij rooken. *Ik bepeins*, hoe ik, op eene diepte van weinige roeden, eene vuurkolk onder mijne voeten heb; ik bepeins, hoe de Volkaan zich eensklaps zoude kunnen openen, en mij met de brokken vermorzeld marmer in de lucht werpen.

Welke Voorzienigheid heeft mij herwaarts gevoerd? Door welk een toeval hebben de ſtormen van den *Amerikaanſchen* Oceaan mij na de *Velden van Lavinia* gevoerd: *Lavinaque venit littora.* Ik kan mij niet wederhouden van te gedenken aan de beroeringen deezes leevens, *in 't welk*, volgens den H. AUGUSTINUS, *alles vol ellende en ledig is van de hoop op geluk.* „ Rem plenam miſeriæ, ſpem beatitudinis inanem." *Op zeerotzen geboren*, was het eerſte geluid, 't welk, bij mijne ter waereldkomst, mijn oor trof, dat der zee: en tegen hoe veele oevers heb ik sedert die zelfde golven zich zien breeken, die ik hier wedervind? Wie *zou*, *eenige* jaaren geleeden, gezegd hebben, dat ik *bij het graf van* SCIPIO en VIRGILIUS de zelfde golven zoude hooren zuchten, die op de kusten van *Engeland* of de zandoevers van *Canada* voor mijne voeten ſpoelden? Mijn naam ſtaat geſchreeven in de hut van den Wilde van *Florida*; nu ſtaat hij ook in het boek des Kluizenaars van den *Veſuvius*. Wanneer zal ik bij de poort mijner Vaderen den ſtaf en den mantel eens Reizigers afleggen?

O patria! o divum domus Ilium!

Hoe benijd ik het lot van hun, die nooit hun Vaderland verlaaten, en aan niemant lotgevallen hebben te vertellen!

DE CHATEAUBRIAND.

(*) Te *Pompeia*.

UITTREKZEL UIT EENEN BRIEF UIT RESINA, DIGT BIJ NAPELS, OVER DE JONGSTE UITBARSTING VAN DEN VESUVIUS.

Op den 31 Mei deezes jaars, 's avonds omtrent tien uure, zoo als ik gereed ſtond om mij ter ruste te begeeven, hoorde ik een gedruis, gelijk aan dat van eene hevige windvlaag, die mij te meer bevreemdde, omdat ik een oogenblik te vooren gezien had, dat het helder weêr was. Nogtans nam ik de moeite niet, na de oorzaak dier veranderinge te verneemen. Doch zeker perſoon, welken ik na *Napels* had gezonden, een vierendeel uurs daarnaa zijnde terug gekomen, ſtond ik op om dien te gaan ſpreeken. Bij den huistrap gekomen zijnde, vernam ik door de boomen van een boschje eene zeer heldere vlam, uit den *Veſuvius* opſtijgende, ter hoogte, naar giſſing, van honderd roeden. Deeze vlam klom en daalde bij beurten, en geleek naar die fraaie vuurpijlen, welke men uit de ſchoonſte vuurwerken ziet opſchieten. 't Was een mengzel van ſteenen en ontvlambaare ſtoffen, uit den Krater der Volkaans opgeworpen, en die, bij hun nedervallen, vloeibaar ſcheenen te zijn. Twee gevaaren waren 'er in dit oogenblik te vreezen: het een voor eene aardbeeving, die gemeenlijk voorafgaat, het ander dat der uitbarſtinge zelve, aan den kant, aan welken de Lava haaren loop nam. Ik bragt den nacht door met het waarneemen van deezen vuurpijl, die telkens grooter wierdt, en zulk een helder licht verſpreidde, dat men eene mijl in het rond gemakkelijk eenen brief konde leezen. Ik zogt te giſſen, in welk ander gedeelte des bergs eene nieuwe uitbarſting konde ontſtaan, wanneer 's morgens ten vier uure de Volkaan brandende ſtoffen begon te ſpuwen uit drie nieuwe monden, zonder dat de uitbarſting van eene aardbeeving was voorafgegaan. Vrij nabij elkander waren deeze monden, en lagen ongeveer honderd roeden van den top des bergs. De Lava, die daaruit voortkwam, ſtroomde na de zijde van *Torre del Greco* en *Annunziata*, digt bij *Portici*, op den weg van *Napels* na *Pompeja*. Tegen den avond ging ik na den voet van den *Veſuvius*, met oogmerk om eenen Lavaſtroom te onderzoeken, die reeds den berg hadt verlaaten. Het was de kleinſte, en hadt evenwel eene breedte van niet minder dan vijftig, en eene diepte van acht palmen of ſpannen. 't Was een waare vuurbeek.

Op den 2 Junij, 's ogtends tuſſchen zes en zeven uure, begon de rook met meer hevigheids dan 's daags te vooren zich te vertoonen. Dezelve was insgelijks dik. Den geheelen dag hoorde men een gedruis, gelijk aan dat van twee ſtrijdende legers, wier grof geſchut en klein geweer zeer wel bediend worden. Tegen den avond naderde ik den groo-

ten

ten Lavastroom; hij liep langzaam voort; zijne breedte bijkans tweehonderd, de hoogte vijftien voeten. Deze heele klomp geleek naar eenen muur van gesmolten glas; en tijd tot tijd schoot dezelve blikkemstraalen, gevolgd van een slag, zoo sterk als die van een stuk geschut van het zwaarst kaliber. Alwat de Lava op haaren weg ontmoette, wijngaarden, boomen, huizen, wierdt in een oogenblik omgeworpen of vernield. Ik kwam 'er bij in het oogenblik als de *Lava* de fondamenten van eenen muur ondermijnde, aan wiens voet zich de bedding eenes strooms bevondt, dertig of veertig voeten diep. Ik zag den muur vallen, en de Lava, even als een waterval van vuur, bijkans rechtstandig in de bedding der strooms nederstorten. Grootheerlijk en schrikwekkend tevens is het schouwspel van zulk eene brandende zee, welke drie mijlen van den vrugtbaarsten grond bedekt, en slegts éénen klomp uitmaakt, van den mond af, uit welken zij voortkomt, tot aan het punt, alwaar zij blijft stilstaan.

Op den 3 Junij vloeide de Lava langzaam, en uit slegts éene opening. De stoffe, welke 's daags te vooren uit de andere was voortgekomen, was aan den voet van den *Vesuvius* blijven stilstaan. 's Avonds was de geheele klomp in rust, en waren de randen reeds bekoeld, hoewel het midden nog brandend heet was. Men hoorde eenige slagen, doch zeldzamer dan den voorgaanden dag. De berg hieldt aan met rooken.

Op den 4 en 5 Junij was het dof geraas, 't welk zich binnen in den berg deedt hooren, veel sterker en aanhoudender, dan op de voorgaande dagen. Dit loeien *wierdt insgelijks* te *Napels* en *Portici* gehoord, hoewel die beide steden twee mijlen van daar liggen. Thans rees 'er een dikke rook uit alle de punten des Kraters. Welhaast steegen 'er wolken van asch omhoog, en daalden in de nabuurschap neder; de Lava volgde; dezelve kwam voort uit den zelfden mond, uit welken de voornaamste stroom gevloeid was; ook nam zij dezelfde loopstreek. Op den 6 en 7 wierp de Volkaan veel asch uit; *Portici*, *Resina*, *Torre del Greco* waren 'er mede bedekt; doch het inwendig geraas verminderde. Zeer sterk wierdt het van nieuws den 8 en 9; *Portici* en *Resina* ontvingen een zwarten en dikken regen, van eene soort van slijk, met zwavelagtige deelen gemengd. Op de volgende dagen wierdt het inwendig gedruis niet meer gehoord, dan bij lange tusschenpoozen; rook kwam 'er gedurig uit den berg voort, doch minder dik; ook rees 'er eenige asch omhoog, en viel weder in den Krater neder.

Op den 11 Julij, in de onderstelling dat de uitbarsting had opgehouden, hoewel de berg gestadig rookte, begaf ik mij met eenige andere personen op weg na den *Vesuvius*. 's Avonds ten tien uure bevonden wij ons in de heremitaadje; wij bleven 'er tot middernacht. Toen gingen wij van nieuws op weg. Veel meer moesten wij kruipen dan gaan. Nogtans bereikten wij

wij ten half één uure den top; dezelve was zeer moeijelijk te beklimmen; de uitbarsting hadt het oude voetpad verdelgd; men moest een nieuwen weg aan de tegenoverzijde baanen, die genoegzaam rechtstandig was. Dit pad bestondt uit asch, met steenen gemengd, en men zonk 'er in tot aan de knieën. Wij vonden den berg geheel veranderd. De plekken, die eertijds vol lava en rotzen waren, en die men niet dan bezwaarlijk, en met gevaar van zich te kwetzen, konde bereiken, zijn in eene zeer effene vlakte veranderd, alwaar men een leger den wapenhandel zou kunnen doen verrigten. Eenige heuvelen, op eenigen afstand van elkander gelegen, zouden, zoo wel als de vlakte, kunnen beplant worden, indien de Volkaan ware uitgedoofd; doch dit is, ongetwijfeld, op verre na het geval niet.

De aloude Krater is verdweenen; hij is met asch en lava aangevuld; in het oostelijke gedeelte des bergs is een nieuwe Krater ontstaan; deeze is ongeveer honderd roeden diep, en aan de opening even zoo wijd. Ter halver wege van deeze diepte klommen wij af, zonder verder te durven gaan. Reeds zeer digt bij de vlammen bevonden wij ons, en gevoelden eene zeer geweldige hitte. Op die plaats vertoefden wij een half uur, bewonderende het schouwspel, welk de gesmoltene Lava oplevert, die in de diepte des Kraters kookt, en naar de gesmoltene stoffe in den oven eener glasblaazerij gelijkt. De steenen, welke wij daarin wierpen, smolten insgelijks. De berg is veel laager geworden, en op twee plaatzen gapleeten tegenover *Torre del Greco*, en de andere in 't gezigt van *Resina*. Zeer beducht is men voor eene nieuwe uitbarsting, deels uit hoofde der groote hoeveelheid van gesmoltene stoffe, in den Krater voorhanden, deels van wegen het groot getal spleeten, die men in den berg ontdekt. Deeze spleeten zijn in den Krater niet; 'er is 'er, die eene mijl van daar zijn gelegen; de voornaamste loopt naauwelijks tot aan den top.

IETS OVER GEOORLOFDE EN ONGEOORLOFDE VERMAAKEN.

(Volgens het *Engelsch* van RICHARD WARNER.)

Eene algemeene en niet onderscheidende wraaking en veroordeeling van Vermaaken en Uitspanningen, in allerlei gedaante en maate, zou onbestaanbaar weezen met de Rede, en even zeer met den Godsdienst strijden. Onschuldige Vermaaken en schadelooze Uitspanningen worden door beiden gewettigd. Rede en Openbaaring beschouwen dezelve als zondig, wanneer derzelver natuur en strekking van dien aart zijn, dat

zo

ze onvoeglijke gewaarwordingen in de ziel verwekken? wanneer derzelver herhaaling zo veelvuldig is, dat zij zo pen tegen de redelijker en noodzaaklijker najaagingen, tegen noodige of nutte bezigheden des leevens, en de weezen pligten van den Godsdienst.

De Mensch vindt zich onvermijdbaar blootgeſteld aan ongemaks en ramps, aan veel kwaads, zo natuurlijk als mo lijk. Zijn Schepper wil, dat hij, te midden van deeze, door tusſchenbeiden komende uitſpanning opgebeurd worde. De goede en gunſtrijke GOD, die hem gemaakt en in deezen Proefſtaat geplaatst heeft, ſchept genoegen in hem wel te vreden en gelukkig te zien; — te zien, dat hij de middelen toegelaten, voor hem verordend, met een dankbaar en vrolijk hart gebruike. Doch dan hebbe men te bedenken, dat alle deeze bronnen van vertroosting en vermaak, hem door de Godheid geopend, verondersteld moeten worden eenigermaate te deelen in den aart en de natuur van derzelver Oorſprong; dat ze zuiver, kiesch, onſchuldig en deugdzaam zijn; en, bij gevolge, dat geene Genietingen GODS goedkeuring wegdraagen, dan die den ſtempel deezer beminnelijke characters draagen.

Uit deeze beginzelen vloeit, bij de wettigſte gevolgtrekking, voort, dat alle die Vermaaken en Uitſpanningen, welke, ſchoon niet daadlijk kwaad in zichzelven, nogthans, of rechtſtreeks of zijdelings, tot Ondeugd aanprikkelen; welke allengskens de ziel wendig maaken van nuttige, loflijke en ernſtige najaagingen; die bij trappen, hoe klein ook, de aandrift daartoe verminderen en de veerkragt verſlappen; welke een wanſmaak verwekken van deugdsbetragting en werken van Godsdienſtigen aart; welke te wege brengen, dat men geen genoegen vindt in de bedaarde genengten des huislijken leevens, en een afkeer krijgt van de noodzaaklijke pligten van ſtille overdenking en zelfonderzoek; — dat, zeg ik, alle die Vermaaken en Uitſpanningen noch zuiver, noch kiesch, noch onſchuldig, noch met de deugd beſtaanbaar zijn; dat zij ongeoorloofd, ſchadelijk en gevaarvol voor de ziel moeten gekeurd worden; en dat men met dezelve in geene naauwe verwantſchap kan treeden, zonder *Liefhebbers der Wereld* en *Vijanden* GODS te worden.

Zal, naa deeze bedenking wel overwogen te hebben, de gezagvoerende ſtem der waarheid ons niet dringend doen bekennen, dat, indien wij mogen oordeelen over de natuur en ſtrekking der hedendaagſche Vermaakneemingen en Uitſpanningen, uit den tint, welken zij geeven aan het Volkscharacter in 't algemeen, dezelve, voor verre het grootſte gedeelte, onder het vonnis der afkeuringe en veroordeelinge vallen? naardemaal aan derzelver heilloozen invloed grootendeels moet toegeſchreeven worden die onbehaagelijke beuzelagtigheid en verwijfdheid van zeden, dat volſlaagen gebrek van bedagtzaamheid en ſtandvastigheid, die algemeene ontbinding van zaa-

gen-

maaltijke en regtmaatige beginzelen, — gebreken, door allen opgemerkt, door alle bedagtzaamen veroordeeld, en van welker beſmetting zo weinigen zich vrij houden.

Van hier is het, dat het eigen huis weinig beter geacht wordt dan eene naare gevangenis; ten zij het vervuld moge weezen met gasten, even bedagtloos en aan uitbundigheid overgegeeven. — Van hier is het, dat de ſtreelende genoegten van huisljken ommegang, de zagte uitvloeizels van huwelijksgeluk, beſpot en uitgelachen worden. — Van hier is het, dat de najagers van vermaak ſteeds zamenvloeijen in openbaare zamenſchoolingen, om een nieuwen prikkel tot vermaak te ontvangen, zonder welken zij elendig zouden weezen, en onder wiens werking zelve zij nog vaak lustloos en onvoldaan blijven, en de ſmerten der teleurſtelling ondervinden in den ſchoot des verwagten genots. — Van hier is het, dat, in de eene Sexe, de losbandigſte beginzels en ſnoodſte bedrijven ontſprooten, opgegroeid, met den ſtempel der Mode gewettigd, en in algemeenen omloop gekomen zijn; terwijl, bij de andere Sexe, de tedere kieschheid, het omzigtig wantrouwen, de vrouwlijke zagtaartigheid en aanloklijke aandoenlijkheid, die ten zelfden tijde zich tot het hart en het verſtand vervoegt, in maar te veelvuldige gevallen verwisſeld zijn voor ſtoutmoedigheid, zelfsvertrouwen, en het aanmaatigen van iets manlijks in het voorkomen. De door de Mode beleezene en bedroogene Jongedogter, alle de bevalligheden, oorſpronglijk aan haare Kunne eigen, vaaren laatende, volgt, in losheid van zwier, in ſchikking der kleeding, de bejammerenswaardige Dogters der openbaare verleiding, die den Leidsman haarer jeugd verlaaten en het verbond met haaren God verbroken hebben!

Mógt 'er in dit kleine Tafereel min waarheids weezen!

EEN GROOT SPAANSCH GASTMAAL BESCHREEVEN.

(Overgenomen uit een *Nouveau Voyage en Espagne.*)

In *Spanje* hebben geene Gezelſchappen, waartoe men ſtaatlijk genoodigd wordt, plaats, dan op zekere tijden van het jaar; als den Geboortedag van den Heer des Huizes, en den Trouwdag van een Oudſten Zoon (*Mayorasgo.*) Deeze dagen worden niet, als in *Frankrijk*, door een *Middagmaal* gevierd, maar door een *Naamiddag-onthaal*, een *Refresco.*

Alle de Bloedverwanten en verder genoodigde Gasten gaan met den avond na het huis des Gastheers. In eene Zaal, rijklijk opgeſierd en wel verlicht, neemen de Vrouwen haare plaats aan de eene zijde, de Mannen aan de andere. Daar is geene

dooreenmenging van de beide Sexen, noch een algemeen onderhoud; elk fluistert met die naast hem zit. — Naa eenen korten tijd op die wijze doorgebragt te hebben, komen de Bedienden van meerderen en minderen rang, in volle livereï gedost, ter kamer in, en reiken aan elk der gasten een zilveren schotel toe. Elk des voorzien zijnde, keeren dezelfde dienstbaare geesten weder met groote zilveren schenkborden, beladen met glazen vol water, *espongados* (*) en chocolade. Deeze eerste voordiening vindt weinig ingangs; de gasten wagten de tweede af. — Dezelfde schenkborden verschijnen weder, doch opgevuld met ijs, sherbet en ijswateren van allerlei soort, als limonade, orangeade enz. enz., zuikergebak, beschuit en koekjes. Deeze omdeeling duurt veel langer dan de eerste, dewijl elk schenkbord bij elk der gasten eenigen tijd stilhoudt: want niemand staat van zijne plaats op, ten einde 'er geene verwarring ontstaa; en daar, bij zo groot eene menigte lekkernijen, elk tijd noodig heeft om naar zijn smaak te kiezen, duurt dit tweede tooneel lang. — Een derde opent zich; doch is niet anders dan eene herhaaling van het tweede, en geschikt voor de zodanigen, die aan één toediening niet genoeg hebben. — Bij den vierden ommegang der Knegts ziet men niets anders dan bakken vol papieren zakken van allerlei grootte; elk der gasten neemt 'er van, naar zijne verkiezing. — Eindelijk opent zich het vijfde bedrijf; men ziet dezelfde schenkborden en schotels hoog opgehoopt met koekjes, beschuiten, ingelegd goed, en alle bedenkelijk zuikergebak. Elk der gasten vult zijne papieren zakken, welker getal doorgaans geëvenredigd is aan dat zijner kennissen, die allen moeten deelen in het *Refresco*. Wanneer allen deeze lekkernijen gepakt hebben, wordt 'er nogmaals voorgediend; doch dit is alleen welstaanshalven: want het binnengebragte gaat onaangeraakt ter zaale uit; het is geschikt voor de Bedienden, die, in hun vertrek, de rol, in de zaal gespeeld, herhalen: zij eeten ook hun ijs; zij vullen ook hunne papieren zakken.

Terwijl de Bedienden zich dus heerlijk vergasten, vermengt zich het gezelschap in de zaal door elkander, en neemt ruime vergoeding voor het stilzwijgend bedwang, waaraan zij zich geduurende het voordienen van het *Refresco* onderworpen vonden. Een uur in deeze woeling gesleeten zijnde, zijn de koetzen daar, en elk gaat met den buit des onthaals na huis.

Een *Parijzenaar* zal zich verwonderen, wanneer men hem vermeldt, dat zodanig een gezelschap scheidt zonder dansen; hij zal zelfs zulk een onthaal belachlijk keuren: dan elk Land heeft zijne gebruiken en zeden; en zij, die in *Spanje* het schaafde gezelschappen bijwoonen, hebben geen zugt om

Ope-

(*) Eene soort van lugtig gezuikerd en welriekend brood.

)pera-dansers en danseressen te overtreffen (*). De *Romeinen* hadden desgelijks geen zodanig een naijver. Bij hun verd het zelfs onvoegelijk geoordeeld voor de Vrouwen, in ansen of zingen uit te munten. Bij ons worden die der exe, welke in deeze beuzelagtige begaafdheden uitmunten, oog gepreezen: dan het zijn die begaafdheden, welke nimner in groote volkomenheid verkreegen worden, dan ten oste van goede zeden.

Ik acht de *Refrescos*, in het ſtuk van grootschheid en heerijkheid, veel hooger dan hetgeen bij de *Engelſchen* bekend s onder den naam van *Routs*, welker verdienſte beſtaat in tilletjes bij elkander te ſchpolen in vertrekken, te klein voor half het aantal der genoode gasten. Het einde is het zelfde; doch de middelen verſchillen zeer veel, en zijn veel onaangenaamer.

(*) Dat men in *Spanje* anderzins niet vreemd is van Danſen — van wulpſche en dartele Danſen — kan men zien in het ſterk geſchetſte Tafereel, daarvan gemaald door C. A. FISCHER, *Tafereelen van Madrid*, het laatſte Tafereel, ook in onze *Letteroefeningen* deezes Jaars bl. 447 opgehangen.

DE PRESIDENT DE MONTESQUIEU EN MILORD CHESTERFIELD.

De Preſident DE MONTESQUIEU, in *Italie* reizende, ontmoette aldaar Milord CHESTERFIELD. Hij hadt hem reeds vroeger leeren kennen, en met hem verbintenisſen aangegaan, die niet kunnen misſen tusſchen twee mannen van vernuft te ontſtaan, wanneer zij eenmaal kennis gemaakt hebben. Zij maakten partij, en afſpraak, te zamen de reize te zullen doen. Welhaast viel het geſprek op het onderſcheid tusſchen de *Engelſchen* en *Franſchen*. De Preſident, aan zijne Natie den voorrang geevende, grondde zich op de meerderheid van vernüft. De Lord, dit aan de *Franſchen* toekennende, beriep zich op het gezond verſtand, welk hij in een hooger graad aan de *Engelſchen* toeſchreef. Het onderwerp rijk zijnde, en de kamploenen overbekwaam om hunne zaak te verdeedigen, wierdt het dikmaals behandeld, zonder dat een van beiden zich liet overtuigen. Zij kwamen te *Venetie*, en de nieuwsgierigheid van den Heere DE MONTESQUIEU, om alles te zien en van alles het rechte beſcheid te hebben, hieldt hem onophoudelijk bezig. Hij bezogt de aloude Gedenkteekens, de Bibliotheeken, de Kabinetten; hij ging in de Koffijhuizen, nam 'er deel in de verkeering, liet zich onderrigten aangaande de geringſte bijzonderheden, den regeeringsform en de zamenleeving betreffende. Thuis komende, ſtelde hij alles, tot

de minſte omſtandigheden toe, op het papier, en gaf, dag aan dag, zijn werk aan Milord CHESTERFIELD te leezen.

Eenige tijd was 'er reeds verloopen dat hij met deezen arbeid zich onledig hieldt, en zijn werk liep op het laatst, wanneer, op zekeren dag, een Onbekende hem afzonderlijk verzogt te ſpreeken. Naa hem van zijne genegenheid omtrent de *Franſchen* verzekerd te hebben, berigtte hij den Preſident, dat men hem in 't oog hieldt; dat de Inquiſitie, ontrust over de moeite, die hij zich gaf, het beſluit hadt genomen, zich van zijne papieren te verzekeren; dat, indien men iets het geringſte, de Regeering betreffende, 'er in vondt, het met hem gedaan was. De Heer DE MONTESQUIEU, ontzet van dit berigt, verdiepte zich in dankbetuigingen, gaf den Onbekende geld, en dagt geen oogenblik te moeten wagten met zijn werk in 't vuur te werpen. Vervolgens begaf hij zich na de kamer van Milord CHESTERFIELD, om hem zijn wedervaaren te vertellen. Milord, zonder zich te ontzetten, prees zijn vernuft, en voegde 'er nevens, dat evenwel, indien hij in zijn gedrag een weinig meer gezond verſtand hadt te baate genomen, hij zou hebben kunnen oordeelen, dat het zeer vreemd was, dat een man, die hem niet kende, zoo veel belangs in hem ſtelde, en hem eenen raad kwam geeven, met gevaar van zijn eigen verderf, indien immer de zaak uitlekte; dat hij zelf, daarenboven, hebbende aangeteekend, dat de raadpleegingen der Inquiſitie ondoorgrondelijk waren, het niet waarſchijnelijk was, dat een mensch van gering aanzien dezelve hadt weeten te ontdekken; dat, eindelijk, deeze bedenkingen te zamengenomen hem op de gedagte moesten gebragt hebben, dat de raad van den Onbekende niets anders dan een trek van Milord CHESTERFIELD was, en hij, dienſvolgens, zijn werk niet moest verbranden, 't geen een *Engelschman* zekerlijk niet zou gedaan hebben!

Men oordeele nu over des Heeren DE MONTESQUIEU's verbaasdheid, en zijne ſpijt over 't geen hij hadt gedaan; 't welk der geleerde waereld insgelijks wel mag ſpijten.

ANEKDOTE VAN CZAR PETER DEN I.

CZAR PETER DEN I van *Caſan* zijnde teruggekomen midden in eenen zomerſchen nacht, dagt men dat hij 's anderendaags laater zoude opſtaan. De Raaden, die, naar zijn bevel, verpligt waren, in den zomer 's morgens ten zeven, en in den winter ten acht uure, zich op hunnen post te laaten vinden, niets minder verwagtende dan dat de Czar hun in de voorbaat zijn zoude, namen de gelegenheid te baate om langer dan naar gewoonte te ſlaapen; doch PETER liet zich met den klokſlag van zeven uure in den Raad vinden. Niemant anders vondt hij

hij 'er dan de Invaliden, aan welke hij vraagde, of ze alleen waren? Het antwoord was, dat de Kanceliers gekomen waren. „ Laaten ze binnenſtaan," ſprak PETER. De Kanceliers verſchijnen; hij vraagt hun na hun werk, neemt zijne gewoone plaats, en onderzoekt verſcheiden ſtukken. Wanneer hij over een vonnis voldaan was, vergenoegde hij zich met het ſtellen van zijne gewoone onderteekening (PITRE); indien hij het niet goedkeurde, ſchreef hij op den kant: *kwalijk gevonnisd*. Terwijl hij met de herziening van de pleitgedingen zich onledig hieldt, liepen de Invaliden door de ſtad, om den Raaden kennis te geeven van des Czars verſchijnen in de Vergadering; in alderijl begeeven deeze zich derwaarts. PETER, den eerſten zienде binnentreeden, verlaat zijne plaats, treedt hem deftig te gemoet, geeft hem wakker ſtokſlagen, en doet hem eene ernſtige beſtraffing. Het zelfde hadt plaats ten aanzien der volgenden. 't Laatst van allen kwam 'er een Admiraal, die, van wegen zijne hooge jaaren en lichaamszwakheden, naauwelijks gaan konde. Door de Schildwagt onderrigt wat 'er gebeurd was, valt hij op zijne knieën, en roept van verre den Czar toe: „ *Batuschka* (Vader) Indien gij mij even als de voorgaanden afrost, zal zulks mijn dood zijn!" — „ Staa op, goede oude man," hernam de Keizer: „ de wet, die de aanhoudende tegenwoordigheid der Raaden gebiedt, is niet op u toepaſſelijk. Gij hebt mij gediend, en uw tijd is meer dan verſtreeken. Ik heb u hier niet geplaatst, dan opdat gij een ruimer beſtaan zoudt hebben; maar deeze ſnaaken zijn in hunnen pligt geheel te kort geſchooten, en ik heb hun eene les gegeeven. Wat u aangaat, blijf of ga, naar uw welgevallen."

ZINNEBEELDIG ONDERRIGT.

Een voorig Bezitter van het Kasteel *Berkeley* onderhieldt, gelijk ten zijnen tijde onder de Grooten in *Engeland* niet ongewoon was, een Potzemaaker, of zogenaamde Nar, DICKEY PEARCE geheeten. Deeze bediende zich, gelijk de Zienders in vroegere dagen niet zelden deeden, om lesſen en onderrigtingen mede te deelen, van zigtbaare zinnebeeldige aanduidingen, in ſtede van woorden.

Een der Voorvaderen van den tegenwoordigen Lord B... zijne Bezittingen grootlijks verminderd hebbende, door het maaken van ontzettend groote koſten, begon DICKEY te vreezen, dat het geheele vaderlijke Erfgoed zou verſpild worden, en ook het Kasteel van *Berkeley*, met de daar bijliggende zeer veel waardige Landen, uit de Familie en in handen van vreemde koopers zou geraaken. Hoe groot ook de vrijheid was,

welke hij, in zijn character, zomtijds nam ten aanzien zijne Lordschap, durfde hij het egter niet waagen, hem woorden te onderhouden over een onderwerp van zo teder aart; hij besloot overzulks, hem een zigtbaaren wenk te geven van de heillooze gevolgen der steeds begaane onvoorzigtigheden. Zich een touw aangeschaft hebbende, ging daarmede na de hoofdpoort van het Kasteel, op een tijd, wanneer hij wist dat zijne Lordschap 'er door zou gaan. Dezen aankomende, begon hij het touw aan den muur vast te maken, alsof hij ten oogmerk hadt, denzelven geheel met kunstige lussen omvangen. — „ Wat doet gij, DICK?" vroeg zijne Lordschap. PEARCE antwoordde: „ Mijlord! ik bind alleen een „ touw om het Kasteel heen naar den top van *Stinch-comb-* „ *hill*, om voor te komen dat het niet wegloope na...en..." (Kasteelen, die zijne Lordschap reeds verkogt hadt.) — Zijne Lordschap voelde de kragt der zinnebeeldige aanwijding, en de gegeeven wenk bleef niet onbeloond, noch zonder vrugt.

DE SLAAP.

——— *Qui corda diurnis*
Fessa ministeriis mulcet, reparatque labori.

OVIDIUS.

Gy, Schepper van het albezielend Licht,
Die alles bindt aan beurtverwisselingen,
Den nacht ter rust, den dag ten arbeid sticht,
Maar nacht en dag uw Groptheid dwingt te zingen!
Al 's aardrijks pracht duikt met uw dagtoorts neêr:
Wy zien 't Heelal aan ons gevoel ontzinken:
't Keert al voor ons tot d'elgen' Chaös weêr,
Waaruit uw Woord het eerste licht deed blinken.
Geen voorwerp meer op 't ondermaansche rond,
Waarin het hart uw luister aan mag staren!
Het matte lijf zijgt machtloos naar den grond,
Ontvalt de ziel, van drukkend zelfbezwaren:
De geest wordt loom; der veezlen kracht bezwijkt;
't Gebeente wankt; en hoofd en knieën knikken;
De zenuw stokt; besef en reden wijkt;
En 't oog verliest zijn straks zoo scherpe blikken.

Zie

Zie daar den Dood, zich-zelven onbewust!
Maar neen, geen' Dood, zijn beeldtnis ſlechts en broeder!
Den ſtillen Slaap, de hartverkwikbre rust!
Uw weldaad, God! des levens ſteun en voeder!
De zon voltrekt haar ons onzichtbaar rond,
Om glorierijk aan 't gloeiend Oost te ſtijgen;
Ons lijf ontwaakt met 's hemels morgenſtond,
En voelt zich vrij van 't ſmachtende avondhijgen.
Een nieuwe lust doorſtreeft het bruiſchend bloed;
Een nieuwe kracht, de weêrherſtelde ſpieren:
Een nieuwe vreugd doortintelt het gemoed;
Een nieuwe geest ſchijnt in ons om te zwieren.
Waar is, waar bleef dat ſlap en krank geſtel,
Die logge klomp, dat ingeſtort gevaarte,
Dat zich onttrok aan 's heerſchers minst bevel,
En zelfs de ziel verplette door zijn zwaarte?
Ach! zie het thands in nieuwherboren bloei
De ziel vooruit, den wil te vooren ſtreven!
Herſtelt zich dus de vrijheid door den boei?
Geeft onmacht macht? hernieuwt de dood het leven?
Ja, God van heil! zie daar uw hooge wet!
't Draait alles om in onverbroken kringen.
't Heeft al zijn' paal, dien', door u vast gezet,
Noch macht, noch kracht, noch wijsheid los kan wringen.
't Heelal beſtaat door tegenſtrijdigheên,
Die, door uw hand in evenwicht gehangen,
In 't kunstgewrocht van 't onbegrijplijk Een
Zich beurtelings en ſteunen en vervangen.
De ſlingerſteen dringt op, en rekt den band,
Om aan de vaart, hem ingedrukt, te ontſpringen;
Maar 't is de kracht der onverwrikbre hand,
Die dit geweld door hooger macht kan dwingen.
De dwaalſter, die door 's hemels ruimte ſpoedt,
Tracht eindeloos, zijn loopbaan uit te ſpatten:
De zonnebol rukt alles in zijn' gloed:
Maar 't is om kracht door weêrſtand af te matten.

De

De lógge ſtóf hangt, kleeft, en trekt zich aan;
Het vluchtig vuur ſcheidt haar verknochte deelen!
Die dubble kracht doet vloeibaarheid ontſtaan,
Die 't middel wordt van werken, leven, teelen.
De pees rekt uit op de afgeſchoten boog;
De ſnaren op theorb en luit verſlappen:
De lucht hergeeft wat vreemde dwang ontzoog,
En laaft hun koord met de uitgeperſte ſappen.
De veerkracht keert in 't vezelweeffel weêr,
Door onbemerkte en niet gevoelbre zwelling;
En 't ſpiergedreun van buisjens, eindloos teêr,
Is 't groot geheim van voeding en herſtelling.
Die dreuning, zacht, geregeld, ongeſtoord,
Trekt, lokt, en drijft de vochten in hun buizen,
Daar 't lichaam ſlaapt en geen bevelen hoort,
Die 't dierlijk bloed met vreemd geweld doen bruizen.
Geen werking dan, die eindloos meer verſpilt
Dan 't werktuig geeft, geen plaatslijk vezelſpannen;
Belet de buis, dat zy gematigd trilt;
De Wil houdt op, die wreedſte der tyrannen.
Zie daar het heil der zoete ſluimering,
Die 't lichaam ſtreelt na zestienuurig ſloven,
En 't licht ontwijkt waarvan de prikkeling
De herſens plaagt met eindloos geeſtontrooven.
Gelukkig hy, wien ze in hare armen ſluit!
Wien ze in haar ſchoot met zachte handen koestert,
En, dag aan dag, als nieuwgeboren ſpruit,
Met moedertrouw en zoogſters teêrheid voedſtert!
Weldadig, ó, die dagelijkſche dood,
Die nachtlijkkoets, dat donzen grafgeſteente,
Dat, als de geest uit bloed en aders vloot,
Het merg hergeeft aan 't uitgeput gebeente!
Dank, Schepper! dank voor nacht en duisterheid!
Die nacht behoudt den dag voor 't dierlijk wezen,
Dat duister 't licht! En, waar uw glans zich ſpreidt,
Daar zij uw naam in dag en nacht geprezen!

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

EENIGE CHARACTERTREKKEN DER CHRISTLIJKE LIEFDE, DOOR APOSTEL PAULUS DEN CORINTHEREN VOORGEDRAAGEN, ONTVOUWD.

(Uit het *Engelsch* van W. ENFIELD, *L. L. D.*)

De Liefde is langmoedig, zij is goedertieren; de Liefde is niet afgunstig; de Liefde handelt niet ligtvaardiglijk, zij is niet opgeblaazen, zij handelt niet ongeschiktlijk, zij zoekt zichzelve niet, zij wordt niet verbitterd, zij denkt geen kwaad.

PAULUS, 1 *Corinth.* XIII: 4, 5.

Met het hoogste regt dient de Liefde ten hoofdkenmerk van den *Christlijken Godsdienst*, en is, uit eezen hoofde, en zeer naar verdiensten, hoog gepreeen. Maar de bijzondere uitsteekenheid des *Christendoms*, it dit bepaald oogpunt beschouwd, znt te onderscheiener begreepen worden, indien wij de verschillende rekken van de Godlijke gedaante der Christlijke Liefde an naderbij bezien; indien wij den kragtigen en wijdtrekkenden invloed van dit verheven beginzel, op den art en het gedrag der zodanigen, bij welken dezelre een heerschend beginzel is, met een aandagtig oog espiegelen.

In het voordraagen hiervan kunnen wij geen' beter' eiddraad volgen, dan die Apostel PAULUS ons ter hand telt, in zijnen Brieve aan de *Corintheren*, eene juiste en choone beschrijving geevende van de hoofd-characterrekken, in de boven geplaatste woorden, die 'er een gedeelte van uitmaaken (*). Laaten wij elke deezer hoedanigheden van de Liefde, hier opgeteld, onderzoeken,

(*) In een volgend Stukje zullen wij de overige Kenmerken geeven.

ken, voor zo verre dezelve onderſcheiden uitgemerkt ſtaan, ten einde wij de gronden van elken Charactertrek opſpeuren, en overtuigd worden van de verhevenheid des beginzels, waaraan de Apostel dezelve toeſchrijft.

Naardemaal de dingen alleen bepaald onderſcheiden worden door derzelver eigenſchappen, valt het niet gemaklijk, eene naauwkeurige bepaaling van Liefde te geeven, welke niet eenige van de Charactertrekken behelst, door PAULUS te nedergeſteld. Genoeg is het, in 't algemeen te zeggen, dat wij door Liefde verſtaan een inwendig beginzel van goedwilligheid, 't welk den mensch aanzet om het geluk van anderen te begeeren en te bevorderen.

Ten aanziene van dit beginzel der Christlijke Liefde ſtelt de Apostel, in de *eerſte plaats*, dat zij LANGMOEDIG is. — Langmoedigheid veronderſtelt de herhaalde of aanhoudende verduuring van ongemak, kwelling of ongelijk, ons van anderen aangedaan. In den tegenwoordigen ſtand der dingen is het onmogelijk, dat wij geene verſcheidenheid ontmoeten van kleindere kwellingen, of zwaardere beledigingen, door de onopletten-heden, de grillige opvattingen, de ſnood botgevierde driften der zodanigen, met welken wij verkeeren. — Een zelfzoekend mensch, die geen ander doel heeft dan eigen gemak en voldoening, alleen in aanmerking neemende, hoe zeer deeze hinderlijke toevallen zijn perſoonlijk genot ſtooren, zal 'er onverduldig en misnoegd onder zijn, en geen geduld hebben om de kleine ongemakken te verduuren, tot dat dezelve gemaklijk en gereed kunnen verbeterd worden; of te wagten na het herſtel van grooter onheilen, tot dat voorzigtigheid en bedaard nadenken den veiligſten en billijkſten weg hebben aangeweezen. Maar laat de mensch bezield zijn met den Godlijken geest der Liefde, en hij zal terſtond eene menigte van nieuwe drangredenen vinden tot Langmoedigheid, waarvan zij, „ die voor zichzelven „ alleen leeven, volſtrekt vreemdelingen zijn." — Rondsom zich met een oog vol goedwilligheid op zijne Broederen ziende, merkt hij hun aan, als, even gelijk hij zelve, geregtigd tot eene maate van geluk, en desgelijks omringd met zwaarigheden en hinderpaalen in de najaaging van 't zelve. Indien hunne geaartheden en driften zoms aanloopen tegen zijne rust, bedenkt hij opregtlijk, dat waarſchijnlijk de zijne zomwijlen tegen

de

de hunne zijn aangekant; en, 't zij langs deezen weg de rekening vereffend zij, dan niet, hij weet, dat veele der ongelukken, waarover hij klaagt, ontſtaan uit de algemeene zwakheden der menſchlijke natuure, tegen welke het geenen menſch voegt, ſtreng te zijn. Wanneer het gevoelen of de neiging van een vriend of bloedverwant de zijne overdwarst, wanneer zelfs diens netelige geaartheid hem onrust baart, ſtelt de goedheid van zijn hart hem in ſtaat om meer genoegen te vinden in eene ſtille berusting, dan in eene heftige wederſpraak. Hij ſlaat te veel agt op den vrede en het geluk der geenen, die hij bemint, zo wel als op zijn eigen, om ſtijf en onverzettelijk te ſtaan op beuzelingen, en oordeelt eene kleine opoffering van neiging of oordeel wel betaald door het behouden der onderlinge goede gezindheid. — In de meer gewigtige gevallen deezes leevens, waarin hij, naa het betoon van veel Langmoedigheids, het noodig keurt, ontheffing van overlast of vergoeding van ongelijk te zoeken, gedoogt hij niet, dat noodlooze geſtrengheid zijne handelingen bezwalke; geen dorst na wraak welt in zijnen boezem op. Wreekt hij zich, hij doet het met den geest der zagtmoedigheid; en met zo veel gemaatigdheids, als beſtaanbaar is met zijne eigene veiligheid en het belang der maatſchappije. — Eindelijk zal de Liefde den mensch in ſtaat ſtellen, om, in de dringendſte gevallen, geduld te neemen met de vooroordeelen, zwakheden en kwaade luimen van anderen; hem altoos van wraakneemen terugge houden; en hij alzo gereed zijn om een vergeeflijken geest te bewaaren ten opzigte van zijne grootſte vijanden. Wie, wie kan twijfelen, of zodanig eene geestgeſteltenisſe moet een ſteeds ſpringende bronwel zijn van genot voor den bezitter, en, voor zo verre dezelve plaats heeft, veel toebrengen tot den vrede en het geluk der menschlijke zamenleeving?

In de *tweede plaats* is de Liefde GOEDERTIEREN. — Deeze Charactertrek vertoont in het allerbehaaglijkſte licht, zo wel de geaartheid, waarin de Liefde beſtaat, als de uitwendige uitdrukkingen daarvan in woorden en daaden. Wanneer Goedwilligheid, gegrond op beginzels, en verſterkt door hebbelijkheid, vergezeld gaat van eene natuurlijke zagtheid van aart en teederheid van hart, is de uitkomst de beminnelijke hoedanigheid van Goedertierenheid, met alle de welgevallige en hel-

zaame vrugtgevolgen, daaraan verknogt. Wz
dertierenheid de heerschende neiging der ziel
dezelve de natuurlijkste werkzaamheid en geli
zigheid van haare genegenheden in buiten zich
den staat van anderen te letten; in met hun
des voorspoeds zich te verblijden, en deel te
hun lijden; in het aankweeken en uitdrukken
hartlijke genegenheid tot bloedverwanten en
en eene begeerte om hun te verpligten en
„ het goede bedenkende," tot onderstand
noodlijdenden en het algemeen welweezen. - Ij
overvloedig zijn de stroomen, die uit de volheid
goedertieren hart vloeijen. Goedertierenheid,
hebbelijkheid der ziele gemaakt, zal eene
zagtheid over het gelaat verspreiden, den oog
aangenaamen luister bijzetten, welklinkende toon
de lippen doen vloeijen, en den geheelen mensch
houding geeven, bevalliger dan de kunst daaraan
kan bijzetten. De groote kunst om beminnelijk te
zen, is goedertieren te zijn. Voorbedagte gekunstel
bevalligheden verliezen derzelver kragt en uitwerking
zo ras men ontdekt, dat zij in trotsheid den oorspro
hebben, en op zelfzoekenheid uitloopen. Doch w
neer het goedertieren hart zelve *daar is*, en eene
regte begeerte vertoont om anderen *vermaak te versch*
fen, of weldaaden te bewijzen, niet om *zichzelfs* w
maar om het voorwerp der goedertierenheid gelukkig
maaken, zal de gloed van genegenheid, daaruit geb
ren, niet misfen op den goedertieren man terug te k
zen. De bezielde gedaante verschilt niet meer van
leevenloos standbeeld, dan de kunstmaatige beleefd
van waare goedwilligheid. Maar het is niet in de wer
op het uitwendig voorkomen, of in den invloed op
genoegen des gezelligen leevens, dat de hoogste w
van deeze eigenschap der Liefde bestaat. Goeder
heid is het eerste vereischte tot huislijk geluk; le
die hoedanigheid, welke, boven alle andere, M
en Vrouwen, Ouders en Kinderen, dierbaar aan el
der maakt; dit doet de werkzaamheden, de zorg
de pligten, aan deeze betrekkingen verbonden, g
lijk worden; dit zegent de wooningen der braven m
het goede. Goedertierenheid is de moeder van v
lijke, menschlijke en edelmoedige bedrijven. Zij
het, die tusschen vrienden regt-tijdige raadg
doe

doet, zagte beſtraffingen en vermaaningen laat hooren; — zij is het, die, tuſſchen menſchen van hoogen en laagen ſtand, de verhevenheid van rang vermindert, en den last der afhanglijkheid verligt; — zij is het, die woorden van vertroosting voorſchrijft, en tot liefdevolle daaden jegens de behoeftigen en bedrukten aanſpoort. In 't kort, het is *goedertieren Liefde*, die het hart voor geheel het menschlijk geſlacht opent, en maakt, dat het bedrijf van goede daaden, allerwegen door wijsheid en bedagtzaamheid beſtuurd, 's mans bezigheid en vermaak zij.

Een *derde* Charactertrek der Liefde beſtaat daarin, dat dezelve NIET AFGUNSTIG is. — Indien men de natuur van nijd en afgunst te regt overweegt, is het terſtond openbaar, dat die boosaartige neiging uit zelfzoekenheid den oorſprong ontleent, en, gevolglijk, Liefde een geneesof behoedmiddel daar tegen is. Waarom ziet iemand den opgang van een' ander' in eere en hoogagting met eene heimlijke ongemaklijkheid aan? Waarom is hij jaloers wegens de onderſcheiding, welke de wereld genegen ſchijnt aan diens talenten te geeven? Waarom wordt de lof, een' anderen toegezwaaid, wegens verſtand, geleerdheid, perſoonlijke bevalligheden, zomtijds met wederzin gehoord? Waarom geeven zo veelen met de zigtbaarſte koelheid hunne toeſtemming aan eene aanprijzing, welke zij niet verkiezen tegen te ſpreeken? Waarom grijpen anderen met de blijkbaarſte greetigheid de gelegenheid aan om te verkleinen, 't geen zij niet regtſtreeks kunnen laaken? — De reden is, buiten eenigen twijfel, omdat de menſchen in die gevallen iets aangekants meenen te beſpeuren tegen hunne eigene inzigten van roem en onderſcheiding, en ontrust zijn op het denkbeeld, dat de toeneemende roem van anderen den roem, dien zij gaarne hadden, zal doen taanen. Even zo, wanneer lieden van een minderen leevensrang met een boos oog opzien tot de zodanigen, die een grooter hoogte van eere beklommen, of ruimer overvloed van goederen verkreegen hebben; wanneer zij deezer bedrijven met eene kwaadaartige ſcherpheid onderzoeken; wanneer de boezem eens ongelukkigen amptbejaagers van verontwaardiging zwelt tegen een gelukkiger mededinger; wanneer 'er jaloezij ontſtaat tuſſchen mededingers in den handel, of de zodanigen, die ontwerpen vormen, welke een ruimen oogst van eer of voordeel

beloovên: is de oorſprong ſteeds dezelfde. Nijd en afgunst, onder allerlei gedaante, ontſtaat uit die onmaatige zelfliefde, welke gaarne alles, daarmede ſtrijdig, aan eigen voldoening zou opofferen. — Het eigenaartige geneesmiddel van deeze ſlegte en onrustige geaartheid is het aankweeken van die goedaartige geestgeſteltenisſe, voor de *Christenen* bevat in het groote gebod: „Gij zult den Naasten liefhebben als uzelven." De mensch, die deeze liefderijke geſteltenis bezit, is buiten ſtaat om te klaagen en te morren over den voorſpoed van anderen, veel min zal hij zich verheugen over hunne teleurſtellingen en onheilen. De edelaartige toegenegenheid, met welke hij geheel het menschdom aanziet, doet hem juichen in het heil van anderen, doet hem deelen in hun genot, met geene geringe maate van vermeerdering zijns eigen geluks. In een hart, uitgebreid door gevoelens van algemeene menschliefde, kan het gelukkig ſlaagen en de roem van anderen geen laagen naijver of rustlooze afgunst verwekken; voor zulk een hart wordt eens anders geluk, door edelmoedige deelneeming, zijn eigen: „de Liefde is niet af„gunſtig."

PAULUS voegt 'er nevens: DE LIEFDE HANDELT NIET LIGTVAARDIGLIJK; ZIJ IS NIET OPGEBLAAZEN. — Trotsheid en liefde zijn geaartheden, zo ſtrijdig met elkander, beide in derzelver natuur en uitwerkzelen, dat, naar maate de eene in het hart heerscht, de andere moet wijken. Hoogmoed of trotsheid is eene zelfzoekende drift, die 's menſchen aandagt bepaalt op zijne eigene bekwaamheden, op zijne eigene bezittingen, met eene maate van welgevallen en bewondering, welke hem weinig geneigdheid overlaat om te voldoen aan de regtmaatige eiſchen of de redelijke verwagtingen van anderen. De zodanigen, die hooger van zichzelven denken, dan zij behooren, zullen zeldzaam regt laaten wedervaaren aan de verdienſten van anderen, of genegen zijn, hun de welverdiende agting te betoonen. Greetig 'er op geſteld om voor zichzelven die maate van opmerking en toejuiching te verwerven, welke zij oordeelen dat anderen aan hunne groote verdienſten verſchuldigd zijn, doch waartoe weinigen, dan zijzelven, hun geregtigd oordeelen, kunnen zij veelvuldige kwellingen onmogelijk ontgaan, die hun op de wereld te onvrede maaken, en hun in den ſtaat brengen om de cha-

characters van anderen door de wankleurige middenſtoffe van haat en boosaartigheid te beſchouwen. Hieruit moet onmisbaar voortvloeijen eene gezette ongeneigdheid tot het in 't werk ſtellen van goedaartige neigingen en het doen van goede dienſten. — In tegendeel, waar Goedwilligheid het heerſchend beginzel is, zal eene edelaartige inagtneeming van de neigingen en belangen van anderen den mensch andere bezigheid doen vinden, dan ſteeds onledig te zijn in het overweegen van zijne eigene vermeende uitmuntenheden. Een braaf man zal meer genoegen vinden in de ſchatting van toejuiching aan een' ander' te betaalen, dan in die voor zichzelven te zoeken en zijnen medemenſchen af te pragchen. In de uitoefening van goeddaadigheid zal hij nimmer gedoogen, dat eene van de kunst-onderſcheidingen der maatſchappije een ſlagboom worde tusſchen hem en zijnen medemensch. Voor den zagten invloed der Liefde verſmelten alle ijskoude hindernisſen van dien aart. Voor den waarlijk liefdaadigen man, is elk, aan wien hij eene daad van beleefdheid of een weezenlijker gunstbetoon kan bewijzen, hoe zeer verre beneden hem in rang en middelen, zijn naaste, zijn vriend, zijn broeder. Liefde is de moeder van zedigheid. Geen mensch, die een edelaartig ontzag heeft voor de aandoeningen van anderen, zal zijne meerderheid, op eene hun vernederende wijze, ten toon ſpreiden. De goedwilligheid ſchrijft eene kieſche wederhouding voor, in de tegenwoordigheid van minderen, ten aanziene van die voordeelen van verſtand, ſtaat of middelen, welker ten toonſpreiding hun het verdriet van eene vernederende vergelijking zou baaren. Om, zo veel mogelijk, te vermijden, wat de minderen te onvrede zou maaken met zichzelven en hunnen ſtaat; om hun met eene gereede toegangelijkheid, in ſtede van eene op een afſtand houdende toelaating, te bejegenen; „ om de onkun„ digen te onderrigten, zonder hun het gebrekkige te „ verwijten;" om in de behoeften der armen te voorzien, zonder den ſchijn te geeven van hunne armoede op te merken; met één woord, om alles te doen, wat kan ſtrekken, om in de gemoederen der zodanigen, die beneden ons zijn, de onaangenaame gewaarwording van minderheid weg te neemen: zijn de leſſen voorgeſchreeven door die Liefde, „ welke niet opgeblaa„ zen is."

Terwijl de Liefde den hoogmoed wederhoudt e onderbrengt, weert zij treffens het onvoeglijke en heid van zeden; ZIJ HANDELT NIET ONGESCHIKT — De zelfliefende hartstogt van hoogmoed is een hoofdbronnen van aanſtootlijke onbeleefdheid. De ſchen oordeelen het beneden zich, te letten op de nigen, die zij verſmaaden; en daar zijn 'er, in vel lijking geſproken, weinigen, dien de trotſche niet agt. De zodanigen, welken hij weet, of zich beeldt, dat beneden hem zijn, zal een mensch van dien ſtempel der moeite niet waardig agten met hetzelfde te behandelen, ten zij zulks kan dienen ter bereiking van een hem voordeelig oogmerk. Ja het is niet zaam voor lieden, die met waan en trots een ongerooligen aart vereenigen, vermaak te ſcheppen in het zegen en doen van beledigende en onvoeglijke dingen. Niets is zo kragtig in ſtaat om elke neiging van dien aart te keer te gaan, als den zagtaartigen geest van Christlijke Liefde toegang in het hart te verleenen. 't Is waar, de ingevoerde en vastgeſtelde regels van eene goede opvoeding brengen hieraan veel toe, daar zij te wege brengen, dat de agting en het belang van een' ieder' voor geen gering gedeelte afhangen van de welvoeglijkheid en beleefdheid zijns gedrags; maar het eenig zeker en algemeen bedwangmiddel van een ruw en onvoeglijk gedrag is gelegen in het welgegronde beginzel van goedwilligheid: want, ſchoon dit beginzel niemand een kweekeling zal maaken in de willekeurig aangenomene regelen van beleefdheid, zal het uitwerken, wat deeze nimmer kunnen volvoeren; hem bezielen met eene neiging om te behaagen en te verpligten, 't geen hem in alle gezelſchappen, in alle betrekkingen, wederhoudt van opzettelijk aanſtoot te geeven. De algemeene wet, „ Gij zult „ uwen Naasten liefhebben," bevat het bijzonder voorſchrift, „ Weest beleefd!"

De volgende Charactertrek der Christlijke Liefde, door den Apostel opgegeeven, is die weezenlijke hoedanigheid, welke voornaamlijk haare algemeene geaartheid kenſchetst: DE LIEFDE ZOEKT ZICHZELVE NIET. — 'Er is geene Charactertrek, die, zo volkomen als deze, wat groot en verheven is, onderſcheidt van 't gering laag en veragtlijk is in zedelijke geaartheid en gedrag. Wanneer gij iemand aantreft, wiens verlangens en neigingen geheel op hemzelven uitloopen — in wiens re-

reis-

vensplan goeddaadigheid aan vrienden, edelmoedigheid ten opzigte van het algemeen, milddaadigheid omtrent de behoeftigen, geen deel heeft — die nimmer de gedaante van deeze deugden aanneemt, dan om aan het oogmerk van perſoonlijk belang te beäntwoorden; is het onmogelijk, dat gij dusdanig een Character niet beſchouwt met eene mengeling van afkeer en veragting. Maar, indien gij, in tegendeel, iemand ziet, die zich verheft boven die laage zelfzoekenheid, welke alleen voor zichzelven doet leeven; die zijne inzigten uitbreidt, zijne verlangens verbreedt, en zijne poogingen aanwendt ten welzijn van die hem in bijzondere betrekkingen beſtaan, van de maatſchappij, in welke hij leeft, en, zo veel mogelijk, van geheel het menschdom; zal zulk een Character eigenaartig bij u eene edelaartige bewondering verwekken. — Dit zo weezenlijk verſchil in der menſchen characters ontſtaat alleen uit het daar-zijn of niet-zijn van het Godlijk beginzel, de Liefde. — Niet dat het wenschlijk of mogelijk zij, dat een mensch onverſchillig zou weezen ten opzigte van zijn eigen welweezen. Elk verſtandig mensch zal ſteeds zijn eigen geluk tragten te vermeerderen, en in deezen zin „ zoeken wat zijns zelfs is;" maar, is hij teffens een goed man, dan zal hij meer doen. Onafhanglijk van allen letten op zichzelven, zal hij opregt verlangen en ernſtig tragten het welzijn van anderen te bevorderen. Zijn leeven wordt verrijkt en teffens verſierd door een reeks van goedertierene, menschlievende en edelmoedige bedrijven; en in derzelver volvoering is zijne aandagt geheel gevestigd op de voorwerpen zijner gunstbetooning. Hij ontleent, wel is waar, een vermaak van de zuiverſte en verhevenſte ſoort, uit het zien van de vrugten zijner goeddaadigheid; dan het is de hoop op dat genoegen niet, welke hij ten hoofdvoorwerp ſtelt. Zichzelven als vergeetende, zal hij goeddoen om anderen gelukkig te maaken, en enkel omdat hij hun lief heeft. Met daadlijk het heil van anderen te bevorderen, verkrijgt hij het toppunt zijner wenſchen: want in alle zijne goede daaden zoekt hij zijn eigen voordeel niet, noch ook de voldoening van zijnen eigen hoogmoed, maar het voordeel van anderen, ten einde zij verlost mogen worden van den last eens drukkenden onheils, of eene meerdere maate van genoegen ontvangen. Waar het hart vol Liefde is, zal de hand gereed zijn tot allen goeden werk.

Verder merkt de Apostel op, dat DE LIEFDE NIET VERBITTERD WORDT. — Uit eene natuurlijke lig raaktheid van aart, of door eene hebbelijke botsin aan ligt opvliegende driften, worden zommigen lig geraakt dan anderen: maar het is een eigenaartig werkzel des beginzels van Liefde, dat dezelve de d des toorns bedwingt en maatigt. Dit doet zij langs tweeërlei wegen: vooreerst, door den mensch aan te zetten, dat hij alles, wat hem omringt, met een oog beschouwe, 't welk meer genoegen schept in stil te staan bij de beminnelijke hoedanigheden dan bij de gebreken van anderen, en meer overhelt om kleine beledigingen over 't hoofd te zien, dan dezelve door het vergrootglas van kwalijkgezindheid te beschouwen; — ten anderen, door hem meer genegen te maaken om den vrede en het genoegen van den medemensch te bevorderen door het bedwingen, dan zijne eigen voldoening te zoeken door het opvolgen, zijner geraaktheid. Niet dezelfde natuurlijke geaartheid treft de liefhebbende man minder gelegenheden aan om toornig te worden, dan de zelfzoekende; en, wanneer dezelve onvermijdelijk voorkomen, zal zijne zagte zielsgesteltenis te wege brengen, dat zijn toorn zo weinig mogelijk smertlijk of lastig is voor anderen. — Hoe beminnelijk, hoe verheven doet zich de geest der Liefde niet op, wanneer wij het wonderbaar vermogen daarvan beschouwen om de geaartheid te verzagten, de zeden te veranangenaamen, en „ den mensch een vriendlijk en gezellig „ schepzel te maaken!" Hoe zeer zou de eendragt in de huisgezinnen, hoe zeer de vrede in de maatschappij vermeerderen, hoe veel volkomener het menschdom het vermaak en den zegen genieten, opgesloten in „ een- „ dragtig met elkander te leeven," wanneer men algemeen het voorschrift der Liefde volgde, en „ niet lig „ verbitterd werd!"

De laatste eigenschap der Liefde, waarop ik thans het oog zal vestigen, is, DAT DEZELVE GEEN KWAAD DENKT. — Dit kan beteekenen, dat de Liefde den mensch ongezind maakt om kwaad te denken van het character of gedrag van anderen — of, dat dezelve hem belet van kwaad tegen anderen te verzinnen. De eerste uitlegging zou dit zeggen van gelijken aart maaken met het volgende, der Liefde toegeschreeven, „ dat zij „ zelve alle dingen gelooft, alle dingen hoopt." Ik ver-

verſtaa dit zeggen daarom in den laatstgemelden zin, te verſtaan geevende, dat een mensch, door den geest der Liefde beſtuurd, niet bekwaam is om eenige maatregels te verzinnen of op te volgen, die beledigend zouden weezen voor de rust en het geluk zijns naasten. En dit is zeker een regtmaatige en gewigtige Charactertrek der Liefde: want het is openbaar, dat dezelfde geestgeſteltenis, welke een mensch aanzet om goed te doen, hem moet wederhouden van kwaad te doen. In een hart, vervuld met en bezield door Liefde, kan geen plaats weezen voor kwaade oogmerken, verraaderlijke en bedrieglijke plans. Nimmer zult gij een waarlijk goeddaadig mensch aantreffen, die den ligtgeloovigen en niets kwaads vermoedenden bedriegt, om daardoor zijne baat- en ſchraapzugtige oogmerken te bereiken; nooit vinden, dat hij zich bevoordeelt door de onervaarenheid en zwakheid van anderen, om daardoor zijne begeerten te voldoen; nimmer ontwaaren, dat hij den eigendom of de vrijheid ſchendt zijner medemenſchen, en hun aan lijden blootſtelt, om eigene middelen en luister te vergrooten. Gij moogt uwe grootſte belangen in zijne handen veilig vertrouwen; zijne opregte welwillenheid zal hem wederhouden van u te benadeelen, zelfs in omſtandigheden, waarin hij zulks met volkomene geheimhouding en zekerheid zou kunnen doen. Ten beſluite: Goedwilligheid is, in alle de handelingen des leevens, de veiligſte waarborg van regtvaardigheid en billijkheid. „ De Liefde doet den „ Naasten geen kwaad; de Liefde is daarom de vervul„ ling der Wet."

WIJZE VAN HET KWEEKEN VAN DE RHABARBER; BELANGRIJKHEID VAN DERZELVER AANKWEEKING, EN GEBRUIK. Door W. FORDIJER.

Elk erkent, dat de weelde in *Engeland* meer algemeen is geworden dan ooit. Tevens zal men erkennen, dat de vadzigheid, een onvermijdelijk gevolg der weelde, en de onbeſtendigheid van het klimaat, de noodige lichaamsbeweeging voor de gezondheid verhinderen. De meeste zwaare en gevaarlijke ziekten ontſtaan uit de zwakheid en ongeſteldheden der maag en des onderbuiks,

buiks, die door de onmaatigheid worden aangezet. Indien 'er mogelijkheid zij, eenvoudige middelen uit denken, bekwaam om deeze ongemakken te geneezen en de maag te verſterken, moet, tot welken prijs ook, derzelver aankweeking bevorderd worden, ten einde dezelve met geringe kosten te kunnen magtig worden. Een gewigtige dienst zou dit voor het menschdom zijn.

De altijd weldaadige Natuur heeft ons van een plant voorzien, welke deeze eigenſchap bezit; 't is de *Rhabarber* (*Rheum palmatum*), zoo vermaard bij in- en uitlandſche Geneesheeren. Leed moet het ons doen, dat zij in *Engeland* niet in genoegzaame hoeveelheid aangekweekt, om aan het gebruik daarvan te kunnen beantwoorden, ten einde om den invoer daarvan *noodeloos* te maaken, of gedeeltelijk te verminderen, en dezelve meer algemeen te doen worden; alsdan zoude zij beterkoop zijn, en alle de ſtanden der *zamenleevinge* zouden dezelve tot minder prijs kunnen bekomen.

De Heer ALEXANDER DICK, Baronet, *Voorzitter van* het Geneeskundig Kollegie te *Edinburg*, de belangrijke hoedanigheden der *Rhabarber* kennende, en door zijnen ijver voor het heil des menschdoms genoopt, wilde eene proeve neemen om de kweeking van dezelve in *Engeland* over te brengen, zoodat men van *de voordeelen*, welke zij aanbiedt, nut konde trekken. *Van dit ontwerp* zwanger gaande, vervoegde hij zich tot zijnen *vriend* Dr. MOUNZEY, die zijn verblijf hadt aan het Hof van *Petersburg*, wien het, met de beſcherming van Czar PETER zijn voordeel doende, langs dien weg gelukt was, eenige zaadkorrelen van de *Rhabarber* te bekomen, welke hij in des Czars tuin gezaaid en gekweekt hadt. Zeer wel tierde aldaar die plant, en ſchoot zaad na verloop van twee of drie jaaren; zoo ſnel groeide zij, dat dikmaals binnen het tijdverloop van drie weeken haare bladeren de lengte van achttien duim bereikt hadden. Dit gewas is zeer kloek, en op de plaatzen, alwaar het voortkomt, is zijn ſtam zeer hoog en fraai.

Naa het overlijden van den Czar keerde Dr. MOUNZEY na *Engeland* terug, en bragt eenige Rhabarberzaaden mede, van welke hij eenigen aan den Heere ALEXANDER DICK vereerde, die, in zijnen tuin te *Prestonfield*, omtrent de aankweeking met de uiterſte zorgvuldigheid te werk ging, en wortels van deeze plant liet droogen. Hij deelde zaaden uit aan de zulken zijner vrienden,

die

die zich met de kweeking daarvan wilden bemoeijen, en verder aan allen, wier ijver voor het algemeen welzijn hem bekend was. Onder deeze noemt men den Hertog VAN ATHOS, Graaf BUTE, Dr. POPE van *Edinburg*, mijnen ouden vriend, die, in de betrekkingen van arts, kruidkundige en mensch, zijn vaderland tot eere verstrekt.

Omtrent zeven jaaren daarnaa vond ik veel *Rhabarber* in den Botanischen tuin te *Edinburg*, en in dien van den Baronet DICK. Ik kreeg verlof, in die tuinen eenige zaaden te plukken, en wortels te neemen, die ik na *Engeland* bragt.

De reden, waarom van het kweeken van de *Rhabarber* tot nog toe geen werk wordt gemaakt, is mij onbekend; misschien moet aan de moeijelijkheid om de wortels te droogen de oorzaak worden toegeschreeven. Men heeft mij verzekerd, dat de jaarlijksche invoer van *Rhabarber* in *Engeland* op meer dan 10,000 pond St. te staan komt; in 't vervolg kan die somme nog grooter worden, omdat door de toeneemende weelde het gebruik daarvan noodzaakelijker wordt.

Zeker is het, dat de groote menigte boter, die op zoo veele onderscheidene wijzen wordt gebruikt, dat de vette spijzen en geestige dranken, dat het gebrek aan beweeging en het nachtbraaken, de speelzucht, enz. zeer nadeelig voor de gezondheid zijn: alle deeze, en veele andere omstandigheden, maaken het gebruik van alle middelen noodzaakelijk om de spijsverteering te bevorderen. Maar welke middelen kunnen ten dien einde gebruikt worden, natuurlijker en kragtiger, dan die van bittere en zuure plantgewassen?

Overtuigd dat de *Rhabarber*, met andere ingemengzels vereenigd, het gebrek aan gal en alvleesch zappen, tot de spijsverteering noodig, kan vervangen, ondernam ik het, om volgens de ingewonnen onderrigtingen dezelve aan te kweeken. Ik vertoonde aan de *Maatschappij ter aanmoediging der Kunsten* een Rhabarberwortel, in mijnen tuin gegroeid; aan denzelven wierdt de voorrang toegekend, boven alle anderen, in het Koninkrijk gekweekt, en ik bekwam getuigschriften van Drogisten, die deezen wortel voor goed en verkoopbaar verklaarden. De Maatschappij zondt mij eenen brief van dankbetuiginge, en, wat laater, een Medaille ter aanmoediginge.

Dee-

Deeze gelukkige proeve bemoedigde mij, en in de longstvoorgaanden zomer kweekte ik nog eene groote hoeveelheid, agtervolgens de bevelen en voorſchriften der Maatſchappije. Ik verplantte dezelve in eenen grond, voor den groei voordeelig.

Zoo dra ik zaad genoeg had om mijne proeven te herhaalen, zaaide ik in een broeikas, en toen de planten drie of vier bladeren hadden, verplantte ik dezelve tegen het oost en zuidoost, in eenen niet al te vetten grond, die niet gemest was; diensvolgens hadden de wortelen weinig te vreezen van de wormen, die nog meer op dezelve dan op de *turneps* (eene ſoort van Engelſche raapen) verlekkerd zijn. Voor 't overige ſlaagt het zaaijen beter in dusdanigen grond, wanneer het geſchiedt in 't laatst van Maart of in April, en zelfs in 't laatst van Mei, wanneer het een koud en d.oog voorjaar is. Gedurende den geheelen zomer kan de *Rhabarber* verplant worden; ook kan men den ſtam verdeelen, wanneer dezelve uit verſcheiden looten is zamengeſteld, en zelfs de wortels in ſtukken ſnijden en ze in den grond zetten.

Wat den tijd aangaat om de wortels te rooijen, veilig kan zulks geſchieden, wanneer de groeijing een aanvang neemt, of zoo dra de plant heeft zaad geſchooten, of wanneer het zaad rijp is, of in 't laatst van 't jaar, of in 't begin van het volgende. Hoewel de wortel met het vierde jaar zijner groeijinge kan gerooid, gedroogd en gebruikt worden, zal hij voor alsnog die hardheid niet hebben, welke zijne deugd uitmaakt, ondanks alle zorgvuldigheid, aan het kweeken beſteed. Op het zevende jaar zal de wortel den ſtaat van volmaaktheid bereikt hebben, en zelfs nog laater, indien de plant gedurende haare groeijing zorgvuldig is opgepast.

Zie hier, hoedanig men hebbe te werk te gaan: zoodra men de wortels heeft gerooid, moeten ze wel gewaſchen worden, om ze van alle aarddeelen te zuiveren; men ſnijdt al het hair van de groote wortels af, en ontdoet ze tevens van hunnen bast; vervolgens worden ze in ſtukken geſneeden van vier duimen lang en anderhalf duim dik. In 't midden maakt men een gat, om ze aan een draad te rijgen; bij elk ſtuk legt men eenen knoop, opdat zij elkander niet aanraaken. Aldus hangt men ze op eene warme plaats, in eene keuken bij voorbeeld, tot dat ze alle hunne vogtigheid heb-

hebben verlooren, welke hen zou doen ſchimmelen. Vervolgens laat men ze volkomen droogen, om ze afzonderlijk in katoen te pakken, en ze in eene fles met een breeden hals te ſluiten.

De kleine wortels, of het hairagtige der groote wortels, zijn eene geſchikte verfſtoffe, met de ſchors gemengd, welke van de groote wortels wordt gepeld. Ik heb dezelve tot een poeder geſtampt, en daarvan eene halve once, met eens zoo veel *Cremor Tartari*, aan mijne paarden gegeeven, wier bloed galagtig was, drie of vier dagen agtereen. Dit middel is nuttig voor de Hardraavers; men geeft het hun 's daags voordat zij zullen loopen.

I. Smelt eene halve once *Cremor Tartari* in een pint kookend water, waarvan de zieke de helft in den tijd van vierëntwintig uuren zal drinken; tevens zal men hem, twee of driemaal, tien greinen geſtooten *Rhabarber*, in een lepel, met het genoemde water gemengd, doen gebruiken.

II. Legt twee of drie oncen *Cremor Tartari* in een ſmeltkroes, tot dat dezelve gloeijend heet zij, en gij zult een zout hebben, 't welk, fijn geſtooten, en in eene digt geſlootene fles bewaard zijnde, met het Alzemzout zal kunnen wedijveren. Geeft vierëntwintig greinen van dit zout, in drie lepelvollen water en een lepelvol limoenzap geſmolten, en gij zult het beste koortsmiddel hebben, tegen alle heete koortzen, welk 'er tot heden toe bekend is, indien men het vier of vijfmaalen in de vierëntwintig uuren gebruike.

III. Mengt eene gelijke hoeveelheid zout met de bovengemelde ontbinding van *Cremor Tartari*, tot dat de bruiſching ophoude, en gij zult *getartariſeerden Tartarus* bekomen, een heilzaam geneesmiddel tegen de koortzen, de geelzucht, de waterzucht, de verſtoppingen, de ijlhoofdigheid, de melancholie, enz.

IV. Mengt eene genoegzaame hoeveelheid overgehaalden azijn onder eene voegzaame evenredigheid van het bovenvermelde *Sal Tartari*, en gij zult eenen *Tartarus regeneratus* hebben, of afdrijvend Zout, aan PLINIUS, den Natuurkundige, reeds bekend, wiens kragtdaadigheid zoo hoog wordt geroemd door onze beste Scheidkundigen, als HOFMAN en BORRHAVE, en onze bekwaamſte Artzen, HUXHAM, FOTHERGILL en anderen. Dat alles met de *Rhabarber* vereenigd, wettigt mijn gevoelen, dat,

dat, tot tijd en wijle men een algemeen koortsverdrijvend middel heeft gevonden, het een zeer kragtig ontbindend middel is ter geneezinge van alle heete en Chroniſche ziekten.

V. Mengt een vierendeel once *Rhabarber*, fijn geſtooten, onder drie vierendeel once *Cremor Tartari*, in de gedaante van een ſlikpotje, met *oximel*. Twee of drie koffijkoppen daarvan 's daags, is een der beste geneesmiddelen tegen de waterzucht.

VI. Neemt zestig greinen *Rhabarber*, en even zoo veel *Sal Tartari*; laat het in zes oncen water een vierendeel uurs kooken; kleins dit door graauw papier, en gij zult de zoogenaamde *Anima Rhabarbari* bekomen. Een koffijkop daarvan 's daags voor een kind van een jaar, twee voor een kind van twee jaaren, drie voor een van meerdere jaaren, is het beste middel ter verſterkinge van de maag en ingewanden der kinderen, ter voorkominge der diklijvigheid, der Engelſche ziekte, en andere toevallen, aan hunnen leeftijd eigen.

VII. Neemt eene halve once van de kleine wortels der *Rhabarber*, boven vermeld, met twee drachmen *Sal Tartari*; giet dit op eene fles vol brandewijn of anijs: deeze drank is van uitſteekenden dienst tegen windkolijk.

KEURIGE WAARNEEMINGEN OVER DEN VOGEL IBIS, EN HET VERMEENDE SLANGEN-EETEN VAN DENZELVEN.

(Volgens den Heer JULIUS CÆSAR SAVIGNY, *Lid van het Egyptisch Inſtitut.*)

Te regt merkt BUFFON op, van de weinig-gevorderdheid in de Vogelkunde, met de kennis, die wij van de Viervoetige Dieren hebben, vergeleeken, gewaagende, „ dat het, om des volledige kennis te bekomen, noodig zou weezen, de Vogels allerwegen „ te volgen, en eenen aanvang te maaken met de voor„ naamſte omſtandigheden van derzelver verhuizing te be„ paalen, en onderrigt te worden van den koers, dien „ zij neemen, in alle de verſchillende deelen van hun„ nen door- en overtocht. Het zal overzulks een werk

„ van

„ van tijd weezen, en de aandagt van veele opeen-
„ volgende eeuwen vorderen, om zo naauwkeurige
„ kundigheden van het Vogelgeslacht op te doen, als
„ wij van de Viervoetige Dieren bezitten. Om deeze on-
„ derneeming te voltooijen, moeten 'er beſtendige waar-
„ neemers zijn, in elk land, waar de Vogels zich ont-
„ houden; dewijl het voor eenen reiziger onmogelijk is,
„ ter plaatze waar hij doortrekt, genoeg tijds en op-
„ merkzaamheids te beſteeden omtrent alles, wat hier
„ in aanmerking komt."

Men mag deeze algemeene aanmerking met volle regt toepaſſen op den *Egyptiſchen* Vogel *Ibis*. Overzulks kunnen de gezette waarneemingen, deswegen gedaan door den Heer SAVIGNY, Lid van het *Egyptiſch* Inſtitut, niet dan welkom weezen; en deelen wij dezelve mede, ontleend uit dien's *Hiſtoire Naturelle et Mythologique de Ibis*; een Werk, onlangs te *Parijs*, met Plaaten, uitgegeeven.

* * *

Wanneer ik omtrent het einde van de maand September van het Jaar VIII den *Nyl* afvoer, na *Roſetta* reizende, zag ik de *witte Ibiſſen* voor de eerſte keer; doch ik kon, ten dien tijde, ze niet volgen, noch ze mij ter naauwkeurige waarneeming aanſchaffen; dit leedt drie maanden, en viel mij dit ten deele geduurende mijn verblijf in de ommeſtreeken van *Damietta* en *Meuzalé*. Omtrent dien tijd vertoonden zich nog veele *zwarte Ibiſſen*; doch de *witte* waren reeds zeldzaam geworden, en ik kon ze in geen aanmerklijken getale aantreffen dan in de nabuurſchap van *Kafr-Abou-Said*, aan den ſlinker oever des *Nyls*, op drieduizend metres van die Rivier en twintigduizend van *Damietta*, in de ſtreek van de uitgeſtrekte overſtroomde gronden, welke zich tot het Meir *Burlos* uitſtrekken, en in den winter weiden opleveren, waarin de *Arabieren* hun vee laaten graazen.

Eenige *Arabieren* waren druk bezig op de jagt deezer Vogelen. 't Zijn deezen, die, van alle vleeschetende Dieren een ſterken afkeer hebbende, de *Ibis* niet onrein agten, en het vleesch zo zeer roemen als dat van ander welſmaakend gevogelte. Schoon zij weinige van deeze vogelen ſchooten, vingen zij 'er veele, zo witte als zwarte, in netten: geduurende den herfst brengen zij deeze

vogels, zonder koppen, in *Neder-Egypte* ver[illegible] en de markt van *Damietta* heeft overvloed van dat vogelte.

Menigmaalen werden mij de *zwarte Ibisſen* leevend gebragt; de *witte* flegts ééns. Deeze Vogels toonden blijken van vermoeidheid, lustloos, weinig genegen eenig voedzel te neemen. Zij hielden zich in eene ſta de geſtalte, met het lijf bijkans horizontaal, met geboogen hals en nederhangenden kop, doch zomt na de rechter of ſlinker zijde gekeerd, nu eens voorg geſtooken, dan teruggetrokken, naa den grond met punt des beks geraakt te hebben. Zomtijds ſtonden op één poot. Zij waren niet zeer ſchuw; nogtha openden zij den bek, als 't ware om zich te verdedi gen, als ik met mijn vinger 'er nabij kwam; doch de ſnavel is, bijzonder bij den *zwarten Ibis*, al te zwak om eenigzins te bijten.

De *witte Ibis* vliegt eenzaam, of in kleine ſchooten van acht of tien; doch de *zwarte*, die veelvuldiger voorkomt, in grooter benden, wel uit dertig of veertig beſtaande. Beide onderſcheiden zij zich door eene ſterke en hooge vlugt, en de borst-muskelen zijn ook zeer zwaar. Gelijk alle vogels van dit Geſlacht, vliegen zij met den hals en de pooten horizontaal uitgeſtooken. Bij tusſchenpoozen ſlaat de geheele *vogelbende een* hol en zeer kratzend geluid; dat der *witte Ibiſſen* is ſterker *dan* dat der *zwarte*. Wanneer zij op een nieuw ontdekt land nederſtrijken, ziet men ze verſcheide uuren lang op dezelfde plaats, onophoudelijk met hunnen bek in den modder zoekende, en meestal digt bijeen. Zij ſpringen nooit, maar loopen ſnel, ſtap voor ſtap.

De *Ibiſſen* worden thans geteld onder de vogelen, die niet in *Egypte* broeden. Mogen wij op het berigt der *Egyptenaaren* afgaan, dan is de aankomst der *witte Ibiſſen* gelijktijdig met het eerſte wasſen van den *Nyl*; derzelver getal ſchijnt toe te neemen met het water der Riviere, en desgelijks 'er mede te verminderen; en als verdwijnen zij, als de overvloeijing geëindigd is. Hierom mogen wij derzelver verhuizing omtrent het begin van *Meſſidor* (24 Junij) bepaalen, 't welk ten naastenbij overeenkomt met den tijd, door den Heer BRUCE voor deezer Vogelen komst in *Ethiopie* be[illegible]

paald

paald. (*). Het ſchijnt, dat zij in *Egypte*, althans in de *Delta*, omtrent zeven maanden vertoeven. Eenige agterblijvers waren nog te *Kafr-Abou-Said*, op den 24ſten van *Nivoſe* (14 Januarij.) — De *zwarte Ibis* blijft 'er waarſchijnlijk dezelfde lengte van tijd, maar komt laater, en keert ook laater terug.

Wij mogen vermoeden, dat deeze Vogels zich eerst na de laagſte gedeelten des lands begeeven, die het eerst overſtroomd worden, en dat zij vroegst het hun geliefde voedzel vinden in het binnenſte van de *Delta*; doch dewijl het water meerder diepte en grooter uitgeſtrektheid bekomt, door den dagelijkſchen voortgang der overſtrooming, zijn zij genoodzaakt na hooger gronden te wijken, wanneer zij den *Nyl* naderen, en in de rijſtvelden omzwerven, of zich onthouden bij de dorpen, of oevers der kanaalen, of de ſmalle dijkjes, die de meeſte bebouwde plekken omgeeven. Wanneer de wateren de grootſte hoogte beklommen hebben, en nu allengskens beginnen te vallen, volgt de *Ibis* die afzakking, en keert 'er langzaam van terugge. — Dit is de gunſtigſte tijd om deeze Vogelen te vangen, en waarin de Vogelaars het meest hunne netten ſpreiden, en daarmede aanhouden, tot dat deeze Vogelſoort *Egypte* geheel verlaat: want zij vliegen in ſchielijke opeenvolging weg, uitgenomen eenige weinige, die na het binnenſte van de *Delta* terugkeeren, wanneer de wateren bedorven worden door zich met die der meiren te vermengen.

Wij voegen nog verkort hier nevens, wat deeze Waarneemer zegt van het Slangen-eeten der *Ibis-vogelen*. Den krop of de maag der *Ibisſen* openende, vondt hij 'er ſchelpen in, deels geheel, deels in ſtukken. Te denken is het, dat de Vogels die inzwelgen, gelijk zij ze vinden; hun ſnavel is niet ſterk genoeg om de ſchelpen te breeken, doch het inwendig maaggeſtel weet ze te vermaalen. Veelvuldige waarneemingen hebben mij geleerd, dat de Vogels, die zich aan de oevers der rivieren onthouden, zeer ſterk van ingewanden en maag zijn: ſchoon voorzien van een bek, in ſtaat om kruipende dieren te dooden, geeven zij aan ſchelpdieren de voorkeuze boven allen ander voedzel. Dit is het geval des

(*) Bruce, *Travels to the Sources of the Nile*, Vol. V. p. 202.

des Kraanvogels; en ik kan, op gronden van ondervinding, verklaaren, dat, op dezelfde plaatzen en ten zelfden tijde, de ſterke maag des Kraanvogels ſteeds vol ſchelpen was, terwijl ik in de veel zwakkere maag van den Reiger alleen visch aantrof.

Voorts betoogt de Heer SAVIGNY, dat de *zwarte Ibis* dezelfde is met den *Tantalus falcinellus* van LINNÆUS, gevolglijk niet bij uitſluiting eigen aan *Egypte*, en zeker niet overgegeeven aan lust om Slangen te dooden en op te eeten. De overeenkomst der oude beſchrijvingen, alsmede van de gedroogde en gebalzemde Vogelen met de leevende nu voorhanden, doet ons dit beſluit opmaaken; ſchoon men de opgehaalde gevegten deezer Vogelen met gevleugelde Slangen onder de fabelen moet rangſchikken (*). Daarenboven merkt de Heer SAVIGNY te regt op, dat de tegenwoordige bewooners van *Egypte* niets weeten van de veronderſtelde liefhebberij der *Ibis-vogelen* om zich met Slangen te voeden: eenpaarig bevestigen zij, dat zij dit Vogelgeſlacht nimmer eenig ander voedzel zagen gebruiken dan visch, wormen of ſchelpen, en zomtijds een weinig graan. — De bijzonderheid, dat men ſtukken van Slangen nu en dan gevonden heeft in Mummis, met de overblijfzels van *Ibis-vogelen*, kan toevallig weezen, of moet daaraan worden toegeſchreeven, dat men, verſcheide Slangen onder de heilige dieren geteld hebbende, derzelver overblijfzelen zorgvuldig bewaard heeft; doch kan nimmer ten bewijze ſtrekken, dat zij het voedzel uitmaakten van den Vogel, bij welken men ze aantrof.

In de *Mythologiſche Historie* van de *Ibis*, merkt de Heer SAVIGNY op, dat de Slangen-ſoort, *Cerastes* geheeten, die, blijkens de oude gedenkteekenen, met deeze voor heilig gehoudene Vogelſoort voorkomt, ter oorzaake van de twee hoornagtige uitſtekken aan den kop, gemaklijk voor

(*) Van geen Vogel, om zo te ſpreeken, heeft men meer fabeltjes verdicht, of wonderlijker dingen geſchreeven: 't minst is, dat men de *Ibis* voor een *Ooijevaar* hieldt, of voor den *Reiger met roode pooten*; vreemder en ongeloofbaarder, dat de menſchen het klisteeren van dien Vogel geleerd hadden; nog beuzelagtiger zou men mogen ſtellen, dat hij door den bek de bevrugting ontving, en ook uit den bek zich de eijeren kwijt maakte; dat zijn vleesch zoet en rood was, gelijk dat van een Salm.

voor gevleugeld kan zijn aangezien. De treffende tegenoverſtelling van dit kruipend Dier met de *Ibis* kan ook aanleiding gegeeven hebben tot het volksbegrip van den gezetten afkeer tusſchen beiden, 't welk zeer ligt vergroot werd tot daaden van openlijke vijandſchap. De *Ibis* is een onſchadelijke Vogel; de *Cerastes* zeer beſchadigend. De eerstgemelde onthoudt zich aan de vrugtbaare oevers der rivieren, of overſtroomde en vrugtbaare velden; terwijl de laatstgenoemde gevonden wordt in verſchroeide en woeste ſtreeken. De een is een zinnebeeld van vertrouwen en welvaaren; de ander van kommer en dringenden nood. De *Ibis* ſchijnt alles te belooven; de *Cerastes* alles te weigeren. Deeze wordt zo zeer gevleid en geſtreeld, als de ander gehaat en gevreesd. Beiden werden zij door de *Egyptenaars* zeker aangezien voor veelvermogende Dieren; beiden werden zij vereerd, en in zinnebeeldige voorſtellingen zamengevoegd; en beiden vertoonen zij alsnog een leevendig afbeeldzel van de uiterſten in *Egypteland*, waar dood en leeven zo nabij elkander komen, en onbegrensde overvloed niet zelden de voorlooper is van volſtrekte behoefte. — Indien wij nog een ſtap verder gaan, en de verſchijning van de *Ibis* verbinden met de overvloeijing van den *Nyl*, en de onmeetbaare zegeningen, daaruit herkomſtig, de herleeving der bloemen, de frisheid der lugt, en als een nieuw beſtaan, — terwijl men, aan den anderen kant, het vertoon van de *Cerastes* kan gelijk ſtellen met het jaargetijde vol ſchroeijende hette, vergezeld met zengende winden, die het gelaat des aardrijks ſchroeijen, — zullen wij de *Egyptiſche* Beeldenſpraak genoeg verſtaan.

DE VOORNAAMSTE LEEVENSBIJZONDERHEDEN VAN DEN HEERE HÉNAULT, *Preſident van de Franſche Academie, en van die der Opſchriften en Fraaije Letteren.*

CHARLES JEAN FRANÇOIS HÉNAULT, Zoon van JEAN REMI HÉNAULT, Heer van *Mouſſy*, 's Konings Raadsheer en algemeen Pagter, en van FRANÇOISE PON-

THON, Dogter eens rijken Koopmans van *Calais*, v den achtſten Februarij des jaars 1685 te *Parijs* booren.

De voortgang zijner jeugdige letteroefeningen ongemeen ſnel: onder deeze waren de lesſen in de A rijks- en Geſchiedkunde, hém gegeeven door CLA DE L'ISLE, Vader van den beroemden Aardrijkskundig Zijne letteroefeningen verleevendigde en verſierde hij d eene drukke verkeering met agtenswaardige Vrien afgewisſeld door die met de Zanggodinnen. Va zijne vroegſte jeugd af beſpeurde men, dat hij ſcherp- n heid van begrip vereenigde met eene groote zagt igheid.

Geduurende de twee jaaren, welke hij doorbragt i de Societeit van het Oratorij, en welke hij naderhand als de gelukkigſte van zijn geheele leeven roemde, woo de hij het Tooneel veel bij, zonder de Kerk te verzui men, en trok zijn voordeel beurtlings van MASSILLON en RACINE. Zestien jaaren bereikt, en het *Ordeskleed* aangenomen hebbende, ſtelde hij eene Lijkreden op over den Abt DE RANCÉ, ſtrenger gedagtenisſe. Hij vervoegde zich tot MASSILLON met deeze proeve van kanſel-welſpreekenheid; hij ontdekte, dat deeze keurmeester bij het eerſte gedeelte glimlachte, *en bij het* laatſte geeuwde: hierop nam de jeugdige Schrijver *het beſluit*, waarin hij weinig wedergaden heeft, om het *opſtel in 't* vuur te werpen (*), en af te zien van eene loopbaane, waarin hij voorzag niet te zullen uitmunten.

Schoon de Heer HÉNAULT, ten jaare 1706, de daartoe vereiſchte jaaren nog niet bereikt hadt, werd hij tot Raadsheer in het Parlement aangeſteld. In den loop van de twee volgende jaaren behaalde hij den Eerprijs der Welſpreekenheid bij de *Franſche Academie*, alsmede bij de *Societeit der Bloemſpelen* te *Toulouſe*.

Met den jaare 1710 werd hij aangeſteld tot Voorzitter der eerſte Kamer van Verzoekſchriften; een post, welke zijne aandagt verſcheide jaaren lang bezig hield.

(*) HÉNAULT, die in deezer voege zijn eigen werk de vlamme opofferde, bewaarde voor dusdanig eene opoffering het werk van eenen ander, naamlijk de *Henriade*, welk de Schrijver zelve, in eene vlaag van misnoegen, wilde verbranden.

nevens het beoefenen der Regtsgeleerdheid, in verſchelde vakken.

Zijnen Vriend, den Graaf DE MORVILLE, vergezelde hij, bij diens Gezantſchap na *'s Gravenhage*. Zijn heuſche en verpligtende ommegang deedt hem de agtinge en vriendſchap verwerven van de voornaamſte Leden des Staatsbeſtuurs van de Vereenigde Gewesten, en bijzonder van den Raadpenſionaris HEINSIUS, die, in zijne tegenwoordigheid, de ſtrengheid zijner Republikeinſche begrippen maatigde.

Bij het aftreeden van den Cardinaal DUBOIS, in 1723, werd HÉNAULT verkoozen om diens plaats bij de *Franſche Academie* te vervullen. De eerſte druk van zijne *Tijdrekenkundige korte Opgave der Historie van Frankrijk* zag in 1744 het licht. Dit Werk is veele maalen herdrukt, in het *Italiaansch*, *Hoogduitsch*, *Engelsch*, en zelfs in het *Chineesch*, vertaald.

Ten jaare 1755 werd hij Lid van Eer bij de *Academie der Opſchriften en Fraaije Letteren:* reeds vroeger was hij als Lid aangenomen bij die van *Nancij*, *Berlijn*, en *Stokholm:* maar de aanſtelling, welke hem meest voldeedt, was die van Opperopzigter over het Huishouden der Koninginne; een post, welke hij voor een zijner Vrienden verzogt hadt, doch die haare Majeſteit hem gulhartig opdroeg. De groote voordeelen van dit ampt deelde hij met Madame DE COUBERT, Weduwe van den voorigen Opperopzigter.

Tot verſterking van zijne gezondheid, die nooit zeer bloeijend was, bezogt hij te meermaalen de wateren van *Plombieres*, en deedt bij wijlen uitgeſtrekter reizen. Op een zijner laatſte deedt hij een toer door *Zwitzerland*, in gezelſchap zijns Vriends, den Marquis DE PAULMY, die als Gezant derwaards trok.

De Heer LEBEAU vermeldt, dat HÉNAULT in den jaare 1763 met een ſchielijken dood gedreigd werd; dat hij met gelaatenheid dit tijdſtip zag naderen, en zich het zeggen van Madame DE SÉVIGNÉ herinnerde: *Ik laat geene anderen dan ſchreijenden naa!* Wanneer hij den volgenden morgen verklaard werd buiten gevaar te zijn, ſprak hij: *Nu weet ik wat ſterven is, en 't zal mij vervolgens niet vreemd weezen!* Hij overleefde dit toeval niet meer dan zeven jaaren; een leevenstijdperk, 't welk, gelijk alle de voorgaande, zagt en gerust was. Dankbaar aan den Hemel, en onderworpen aan GODS wil, bemerkte hij

zijne ſtaag toeneemende verzwakking met een gelaa
gerusten geest, die ten overvloede toonde, dat
buitengemeene zagtheid van aart geenzins tot zwa
overſloeg. Hij ſtierf, den vier-en-twintigſten Dec
1770, in het 86ſte jaar zijns ouderdoms. — Ten
1714 trouwde hij aan Mejuffrouw LE BAT DE MONTA
die een voornaam ampt bij de Kroon bekleedde.
ſtierf in 't jaar 1728, zonder hem Kinderen na te la
doch hij nam die zijner Zuster aan.

De Heer LEBEAU zegt: Om het Pourtrait van dezen zeldzaamen Man te voltooijen, zal ik een penſeel neem, zo keurig als de trekken zijns Characters. Het volgende is de kenſchets, van hem bij zijn leeven gegeeven aan eene Dame, die zich meer onderſcheidde door de heerlijkheden van haaren geest, dan door de hoogheid van haaren rang. „ De Voorzitter HÉNAULT vereenigt in „ zich, bij uitgebreide kennis, eene even gelijke ge„ maklijkheid en kieschheid van zeden. Hij behoort tot „ de eerſte rangen der Maatſchappije; zijne geestigheid „ is leevendig en beminnelijk teffens, en zijn onderhoud „ vol geestige wendingen, zonder tot lafheden te „ vervallen. In geen talent is hij gebrekkig — het ern„ ſtige, het vrolijke, voegt hem even goed; alles valt „ binnen zijnen kring. Hij is een van die, welke het „ grootſte voordeel trekken van de twee uiterſten. Zo„ danig is hij in de wereld. Zijne zedigheid, welke de „ grondtrek van zijn Character uitmaakt, heeft lang „ een floers verſpreid over de diepdoordringenheid „ zijner letteroefeningen; en de gelukkige omſtandighe„ den, waarin zijne Vrienden verkeerden, hebben hen „ langen tijd beroofd van de gelegenheid, om de ge„ voeligheid van zijn hart te ontdekken. De uitſtek„ kende Werken, welke het hem behaagd heeft in 't „ licht te zenden, hebben in 't einde ontdekt de wijd„ uitgeſtrektheid zijner kundigheden; en wij weeten „ thans maar al te wel, met welk een edelmoedigen „ ijver hij het welweezen zijner ongelukkige Vrienden „ behartigde." — Welk een lof voor 's Mans verſtand, en teffens voor zijn hart!

TAFEREEL VAN LISSABON, IN DEN JAARE 1796.

Isſabon bevat veele Vrouwenkloosters; doch het is hier de gewoonte niet om 'er Jongejuffrouwen in plaatzen; zij blijven bij haare ouders tot dat zij trouwen. Doch zij genieten daarom niet te meer vrijheids; ooit gaan zij alleen uit; altijd zijn zij onder het oog haarer moeders. Men heeft 'er zelfs, die nooit uitgaan, elfs niet des Zondags na de kerk; zij hooren de Mis in e bidkamer van haar huis.

Dit gebruik zou men denken dat de meisjes voor verleiing zou behoeden; maar een vuurig en altijd vroegrijp eſtel, bedwang en ledigheid ontwikkelen bij haar een indingrijk vernuft. Altijd vriendinnen der dienstmeien, wien haare bewaaring is toevertrouwd, verleiden ij dezelve. De moeder ſlaapt naa het middagmaal, zij aapt geduurende den nacht; die twee tusſchentijden orden te baat genomen.

De meesten kunnen niet ſchrijven; doch zij hebben eene aal, waarin zij bedreven zijn; zij praaten bij helderen ag met haare minnaars, uit het venſter aan de ſtraat, onder een woord te ſpreeken; teekens zijn genoeg; e teekens worden gemaakt door middel der vingeren, aet eene zoo verbaazende ſnelheid en vlugheid, dat zij eer lange zamenſpraaken kunnen houden.

Nooit laaten zij de gelegenheid glippen om eenen chtgenoot te hebben, oud of jong, ſchoon of lelijk, eminnelijk of korzel; den heimelijken minnaar ofeeren zij aan den eerstkomenden, die van 't huwelijk preekt, in het vaste voorneemen, om, zoo dra zij kunnen, zich ſchadeloos te ſtellen.

De *Portugeeſche* Vrouwen zijn welgemaakt, fraai van eest, rijzig van geſtalte, blank, leevendig, bevallig; zij ebben ſchoone oogen en fraai vel, een lieſkoozenden oglag, eene lieflijke taal, een natuurlijk gezond verſtand; 't welk, indien het gekweekt worde, zich voordeelig ontwikkelt. Al vroeg in de veinskunst geoeffend, munten zij daarin uit; zij veranderen niet van kleur; de veinzerij vermomt 'er zich onder het masker eener onſchuldige openhartigheid; nooit verraadt een onbeſcheiden bloozen haare gedagten; nooit ſtoort het haare vermaaken; zij ſchijnen de waarheid op haare lippen

te hebben; doch zij is zelden in het hart. 't Zijn rechte *Protheusſen*; zij neemen de gedaante aan, die zij willen, die met haare heimelijke belangen ſtrookt. Met dit alles zijn ze verpligtende, goedhartig, edelmoedig; welgeplaatst genoeg hebben zij het hart, om zich verpligt te rekenen, veelen gelukkig te maaken.

Eene *Portugeeſche* Vrouw, die te voet uitgaat, loopt nooit alleen; zij wordt gevolgd van dienstmeiden, omwonden in groote mantels van *baijete* (eene ſoort van grove wollen ſtoffe), als lakeien agter haar gaande; die 'er geene hebben, huuren ze wanneer zij moeten uitgaan, vooral op feestdagen om de Mis te hooren; Negerinnen of Mulatinnen worden gemeenlijk daartoe gebruikt; zij genieten daarvoor ruim drie ſtuivers. Het behoort tot de weelde, van een groot aantal verzeld te worden. Aartig is het, eene vrouw deftig over ſtraat te zien gaan, van vier meiden gevolgd, bij paaren loopende, die haare ſchreden gadeſlaan, haaren gang en haare deftigheid naabootzen.

Voor 't overige verſchijnen de *Portugeeſche* Vrouwen zelden in 't openbaar; nooit bezoeken zij de openbaare wandelplaats; en in haare huizen verſchuilen zij zich dikmaals, wanneer 'er een mansperſoon binnen komt; ter vergoeding daarvan verſchijnen zij dikmaals aan de venſters; drie vierde van den dag ſlijten zij aldaar met het zien van de voorbijgangers, en zich te laaten zien; zij zitten of ſtaan 'er, met de armen over elkander, ongedekten hoofde, hoe koud het ook zij, met een bayeten-mantel over de ſchouders in den winter. Nooit neemen zij een naald of een boek in de handen; zij verdeelen den dag tuſſchen het venſter en eenen ſtoel, op welken zij onachtzaam zitten, en haare ledigheid in tijdverveeling akelig ſlijten.

Voormaals zaten zij nooit op ſtoelen; zij vlijden zich op den grond op biezen matten, met de beenen kruislings onder het lichaam of agterwaarts gekeerd. Dit gebruik is nog niet geweeken, vooral onder de gemeene vrouwen en de dienstmeiden.

De *Portugeezen* zijn zeer op Proceſſien geſteld. Thans zijn het vooral voor de Vrouwen groote feestdagen; zij vinden 'er gelegenheid in om uit te gaan, met alle haare bekoorlijkheden te ſchitteren; zij ontwikkelen alsdan 't geen de tooitafel overlegd bevalligs kan vertoonen: eenige dagen vooraf houden zij zich met haar gewaad on-

onledig. Tegen den dag der Procesſie worden alle rijtuigen gehuurd; in al haar tooizel uitgedoscht, begeeven zich de Vrouwen na de plaatzen, daar zij moet voorbijtrekken; zij bezetten de venſters en de balkons; drie of vier uuren te vooren zitten zij 'er ten toon; de ſtraaten krielen van volk; de Mannen gaan heen en weder; zij gaan en komen; zij zien, zij gluuren, zij groeten, zij geeven teekens van verkenninge: de Vrouwen, blijde dat zij worden opgemerkt, beantwoorden 'er vaardig aan.

Deeze plegtigheden geeven aanleiding tot nodigingen, van wegen de eigenaars of huurders der huizen, daar de Procesſie moet voorbijtrekken; zij geeven aanleiding tot het zamenkomen van luisterrijke en talrijke gezelſchappen. Naadat de Procesſie voorbij is, wordt 'er aan het geheele gezelſchap Thee voorgediend; dikmaals danst men daarnaa, en het bal duurt vaak tot laat in den nacht, zelfs in de Vasten. Niet dan wanneer zij genodigd zijn, verſchijnen de Vrouwen in die gezelſchappen; de *Fidalgas* alleen, dat is, de Vrouwen der Grooten, nodigen zichzelven; zonder vraagen neemen zij bezit van de venſters en de plaatzen, die voor anderen beſtemd waren.

Noch in aart onderſcheiden, noch menigvuldig zijn de Vermaaken te *Liſſabon*. Men houdt 'er weinig gezelſchap; nog minder werks maakt men 'er van openbaare wandelingen, alwaar de *Portugeezinnen* nooit verſchijnen, de uitlandſche vrouwen zeldzaam, en de mannen zeer weinig. Niet menigvuldiger zijn 'er de bals.

De Vastenavonden zijn 'er zeer ſomber; deeze tijd, elders gekenmerkt door meer of min verſcheidenheid of uitſpoorigheid van vermaaken, is hier de eenzelvigſte van het jaar; de familiën komen 'er niet bijeen; de gezelſchappen zijn talrijker noch vrolijker dan naar gewoonte; men hoort van feſtijnen, noch asſemblées, noch muzijk, noch bals ſpreeken; het eenige vermaak, welk men 'er kent, beſtaat in het beſprengen van de voorbijgangers, of door hen, die aan de venſters ſtaan, beſprengd te worden.

Geduurende de acht laatſte dagen van de Vasten, vooral de drie laatſte magere dagen, ſtaan de Vrouwen van allerlei rang, vooral de aanzienlijkſten, aan de venſters; zij werpen op de voorbijgangers pakjes

fijn

fijn geſtoten talk, die op het gelaat en op de klederen kleeft. Voorzien van blaazen met veerkragtige gom, met ſpuiten, fleſſen, potten, kruiken, ſchotels — werpen zij water, dikmaals in geene kleine hoeveelheid, op die langs de ſtraat gaan. Gelukkig indien men ſlegts beſprengd worde: want niet zelden ontvangt men water en vat, tevens op het hoofd.

De *Portugeezen*, aan deeze ſoort van galanterij gewoon, vergenoegen zich op die dagen met zich in een oud gewaad of regenmantels te kleeden, en zich onder groote regenſchermen te verſchuilen. Vreemdelingen, minder verdraagzaam, antwoorden zomtijds met ſteenen. Jaar op jaar worden 'er glazen ingeſmeeten, en hoort men 'er geſchillen en kijvadien.

Ronden, of burger-patrouilles, loopen langs de ſtraaten; doch zij dienen niet om het ſpel te beletten; in tegendeel hebben zij last om het te beſchermen, en de mishandelingen te voorkomen, welke den waterſprengeren zouden kunnen aangedaan worden. De Ronden zelve worden weinig geſpaard; zelden volbrengen zij hunnen weg zonder beſprengd te worden.

Indien 'er in het Karneval te *Liſabon* niet gedanst worde, men ſtelt zich daarvoor ſchadeloos op andere dagen, door de Kerk tot onthouding en vasten beſtemd, doch welken de *Portugeezen*, dat volk, welk voor het godsdienſtigſte van Europa wil gehouden worden, verkiezen om te danzen. De Proceſſien, die 'er alsdan alle weeken worden gehouden, zijn de aanleiding en beweegreden tot menigvuldige danspartijen. De *Portugees* zou geen vleesch durven eeten, en hij danst; hij zou in geen uitwendig godsdienſtig bedrijf nalaatig durven blijven, en hij geeft zich aan een luidruftig vermaak over, in eenen tijd, der ingetogenheid gewijd.

De *Portugeezen* ſchijnen zich door hunne gebruiken van de andere Natien te willen onderſcheiden; dit is reeds gebleeken; zie hier nog een ander bewijs daarvoor.

In den winter is het klimaat koud genoeg om eenig ijs te maaken. Gemeenlijk regent het drie of vier maanden, zomtijds vijftien of twintig dagen zonder tuſſchenpoozen; de regenvlaagen zijn 'er geweldig; de ſtraaten zijn met water, ſlijk en modder bedekt; de vogtigheid dringt door tot in de huizen; zij pakt zich aldaar opeen; alles is 'er klam. Nogtans warmt zich de *Liſabonſche Portugees*

gees niet; men zou geene dertig ſchoorſteenen in de ſtad kunnen vinden. Mannen en Vrouwen blijven in hunne vertrekken, in ruime wollen mantels omwonden; op de ſtraaten, in den Schouwburg, in de Kerken ziet men niets dan mantels.

Zie hier nagenoeg het onderſcheid in de klederdragt. Gemeene Vrouwen en die van handwerkslieden draagen op het hoofd een witten zakdoek, van agteren in een punt uitloopende, en van vooren onder de kin aaneengeknoopt; nooit gaan zij uit zonder haaren baijeten mantel, die tot op de hielen hangt.

Vrouwen van hooger ſtand, zelfs bij wijlen van handwerkslieden, gebruiken, in plaats van dien mantel, een ruim manteltje van zwarte taf, die het geheele lichaam omvat, en ter halver knie hangt; zij gaan blootshoofd, of met een hoed, met een zwarte pluim verſierd.

De Vrouwen van hoogen rang, de echtgenooten, zusters of dochters van Kooplieden, Advokaaten, Artzen, Edellieden, kleeden zich naar goedvinden; zij hebben de *Franſche* dragt.

Op het ſchoeizel is men onder alle ſtanden zeer geſteld. De ſchoenen zijn van zijde, met gouden of zilveren pailjetten en borduurzels meer of min bedekt.

IETS OVER DEN DANS DER OUDEN IN HET ALGEMEEN EN DE ORCHESIS EN PEDEMA DER GRIEKEN, ALS OOK OVER DE NIEUW UITGEVONDEN ORCHESISCHE SCHOENOBASIS, OF DANSKUNST OP DE KOORD, VAN DEN HEER FORIOSO, EN DE EQUILIBRE TE PAARD VAN DEN JONGSTEN KINSBERGEN. Medegedeeld door A. FOKKE, SIMONSZ.

Dat de Kunst overal en ten allen tijde ſlechts eene naboottſter der Natuur geweest is, blijkt ons ten klaarſten, in alle de oeffeningen, die wij door dezelve zien ter uitvoer brengen; heur voornaame bemoeijing is doorgaands, uit de Natuur ontleende voorwerpen, welke niet werkelijk in derzelver natuurlijken ſtaat voorhanden zijn, in ſchijn aanwezig te maaken. Zij drukt, door navolging, dus altijd iets uit, wat ze te vooren in de Natuur opgemerkt heeft, en vormt door die uitdrukking een verſchijnſel, welks oirſprongsbeeld daar ter plaatſe, waar de Kunst het nabootst, eigenlijk afwezig is. — Deze aanmerking is, gelijk op alle de naboottende Kunſten, ook op den

Dans

mede die verrukte huppelingen vergezeld werden, bereids rijker geworden; en de *bom*, of *Tok*, was reeds vergezeld met ſnaar- en blaastuigen. Dat MICHAL zich aan deze openlijke uitdrukking van blijdſchap en geeſtvertrukking ergerde, kwam voort van den trotſchen aart, dien zij van heuren Vader SAUL overgeërfd hadde, daar zij deze *huppeling* van heuren Gemaal, te midden zijner onderdaanen, voor te gemeenzaam en zijn character te zeer verlaagend aanzag.

In dit alles was echter nog geen eigentlijke Danskunst aan te treffen, even min als in de huppelingen der Egyptiſche Jongelingen en Maagden bij gelegenheid hunner Iſisfeesten, noch in het ſpringen der Vrouwen op den Liban, waarvan MUSÆUS in zijne *Hero* gewaagt, waar hij zingt, dat 'er op het Volksfeest van Adonis geene Vrouw achterbleef, zelfs niet van die, welke op den top van den Liban, of Libanon, een gebergte in Syrie, dat zich van de Phœniciſche Stad Sidon tot Smyrna in Cœlo-ſyria uitſtrekte, al huppelend of dansend offeren.

Ου λιβανου θυοεντος επι πλειονεσσι χορευων.

Noch zij, die op den top des geur'gen Libans ſpringen.

Wordende de Liban meest door Venus Priesters bewoond.

Eerst in laatere tijden, toen Griekenland in deszelfs hoogſten bloei was, onderwierp men aldaar de uitdrukking dezer natuurlijke beweging aan zekere regelen, en vormde eene kunst van gebaarde-uitdrukking, welke men, van ορχομαι, *ik wandele*, of van ορχεω, *ik ſpreide uit*, *Orcheſis* noemde, wijl ze in eene *voortgaande uitſpreiding* der ledemaaten naar zekere maat of *tact* beſtond, doch nog niets met de ſprongen en trippelingen der laatere Dansſen gemeen had, behelzende alleen *mimiſche* of nabootſende gebaarden, waarmede ze alle gemoedsbewegingen op de maat konden uitdrukken. PLATO beſchrijft daarom, in zijn Boek over de Wetten, de *orcheſis*, als beſtaande in *eene nabootſing van alle gebaarden en bewegingen, die de menſchen konden maaken*; een gedeelte derzelve wordt daarom ook wel *Cheironomia*, of *kunſtig handgebaar*, geheeten. Dit nu was de kunst, die de wijze SOCRATES, reeds hoog bejaard, zich eigen trachtte te maaken, ten einde door dat middel zijne leſſen en geſprekken te meer levendigheid en indruk te verſchaffen (*). Het waren dus *Hypokritiſche* of nabootſende bewegingen, en men kan hier aan geene ſprongen of lugtige trippelingen denken; de voeten kwamen 'er weinig bij te pas, dan alleen voor zo verre men met dezelve onder de *orcheſis* voor- of achterwaards trad. Zelfs het woord *ſaltare*, waarmede de Romeinen deze *orcheſis* overbragten, beduidde in dien zin niet anders dan wenken en tekens geeven, gelijk uit APULEJUS

(*) SEXTUS EMPIRICUS, *adverſ. Mathem.*

jus af te neemen is, die (*), van Venus ſpreekende, zegt, dat zij dikwijls *alleen met de oogen ſprak, of krachtige en kennelijke uitdrukkingen deed*, waarvoor hij het woord *ſaltare* almede bezigt. *Et nonnunquam* SALTARE *ſalis oculis.* Dat ook, in navolging der Grieken, de *Saltatio*, of Dans der Romeinen, ſlechts in enkele gebaarmaaking beſtaan hebbe, kunnen wij daaruit opmaaken, dat zij die kunst dikwijls in lange afhangende en ſleepende gewaaden oeffenden, welke den ſpringenden en trippelenden Dansſer grootelijks hinderlijk zouden geweest zijn. SUETONIUS zegt van CALIGULA (†): *Magno tibiarum et ſcabellorum crepitu cum Palla Tunicaque talari proſiluit et deſaltato cantico abiit.* „ Hij kwam met een langen mantel en tot op de hielen afhangend kleed (op het tooneel) onder een groot gedruisch van fluiten en ſpeeltuigen, en vertrok weder, na dat hij zijn lied uitgezongen had." En bij QUINCTILIANUS (‡) vindt men zeer duidelijk deze gebaarmaaking omſchreeven, waar hij den Redenaar vermaant, dat zijne gebaarden wel juist *niet geheel gelijk aan die eens Dansſers* (Saltator) *moeten zijn, maar dat 'er toch iets van deze oeffening onder vermengd behoort te weezen* (§). Van daar vindt men ook bij de Grieken gewaagd van zekere Dansſen, welke verheven Characters moesten voorſtellen, als *de Achilles, de Phedra, de Rhodope.* Deze ſoort van Dansſen waren in den leeftijd van Keizer AUGUSTUS in gebruik. Ook vindt men geboekt, dat de Cyniſche Wijsgeer DEMETRIUS, ten tijde van NERO, diergelijke Dansſen nog nooit in die volmaaktheid, als waartoe de Kunst dezelve wist te brengen, gezien hebbende, dezelve verſmaadde, als enkel in belagchelijke gebaarden beſtaande, die zeer raadzelachtig in derzelver uitdrukking waren; doch toen eens zeker groot meester in de *Chironomie* en *Orcheſis* aan het Hof van NERO, die mede een buitenſpeurig liefhebber van deze ſoort van ligchaamsoeffening was, zich opgedaan hadde, en deze, nadat hij de muziek had doen zwijgen, alleenlijk door gebaarden de *liefde van Mars en Venus* uitdrukte, riep de Wijsgeer verrukt uit: *Ik hoor niet alleen wat gij vertoont, maar ik zie het; gij ſpreekt met uwe handen!* Deze Kunst ging zo verre, dat men zelfs afgetrokken denkbeelden en redenwezens door de-

(*) In *Metam.* (†) In *Caligula.* (‡) Lib. I. *Orat.*

(§) *Et certe quod facere oporteat non indignum eſt diſcere, cum præſertim haec* Chironomia *quæreſi, ut nomine ipſo declaratur*, lex gestus, *& ab illis heroicis temporibus orta ſit & a ſummis Græciæ viris & ab ipſo* SOCRATE *probata. Neque id apud veteres Romanos dedecori fuit. Argumentum eſt Sacerdotum nomine datum ad hoc tempus ſaltatio. Cujus etiam diſciplinæ uſus in noſtram usque ætatem ſine reprehenſione deſcendit. A me autem non ultra pueriles annos retinebitur, nec in his ipſis diu.* Neque enim geſtum Oratoris componi ad ſimilitudinem ſaltatoris volo ſed ſubeſſe aliquid ea hac exercitatione. — Men zie ook den Abt DU BOS, *Oordeelkundige Aanmerkingen*, IIde Deel.

dezelve wist uit te drukken. SEXTUS EMPIRICUS verhaalt, dat de Dansſer, of *Saltator*, SOSTRATUS, welke in dienst van den Koning ANTIOCHUS was, door zijn' meester bevolen wordende de *Vrijheid* te dansſen, zulks weigerde, wijl die Vorst *Priene*, het Vaderland van dezen Dansſer, aan zich onderworpen hadde; zeggende: *Indedaad ik heb geen' lust om de* VRIJHEID *te dansſen, terwijl mijn Vaderland de zijne verlooren heeft!* Deze *Orcheſis* was mede een der beſtanddeelen der *Gymnastica*, of ſpelen en oeffeningen der jongelieden onder de Grieken, welke uit *Orchestrica* en *Palestrica*, *Dans-* en *Vechtkunst*, beſtonden (*). Uit de onderſcheidene character-uitdrukkende ligchaamsbewegingen der *Orcheſis* verklaart LUCIANUS, in zijne Verhandeling over de Danskunst, de Fabel van *Proteus*, die zich in allerleije gedaanten wist te herſcheppen; houdende hem voor een uitmuntend Dansſer der Oudheid. De uitvinding dier Dansſen (†) bij de Grieken ſchrijft THEOPHRASTUS bij ATHENÆUS (‡) aan zekeren ANDRON, van Catanea in Sicilien, toe, die, een Fluitſpeeler van zijn beroep zijnde, het eerst onderſtond om zekere character-uitdrukkende ligchaamsbewegingen met de toonen zijner fluit te accompagneeren; van waar dit dansſen *Sikelizein*, zo veel als *Sicilliseren*, of *op eene Sicilliaansche wijze op de fluit ſpeelen*, geheeten werd. CLEOPHANTES, van Thebe, zoude voords die Kunst aangekweekt, en ÆSCHYLUS dezelve het eerst in zijne Tooneelſtukken ingevoerd hebben; zo dat dan eigentlijk deze *Orcheſis* uit Sicilien in Griekenland voortgeplant zoude zijn; waarbij nog op te merken is, dat het woord βαλλισμος (*Ballismos*,) waarmede de Grieken ſommige groote Dansſen, of Orcheſiſche bewegingen van veele perſoonen tevens, benoemden, oirſpronglijk Siciliaansch was, en in de Franſche woorden *Bal* en *Ballet* nog is overgebleeven.

Het Eiland Creta was insgelijks beroemd uit hoofde der *Orcheſis* of aloude Danskunst, welke aldaar geoeffend werd; en HOMERUS (§) vergeet niet, ſpreekende van MERIONES, welke een Cretenſer was, zijne Danskunst te roemen, waarin hij derwijze uitmuntte, dat hij 'er de achting van alle de Grieken, en ook der Trojaanen, mede verwierf. Ook werd onder de beroemde Dansſers bij de Grieken, ten tijde van den Trojaanſchen krijg, geteld PYRRHUS, de Zoon van ACHILLES, die een Krijgsdans, naar hem *Pyrrhica* geheeten, uitvond, welke door van het hoofd tot de voeten gewapende Krijgslieden

(*) BURETTE, *Memoire pour ſervir à l'Hiſtoire de la Danſe des Anciens*, te vinden in de *Mémoires de Literature, tirées des Regiſtres de l'Academie Royale des Inſcriptions et Belles Lettres*, Tome I. Pag. 221, in 8vo.

(†) Περι ορχησεως.

(‡) *Deipnoſophiſta*, Lib. I.

(§) Iliad. 13. v. 617.

den moest uitgevoerd worden, terwijl zij geduurende dezelve allerleije kunstgreepen met hunne wapens ter uitvoer bragten. De Thessaliers waren zo groote vereerers dezer op maat gestelde lighaamsbewegingen, dat zij hunne Magistraatspersoonen met het voornaam opzicht over dezelve belastten, en van daar προορχησῆρες, of *Dansopsiders*, pleegen te noemen. Doch wij moeten hier alweder op de *orchesis* of *gebaarmaaking* het oog vestigen, en deze Dansen niet voor nietsbeduidende huppelingen aanzien; immers zij dienden zelfs in den oorlog, om de krijgslieden aan te moedigen, blijkens dit Opschrift, hetwelk BURETTE aanhaalt (*), zonder echter den Schrijver, waarbij men het aantreft, te noemen: Ἐ'λατίων τας εικονας ὁ δαμος, ευ ὀρχησαμένω τὴν μαχην. Dat is: *Het volk heeft deze beeldtenissen doen oprichten ter eere van* ILATION, *omdat hij in den slag wel gedanst heeft.* — Dus vertaalt BURETTE deze plaats; doch zij duldt ook deze overbrenging: *omdat hij den slag of strijd wel nagebootst heeft.* ARISTOTELES houdt, uit hoofde dezer naauwkeurige gebaardekunst, den Dans van zijnen tijd voor niets anders dan eene *naboosting*; immers in den aanvang van zijn Boek over de Dichtkunst (†) zegt hij: „ dat de Dans zich van niets anders ter naboosting bedient, dan van eene *Cadans* zonder *Harmonie*, (ρυθμος χωρις ἁρμονιας) en dat de Dansers, door verscheidene afgemeten gebaarden, de zeden, hartstogten en daaden der menschen uitdrukken." PLUTARCHUS, in zijn *Gastmaal* (‡), wil, dat de *Orchesis*, of Kunst- en Character-dans, in drie Hoofddeelen bestaan hebbe, als 1) in den *gang* (φορα), welke eene beweging veroorzaakte, waardoor de Dansser in staat was eenige daad of hartstogt uit te drukken; 2) de *gedaante* (σχῆμα), welke eene houding des lighaams was, waarmede de gang besloten werd, (mogelijk datgeen, wat wij in de moderne Dansen *attitude* noemen) waarbij de Dansser stil hield, en de houding (of *attitude*) van een *Apollo*, *Pan* of *Bacchante* aannam; en eindelijk 3) de *aanwijzing* (δειξις), zijnde eene soort van afbeelding door gebaarden, waardoor zij zaaken zeer kenbaar wisten aan te wijzen, als bij v. *den hemel*, *de aarde*, en allerleije zelfstandigheden.

Echter, behalven deze eigentlijke *Orchesis*, of Kunstdans van enkele personen, waren 'er bij de Grieken, en bij de oude Volken in het algemeen, ook wel *ronde Dansen* bekend, die in trippelingen bestonden; men kan zulks afneemen uit de Beschrijving van een Schild bij HESIODUS (§), op welk zodanige Dansen uitvoerig worden afgebeeld; gelijk ook bij HO-

(*) Loc. cit.
(†) Περι ποιητικης.
(‡) *Symposiacoon Liber.*
(§) *Scut. Herc.* vers. 270.

HOMERUS, in zijne *Odyssea* (*), waar hij de Dansen beschrijft, waarmede de Pheaceërs ULYSSES in het Hof van ALCINOUS onthaalden. Dit dansen, hetwelk in springen en huppelen bestond, noemden de Grieken (welligt van het Hebr. *halad*) ἅλλεσθαι, en was zeer onderscheiden van de kunstmaatige lighaamsbeweging, die zij ὀρχήσεις heetten; doch de Romeinen hadden geen onderscheiden woord voor deze onderscheidene Kunsten, maar gaven die den gemeenen naam *Saltatio*, of *Springdans*, omdat zij eerder met het ἅλλεσθαι der Griekſche Herders, dan met de kunstige *Orchesis*, bekend geraakt waren, op welke zij naderhand hun *Saltatio* almede toepasten (†). Van deze soort van *Huppeldansen* waren 'er insgelijks eene groote menigte bekend, van welke MEURSIUS (‡) 'er tot 200 optelt en volgends het Alphabet op eene Lijst brengt; doch hier verder in te treeden, verbiedt ons de plaats, en zoude ook den Leezer weinig nut baaren; gelijk wij, om dezelfde reden, ook niet dan ter loops hier zullen gewaagen van eene andere lighaamsoeffening, welke eigentlijk *alleen* in springen bestond, en waarbij de springers allerleije lighaamsverdraaijingen onder het springen wisten te maaken, om daardoor geweldige hartstogten uit te drukken; waarvan KRATO bij LUCIANUS (§) met verſmaading zegt, dat het schandelijk is, een Mensch te zien, die alle zijne leden in de vreemdste bogten wringt, en *zonder eenige reden traanen stort* (**).

Deze soort van Springdans behoorde ook meer onder de Lighaams- dan wel onder de Kunst-oeffeningen, even als het loopen over een strak boven den grond gespannen Koord, hetwelk men σχοινοβασις (*schoenobasis*), νευροβασις (††) (*neurobasis*), *Touw-* of *pees-loopen*, pleeg te noemen; welke oeffening onder de Grieken, maar wel voornaamlijk bij de Hetruriers, in gebruik schijnt geweest te zijn; althands ten tijde van TERENTIUS schijnen de Koordloopers of Koorddansers (even als thands nog bij ons op de Jaarmarkten) hunne kunst alleen op de openbaare Spelen of Volksfeesten vertoond te hebben, daar deze oeffening den Romeinen als iets vreemds voorkwam; waarover TERENTIUS, den Voorredenaar of *Prologus* van zijn Tooneelspel *Hecyra*, toen het ten tweedemaale ten tooneele gevoerd werd, deze woorden in den mond geeft:

Hec-

(*) Lib. VIII.
(†) JUL. CÆSAR SCALIGER *Poëtica*, Lib. I. Cap. 18.
(‡) In zijn Werk of Verhandeling, betijteld *Orchestra*, *sive de saltationibus veterum.*
(§) Loc. cit.
(**) Εἰς οὐδὲν ἄτερ καλαπλάσματος.
(††) Van *schoenos*, betekenende een touw uit linnenvlechten niet vervaardigd, en van het woord *neuron*, dat een *pees* beteekent.

Hecyra est huic nomen fabulæ. Hæc cum data
Est nova, novum intervenit vitium et calamitas,
Ut neque spectari, neque cognosci potuerit,
Ita populus studio stupidus in Funambulo
Animum occuparat.

Dat is:

„ Dit Blijspel is genaamd *Hecyra*. Toen dit, nog nieuw zijnde (voor 't eerst) vertoond werd, is een *nieuw* beletsel en ramp in den weg gekomen, zo dat het noch gezien, noch zelfs bekend werd; zoo zeer vergaapte zich het volk, door een domme voorkeur, aan den *Koordlooper*."

Men vindt vervolgends bij HYGINUS, HORATIUS (*), PLAUTUS en JUVENALIS mede van die vreemde lighaamsoeffening melding gemaakt; en uit de woorden van PLINIUS (†) schijnt afgenomen te moeten worden, dat ze oudtijds alleen in een voorzichtig voor- en achterwaards loopen over een boven den grond gespannen touw, het lighaam in bestendig evenwigt houdende, bestaan hebbe; immers hij verhaalt, dat 'er te Rome een Elephant die kunst verricht, en over een gespannen koord achterwaards *geloopen* zoude hebben; hetwelk meer geloofbaar is dan het verkeerd begrip, dat men weleer uit deze zijne woorden opmaakte, even alsof hij gezegd hadde, dat een *Elephant*, als thands de Koordedansers, sprongen op de koord gedaan hadde; immers dit log, doch voorzichtig en zeer leerzaam dier, kan men wel onderstellen dat tot in zo verre door zijn' meester geoeffend kunne zijn geweest, dat hij zich op eene dikke koord op de vier breede pooten in evenwigt hebbe kunnen houden, en zo op dezelve langzaam en voorzichtig voor- en achterwaards treeden. Wanneer wij de eigene kracht en betekenis van de woorden der oude Schrijvers slechts wel begrijpen, vervalt dikwijls de meening, dat zij hunnen land- en stadgenooten, in een tijd, waarin de zaaken, door hen verhaald, niet oud en vergeeten waren, sprookjens en logens zouden hebben willen of kunnen diets maaken; te meer nog, daar hunne geschriften niet onder den gemeenen man, maar onder de edelste en gegoedste lieden, in gebruik waren.

Na het verval van het Romeinsche Rijk zijn de Dansen, welken de Romeinen van de Grieken overgenomen hadden, door

(*) Welke een slegt Treurspeldichter, die, in eene fabel van gering gewigt, zijne Personagien geweldig doet razen, en het Toneel na eens te Thebe en dan weder te Athenen overbrengt, bij een' Koordedansser vergelijkt.

Ille per extentum funem mihi posse videtur
Ire poeta, meum qui pectus inaniter angit &c.
Epist. I. Lib. II.

(†) Lib. VIII. Cap. 3.

door den inval der woeste Noordsche Volken bijna geheel verlooren geraakt, tot dat ze door de Italiaanen weder eenigzins opgedolven werden, wier Danskunst eene soort van samensmelting van de *orchesis* en *halleſis* of *pedema*, of den *gebaarde-* en *trippeldans* der Grieken, is. Na hen hebben de Franschen, in hunne groote Balletten en Kunstdansen, de *orchesis* mede eenigzins nagevolgd, en wel vooral in de *Ballets pantomimes*. Terwijl de Engelschen, in hunne *Countrydances*, meer de *halleſis* der Grieken ten voorbeeld gekozen hebben.

Voor onzen tijd echter schijnt de uitvinding eener Kunst bewaard geweest te zijn, welke de *Schoenobasis* met de *Orchesis* min of meer vereenigt, en daarom met recht den kunstnaam *Orchesische Schoenobasis* draagen mag; eene vinding, die wij almede aan eenen Italiaan verschuldigd zijn, naamlijk den Heer FOLIOSO van Napels, die, met zijnen Broeder en beide Zusters, tot groote voldoening en niet minder verbaazing van deskundigen, de moeilijke *Hornpipe*, of Engelschen Matroozendans, en verscheidene Characterdansen, als daar zijn den Turkschen en Neger-dans, de Duitsche *Wals* en *Allemande*, en de in de Danskunst meest naar de *orchesis* zweemende en de hoogste nitdrukking bevattende *Menuet*, op twee parallel gespannen koorden, op de netste en bevalligste wijze ter uitvoer gebragt heeft: iets, dat hier te lande nog nooit te vooren door eenig Koordedanser, hoe beroemd ook, vertoond is geweest; waarom wij niet kunnen nalaaten, bij gelegenheid dat wij voorneemens waren iets over den Dans der Ouden samen te stellen, van deze zijne geheel nieuwe *Danskunst op de koord*, welke zich zo duidelijk van het eigentlijke en gewoone *Koorddansen* onderscheidt, met lof te gewaagen. Immers de gewoone Koordedansser, welke sprongen hij ook doen moge, weet altijd zijn evenwigt te bewaaren door middel van den *Balancier*, of Balansstok, en door het oog stipt op het kruis van de koord te vestigen; maar in de *Orchesische Schoenobasis* moet het evenwigt, door eene allersnelste wending des ligbaams alleen, telkens behouden worden, wijl men, inzonderheid in de *Menuet*, *Wals* en *Allemande*, door de draaijingen van den dans, geduurig van oogpunt en plaats verwisselen moet; en dus, zonder de beide voor den gewoonen Koordedanser zo hoognoodige hulpmiddelen, naamlijk den balansstok en het oogpunt, niet alleen op één hooggespannen koord springen, maar alle de maaten der muziek, danspassen en ligbaamshoudingen, welke in de gewoone Danskunst op den vlakken grond zelven moeilijk aan te leeren zijn, op twee koorden ter uitvoer brengen moet.

Van omtrend dezelfde soort van *mimisch orchesische Schoenobasis* is de Equilibre te Paard, wijl het galoppeerende Paard hier de plaats van het gespannen touw in de gewoone *Schoenobasis* vervangt; maar inzonderheid is die *Equilibre*, zo als zij door den jongsten Zoon des Heeren LION KINSBERGEN, tot je-

leders, zelfs der Vreemdelingen (en dit zegt veel in dit vak) regtmaatige verwondering, geoeffend wordt, als hij het Character van een *door den drank bevangen Soldaat* met de natuurlijkſte gebaarden uitdrukt, eene nabootſing van de *mimiſche orcheſis* der Ouden; en wat nog daarbij 't opmerkelijkst voorkomt, en den jongen grooten Kunſtenaar in dit vak inzonderheid vereert, is, dat hij alle deze natuurlijke *mimeſis* op een *beweegenden bodem*, en wel op een *galoppeerend Paard*, verricht; eene Kunst, die men waarlijk, met HORATIUS (*), te recht:

inaudita Cethegis,

aan onze Voorouders onbekend, mag noemen; doch waarin ons Land en onze Stad op dezen KINSBERGEN en deszelfs ijverige Familie, allen *inboorlingen* dezer Stad, die getoond hebben, de vermaardſte Vreemdelingen, als daar zijn FRANCONI en anderen, zo niet voorbij te ſtreeven, ten minſten te evenaaren, inzonderheid mag roemen.

Zo eindigt elk Verhaal, dat kunst of ſmaak bevat,
Altijd tot roem en eer van Amſtels Waereldſtad!

(*) *Ars Poëtica.*

BIJZONDERHEDEN WEGENS GOLDSMITH.

Dr. GOLDSMITH was een oorſpronkelijk weezen, een raadzel, waarvan nooit iemant den ſleutel hadt, eene ſoort van aanhoudend overhoop liggen met zichzelven; een zonderling mengzel van de meest ſtrijdige deugden en ondeugden: geleerd en eenvoudig, Christen en Vrijgeest, ſpeeler en ſpeelbal, Dichter en Kompilateur, arm en edelmoedig.

In *Ierland* geboren, ſtudeerde hij in de Geneeskunde te *Edinburg*, toen hij de onvoorzigtigheid hadt van borg te worden voor eene vrij aanzienlijke ſomme, welke geen van beiden kon betaalen. GOLDSMITH, te *Sunderland* in de gevangenis gezet, voorts door eenige vrienden gelost, ging in het blinde ſcheep, kwam te *Rotterdam*, en doorkruiste Holland, de Nederlanden en den Elſas.

Hij hadt, inderdaad, niet zoo groot een gevolg, als een jonge Lord, die de toer van Europa doet. Zijn Gouverneur was de nieuwsgierigheid, en de honger zijn eenige bediende.

Van hemzelven moet men het verhaal zijner reizen hooren. In het twintigſte Hoofdſtuk van den *Predikant van Wakefield* heeft hij zichzelven afgebeeld met de trekken des zwervenden

den wijsgeers, nieuwigheid najaagende, en het geluk kende.

„ Ik bezogt, zegt hij, de dorpen in *Vlaanderen*, te voet. Wanneer ik tegen den nacht bij eene boerenwo kwam, nam ik mijn fluit; speelde een van mijne vrol deuntjes, en dit bezorgde mij huisvesting voor den nac lijftogt voor den volgenden dag."

Te *Genève* deedt hem een jong Engelschman, die door e erfenis spoedig rijk was geworden, den voorslag om zijn Gu verneur te worden, 'er evenwel nevens voegende dat hij zich zelven wilde bestuuren of *gouverneeren*. GOLDSMITH nam het aan. Zij reisden eenigen tijd te zamen; doch in *Provence* gekomen zijnde, raakten zij in geschil, en GOLDSMITH bleef alleen met zijne fluit, zijne eenige toevlugt.

Altijd te voet, altijd zijn gelag met kleine deuntjes betalende, kwam GOLDSMITH te *Londen*, toen hij negenëntwintig jaaren oud was, niets anders bezittende dan zijn fraai dicht stuk, *de Reiziger*, 't welk hij op zijne veele wandelingen hadt geschreeven.

In deeze groote stad uitgestooten, zonder vrienden, zonder bekenden, waar zou hij eene wijkplaats zoeken? In eene Apotheek; doch vergeefs bezogt hij ze allen; overal wees men hem van de hand, ter zaake van zijn Iersch accent; en, bij de Kruidmengkunde geene hulp vindende, wierp hij zich in de armen der Letterkunde. In 't eerst wierdt hij te werk gesteld aan een Weekblad, *de Bij* genaamd, en schreef intusschen eene brochure: *Onderzoek omtrent den tegenwoordigen staat der fraaie Letterkunde in Europa.*

De Boekverkoopers behandelden hem onvriendelijk en betaalden hem nog slegter, en de ongelukkige man worstelde met ellende, wanneer JOHNSON, die reeds het orakel der Letterkunde van zijn land was, eenigen zijner schriften las, alle verdienste daarvan doorzag, hem op zijne vliering ging opzoeken, en eensklaps zijn weldoener en vriend wierdt.

GOLDSMITH vertoonde, in dit eerste bezoek, aan JOHNSON de vier eerste Hoofdstukken van zijnen *Predikant van Wakefield*, waaraan hij onlangs de laatste hand hadt gelegd. Deze was 'er van verrukt, en zag GOLDSMITH nooit, zonder hem te zeggen: „ Werk uwen Predikant af."

Het schouwspel van een goeden en eerlijken huisvader, met een eenvoudig verstand en zuiver gevoel, worstelende met tegenspoed, zonder andere steunzels dan zijne deugd en zijn gewetен, met even veel openhartigheids van zijne misslagen en zijnen moed sprekende, tot den laagsten trap des wederspoeds gedaald, in al wat hem dierbaar was gewond, ja vanëens verscheurd, vervolgens eensklaps gelukkig geworden, en eindelijk stoffe tot vreugde vindende in al wat hem bedroefd had

Zodanig is het tafereel, welk GOLDSMITH in zijnen *Predikant* ophangt; het fraaiſte tafereel misſchien, ooit door 's menſchen hand gemaald. De onderwerping, de menschlievendheid van den eerlijken Kerkelijke, zijne zoo eenvoudige, zoo verhevene aanmerkingen, zijne zomtijds puntige en nooit gemaakte waarneemingen, boeien, neemen in en vertederen den leezer; dit Werk doet nut aan de ziel, ſchraagt den moed, herſtelt de verdoofde hoop, vertroost zelfs de wanhoop. BOËTIUS heeft, in zijne *Vertroosting der Wijsbegeerte*, tot het verſtand geſproken; de goede *Predikant* ſpreekt tot het hart; hij is de vriend der rampzaligen, het handboek der ongelukkigen. Het eenige gebrek is, dat het een Roman is; of liever, 't is onze ſchuld, dat wij in de beste Verhandeling over de Zedekunde niets meer dan een Roman zien.

GOLDSMITH verſcheen in de Club van letterkundigen; doch op zijn best beſchouwde men hem aldaar als een loontrekkend Compilateur van de Boekverkoopers; men behandelde hem als eene aſschepoester. Op zekeren dag vertoonde hij aldaar zijne Ballade of *Romance van den Heremiet*, zedert in den *Predikant* ingelascht. Men ſtondt verbaasd over zulk eene zagte, zulk eene zuivere poëzij, zoo vol van ſchoone denkbeelden: men erkende dezelve voor het meesterſtuk der Engelſche Romances. Hij las zijn dichtſtuk *de Reiziger*, en de verbaasdheid nam toe. JOHNSON, die eenigermaate de Voorzitter van de Club was, verklaarde het voor het beste dichtſtuk, 't welk ſedert POPE's overlijden was verſcheenen. Kort daarna bewees hun GOLDSMITH, dat hij voor nog hooger vlugt was berekend. Hij gaf in 't licht zijn *verwoest Dorp*, waaruit BELILLE de Epiſode heeft overgenomen van den Dorpprediker en den Magister, welke hij in zijn *Homme des Champs* heeft naagevolgd.

Vervolgens leverde GOLDSMITH aan den Schouwburg in *Covent-Garden*, *de goede Man*, een voortreffelijk ſtuk in het boertige, 't welk opgang maakte, en nog meer opgangs zou gemaakt hebben, indien het Publiek thans niet driftig ingenomen geweest ware met een ander ſtuk van KELLY, *de valſche Kieschheid*, in den ſmaak van het huilend grappige.

De Dichter van den *goeden Man* wreekte zich op het Publiek, door het tot lachen te noodzaaken, met het ſtuk, geteld: *Zij vernedert zich om te overwinnen*, en bragt het tot den ſmaak van het goed Blijſpel terug. In één jaar bragten hem deeze twee ſtukken bij de zevenëntwintig-duizend guiden op; maar hij was 'er niet te rijker om; het ſpel verſlondt alles. Wie zou gelooven, dat een Schrijver, die de waarheid zoo vuurig doet beminnen, en wiens Werken allen de zuiverſte zedekunde ademen, door eene drift vervoerd wierdt, die de Rede vernedert en het gevoel verdooft?

Van nieuws genoodzaakt voor de Boekverkoopers te werken,

ken, deedt hij nu niets anders dan kompileeren: een *Begrip der Geſchiedenisſe van Engeland*; een ander van de *Geſchiedenis van Griekenland*; een derde van de *Romeinſche Geſchiedenis*, en eindelijk een vierde van de *Natuurlijke Hiſtorie*.

Altijd onbeſtendig, altijd met zichzelven overhoop leggende, was GOLDSMITH, zoo onderdaanig bij de Boekverkoopers, hooghartig bij de Grooten. De Hertog VAN NORTHUMBERLAND tot Onderkoning van *Ierland* zijnde aangeſteld, ontbood hem en zeide, dat hij, door zijne ſchriften bekoord, en vertrouwen hebbende dat hij een Ier was, verlangde hem dienst te doen. GOLDSMITH antwoordde, dat hij daar te lande eenen vriend hadt, die een Geestelijke was, en dat hij deezen in zijne gunst beval. Zijne vrienden betuigden hunne verwondering, dat hij eene zoo gunſtige gelegenheid hadt laaten voorbijgaan. „Ik „ ſtel geen vertrouwen," was zijn antwoord, „op de beloften der Grooten: de Boekverkoopers zijn mijne eerſte vrienden geweest, en ik zal hen niet verlaaren."

GOLDSMITH hadt achting voor JOHNSON, tragtte zelfs dien ſtijl en wijze van ſpreeken naa te bootzen; en dikwijls gebeurde het, wanneer hij een weluitgewerkten volzin hadt voortgebragt, en met zoo veel nadruks, dat dezelve daardoor bijkans onverſtaanbaar wierdt, dat hij uitriep: „Is dat niet JOHNSON „op en uit?"

En evenwel was GOLDSMITH naijverig tegen JOHNSON. Op zekeren dag verzogt hij eenen zijner vrienden uit te ſcheiden met hem te prijzen: „want," voegde hij 'er bevens, „gij „verſcheurt mij tot in de ziel."

Misſchien houdt gij hem voor ondankbaar? dat was hij niet; veeleer zult gij zien, dat hij, zelf altijd door behoefte geprangd, evenwel edelmoedig was. Een arme vrouw meldde hem op zekeren dag, dat haar man krank was, en in den treurigſten toeſtand zich bevondt. De Doktor gaat bij deeze goede menſchen, praat met hun, en ontdekt welhaast, dat hunne zwaarſte ziekte de armoede was. Hij gaat heen, belovende iets te zullen voorſchrijven, en zendt hun tien guinjes in een pilledoosje.

Dikwijls wierdt ook van zijne goedheid een misbruik gemaakt. Een ſlegt Schrijver, PILKINGTON genaamd, die reeds veel gelds van hem hadt geleend, en die bang was, door de gewoone middelen niet meer van hem te zullen bekomen, nam een nieuw redmiddel te baate. Op zekeren dag komt hij bij hem, van blijdſchap opgetogen, en zegt hem dat zijn fortuin gemaakt is. „Hoe zoo?" vraagt hem de Doktor. De ander voert hem hierop te gemoet, dat de Hertogin VAN MARLBOROUGH een ſterk verlangen betuigd hebbende om een paar witte muizen te hebben, hij aan eenen zijner vrienden in de *Oostindiën* hadt geſchreeven, om ze hem mede te brengen, en dat deeze vriend met twee alleraartigſte diertjes was aangekomen; „maar,

vrag-

voegde hij 'er nevens, van gelaat veranderende, en eene treurige houding aanneemende, „ om dezelve aan te bieden, „ zoude ik een kooltje moeten hebben; ik kan voor niet „ minder dan twee guinies een bekomen, en ik heb geen „ geld."

De Doktor bezat slegts eene halve guinie; hij gaf dezelve; doch hierbij vondt PILKINGTON zijne rekening niet. Hij zag het horologie aan den schoorsteen hangen, en, naa eenige verschooningen te hebben bijgebragt voor de lompheid van zijn gedrag: „ indien gij het," zeide hij, „ acht dagen konde „ missen, zal ik het tegen eenige guinies verpanden, en, naa „ mijne muizen te hebben overgeleverd, het u teruggeeven „ met al wat ik u schuldig ben." De zaak vereischte spoed: konde men tegenstand bieden om iemants fortuin te maaken? GOLDSMITH gaf het horologie; de man met de muizen verdween, en GOLDSMITH hoorde 'er niet van spreeken, tot dat PILKINGTON, 's daags voor zijn overlijden, hem om eene halve guinie verzogt, welke de Doktor nogmaals de goedheid hadt hem te schenken.

Eenige kennis van de Geneeskunde hadt hem den titel van Doktor bezorgd; doch dezelve diende hem ten verderve. In den jaare 1774 ziek zijnde geworden, gebruikte hij, tegen den raad van zijnen Arts, een zoo geweldig geneesmiddel, dat hij weinige dagen daarnaa, in den ouderdom van 45 jaaren, overleedt.

KWALIJK VERKREEGEN GELD BEKLIJFT NIET.

Nog ten huidigen dage wordt te *Leicester* (in *Engeland*) het huis geweezen, waarin RICHARD DE III den nacht voor den Slag van Bosworth doorbragt, en bewaart men in de Archiven dier stad een trek, welke het karakter van dien Vorst kenmerkt. Hij hadt de gewoonte, onder zijne Veldequipagie een zeer groot houten ledikant rond te voeren, onder voorgeeven van op geen ander te kunnen slaapen. De waare reden was, dat hij in hetzelve eene verborgene lade hadt laaten maaken, waarin hij zijn geld wegstopte. Naa zijne nederlaage en dood deedt de Graaf VAN RICHMOND (HENDRIK DE VII) zijne intrede te *Leicester*, en plonderde RICHARDS equipagie; doch, het houten ledikant liet men leggen, als een stuk van geene waarde, en plaatste het in een pakhuis van slegte huisgeraaden. Naa verloop van eenigen tijd wilde de eigenaar van het huis het verbranden, en begon het te klooven; maar hoe groot was zijne verbaasdheid, toen hij blinkende stukken gouds daaruit zag rollen! Hij bewaarde zijn geheim, en wierdt rijk,

rijk, zonder dat iemant wist hoe. Hij kogt landerijen, en wierdt Maire van *Leicester*. Zijne weduw leefde veele jaaren in grooten luister, en wierdt eindelijk door haare meid vermoord, die agter het geheim der ontdekkinge was gekomen, en de vrugt daarvan zich wilde toeëigenen. 't Was door de ondervraagingen van deeze rampzalige, en van haare medepligtigen, dat de zaak openbaar wierdt.

ANEKDOTE RAAKENDE DEN HEER DE VOLTAIRE.

Op zijne laatste reize na *Parijs* wierdt de Heer DE VOLTAIRE met allerlei foort van bezoeken lastig gevallen. Een jong Autheur, van middelmaatige bekwaamheid, en eene onbeschrijflijke trotsheid, oordeelde het mede zijn pligt te zijn, aan den NESTOR der Letterkunde zijne hulde te betoonen; met dat oogmerk liet hij zich bij hem aandienen. Men leidde hem in de kamer des Wijsgeers. „ Groote man," zoo sprak hij, „heden kom ik HOMERUS begroeten; morgen zal „ ik SOPHOCLES komen zien; overmorgen PLATO, en de volgende dagen...." — „ Ach, Mijnheer," voerde VOLTAIRE, hem in de rede vallende, hem te gemoet, „ zoudt „ gij van daag niet alle die bezoeken kunnen afleggen?"

ANEKDOTE RAAKENDE DEN HEER PIRON.

Op zekeren dag, als de Heer PIRON zich ten huize van eenen Financier bevondt, wilde een man van aanzien, in het gezelschap tegenwoordig, die hij vóór hem in de Eetzaal zou treeden. De Gastheer, hiene komplimenten ziende, zeide tot den man van rang: „ Wel, Mijnheer de Graaf: „ 't is een Autheur: maak geene komplimenten." PIRON, die bemerkte dat men hem wilde vernederen, zette aanstonds zijn' hoed op, en tradt fier 't eerst binnen, zeggende: „ Daar de hoedanigheden (*qualités*) bekend zijn, zal ik mij „ van mijnen rang bedienen."

No. XI. *Meng.* bl. 473. reg. 1. lees KLOPSTOCK.
No. XII. bl. 496. onderaan, staat *soems*, lees *is*. En bl. 519. reg. 7. *ten*, lees *te*.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

EENIGE CHARACTERTREKKEN DER CHRISTLIJKE LIEFDE, DOOR APOSTEL PAULUS DEN CORINTHEREN VOORGEDRAAGEN, ONTVOUWD.

(Uit het *Engelsch* van W. ENFIELD, *L. L. D.*)

De Liefde verblijdt zich niet in de ongeregtigheid, maar zij verblijdt zich in de waarheid; zij bedekt alle dingen, zij gelooft alle dingen, zij hoopt alle dingen, zij verdraagt alle dingen; de Liefde vergaat nimmermeer.

PAULUS, 1 *Corinth.* XIII: 6—8.

De Charactertrekken der Liefde, voorheen door ons beschouwd, zijn; dat de Liefde onder aangedaane verongelijkingen geduldig is, — dat dezelve goedertierene aandoeningen koestert, en in goedertierene daaden vermaak vindt, — dat zij de plaagende drift des nijds te onder brengt, — dat zij trotschheid uit het hart verbant, en ruwheid van zeden voorkomt, — dat zij de ziel verheft boven het laage der zelfzoekenheid, en belanglooze weldaadigheid voorschrijft, — dat zij de drift van toorn bedwingt en maatigt, — en de zodanigen, die onder haaren invloed staan, onbekwaam maakt om plans te vormen, het welvaaren van anderen benadeelende. Immers is, naar de taal van PAULUS, „ de „ Liefde langmoedig en goedertieren; niet afgunstig; „ zij handelt niet ligtvaardiglijk; zij is niet opgeblaazen; zij handelt niet ongeschiktlijk; zij zoekt zichzelve niet; zij wordt niet verbitterd; zij denkt geen „ kwaad."

Ons is nog overig, die Godlijke deugd te beschouwen, als de bewonderaarster en vriendin van verdienste; als de opregte verdeedigster van menschlijke zwakheid; als eene geduldige verdraagster ten beste van het menschdom; als in zichzelve een beginzel van onsterflijkheid bevattende: immers de Apostel schrijft:

„ De Liefde verblijdt zich niet in de ongeregtigheid,
„ maar zij verblijdt zich in de waarheid; zij
„ dekt alle dingen, zij gelooft alle dingen, zij
„ alle dingen, zij verdraagt alle dingen; de Liefde
„ gaat nimmermeer."

Het is bij zedekundige Schrijvers in gebruik geweest om Deugd met de benaaming van *Waarheid* te bekleden, en eenigen zijn zo verre gegaan van te beweren, dat 'er geene uitdrukking is, welke den aard en grond van zedelijke verpligting naauwkeuriger uitdrukt. Men heeft, ter onderschraaging van dit gevoelen, opgemerkt, dat daaden eene taal hebben, zo verstaanbaar en naauwkeurig als woorden, en dat, wanneer een mensch deugdzaam handelt, hij zich overeenkomstig gedraagt met de natuur der dingen, en gevolglijk met de daad, zijne toestemming geeft aan eenige waarheid; maar dat, in tegendeel, wanneer een mensch zich schuldig maakt aan eenig zedeloos bedrijf, hij zekere bekende en vastgestelde waarheid wederspreekt, en eene valschheid beweert.

Oordeelt men dit te fijn uitgeploozen, het zal niet gelochend worden, dat 'er eene overeenkomst plaats hebbe tusschen waarheid en deugd, *ontstaande* uit beider gelijkvormigheid met natuur *en rede*, *welke* de overdragtlijke toepassing van de uit*drukking*, *waarheid*, op het zedelijk gedrag regtvaardigt. Op den grond deezer overeenkomst spreekt onze Zaligmaaker ongetwijfeld van *de waarheid te doen:* „ Wie de waarheid doet, „ komt tot het licht;" en in deezen zin schijnt PAULUS het woord *waarheid* hier te bezigen; en dan wordt *waarheid* tegen boosheid over gesteld: „ De Liefde ver„ blijdt zich niet in de ongeregtigheid, maar zij ver„ blijdt zich in de waarheid."

Het Character der Liefde, in deeze woorden uitgedrukt, is dan, dat dezelve alle boosaartige vreugde over de dwaasheid en het verkeerd gedrag van anderen wraakt, en de ziel geschikt maakt om eene edelaartige voldoening te gevoelen in de beschouwing van derzelver deugden. Waar een weezenlijke en vuurige geest van welwillenheid zich vereenigt met eene volkomene overtuiging van het aanbelang der deugd tot het geluk van een redelijk schepzel, is het onmogelijk, de daden deugden van bijzondere persoonen, of de algemeene heerschappij der ondeugd in de wereld, zonder de aan-

doe-

doeningen van ſpijt en kommer te aanſchouwen. Te zien, dat menſchen, wier bekwaamheden en leevensomſtandigheden hun allen voordeel aanbieden om een onderſcheidenden en gelukkigen ſtand in de wereld te bekleeden, zich met ſchenddaaden bezoedelen, en, door hunne wangedraagingen en dwaasheden, den bloeſem, die tot rijpe vrugt kon zetten van tegenwoordig en toekomend geluk, doen verwelken; waar te neemen, dat een geſlacht van weezens, door den Maaker der Natuur met edele bekwaamheden beſchonken, en met de hoop der onſterflijkheid bezield, zichzelven vernederen door dwaaze en laage najaagingen, elkander plaagen en bedroeven om rijkdommen te verkrijgen, welke zij niet weeten te gebruiken of te genieten, en hun uitzigt op toekomend heil verbeuren, door de tegenwoordige gaven der Voorzienigheid te misbruiken: moet grievend weezen voor een edelaartig hart. Elk, wiens boezem gloeit door waare gevoelens van Godsdienst en Menſchenliefde, zal op zulk eene beſchouwing de taal van DAVID voeren: „ Ik aanſchouwde de overtreeders, en „ ſmert greep mij aan." — Eene geaartheid, het tegenbeeld daarvan uitmaakende, welke in ſtaat is om de ondeugden der menſchen met genoegen te beſchouwen, „ die zich verheugt in de boosheid," betoont eene diepte van bedorvenheid, welke men, om de eer der menschlijke natuure, gaarne zou veronderſtellen geen ander beſtaan te hebben, dan in het denkbeeldig character van dat tot een perſoon gemaakt beginzel van boosheid, 't welk, in den dichterlijken ſtijl, tot het *Booze* zegt: „ wees gij mijn goed!" Maar, ſchoon zulk eene duivelſche boosaartigheid als deeze, zo te hoopen ſtaat, niet dikwijls in den menschlijken boezem woont, is het egter misſchien onder de menſchen geene vreemde zaak, dat zij, door eene zelfzoekende onoplettenheid omtrent alles, wat buiten den kring hunner eigene zaaken ligt, of misſchien door enkele traagheid, geheel onverſchillig zijn omtrent den ſtaat van Godsdienst en Zeden in de wereld. Het vordert eenige ruimte van begrip, zo wel als edelaartigheid van geest, om in ſtaat te weezen de wereld met die deelneemende aandagt te beſchouwen, ten opzigte van den zedelijken ſtaat, welke ons geſchikt maakt om ons in de waarheid te verblijden. Naar maate, egter, van den trap, tot welken onze zielen verlicht zijn met juiste begrippen,

en onze harten verrijkt met edele gevoelens, zal onze voortgang weezen in die verheeven menſchenmin, die den voortgang des Menschdoms tot volkomenheid afmeet naar de vorderingen, welke hetzelve maakt in de Deugd, zich verblijdende bij elk vertoon van zedelijke vordering, als een teken van heil voor geheel het menschlijk geſlacht.

Het zelfde beginzel, werkende op bijzondere voorwerpen binnen den kring onzer perſoonlijke verbintenisſen, zal ons aanzetten om te weenen over de misſlagen, en om met genoegen de uitmuntenheid onzer kennisſen en vrienden te aanſchouwen. In ſtede van zich te verheugen, met de boozen en nijdigen, in den ſchielijken val van eenig mensch, die zich voordeelig onderſcheiden hadt; in ſtede van, met eene kittelende voldoening, ſtil te ſtaan bij de bijzonderheden der ongenade, in welke hij gevallen is, — zullen wij dit lot beklaagen met ongeveinsden weedom, zo uit hoofde van het perſoonlijk onheil, daaruit voortvloeijende, als om het nadeel, 't geen de zaak der Deugd daarbij lijdt. Waar voorbeelden van uitſteekende verdienſten zich opdoen, waar hoogst verdienstlijke daaden verrigt worden, zullen wij, de laage jaloezij verſmaadende, die ons zou doen zwijgen omtrent uitſteekenheden, tot welker betoon wij noch moeds noch deugds genoeg hebben, met genoegen ſtilſtaan bij de beſchouwing van zulke heerlijke Characters, en greetig elke gelegenheid omhelzen om die voor het oog van anderen ter beſchouwing bloot te leggen. En deeze ſchatting zullen wij betaalen aan groote verdienſten, niet uit hoofde van de zelfzoekende begeerte, om, bij terugkaatzing, in den luister daarvan te deelen, maar door het edelmoedig beginzel van het menschdom dienst te doen, door een loflijken geest van naijver op te wekken.

Het hierop volgende in het Characterbeeld der Liefde is, „ dat zij alle dingen bedekt (*)." Dit heeft men te verſtaan in dien zin, waarin, mijns bedunkens, de grondſtelling van Apostel PETRUS moet worden opgevat, „ dat de Liefde eene menigte van zon„den bedekt." 't Is het werk der Liefde, een ſluier te

(*) Aan deeze overzetting (die onzer Vertaaleren) geeft ENFIELD boven de *Engelſche* de voorkeuze.

te werpen over de misslagen van anderen, die dezelve, zo veel mogelijk, voor het oog des algemeens verbergt. Men moet, in de daad, bekennen, dat dit een voornaam gedeelte uitmaakt van het nieuw Gebod, den *Christenen* gegeeven, dat zij elkander moesten liefhebben. — Overweegende, welke onvolmaakte en dwaalende weezens wij menschen zijn, en hoe ligt de besten onzer zich regtmaatige berispingen op den halze kunnen haalen, misschien tot dien trap, dat het ons tot groote oneere zou strekken, indien men alle onze kleine zwakheden, feilen en overtreedingen vlijtiglijk opzamelde en bij elke gelegenheid ten strengsten beoordeelde; zal men de zo gewoone handelwijze, om van 's naasten misslagen in 't breede te spreeken, niet zeer voorzigtig vinden. Maar, wat men ook denken moge van de voeghijkheid of de nuttigheid deezes bedrijfs, men kan zeker weinig zeggen van deszelfs goedaartigheid. De zodanigen, die hunne dagelijksche bezigheid vinden in het ophaalen van voorvallen tot smaad des naasten, zelfs schoon zij op waarheid gegrond zijn, zonder eenig ander einde, dan om door zodanige gesprekken zichzelve en hunne vrienden te onderhouden en te vermaaken, zullen het geene gemaklijke taak vinden, zich geheel te ontschuldigen van kwaadaartigheid. Want het is onmogelijk, bij zodanige gelegenheden, na de inboezemingen van goedaartigheid te luisteren, zonder terstond te ontdekken, dat 'er eene groote maate van liefdeloosheid stecke in noodloos de misslagen ten toon te stellen van persoonen, die zich aan geene haatlijke misdrijven schuldig gemaakt hebben, en mogelijk, in andere opzigten, geregtigd zijn tot eene groote maate van hoogagting. De Liefde, in stede van te gedoogen dat wij onszelven botvieren in losse betigtingen en strenge berispingen, leert ons, deeze bedrijven in anderen te wraaken, door koelzinnig hunne smaadtaal aan te hooren; door, zo verre het ons mogelijk is, het streng doorgestreeken character te verdeedigen; en, waar eene geheele verontschuldiging onmogelijk is, edelmoedig diens mans goede hoedanigheden en verdiensten daar tegen over te stellen, en hierdoor, zo verre wij in staat zijn, eene menigte van misslagen te bedekken.

In het vormen van ons oordeel over de daaden en characters van anderen, zal de Liefde ons leeren, gereed onze aandagt te verleenen aan elke omstandigheid, welke

ke kan ſtrekken om het geloofſlaan aan een kwaad gerugte te verzwakken, of een misſlag, die niet bedekt kan worden, te verzagten: „ de Liefde gelooft alle din„gen; de Liefde hoopt alle dingen." Het is eene zeer algemeene handelwijze, en, in de daad, zeer eigenaartig, dat de menſchen anderen naar zichzelven afmeeten. Zodanigen, die de bewustheid met zich omdraagen, dat zij weinig voortreflijks in hun eigen aart of character bezitten, zullen zich bezwaarlijk overtuigen, dat 'er zodanig iets, als onbaatzugtige en verheeven verdienſte, in de wereld wordt gevonden. Zij, die in hunnen eigen boezem duistere oogmerken herbergen, laage gevoelens koesteren, booze driften voeden, vallen natuurlijk in het begrip, dat anderen even zo beſtaan. Van hier zullen zij gereed en greetig elke vertelling aanneemen, die een ſchaduw verſpreidt over uitſteekende verdienſten, en een vermoeden, hoe ongegrond ook, liever koesteren, dan de mogelijkheid veronderſtellen, dat 'er Characters kunnen beſtaan, verre verheeven boven 't geen zij omdraagen. Met een oog vol wantrouwen en jaloezij ziende op elk vertoon van deugd, zijn zij altoos gereed om voor elke goede daad eene kwaade beweegreden uit te vinden, en de beſchuldiging van geveinsdheid tegen den braafſten en besten uit te brengen. Daarentegen zal de man, die van geene andere dan eerlijke oogmerken en edelmoedige bedoelingen weet, verwagten, in anderen dezelfde braafheid en goedaartigheid, welke bij hem huisvesten, te zullen aantreffen: niet ligt overreedt hij zichzelven, dat 'er zo veel bedrogs en ſnoodheids in de wereld is, als veelen veronderſtellen. Verpligt, noodzaakt de treurige ondervinding hem, om het gunſtig denkbeeld, 't geen kunstlooze eerlijkheid en niets kwaads vermoedende goedaartigheid hem van het Menschdom hadt doen vormen, te verkleinen; vindt hij het noodig, tot zijne eigene veiligheid, op zijne hoede te weezen tegen de ligtgeloovigheid, bedroogen door ſchoonſchijnende voorwendzels; hij zal nogthans meer overhellen om mis te tasten aan de zijde van opregtheid, dan aan die van ſtrengheid.

Deeze beminnelijke deugd van opregtheid kan uit geene andere bron, dan die van een goedaartig hart, opwellen. Beleefdheid moge iemand leeren, zijne weezenlijke gevoelens over anderen te ontveinzen; een zelfzoekend verlangen om te behaagen moge hem aanzetten om de maate des lofs vol te meeten van de zodanigen, die

die hij in zijn hart veragt; dan 't is goedaartigheid alleen, welke hem kan aanzetten om zo gunſtig over anderen te denken als de omſtandigheden kunnen gehengen; om eene vrijwillige ſchatting van hoogagting te betaalen aan verdienſten, die in het donkere huisvesten, en edelmoedige toegeevenheid te gebruiken omtrent menschlijke onvolmaaktheden. Laat uw boezem waarlijk vervuld weezen met die Liefde, „ welke alle dingen ge„ looft en hoopt," en gij zult meer overhellen om goed dan om kwaad van anderen te denken; gij zult vermaak ſcheppen in de deugden te beſchouwen van een character, ſchoon het vermengd is met veele onvolmaaktheden. Wanneer het algemeen beloop van iemands gedrag goed is, zult gij, ter oorzaake van eenige weinige toevallige doolingen, niet overhellen om diens mans opregtheid in twijfel te trekken. Wanneer gij ziet dat iemand zijne Godsdienſtpligten geregeld volbrengt, zult gij hem voor opregt godsdienſtig houden, ten ware zijne daaden regtſtreeks tegen zijne betuigingen aanloopen. Wanneer gij waarneemt, dat iemand, bij alle voorkomende gelegenheden, milddaadig is in zijne toebrengingen ten onderſtand van liefderijke inrigtingen, zult gij niet ligt vermoeden, dat zijne weldaadigheid alleen het uitwerkzel is van trots en vertoonmaaking. Gij zult gelooven, dat iedereen zo deugdzaam is als hij zich vertoont, tot dat gij eene onlochenbaare proeve van het tegendeel in handen krijgt; en geen oor leenen aan de heimlijke inboezemingen en duistere wenken ten nadeele van iemand, van wien gij, tot zo lange, goede gevoelens gekoesterd hebt. Zelfs daar, waar zich omſtandigheden opdoen, die regtmaatigen grond van vermoeden opleveren, zult gij niet haastig zijn in het oordeelen, en volle baarblijklijkheid verlangen, eer gij dit doet. Zo lang 'er een regtmaatige grond van twijfeling overblijft wegens de waarheid eener beſchuldiging, zult gij niet beſliſſend oordeelen: terwijl gij over het ſtuk nadenkt, zult gij overhellen om te letten op elke omſtandigheid, welke óf de beſchuldiging wederſpreekt, óf het kwaade vermindert; en zelfs dan, wanneer gij iemands gedrag moet veroordeelen, zal zulks met tegenzin geſchieden, en zonder eenige noodlooze geſtrengheid.

In deezer voege zult gij het character behandelen, niet alleen van een perſoon, die u onverſchillig is, van

uwen tegenſtander, uw' mededinger, of uw' vijand; want, in deeze gevallen, zult gij eene meer dan gewone behoedzaamheid aanwenden, ten einde geene maatige zelfliefde, jaloezij, partijgeest of geraaktheid uw oordeel overdwarsſe, en beweege om een onmaatig vonnis te vellen. — Met één woord, gij zult ſteeds de daaden der menſchen beſchouwen door de doorſchijnende middenſtoffe van opregtheid, en in den klaaren dag van goedaartigheid, en gevolglijk altoos eene geſchiktheid met u omdraagen om het gunſtigſte oordeel te vellen.

Om u te overtuigen van de waardije dier braave geſteltenisſe, welke „ alle dingen gelooft, alle dingen „ hoopt," behoef ik ſlegts voor een oogenblik uwe aandagt te vestigen op de onheilen, welke eene daarmede ſtrijdige geſteltenisſe ſteeds voortbrengt. Waaraan moeten wij toeſchrijven de dag aan dag uitgeſtorte ſmaadredenen, die met zulk eene greetigheid alomme verſpreid worden, en een zo gereeden ingang *vinden in* de zamenleeving? Waarom wordt menig *een verdienſtlijk* man zwart gemaakt, door ſlinkſche inboezemingen en duistere wenken, door geen bewijs altoos onderſchraagd? Waarom worden beuzelingen, zo ligt als een waterbel, zo dikwerf toegelaaten *een invloed te* hebben op de beſliſſingen over het *character van anderen*, alsof ze al het gewigt hadden eener volſlaagene blijkbaarheid? Waarom gebeurt het zo menigmaalen, dat beuzelagtige beledigingen, in een kwaaden dag geſteld door kwaadaartigheid, of misduid door wraakzugt, vergroot worden tot onvergeeflijke verongelijkingen, en oorzaak worden van hoogloopende geſchillen, onverzoenlijke vijandſchappen, welvaard vernielende pleitgedingen, of tweegevegten? — Van waar dit alles, dan uit een berispgraagen geest, die elk verwijt tegen den naasten aangrijpt, en „ een man om een woord ten overtreeder „ maakt"? — Het verwondere derhalven niemand, dat deeze geest zo ſterk veroordeeld wordt door den Godsdienst, welke beſtemd is om vrede op aarde te brengen en goedwilligheid onder de kinderen der menſchen; en men houde het altoos voor een belangrijk gedeelte van de gehoorzaamheid, welke wij verſchuldigd zijn aan de Wet van CHRISTUS, opregt te werk te gaan in het beoordeelen van 's Naasten character. Oordeelt niet, op „ dat gij niet veroordeeld wordt."

Voorts

Voorts verzekert ons de Leeraar PAULUS, „ dat de „ Liefde alle dingen verdraagt;" door welke ſpreekwijze, om dezelve te onderſcheiden van den eerſten charactertrek, „ dat zij zagtmoedig is," wij te verſtaan hebben, dat de Liefde ons kloekmoedigheid inboezemt in de volvoering van goeddaadige oogmerken; en dit is eene eigenſchap der Liefde, welke grootlijks de waardije daarvan verhoogt en derzelver nuttigheid vermeerdert. De Liefde mag aangemerkt worden, als „ alle „ dingen verdraagende," óf ten aanziene van de bijzondere voorwerpen haarer gunſtrijke toegenegenheid, óf ten opzigte van het Menschdom in 't algemeen en de groote zaak van waarheid en deugd. — Uit het eerſte oogpunt beſchouwd, ontdekt men haare weldaadige uitwerkzelen in duizend vriendſchapsbetooningen, vergezeld met perſoonlijke ongelegenheden en gevaaren, ten welzijn van anderen. Bij den liefhebbenden man is het een eerst beginzel, „ dat niemand leeft voor zichzel„ven." In den dagelijkſchen ommegang, in de huislijke en gezellige verkeering, ſchrijft deeze beminnelijke geest hem ontelbaare inſchiklijkheden met de neigingen van anderen voor, en vriendlijke daaden van beleefdheid hunnenthalve, die noodwendig van zijne zijde eenige opoffering van perſoonlijk gemak vorderen. In meer belangrijke gevallen, zal die hoedanigheid der Liefde hem aanzetten tot de werkzaamſte vlijtbetooningen, ten behoeve van de zodanigen, in wier welvaaren wij, op eene edelmoedige wijze, belang ſtellen. 't Is deeze, die de waarlijk toegenegene Ouders onderſchraagt in al den arbeid en zorge, welke zij op zich neemen ter zaake van hun kroost; die den menschlievenden Vriend der Armen met kragt ondersteunt in het beraamen en volvoeren van plans ten dienſte der armen; die, in geval van bijzondere Vriendſchap, iemand in ſtaat ſtelt, om zwaare kosten te doen, groote gevaaren te loopen, ten dienſte van hun, dien hij bemint. Onder de Liefhebbenden kunnen die edele zielen gevonden worden, die niet ſchroomen hun leeven in gevaar te ſtellen, ten dienſte van eenen Vriend. „ Misſchien zou iemand „ het beſtaan, voor eenen goeden te ſterven."

Wanneer het voorwerp der edelmoedige Liefdebetooningen het algemeen welweezen is, zal een waarlijk groot en goed mensch, gedreeven door den echten geest van Menschliefde, gevaar en dood tarten.

Zodanig was het uitwerkzel van den Godlijken geest der Christlijke Liefde op de eerſte Leerlingen van JESUS. Niet weinigen onder hun gaven, door hunne ſtandig aankleeven van de zaak der Christenheid, te midden van de ſtrengſte vervolging, de beſte vervulling van het voorſchrift, door PAULUS aan TIMOTHEUS gegeeven: „ Gij dan verdraagt verdrukkingen, als een „ goed krijgsknegt van JESUS CHRISTUS." Doch niemand ſpreidde een ſchitterender voorbeeld ten toon van die ſterkte, welke Christlijke Liefde inboezemt, dan Apostel PAULUS zelve. In het nabijzijnde vooruitzigt van banden en moeilijkheden, kon hij zeggen: „ Geen „ deezer dingen beweegen mij; ik agt mijn leven „ niet te dierbaar, opdat ik mijnen loop met blijdſchap „ moge voleinden, en de bediening, welke ik van den „ Heere JESUS ontvangen heb." — Die zelfde geest der Liefde, gepaard met regtmaatige en uitgebreide begrippen van de belangen des menſchdoms, heeft, in bijkans alle volgende eeuwen, Mannen voortgebragt, wier heldhaftige betooningen in de zaak der menſchlijkheid, der deugd en des Godsdiensts, hun tot een zegen der wereld maakten. Het knellend juk der overheerſching te verbreeken; de vrijgeboore ziel te ontheffen van de ſlaavernij des bijgeloofs; de zodanigen, die omzwierven in de duiſtere gewesten van onkunde en dwaaling, te zegenen met het licht van hemelſche waarheid, — zijn edele oogmerken, om welke te volvoeren het nimmer aan mannen ontbroken heeft en nog niet ontbreekt, groote en edele zielen, die moeds genoeg hebben om laster te verdragten en vervolging te ondergaan. 't Is de Liefde, die Geloofshelden, Vrienden des Menſchdoms en Martelaars vormt. „ De Liefde verdraagt „ alle dingen."

Apostel PAULUS beſluit zijne optelling van de beminnelijke eigenſchappen en gezegende uitwerkzelen der Liefde, met 'er bij te voegen: „ De Liefde vergaat nim„ mermeer." Deeze vergezelt den braaven man op alle trappen van zijnen voortgang in deugd, neemt met dien wasdom toe, als hij tot volmaaktheid voortvaart, maakt het voornaamſte uit van zijne uitmuntenheid, en, als hij het tooneel deezer wereld verlaat, vergezelt zij hem op een ander, en ſtrekt hem tot eene altoosdurende ſpringwelle van gelukzaligheid. Wanneer hij zijne eeuwigduurende erfenis aanwaardt, zal Geloof en

Hoop,

Hoop, die 'er hem geſchikt toe gemaakt hebben, verdwijnen; Geloof zal in *zien*, en Hoop in *bezit* veranderen: dan Liefde is niet alleen eene noodzaaklijke voorbereiding ter eeuwige Gelukzaligheid, maar maakt 'er een weezenlijk en voornaam gedeelte van uit; zonder Liefde zou de Hemel geen plaats van vreugde en genot weezen. De deugdzaamen zullen hier namaals een onafgebroken geluk erlangen in elkanders gezelſchap, dewijl zij volmaakt zullen zijn in Liefde. „ De Liefde vergaat nimmermeer!"

Wat zal ik, naa deeze afzonderlijke beſchouwing van de uitmuntende eigenſchappen en zalige uitwerkzelen der Liefde, 'er bijvoegen, om ieder, die verlangt zich beminnelijk te maaken en nuttig voor zijne medemenſchen, of de gunst te verwerven van dat Weezen, 't welk Liefde is, aan te zetten om die Deugd aan te kweeken? — Kunde en Geleerdheid mogen bewondering verwekken; Magt, eerbied en onderwerping baaren; Rijkdom, onderſcheiding en rang in de zamenleeving ſchenken: maar het is Liefde-alleen, welke u de welgevallige bewustheid in uwen eigen boezem ſtort, dat gij verdienſten bezit, en u de weezenlijke hoogagting uwer medemenſchen doet verwerven. — Eene vaste verkleefdheid aan eenige Geloofsartikelen, eene ſchroomvallige waarneeming van zekere Godsdienſtplegtigheden, moge u rangſchikken onder de Leden van deezen of geenen Godsdienſtigen Aanhang; maar het is alleen eene eenpaarige aankleeving aan het nieuw Gebod, 't welk JESUS ons gegeeven heeft, 't geen u het Character van *Christen* kan doen verwerven. In de Christlijke Kerk, gegrond op Liefde, zijn wij, al bezaten wij alle gaven, en derfden de Liefde, *niets*. Jaagt dan de Liefde, de band der volmaaktheid, na; wordt daarin meer en meer overvloedig; opdat gij moogt voorbereid zijn tot den ingang in de wooningen der eeuwige Liefde!

WAARNEEMING, WEGENS DE HEILZAAME WERKING VAN DEN BRAAKWIJNSTEEN, IN EENE KRANKZINNIGHEID; door J. FR. MÜLLER, *Geneesheer te Lunenburg.*

Eene Dame, tusschen de 40 en 50 jaaren oud, van een zeer teder en gevoelig gestel, bezwaard met een groot huisgezin en met veele huislijke onaangenaamheden, verviel in eene diepe zwaarmoedigheid, die allengskens tot krankzinnigheid overvloeg. Haar voorheen vriendelijk wezen wierd knorrig, en haare voormalige werkzaamheid veranderde in eene rustelooze bemoeijing, waarin zij alles, wat onder haar bereik kwam, onder elkanderen vermengde en van de eene plaats naar de andere stiepte. Wanneer men haar de sleutels der huishouding, welke zij bestendig op zijde droeg, wilde ontneemen, sloeg deeze, anderzins zo zachtzinnige Vrouw, woedend om zich heenen, en rukte dezelve wederom naar zich. Voorts liep zij, in huis, half naakt rondom, en deed niet dan huilen en jammeren, over haare kinderen, enz.

Een oud-eerwaardig *Stahliaan* had reeds alle zijne waaren te vergeefs uitgekraamd, en alle gewilligheid tot inneemen zodanig bedorven, dat de Lijderes thans, bij het toeneemen der ziekte, alles, wat naar Geneesmiddelen geleek, van zich stiet, en eindelijk zo mistrouwend wierd, dat zij thans niets dan Thee, en dat zonder melk, wilde gebruiken. Natuurlijk vermagerde zij deerlijk, onder al dat rusteloos omloopen en klaagen, zo dat zij 'er geheel elendig en verwilderd uitzag. Meermaalen had men getragt, haar een Braakmiddel toe te dienen; doch steeds te vergeefs: ook had zij de aangelegde Spaanschevliegen woedend afgetrokken en weggegooid.

Als vriend van den huize hier dikwijls verschijnende, waagde ik het, haar, door bedrog, een Braakmiddel in te geeven, door, naamelijk, hetzelve met de Thee te vermengen. Men mengde hierom onder ieder kopje Thee, 't geen men haar met groote vriendelijkheid aanbood, een eetlepel vol van het volgende:

℞. *Tartar. Emet. gr. xxiv.*
Solvantur in aquae calid. ℥iv.
D.

Ondertusſchen was het dikwijls onmogelijk, haare Thee met deeze oplosſing van Braakwijnſteen te vervalſchen; dewijl zij dikwijls, uit wantrouwen, geene andere Thee wilde gebruiken, dan die zij zelve had ingeſchonken. Dus moest men allerleije listen in het werk ſtellen, om haar dagelijks eenige kopjes in te krijgen; terwijl men ook zorgde, dat 'er rijkelijk zuiker bij de Thee wierd gebruikt, om den ſmaak van den Braakwijnſteen zo veel te beter te bedekken. Onder zodanige omſtandigheden had men drie dagen noodig, om dit drankje opgebruikt te krijgen, en men verbruikte 'er een tweede, zonder eenig gevolg; doch met het derde begon zij misſelijk te worden, en weigerde nu niet meer de haar aangebodene Thee, waardoor zij, na verloop van eenige uuren, eene groote hoeveelheid van een zwartagtig groen taai ſlijm overgaf, 't geen haar aanſtonds ſtiller deed worden. Ook viel zij kort daarop in ſlaap, hetwelk in verſcheidene etmaalen niet gebeurd was. Na verloop van eenige uuren ontwaakende, bekwam zij, door den ſtoelgang, verſcheidene verligtende ontlastingen, beſtaande uit zwarte, met een taai ſlijm vermengde klompen, van een geweldigen ſtank. Thans wierd zij wederom haarer zinnen magtig, doch wilde, buiten haare Thee, nog geene Geneesmiddelen gebruiken, waardoor allengskens eene ongelooflijke hoeveelheid van onzuiverheden wierden uitgedreeven, met dit gezegend gevolg, dat zij eerlang volkomen herſtelde. Haar eetlust keerde thans weder, maar, hetgeen niet te verwonderen was, zij wilde geen Thee meer drinken, doch liet zich overreeden om een Purgeermiddel te gebruiken, waardoor, ten teken dat de geneezing grondig was, natuurlijk gekleurde ſtoffen wierden ontlast.

DE VOORNAAMSTE LEEVENSBIJZONDERHEDEN VA LORD MACARTNEIJ.

(Uit het *Engelsch.*)

„ Afwisſelend moeten de Leevensbeſchrijvingen in ons
„ *Mengelwerk* weezen, en, zo wij vertrouwen,
„ ontbreekt het dezelve niet aan dit vereischte: wij
„ meenen een nieuw blijk daarvan te zullen geeven met
„ de Leevensbijzonderheden van Lord G. MACARTNEIJ,
„ onzen Landgenooten, in naam, door twee zijner uit-
„ ſteekendſte verrigtingen, als Hoofd des *Engelſchen* Ge-
„ zantſchaps na *China*, en als Gouverneur aan de *Kaap*
„ *de goede Hoop*, bekend."

* * *

Zijne Lordſchap GEORGE MACARTNEIJ *zag het* eerſte leevenslicht in Februarij des jaars 1737; was de Zoon van GEORGE MACARTNEIJ, *Esq.* en ELIZABETH WINDER, Dogter van den Eerw. JOHN WINDER. Naa de kinderlijke kundigheden en de ter *Letteroefeningen* voorbereidende weetenſchappen aangeleerd *te hebben*, zette hij, in Trinity-College te *Dublin*, zijne ſtudien voort, en beklom ten jaare 1759 den trap van Meester der Kunſten.

Ten Hove van *St. James* ingeleid, ontwaarde men ſpoedig, dat hij bekwaamheden bezat, die hem ten dienſte zijns Vaderlands zeer geſchikt maakten. In de maand Augustus des jaars 1764 werd hij benoemd tot Buitengewoon Gezant bij de Keizerinne van *Rusland*. Grootlijks was hij die aanſtelling verſchuldigd aan de kennis, welke hij gekreegen, en de vriendſchap, welke hij aangegaan hadt, op eene reize op het vaste land, met Mr. STEPHEN FOX, naderhand Lord HOLLAND, oudſten Broeder van den tegenwoordigen Secretaris van Staat voor de Buitenlandſche Zaaken, en Vader van den tegenwoordigen Lord HOLLAND. De hoofdzaak deezes Gezantſchaps was het bewerken eens Handelverdrags tuſſchen *Engeland* en *Rusland*. Door bedaardheid en geduld, alsmede bekwaamheid, om alle zwaarigheden, hem door ande-

ren

ren in den weg geworpen, te boven te komen; wist hij de zaaken zo te ſchikken, dat zijne verrigtingen overeenſtemden met het verlangen der *Britſche* Kooplieden te *Petersburg*, en den last, hem door het *Engelsch* Staatsbeſtuur gegeeven. Bij een Artikel in dit Verdrag werd bepaald, dat van goederen, uit de *Ruſſiſche* Havens uitgevoerd, de *Groot-Brittanniſche* Kooplieden niet meer zouden betaalen, dan de *Ruſſiſche* Onderdaanen: door dit middel kwam de geheele uitvoerende handel in de handen der *Engelſchen*, en ſtelde hetzelve de *Engelſche* Kooplieden in ſtaat om den *Ruſſiſchen* handel boven eenigen mededinger te drijven. Te deezer gelegenheid ontving hij van de *Engelſche* Kooplieden te *Petersburg* een brief van dankbetuiging. — In 't jaar 1766 ontving hij van den Koning van *Poolen* het oudſte Koninglijke Ordeteken van den Witten Adelaar, en hij werd tot Buitengewoon gevolmagtigd Gezant des *Britſchen* Hofs verheven, in welke hoedanigheid hij het gemelde Handelverdrag ſloot en tekende.

Korten tijd daarnaa keerde hij na *Engeland* weder, en tradt in den Echt, ten jaare 1768, met Ladij JANE STUART, tweede Dogter van JOHN, Graaf van BUTE, door wien hij in verbintenis kwam met Sir JAMES LOWTHER: de invloed van dien Heer deedt hem, in April 1769, tot een der Repreſentanten voor *Cockermouth* verkiezen. In het volgend jaar benoemd zijnde tot eerſten Secretaris van den Marquis TOWNSEND, toen Lord Lieutenant van *Ierland*, nam hij de veelvuldige en moeilijke pligten, aan dien post verbonden, waar, op eene wijze, die den Koning zo zeer behaagde, dat hij hem, ten jaare 1772, met de Orde van *Bath* begiftigde.

De bekwaamheden en de ondervinding van Sir MACARTNEIJ deeden hem bij het *Engelsch* Staatsbeſtuur aanzien voor den man, allergeſchiktst om het Gouverneurſchap van *Grenada* en het daaraan onderhoorige in de *West-Indiën* te bekleeden. Zijne aanſtelling hiertoe verkreeg hij ten jaare 1775.

De aangevangen twist met de *Americaanſche* Volkplantingen, de jaloezien en ſtaatzugtige oogmerken van *Frankrijk* en *Spanje*, en de ligging deezer Eilanden zo nabij het tooneel van oorlogsbedrijven, ſpelden hem grooter moeilijkheden, dan eenig Gouverneur vóór hem ondervonden hadt; nogthans nam hij dit Gouvernement meer dan drie jaaren waar, op eene wijze, die den volke hoogst

hoogst wel beviel. — In den jaare 1779 werd Grenada door de *Franſchen* aangevallen. Schoon de Gouverneur alles deedt, en daarin door de Inwoonders met grootſten ijver en werkzaamheid ondersteund werd, was de wederſtand, dien zij konden bieden aan de wel bevoerde *Franſche* magt, niet in ſtaat, iets van beduidende te voeren. *Grenada* ging aan de *Franſchen* over. Na de bemagtiging deezes Eilands werd zijne Lordſchap krijgsgevangen na *Frankrijk* opgezonden, doch ſchielijk ontſlaagen: eer hij na *Europa* overſtak, vervoegden de aanzienlijkſte Inwoonders van *Grenada* zich bij hem, met eene dankbetuiging voor de wijsheid en regtvaardigheid zijns gedrags, terwijl hij over hun het bewind voerde, en voor den beſtendigen ijver voor hun welvaaren, geduurende dien tijd altoos betoond.

Vóór dat dit plaats greep, hadt het zijner Majeſteit behaagd, hem tot de waardigheid van Pair van *Ierland* te verheffen, onder den Titel van Lord MACARTNEIJ, Baron van *Liſſamoure*, in het Landſchap *Antrim*. Kort naa zijne wederkomst in *Engeland*, in 't jaar 1780, werd hij gekoozen tot Repreſentant voor *Beralſton* in het *Britſche* Parlement.

Terwijl Lord MACARTNEIJ zich op *Grenada* bevondt, ging hij eene naauwe vriendſchapsverbintenis aan met Mr. STAUNTON, die, naa de Geneeskunde eenige jaaren uitgeoefend te hebben, eigenaar geworden was van een Landgoed op dat Eiland. Deeze Heer werd, op de uitnoodiging van zijne Lordſchap, zijn Secretaris: in deezer voege te zamen werkende, werd hunne vriendſchap meer en meer bevestigd, en hieldt niet op dan met het leeven van Mr., naderhand Sir, GEORGE STAUNTON.

Lord MACARTNEIJ werd in December des jaars 1780 benoemd tot Gouverneur en Preſident van het Fort *St. George*, in de *Oost-Indiën*. In dit Land kwam hij op eenen tijd, welke het beſtuur aldaar hoogst moeilijk maakte. TIPPO SULTAN was toen in de volle kragt zijns wijdſtrekkenden vermogens als Souverain van *Myſore*, en knelde de onderdaanen en de bondgenooten der Compagnie met eenen zwaaren oorlog. Terwijl de Generaal STUART alles beſchikte om den Gouverneur af te zetten en in de gevangenis te werpen, voorkwam Lord MACARTNEIJ dit tegen hem geſmeed ontwerp, en bevel zijnen Secretaris STAUNTON, den Generaal in hegtenis te neemen; een bevel, door deezen met eene zonder-

linge onverschrokkenheid en daarmede gepaarde voeglijkheid volvoerd. — Zints deezen tijd werd 's Gouverneurs gezag volkomen hersteld, en een Vredesverdrag met TIPPO, onder Lord MACARTNEIJ's opzigt, gelukkig geslooten.

Geen van de voordeelen, daaruit ontstaande, was aangenaamer, dan de in vrijheidstelling van een aantal *Engelsche* Officieren, die, geduurende den oorlog, krijgsgevangenen geworden waren door de Legermagten van HYDER-ALI en diens Zoon TIPPO SULTAN. Deeze Officieren, die eenen allerhardsten staat van gevangenisschap uitgestaan hadden, booden den Gouverneur een Dankschrift aan, vol van de sterkste betuigingen hunner verpligting wegens de verlossing uit den deerlijkſten toestand.

In het tijdsverloop van vier jaaren hadt zijne Lordschap zo volkomen blijk gegeeven van zijne dienſten ten voordeele van de zaaken der *Oost-Indische* Compagnie, dat hij in 't jaar 1785 benoemd werd tot den gewigtigen post van Gouverneur-Generaal van *Bengale*; eene waardigheid, voor welke hij bedankte.

Met den aanvange des jaars 1786 keerde Lord MACARTNEIJ in *Engeland* terug. Zijne gedaane dienſten voldeeden dermaate aan de *Oost-Indische* Compagnie, dat hij andermaal verzogt werd, op nieuw derwaards te gaan, en het oppergezag in *Indie* te aanvaarden. Hij bleef zulks weigeren. — Van zijne inkomſten en voordeelen, verkreegen door den post, dien hij te *Madras* bekleedde, deedt hij rekening onder eede; waaruit bleek, dat hij niets verkreegen hadt, dan 't geen uit zijne jaarwedde voortſproot, en uit toeſlagen, gewettigd door het Beſtuur, 't welk het vereerendst openbaar getuigenis gaf van zijne gemaatigd gestelde rekening, door hem een jaargeld van 1500 P. St. toe te leggen, als eene belooning voor de gewigtige dienſten, der Maatschappije beweezen.

Van *Madras* wedergekeerd, bleef hij eenige jaaren t'huis, zich onledig houdende met veelerlei verrigtingen, in het genot van de verkeering met zijne vrienden, een voorbeeld geevende van een niet min aangenaam gezel in 't gewoone leeven, dan hij voorheen betoond hadt bij zijne amptsbekleedingen. Ten jaare 1788 nam hij, voor de eerſte keer, zitting in het *Ierſche*

Huis der Pairs, en bekleedde eenige posten van der belang in dat Land. —

Nu zijn wij gevorderd tot een tijdperk, 't welk dien Edelman aangemerkt mag worden als het belangrijkſte zijns leevens; wij bedoelen zijne benoeming tot Afgezant des Hofs van *Groot-Brittanje* bij den Keizer van *China*, in den jaare 1792. — Dit Gezantſchap werd oorſpronglijk ondernomen met oogmerk om eenige veranderingen te bewerken, en eenige vergoeding te verkrijgen, wegens verſcheide bezwaaren, door de *Engelſchen* te *Canton* geleden, en eene nadere relatie met het Hof van *China* te bewerken. In het bevorderen van perſoonen tot ampten, voegt het elk Minister van een grooten en magtigen Staat, even zeer op zijne hoede te weezen tegen zijne eigene vooringenomenheden, als tegen de aanzoeken van zijne naaste en geliefdſte kennisſen; en hij bevindt zich eerst volkomen gerust en veilig, wanneer zijn bijzonder begrip overeenkomt met de algemeene ſtem: — zodanig was het geval, in de benoeming van een Gezant na *China*.

Lord MACARTNEIJ behoorde onder het getal der zodanigen, wier agting gevestigd was, wegens bekwaamheid, braafheid, en geſchiktheid tot eene werkzaame bediening. Weinigen hadden de *proef doorgeſtaan* in eene grootere verſcheidenheid van omſtandigheden; en hij was misſchien de eenige man, wiens gedrag, bij zijne terugkomst uit *Indie*, waar hij een zo aanzienlijk ampt bekleed hadt, door de tegen elkander aangekante partijen in de wetgeeving eenpaarig werd toegejuicht; en zijne vrienden ſmaakten het genoegen, dat zij, op denzelfden dag, zijne loffpraak hoorden van de lippen der twee groote tegen elkander overgeſtelde aanvoerders in het Huis der Gemeente. Naa, gelijk wij verhaalden, het algemeen Bevelhebberſchap van *Bengale* te hebben van de hand geweezen, — een Bevelhebberſchap, in magt en voordeelen ongetwijfeld verre uitſteekende boven eenigen anderen post, die ter aanprijzing of gifte van het Ministerie ſtaat, — was een bezoek af te leggen aan het Hof van *Pekin*, om verſcheide redenen, zo uitlokkend, en boodt zo veel voldoening aan voor een' Man van vuurigen en onderzoeklievenden aart, dat hij, op de eerſte kennisgeeving, gereedelijk daarin toeſtemde.

Lord MACARTNEIJ maakte geen bedding met het Ge-

ver-

vernement, bij het aanvaarden van dit Gezantſchap; maar Mr. DUNDAS (thans Lord MELVILLE), toen Secretaris van Staat, die dit geheele werk ondernam en regelde, en aan wien alle voordeel, daaruit ontſtaan of nog te wagten, moet toegeſchreeven worden, ſtondt aan zijne Lordſchap toe, de benoeming van de perſoonen, die de onderſcheidene posten in dit zonderling Gezantſchap zouden bekleeden.

Alle dingen gereed zijnde, en de Schepen te *Portsmouth* liggende, vervoegden zich allen, die den Gezant zouden vergezellen, ten getale van omtrent honderd perſoonen, bij zijne Lordſchap, in September 1792, om ſcheep te gaan aan boord van *the Lion* en *the Indoſtan*, welke Schepen den 26ſten dier maand uit *Portsmouth* in zee ſtaken.

Het verhaal van het voorgevallene op dat Gezantſchap kan hier geene plaats vinden; ook is in elks handen de *Reis van Lord* MACARTNEIJ *na China*, door Sir GEORGE STAUNTON, Secretaris der Ambasſade, en benoemd Minister Plenipotentiaris bij afweezigheid des Ambasſadeurs; en die van Mr. ANDERSON, een van het gevolg des Gezants.

Naa bijkans twee jaaren afzijns, keerde zijne Lordſchap in *Engeland* weder, landende te *Portsmouth* op den 6den September 1794. Van deezen tijd waren meer dan vijf maanden in *China* doorgebragt; in welk Land, van *Zhe-hol* tot *Canton*, het Gezantſchap, op de terugreize, meest te water den weg afleide, eene uitgeſtrektheid van ten naastenbij twintig graaden breedte. Om aan zijne Lordſchap getuigenis te geeven wegens de gedaane dienſten, behaagde het zijner Majeſteit, hem tot den rang van *Graaf* te verheffen. In Junij des jaars 1796 verkreeg hij den titel van *Baron* MACARTNEIJ, van *Parkhust* in *Susſex*. — Over de bejegeningen, dit Gezantſchap ontmoet; over de voordeelen, daaruit gebooren, wordt zeer verſchillend geſproken en geſchreeven. Eenigen beweeren, dat de *Engelſche* Handel op *China* daardoor veel bevoordeeld is, en dat de *Britſche* Onderdaanen, waar zij toegang hebben in dien oord, met meer agtings bejegend worden.

Wanneer de *Kaap de goede Hoop* door de *Engelſchen* vermeesterd en den *Hollanderen* ontweldigd was, werd Lord MACARTNEIJ uit een post in 's Lands dienst in *Italie* opgeroepen, en tot Gouverneur over die Volkplanting

benoemd. Hij aanvaardde dien post, en volvoerde denzelven op eene hem eere inleggende wijze. Staande zijne Lordſchaps verblijf aan dien Uithoek van *Africa*, bevlijtigde hij zich inzonderheid om de *Engelſche* wijze van Landbouw aldaar in te voeren, met inzigt om het lot der Inwoonderen te verbeteren. Hij bezigde alle beweegen drangredenen, om hun allen mogelijk voordeel van hunnen grond te doen trekken, en tragtte hun over te haalen om de verbeterde *Engelſche* wijze van Landbouw daar aan te neemen. Dan deeze zijne oogmerken waren van geen vrugtgevolg, ter oorzaake van den diepgewortelden afkeer der *Hollanderen* van alle verandering in hunne wijze van doen. — Naa dat zijne Lordſchap eenigen tijd aan de *Kaap* geweest was, liet hij uit *Engeland* een zeer bedreeven Landbouwer komen, om den Inwoonderen de voordeeligſte wijze van Landbouw te leeren; doch, ſchoon deeze de bemoedigendſte hoop gaf op een rijken oogst, waren de *Hollandſche* Bouwboeren niet over te haalen om hunne wijze van Landbouw te veranderen en te verbeteren; zij zeiden: „ Geen *Engelſche* wijze voor de Landbouwers aan de „ *Kaap*: deeze moge in hun Land goed weezen; wij „ willen, om hun te believen, niet van gewoonte ver„ anderen." —— Dit is de taal der Onkunde en des Vooroordeels.

Lord MACARTNEIJ heeft, naa zijn Bevelhebberſchap aan de *Kaap*, zich weder na *Londen* begeeven, is aldaar op den 31ſten Maart deezes jaars 1806 overleden en zonder eenige pragt begraaven, een grooten ſchat zijnen Erfgenaamen nalaatende.

OSSIAN'S GEBOORTEPLAATS MET BLOED GETEKEND.

(Getrokken uit WILLIAM GILPIN's *Scotch Tour*, Vol. I.)

Het is te bejammeren, dat de Revolutien in Koningrijken en Gemeenebesten veelal met gebeurtenisſen verzeld gaan, welke in de Jaarboeken tot ſchande van het Menschdom getekend ſtaan. Daartoe behoort ook de moord aan MACDONALD van Glencoe, een voornaam Stamhoofd in de Hooglanden van Schotland. Wij vinden dit geval wel aangetekend, maar een bijzonder be-

berigt van deszelfs omſtandigheden wordt niet met de vereischte naauwkeurigheid in de geſchiedverhaalen gevonden. SMOLLET is de eenige, die er, zoo veel ik weet, behoorlijke melding van maakt. Zij, die dit nog nergens ontmoet hebben, zullen met verontwaardiging een daad in de zeventiende Eeuw aantreffen, welke verzeld is van zoodanige omſtandigheden van wreedheid en verraad, als maar zeer zelden in de Jaarboeken van Oosterſche Despooten gevonden worden.

Na dat de Acte ten voordeele van de regeering van Koning WILLEM zoo wel in Schotland als in Engeland doorgegaan was, en de regeering onderwerping vorderde van al haare onderdaanen, waren er een aantal Hooglandſche Stamhoofden, die met grooten weerzin hunnen nek boogen onder dit nieuwe juk. Na dat er veele vruchtelooze poogingen gedaan waren, om hen tot andere gezindheden te brengen, beſloot men eindelijk tot de *ratio ultima regum*, en er wierd een plakkaat afgekondigd, waarbij zij bedreigd wierden met militaire executie, indien zij den eed niet aflegden vóór het begin van het Jaar 1682. Deeze maatregel werkte een ſterke overtuiging uit bij de Hooglanders, en maakte verſcheide bekeerlingen tot de grondſtellingen der Omwentelinge. Veelen konden echter moeijelijk het denkbeeld verdraagen van eene handeling, die hen zoo eigendunkelijk voorkwam; en onder deezen liet MACDONALD zich wel het ſterkst hooren. Dit trotſche Stamhoofd ſchreeuwde tegen al de overredingen van zijne vrienden aan, en verzekerde, dat hij liever alles wilde afwachten, dan zich onderwerpen. „ Als ik de wapenen tegen hen opvat," riep hij uit, „ laaten zij dan hun krijgsvolk mij op het dak zenden; maar daar ik mijn gevoelen voor mij zelf behoude, heeft er niemand eenig nadeel van." Doch, niettegenſtaande deeze fiere taal, begon nogthans, toen de tijd ten einde liep, de vrees voor zijne vrouw, zijne kinderen en zijne onderhoorigen, de overhand te krijgen op zijne verontwaardiging, en hij deed zijne onderwerping te Inverary voor den Hoofdſchout van het Graafſchap, door een onvermijdelijk toeval, drie of vier dagen na den bepaalden tijd.

Het ſchijnt, dat dit Stamhoofd, in die gewelddaadige tijden, kort vóór de Omwenteling, in de landen van den Graaf van BREAD ALBIN geplunderd had, en men is van denkbeeld, dat deeze Edelman wegens deeze en an-

dere vijandelijkheden MACDONALD der verdelginge toewijdde. Men beſchuldigt dien Graaf, den Koning overreed te hebben, om hem en zijnen ganſchen Stam aan de militaire executie over te leveren, tot een affchrik van alle andere kwalijkgezinde Hooglanders. Er wierd derhalven geen onderzoek gedaan, of MACDONALD zich onderworpen had, of wilde onderwerpen; maar men vaardigde een ſchriftelijke volmagt uit, om bijna 200 onnozele menſchen om hals te brengen, en dat met zoo weinig pligtpleegingen, alsof het ſlechts een bevel was tot het vatten van ſmokkelaars. Deeze verſchrikkelijke volmagt wierd, na dat hij door de gewoone handen gegaan was, aan den Koning voorgelegd, die hem, zoo men zegt, zonder eenige bedenkelijkheid tekende, hoewel ik het voor waarſchijnlijkst houde, dat men MACDONALD's onderwerping voor hem verborgen heeft gehouden. Ook maakt Biſchop BURNET zijn werk, om den Koning als volſtrekt onſchuldig aan de geheele zaak te doen voorkomen. Hij zegt in de Geſchiedenis van zijnen tijd, dat de Koning vrij ſlof was in het afdoen van zaaken, en de gewoonte had van het tekenen van papieren te verſchuiven, tot dat deeze een groot aantal begonnen uit te maaken, wanneer hij dezelve, met veel te weinig onderzoek, ſchielijk agtereen aftekende; en het was op deeze wijs, dat de noodlottige volmagt tegen de inwooners van Glencoe afgevaardigd wierd. Van den Koning ging zij naar de Staatsgriffie in Schotland, welke haar, volgens gebruik, zond aan den bevelvoerenden Hopman van het Regiment van Argyle, toen te Fort William in bezetting liggende. Het was vooraan in Sprokkelmaand van 1691 (*) dat een bende van dit Regiment de Vallei van Glencoe bezette, en, als MACDONALD onderzoek deed naar hun oogmerk, wierd hem geantwoord, dat het vriendelijk was, en dat men alleen beoogde de agterſtallen van ſommige ſlegt betaalde ſchattingen in te vorderen. Hierop ſtelde MACDONALD en zijne onderhoorigen alle agterdocht ter zijde, want daar zij zich aan de tegenwoordige regeering hadden onderworpen, was er inderdaad ook geen grond toe, en zij behandelden dee-

(*) Waarom wierd deeze executie zoo lang uitgeſteld? Zou er ook eene vergiſſing in de opgave van de jaaren plaats hebben?

deeze benden 15 dagen lang met alle gastvrijheid. Des avonds van den zestienden dag beſpreurde de jonge MACDONALD, dat de wachten verdubbeld waren, en hij meende eenige beweegingen onder het krijgsvolk te zien, waarvan hij de reden niet kon giſſen. Hij deelde zijn argwaan aan zijn vader mede, doch de oude man trachtte het hem al boertende uit het hoofd te praaten. De jongeling riep echter des avonds zijn broeder ter zijde, en begaf zich heimelijk met hem onder het krijgsvolk, om te zien of hij iets ontdekken kon. Onder begunſtiging van den nacht eene wacht nabij gekomen zijnde, hoorden zij den ſchildwacht tegen zijn makker zeggen, „dat het een beestachtig werk was, maar hunne bevelhebbers moesten er voor verantwoorden." Hierop vloogen de beide jongelingen in de grootſte ontſteltenis oogenblikkelijk naar hun vaders huis, doch het bloedig bedrijf was reeds aan den gang. Toen zij dicht bij huis kwamen, hoorden zij het ſchieten der vuurroers, zij hoorden het gegil der wanhoop en zagen het huis omringd van gewapend volk. De oude MACDONALD kreeg een ſchot door het hoofd, terwijl hij met zijne vrouw lag te ſlaapen, en hetzelfde lot trof te gelijk een Hooglandsch Edelman, die hem was komen bezoeken, niettegenſtaande hij een beſchermingsbrief van den Koning in zijn zak had. De huizen der leenmannen en der onderhoorigen van het gezin wierden ook rondom bezet, en alle mansperſoonen, die gevonden wierden, doodgeſlagen. Hierop volgde eene plundering, en al de baldaadige wreedheid, die er bij het inneemen van eene Stad kan gepleegd worden, wierd hier uitgeoeffend. 't Is waar, men ſpaarde de vrouwen en kinderen; doch die niet van ſchrik geſtorven, of bij misſlag om hals gebragt waren, wierden naakt en bloot in een ſtikdonkeren nacht, welke daarenboven vinnig koud was, omringd van alle ellenden, naar buiten gejaagd in eene woestijn, die met ſneeuw overdekt was. Als de dageraad aanbrak, kwam het gruwelſtuk in al zijne ſnoodheid aan het licht. Acht-en-dertig vermoorde lijken lagen ten huize uitgeſleept, en de vrouwen, welke niet eens poogingen gedaan hadden om te ontvlugten, vond men meestal doodelijk verſtijfd door koude, of zieltoogende met haare kinderen onder heggen. Men meent dat nog een honderdtal van deeze ter ſlagting overge-

geevenen het ontkomen zijn door de waarschuwing, die hunne vrienden onder het krijgsvolk hun gegeven hadden.

Dit ijsselijk bedrijf is nimmer naar behooren onderzogt. De Koning trachtte den blaam van zich te schuiven, door dezelve op de Schotsche Staatsgrijpers te werpen, welke hij zeide dat zijne bevelen te buiten gegaan was. Doch verscheide omstandigheden, en inzonderheid de slapheid, welke in alle handelingen, deeze zaak betreffende, doorstraalde, maakten zulk eene verdediging gebrekkelijk en krachteloos. „ De Koning, zegt BURNET, zond bevel, om het stuk te onderzoeken; doch als men alle brieven, welke over deeze zaak geschreeven waren, inzag, en welke ik zelf geleezen heb, bleek het, dat er zoo veelen in deeze zaak ingewikkeld waren, dat des Konings zachtmoedigheid hem tot een gebrek wierd, en hij vergenoegde zich met meester VAN STAIR uit zijn dienst te zetten. Inderdaad het niet behoorlijk straffen van dit bedrijf was de *grootste vlek* van zijne regeering."

De Vallei van Glencoe levert niet alleen de belangrijkste tooneelen van deeze gansche landstreek; overal vindt men rotzen en wouden, die de allerromaneskste schoonheden uitmaaken; maar het geen *deeze gebeurtenis* te aanmerkelijker doet zijn, *is, dat zij is voorgevallen* in dezelfde Vallei, die beroemd is als de Geboorteplaats van OSSIAN, en men zegt, dat deeze Bard in derzelver wilde tooneelen zijne eerste dichterlijke verrukking gewaar wierd. Nabij dezelve ligt de landstreek van Morven, welke FINGAL, door zijne Jachten en zijne Oorlogen, tot een klassieken grond gemaakt heeft.

HET IJZEREN MASKER.

Ziet hier, ter zaake van het *ijzeren Masker*, eene nieuwe verklaaring, behalven zoo veele anderen, welke men van dit voorval heeft tragten te geeven; dezelve heeft haar voor en tegen, waaromtrent wij de beslissing aan onze Leezers overlaaten.

De Hertog van *Mantua*, in den jaare 1685, niet tegen de ontwerpen van *Frankrijk* willende verzetten, zond

zondt zijnen Staatsdienaar na alle de Hoven van *Italie*, om hen te beweegen tót het aangaan van eene zamenſpanning tegen hunnen gemeenen vijand. Dien Zendeling, die een zeer bekwaam onderhandelaar was, gelukte het, alle de Mogendheden van *Italie* over te haalen om te treeden in de maatregelen van zijnen Meester. De Hertog van *Savoie* ſchoot nog alleen over; hij begaf zich na *Turin*, om hem van de belangen van *Frankrijk* wendig te maaken. Het Kabinet van *Verſailles*, van de handelingen diens Staatsdienaars onderrigt, gaf daaromtrent zijne bevelen aan den Markgraave D'ARCIJ, thans Gezant van *Frankrijk* te *Turin*. Al aanſtonds maakte deeze zijn werk om den Zendeling des Hertogs van *Mantua* met beleefdheden te overlaaden. Hij nodigde hem op verſcheiden vrolijke partijen, onder andere op eene jagtpartij, die hen tot aan *Pignerol* afleidde, eene ſtad, toenmaals aan *Frankrijk* behoorende. Zoo dra zij zich op het *Franſche* grondgebied bevonden, greepen omgekogte lieden den *Mantuaanſchen* Staatsdienaar, vervoerden hem na *Pignerol*, en van daar na de Eilanden *St. Margareta*, alwaar hij onder de bewaaring bleef van den Heere DE ST. MARC en den Majoor ROSARGES, tot in den jaare 1690, toen zij bevel ontvingen om hem na de *Baſtilje* over te brengen. Twee jaaren bleef men onkundig van het lot des Staatdienaars van *Mantua*, wanneer, in den jaare 1687, in het kortbegrip der Geſchiedenisſe van Europa, een brief verſcheen, geſchreeven uit *Turin*, verſlag doende van de wijze, op welke hij verdweenen was; doch vermits de *Franſche* Gezant zijne maatregels zoo wel hadt genomen, dat het bijkans onmogelijk was, bewijzen van dit geval voort te brengen, vondt men geraaden, hetzelve ſtellig te ontkennen.

Op 19 November 1703 ſtierf het *ijzeren Masker* in de *Baſtilje*, en wierdt 's anderendaags op het Kerkhof van *St. Paulus* begraaven. Dit blijkt uit het dagverhaal van DUJONCA, 's Konings Luitenant van de *Baſtilje*. In het Register van de Wijk van *St. Paulus* ſtaat aangeteekend, dat op 20 November 1703 aldaar is begraaven zekere MARCHIALI, in tegenwoordigheid van den Majoor ROSARGES en den Wondarts der *Baſtilje*. Maar ROSARGES was de zelfde, die het *ijzeren Masker* hadt bewaard op de Eilanden *St. Margare-*

ta, en de naam MARCHIALI (*), zijnde *Italiaansch*, versterkte het vermoeden.

Ter bekragtiginge van deeze gisſinge voert men aan, dat LODEWIJK DE XV aan den Hertog DE CHOISEL hadt gezegd, dat hij zich aangaande de historie van het *ijzeren Masker* hadt doen onderrigten; dat hij door dien Staatsdienaar dringende verzogt zijnde, hem in vertrouwen te melden 't geen hij daarvan wist, deze Vorst in zijn verzoek niet hadt willen bewilligen, maar dat hij vervolgens hadt voldaan aan het aanhoudend verzoek van Mevrouwe DE POMPADOUR, haar zeggende, dat deeze perſoon een *Italiaansch* Staatsdienaar was; en dat deeze Dame het aan den Hertog wederom hadt verhaald, enz.

Men voegt hiernevens het berigt van zekeren SOUCHON, met het bovenſtaande overeenſtemmende, op de eene na, dat SOUCHON zegt, dat het een Gezant *aan het Keizerrijk* aan het Hof van *Turin* was, in plaats van Gezant *des Hertogs van Mantua*, en dat hij *hem* negen jaaren laater laat ſterven op de Eilanden *St. Margereta*. Deeze SOUCHON, Kadet in de Vrij-kompagnie *Castellane*, was in het geheim van den Heere DE ST. MARC geweest, raakende dit onderwerp. 't Geen hij van deeze anekdote wist, teekende hij aan *in* eene Memorie, medegedeeld aan den Abt *BARTHELEMI*, door den Heer CASTELLANE.

Men wikke het berigt van deeze zoo wijd van elkander loopende getuigenisſen, zoo in tijd als plaats, den *Turinſchen* brief, de Memorie van SOUCHON, de bekentenis van LODEWIJK DEN XV, allen echt en zoo wel te zamenſtemmende; en de gisſing, dat het *ijzeren Masker* geene andere dan de eerſte Staatsdienaar des Hertogs van *Mantua* was, wordt hoogst klaarblijkelijk.

(*) De naam des Staatsdienaars des Hertogs van *Mantua*, in den jaare 1685, was GIROLAMO MAGNI.

OVER DE KLOEKMOEDIGHEID.

Eene Verhandeling, voorgelezen in de Afdeelinge der Zedekundige en Staatkundige Weetenſchappen van het Inſtitut National, den 7 Brumaire van het Jaar VII.
(29 *Octob.* 1798.)

De *Vrees* is eene zeer heilzaame aandoening, waarmede de natuur de dieren heeft begiftigd om hun behulpzaam te zijn tot hunne behoudenis. Geen mensch van gezond verſtand is er, die het Gevaar niet vreest, en men moest krankzinnig zijn om er geene vrees voor te hebben. Maar de uitwerkſels der vreeze zijn verſcheiden gelijk de characters, en het is de wijze, waarop men vreest, welke de dapperen onderſcheidt van de lafhartigen, en tusſchen hun een zo verbaazend verſchil maakt.

Wanneer de dapperen zich in eenen gevaarlijken toeſtand zien, herinnert hun de vrees daarvoor hunne eigene krachten, roept hunne koelzinnigheid op, bemoedigt hunnen geest, ontdekt hun middelen en uitwegen, en vermindert het gevaar grootlijks door het gepaste gebruik van hun verſtand. Den lafhartigen daartegen draait het hooſd, zij verliezen hun verſtand, en verdubbelen het gevaar door alles wat zij doen om het te ontwijken.

De Koelzinnigheid, welke de dapperen vormt, heeft haaren grond in een *natuurlijk Vertrouwen* op zichzelven: nooit zal men een dapper mensch maaken van iemand, die zich zelve niet acht. Meestentijds verſterkt ook de gewoonte dit noodzaaklijke Vertrouwen. Op beproefden moed kan men altijd den meesten ſtaat maaken. Hij wordt door oefening volmaakter, even gelijk de behendigheid. Men kan hem bij de kinderen aankweeken, door hen bloot te ſtellen, en zich met hun bloot te ſtellen, eerst voor kleine, vervolgens voor ernſtiger gevaaren, en hun te toonen, hoe men, door tegenwoordigheid van geest, zich uit alles kan redden. Men moet hun geſprekswijze gevaaren voorhouden, en ontwerpen van verdediginge voor hun beraamen; vervolgens hen op de proef brengen, en zien of de ſchok der vreeze het ontwerp niet doet vergeeten. Indien het kind dat vergeet, moet men het zich herinneren in zijne plaatze, en eene gerustheid toonen, gegrond op het beſtek, dat het gemaakt had. Dan verbeeldt het zich, dat het u zeer nuttig is geweest, en verkrijgt in zichzelven dat Vertrouwen, hetgeen de grondſlag der Kloekmoedigheid is. Het herhaalen der proeve, met eenige verſcheidenheid, en telkens met een weinig meer nadruks, zal aan het kind die *hebbelijke gewoonte* geeven, welke dezelve volkomen maakt. De jeugd

zal

zal hier de opbruiſching des bloeds toedoen: maar ze moet haar gewennen dezelve te maatigen, opdat zij niet ook tot vermetelheid, die, eenmaal ongelukkig zijnde, haar weder tot lafhartigheid zoude doen vervallen. En indien een kind, als dat van natuure vreesachtig is, ſlechts eenige geeſtkracht eer bezit, zult gij het bij trappen zo ver brengen, dat het niet vreeze dan zo als de dapperen vreezen, dat is te zeggen, dat het inderdaad dapper, en zeer dapper zij.

Wanneer gij dus in uw kind, betrekkelijk tot zijnen eigenen perſoon, eene Kloekmoedigheid gevormd hebt, welke hem nooit begeeft in onvoorziene gevallen, behoeft gij maar éénen ſtap te doen, om die Kloekmoedigheid ook ten nutte te maken ten anderen te doen aanwenden: hetgeen, naar de omſtandigheden, de Edelmoedigheid, de Grootmoedigheid, of den Heldenmoed uitmaakt.

Eene, allen menſchen natuurlijke, aandoening, *ten minſten* even natuurlijk als de Vrees zelve, waarop zij dikwijls de overhand behoudt, is de eerſte hoofdſtof, die, met Kloekmoedigheid gepaard, deeze deugden voortbrengt. Deeze aandoening is het *Medelijden*. Alle menſchen worden daardoor getroffen; zij worden er ſterk genoeg door getroffen *om zich* allen meer of min bloot te ſtellen, ten einde *eenen anderen*, die in gevaar is, te redden. In het oogenblik des medelijdens rekent de meest door eigenbelang ingenomen mensch niet meer met zichzelven. Daar het gevaar, hetgeen hij loopt, onzeker is, of hem onzeker toeſchijnt, kan het niet *in evenwicht* komen met het zekere gevaar, waarmede *hij zijnen evenmensch* gedreigd ziet; en daar het zwaarſte het *andere overhaalt*, offert hij zichzelven op, of handelt, alsof hij zich had opgeofferd.

Hieruit volgt, dat het leeven voor iemand te waagen niet de grootſte dienst is, welken men hem kan bewijzen. Men doet dit dagelijks voor menſchen, welken ons onverſchillig zijn, ſomtijds voor zijne vijanden, zonder ze daarom te meer te beminnen. De man, die aan den vrede van anderen zijnen meest geliefden hartstocht opofferde, zoude oneindig veel edelmoediger zijn. — Doch het is niet deeze ſoort van edelmoedigheid, waarvan wij hier ſpreeken; maar die, welke, ten dienſte van anderen, de ſoort van Kloekmoedigheid gebruikt, die tegen Vrees overſtaat.

De hebbelijke gewoonte van deeze Kloekmoedigheid te ontwikkelen vermeerdert haar, gelijk elke loflijke gewoonte de aandoening verſterkt, waaruit zij is voortgeſproten. Deeze gewoonte ontveinst zich het gevaar niet, maar zij vergroot de koelzinnigheid, de voorzichtigheid, de werkzaamheid, welke het gevaar minder verſchrikkelijk maaken, en de voornaamſte inmengſels zijn in de zamenſtellinge der Kloekmoedigheid, of der wijze, waarop de dapperen zich gedraagen in gelegenheden,

n, welker gevaar zij gevoelen. Men leert door de onderneding, dat er andere gevaaren zijn dan de enkel natuurlijke f lichaamlijke. Het Medelijden en de Liefde tot Rechtvaargheid geraaken ook in beweeging door zedelijke gevaaren. len verzet zich tegen de ongerechtigheid, tegen arglistige reeken, en het character verkrijgt nog meerdere verheenheid.

Eene andere aandoening vergroot nog deeze verhevenheid; ie aandoening is de *Eer*. Alle menſchen hebben de begeerte m geacht te worden; voor niet weinigen is het eene behoefte.

Aan deeze behoefte kan niet anders voldaan worden dan oor het bewijzen van dienſten aan anderen; want over het gemeen hebben de menſchen geene achting, dan voor heteene hun nuttig is. En, daar de vrees der lafhartigen tot iets goed kan zijn, wil de geheele waereld voor dapper doorgaan. Een goed aantal zelfs beweert nooit vrees gevoeld te ebben. Het is waarſchijnelijk, dat zij hunne gewaarwordinen niet wel ontwikkeld hebben; want waarom gaan zij uit den vech voor eenen vallenden ſteen, of voor eene omſtortende ar? Wat er van zij, de begeerte om als dapper geacht te vorden, doet niet alleen, zo als het mededogen, onzekere gevaaren uittarten, maar gevaaren, die zeer zeker zijn, of zich ls zodanig vertoonen. Er zijn zeer groote bloodaarts, die oor de enkele aanprikkeling der *Eere* met hunne blohartigeid *kloekmoedig* in het gevaar treeden, en ze er zodanig handaaven, dat, zonder de verwarring van hunnen geest, niemand hun geheim zoude raaden.

Deeze arme verlegenen zijn niet dapper; maar dit is hunne ſchuld niet: want men kan niet ontkennen, dat zij *luiden van ere* zijn, en tamelijk dapper hadden kunnen worden, indien zij wel waren opgevoed.

Het kan ook wel gebeuren, dat iemand, die, bij eene onvoorziene gelegenheid, zich midden in een groot gevaar ſtort om er eenen anderen uit te redden, natuurlijk niet dapper zij, dat het hem ontbreeke aan koele bedaardheid, dat hij dezelfde onverſchrokkenheid niet zoude met zich voeren in een gevaar, dat hij te vooren verwacht en berekend had, dat hij geheel geene zedelijke kloekmoedigheid hebbe, dat hij niet meer zij dan een aandoenlijk, en daardoor altoos belangrijk mensch, getroffen door eene groote vertooninge.

Wie is dan de waarlijk dappere? Hij, die het vertrouwen in zichzelven, hetgeen de natuur hem geſchonken had, verſterkt hebbende door gewoonte en ondervindinge, in het gevaar nooit in verwarring geraakt, altijd tegenwoordigheid van geest behoudt, met vaardigheid de beste middelen van reddinge kiest, van zwakheid en van roekeloosheid even verre verwijderd is, zijne krachten nagaat en berekent, gevoelt dat zij hem niet voor zichzelven alleen gegeven zijn, door natuurlijke aandrift,

drift; door redenkavelinge, door rechtvaardigheid, door gebruik toewijdt aan den dienst der ongelukkigen; die zeviger omtrent zijne achting dan ten opzichte van zijn en, het laatstgemelde, welks waardij hij nogtans kent, niet gaat dan in den derden of vierden rang der bezittingen, welke te bewaaren heeft.

De zodanige zal nooit door eenen plotslingen schrik overvallen worden; maar in waare gevaaren zal hij Vrees gevoelen zo wel als een ander, en misschien meer, dewijl hij de gelegenheid uitgestrektheid des gevaars zal afmeeten, en het nog meer voor anderen duchten dan voor zichzelven. Maar deeze Vrees zal alleenlijk zijn character verhoogen, en hem, zolang er zog middelen van reddinge mogelijk zijn, die alle doen vinden, welke er zijn, en het gros der menschen niet zouden invallen. Indien het gevaar grooter wordt dan alle menschelijke poogingen, indien hij moet sterven, zal zijne Vrees ophouden, dewijl zij, daar de uitkomst bepaald is, hem tot niets meer kan dienen. Hij zal dan zijne kracht verzamelen, om de waardigheid te bewaaren, welke hem bezaamt, en vallen met deftigheid en welvoegelijkheid. CÆSAR keert het staal van CASCA af, en worstelt tegen hem; maar wanneer drieentwintig dolken, en daaronder die van BRUTUS, in zijne borst gedrukt worden, bedekt hij zijn aangezicht, opdat niemand zich moge beroemen in den stervenden CÆSAR eenige vertrekking van spieren gezien te hebben, die CÆSAR onwaardig ware, en zet zich neder aan den voet van het standbeeld van POMPEJUS.

Is deeze de hoogste trap der Kloekmoedigheid? — Ja, van de Kloekmoedigheid, welke men gebruikt tegen lichaamlijke gevaaren. — Maar ook van de andere? — Wacht u wel van zulks te gelooven. Voert uwe lofwaardige eerzucht tot een hooger punt.

De Kloekmoedigheid, welke den dood in veldslagen doet uittarten, is niet zeldzaam. Men verzamelt gemaklijk honderdduizend man, die daarvan zeer uitmuntende blijken geeven.

Die, welke den dood zonder zwakheid weet te ondergaan, zelfs wanneer dezelve ontbloot is van de beguichelingen des roems, buiten de bedwelming van eenen marsch bij troepen en van de muziek, verre van alle aanmoedigende blikken, onder het staal der beulen, is ook gemeen genoeg. Wij hebben er duizend voorbeelden van gezien in onze [de Fransche] Omwentelinge; en het verbaazende hiervan is, dat onder de menschen, welken die voorbeelden gaven, sommigen onder niet één eenig ander gezichtspunt achtenswaardig waren.

Het getal der zulken, die, wanneer men Vaderland of Waarheid moest verdedigen, zich nooit lieten afschrikken door hoon, door verongelijkinge, door laster, door het geschreeuw

eener

eener verdoolde menigte, door woedende bedreigingen; welken

Non civium ardor prava jubentium,
Non vultus instantis tyranni

ooit in verwarring bragten, is zeer veel kleiner.

Ik eerbiedige hen. — En evenwel kan men zich iets nog grooter verbeelden; de Kloekmoedigheid van den eersten rang moet zich bekwaam gevoelen om nog grootere rampen te verdraagen, nog machtiger verschrikkingen te wederstaan.

Wat is de dood? — Wij zijn er allen toe veroordeeld. — En wat is zelfs een lijden, dat altoos voorbijgaande is, en waaraan sterke zielen zich weeten over te geeven, zo ras het onvermijdelijk is?

Maar wat zoude het zijn, indien wij hetgeen ons het naaste raakt, hetgeen van onszelven schijnt af te hangen, hetgeen, zo als wij geloofden, ons door geenerlei toeval konde ontrukt worden, den goeden naam, den roem, de algemeene achting, — indien wij deeze aardsche kroonen van rechtvaardigheid en van braafheid moesten verliezen om ze te verdienen? Indien men zijnen plicht niet konde volbrengen, zonder zich bloot te stellen voor schande? Indien het onvermijdelijk wierd zelfs de *Eer* op te offeren om de *Deugd* niet te verzaaken? Indien men dit bittere ongeluk moest ondergaan, en gedurende zijn leeven, en na den dood, en in de geschiedenis, en zonder hoope op hooger beroep? — Waar is de Held, bekwaam tot eene zulke Kloekmoedigheid? Hij evenwel alleen zoude alles hebben, waartegen men moet kunnen opzien zonder te sidderen (*). — Maar gij, die zo spreekt! — Mijne Broeders, ik zal trachten een braaf man te blijven: want ik zie, dat het niet te doen is met dapper te zijn voor uwe oogen, noch voor die van uwe nakomelingschap, noch voor de waereld; men moet het zijn voor GOD, die de zielen oordeelt en de harten doorgrondt.

(*) Het oorsprooglijke is mij hier eenigzins duister. Bijkans zoude ik denken, dat er iets uitgevallen ware. Ondertusschen hebbe ik vertaald zo goed ik konde. *Vert.*

DE GEVAAREN VAN EEN LOSBANDIG LEEVEN, EN DE DWAASHEID VAN OP DE BELOFTEN DER GROOTEN TE VERTROUWEN, UIT DE LEER DER ONDERVINDING OPGEMAAKT.

Het is eene algemeene aanmerking, veelal gemaakt door Persoonen, die onder den drukkenden last des onheils leeven,

ven, dat de ongelegenheden, welke wij onszelven aandoen, de vermogens van den geest verlaagen; terwijl de zodanige, welke ons door de ſchikking der Voorzienigheid treffen, met meer gelijkmoedigheids geleden, en wij onder dezelve opgebeurd en veredeld worden. — Ongelukkig voor mij, geniet ik deezen troost niet: want de ongelegenheden, welker zwaarte mij drukt, zijn mijner eigen handen werk. Daar nogthans de beſchrijving mijner onvoorzigtigheid anderen ter leering en affchrikkenden voorbeelde kan ſtrekken, zal ik, met alle opregtheid, de voornaamſte gevallen mijns leevens ontvouwen.

Mijn Vader was een Geestlijke der *Engelſche* Kerke, niet min bekend van wegen de regtzinnigheid zijner gevoelens, dan door de zuiverheid zijner zeden; die, naa verſcheide jaaren op bevordering gehoopt te hebben, eindelijk het geluk genoot, dezelve te verwerven, door den invloed zijner Egtgenoote. Mijne Moeder was eene verre Bloedverwante van de Ladij eens Edelmans, bij welke zij verſcheide jaaren, in een ſtaat van afhanglijkheid, gewoond hadt, tot dat zij, der laage dienstbetooningen moede, welke zij geſtadig moest volbrengen om aan de grilligheden dier Ladij te voldoen, beſloot, mijn' Vader te trouwen. Hij bekleedde toen eene geringe Standplaats: wel deedt zich *gegronde* hoope op van bevordering, die ook hem het aangaan des *Huwelijks* geraaden maakte; doch, door toevallige omſtandigheden, verwijlde zulks tien jaaren naa het aangaan der Egtverbintenisſe.

Ik verſcheen tien maanden naa de Huwelijksvoltrekking, en vijf agtereenvolgende jaaren *bragt* mijne Moeder geregeld een kind ter wereld. Deeze *panden* van Huwelijksliefde verzagten in 't einde de geraaktheid van Ladij SEDLEY; zij zondt mijner Moeder menig blijk van wederkeerende toegenegenheid, in 't einde van eene volkomene verzoening gevolgd, welke gepaard ging met eene uitnoodiging ten haaren huize. Men verlangde, dat ik, als de oudſte, mijne Moeder zou vergezellen; en, daar ik, op dien tijd, een allergunſtigst voorkomen had, viel ik terſtond in den ſmaak van den jongen Lord. Vervolgens werden mijne bezoeken ten dien huize veelvuldiger, en ſtrekten zich zomtijds tot eene maand verblijfs uit; in 't einde werd ik zo noodig om des jongen Lords genoegens te vermeerderen, dat zijne Moeder mijn volkomen verblijf ten haaren huize voorſloeg. — Deezen voorſlag omhelsden mijne Ouders met vreugde: zij berekenden, dat ik alle de voordeelen eener beſchaafde opvoedinge zou genieten, zonder kosten.

Van dien tijd af werd ik geplaatst onder het opzigt van Lord CLIFTON's Gouverneur, en ontving met den jongen Lord het zelfde onderwijs. Schoon deeze in den aanvange mij vooruit was, tusſchen de twee en drie jaaren ouder zijnde dan ik, leedt het niet lang, of ik liep hem ver vooruit in 't

La-

Latijn en *Grieksch*, dewijl hij zeer traag was en ik mij grootlijks beylijtigde. — Deeze door mij verkreegene meerderheid was zo verre van eenigen nijd te wekken, dat ze veeleer een middel ſcheen, om de vriendſchapsbanden, tuſſchen ons gelegd, naauwer toe te haalen. Niet alleen werd ik de noodzaaklijke medgezel zijner uitſpanningen, maar ik bood hem ſteeds de hand in het afwerken zijner taake.

Ik zal niet treeden tot een verhaal van onze kinderlijke uitſpanningen; maar enkel vermelden, dat, toen zijne Lordſchap na het Collegie ging, ik hem derwaards vergezelde; en, ſchoon hij als een vrij Student daar verſcheen, en ik als een begiftigde, deelde ik in alle zijne uitſpanningen, zonder de kosten te betaalen. — Hoewel mijn Vader twee kinderen in derzelver vroegſte kindſchheid verlooren hadt, bleeven 'er nog drie over; en hij hadt de gewoonte om de helft van zijn inkomen op te leggen, tot onderſtand mijner Moeder en haarer Kinderen, indien hij deezen door den dood ontviel. Het geld, derhalven, 't welk hij mij toeſchikte ten tijde dat ik in het Collegie was, ſtelde mij niet in ſtaat om op eene eenigzins kostbaare wijze te leeven, en ik ontving ſteeds brieven van hem met aanmaaning om mij in geene ſchulden te ſteeken. Deeze belangrijke brieven, al de bezorgdheid ademende, welke een bekommerd Vader zo eigenaartig gevoelt, bragten bij mij luttel te wege, daar ik ongevoelig ſmaak in een veel verteerend leeven gekreegen had.

Naardemaal mijns jongen Vriends Vader mij een poſt hadt toegezegd, na het volbrengen mijner Studien, verliet ik de Univerſiteit, op den gewoonen tijd; doch dewijl men bepaald hadt dat Lord CLIFTON eene reis na het Vasteland zou doen, verzogt hij dat ik zijn Reisgenoot mogt weezen. — Schoon ik zeldzaam meer op mijn' Vader getrokken had dan de mij toegeſtaane ſom, was hij niet geheel onkundig van mijne losſe leevenswijze; en hij kon het denkbeeld niet verdraagen, dat ik de ondeugden van vreemde landen zou voegen bij die hij geloofde dat mij reeds beheerſchten: maar hoe dit te vermijden zonder mijn Beſchermheer te beledigen, was eene zwarigheid, welke hij niet gemaklijk kans zag uit den weg te ruimen; in 't einde beſloot hij eyter tot eene volkomene ontvouwing van den ſchroom, welke hem beying op het vooruitzigt mijner uitlandigheid.

Wel verre dat de voordragt hiervan zijne Lordſchap bewoog, lachte hij over die beſchroomdheid; zeggende, dat, indien ik mijn voordeel deed met alles wat ik op reize kon opdoen, zulks mij tot het bekleeden van aanzienlijker posten, dan anders, zou in ſtaat ſtellen; hij herhaalde de voorheen gedaane toezeggingen, om mij, bij mijne wederkomst, een allervoordeeligſten post te bezorgen.

Alles werd dienſvolgens tot mijne reize gereed gemaakt, en

wij vingen dezelve aan, onder het opzigt van den Heer, de onderwijzer onzer jeugd geweest was; doch wij waren afhangelijk geworden, om ons door zijnen raad te laten besturen, en oordeelden het te laag, onder bedwang te leven. Wij namen deel in alle soort van vermaak; 't welk de tijd voorschreef, met eene geestigheid, die de vreugd van den vrolijken Heer DAWSON geheel maakte. Dewijl hij mijne Vader weezenlijke vriend was, raadde hij deezen, dat hij mij zou doen thuis komen, en alzo verwijderen van zo gevaarlijk tooneelen. Die raad kwam te laat om door mijnen Vader in 't werk gesteld te worden; hij stierf den dag vóór de komst van deezen brief; en de rouw, welken mijne Moeder over 's Vaders afsterven gevoelde, werd verdubbeld door de omzettende berigte wegens haar Zoon. Zij schreef egter, en smeekte mij, onverwijld na *Engeland* terug te keeren; met bijvoeging, dat de dood mijns Vaders eene goede reden tot verschooning bij Lord CLIFTON zou opleveren. Zij beliet haaren brief, met de gevolgen van mijne tegenwoordige levenswijze met de sterkste kleuren af te maalen.

Hoe zeer ik mij, in den eersten opslag, getroffen voelde over de tijding van den dood mijns beminden Vaders, verbeeven de vrolijke tooneelen, op welke ik mij bevond, verhaagde mijne droefenisse, en, in stede van te luisteren na de raadgevingen mijner Moeder, dompelde ik mij dieper en dieper in de zee der ondeugd.

Wij bevonden ons te *Venetie* op den tijd der Carnevals-vermaaklijkheden, en Lord CLIFTON voelde zich inzonderheid getroffen door de bekoorelijkheden eener Dame van rang, die, zich bedienende van het door hem aangenomen leven van vermaak op vermaak te hoopen en der ongebondenheid dat te vieren, hem de overtuigendste blijken gaf van haare genegenheid hemwaards. Wij waren korten tijd vóór de Carnevals-vermaaklijkheden te *Venetie* gekomen, met oogmerk, om, deeze voorbij zijnde, te vertrekken: doch deeze stadelijke opgekomene verkleefdheid veranderde alle voorheen gevormde plans. Deeze Dame was de Weduw van een *Spaansch* Edelman, en was na *Venetie* gekomen om dezelfde reden als wij, en, schoon eene Weduwe, leefde zij onder het bewoningt van eene Duenna, die vóór haar huwelijk dien zelfden post bekleed hadt.

Donna ISABELLA, dus was die betoverende Vrouw genoemt, (ik zal, om haarer Families wille, den Titel, welken zij droeg, verzwijgen) was zeker eene der schoonste Vrouwen, ooit door de hand der Natuure gevormd. Zij was getrouwd geweest aan een Man, oud genoeg om haar Grootvader te zijn; zij hadt dit huwelijk aangegaan op begeerte van haare Familie; doch de opoffering haarer genegenheden liep ten einde in negen maanden, door het sterven haars Egtgenoots.

Zij

bij de leevendigheid der jeugd kwam het bekoorelijke der schoonheid; zij scheen niet boven de achtien jaaren oud.

Terwijl zijne Lordschap zijne hulde bewees aan deeze Betoverstter, was het mijne zaak, de vermoedens van haare Duenna te weeren, die, met al haar betoon van voorzigtige oplettenheid, niet bestand was tegen mijne redenen, en nog minder tegen de meer kostende blijken van achtinge, welke Lord CLIFTON bij herhaaling haar toeschikte. — Schoon ik een te groot bewonderaar was van vrouwlijke schoonheid, om de kragt van Donna ISABELLA's bekoorelijkheden niet te gevoelen, beliet ik niets hoegenaamd te werk om eenigen invloed op haar hart te maaken: de eer verboodt mij het denkbeeld selfs van eenig trachten om het minste gunstbetoon van haar te verwerven. Dan, des ondanks, kon ik niet nalaaten op te merken, dat, wanneer zij haare oogen mijwaards weidde, dezelve eene zekere maate van tederheid uitdrukten, welke het voor mij onmogelijk was niet in dien zin te duiden, dat zulks hervoortkwam uit den gunstiger indrük, welken mijne meer bevallige gestalte op haar maakte. Deeze verklaaring moge het voorkomen van voorlijgenomenheid met mijzelven hebben; doch in waarheid schoon had ik een in 't oogvallenden voorrang boven mijn' Vriend, die een zo teder en verwijfd voorkomen hadt, dat men hem veelligt voor eene verkleede Vrouw zou hebben aangezien.

Schoon Donna ISABELLA in het eerst niet alleen wel voldaan scheen over 's Lordschaps liefdeverklaaring, maar zelfs daaraan op het vuurigst voldoening geschonken hadt, begon zij weldaanig haar gedrag ten zijnen opzigte te veranderen, en behandelde hem met enkele beleefdheid, aan het agterhouden der grenzende. Deeze verandering in haar gedrag scheen enkel brandstoffe aan zijne vlam te verschaffen, en hij deedt alles, wat in zijn vermogen was, om haare tederheid hemwaards op te wekken, en wederkeerige genegenheid te ontdeeken.

Dan, schoon zij zijne Lordschap met de kwellendste onverschilligheid bejegende, gedroeg zij zich jegens *mij* op eene wijze, welke mij van haare hoogachting verzekerde; en, wanneer wij een oogenblik te zamen waren, zonder een derde tot getuige, was haare partijdige voorkeuze van mij te duidelijk om niet begreepen te worden. — Ik was al te zeer gehegt aan Lord CLIFTON, om mij te bedienen van haare betuigingen; maar in 't einde gaf zij mij blijken van eene genegenheid, welke ik niet kon wederstaan: ik ontving een brief van Donna ISABELLA, in zulke betaamelijke bewoordingen van tederheid opgesteld, dat ze terstond ingang in mijn boezem vonden. Eer, vriendschap, en alle de verpligtingen van dankerkentenisse, moesten terstond voor deeze toevlugt; en ik

verzekerde haar, dat mijn geheele leeven zou gewijd, om de vuurigheid mijner verknogtheid te bewijzen, aan blakende liefde.

Lord CLIFTON hadt een zo vast vertrouwen op mijn gezag, dat het eenen geruimen tijd duurde, eer hij de waare oorzaak der vermindering van haare genegenheid hemwaards vernomen de: in 't einde nam hij de tedere lonken waar, welke wij wederzijds wisselden; en het gevolg hiervan was het voeden van agterdogt. In stede van mij te berispen over den onedelen trek, hem gespeeld, vermeerderde hij veeleer het vertrouwen, op mij gesteld; en ik liet mij zo verre misleiden door zijn betoon van hartlijkheid, dat ik van dag tot dag minder op mijne hoede wierd. Zulks was juist hetgeen zijne liefkoozingen zogt, en ik geraakte in dat net verstrikt. In 't kort, hij laag alle mijne gangen gade, toen ik dagt dat hij 'er geene in opmerking nam. Eindelijk ontdekte hij de plaats, waar wij afgesproken hadden elkander te ontmoeten, en kreeg de overtuigendste proeven mijner ondankbaarheid en van Donna ISABELLA's grilligheid; wanneer hij, naa mij over dit gedrag bestraft te hebben, alle verdere gemeenschap met die Dame afbrak, en betuigde, mij niet meer onder zijne oogen te willen zien.

De dwaasheid, waaraan ik mij hadt schuldig gemaakt, deedt zich in volle grootte op aan mijne verbeelding, en zelfs de liefkoozingen van Donna ISABELLA verlooren haare betovering. Nog streelde ik mij met de hoope, dat ik, door de tusschenkomst van onzen Gouverneur, het geluk zou verwerven, om weder in de gunst van zijne Lordschap te deelen. *Ijdele hoop!* ongelukkige verdwaazing! waardoor alle schitterende vooruitzigten mijns leevens verdweenen: want de Heer DAWSON bestrafte mij niet alleen wegens de schandvolle rolle door mij gespeeld, maar gaf mij te verstaan, dat Lord CLIFTON mijn naam niet wilde genoemd hebben. — Die waardige Man en zijn Kweekeling verlieten *Venetie* op den eigen dag dat mijne trouwloosheid aan den dag gekomen was, en, als ware het om mijn gedrag nog te bestraffenswaardiger te maaken, Lord CLIFTON scheen niet langer smaak te vinden in eenige daar heerschende ondeugd. In plaats van zijnen tijd op te offeren aan die vermaakneemingen, welke de gezondheid benadeelen en de vermogens der ziele verzwakken, scheen hij schielijk een smaak gekreegen te hebben in die uitspanningen, welke heilzaam voor het lichaam zijn en kragt aan den geest schenken. Ingevolge hiervan viel de natuurlijke verdenking, dat ik de aanmoediger geweest was van zijne veelvuldige buitensporigheden; mijn naam werd met het haatlijkst teken gebrandmerkt. Ik werd niet alleen aangezien als een monster, 't geen zich aan de snoodste ondankbaarheid hadt schuldig gemaakt, maar

s een onverlaat, die den naam zijns Vriends hadt zoeken te ntluisteren.

Zo lang Donna ISABELLA mij blijken bleef geeven van haare erknogtheid, ſcheen ik het gevoel van mijnen weezenlijken oeſtand te verliezen in een betoverenden droom; maar op het ogenblik dat zij mij haaren wispeltuurigen aart vertoonde, erloor ik allen troost. Zij vorderde, dat haare Minnaars eeds haare vermaakneemingen veranderden; zij hadt, door aare wispeltuurigheid, geen fonds van genoegen in haaren igen boezem: wat zij den eenen dag bewonderde, verſmaadle zij dikwijls op den volgenden. Schoon zij groote ſchatten ezat, was zij zo zeer zelfzoekend, dat zij alles voor rekening aarer Minnaaren deedt komen; en, op het oogenblik, dat zij ntdekte, dat mijne beurs niet genoeg voorzien was om aan haare zugt tot vermaak te voldoen, verliet zij *Venetie*, zonder mij zelfs van dit haar oogmerk te verwittigen.

Ik was genoodzaakt te *Venetie* te blijven tot dat mijne Moeder geld overmaakte, dewijl ik geen gelds genoeg bezat om de helft mijner ſchulden te betaalen. Dan op het oogenblik, wanneer ik het ontving, nam ik de reis na *Engeland* aan, met het beſluit; om, indien mogelijk, den zoen met den ouden Lord te treffen. Dewijl het inviel in het jaargetijde, dat hij zich, met zijn Gezin, in *Londen* bevondt, vervoegde ik mij onverwijld na *Portmans-ſquare*; doch had het verdriet van uit den mond der knegts te verſtaan, dat zij last gekreegen hadden mij niet in huis te laaten.

Naardemaal mijn Vader mij nooit opening gegeeven hadt van den ſtaat zijner middelen, had ik geen denkbeeld, dat hij mij meer dan één duizend Ponden zou hebben nagelaaten; het was derhalven voor mij eene aangenaame verraſſing, te vinden, dat mijne Zusters ieder, en mij, het dubbele van die ſom was nagelaaten, en dat de tweehonderd Ponden 's jaars, welke hij mijner Moeder beſproken hadt, naa haar' dood op mij zouden komen. 't Is waar, hij hadt van zijn inkomen zo groot eene ſom niet kunnen opleggen; maar een lot uit de Loterij hadt hem eens een aanzienlijken prijs doen trekken: en dit, met eene zeer huishoudelijke leevenswijze, hadt hem zo veel meer doen nalaaten, dan ik reden had te verwagten.

Het verdriet, dat mij het huis zijner Lordſchap zo ſtrikt ontzegd was, verminderde bij mij grootlijks, toen ik vernam, dat hij niet langer aan het hoofd van Staatszaaken was, en dat de Heer P——, met wien ik voorheen gemeenzaam verkeerde; toen een aanzienlijken post bekleedde. Ik maakte, overzulks, onverwijld mijne opwagting bij dien Heer, en werd van hem ontvangen met de vuurigſte betuigingen van deelneeming in mijn lot: en daar 'er groote vijandſchap gereezen was tuſſchen hem en mijn' voorigen Beſchermer, gaf hij mij de ſterkſte verzekeringen, dat hij mijn Vriend zou weezen. Hij lachte om de naauwgezetheid van Lord SIDLEY, die zich

aan een Jongeling aantrok, om geene andere aanteraden dan Liefdegevalletje; hij verzekerde mij, dat ik gesch... om, ten eenigen tijde, in de groote wereld figuur te ma... en boodt mij den vrijen toegang ten zijnen huize aan.

Trots op deezen nieuwen Begunstiger, besloot ik mijn onden te toonen, hoe zeer staatkundig goed het zou zijn, mij ten vriend te houden; want ik had de stoutheid, in alle gezelschappen, zijn gehouden gedrag te veroordeelen. Dan hierbij liet mijn waan en ondankbaarheid het niet beraten, Het tegenwoordig en het voorig Staatsbestuur was in openbaaren zwist; losse geschriften kwamen, gelijk gewoonlijk, van wederzijden in 't licht. Ik omhelsde de zijde van mijn tegenwoordigen Begunstiger, en zette mijn' naam onder geschriften van zulk een' inhoud, dat ik mij had behooren te schamen ze te schrijven.

De weezenlijke braafheid der beginzelen van zijne Loshsap deedt hem mijn uitvaren behandelen met de verachting, welke hetzelve verdiende. Dan ik bevond mij thans gerust op de bescherming van Mr. P——, schoon ik nimmer iets meer dan mondlijke betuigingen ontvangen had van zijne deelneeming in mijne bevordering. — Mijne Moeder voorzich zo zeer geergerd over de verkeerdheid mijner gevoelens, dat zij het denkbeeld, van mijn' voorigen Patroon te ontmoeten, niet kon verdraagen, maar besloot, een klein huis, in de nabuurschap van 's Lands Landgoed gehuurd, te verlaaten, eer de tijd aankwam, dat hij met zijn gezin na buiten mog trekken.

In stede van mij te laaten beweegen tot een ander gedrag, door de tederheid haarer vermaaningen, begon ik mij te verbeelden, dat ik een Persoon was van weezenlijke aangelegenheid voor den Staat; en dermaate was mijn trots, door dit denkbeeld, opgeblaazen, dat ik mijn Fortuin reeds gemaakt rekende. In gevolge van die waanbegrip, leefde ik op eene zeer kostbaare wijze, en zodanig, dat mijne middelen mij tweeduizend Ponden 's jaarlijks opbragten, in stede van geheel in die som te bestaan.

Zodanig een vernoon van rijkdom was derhalven van zeer korten duur, en ik vond mij weldaast diep in schulden gedompeld. Het was voor mij niet langer mogelijk, mij alleen op beleefden te verlaaten. Ik besloot overzulks de Vriendschap van Mr. P—— op de proef te stellen. — Hij scheen geheel verstelt te staan, toen hij hoorde, dat ik in verlegenheid om geld zat; hij gaf mij te kennen, vernomen te hebben, dat mijn Vader mij tienduizend Ponden had nagelaaten; dan hij verzekerde mij bij herhaaling, dat ik mij op zijn gunstbetoon kon verlaaten; maar voegde 'er aenens, dat hij verpligt was de zodanigen te bezorgen, aan welken hij vroegere toezeggingen gedaan hade.

Genoodzaakt mij voldaan te vertoonen met deeze onzinnende antwoorden, bleef ik nog zes maanden langer op de pijnbank van angstvolle verwagting, wanneer ik toevallig hoorde, dat 'er eene plaats openſtondt, welke hij mij met volle woorden hadt toegezegd. Met al de drift, die iemand, vol verwagting, bezielt, vervoegde ik mij ten huize van Mr. P——; doch ik verſtond, dat hij een bijzonder gehoor gaf aan Lord D——, en dat de koets wagtte, tot dat zekere zaak zou afgedaan weezen, wanneer hij dien Lord na diens Landgoed zou vergezellen. Daar alles voor mij afhing van het verkrijgen van deezen post, verkreeg ik, door middel van een ſteekpenning aan den knegt, dat hij een kaartje zou overgeeven, waarin ik verzogt, Mr. P—— twee minuuten over eene zaak van het uiterſte gewigt te mogen ſpreeken, welke geen uitſtel leedt; dan de knegt keerde onmiddellijk weder, met de boodſchap, dat zijn Heer mij niet kon te woord ſtaan, en niet dan naa tien dagen weder in de Stad zou komen.

Alle de verſchriklijkheden van mijnen toeſtand drongen zich op mijne verbeelding in, en keerde in volſlaagene raadloosheid na mijne woning. Ik ſchreef aan Mr. P——, en herinnerde hem aan zijne gedaane beloften, zonder zelfs de hoop te durven uiten, dat hij, door 't geen ik bijbragt, zich zou laaten beweegen. —— Den volgenden morgen had ik het verdriet van te verneemen, dat die post gegeeven was aan iemand, door Lord D—— aangepreezen!

Het ſpreekwoord, dat een Ongeluk nooit alleen komt, werd bij mij ten vollen bewaarheid: want mijne Schuldeiſchers, die verzoeken om uitſtel van betaaling moede, deeden mij in hegtenis zetten. — Mijne Moeder deedt mij, met die tederheid, welke zij mij altoos betoond hadt, het geheele beloop mijner ſchulden vraagen, aanbiedende, de helft van haar inkomen, ter mijner redding, te willen geeven; mijne Zusters deeden het zelfde aanbod. — Hoe veragtlijk de rol was, die ik duslange geſpeeld had, was ik niet laag genoeg om mij te bedienen van deeze opofferingen; en zelfs dan zouden mijne Schuldeiſchers tot een verdrag moeten gekomen zijn, dewijl mijne ſchulden het drievoudige bedroegen van 't geen zij zouden hebben kunnen zamenbrengen.

In deezen opgeſlooten ſtaat heb ik tijd te over gehad om mijn wanvoeglijk gedrag na te denken; doch berouw, helaas! kan mij niet helpen: nogthans zal ik een gevoelig genoegen ſmaaken, indien de jongen en weinig ervaarenen uit mijn lot die leſſen en leeringen trekken, welke 'er zo veelvuldig in liggen opgeſlooten.

PORTRET VAN POPE; EN IETS, RAAKENDE SWIFT, EN MILORD LYTTLETON.

Toen POPE tusschen de veertig en vijftig jaaren oud was, woonde hij bij Lord OXFORD. De maaker van zijn Portret laat zich dus hooren: Een knegt slaapt in zijne kamer; maar dan met eenige moeite kan deeze hem doen ontwaaken. Pope drinkt koffij, eischt eene pen, schrijft twee fraaie verzen op den omslag van eenen brief, en gaat wederom slaapen.

Zijne oppaster treedt binnen, en trekt hem drie paar kousen aan; dit belet niet dat zijn been bijkans zoo dun is als zijne rotting. Over een vel, 't welk hij nooit aflegt, trekt men hem een zeer dik linnen hemd aan, voorts een keurslijf, van zeer zwaare baleinen voorzien, 't welk zeer vast wordt gemaakt. Zijn lichaam nu eene soort van stevigheid hebbende verkregen, staat hij op, trekt zijn flanellen borstrok en zijn zwarten rok aan, zet zijne knooppruik op, steekt zijn degentje op zijde, en ziet daar hem zoo fraai opgeschikt, als men van iemant kan verwagten, die alleen zijne handen niet zou kunnen wasschen. Hij gaat uit, bezoekt eenen zijner Vrienden; thans is 't de tijd van ontbijten. Met een woord zoude hij kunnen zeggen, dat hij honger heeft; doch dat eenvoudig zeggen valt niet in zijnen smaak; hij is een doortrapt man; hij heeft eene uitbreiding noodig. „ POPE," zegt JOHNSON, „ heeft „ nooit thee gedronken, die hem geene krijgslist heeft gekost." Ladij BOLINGBROKE plagt te zeggen, „ dat POPE „ om kool en raapen den staatsman uithing."

In zijne kamer terug gekeerd, ontvangt en leest hij eenige brieven, scheurt 'er de witte bladen af, voegt alle deeze ongelijke bladen bij elkander, en schrijft op dit katern veertig of vijftig regels, zoo als zij hem in 't hoofd komen. Heeft hij een dichtstuk voltooid, hij sluit het in zijne sekretaire. Dikmaals zal dit stuk herleezen en verbeterd worden, en niet dan naa verloop van twee jaaren het licht zien.

Aan het middagmaal zoekt men voor hem den hoogsten stoel uit, en nu zit hij bijkans even hoog met de tafel. Hij eet weinig, maar hij is een lekkerbek. Voor 't overige laat men hem om zijne zwakke gezondheid veel vrijheids gebruiken; en indien hij vaak hebbe, gaat hij slaapen, hoewel de Prins van *Wales* aan tafel zij en over de Letterkunde spreeke.

„ Men brengt de Journaalen; hij gaat, zegt hij, zich divertceren; hij leest, laat het oog op een artikel vallen, tegen hem gerigt; zijne houding verandert; de spijt doet zijne trekken inkrimpen, doet zijne oogen wateragtig staan, en de jonge STEELE zegt bij het uitgaan tot zijnen Vader: „ de hemel „ bewaare mij, dat ik mij even als POPE zou diverteeren!"

's Avonds gaat hij in het Koffijhuis *Button*, alwaar eenige geleerde lieden bijeen komen. ——

Is POPE zelf, dien men onderſtelt, de volgende Anek-
: wegens SWIFT verhaald te hebben. „ Op zekeren dag,"
t hij, „ ging ik met GAY bij SWIFT een bezoek afleg-
;en. — Wel, Mijneheeren," zoo ſprak hij, „ welk toe-
ral heeft u de groote waereld doen verlaaten, om een ar-
men Deken te komen zien? Het zij zoo, nu gijlieden
nier zijt, moet men u wel eenige avondſpijze geeven. —
Duizendmaal dank, wij hebben reeds gegeeten. — 's Avonds
ten acht uure! dat kan niet weezen. — Niets evenwel is
zoo waar als dat. — Dat is tot daar aan toe: indien gij
niet hadt gegeeten, zoudt gij twee kreeften noodig gehad
hebben (veertig ſtuivers), een tortelduif (twintig ſtuivers);
maar ten minſten zult gij een glas wijn drinken, naardien gij
zoo vroeg hebt gegeeten, eenigliik om mijne beurs te ont-
zien. — Neen, wij zijn gekomen om te praaten, en niet
om te drinken. — Maar indien gij bij mij hadt gegeeten, zoo
als gij in gemoede hadt moeten doen, zoudt gij eene fles
gedronken hebben (veertig ſtuivers). Twee en twee maa-
ken vier, en een is vijf; net vijf franks. Daar hebt gij
elk vijftig ſtuivers. — Thans trok hij zijne beurs met eene
zoo ernſtige houding, dat, in weerwil van 't geen wij tegen
hem konden zeggen, wij het geld moesten aanneemen."

Ieder Autheur heeft zijn ſtokpaardtje; dat van LYTTLETON
as, dat zijne Werken naauwkeurig gepunktueerd waren. Hij
adt de *Geſchiedenis van* HENDRIK DEN II aan een boekverkoo-
er verkogt, die het drukken bekostigde; doch de punktuatie
orderde zoo veele veranderingen, dat de bladen drie, vier,
wel eens vijfmaal moesten herdrukt worden. Deeze uitgaa-
e kostte den Schrijver duizend guinies. Zekere REID, die zijn
wak kende, gaf voor, bij de tweede uitgaave, het geheim
er punktuatie bij uitſteekendheid te bezitten, en LYTTLETON
ondt hem het voordeel van het Werk af. Hij gaf 'er eene
lerde uitgaave van; maar REID was niet meer in weezen. Een
Dokter belaste zich met de moeite van het naazien der proe-
ren, en kweet 'er zich zoo ſlegt van, dat men agter de drie
Deelen, zegt JOHNSON, „ moest plaatzen, 't geen de waereld
, nooit gezien hadt: eene lijst van negentien bladzijden druk-
„ fouten in ſtippen en ſtreepjes."

ANTWOORD VAN CATHARINA DE II. AAN DEN MARSCHALK ROMANTZOF.

CATHARINA DE II onderzoek hebbende laaten doen, waarom de Veldmarſchalk ROMANTZOF, ten jaare 1773, de *Turken* niet aantaſte, ten antwoord krijgende, „ dat zulks geſchied „ was omdat de Groot-Vizier driemaal meer volks dan hij „ hadt," ſchreef daarop kortlijk het volgende: ***De Romeinen vroegen nimmer na het getal hunner Vijanden, maar waar zij zich bevonden, ten einde deezen te bevegten en te overwinnen.***

BEZOEKEN.

Omnia, mi Lucili, aliena sunt; tempus tantum nostrum est.

SENECA.

Neemt, neemt my goud en zulke dingen,
Steeds weêrverkrijgbre beuzelingen,
Mijn eigendom alleen in schijn,
En die, heb ik ze juist niet over,
Toch, als gebruikbaar voor den roover,
Hem diesstal waardig kunnen zijn.

Ja, neemt die vrij, gy moogt ze nemen:
Dit reken ik voor geen ontvreemen!
Wat is me een handvol aardsche *draf?*
Het geen voor eenige oogenblikken
Of u of andren moog verkwikken,
Dat sta ik u, als Christen, af.

Maar wat gy me immer moogt ontteelen,
Of vordren om u meê te deelen,
O Roof of neem mijn tijd my niet!
Dit is een deel van 't kostbaar leven,
Door God my tot gebruik gegeven,
En niets, dat daar van overschiet!

Dat goed is nooit weêrom te halen;
Dat kan geen wareld my betalen;
Geen mensch, geen Engel, heeft die macht.
En, hemel! zou my dat ontschieten,
En niemand vrucht er van genieten,
Van tijdgenoot of nageslacht!

Voorzeker, kan ik met te sterven
Mijn' evenmensch een goed verwerven,
Ik vrees niet in den dood te gaan.
Eischt God of Vaderland mijn leven,
Welaan, ik ben gereed te sneven;
Ik bied het met genoegen aan.

Ja, kan mijn troost uw tranen ſtelpen;
Mijn onderſtand uw leed verhelpen;
Mijn raad, uw zielsverlegenheid?
Kan 't weinig dat ik op mocht gaâren,
U tijd en ondervinding ſparen?
Ik weiger niet, ik ben bereid.

Begeert uw jonkheid nut te trekken,
Van 't geen mijn vlijt my deed ontdekken
In wetenſchap of kunstgewrocht?
Uw fakkel aan mijn toorts te ontſteken,
Daar zal geen tijd my toe ontbreken;
Maar 'k acht hem waardig uitgekocht.

Of koomt gy my 't verſtand beſchaven,
En 't mededeelen van uw gaven?
Een nieuwe waarheid in doen zien?
Een oud en valsch vooroordeel ſtooren?
ó Welkom dan! ik zal u hooren,
Zoo lang dee levens tijd my dien'.

Doch moet ik 't overſchot der dagen
In reddingloos verlies beklagen,
Onnut en zonder iemands baat?
En, naar de hedendaagſche zeden,
Aan, nietigheên een' tijd beſteden,
Dien God my nog gebeuren laat?

Doch moet ik onherhaalbare uren
Een ſmakeloos geſnap verduren,
Wat u noch my verbeeren kan?
Zoo de uwen u te langzaam ſpoeien,
Moet ik de mijnen weg zien vloeien?
Helaas! mijn boezem gruwt er van.

Neen, neen! niet eene van mijn ſtonden,
Die niet aan plichten is gebonden,
Waaraan mijn hart zich overgaf.
Den plicht is 't, dat zy toebehooren,
En geene gaat er van verloren,
Of brengt my nader aan mijn graf.

Aan God is 't, dat ik van dit leven
Getrouwe rekenſchap moet geven,
Hoe wel of ſlecht het wierd beſteed.
Maar, waar het me ook niet aanbevolen,
Waarom my nutteloos ontſtolen,
Het geen ik te gebruiken weet?

Niet;

Niet, dat ik 't leven wensch te rekken
Wat God behaagt, my af te trekken,
Is mindring van betalingschuld.
Nog heden mag de Dood my wenken;
„ Heb dank, ô Hemel (zal ik denken)!
„ Ik heb mijn pijnlijk lot vervuld."

Maar geeft Hy naar zijn welbehagen
My 't lastig levensjuk te dragen,
ô Gunt my wat dien last verzoet!
Laat, laat my 't oefnen van die plichten,
Die 's levens strengheid my verlichten!
De rust, de vrede van 't gemoed!

Laat my mijn tijd en uren schenken
Aan 't stil en vruchtbaar overdenken
Van 't geen ik eenmaal las of dacht!
Laat, laat my in dit handvol boeken
Nog nieuwe stof tot denken zoeken!
Het eenig dat mijn lot verzacht.

Laat, wil de Dichtluim my bestieren,
Mijn' geest haar nog den tengel vieren
(Het hollen loopt geen groot gevaar)!
Waartoe zou ik mijn zangen smooren,
Zoo lang ze 't Vaderland will' hooren,
En God my lust en krachten spaar'?

Laat, laat my voor mijn Gâ en Telgen
(Wat is aan 't hart van echte Belgen
Zoo dierbaar als het huwlijksbed!)
Laat, laat my voor hun welzijn zwoegen!
Dit is het zuiverste genoegen,
En vân geen wroeging ooit besmet.

Laat, laat my by die lieve panden
Het zoet der tederste aller banden
Genieten in mijn kleen gezin!
Vergunt en laat my die vermaken,
Die ik in staat ben om te smaken,
En breekt op dat geluk niet in!

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

OVER DE OUDHEID DER VOLKEN.

De geſchiedenis van alle Volken vertoont ons *fabelagtige*, *onzekere* en *zekere tijden*. Niets anders zijn de eerſte, dan eene aaneenſchakeling van meer of minder ongerijmde, meer of minder ongelooflijke verdichtzelen; de tweede zijn doormengd met wonderbaare voorvallen, meer of minder onwaarſchijnelijk, meer of minder tegenſtrijdig, 't zij in zich zelven, 't zij door de onkunde of de lompheid der Historieſchrijveren, die ze hebben overgeleverd; bij den fakkel der Oordeelkunde moeten nog de laatſte van veele ongerijmdheden, onwaarſchijnelijkheden en valſchheden gezuiverd worden; zoo bezwaarlijk valt het den menſchelijken geest, zich van verdichtzelen en van de dwaaling los te maaken!

Dikmaals inderdaad wierden de menſchen tot verdichtzels geleid door dwaalingen, op de waarheid gegrond; doch weinige waarheden zijn 'er, die tot grondſlagen der verdichtzelen gediend hebben, omtrent den oorſprong der Natien ginds en elders verſpreid. Indien de geſchiedenis der fabelagtige tijden, bij zommige Volken, zich in den nacht der eeuwen ſchijne te verliezen, bij veele anderen is zij nog zeer jong. Ter hoogte van naauwelijks vierduizend jaaren klimt de geſchiedenis der onzekere tijden bij de Volken, die wij voor de oudſten houden. Die der zekere tijden omvat niet meer dan tweeduizend jaaren bij de Volken, die door kunſten en weetenſchappen zich 't meest beroemd gemaakt hebben; en zij beſlaat ſlegts eenige eeuwen bij een groot getal der hedendaagſche Volken, die, om zoo te ſpreeken, eerst gister der barbaarschheid zijn ontkomen. POMPONIUS MELA telt, in naavolging van HERODOTUS, 330 Koningen van *Egypte* vóór AMASIS, en geeft 13,000 jaaren aan de Waereld, die, volgens deeze

berekening, 15,000 jaaren oud zou moeten zijn. Nog verder gaat DIODORUS *van Sicilie*, tusschen den eersten Koning van *Egypte* en de regeering des *Macedonischen* ALEXANDERS 23,000 stellende. DIOGENES LAËRTIUS verdubbelt dit getal jaaren. Tot welk eene ontzettende oudheid voeren ons niet de Dynastiën van MANETHON, vooral indien wij aan de regeeringen der eerste Koningen van *Egypte* eene duurzaamheid van 120 jaaren geeven! Volgens het zeggen der Priesteren deezer Natie, is *Egypte* zekerlijk oud, dewijl het, ten tijde van ABRAHAM, zoo als de boeken van MOZES ons berigten, reeds een bloeijend Koninkrijk was. Nu moet het reeds zints lang bevolkt geweest zijn, en konde het niet geweest zijn, ten zij dan door langdurige werkzaamheden, door eene talrijke bevolking ondernomen: invoegen, dat, hoedanig eene oudheid wij 'er ook aan willen toeschrijven, de rede ons altijd zal zeggen, dat de bewooners der oevers van den *Ganges* en den *Indus*, die met de zelfde zwaarigheden niet hadden te worstelen, nog ouder moeten geweest zijn. — De *Egyptische* Priesters moeten tot SOLON gezegd hebben, die, waarschijnelijk, het even min als ik zal geloofd hebben, dat de *Atheners* eene oudheid van 9,000 jaaren telden, en de *Saïden* 8,000 jaaren. Ook wilden zij, zegt men, ALEXANDER bewijzen, dat de Koninkrijken van *Persie* en *Macedonie* insgelijks op eene oudheid van 8,000 jaaren konden roemen, terwijl de beste Tijdrekenkundigen bevonden, op vaste gronden, dat het eerste niet meer dan 300, en het ander dan 500 jaaren telde. De *Chaldeeuwen* beweerden toenmaals, een reeks van 470,000 jaaren sterrekundige waarneemingen te bezitten, alsmede van het zelfde tijdverloop Horoskoopen, van alle de kinderen getrokken, in die onmeetelijke tusschenruimte des tijds, welke de Griek CALLISTHENES wordt gezegd op 19,000 jaaren te hebben verminderd, vóór de Veldtogten van ALEXANDER. Maar welk eenen ouderdom zal *Assyrie* wel bezitten, indien deszelfs eerste Koningen ieder 4,000 jaaren geregeerd hebben? Ik weet wel, dat men de toevlugt neemt tot jaaren van een saisoen, van eene maand, van eene week; doch bewijst dit niet, dat wij van de eerste tijden niets weeten? — De *Chineezen*, wier oudheid men roemt, en die inderdaad oud zijn, hebben, egter, eene minder buitensporige berekening. Niet meer dan 2,954 jaaren vóór on-

ze

de Tijdrekening plaatzen zij hunnen eerſten Koning en eerſten Wijsgeer FOHE, van welken zijne moeder door een Regenboog bevrugt wierdt; en zij geeven hem niet meer dan eene regeering van 140 jaaren. Ik erken mijne onkunde omtrent de oudheid der *Phenicièrs*; maar ik houd het voor onbetwistbaar, dat hun Alphabet, zoo veel voortreffelijker dan het Beeldſchrift der *Egyptenaaren* en de ſchrijfwijze der *Chineezen*, eene langduurige beſchaaving bewijst, gekenmerkt door groote vorderingen in de Kunſten. Intuſſchen kunnen deeze vernuftige *Phenicièrs* niets anders geweest zijn dan eene Volkplanting eener nog oudere groote Natie. — De boeken van MOZES ſtellen het begin der Waereld ongeveer tweedhalf zend jaaren vóór de onzekere en zekere tijden der meest bekende Volken; en zonder den algemeenen Zondvloed, welken die boeken bij openbaaring ons verhaalen, Zondvloed, die, de aarde ontvolkt hebbende, den oorſprong der Natien nader bij ons brengt, zou alles, 't geen de andere Volken het meest waarſchijnelijkst, aangaande hunne oudheid, vermeld hebben, met de Tijdrekening der *Hebreeuwen* vrij wel overeenſtemmen. En, inderdaad, naardien 'er geen zeker gedenkſtuk voorhanden is, 't welk hooger klimt dan tot het tijdſtip aan den algemeenen Zondvloed toegeweezen, moet het erkend worden, dat geene bekende Natie eene hooger oudheid dan van vierduizend jaaren kan bewijzen: en waarom zou men dan willen beweeren, dat zij ouder zijn? 't Is, omdat, menſchelijkerwijze geſproken, niets minder onmogelijk is: want de Volken moeten eenige eeuwen ouder dan hunne oudſte gedenkſtukken geweest zijn. Van den anderen kant, en altijd menſchelijkerwijze geſproken, het gevoelen aangaande de eeuwigheid der Waereld wordt zelfs niet beſtreeden, verre van wederlegd te worden, door den laateren oorſprong, welken wij genoodzaakt zijn aan de oudſte Volken toe te ſchrijven. De eeuwigheid der ſtoffe, de onveranderlijkheid der wetten, die haar beſtuuren, de onverdelgbaarheid der elementen, die haar zamenſtellen, erkend zijnde, kan men toeſtemmen, dat de deelen van het groot geheel veranderingen ondergaan hebben; die het niet zijn ten aanzien van het geheel, waarvan zij een gedeelte uitmaaken, maar alleen ten aanzien van ons, zwakke bewerktuigde weezens, wier begaafdheden afhangen van een zamenſtelzel, ten aanzien van het al-

geheele des heelals zeer onverſchillig. Laat 't menſchelijk geſlagt van den aardbodem verdwijnen; laat *Chimbo-ruco*, laat de *Piek van Teneriffe*, op zijne grondſlagen waggelende, inſtorten en voor afgronden plaats maaken; laat de Oceaan de plaats der vaſte landen, en de vaste landen die des Oceaans inneemen: de aarde zal daarom niet te minder haaren loop, maar de gezette orde, volvoeren. Nog meer: ik onderſtel, dat de aarde verbrijzeld worde, 't zij dat haare deelen zich met andere lichaamen gaan vereenigen, die in de ruimte omwentelen, 't zij dezelve aldaar verſpreid blijven, zeer mogelijk is het, dat de loop der kometbollen, wier menigte ik als ontelbaar zal onderſtellen, gelijk de ſtoffe hier als eeuwig onderſteld wordt, 't zelfs niet door veranderd wordt. De wetten der zwaarte-kragt en van andere zamenſtellende kragten zullen 't niet te minder de zelfde om blijven, hoewel een bol hebbe opgehouden tot een anderen in de zelfde betrekking te ſtaan.

De vastgeſtelde orde kan zodanig zijn, dat 'er, zonder verdelging, nimmer wanorde plaats hebbe; maar de onverdelgbaarheid der hoofdſtoffen wordt tot de eeuwigheid der ſtoffe noodwendig vereiſcht. Aldus heeft men ſtarren zien verdwijnen, zonder dat het heelal, in de ſchikking en in den loop zijner deelen, 'er bij ſchijne geleeden te hebben. Aldus heeft insgelijks onze aardbol hevige ſchokken geleeden, op zijne oppervlakte en in zijn binnenſte zeer aanmerkelijke veranderingen ondergaan, zonder dat het planeetſtelzel, waartoe dezelve behoort, 'er door ſchijne aangedaan te zijn. Is het niet mogelijk, dat de gewesten, die heden zich onder de Aspunten bevinden, eertijds onder den Evenaar hebben gelegen, en dat zij derwaarts terugkeeren? Doch, zonder iets te onderſtellen; weeten wij niet, bezitten wij geene zekerheid, dat deeze aardbol, door water en door vuur, veele maalen overhoop is geworpen? Alles draagt getuigenis van de verwoestingen, welke die twee kragten aldaar hebben aangerigt. Die geduchte gebeurtenisſen, welke ten aanzien van het heelal en van ons planeetſtelzel een niets zullen geweest zijn, hebben, ongetwijfeld, op het menſchelijk geſlagt een aanmerkelijken invloed gehad. De omkeeringen, welke de aarde heeft ondergaan, hebben de Volken verdelgd, en de menſchen van nieuws in barbaarſchheid gedompeld. Weinigen ſlegts zullen 'er van ontkomen zijn, die,

die, van alles ontbloot, genoodzaakt zullen geweest zijn, in de bosschen en in de woestijnen hun onderhoud te zoeken. Indien zij Kunsten bezaten, hebben zij die verloren; mogelijk is het zelfs, dat zij de taal, die zij spraken, vergeeten hebben. — Men vraagt, of de *Europeaanen*, vóór COLUMBUS, in *Amerika* zijn gekomen? Dit laat zich vermoeden, 't zij de vaste landen hunne tegenwoordige ligging altijd hebben behouden, 't zij ze aan elkander gehegt geweest zijn. Tien, twintig, dertigduizend jaaren kan het geleeden zijn, dat de mensch, in dit of dat gedeelte der aarde, vlijtiger, en meer verlicht was, dan hij thans is. Een *algemeene* Zondvloed is natuurlijk onmogelijk; doch men kan niet nalaaten te gelooven, dat 'er plaatzelijke Zondvloeden hebben plaats gehad. 'Er zullen 'er nog in 't vervolg gebeuren. Slegts een oogenblik is 'er noodig, om het gelaat van een groot gedeelte van ons Europa te veranderen, uit kragt van waarneemingen, aan welke althans de naauwkeurigheid niet kan betwist worden. 't Is zoo goed als beweezen, dat alle deelen des aardbols, van tijd tot tijd, vernielende overstroomingen ondergaan hebben, die derzelver aloude bewoonders hebben doen verdwijnen; en hoewel de Wijsgeeren, die de eeuwigheid der stoffe beweeren, zich deswegen niet op de gewijde boeken kunnen beroepen, is het van waarschijnelijkheid niet ontbloot, dat, omtrent den tijd, in welken die boeken een algemeenen Zondvloed schijnen te plaatzen, zwaare Vloeden inderdaad een zeer uitgebreid gedeelte deezer aarde overdekt hebben, om reden dat, uitgezonderd eenige Oosterſche Natien, alle bekende Volken van zoo geringe oudheid blijk vertoonen. Ik spreek niet van de veranderingen, welke de zee, dagelijks, op de kusten en de oevers veroorzaakt. Indien men uit deeze over alle de veranderingen des aardbols moest oordeelen, zou men de eer eener zeer hoog klimmende oudheid hem niet kunnen toeschrijven. Voor drieduizend jaaren was *Gallie* naauwelijks bewoond. *Belgie* en *Neder-Duitschland* waren, ten tijde van JULIUS CESAR, niets anders dan bosschen. Deeze provincien, om tot dien staat van woestheid te geraaken, hadden derhalven aan omkeeringen blootgestaan, die haar ontvolkt, of belet hadden bevolkt te worden. *Europa* is tegenwoordig het luisterrijkste der waereldeelen. Het wischt het geheugen uit, dat het aan

Asie alles is verschuldigd, en dat *Amerika*, in zijne tijde, met hetzelve wedijverde. *Amerika* kwam te ne wieg, maar om t'eenigen dage, misschien, ook *Asie* en *Afrika* in de schaduw te plaatzen. Sints de lukkige uitvinding der Drukkunst hebben wij egter minder te vreezen, in eenen staat van zoo diepe barbaarschheid van nieuws te zullen vervallen, als die wij naauwelijks verlaaten hebben. Onze kunsten en wetenschappen zijn te wijd en zijd verspreid, dan dat eene omkeering, hoe verwoestende men die ook onderstelle, al ware het een zoo goed als algemeen Zondvloed, ons immer de hoop zou ontneemen van ons weder haast te herstellen, en, binnen weinige eeuwen, tot den bloeijenden staat terug te keeren, in welken wij het geluk hebben ons nu te bevinden. Mogelijkheid is 'er niettemin, dat wij van nieuws tot barbaarschheid vervallen, en dat de zulken, die naa de gebeurtenis zullen opstaan, welke ons in dezelve zal gedompeld hebben, ons als een nieuw Volk zullen beschouwen.

Uit al het bovenstaande besluit ik, dat *den oorsprong* der Volken en hunne oudheid wijsgeerig te willen naarvorschen, zoo veel is, als zich in onderstellingen verdiepen, waaruit nimmer iet stelligs, en 't geen voldoening geeft aan het verstand, *kan worden afgeleid*. Aan de Tijdrekening *van mozes moeten* wij ons derhalven houden, en wel zoo veel te meer, *naar* gelange zij ons twijfelingen en onzekerheden uitwint, en, verre van met eenig gedenkteeken van een zeker tijdperk in tweestrijd te staan, volmaakt overeenstemt met de bewijzen voor een grooten Zondvloed, die zich allerwege aan onze oogen vertoonen.

VRIJMOEDIGE AANMERKINGEN OP ZEKEREN BRIEF, OVER DE BATAAFSCHE APOTHEEK, VAN DEN HEER L....., UIT LEIJDEN, DEN 2 SEPT. 1806 (*).

Mijn Heer!

Het zij eenen beoefenaar der Artsenijmengkunde vergund, na eene herhaalde lezing uwer Missive,

(*) Zie het *Mengelwerk* No. XII. bl. 498.

(onlangs in dit Maandwerk medegedeeld) langs dien zelfden weg zijne gevoelens over uw ſchrijven openlijk aan den dag te leggen.

Alhoewel ik mij ook geenszins kan beroemen, het geluk te hebben, de Heeren Opſtellers der *Pharm. Batava* bijzonder te kennen, zijn echter die Heeren bij de Genees- en Scheikundige wereld te zeer bekend, en men is over het algemeen van hunne bijzondere kunde in de vakken van Genees-, Schei- en Kruidkunde te wel overtuigd, dan dat ik hiervan eenige melding zoude behoeven te maken. Geen wonder dan, dat door het voormalig Uitvoerend Bewind aan deze Mannen het opſtellen en vervaardigen van eene Algemeene Apotheek voor de Bataafſche Republiek wierd opgedragen en toebetrouwd.

Ik beken, wel is waar, dat het ook mij, en velen met mij, grootelijks verwonderd heeft, dat men niet een of meerder Apothekers, in de practiſche Chemie ervaren, mede tot dit gewigtig werk heeft verkozen en aangeſteld; maar aan den anderen kant (en dit weet ik van zeer nabij) zijn meergemelde Heeren (behoudens alle reſpect voor hunne kunde en verdienſten) meer dan eens in onderhandeling geweest met een kundig Chemist en Apotheker: was het dan al niet om regelregt met dezen te conſulteeren, zij droegen aan denzelven vele bereidingen op, die hij op verſchillende wijze, of liever, naar onderſcheidene voorſchriften, heeft vervaardigd; waarna dan de gemakkelijkſte of minst kostbare bereiding, volgens eene getrouwe en naauwkeurige opgave van gedachten Chemist, wierd uitgekozen: in de daad een blijk, zoo het mij voorkomt, dat de verdienſtelijke Opſtellers van de *Pharm. Batava* het, aan hun opgedragene, werk wel hebben zoeken te perfectioneeren.

De Bataafſche Apotheek zelve (wat men 'er ook van moge zeggen) geeft hiervan, mijns bedunkens, de duidelijkſte blijken, en komt mij voor, over het algemeen, zeer wel aan het oogmerk te beantwoorden. — Het is, dunkt mij, voor elk gezond verſtand klaar te begrijpen, dat een werk van dien aard bijna onmogelijk in één's tot dien trap van volmaaktheid kan gebragt worden, zoo als vele Apothekers (en vooral, die onder hun, welke gewoon zijn hunne voorſchriften ſlechts letterlijk te volgen, zonder daar bij te denken) dit wel zouden wenſchen. Om deze reden wil ik dus ook hier geen gewag maken van die misſlagen en gebreken, welke mij, en velen met mij,

Asie alles is verſchuldigd, en
tijde, met hetzelve wedijverde
ne wieg, maar om t'eenigen
Asie en *Afrika* in de ſchadu
lukkige uitvinding der Dr
der te vreezen, in ener
heid van nieuws te
naauwelijks verlaate
weetenſchappen zij
eene omkeering,
derſtelle, al war
vloed, ons imm
haast te herſte
den bloeijend
het geluk b
'er niettem
vervallen
zullen
hebben
Uit
der
vor
die
de
k
en, de nieuwe nu op eens aan te nemen: maar is d
ik niet veel aan hunzelven te wijten? Aan het oude
en niet weinigen aan vooroordeelen, te zeer verkleefd
hebben velen zich tot hiertoe niet willen laten geleg
liggen aan zoo menigvuldige veranderingen in de Pha
maceutiſche Chemie, die, op de gewigtigſte ontdekk
gen gegrond, een algemeen licht en een onberekenba
nut verſpreid hebben: daar intusſchen een trapsgewij
overgang van het oude leerſtellige tot het nieuwe, vo
zoo verre dit voor een Apotheker noodzakelijk is te weten
hun thans van veel dienst zoude kunnen geweest zijn
tot het wel verſtaan en volledig begrijpen van de Pha
macopœa Batava.

Ik moet almede met u inſtemmen, dat in de Batav
ſche Apotheek voorſchriften gevonden worden, di
omdat men dezelve te voren niet kende, nu bij de be
ding oplettendheid en naauwkeurigheid vereiſchen,
zelfs ſomtijds kunst vorderen: maar UEd. zal ook
mij moeten bekennen, dat in alle andere Apotheken,

...der of minder bereidingen voorko-
...eel omſlachtiger, werkelijker, en
...tig zijn. Bij dit alles komt
...che *Apotheek*, die ſints 14
...emeen bekend is, maar
...rland tot hiertoe bij
... en komt niet de
...eze overeen? zijn
... geheel overgenomen
... eenige verandering ge-
... Apotheek ook niet op de
...e gegrond; en is het verſchil
... groot, dat men de *Pharm. Ba-*
... iets nieuws of als iets vreemds
... Of doen de nieuwe, maar tevens
...men der onderſcheidene geneesmiddelen
... bij ſommigen als zoodanig voorkomen?
...en kundig Apotheker zal de *Pharmac. Batava*
...geheel iets nieuws beſchouwen, alhoewel de
..., die tot hiertoe weinig belang ſtelden, om te
..., welke de beſtanddeelen mogten zijn van vele der
...dicamenten, die zij dagelijks hanteeren, dezelve daar-
...voor mogen houden.

UEd. gelieft ook, onder andere, in uwen Brief te zeggen, „ dat de Apothekers (uit hoofde van de door u geſtelde bezwaren met opzigt tot de Bataafſche Apotheek) genoodzaakt zullen zijn, hunne Chemicalia van Chemisten te ontbieden." Even alsof dit te voren hunne gewoonte niet was! Och dat het meerendeel der Apothekers in ons Land hier zelf openhartig getuigde! hoe velen zouden 'er niet zijn, die zelf zouden moeten bekennen, dat zij het *Liq. Anod. min. Hoffm.* en de *Spir. vitr. dulcis* (om niet eens van meer omſlachtige bereidingen te ſpreken) bij hunne Chemisten koopen! En wat mag hier toch meerendeels de reden van zijn? Vele Apothekers, die een' drukken winkel hebben, moge het aan tijd ontbreken, anderen aan eene geſchikte werkplaats; anderen wederom mogen zich in posten en betrekkingen ten nutte van Stad of Land geplaatst vinden, en hierdoor aanmerkelijk in hunne beroepsbezigheden belemmerd worden: maar toch ook velen, zeer velen, ontbreekt het aan lust. Van hier zoo vele welvarende Chemisten in ons Vaderland: van hier, dat men reeds voor vele jaren uitvoerige Prijscouranten in het licht zag, van al wat in de

Apotheek gevonden wordt, tot de allereenvoudigſte middelen toe; en dat dus ook dit niets nieuws is, Mijnheer! waarvan UEd. zoo opzettelijk gewag gelieft te maken. En nu vraag ik, kan dit een en ander als een argument dienen, tegen de invoering eener algemeene Apotheek in ons Vaderland, die men natuurlijkerwijze op de leest van het tegenwoordig meest algemeen aangenomen Scheikundig Leerſtelſel geſchoeid heeft?

Het gebruik van den Toeſtel van *Woulfe* (zoo weinig als die dan ook in de *Ph. Batava* gebezigd wordt) en van den Hygrometer (laat ieder deskundige oordeelen) is immers niet zoo werkelijk, niet zoo kunſtig, dat ik hier in het breede zoude behoeven te betoogen, hoe ongepast ook deze door UEd. worden aangehaald, als bezwaren tegen het in werking brengen der Bataafſche Apotheek. En hoe nuttig en eenvoudig is niet de behandeling van den laatſten tot het onderzoeken van de ſpecifieque zwaarte der onderſcheidene vlocistoffen?

Ik ben met UEd. volkomen eens, dat 'er veel kunde en handigheid vereischt wordt in den man, die voor een bekwaam Chemicus wil doorgaan: maar dit heeft niet alleen betrekking tot de *Pharmac. Batava*; door alle tijden heen wierd 'er tot een Apotheker een man van kunde vereischt: zij, die nu bij de Bataafſche Apotheek zich in verlegenheid gebragt *zien*, *zullen* ook te voren hunne onkunde wel eens ondervonden hebben. Daarenboven behoeven wij ons, geloof ik, in den tegenwoordigen tijd juist zoo zeer niet te beklagen over de algemeene onkunde der Apothekers; en het is, bij eene getrouwe handhaving der thans plaatshebbende en allezins billijke wetten en verordeningen, te wachten, dat 'er in het vervolg niet zoo vele onbevoegde perſoonen de Artſenijmengkunde zullen uitoefenen, als 'er thans nog hier en daar gevonden worden: immers nu men voortaan zich nergens zal mogen nederzetten, zonder alvorens blijken van bekwaamheid gegeven en behoorlijk examen ondergaan te hebben, wordt ook dat gebrek in de kleine Steden en op het platte land eerlang uit den weg geruimd; maar ook juist om hierin te beter te slagen, was de invoering eener algemeene Apotheek volſtrekt noodzakelijk, ten einde overal in dit opzigt gelijke maatregelen zouden kunnen genomen worden.

Zoodanige lieden, (waarvan UEd. ook in uwen Brief melding maakt) die geene andere dan hunne moedertaal ken-

kennen, van jongs af geene de minſte gelegenheid gehad hebben, om zich in de Chemie bekwaam te maken, en echter de Artſenijmengkunde uitoefenen; de zoodanigen verdienen, dunkt mij, den naam niet van Apothekers; en op uwe vraag, „zal men deze lieden boeten?" antwoord ik volmondig ja! — van zulke lieden immers zijn de ſchadelijkſte gevolgen voor de inwoonderen van een Stad of Dorp te wachten, in wier midden zij door hunne onkunde de grootſte onheilen zouden kunnen ſtichten: en het ware zelfs nog beter, de zulken de uitoefening der Pharmacie geheel te ontzeggen, dan veelligt hunne Land- of Stadgenooten aan hunne onwetendheid op te offeren.

Maar, Mijnheer! wij gaan een weinig te ver: welk Apotheker, zoo in de Steden, als op het platte land, zal zich niet willen bevlijtigen, zoo wel in het beoefenen van de noodige kennis der Latijnſche taal, als in die verdere kundigheden, welke tot het uitoefenen van zijn metier gevorderd worden? wie toch zal zich geheel willen blootſtellen aan bekeuringen en alle andere penaliteiten, op het verkeerdelijk of onbehoorlijk uitoefenen der Artſenijmengkunde bepaald en vastgeſteld, nu het almede de pligt is van de handhavers der te voren bedoelde wetten, om in dit opzigt de naauwkeurigſte acht te geven, en zonder eenige oogluiking te zorgen, dat de Artſenijmengkunde overal in de beste orde en ten meesten nutte van de Maatſchappij uitgeoefend worde? ... en hij, die zich hieraan niet eenigermate laat gelegen liggen, die in geenen deele wil inſtemmen en medewerken met de zoo heilzame en noodzakelijke verbeteringen in dit opzigt, verdient dan ook, naar mijn inzien, hoegenaamd geene verſchooning.

Ook mij ſtrekt het tot een bijzonder genoegen, dat, over het algemeen, vele Apothekers-bedienden zich tegenwoordig met meer ijver toeleggen, om zich in de Chemie bekwaam te maken en eene goede Theorie magtig te worden; in de daad vindt men ook, in dit opzigt, in vergelijking met vorige dagen, meer lust en opgewektheid: de kundigheden, die nu bij het doen van een Examen gevorderd worden, ſporen hun ook tot eene vlijtiger beoefening aan; want immers zal men nu, in het vervolg, zich maar zoo niet willekeurig kunnen etabliſſeeren, om te voren bijgebragte redenen. Ook zien zij wel in, dat 'er, om een regt begrip van de *Pharmac.*

Be-

Batava te verkrijgen, oefening vereischt wordt: is halve is, ook met opzigt tot hun, de invoering in werking brengen dezer *Pharmacopœa* van zeer belang.

Niemand zal het UEd. betwisten, dat 'er, om onderscheidene redenen, Chemisten noodig zijn, die zich toeleggen op het bereiden en nahouden van alle de bereidingen der *Pharm. Batava*, in één woord van alle de medicamenten, die maar van eenige practijk zijn: dan dit neemt niet weg, dat elk Apotheker een Chemicus behoorde te zijn; immers bij het doen van hunne Proef zullen zij althans zoo vele blijken van kunde in het vak der Scheikunde moeten geven, als voor hun beroep volstrekt onontbeerlijk is.

Het afgeven van Diplomata of Certificaten aan kundige Chemisten (volgens uw plan) zou niets afdoen, zoo het mij voorkomt. Kunde of bekwaamheden toch staan in geen verband met eerlijkheid: de kundigste Chemist kan tevens in zijn beroep oneerlijk zijn, en weet zelfs dikwerf de meest geschikte middelen ter vervalsching te bezigen. Het Krijt onder de *Antim. diaphor. abl.* en de Raapolie onder de *Ol. succini*, waarvan UEd. gewag maakt, zal door geen Certificaat of Diploma van bekwaamheid daaruit gehouden worden, als een oneerlijk en winzuchtig Chemist zich daarvan bedienen wil.

Dat de invoering der Bataafsche Apotheek nieuwe onkosten voor de Apothekers veroorzaakt, laat zich niet tegenspreken: maar dit is nu ook hoofdzakelijk voor ééns; en in het vervolg zal het hun daarentegen minder moeijelijk en minder kostbaar vallen, dat zij zich met hunnen winkelvoorraad alleen naar het rigtsnoer van de *Pharm. Batava* behoeven te bepalen, en integendeel vele oude, omslachtige en niet min kostbare geneesmiddelen in denzelven kunnen ontberen.

Eene eenparigheid van Gewigten is mede allernoodzakelijkst; de invoering der Fransche Gewigten kan daartoe zeer dienstbaar zijn: het omgaan met dezelve mogt, vooral in den beginne, oplettendheid vereischen; maar men zal juist geen kundig Chemicus behoeven te zijn, om van dezelve een nuttig gebruik te kunnen maken. Ik kan het dus ook in dit opzigt onmogelijk met u éens zijn: want, eilieve! verklaar mij toch eens, in welk verband de kennis dezer Gewigten staat met de Scheikunde!

Het voorgevallene tusschen u en den Heer S... ga ik stilzwijgend voorbij: ik zoude te veel van mijn oogmerk moeten afwijken, wilde ik daarover mijne gevoelens zeggen. Om kort te gaan, mijn oogmerk met dit schrijven is alleen, om UEd. te doen zien, dat uwe aangevoerde bezwaren, met betrekking tot de *Ph. Batava*, (ik laat deswegen een ieder oordeelen) niet den minsten grond hebben, en dat uw Brief alleen geschikt is, om het Publiek vooroordeelen in te boezemen, tegen eene inrigting, waarvan, over het algemeen, voordeelige gevolgen te wachten zijn: een onbedrevene of geheel onkundige in 't vak der Geneeskunde moet, bij het lezen van uwen Brief, eene heimelijke vrees gevoelen omtrent het in werking brengen der *Ph. Batava*, en de onheilen, die hij meent, dat uit zoodanige verandering zullen kunnen geboren worden. Uwe en soortgelijke redeneringen maken bij velen den indruk, alsof 'er een geheele ommekeer in het vak der Geneeskunde plaats had, en den lijder nu voortaan geheel andere en vreemde geneesmiddelen zullen toegediend worden; en men maakt zich dus (niet zonder allen grond) verlegen, dat men veelligt wel eens het slachtoffer zoude kunnen worden van zulk eene verandering. In 't kort, Mijnheer! ik kan mij niet voorstellen, welk nut gij getracht hebt te stichten met uwen Brief aan 't Publiek te doen mededeelen, toen gij aan uwen Vriend ten slotte schreef: „ handel 'er mede naar uw welgevallen." Hadt gij de fouten, de wezenlijke fouten in de Bataafsche Apotheek op eene bescheidene wijze aangetoond, dan zoudt gij veelligt vele Apothekers eenen dienst gedaan hebben, althans wanneer gij de wijze ter verbetering daar bij gevoegd hadt.

Ik beken, ik heb niet alleen de *Pharmacopœa Batava* doorlezen en bestudeerd, maar nagenoeg alle de voorschriften in dezelve zelf bereid; echter zal ik mij niet vermeten, om naar enkele fouten van meer of minder belang, die ik vermeend hebbe te ontdekken, het geheele werk te beoordeelen: het moeijelijke, dat ik 'er in vinde, om een werk van dien aard in ééns tot den volmaaktsten trap te brengen, en ook, ik bekenne dit gaarne, het besef, dat ik van mijnen kant veelligt hier of daar in de bearbeiding zoude hebben kunnen dwalen, doet mij vooralsnog mijne bedenkingen over de *Pharmacopœa Batava* opschorten. Veel minder kan ik het dus billijk keuren, dat iemand, die, volgens eigene bekentenis, slechts

in

in zijne jeugd eenige jaren bij de Apotheek gaat, en daarna van metier veranderd is; en die in zijnen blijken geeft, dat hij in de daad niet veel uit Apotheek vergeten is, niet alleen; maar ook, dat de *Pharmacopœa Batava* ſleehts met een vlugtig oog doorloopen heeft: dat zoo iemand (zegge ik) zich dan onderwinden, zijne ongegronde gevoelens aan het publiek mede te deelen, en een nuttig werk, eene weldoends belovende inrigting, zoekt te declineeren, door het bijbrengen en aanvoeren van argumenten, die, bij een ſchei- of artſenijmengkundig beoordeelaar, een belagchelijk voorkomen moeten hebben.

TWEE WAARNEEMINGEN, WEGENS DE HEILZAAMHEID DER OLIE IN BESMETLIJKE ZIEKTEN.

Onlangs deelden wij in ons Mengelwerk *mede, de Waarneeming van den Heer* JOHN JACKSON, *over de heilzaamheid der Olijven-olie tegen de Pest* (*). Twee waarneemingen, dit verder ſtaavende, willen wij onzen Leezeren niet onthouden.

De eerſte ontleenen wij uit een in *Parijs*, ten voorleeden jaare, uitgekomen Werk, geteikeld: *Nouveau Voyage en Espagne*, waarin, onder andere middelen, in het Zuiden van *Spanje*, ten tijde van de aldaar heerſchende beſmetlijke Ziekte, te werk geſteld, als het in zee baden, het 's morgens drinken van een glas zeewater, 't welk veele beſmetten genas, ook het beſmeeren der lichaamen met Olie voorkomt, en wel bijzonder vermeld wordt, dat de Colonel REDING, die een *Zwitſersch* Regiment, ten dien dage te *Malaga* in bezetting liggende, geboodt, zijne Manſchap voor beſmetting bewaarde, door hun, telken morgen, hunne hemden in Olie te doen doopen.

De tweede waarneeming deswegen treffen wij aan in de *Engelſche* vertaaling, door ADAM NEALE vervaardigd, van een *Fransch* Werk van P. ASSALINI, M. D. onder den titel: *Obſervations on the Plague, the Dyſentery, the Opthalamy of Egypt, and on the Means of Pre-*

(*) Zie hier boven in ons *Mengelwerk*, bl. 235.

vention; with some Remarks on the Yellow-Fever of Cadiz, and the Description and Plan of an Hospital for the reception of Patients, affected with Epidemic and Contagious Diseases. — Dr. ASSALINI spreekt zeer beslisfend over de heilzaame gevolgen van de bestrijkingen met Olie. Bij het berigt, „ dat, in het verloop van vijf jaaren, tweehonderd-en-vijftig Persoonen, met de Pest bezogt, in het Hospitaal te *Smyrna* opgenomen en hersteld werden, 1. door het verminderen van den te grooten overvloed van vogten, daar bij plaats hebbende; 2. door de eerste wegen te zuiveren, wanneer dezelve vervuild waren; 3. door uitwaasseming en zweeten te bevorderen," — voegt hij: „ dat het getal der zodanigen, die door bestrijkingen met Olie tegen de Pest beveiligd werden, verbaazend groot was." Wegens de werking van dit laatstgemelde middel veronderstelt hij, „ dat de even warm gemaakte Olie de huid verzagt en week maakt, alle de porien of uiteinden van de uitlaatende vaten opent, terwijl dezelve eene geheel tegenovergestelde werking doet op de uiteinden der opslurpende vaten, als welke daardoor geslooten, en ter opneeminge buiten staat gesteld worden."

VOORBEELD VAN EENE LEEVENDE PADDE IN EEN STEENBLOK GEVONDEN.

Van leevende Padden, in Steenblokken gevonden, zijn de verhaalen niet zeldzaam, doch allen niet even geloofwaardig. Het volgende voorbeeld, als eenige honderden aanschouwers tot getuigen gehad hebbende, moet volkomen geloof verdienen. Op den 15 April deezes jaars (1806), terwijl een werkman een groot Mansfieldsch Steenblok door middel van wiggen kloofde (de gewoone wijze van doen, wanneer 'er geene groote naauwkeurigheid wordt vereischt), ontdekte hij, tot zijne uiterste verwondering, een langwerpig of eirond gat, bevattende eene leevende Padde, nagenoeg wit van kleur, haalende in de lengte omtrent drie duimen en een half. Zoo dra de gevangene zijne vrijheid hadt bekomen, scheen het licht (want het was een heldere dag) zijne zintuigen te bedwelmen: want hij strekte terstond zijne pooten uit, en bleef langer dan een uur als op sterven

ven liggen. Ik en veele anderen kwamen ter plaatze, omtrent tien minuten naa de ontdekking, en vonden het dier in den gemelden toeſtand. Bij onderzoek bleek de Padde van het zelfde maakzel te zijn als de Padden, die in de nabuurige moerasſen zich onthouden; tot nog toe althans heeft men geen onderſcheid kunnen ontdekken. Naauwkeurig nam ik de maat van de holligheid, en vond dezelve aldus: de lengte, of de groote diameter, vijf duimen en drie tiende; de breedte, of kleine diameter, drie duimen en vier tiende.

De holligheid uit verſcheiden doorſnijdingen geteekend zijnde, kwam de gedaante met de mathematiſche figuur van een Ellips niet overeen, maar was meer uitgehold tusſchen dat gedeelte der diameters, welk den omtrek ſnijdt. Eene kleine inkerving vertoonde zich aan het eene einde der holligheid, waarvan de binnenzijde zwart en glad was, en bevatte, behalven de Padde, omtrent een vierde van eene once van eene zelfſtandigheid, op het oog eene middenſoort tusſchen zand en dierlijke ſtoffe.

Ik voeg 'er nog nevens, dat de langſte as eenen hoek uitmaakte van zeventien graaden met de horizontaale bedding van den ſteen.

Newark, 7 Mei, 1806. S. D.

OVER HET VERSCHIJNZEL VAN LUCHTSTEENEN.

Niets heeft den natuurkundige zoo veel hoofdbreekens gekost, als het verſchijnzel van Lucht- of Verhevelingsſteenen. Elk gevoelen omtrent derzelver oorſprong is op zijn best onwaarſchijnlijk, en geene andere keuze is 'er gelaaten, dan het minst onwaarſchijnlijke te omhelzen. De verklaaring des Heeren IZARN, dat deeze ſteenen in den dampkring ontſtaan, hoewel van alle gevoelens het ongerijmdſte, is, egter, niet nieuw. In Dr. WALLACE'S *Berigt wegens de Orkney-Eilanden* leezen wij de volgende woorden, die ongetwijfeld op een Luchtſteen ſlaan.

„ Door de werking der zonne doen de lucht en wolken „ hier zomtijds verſcheiden dingen ontſtaan; bij voorbeeld, „ ter-

terwijl, eenige jaaren geleeden, etlijke Visschers, op een schoonen dag, eene halve mijl van land, bezig waren met visschen, viel 'er uit de lucht een steen, ter grootte ongeveer van een voetbal; dezelve viel midden in de schuit, en maakte een lek, tot groot gevaar van de lieden, die 'er in waren; dezelve kon niets anders zijn dan eene zelfstandigheid, in de wolken geformeerd. De steen geleek naar verdikte of versteende klei, en was langen tijd in handen van Kapitein ANDRIES DICK, toenmaals Rentmeester van het Landschap, nog in leeven, en die mij gezegd heeft, den steen gegeeven te hebben aan wijlen den Graave VAN GLENCAIRN."

Dit Verschijnzel viel voor in den jaare 16-5 of 1676. De gewoone uitbarsting en het licht, die de Luchtsteenen vergezellen, wierden hier niet opgemerkt, of gebeurden niet. De vertooning van *verdikte of versteende klei* kenmerkt deeze zelfstandigheden.

Wil iemant beweeren, dat deeze steenen in den dampkring ontstaan, moet hij eerst bewijzen, dat de dampkring de bestaandeelen daarvan bevat: silex, ijzer, nickel en magnesia.

In weerwil onzer uitgebreide Delfstofkunde, is 'er tot nog toe geen rots op den aardbodem ontdekt, naar deeze steenen gelijkende. Indien zij van Volkanischen oorsprong zijn, daar de bestaandeelen van allen nagenoeg de zelfde zijn, moeten wij onderstellen, dat zij uit eenen Vuurberg zijn uitgeworpen; maar hoe groot moet de voortwerpende kragt zijn, die eenen steen na *Benares* in de Oostindiën, of na *Yorkshire* in Engeland, heeft kunnen voeren!

De vernuftige Heer SOWERBY meent, dat 'er in *Britannie* rotzen, gelijkfoortig met die steenen, voorhanden zijn, en dat de Elektrieke vloeistoffe, door het ijzer aangetrokken, een of meer brokken van de rots heeft kunnen losmaaken, en eene uitbarsting en vlamme veroorzaaken.

Van de onderscheidene verklaaringen van dit Verschijnzel dunkt mij de minst onwaarschijnlijke, de onderstelling, dat deeze steenen uit een brandenden berg in de Maan zijn geworpen; en 'er is eene zonderlinge omstandigheid, die men opgemerkt heeft het vallen van eenen Luchtsteen vooraf te gaan, welke op deeze onderstelling kan verklaard worden. — Men heeft opgemerkt, dat

een lichaam, uit de Maan voortgeworpen, met eene ſnelheid, omtrent driemaal grooter dan die van een kanonkogel, onfeilbaar de Aarde zou bereiken. Maar de Maanbergen blijken bij waarneeming veel hooger te zijn dan die van de Aarde; dienſvolgens zou de kragt nog minder kunnen zijn, dan hier genoemd is. Laaten wij onderſtellen, dat een zeer heete ſteen, uit een Maanvolkaan geworpen, de aantrekking der Aarde bereikt; bezwaarlijk valt het, zich te verbeelden, dat dezelve, den dampkring der Maan zijnde doorloopen, en dien der Aarde bereikt hebbende, *zoude kunnen koud worden.* De bovenſte bedding onzes dampkrings wordt onderſteld te beſtaan uit hydrogene; de heete ſteen zou dezelve doorloopen zonder haar te doen ontvlammen, als kunnende hydrogene zonder oxygene niet branden; maar indien de hydrogene en de dampkringslucht zich vereenigen en vermengen, zoude 'er eene uitbarſting gebeuren, en de ſteen zoo veel meer hitte bekomen, dat hij gloedheet wierdt, en het aanzien van eene vuurige verheveling hadt. Indien de hoeveelheid van uitgebarſtene lucht en hydrogene aan de eene zijde des ſteens grooter ware dan aan de tegenoverzijde, zou de ſteen onder het vallen eene ſchuinſche rigting kunnen neemen. Van den dampkring der Maane te ſpreeken, zoude onwijsgeerig kunnen ſchijnen; maar indien wij ſtellen, dat 'er brandende bergen op de Maan zijn, hoe kunnen wij dan eenen dampkring ontkennen? Een brandende berg moet in eene of andere veerkragtige vloeiſtoffe zijnen oorſprong hebben; en eene veerkragtige vloeiſtoffe doet eenen dampkring ontſtaan.

WAARNEEMINGEN OP DE BASALTEN EN HEETE BRONNEN OMSTREEKS LISSABON.

(Volgens den Graaf HOFFMANZEGG's *Voyage en Portugal.*)

Verſcheide verhaalen, en de mondlijke verzekering van den beroemden DOLOMIEU, hadden mij onderrigt, dat de Baſalt vrij algemeen is omſtreeks *Liſſabon*; en, ſchoon ik niet geloof in den Volcaniſchen oorſprong van dien Steen, was ik redelijk genoeg om toe te ſtemmen het te zamen beſtaan van Aardbeevingen met Baſalten en Volcanos.

Dan

)an ik kon ſlegts een ſmalle ſtreek Baſalten ontdekken, ie, een halve mijl agter *Belem* beginnende, gedeeltlijk erdwijnt omtrent *Quelus*; dezelve loopt onafgebroken oort agter *Belem* en de valei van *Alcantara* na de hooge pogen der waterleiding; voorts wendt dezelve zich in e rigting van *Bemfica* en *Bellas*, en voegt zich dus aan en eerſten tak.

Baſalt vormt doorgaans alleen hooge toppen; dan hier ertoont zij zich in de gedaante van heuvels, die allerwegen door hooger liggende kalkagtige bergen overdekt worden. Hieruit gis ik, dat de kalkſteen de Baſalt insluit (een zeer zeldzaam verſchijnzel); en de naauwere gezigtiging van eene bijzondere plek gronds aan den oever der riviere heeft mij in dit begrip verſterkt: dan iet is teffens mogelijk, dat de kalkſteen nedergeſtort is van eene hoogere bergreeks, en dat de Baſalt zich gevormd hebbe aan de zijden van het kalkagtig gebergte. De ſmalle Baſaltſtreek, welke wij aan *Kaap Vincent* opmerkten, hadt het zelfde voorkomen.

Voor het overige kunnen wij geen blijk van Baſalt of van weezenlijke Volcanos ontdekken. Herhaalde waarneemingen hebben mij verzekerd, dat het gedeelte der Stad *Liſſabon*, waarin de Aardbeeving de grootſte verwoesting aanrigtte, rust op een kalkſteenen grond. De oorzaak der Aardbeevingen, welke die zijn moge, huisvest beneden de kalkaartige beddingen. *Portugal* levert, in dit geval, eene proeve op. Dit Land heeft eene groote menigte warme of heet-water-bronnen; volgens VASCONSELLOS klimt derzelver getal tot tweehonderd; en, ſchoon die berekening wat vergroot moge weezen, dusdanige Bronnen zijn 'er zeker talrijker dan in eenig land van dezelfde uitgeſtrektheid in *Europa*. — Het verdient eene bijzondere opmerking, dat het grootſte getal en de heetſte dier Bronnen uit Granit opwellen, die de vroegſte bergen uitmaakt. Wij weeten, dat de Granit de algemeenſte grondſlag is van alle ſoorten van ſteenen, dat dezelve door andere overdekt wordt, en dat men geene daar onder ontdekt heeft. Het beginzel, derhalven, 't welk de hette aan deeze Bronnen geeft, beſtaat óf in óf beneden de Granit; en de heetſte worden bekoeld, als zij door eene andere ſoort van ſteen gaan. Van hier de gemaatigde hette deezer Bronnen, die door kalkaartige of zandſteenige heuvels loopen. Die diepſtgelegde oorſprong van heete Bronnen, van Volcanos en van

Aardbeevingen, kan den Inwoonderen weinig gronds vertrouwen van veiligheid geeven; naardemaal de barſtingen uitwerkzels moeten te wege brengen, mede zelver maate geweldig en verdelgend.

DE VOORNAAMSTE LEEVENSBIJZONDERHEDEN VAN DEN DICHTER GIOVANNI BOCCACCIO.

GIOVANNI BOCCACCIO werd ten jaare 1313, te *Certaldo*, in *Toscaanen*, geboóren. In zijne eerſte proeven, de geleerdheid raakende, gaf hij blijk bij blijk van uitſteekend vernuft. Dan zijn Vader, een Koopman, geenzins in ruime leevensomſtandigheden, *plaatſte* hem bij een *Florentijnſch'* Koopman, ten wiens huize hij zes jaaren doorbragt, betoonende meer bekwaamheids dan luſt tot den koophandel.

Vervolgens leide hij zich, met zijns Vaders verlof, toe op het Kerklijk Regt; doch niets kon BOCCACCIO's gezette geneigdheid tot Dichtkunde en Wijsbegeerte beteugelen. Bijkans twaalf jaaren van zijnen jeugdigen leeftijd in dit dorre deel der Regtsgeleerdheid doorgebragt hebbende, wierp hij, naa zijns Vaders dood, allen bedwang af; hij zette zich met *een vuurigen geest* aan het leezen der Dichteren, en werd een kweekeling van den beroemden PETRARCHA.

De uitmuntenheid der Sonnetten zijns Leermeesters, tot welker hoogte hij wanhoopte ooit te zullen kunnen opklimmen, deedt hem alles, wat hij in dicht vervaardigd hadt, ten vuure doemen, uitgenomen de *Theſeïde*, een zonderling dichtſtuk, bij welks vervaardiging hij zich ſtreelde met het denkbeeld, dat de Zanggodinnen hem in gunſte toelonkten. Dan, daar de gunſtbetooningen der Zanggodinnen niet gelijkaartig zijn met die der Fortuin, putte BOCCACCIO welhaast de vaderlijke maalaatenſchap uit, en hadt den onderſtand van anderen noodig. PETRARCHA, die hem dikwijls uit zijne verlegenheid geholpen hadt, beſprak hem, bij uiterſten wille, vijftig Florijnen voor eene winterkleeding, ten einde hij op zijn gemak zijne Studien zou kunnen voortzetten.

Schoon in *Florence* geëerd en geagt, en door den Staat benoemd om de wederkomst van zijnen Meester

PETRARCHA te bewerken, faalde hij niet alleen in die bezending, maar liet zich gereedlijk overhaalen om *Toscaanen* te verlaaten, geduurende het heerschen der Partijschappen, en staande dien tijd door verscheide deelen van *Italie* te reizen. Koning ROBERT ontving hem te *Napels* met alle toekenen van onderscheiding en vriendschap. Hier werd hij smoorlijk verliefd op eene Natuurlijke Dogter van dien Vorst, 't welk hem zeer lang te *Napels* deedt verblijven. Het is mogelijk niet te onpas hier aan te merken, dat BOCCACCIO door DIONEUS zichzelven verstaat, en door FIAMETTA, MARIA VAN ARRAGON, de Natuurlijke Dogter des *Napelschen* Konings ROBERT.

Wanneer de woede der Partijschappen te *Florence* bedaard was, keerde hij weder na die Stad; doch welhaast vertrok hij weder, om de rust van *Certaldo* te smaaken. Aldaar stierf hij in 't jaar 1375 aan eene maagkwaale, die hij zich door een te zeer zittend en letteroefenend leeven hadt op den halze gehaald.

Volgens VELLANI, was BOCCACCIO vrij zwaarlijvig, en stak uit door de fraaiheid van zijne lijfsgestalte en behaaglijk voorkomen. Hij vondt smaak in beschaafd en vrolijk gezelschap; hij verwierf zich veele vrienden, maar bleef met dat alles behoeftig.

Behalven de *Theseïde* liet hij veele *Italiaansche* verzen naa, die egter geen gunstig denkbeeld van zijne begaafdheid voor de Dichtkunst opleveren. Zijne *Latijnsche* opstellen, die desgelijks veelvuldig zijn, oordeelt men in 't algemeen dat ruw en van fraaiheid verstooken zijn. Zijne Schriften in ondicht in zijne moederspraake, in tegendeel, vermaaken door de verscheidenheid van vinding, de rijkheid en zoetvloeiendheid van stijl. Deeze voeren tot titels: *Il Filiocolo*, *La Fiametta*, *l'Ameto*, *Il Labertino d'Amore*, *Il Comento di Dante*, en *Il Decamerone*.

Het plan van dit laatstgemelde Werk komt hier op neder. In den jaare 1348 woedde 'er eene allerverschriklijkste Pest te *Florence*. Zeven jonge Juffrouwen, en drie jonge Heeren van derzelver kennis, beslooten, ter ontwijkinge van dien geesel der verwoestinge, zich op het land te begeeven, en aldaar de naargeestigheid te verdrijven, door zich aan onschuldig vermaak en vrolijkheid over te geeven. Eene der voornaamste bronnen van het onderhoud te dier plaatze was, dat zij, op 't heetste van den dag, elkander met het doen van vertellingen bezig hielden. Deeze vertellingen, gepaard

met eenige tusschenbeiden gevlogtene voorvalle, i wijze van voorafspraak en flotreden, maaken den uit van het *Tiendaagsch Onderhoud*.

Dan, terwijl men de veelvuldigheid van geestige tigheden, daarin voorkomende, bewondert, moet men zich beklaagen over den aanstootlijken en ergerlijken houd deezer vertellingen, welke de bedorven smaak dier eeuwe, zonder te bloozen, kon toejuichen.

TEGENWOORDIGE STAAT DER JOODEN *IN* FRANKRIJK EN DUITSCHLAND.

(Vervolg en slot van bl. 478.*)*

De *Pruisische Jooden* hadden, geduurende de laatste zes jaaren, een Journaal in 't *Hebreeuwsch* in 't licht gegeeven, waarin zij de droomerijen *van den Talmud* met ernst en jok aantastten. Dit *periodiek* werk zal te *Dessau* onder eene nieuwe gedaante verschijnen, en ten titel voeren: *De Sulamite, of een Journaal ter verspreidinge van kennisse onder de Jooden, door de Heeren* FRÆNKEL, WOLF *en* RUNDEL.

Men heeft den *Jooden* verweeten, *dat zij het vrouwelijk* geslagt te gering achtten. In de dagelijksche gebeden der mannen ontmoet men de volgende woorden: „ Gezegend zij de Schepper van Hemel en Aarde, dat „ hij mij niet tot eene Vrouw geschapen heeft;" terwijl de Vrouw wierdt geleerd, in nederigheid te zeggen: „ Gezegend zij uw naam, dat gij mij hebt gemaakt „ zoo als ik ben." — Van die verongelijking beginnen zij terug te komen, inzonderheid te *Berlijn* en *Hamburg*, alwaar men veele *Joodinnen* ontmoet, met de grootste zorgvuldigheid opgevoed, en die zich onderscheiden door eene vereeniging van deugd en kunde. In MICHAËL BERR's *Beroep op de Regtvaardigheid der Volken* ontmoet men eenige keurige aanteekeningen, dit onderwerp betreffende.

Een ge kundige *Jooden* zijn 'er niet voor, dat 'er schoolen worden opgerigt, met uitsluiting voor de kinderen hunner natie bestemd. Tot een vermogend middel zoude het ongetwijfeld dienen, ter bewerkinge van eene volkomene burgerlijke vereeniging, indien zij zich

de ſchoolen en Univerſiteiten der *Chriſtenen* bezogten; maar de vooroordeelen der laatſtgenoemden, hen afwijzende, of althans het doen kleeven van eene ſoort van blaam op het *Joodendom*, deedt hen beſluiten tot het oprigten van afzonderlijke ſchoolen in verſcheiden dorpen en ſteden van *Duitschland* — te *Neurenberg*, *Furth*, *Breslau*, *Koningsbergen*, enz. Zodanige ſchoolen hebben zij insgelijks te *Berlijn*, *Frankfort aan de Main*, *Deſſau*, *Seezen*, en inzonderheid ter opvoedinge van arme kinderen. Meest allen worden onderhouden uit vrijwillige toelagen. De Reglementen voor deeze ſchoolen, en verſcheiden kleine werkjes, ten haaren gebruike opzetteliijk geſchreeven, gaan in druk uit. Te *Frankfort aan de Main* heeft de Heer GIESENHEIMER, een Muzikant en Dichter tevens, voor de ſchoolen eene verzameling van opſtellen gedrukt, ter inboezeminge van deugdgezinde gevoelens allezins berekend.

Een gezelſchap *Jooden*, meest uit jonge lieden beſtaande, rigtte, in den jaare 1795, te *Deſſau*, een afzonderlijke ſchool op voor de kinderen van hunne natie. Met eene menigte tegenkantingen hadden zij te worſtelen; doch de beſcherming der Regeeringe, die de Schoolinrigtingen goedkeurde, de gelukkige uitſlag, die hunne leerwijze verzelde, en de openbaare en plegtige Examens, deeden de inrigting opgang maaken. De ſtigters vervoegden zich aan de goedwilligheid van vermogende lieden, en ontvingen rijkelijken onderſtand, door middel van welken zij wierden in ſtaat geſteld, hun plan uit te breiden. Diensvolgens vermeerderden zij het getal der Schoolmeesteren, en thans zijn zij bezig met het gereedmaaken van eene voegzaame plaats voor de Boekerij. De leerlingen, wier getal ongeveer honderd bedraagt, ſtaan onder het opzigt van den Heere FRÆNKEL; en eene beter keuze konde 'er niet wel gedaan worden. Hoogleeraars, hem waardig, zijn zijne helpers; onder deeze bevindt zich de beſcheidene TILLICH. In deeze ſchool volgt men de leerwijze van PESTALOZZI en den Heere OLIVIER, voormaals eenen amptgenoot van BASEDOW, en die ons eene geleerde Ontleeding van het Taalſtelzel heeft gegeeven, en aangaande de wijze om de taalen te onderwijzen.

Te *Seezen*, eene ſtad tuſſchen *Brunswijk* en *Gottingen* gelegen, wierdt in den jaare 1801 een Kollegie opgerigt voor de kinderen van *Jooden*, door den Heer JACOB-

SOHN, die een aanzienlijken post bekleedt in dienst Hertogs VAN BRUNSWIJK, en de achting van alle den geniet. Het beſtuur ſtelde hij in handen van geleerd' en ijverig' man, den Heere SCHOTTLÄNDER, Raad van den Landgraave van *Heſſen-Darmſtad*, en is thans eene Geſchiedenis zijner Natie onder handen heeft. Men telt 'er tien Hoogleeraaren, hoewel het getal der Studenten tegenwoordig niet meer dan vijftig bedraagt; doch het neemt dagelijks toe. De ſchikking van het gebouw en het beſtuur der ſtigtinge kunnen tot voorbeelden ter naavolginge dienen. Aldaar, zoo wel als te *Deſſau*, onderſcheiden zich de kinderen door netheid en zindelijkheid, door goede orde, en een voorkomen van gezondheid en vergenoegdheid. De armen worden om niet bedient, en de anderen betaalen naar gelange van hun vermogen. Zij leeren de *Hoogduitſche*, *Franſche*, *Hebreeuwſche* en *Latijnſche* taalen, de Aardrijkskunde, Geſchiedenis, Natuurlijke Historie, Wiskunde, enz. Te *Seezen* leeren zij nog daarenboven de *Griekſche taal* en de Muziek; en het voorneemen is, *om 'er binnen* kort eene Induſtrieſchool op te rigten. *Ieder Student* heeft ten zijnen gebruike eene kleine plek gronds, die hij met zijne eigen handen bebouwt; en het behoort tot het plan deezer ſchoole, hen wendig te maaken van den Koophandel, de geest van welken *in de gemoederen* der *Jooden* zoo diep is ingegrift.

De leermeesters deelen hier den leerlingen grondbeginzels van zodanige kundigheden mede, als noodzaakelijk zijn tot elken ſtand in de waereld, en de verkrijging van welke den weg baant tot de ontwikkeling van de grootſte talenten, indien het gebeure, dat zij daarmede begaafd zijn. Ik heb mij verwonderd over de vloeibaarheid, met welke tuſſchen de Hoogleeraars en eenige leerlingen, hoewel deeze nog zeer jong waren, eene zamenſpraak wierdt gehouden, in het *Franſch* en *Latijn*, en over verſcheiden voorwerpen van onderwijs. Ook heb ik, in hunne uuren van uitſpanninge, hen zeer ingewikkelde rekenkundige voorſtellen zien oplosſen, en wiskundige betoogingen uitbrengen. Deeze bijzonderheden dienen ten genoegzaamen bewijze van de bekwaamheid en naarſtigheid der kweekelingen, die alle *Jooden* zijn, en van de Hoogleeraaren, eenigen van welke *Jooden*, anderen *Christenen* zijn, en die zeer vriendelijk onderling verkeeren. Wat de zulken der kwa-

kelingen aangaat, die, door de geringheid hunner natuurlijke vermogens, onbekwaam zijn voor de letterkunde of de weetenſchappen, zeer onlangs heeft de Hertog VAN BRUNSWIJK eenige zeer wijze maatregelen beraamd, niet ſlegts om hen tot het leeren van kunſten en handwerken op te leiden, maar ook tot het oeffenen van dezelve hun de gelegenheid te verzorgen.

In den voorgevel der nieuwe Synagoge voor het Kollegie te *Seezen* is men voorneemens het zinnebeeld van twee elkander vasthoudende handen te plaatzen, met een Opſchrift, waarvan de inhoud zijn zal, den *Christenen* en *Jooden* te herinneren, dat zij denzelfden God vereeren.

Behalven de Leerboeken, van welke zij zijn voorzien, heeft de Heer SCHOTTLÄNDER, ten dienſte der Studenten, eene verzameling gemaakt van Dichtſtukken en Zedelijke Spreuken, uit onderſcheidene Schrijvers getrokken. Onder andere Werken heeft men ook van den *Talmud* ten dien einde gebruik gemaakt. In deeze verzameling heeft de Heer SCHOTTLÄNDER ingelascht MAIMONIDES' Dertien Grondartikelen van het Joodsch Geloof; eene korte en welgeſchreevene Historie der *Hebreeuwſche* Taale; den tweeden Zang uit de *Mesſiade*; een Heldendicht van HARTWIG VEZELIZE, een Rabbi, onlangs te *Hamburg* overleeden, en andere leerzaame en belangrijke ſtukken.

De heilzaamſte gevolgen belooft men zich in *Duitschland* van deeze Joodſche ſchoolen. Onvermoeid zijn de *Jooden* in hunne poogingen, om het volkomen genot van de burgerlijke regten waardig te mogen verklaard worden. In *Frankrijk* is hun zulks reeds toegeſtaan. — Maar aan de overzijde des *Rhijns* hebben zij het doel hunner wenſchen niet kunnen bereiken, in weerwil der poogingen, door den geleerden en achtenswaardigen Heer DOHM aangewend.

Intuſſchen laat het zich aanzien, dat eene beter orde der dingen van lieverlede begint te naderen. Reeds hebben, door den ijver der Heeren JACOBSOHN en BREITENBACH, zesëntwintig Duitſche Vorſten eenen hoon vernietigd, der menschheid aangedaan, door het afſchaffen van die eerroovende belasting, welke de *Jooden* met de Klaauwdieren in één rang plaatſte.

In zekeren *Duitſchen* Staat, aan den regter Rhijnoever, hadt de Regeering geaarzeld omtrent de vernietiging van

deezen tol, en maakte zelfs aanſtalte, om de Joden den ſlinker oever woonagtig, daaraan te onderw. Doch dit voorneemen wierdt welhaast ter zijd. ſteld, zints men narigt hadt ontvangen aangaande moedig gedrag van den Heere JAMBON ST. ANDRÉ, h fekt van *Mont Tonnere*, den voorſlag doende, bij wijz van ſchaeverhaalinge, dat de onderdaanen van den *Duitſchen* Vorst (de *Jooden* alleen uitgezonderd) zouden verpligt zijn, de zelfde belasting op te brengen, wanneer zij eenen voet in *Frankrijk* zetteden.

Zal het kunnen geloofd worden, dat 'er in de Negentiende Eeuw eene Republiek aanweezig is, alwar het volksbegrip de *Jooden* dermaate heeft gebrandmerkt, dat zij, zonder gevaar van gehoond te worden, niet in de breede Laanen durven verſchijnen, die *den Christen* tot eene wandelplaats dienen? En evenwel is 't bekend, dat *Frankfort aan de Main* burgers bevat, *in allen* opzigte achtenswaardig, en die ongetwijfeld hunne ſtemme zullen verheffen, met oogmerk om een einde te maaken aan deeze onregtvaardigheid, *minder vernederende* voor hun, die haar lijden, dan *die dezelve* toelaaten. Zal het geloofd worden, dat, wanneer te *Berlijn* een *Jood* verſcheiden zoonen heeft, hij niet meer dan één daarvan kan uithuwen? Tot het huwelijk van den tweeden moet hij verlof van *de Regeering* verzoeken, het verkrijgen waarvan, daar altijd kosten *mede* gemoeid zijn, al gaandeweg moeijelijker wordt, indien het aanzoek ten behoeve van een derden of vierden geſchiede. Voorheen was de bruidegom verpligt, eene zekere hoeveelheid wrak porcelein uit de Koninklijke Fabriek te koopen. Doch laat ons hoopen, dat de tijd nadert, waarin alle afzonderlijke Joodſche inrigtingen zullen vernietigd worden; — wanneer de burgerlijke verdraagzaamheid, de misdaaden der vroegere geſlagten uitwisſchende, het menschdom zonder onderſcheid zal roepen ter vervullinge van alle de pligten en het genot van alle de regten van burgeren!

HISTORISCH BERIGT WEGENS DR. GALL'S HERSEN- OF SCHEDELLEER, EN DE PROEVEN, DOOR HEM GENOMEN.

Dr. GALL'S Schedelleere was het geliefd onderwerp der *Duitsche* geleerden, geduurende den zomer van het jaar 1805, in bijkans alle Univerſiteiten en Hoofdſteden der noordelijke provincien van *Duitschland*. Dr. GALL, geboren in *Zwaben*, gaf zijne letteroefeningen aan de Univerſiteit te *Straatsburg*, waar hij tot Dokter in de Geneeskunde wierdt bevorderd, en daar begaf hij zich na *Weenen*, alwaar hij, als een bevaam Arts, welhaast de gunſteling van het publiek wierdt. Die oogenblikken, welke hij van de bezigheden van zijn beroep kon beſpaaren, beſteedde hij aan de natuurlijke wijsbegeerte, en bijzonderlijk aan het onderzoek omtrent het maakſel en de natuur der herſenen. Het kon niet misſen, of zijne ontdekkingen moesten de openbaare opmerking wekken; en hij begon openbaare Voorleezingen te houden over de Scheedelleere, naa alvoorens de bekkeneelen van veele honderden menſchen en dieren zich te hebben aangeſchaft, in wier hoogten en diepten zijne nieuwe onderſtelling altijd bewaarheid wierdt bevonden. Intuſschen bemoeide 'er zich de Regeering niede, door de opſtookingen van eenige dweepzieke Priesters, en wierdt het voortzetten van zijne Leſſen hem verboden. Doch dit deedt zijne naaſpooringen niet ſtilſtaan; Studenten in de Geneeskunde en mannen van onderzoek kwamen hem van wijd en zijd onderrigt vraagen, 't welk hij nooit weigerde; en zijne leere wierdt ſpoedig door geheel *Duitschland* verſpreid, en de ſchriften van eenigen zijner kweekelingen.

In den aanvang der jongstvoorgaande lente vertrok hij na *Berlijn*, en nam zijnen intrek bij zijnen boezemvriend, den Heer KOTZEBUE. Hier ontmoette hij algemeene toejuiching. De Koning, de Koningin, Prinſen en Prinſeſſen ſtelden zoo veel belangs in zijne ontdekkingen, dat hij wierdt uitgenodigd, Voorleezingen te houden in de tegenwoordigheid der Koninklijke familie; geduurende dezelve woonde de Koningin de ontleeding bij van een menſchenbrein, terwijl de Dokter de geheele reeks zijner belangrijke ontdekkingen betoogde. Een wrokkende aanval wierdt 'er nu op zijne leere gedaan door Dr. WALTER, eerſten Ontleedkudige te *Berlijn*; doch dezelve miste de bedoelde uitwerking, naardien elk overtuigd was, dat nijd daarvan de drijfveer was. De met regt vermaarde Dr. HUFELAND, 's Konings eerſte Lijfarts, aan de andere zijde, bijkans de geheele Fakulteit, zoo wel als andere mannen, in die weetenſchap bedreven, gaven openhartig hunne openbaare toeſtemming; verſcheiden belangrijke Verhandelingen kwamen 'er in 't licht, in welke der leere volkomen regt geſchiedde.

Dr. GALL

Dr. GALL bezogt de Verbeterhuizen en Gevangenissen te *Berlijn* en *Spandau*, en gaf de overtuigendste proeven zijne bekwaamheid, in het ontdekken van zulke boosaardigen, dieven, en lieden van bijzondere talenten, als onder de gevangenen gevonden wierden; een volledig, voldoend berigt daarvan wierdt te *Berlijn* geplaatst in een jaarboek, *de Vrijmoedige* getiteld. Van *Berlijn* vertrok hij naar *Dresden*, alwaar zijne Lesſen algemeene goedkeuring vonden. Uit die Hoofdſtad begaf hij zich na *Torgau*, aan de oevers van de *Elve*, werwaarts alle de misdaadigen uit geheel Saxen worden gezonden, om te werken in een Verbeteraars, 't welk door het Keurvorſtendom bekostigd wordt. Op deeze reis wierdt de Dokter verzeld door verſcheiden Geleerden, onder andere door den Hoogleeraar BÖTTIGER, thans woonagtig te *Dresden*; hij bewees aldaar, dat zijne Schedelleere op den hegtſten grondſlag rustte. De Heer BÖTTIGER heeft Dr. GALL's Waarneemingen in 't licht gegeeven; het volgend berigt is daarvan een uittrekzel.

Kort naa zijne aankomst te *Dresden* betuigde Dr. GALL een ſterk verlangen, om de voornaamſte Verbeterhuizen, Hospitalen en liefdaadige Stigtingen in het Keurvorſtendom Saxen te bezoeken. Voegzaame bevelen wierden ten dien einde door de Gouverneurs gegeeven aan de Opzieners van de Spinhuizen te *Waldheim*, *Torgau* en *Zwickau*; doch Dr. GALL, door andere verbinteniſſen wordende verhinderd in het doen van eenen keer na alle deeze drie Steden, vergenoegde zich met eenen togt na *Torgau*, om de twee aldaar gevestigde Stigtingen te bezoeken, en door leevende voorbeelden zijne aanmerkingen omtrent de herſenen en den ſchedel te bevestigen, in de tegenwoordigheid van verſcheiden opletende en oordeelkundige getuigen.

De laatstgenoemde Stad bevat twee Stigtingen; in eene derzelven houden ongeveer vierhonderd gevangenen hun ſtraſverblijf; in de andere zijn omtrent even zoo veele krankzinnigen en onnozelen opgeſloten; beiden moeten gewisſelijk den opmerkzaamen verſchillende en rijke ſtoffe ter overdenkinge opleveren. Diep moet het gezigt van zoo veele natuurgenooten, allen met ontelbaare natuurlijke en zedelijke kwaalen bezogt, elk hart grieven, van menſchelijkheid niet ontbloot; het deerlijk beeld, evenwel, dat 'er iets ten hunnen voordeele wordt verrigt, brengt troost aan.

Dr. GALL kwam 'er, en verſcheiden lieden van aanzien, vrienden zoo wel als beſtrijders van zijne leere, vereenigden zich, om zijn keurig en belangrijk onderzoek bij te woonen.

De Heer WAGNER, een der Gouverneurs, hadt bevel gegeeven aan den Opziener SEIJFERT en den Kapellaan REIJNEL, beiden lieden van oordeel en kunde, om eene lijst te vervaardigen van de voornaamſte boosdoeners en krankzinnigen, te

helzende tevens de redenen van hunne gevangenisse, hunne karakters, den staat van hunne gezondheid, enz. overeenkomstig waarmede het onderzoek van hunne schedels zou geschieden, en waarmede Dr. GALL's waarneemingen terstond wierden vergeleeken. Voor noch maa heeft hij deeze lijst gezien. Eenige hoofdmisdaadigen van het mannelijk geslagt wierden hem, de een naa den anderen, voorgesteld; hij beschouwde ze met veel aandagts, en deelde zorgvuldig zijn oordeel over dezelve mede.

Bij eenen P..., een Slotmaaker uit *Goerlitz*, die als valsche munter gevangen zat, en die in het Huis als zwaarmoedig van aart bekend was, ontdekte hij terstond een overhellend talent voor de Werktuigkunde, welk deeze man, volgens zijn eigen verhaal, van zijne kindschheid af hadt bezeten. Natuurlijk ware het te denken, dat, overeenkomstig den loop, welken deeze natuurdrift vervolgens nam, en waarvan hij zoo een slegt gebruik maakte, de Getalzin insgelijks in hem zou gevonden zijn. Doch Dr. GALL zag 'er niets van; en, in zommige proeven, bleek hij een slegt rekenaar te weezen. Deeze bijzonderheid versterkte zijne voorgaande waarneeming, aangaande de bewerktuiging voor de Werktuigkunde, overeenkomstig waarmede de werktuigkundige bedrevenheid kan aanweezig zijn, zonder de geringste kennis van Reken- en Landmeetkunde.

In den gevangene A... vernam hij minder den Steelzin, dan dien van Venerisch instinkt, nevens eene hevigheid van gestel, als een uitwerkzel van zijnen Vegtzin. De lijst met zijne uitspraaken vergelijkende, bleek het, dat hij zich hadt schuldig gemaakt aan struikroverij en vrouwenschaaking, en aan toevallen van vallende ziekte onderhevig was.

In S... bemerkte hij, behalven den Steelzin, en dien van Zorgeloosheid, eene merkwaardige bedrevenheid in het vinden en herinneren van Plaatzen. Bij onderzoek bleek het, dat hij dikmaals als bode was gebruikt, en dat hij met het grootste gemak alle plaatzen hadt gevonden.

Dr. GALL stondt verbaasd op het zien van T... (een doortrapte guit, die voormaals tot eene Rooverbende hadt behoord) uit hoofde van zijnen bijzonderen Vegtzin. „ Deeze „ man (zeide hij) zoude een goed soldaat en vrijbuiter hebben „ kunnen worden." Ook ontdekte hij in hem den Muzijkzin; en het bleek, dat hij, zonder eenig onderwijs, op de viool hadt leeren speelen.

Elk verlangde te weeten, wat Dr. GALL van T... zoude zeggen, die voor een listigen dief bekend stondt, en, verscheiden maalen zijnde uitgebroken, zwaar geboeid was. Verwonderlijk was het, dat hij in hem veel minder, dan in andere gevangenen, den Loosheidszin vondt. Nogtans wierdt het beweezen, dat voorbeelden en omgang met andere dieven in

het

het *Huis* hem het plan ter uitbreekinge hadden mededeelde geeven, en dat zijne eigen lompheid de oorzaak was, dat hem van nieuws gevat hadt.

Met de meeste oplettendheid onderzogt Dr. GALL de genen, die om brandſtigting in hegtenis zaten, als zijnde ze misdaad in *Oostenrijk* niet bekend, die in *Saxen* ter dood meen is. Hij merkte op, dat de genegenheid tot dezelve die gezegd wordt dikmaals bijkans onweerſtaanbaar is, het gevolg was van verſcheiden zamenſpannende werktuigen. Bij eenen dier brandſtigters, omtrent negenentwintig jaren oud, ontdekte hij de werktuigen tot *looſheid*, tot *liegen*, tot het vinden en gemakkelijk herinneren van plaatſen en van zaaken, en de ongelukkige bewerktuiging, die hij zig voor altwat *liegt* is te zijn berekend.

Bij eenen anderen ontmoette hij het werktuig van heimelijk en bedriegen in een hoogen trap, nevens alle de *andere* misdaadzels; welke gierige en nijdige lieden kenmerken; doch bij niemant hunner ontdekte hij het inſtinkt tot moorden, of eenig ander werktuig, tot geweldaadigheid leidende.

Gedaurende deeze waarneemingen omtrent *afzonderlijke* perſoonen, hadt de Opziener alle de overige *gevangenen van beide* de ſexen in twee afzonderlijke rijen *geſchaard*, *waarvoor* het groote plein naast het huis zeer *geſchikt* was. *Met* een doordringend oog wandelde de Dokter door *deeze* zeer talrijke verzameling van dieven en ſchelmen, *gepaste* aanmerkingen makende op al hetgeen hem bijzonder *opmerkelijk* dagt. Onder het *groot getal waren* ten minſten *zeven van de acht* herwaarts gebragt, om het pleegen van grooter of *kleiner dieverijen*; en dat 'er geen onſchuldige onder hen was, konde hij beweezen worden uit hunnen Steelzin, die op het eerſte gezigt of aanmaking gezien of gevoeld wierdt. Zelfs de hardnekkigſte twijfelaars waren genoodzaakt, voor de overtuigende bewijzen van dit werktuig kamp te geeven. Alwie deeze kenmerken niet kan leezen, zal bezwaarlijk iets kunnen leezen, door den vinger der Natuur geſchreeven. Doch hier verklaarde zich Dr. GALL op de plegtigſte wijze tegen alle misduidingen, door dezulken, die 'er bij tegenwoordig waren, te verzekeren, dat, hoewel de Steelzin bij de meeste gevangenen uitſtak, het niet en gevaarlijk zijn zou, te beſluiten, dat elkeen, van zulk een werktuig voorzien, een Dief zijn moet (*). Opmerkelijk was het, egter, dat, in genoegzaam de geheele verzameling van ſchelmen, het werktuig van Overdenkinge, 't welk aan beide zijden van het bovenſte gedeelte van het bekkeneel geplaatſt is, naauwelijks in 't geheel zigtbaar was; terwijl, in ge-

(*) Volgens Dr. GALL's leere, duiden de Werktuigen uitdrukkelijk *aangeborene* neigingen en verſtandelijke vermogens aan, doch hier niet in, de noodzaakelijkheid van aankweekinge of tewerkſtelling

gedeel, het werktuig van den Wellust zich bij veelen in 't óog loopende hadt ontwikkeld. Het mangel aan het eerste maakt zorgelooze bedelaars en landloopers, en de sterke aanweezigheid van het laatste leidt dikmaals tot kleine dieverijen en looze treken, voornamelijk onder de dienstboden.

Zoo dikmaals Dr. GALL eenige 't zij gelukkige of ongelukkige bewerktuigingen aantrof, verzuimde hij niet, oordeelkundige aanmerkingen op dezelve te maaken, en beval den zulken, die gelijke bekkeneelen en werktuigen hadden, naast elkander te staan, om te beter te kunnen onderzogt en beoordeeld worden. Dit hadt plaats omtrent vier bijzonder in 't oog vallende hoofden, wier ingedrukte en platte bekkeneelen het bijzonder boosaartige en dierlijke schijnen aan te kondigen. Dr. GALL nam deeze gelegenheid waar, om te ontvouwen, hoe deeze lieden zouden hebben kunnen geholpen worden door eene vroege opvoeding, en door eene verstandige beroepskeuze. Nogtans verzekerde hij, nevens zijnen Reisgenoot Dr. SPURZHEIM, dat 'er, behalven deeze vier zeer ongelukkig gevormde hoofden, onder de geheele bende niemant wierdt gevonden, die zulk een ingevallen en verdraaid gelaat hadt, als hij in de Gevangenissen en Verbeterhuizen te *Berlijn* doorgaans hadt aangetroffen, en 't geen hier eene uitzondering, daar een algemeene regel was. Hij verwonderde zich, te *Torgau* zoo veelen aan te treffen, die *ob delicta carnalia* (vleeschelijke euveldaaden) gevangen zaten, als wordende in de *Oostenrijksche* en *Pruisische* Staaten die misdaaden niet zoo zwaar gestraft. Eenige zeer voordeelig bewerktuigde persoonen regtvaardigden hunne uitwendige gestaldheid bij een uitvoerig naaspooren. „ Waarom hebt gij u tegen uwe „ meerderen zoo halsstarrig verzet?" riep GALL, op het zien van een man, die alleen over oproerige gesprekken en halsstarrigheid gestraft wierdt; en inderdaad waren het bovenste en beneedenste gedeelte van het bekkeneel, alwaar GALL het werktuig van Roemzucht en Kloekmoedigheid vindt, 't welk zoo dikmaals in hardnekkigheid verbastert, ongemeen uitpuilende. Bij eenen anderen ontmoette hij het werktuig van Vernuft, en noemde die gestaldheid zeer gelukkig en 't goeds belovende, als die bij groote Dichters wierdt gevonden. De man was inderdaad duidelijk kenbaar door zijn vernuft; en iemant, die hem vóór zijne gevangenis hadt gekend, verzekerde ons, zich te herinneren dat hij voor de vuist verzen hadt gemaakt. Behalven het werktuig van Steelen en bedriegen, 't welk zich ondanks alle vermomminge vertoonde, was geen ander zoo kennelijk, als dat der Verbeeldinge, 't welk, volgens Dr. GALL'S leere, kennelijk is in tooneelspeelers, hansworsten en spotvogels.

Hiermede eindigde deeze belangrijke beschouwing van schedels en werktuigen, hoogst leerzaam voor den waarneemer van het menschdom en den wijsgeerigen arts. Veel verlooren wij

aan

aan de afweezigheid van den kundigen Arts Dr. [illegible], die ons veele zaaken konde verklaard hebben, [illegible] raadzelagtig ſcheenen. Nog ſterker gevoelden wij dit [illegible], bij ons bezoek van de vrouwelijke krankzinnigen en [illegible] len. Welk een veld voor den natuurkundigen [illegible] leeder! In de benedenvertrekken van den regter vleugel [illegible] vonden zich de zulken, die, om haaren toeſtand, in [illegible] moesten geſloten worden. Men hadt reeds beſloten, het [illegible] bruik van naauwe borſtrokken meer algemeen [illegible] Slegts twee van haar bevonden zich onder hevige verſchijn- gen der kwaale; doch uit haare taal bleek wellust de oor- zaak haarer ellende, te weeten, verregaande vuurigzinnig- heid. Eene van haar liet toe, dat Dr. GALL haar [illegible] bevoelde, en dit wrogt het gewoone uitwerkſel van haar onfeild inſtinkt. Men merkte op, dat het meest gewoon uitwerkzel van krankzinnigheid was, de *gladheid* van [illegible], en eene zucht tot verbrijzelen en vernielen, 't welk bleek aan haar in ſtukken ſlaan van alwat binnen haar bereik was, en het verſcheuren van haare klederen, indien *zij de handen* vrij hadden. Bij twee vrouwen, die zich hierin *bijzonderlijk* onderſcheidden, wierdt de hoek tusſchen de *oſſa bregmatis* on- gemeen vooruitſteekende bevonden. Bij eene *krankzinnige*, die gemeenlijk zonder ſpreeken beneden aan een venſter zit, en zich verbeeldt, uit *Koenigſtein* (*) neer te zien, en op het *Pagesbed* (†) te liggen, ontdekten allen, die 'er opmerk- zaam op gemaakt wierden, het *werktuig* van het vinden en herinneren van plaatzen treffende *gekenmerkt*. Terwijl wij dwars over het plein liepen, zag Dr. GALL *verſcheiden* on- nozelen, tegen den muur leunende, en zich aldaar bakeren- de. Twee zusters onder dezelve, BOLUTCHEN genaamd, ver- toonden ruwe en onvoegzaame vreugdeblijken, op het zien van eenige pluimen, welke een Officier van de Ruiterij, die in ons gezelſchap was, op zijnen hoed droeg. Dr. GALL nam deeze gelegenheid waar, tot het maaken van eenige oordeel- kundige aanmerkingen, raakende het opſluiten van deeze elen- dige ſchepzels.

Tegen den avond wierdt het Keurvorſtelijk Armen- en Weeshuis, in een ander gedeelte der Stad gelegen, bezigtigd, waarin driehonderd tweeënveertig Armen en Weezen onderhouden worden.

(*) *Koenigſtein* is eene Vesting, op eene hooge rots gelegen, vier- entwintig mijlen van *Dresden*, aan de rivier *de Elve*, en de grenzen van *Bohemen*.

(†) Het *Pagesbed* is het ſmal vooruitſteekend gedeelte van eene ho- le rots, op welke de Vesting *Koenigſtein* is aangelegd. Men ver- haalt, dat, voor veele jaaren, een Page des Konings van *Polen*, te ſchonken zijnde, daarop ging liggen ſlaapen. De Koning deedt hem met touwen binden, ter voorkominge dat hij in eenen afgrijſelijken afgrond nederſtortte.

den. Onder den naam van *armen* zijn begreepen onnozelen, zwaarmoedigen, kreupelen, en die met eenig ongeneeslijk ongemak bezogt zijn. De Weeskinderen blijven 'er tot op hun vijftiende jaar, waarnaa de jongens op een handwerk, en de meisjes op den dienst gedaan worden; de kinderen alleen, die tot eenige dier beſtemmingen onbekwaam zijn, blijven in het huis onder de armen. In het hospitaal waren dertien ongeneeslijke blinden, veertien doofſtommen, en nog een grooter getal, die, door hunne natuurlijke onvatbaarheid, alle pogingen tot onderrigt verijdelden, maar evenwel tot menige natuur- en ſchedelleerkundige aanmerkingen ſtoffe konden opleveren. Dr. GALL wierdt getroffen op het zien van eenen blindgeborene, GRELLMAN genaamd, een vlijtig onderwijzer der Weeskinderen, zoo als aan hem kenbaar was een bijzonder werktuig tot werktuigkundige kunſten; hij ſlijt zijne ledige uuren met het maaken van vogelkooien, en andere zaaken, tot welke het afmeeten van evenredigheid vooral vereischt wordt. Hoogst verbaazende was de aanweezigheid van het ſterk uitkomend werktuig tot de Muzijk bij eenen Doofſtomme. Niemant hadt tot nu toe daarop gelet; en de vraag ontſtondt, hoe dit werktuig werking doen konde bij zulk een mensch? Bij onderzoek bleek het, dat hij alles op zijn tijd gewoon was te doen, en voor het roeren van de trom niet geheel onaandoenlijk was.

Sterk kenmerkten zich bij GERISH, een zwaarmoedig man, de werktuigen van Godsdienſtige Dweeperij en Verbeelding. Voor een Geestdrijver was hij in het geheele huis bekend. Hij vertelde ons, dat hem dikmaals Geesten bezogten en ongemeene dingen verhaalden. Dr. GALL ontdekte veel overeenkomsts tuſschen hem en eenen dweepzieken Schoenmaaker, welken hij te *Dresden* hadt gezien. Bij eenen anderen blindeman ontmoette hij insgelijks eene verheffing van het werktuig van Geestdrijverij, en men zeide ons dat hij zeer aandagtig was bij het hooren leezen van godgeleerde boeken. Bij eenen anderen merkte hij op, dat het werktuig van Zagtmoedigheid en Goedaartigheid zeer zigtbaar was aan het boveneinde van het voorſte gedeelte des bekkeneels, zoo als hij het hadt gevonden bij een Knegt van den Baron KALKHOF, te *Weenen*, wiens bekkeneel het eerſte was, dat hij van het zelfde maakzel hadt gezien, en die hem als een uitengemee goedaartig man was voorgedraagen. De eerſte was blind geweest zedert de eerſte veertien dagen zijns leevens, en nogtans deedt zich het werktuig van het vinden en herinneren van Plaatzen duidelijk kennen in de hoeken zijner oogbraauwen. Op Dr. GALL's vraage, of hij dikmaals droomde? antwoordde hij, dat hij altijd droomde; en gevraagd zijnde, wat hij droomde? hernam hij, dat hij meestal in zijne droomen in vreemde landen verkeerde, en dat tegen-

woordig de Republiek der zeven Eilanden meer dan ooit zijnen geest onledig hieldt: het was zijn grootſte vermaak Nieuwspapieren te hooren leezen. Bij eenen halfvolwassen jongeling onderſcheidde Dr. GALL onmiddelijk, 't geen hij de Moördzin noemt, op eene treffende wijze; en tot zijne groote verwondering vernam hij, dat beide zijne ouders aan hunne ſtigting zich hadden ſchuldig gemaakt. Hij bevalt een hunner toezigt over hem. In eene der kamers bevonden zich vier weezens, die naauwelijks menſchen konden genoemd worden, naardien hunne dierlijke ſtompheid, hun grijnzend en ſtarrende oogen de grootſte ongevoeligheid aankondigden. Een van hun was inzonderheid opmerkelijk, naardien zijne uitpuilende oogen en de geheele gedaante van zijn hoofd een hydrocephalus aankondigden. Hij eet ſteenen en zijne eigen vuiligheid, wanneer hij het onopgemerkt doen kan. Dr. GALL zeide, dat de lot van ongelukkige ſchepzelen dikmaals zich in de boſchen begeeven, en hun beſtaan gezogt hadden in het naavolgen van het dierlijk inſtinkt, en dat op deeze wijze van de ſchelagtige berigten van wilde menſchen reden kon gegeeven worden. Het ontbrak hier niet aan ſtoffe tot aanmerkingen over waterhoofden, of waterzucht in de herſenen, als kunnende dit ongemak, in alle zijne trappen, aldaar gevonden worden. Bij een man, wiens hoofd van eene onnatuurlijke gedaante was, hing Dr. GALL in twijfel, of hij de aanmerkelijke verhevenheid boven zijn oor zoude opvatten als een werktuig van Bedrog, of als het uitwerkzel van een waterhoofd. Hij zeide, dat zulk een hoofd twee pond waters kon bevatten. Bij eenen lijder, die gedurig raaskalt, en in ſterke bewoordingen zich uitlaat dat zijne bloedverwanten hem kastijden, vondt Dr. GALL de werktuigen aan het bovenſte gedeelte van het voorhoofdsbeen, die tot de verbeeldingskragt eenes Dichters ſchijnen vereischt te worden, zeer uitpuilende; tevens vermeldende, dat de meeste dweepende praaters aan deeze werktuigen kenmerkelijk zijn.

Vervolgens bezogten wij de kamers, alwaar ongeſtelde en krankzinnige Vrouwsperſoonen bewaard wierden. Bij een kwaadaartig wijf merkte Dr. GALL op, dat de Vegt- en Hoogmoedzin zich inzonderheid ontwikkeld hadden. Bij eene andere verzogt hij ons, agt te geeven op de minzieke en wellustige beweegingen van het hoofd, waarover hij in zijne Leſen hadde geſproken; en het gedrag deezer Vrouwe bevestigde volkomen zijne voorgeſtelde aanmerkingen.

Den volgenden morgen wierden verſcheiden perſoonen, welken Dr. GALL tot een meer bijzonder onderzoek geſpaard hadde, in de Regentenkamer, de eene na de andere, bij hem gebragt, om tot zijne bekkenneel-beſchouwing hier de kandij ruim te hebben, door de menigte van aanſchouweren niet geſtoord wordende. Een van het gezelſchap nam op zich, een per-

ces-verbaal te vervaardigen, 't welk, naa den afloop der zaake, ter zijner goedkeuringe of verbeteringe hem wierdt voorgelegd. Het volgende was daarvan de inhoud.

ELIZABETH WEDEKIND verſchijnt, gevangen zittende op vermoeden van moord, tot dat zij haare onſchuld bewijze. In zijne lijst der gevangenen merkt de Kapellaan aan, dat zij de kunst verſtaat, om zich met den mantel van vroomheid en godsvrugt te bedekken. Met veel welſpreekendheids herhaalde zij de betuiging van haare onſchuld. De Moordzin wierdt bij haar in ſlegts eene geringe maate gevonden; terwijl, daarentegen, de Praatzin zich duidelijker vertoonde, en nog meer die van Bedrog. De Eerzucht- en Hoogmoedszin, noch die van Losbandigheid, was zigtbaar. Het maakzel van haar bekkeneel is gunſtig, vooral ten aanzien der werktuigen, aan haar voorhoofd geplaatst.

Eene vrouw, WEBER genaamd, tot de grootſte wanhoop vervallen, omdat men haar nergens wilde opneemen, wierp haar vierjaarig kind in 't water, en, zonder door deszelfs erbarmelijk kermen geroerd te worden, liet het verdrinken. Niets anders wist Dr. GALL van haar, dan dat zij haar kind verdaan hadt. Omtrent haar deedt hij de volgende waarneemingen. — In het agterſte gedeelte van haar hoofd, 't welk zeer plat is, laat zich het werktuig van Liefde tot haare Kinderen niet beſpeuren; doch het mangel daaraan is niet zoo groot, als hij zag in drie gevonnisde vrouwlieden, die zich aan het vermoorden van haare kinderen hadden ſchuldig gemaakt, en die hij gelegenheid hadt gehad zeer zorgvuldig te onderzoeken te *Weenen*, *Spandau* en *Leipsig*. Over het geheel is haare bewerktuiging zeer verſchillende; alleen is het werktuig om Woorden te onthouden zeer zigtbaar. De Moordzin laat zich in haar niet ontdekken. Intusſchen ſchijnt gebrek aan leevensnoodwendigheden, waarſchijnelijk, haar tot het verſchrikkelijk beſluit gebragt te hebben om eenen moord te doen, zoo als uit haar geſchreeven verhoor blijkt. Zij was de eenige gevonnisde vrouwsperſoon, welke wij dien en den voorgaanden dag zagen, die traanen ſtortte, en een ongeveinsd berouw vertoonde. Haare verklaaring, die door den Kapellaan wierdt bevestigd, dat zij nooit eenige opvoeding hadt gehad, dat zij eerst in het Verbeterhuis hadt leeren leezen, dat zij verſcheiden Bijbeltexten en Pſalmen van buiten hadt geleerd, verdient opgemerkt te worden, ter verdeedeginge van Dr. GALL's gevoelen, haar betreffende.

Drie befaamde dieven vertoonden zich. Een van hun, met naame WEBER, wierdt eerst onderzogt. „Twee van zijne werktuigen zijn buitengemeen zigtbaar: de Steelzin met ongewoone „loosheid, en de Vertegenwoordigingszin." Van den eerſten leverde zijn leevensberigt overtuigende proeven op, en van

den laatſten gaf hij ons oogenblikkelijk een voorbeeld, hoe woedend mensch in zijne natuurlijke geſtalte te voren. Verſcheiden maalen heeft hij het Tooneel betreeden, en tooneelſpeeler eenigen roem behaald. Tevens wierdt vermeld dat hij eene leerrede, welke hij gehoord hadt, konde opzeggen, en des Leeraars ſtemme, gebaaren en voordragt volmaakt naabootzen.

Van M..r, een Steenbakkersknegt, ſpreekt Dr. GALL in deezer voege: „ Zijn Steelzin is zeer zigtbaar; hij heeft inzonderheid „ gelijks den Voorſtellingszin; doch zijn Trotsheids- en Hardnek„ nekkigheidszin, nevens den Muzijkzin, zijn nog merkelijker." Bij onderzoek bleek het ons, dat hij zeer halſtarrig en weerſpannig van gedrag was, en dat hij eens was uitgeloopen. Wat aangaat zijnen aanleg tot de Muzijk, wierdt ons bewust, dat hij de beſte pſalmzinger in de geheele Vergadering was. Dr. GALL merkte aan, dat de twee laatſte gevonnisden niet ſtraf behoorden geſtraft te worden, als zijnde hunne bewerkingen zeer voordeelig.

Bij M. vondt Dr. GALL den uitgemaakten Steelzin, nevens dien van groote Zorgeloosheid, zijnde den Opmerkenszin in 't geheel niet gevormd. Met veel verwondering vernamen wij, dat deeze man, bij wien Dr. GALL den Voorſtellingszin niet hadt gevonden, ongemeene bekwaamheden bezat tot het naabootzen van de ſtemmen van dieren; doch bij onderzoek wierden wij overtuigd, dat dit niet een natuurlijk, maar door oefening verkreegen talent was. Hij vertaalde ons, dat, toen hij, als Pruisſisch ſoldaat, te Berlijn in bezetting lag, hij de opzieners van het Vondelinghuis plagt te misleiden, door de ſtemme van te voordeling gelegde kinderen naa te doen, en zomtijds het geluid van een wilden Eendvogel naabootſte, wanneer de officieren uit ſchieten waren. Zijne kunst ſchijnt uit eene ſoort van buikſpraak voort te komen, naardien, onder het te werkſtellen van dezelve, zijne lipſpieren zich naauwelijks bewegen.

Nog twee andere dieven wierden onderzogt, en bij beiden de Steel- en Bedrogzin zeer aanmerkelijk bevonden. Ten aanzien van een van hun drukte hij zich aldus uit: „ Uit de „ platheid van het voorſte gedeelte van dien mans bekkeneel „ te oordeelen, is hij baatzuchtig en ligt te verleiden, en „ zijn Muzijkzin is uitſteekende." De man zeide dikwijls, dat hij door verleiding in zijne ongelukken was geſtort. Wat de Muzijk aangaat, erkende hij, vermaak te hebben in het pſalmzingen.

Twee andere wierden hem voorgeſteld. Van een' derzelven zeide hij: „ De Goedaartigheidszin is bij hem niet zigtbaar; maar het werkzuig van den Wellust is zeer krachtig, „ en bevordert de ontwikkeling van den Steelzin." 's Mans bekentenis, dat hij op de ſchoone ſexe zeer verzot was, beſtigde gedeeltelijk des Dokters waarneeming. Van den

e

eren zeide hij: „Zijn hoofd is een voorbeeld van onbeſten-
, digheid, en 'er vertoont zich niet de minſte blijk van den
. Dapperheidszin." Deeze looze gaauwdief heeft zich groot ge-
ag onder zijne medegevangenen weeten aan te matigen. Hoe
aat zich dit overeenbrengen met het gebrek aan volſtandig-
eid, welk zijne bewerktuiging klaarblijkelijk aankondigt?
Dr. GALL antwoordde, dat hij zijn gezag door liſt, niet
loor moed, hadt verkreegen. Wij hoorden, dat, toen hij ge-
aat wierdt, hij alle zijne bedaardheid verloor, en niet wist,
vat hij zeggen of doen moest.

Onder anderen, die voorgebragt wierden, was de Voorſtel-
ingszin zeer ſterk ontwikkeld bij eenen Schoenmaaker. Het be-
igt, 't welk hij van zichzelven en van zijne gebuuren gaf,
wekte de aandagt van het geheele gezelſchap. Op eene tref-
fende wijze bootſte hij de houding van zijnen buurman naa;
verbaazend naauwkeurig vertoonde hij een woedend mensch;
hij zeide, dat hij in de gewoone zamenkomſten der ſchoen-
maakers altijd de grappemaaker geweest was.

Een Horologiemaaker gaf Dr. GALL gelegenheid tot het
doen van eenige waarneemingen over den Dichtzin, welken
hij in hem ontdekte, en dien hij als de voortzetting van den
Muzijkzin beſchouwde, in eene ſchuinſche rigting aan de hoe-
ken van het voorhoofd.

Een man, KOELNER genaamd, was in het Verbeterhuis op-
geſloten, ter zaake van eenige dreigementen aan een perſoon,
die zedert vermoord wierdt gevonden. Dr. GALL ontdekte
in hem het werktuig van Trotsheid en Halſtarrigheid, en dat van
Moed, doch geenzins den Moordzin. Nogtans waren, naar
zijn begrip, de werktuigen, welke hij in hem hadt opge-
merkt, toereikende om iemant tot het pleegen van eenen
moord te vervoeren.

Bij eenen anderen merkte hij op, dat het voorſte en agter-
ſte gedeelte des bekkeneels ſterk geboogd waren. Voorheen
hadt Dr. GALL ſoortgelijke bekkeneelen waargenomen bij Ge-
neraals, die, door verdienſte en heldendaaden, van bloote
ſoldaaten tot hunnen hoogen rang waren opgeklommen.

Een Kleermaaker van *Dresden*, een liſtige dief, die eens
uit het Verbeterhuis ontvlugt was, was de laatſte, welke
Dr. GALL wierdt voorgeſteld. Hij getuigde van hem het vol-
gende: „ Het bovenſte gedeelte van het voorhoofdsbeen is
„ plat, en de Goedaartigheidszin, dienſvolgens, ſlegts zeer
„ weinig ontwikkeld. De Looſheidszin komt ſterk uit, doch
„ de Trotsheidszin, dien men zelden bij dieven aantreft, is
„ inzonderheid treffende." Toen wij naderhand met hem in
geſprek kwamen, gaf hij ons te verſtaan, met niet weinig
verwaandheids, dat hij niet van zins was, zijn kleermaakers
beroep aan de hand te houden, als kunnende hij bij maan-
licht doen, 't geen anderen bij daglicht deeden. Het berigt

wegens zijne gepleegde dieverijen toont, dat hij dan heid daartoe was aangezet, naardien hij altijd grooter ger wenschte te zijn dan hij was; diensvolgens was de heldszin in hem zeer werkzaam.

Eer hij vertrok, bezogt Dr. GALL de onnozelen van het menelijk geslagt en de zwaarmoedigen, in den slinker vleugel van het gestigt. Veel stoffe tot oordeelkundige waarnemingen vondt hij aldaar. Hij bewees, bij voorbeeld, ten aanzien van waterhoofdige onnozelen, dat, ondanks der werkeloosheid van bijkans alle hunne werktuigen, zij veel ontuchtigheden laten blijken, omdat de aandrang der sexe, in het *cerebellum* of de kleine hersens gelegen, 't minst lijdt van het water in het hoofd.

Eenige hoogmoedige Gekken liepen in 't oog, een onder andere, die waant, Keurvorst van *Saxen* te zijn, en een ander, die beweert, dat de Steden *Amsterdam* en *Hamburg* zijne wisselbrieven moeten doen gelden. Bij beiden is de uitspeling aan het bekkeneel, in het midden der *futura sagittalis*, zeer kennelijk.

Dr. GALL gaf insgelijks eenige voorschriften, hoe men de verstandsverbijsterden moet behandelen, door het te werkstellen van plaatzelijke middelen en pappen, indien de kwaal niet te zeer verouderd zij.

DR. B. FRANKLIN'S ZONDERLINGE WIJZE VAN BRILLEN.

(Ontleend uit een' zijner jongst uitgekomene Brieven aan Mr. WHATLEY.)

Wanneer Mr. DOLLAND aanmerkt, dat mijne dubbele Brillen alleen voor oogen van een zonderling maakzel kunnen dienen, twijfel ik grootlijks, of hij, wegens derzelver zamenstelling, wél is onderrigt geweest. Ik zal het ophelderen.

Ik geloof, men zal het, over 't algemeen, waarheid vinden, dat dezelfde gesteldheid van het gesleepen glas, waardoor iemand, op eenen afstand, klaarst en best ziet als hij leest, de beste niet is, om, op grooter afstanden, te zien. — Ik bediende mij daarom voorheen van tweeërlei Brillen, naar de gelegenheid, waarin ik mij bevond, dewijl ik, op reis zijnde, dikwijls lees, en bij tijd en wijle afgelegene voorwerpen begeerde te zien. — Dit verwisselen van Brillen vond ik lastig, en altoos op verre na niet schielijk genoeg tot mijn oogmerk. Ik liet de glazen uit mijne beide Brillen neemen, en van elk de helft in den zelfden rand zetten: de laagste helft is geschikt om wijdafgelegene voorwerpen te beschouwen; de bovenste helft om 'er mede te leezen. Te deezer oorzaake

ik, daar ik altoos een Bril draag, niets meer te doen, dan mijne oogen op- of nederwaards te beweegen, wanneer ik onderſcheiden ver af of nabij wil zien; mijne glazen zijn onmiddelijk in gereedheid.

Zints mijn verblijf in *Frankrijk* heb ik het nut van die tweevoudige Brilglazen bijzonder ondervonden. Het gedeelte, 't welk mij best dient om te zien wat ik eet, het beste niet zijnde om het gelaat te onderkennen van die over mij aan tafel zit en met mij ſpreekt, komt dit mij bij uitſtek te ſtade; dewijl, daar ik aan de klanken der *Franſche* taal niet zo gewoon ben als aan die van mijne eigene, mij het gezigt van de beweegingen en trekken des aangezigts des geenen helpt, die tegen mij ſpreekt; zo dat ik het *Franſch*, door behulp mijner Brilglazen, beter verſtaa.

In eenen anderen Brief ſchrijft hij, van zijn gezigt gewaagende: Ik kan met het bloote oog geen letter leezen, zelfs in Werken, met de grootſte letter gedrukt; maar ik ben gelukkig door de uitvinding van mijnen dubbelen Bril, die zo wel dient om van verre als om van nabij te zien: dit maakt, dat ik mijne oogen zo goed als immer gebruik. Indien alle andere gebreken en zwakheden des Ouderdoms zo gemaklijk en zo goedkoop konden verholpen worden, dan zou het der moeite waardig weezen, veel langer te leeven. Maar ik zie den Dood voor onze geſteltenisſen zo noodig als den Slaap aan. Wij zullen eenmaal verfriſcht, in den morgenſtond, ontwaaken. — Dr. FRANKLIN was, dit ſchrijvende, 80 jaaren oud.

TREKKEN DES HOOGMOEDS VAN DEN HEERE DE CLERMONT DE TONNERRE, BISSCHOP VAN NOYON.

Wijlen de Heer DE CLERMONT DE TONNERRE, Biſſchop van *Noyon*, was een Man van onverzaadbaaren trots, en voerde zijne vorderingen ten deezen aanziene tot eene zeer groote hoogte op. In zijne Hoofdkerk predikende, ving hij zijne Leerreden eens op deeze wijze aan: *Hoor, gij Christen-Canaille, na het woord des Heeren!* —— Op een anderen tijd, geſtoord door het geſluister der onoplettende Vergaderinge, terwijl hij de Miſſe deedt, keerde hij zich na het volk toe, zeggende: *Waarlijk, te oordeelen uit het geraas, waarmede gij de Kerk vervult, zou iemand ligt beſluiten, dat het een gemeen Priester en geen Kerkvoogd van Rang was, die den Dienst verrigt!* —— Van eene gevaarlijke ziekte aangetast, liet hij zijn *Confeſſor* tot zich komen, en gaf hem te verſtaan, hoe zeer hij voor de Helle vreesde. De welleevende Priester antwoordde: „ Het „ is wel, mijn Heer, dat gij uzelven dus beangst maakt; „ maar de HEER zal zich wel tweemaal bedenken, eer hij „ een Perſoon van uwe hooge Geboorte verdoeme." —— Men zegt, dat de Biſſchop zeer wel voldaan was over dit zeggen, en het zeer bewonderde.

ANEC-

ANECDOTE, BETREFFENDE DR. THOMAS GISBORNE, *F. R. S.* *en Lijfarts des tegenwoordigen Konings van Engeland en van de Koninglijke Familie.*

Dr. GISBORNE, reeds vroeg Lijfarts des Konings van *Engeland* en der Koninglijke Familie, was zo zeer de Hoveling, dat hij zijne Vorstlijke Patienten ſteeds ten wille was; en de verregaandſte inſchiklijkheid gebruikte. Tot een ſtaaltje daarvan wordt verhaald, dat eene der Prinſeſſen, ongeſteld zijnde, den Arts vroeg, of het haar niet vrij zou ſtaan, een weinig IJs-room te gebruiken, daar zij dagt dat zulks haar grootlijks zou verkwikken? Dr. GISBORNE, niet gewoon zijne Vorstlijke Patienten tegen te ſpreeken, antwoordde, „ dat zij dit zeer wel mogt doen."

Het verlangde werd haar gegeeven. De Koning, die altoos veel deel neemt in de ongeſteldheden zijner Familie, de Prinſes van tijd tot tijd bezoekende, ontdekte een glas, waarin nog iets van het IJs was overgebleeven. Hij ſcheen ontſteld, denkende dat zulks zijne Dogter ſchadelijk mogt weezen. Dan zij verzekerde hem, dit gebruikt te hebben met 's Doctors kennis en verlof. Zijne Majeſteit hieldt dit voor een zonderling middel in de kwaal zijner Dogter. Hij liet Dr. GISBORNE komen, en merkte aan, dat hij nimmer gehoord hadt van IJs, in zodanig een geval als hij veronderſtelde dat zijne Dogter verkeerde; *hij gaf zijne* bezorgdheid te kennen over deeze nieuwigheid. —— De Doctor ſtondt, in 't eerst, eenigzins verbaasd; doch, zich ſchielijk herſtellende, voerde hij den Koning te gemoet: „ Och „ neen, zijne Majeſteit, het kan veilig gebruikt worden, „ mits men het warm inneeme." —— Zijne Majeſteit ſcheen zeer voldaan over dit antwoord, en vroeg naderhand, als de gelegenheid zich daartoe aanboodt, „ of men wel gehoord „ hadt van Dr. GISBORNE's nieuwe Geneesmiddel, om zijne „ Patienten warm IJs voor te ſchrijven?"

EEN WENK VOOR DE VERLICHTERS.

Wijlen Dr. STEBBING, ſpreekende, in eene zijner Leerredenen, over HUME en andere Overnatuurkundige Schrijvers, zeide eens, ſpottende: „ Eigenaartig worden onze gedagten, bij deeze gelegenheid, terug geleid op den Autheur van „ de eerſte Wijsbegeerte, die insgelijks zich bevlijtigde om „ *de oogen van het publiek te openen.* Hij ſlaagde daarin; doch „ de eenige ontdekking, tot het doen van welke zij zich in „ ſtaat bevonden, was, *dat zij naakt waren!*"

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELIJK.

IETS VOOR DE BESTRIJDERS DER REDE, IN ZAAKEN, DEN GODSDIENST BETREFFENDE.

(Volgens BULKLEY's *Notes on the Bible.*)

Het is bij zommige Godgeleerden, ook in onze dagen, meer en meer de gewoonte geworden, om sterk en met veel drifts uit te vaaren tegen het gebruik der Rede in zaaken van den Godsdienst: dan dit bedrijf is even ongerijmd; als het zou weezen, dat een man een zwaar gewigt optilde, om te bewijzen, dat hij geheel en al het gebruik zijner armen verlooren hadt. De Openbaaring, daar zij zich beroept op onze verstandlijke vermogens, en verlangt de beslissingen te hooren van ons onbedorven verstand, kan niet verondersteld worden, de vernietiging, of zelfs de laagstelling, der Rede te vorderen.

Verstandiger schreef deswegen MORNAY, in de Voorreden van zijn Werk over de Waarheid der Christlijke Openbaaring. *Jooden* en *Heidenen* hebben eene algemeene natuur, die aan beiden eene algemeene Wijsbegeerte schenkt, en zekere algemeene beginzels: dat 'er is één GOD; de Bestuurder aller dingen; dat Hij goed is, en op geenerlei wijze oorzaak van het kwaade; dat Hij wijs is, en gevolglijk niets te vergeefs doet; — dat de Mensch van natuure tot de Onsterflijkheid geschikt is; dat de Mensch GOD moet vereeren, en Hem welbehaagelijk wandelen, ten einde Hij de gelukzaligheid verkrijge; terwijl die zelfde Mensch aan veele verkeerdheden blootgesteld, en dikwerf ten kwaade geneigd is. Hij verzendt daarom, in het Werk zelve, den Leezer vaak na SENECA, PLUTARCHUS, EPICTETUS en anderen, om te toonen, hoe zeer de Leer der *Christenen* wegens de Voorzienigheid zamenstemt met de Wijsheid der *Heidenen*.

Men vindt in de Openbaaring, en in de Euangelie-

ſchriften bovenal, zodanige Daaden als Pligten voorſchreeven, die haaren grond hebben in het Licht der Wet der Natuure. Tot deezen rang behooren de Zedeleeringen, daarin met zo veel klems voorſchreeven. Zij zijn den Mensch eenigermaate van elders en uit andere beginzels bekend. Het Licht der Natuure leert ze, en bevestigt ze.

Apostel PAULUS, van het Menschdom in 't algemeen ſpreekende, verklaart, *dat het geen van* GOD *kennelijk is, 't zelve geopenbaard is: want* GOD *heeft het geopenbaard; vermids Gods onzienlijke dingen, van de ſchepping der wereld aan, uit de ſchepzelen verſtaan en doorzien worden, beide zijne eeuwige kragt en Godlijkheid.* ROM. I: 19, 20. — De weezenlijke Eigenſchappen des Allerhoogſten, die onze zedelijke verpligting omtrent GOD noodzaaklijk maaken, zijn desgelijks door het Licht der Natuure kennelijk. En is het dat zelfde Licht, 't geen de Menſchen in ſtaat ſtelt om over hunne zedelijke bedrijven te oordeelen, en derzelver goedheid of ſlegtheid op te maaken. 's Kruisgezants taal is ten deezen opzigte nadruklijk. *Want wanneer de Heidenen, die de Wet niet hebben, van natuure de dingen doen, die der Wet zijn; deezen, de Wet* (de beſchreevene Wet) *niet hebbende, zijn zichzelven een Wet, als die betoonen het werk der Wet geſchreeven in hunne harten, hunne Conſcientie medegetuigende, en de gedagten onder elkander zich beſchuldigende, of ook ontſchuldigende.* ROM. II: 14, 15.

De groote CYRUS, zegt de Heer BLACKWALL, geloofde vast in eenen Toekomenden Staat en de eeuwige duurzaamheid van der menſchen Zielen. Volgens dien Schrijvers welgegronde aanmerking, zou 'er eene heerlijke Verzameling van Zedelesſen, zo in zin als taal, zeer gelijkende op die der Gewijde Schrijveren, uit de Schriften der *Heidenſche* Wijsgeeren en Dichters kunnen opgemaakt worden (*).

(*) Mr. BLACKWALL, *Sacred Clasſics*, P. I. p. 25 and P. II. c. 1. § 3.

THE-

TWEEDE VOORBEELD VAN HERSTELDE ZINNELOOSHEID, DOOR HET AANLEGGEN VAN LEEVENDE DAAUWPIEREN AAN DE VOETZOOLEN EENS LIJDERS.

Aan de Schrijvers der *Vaderlandsche Letteroefeningen.*

Mijne Heeren!

Ik vinde mij in de aangenaame gelegenheid, UEd. bevigt te kunnen doen van eene andere en gunstig geslaagde proeve ter geneezing van eene zwaare Krankzinnigheid door middel van *Daauwpieren*, uwen Leezeren aan de hand gedaan in uw *Mengelwerk* voor 1805, bl. 186. Het nut, dat derhalven de mededeeling der gelukkige herstelling eener zinnelooze Vrouwe te *Utrecht* bereids ten gevolge had, doet mij hoopen en verwachten, dat Gij het nevens mij oorbaar achten zult om ook mijn volgend verslag in druk te doen uitgaan, of het dienen mogte ter behoudenis van andere hoogstdeernis-waardige medemenschen, wier verstand in zijne geregelde werking gestremd is. Door herhaalde *ervaarenis* moeten toch geneesmiddelen in *vertrouwen* winnen; en dezulken kunnen met de meeste *gerustheid* getoetst worden, die, *uitwendig* aangelegd, den Lijder niet schaaden kunnen. Maar, zonder; alsnog eene stoute uitspraak te willen doen omtrent de deugd van Daauwwormen, in ziekten van den Geest aan de voeten des Ongelukkigen *geappliceerd*, vergunne ik den Geneesheer, wien zulks gelusten moge, zijnen neus op te schorten, of te meesmuilen, en laate het daarbij, dat ik der waarheid getuigenis geeve, van welke ik, en veelen met mij, *volkomen zekerheid* heb.

Een zeker Man, in *'s Hage* woonachtig, en van middelbaaren ouderdom, kwam, omstreeks half April l. l., herwaarts over naar zijne aangehuwde Familie, tot regeling van zaaken. Men meent, dat hij, kort voor zijn vertrek, met bezigheden en berekeningen welligt zijn hoofd te veel gevergd en den geest vermoeid had. Althans hij verviel tot maalerijen; en, verergerd onder weg, bevond hij zich bij zijne komst alhier in zulken staat van uitzinnigheid, die opzien, gepaard met inni-

ge deerenis, verwekte, en het gerucht van dezen stand door de Stad verspreidde. De Ongelukkige vrouw in mijne nabuurschap bij deszelfs aangehuwde bloedverwanten den tijd van vier weeken (nagenoeg) doorbergd. Onder het toedienen van Geneesmiddelen, door den Arts hem voorgeschreeven, beterde zijne kwaal niet: en vond men zich verpligt, den akelig bezochten Lijder naar *Groningen* tot deszelfs Vader, met een rijtuig en onder vereischte toezicht, over te voeren. Doch ook aldaar vond hij, geduurende 14 *dagen*, en onder het gebruik van Medicijnen, geen baate. Inmiddels herinnert zich alhier eene Dame het bovengehrkt berigt in uw geëerd Maandwerk, en doet zij hetzelve de aangehuwde Bloedverwanten aan de hand, door wien het vaardig wordt overgebriefd; gelijk *zij* nog niet af kunnen, gezegde Dame door mijne pen hartelijken dank te betuigen voor haare altoos menschlievende en bij de uitkomst gezegende Aanwijzing; waarvan ziet hier het gebruik en tevens het gevolg.

Met den avond van eenen dag, op welken de *Lijder*, na eene krankzinnigheid van nu rijkelijk 6 weeken, geheel in woede geweest was, plaatste men, overeenkomstig met het voorschrift, agttien leevende Daauwwormen hem onder aan in de holte van iederen voet, en zorgde met windsels, dat zij niet uitkruipen mogten. Den nacht ten einde zijnde, waren zij, als ook de windsels, verrot, tot zwart slijm geworden, en stinkende. De Lijder, schoon niet hersteld, noch zijner zinnen magtig, gelijk in het geval te *Utrecht*, bevond zich toch bedaard, en dommelig of bedwelmd. Men herhaalde dus de proeve, en na den tweeden nacht waren alweder de wormen dood, en aangedaan door het verderf, echter geenzins in die maate als vooren. Thans toonde de Man tegenwoordigheid van geest te hebben, en blijk van herstel zijner verstandelijke vermogens. Echter wierd goedgevonden, nog eenen derden en ook vierden nacht het middel te bezigen; wanneer ten laatsten de wormen bij hunne kleur en veelen in leven bleeven, en de Lijder gezegd kon worden, naast God, aan dit geheiligd middel zijne volkomen geneezing verschuldigd te zijn. Althans, daarna met voorzichtigheid maatregelen neemende tot bevestiging van zijne herwonnen welvaart, is hij ten aanzien van ligchaamelijke gezondheid zichtbaar toegenomen, en bezit hij nu eene gelijke, of zelfs meer-

de

re, bezadigdheid en vastheid van geest, dan, volgens ordeel van hun, die met hem gemeenzaam zijn, voorals hem mogt worden toegekend.

Met hoogachting teekene ik mij,

Mijne Heeren!

UEds. Dw. Dienaar,

Leeuwarden, Nov. 1806. JAN BROUWER.

AANMERKINGEN OP DR. GALL'S SCHEDELLEERE.

„ De zelfde bron, uit welke wij onlangs het *Histo-*
„ *risch berigt wegens Dr.* GALL'S *Schedelleere* ſchep-
„ ten, leverde ons ook de volgende *Aanmerkingen*, briefs-
„ wijze toegezonden. Derzelver mededeeling zal, ver-
„ trouwen wij, u niet mishaagen, en eene ſpoedige
„ plaatzing ons desgelijks aangenaam zijn. Zie hier de-
„ zelve, zoo als die ons zijn voorgekomen, zonder dat
„ wij de beoordeeling op ons willen neemen, of tus-
„ ſchen Dr. GALL en diens beſtrijders partij kiezen."

* * *

Uwe Leezers hebben zekerlijk verpligting aan u, voor het keurig berigt, hun gegeeven omtrent een onderwerp, waarvan alomme zoo veel wordt geſproken, als Dr. GALL's Schedelleere. Doch daar de plaats, aan hetzelve in uw *Mengelwerk* vergund, en het voorkomen van belangſtellinge, waarmede het wordt voorgedraagen, bij veelen een denkbeeld van waarheid en aangelegenheid zou kunnen verwekken, verzoek ik om eene plaats voor eenige weinige aanmerkingen, ten oogmerke hebbende om te doen zien, dat eene ongerijmder, beuzelagtiger en ongegronder beſchouwing nooit in eene verlichte eeuw het publiek wierdt voorgedraagen. Het is inderdaad eene waardige opvolgſter der verfleetene bedriegerijen der ſtarrewigchelaarij en handkijkerij; en de bejegening, welke zij heeft ontmoet, dient ten bewijze, dat er altijd een grond van dwaasheid en ligtgeloovigheid aanweezig is onder het menschdom, op welken een aanmaa-

tiger van buitengewoone ontdekkingen gerust mag wezen. De groote opgang, welken het onderwerp gemaakt heeft, in de laatste jaaren om zijne zoogenaamde tuurkundige spitsvindigheid zoo zeer beroemd, kan in derdaad eenige verwondering baaren; maar de spitsvindigheid heeft de paalen van gezond menschenverstand zoo verre overschreeden, en is in de gewesten der Mystikerij zoo diep doorgedrongen, dat dezelve, waarschijnelijk, eerder den weg heeft gebaand tot het aannemen van buitenspoorige onderstellingen, dan dat zij de Rede tegen dezelve zou gewapend hebben.

Ik zal beginnen met aan te merken, dat de geheele tuurkundige grondslag deezer Theorie (indien zij zoo moge genoemd worden) een staal van beuzelagtige en twijfelagtige Overeenstemminge is. De daadzaak, dat de Mensch naar evenredigheid eene grooter hoeveelheid van hersenen bezit dan andere dieren ('t welk, egter, niet algemeen waar is) heeft tot het besluit geleid, dat de hoeveelheid van hersenen in verband staat met de hoeveelheid of trap van verstandsvermogen. Dit toegestaan zijnde met opzigt tot het verstand in 't algemeen, moet Dr. GALL hebben vastgesteld, dat uitsteekendheid van eenige bijzondere verstandelijke hoedanigheid zal gepaard gaan met eene meerdere hoegrootheid van eenig gedeelte der hersenen, 't welk de zetel dier hoedanigheid is; en verder, dat zulk eene meerdere hoegrootheid zal aangeduid worden door eenige daarmede overeenstemmende verhevenheid van schedel, die op het gezigt of de aanraaking merkbaar zijn zal. Maar welk een gebouw zonder fondament is dit! In de eerste plaats, de grootheid van het hoofd, en diensvolgens van de hersenen, in den Mensch, blijkt bij de ondervinding niet, tot de verstandsvermogens in eenige evenredigheid te staan; van hier dat de Overeenstemming of Analogie geenen grond geeft om te verwagten, dat 'er zulk eene evenredigheid bestaat omtrent bijzondere vatbaarheden, al weeren wij ook in welk gedeelte der hersenen zij haaren zetel hebben. Maar, ten tweede, zoo verre is 't 'er af, dat wij zouden in staat zijn, de plaatzelijken zetel van eenige bijzondere verstandsbegaafdheid aan te wijzen, dat wij veeleer volstrekt onkundig zijn van de betrekking van eenig gedeelte derzelve tot de voortbrenging van gedagte of waarwording; uit de verschijnzels des leevens kunnen

eindelijk in 't algemeen besluiten, dat de hersenen de zetel en het werktuig zijn van alle verstandelijke werkzaamheden. De trap of uitgebreidheid deezer vermogens of werkzaamheden staat waarschijnelijk in geen verband met stoffelijke hoegrootheid; zeker is het althans, dat geene ontleedkundige ontdekkingen tot heden toe zulk een verband hebben aangeweezen. Het blijkt, derhalven, dat 'er geen weelderiger speeling der verbeeldinge, of liever geen onbeschaamder stuk van kwakzalverij, kan bedagt worden, dan het vervaardigen van eene kaart van de oppervlakte des schedels, dien verdeelende in verzierde gewesten van verstand of zedelijk karakter; terwijl geen Ontleedkundige zal durven waagen, naa de nauwkeurigste ontleeding der hersenen, de werktuigelijke verscheidenheid aan te wijzen, die het onderscheid doet ontstaan tusschen het grootste vernuft en den grootsten domkop, den deugdzaamsten en den ondeugendsten der menschen. Niet grilliger was de oude dwaasheid van de verdeeling der hemelen in HUIZEN, door bijzondere invloeden onderscheiden, van de willekeurige benaamingen van starren en gestarnten ontleend, dan Dr. GALL's schedelkundige kaart, ondersteld zijnde zelfs, dat alle gewesten op dezelve gekenmerkt wierden door hoedanigheden, die als ingeschapen konden beschouwd worden, en in verband staande met eene stoffelijke en werktuigelijke oorzaak.

Doch de buitensporigheid neemt toe door de overnatuurkundige ongerijmdheden van dit stelzel, welke niet minder in 't oog loopende zijn dan de natuurlijke, gelijk ik nu zal aantoonen.

Op zijne lijst van *werktuigen* zijn de daaraan verbondene hoedanigheden voor een groot gedeelte slegts van een bijkomenden aart, door gewoonte en opvoeding verkreegen. Wat is, bij voorbeeld, eene zucht tot *steelen*, dan het gemeen eigenbaatig beginzel, op eene bijzondere wijze werkende, en door zedelijke tucht niet beteugeld? Elk kind zal, zonder aarzelen, eenes anderen speelzuig of appel neemen, tot dat het anders geleerd worde; even gelijk elk redeloos dier aan zijn zelfzoekend instinkt bestendig zal gehoorzaamen. Alle de geslagten der Zuidzee-eilanders zijn dieven van beroep, althans en aanzien van vreemdelingen; niet, vermoed ik, omdat zij den Steelzin meer uitpuilende hebben, dan de Europeesche matroozen, die hen bezoeken; maar omdat zij zich gewend hebben, als een wettigen prijs elk vreemd stuk goed te

te beſchouwen, waaraan zij de handen kunnen slaan zoo als de gemelde matroozen volvaardig dan te doen, indien zij van den last om te plonderen vrij zijn. Desgelijks is de Moordzin niets anders dan een geest van wraak- of roofzucht, in werking gebragt door eene hebbelijke geringſchatting van het menſchelijk leeven, door woeste zeden aangezet; in elk lid eener Maatſchappije, onder eenen onbeſchaafden en hoeftigen ſtaat der zamenleevinge, is dezelve aanwezig. *Godsdienſtige dweeperij* is bij Dr. GALL het voorwerp van een bijzonder werktuig Maar wat is dezelve, behalven eene vuurige geaartheid, toevallig tot die voorwerpen zich bepaalende, waarmede de Godsdienst gemeenſchap heeft, en die uit hunnen aart berekend zijn, eenen kragtigen invloed op de ziel te oeffenen? *Roemzucht*, en ſterke verkleefdheid aan eenen vriend, het vaderland of eenig ander voorwerp van *hartstogt of begeerte*, loopen niet minder dan de Godsdienst gevaar, om in heete geſtellen tot dweeperij over te ſlaan. *Het* denkbeeld van onderſcheidene werktuigen *tot het herinneren* van plaatzen, perſoonen en woorden *is te kinderagtig* om opmerking te verdienen. Het *werktuig* van dierlijke drift (zoo als het wordt genoemd) zou naauwelijks door iemant in de herſens gezogt worden; *en een* werktuig van bekwaamheid tot *bijzondere kunſten* zoude een Ontleedkundige eerder verwagten dat *het zich* vertoonde bij den oorſprong der zenuwen, tot bijzondere zintuigen dienstbaar, dan aan de buitenzijde der herſenen. Eindelijk, eene gezonder wijsbegeerte zou zekerlijk eerder tot de opvoeding en eene vroegtijdige zamenvoeging brengen eene geſchiktheid voor letterkundige, wijsgeerige en geleerde naaſpooringen, dan tot eenige verſcheidenheid van ſtoffelijke bewerktuiginge.

Maar Dr. GALL, of zijne voorſtanders, wanneer zij van allen beſpiegelenden grond van zijn ſtelzel zijn verjaagd, zullen zich, misſchien, op de klaarblijkelijkheid van daadzaaken beroepen, en eenvoudig bewceren, dat zulke of zulke uitpuilingen van den ſchedel bij de ondervinding zijn gebleeken, met zulke of zulke verſtandsvermogens of neigingen altijd gepaard te gaan. Dit is zoo veel als het ſtuk op denzelfden voet met de Gelaatkunde te plaatzen. En inderdaad mag de Schedelleere aangemerkt worden als ſlegts eene Karikatuur van LAVATER's herſenſchimmige Gelaatkunde. Maar welk een langduurig, geduldig en onpartijdig onderzoek zou de

'er vereischt worden, om iemant zelfs met LAVATER te doen wedijveren! Niet genoeg is het, dat hij ij tien dieven of moordenaars zijne gewaande Steelen Moord-zinnen aanwijst; hij moet daarenboven ontennende betoogen, dat zij *niet* aanweezig zijn bij lieden, die van zulke neigingen onder geene verdenking iggen. De waarheid der zaake is, dat de schedel vol neffenheden, uitpuilingen en holligheden is, eenigen net gevolg van de werking der spieren, of van gestalte en drukkinge, anderen volgende op den oorspronkelijken oortgang der beenwordinge, die eenen steelzolmaaker overvloed van onderscheidende kenmerken kan opleveren, doch die waarschijnelijk zouden bevonden worden, zich zonder onderscheid bij de menschen te vertoonen, en in geenerlei beslendige betrekking tot de werking der hersenen te staan. Bekend is het, dat eenige wilde volken het hoofd, door drukking, in zulk eene gedaante kneeden als hun goeddunkt, zoodat het naauwelijks het voorkomen van een menschenhoofd heeft; nooit, egter, heeft men beweerd, dat eenige zedelijke of verstandelijke verandering het gevolg van zulk een doen was. Wat al afbreuk doet deeze eenige daadzaak aan de Schedelleere, als zijnde het klaarblijkelijk, dat eene menigte dier onderstelde werktuigen geheel moet in onbruik komen, door aan den schedel eene vierkante of suikerbroods gedaante te geeven, zoo als bij zommige Indiaansche natien gebruikelijk is!

Ik kan niet eindigen, zonder eene aanmerking gemaakt te hebben op de vrijheid, aan Dr. GALL gegeeven, om de Gevangenissen van *Torgau* te bezoeken, en uit het onderzoek der bekkeneelen uitspraak te doen over der gevangenen misdaadigheid. De deftigheid van dit wijsgeerig klugtspel zoude kunnen doen lagchen, indien deszelfs onvoegzaamheid geene andere aandoeningen verwekte. De onderzogte persoonen waren inderdaad meestal overtuigde misdaadigen, bij wijze van straffe in hegtenis gehouden; maar gelijk de strengheid en duurzaamheid der opsluitinge waarschijnelijk zoude gewijzigd worden door omstandigheden en gedrag, kan 'er niets met de beginzels van regtvaardigheid meer onbestaanbaar zijn, dan eene soort van zedekundig verslag te doen uitbrengen, ontleend van eene hersenschimmige Theorie, die, op ligtgeloovige verstanden, ten gevolge zou kunnen hebben, het aanneemen van een gevoelen omtrent het karakter der misdaadigen, door een volgend gedrag niet te

veranderen. Van het vermetel vertrouwen, waarmede dit ſchedelkundig onderzoek wierdt te werk geſteld, ontmoeten wij een bewijs, in de volgende uitſpraak: „Dat „ 'er geen onſchuldig perſoon onder hen was, kon ligt „ *beweezen* worden uit hunne *Steelzinnen*, welke op het „ eerſte gezigt of aanraaking gezien of gevoeld wierden." Welk eene monſtreuze manier van bewijzen! Indien dit herſenſchimmig ſtelzel ingang verkrijge, onderſtel ik dat ſchedelvoeling in *Duitschland* de plaats van het verhooren van getuigen zal vervangen.

Ligt viel het, de bijzonderheden aangaande dit ongemeen bezoek te beoordeelen, en uit de beuzelagtige uitvlugten en dubbelzinnige verklaaringen aan te toonen, dat het geheele ſtuk eene worſteling is tuſſchen bedriegerij aan de eene zijde, en ligtgeloovigheid en zucht tot het wonderbaare aan den anderen kant. Doch, daar ik vertrouw, genoeg gezegd te hebben, ten bewijze, dat de grondſlag van het ſtelzel valſch en ongerijmd is, zal het onnoodig zijn, een gewaand beroep op daadzaaken te wederleggen, waarvan het tooneel op eenen afſtand ligt, en 't welk klaarblijkelijk het verhaal eenes vooringenomenen bewonderaars is.

DE SCHOTSCHE HOOGLANDERS.

In de Jaarboeken der Volken zijn zeer weinig voorbeelden van een Land, waarin de zeden zoo ſchielijk en zoo ſterk vert.terd zijn, als in de Hooglanden. Na den ſlag van Culloden, wanneer de oppermagtigheid der Hooglandſche Stamhoofden, die volgens het oud leenroerig ſtelzel vrijmagtig regeerden, en ſteeds onder elkander verdeeld waren, door eene Acte van het Parlement geheel vernietigd wierd, greep deeze gelukkige verandering oogenblikkelijk plaats door verſtandig genome maatregels, welke echter aan het oogmerk nimmer zoo wel zouden beantwoord hebben, zoo dezelve niet in het werk geſteld waren onder een Volk van een deugdzaam karakter, niettegenſtaande de ongeregeldheden, waartoe het regeeringſtelzel geduurig aanleiding gaf. — Zij ſtalen, niet zoo zeer uit hoofde hunner hebzucht, als uit betrekking tot hunne Stammen en Stamhoofden. Zoodra deeze afgedaan hadden, beſtaeſden de braafſte grondregels der natuur, en wierden verſterkt door den Godsdienſt. Men moet in aanmerking neemen, dat het verbod van roof en dieverij niet tot de zedelijke wetten der Barbaarſche Volken behoort, zoo min als men het in de oorlogen der beſchaafdſte Natien, zelfs niet bij de Chriſte-

ander, verbiedigt. Van de tijden der aloude Grieken, tot die der tegenwoordige, is de inbreuk op eens anders eigendom nimmer als iets misdadigs beschouwd, schoon men anders gewoonlijk vooronderstelt, dat regtvaardigheid tot de eerste grondregels der natuur behoort. Het woord *dief* is een groote scheldnaam, maar alleen wanneer het een ontdekte dieverij betekent; anders noemt men het behendigheid. — De Schotsche Hooglander was ook zeer wraakzuchtig, en voerde zijne krakeelen tot het uiterste. Doch dit ontstond voornamelijk uit eene zucht om zichzelven regt te verschaffen, en het nadeel te vergoeden, van hetwelk hij, bij eene maar slap uitgevoerde wet, geene betering krijgen kon. Dit blijkt uit verscheide gevallen in de geschiedenis der Hooglanders, en allersterkst uit het volgende. JAMES HAMILTON vermoordde den Regent van Schotland, MURRAY. Na het pleegen van deezen moord vlood hij naar Vrankrijk, waar de partijschap hevig woedde. Een persoon, die hem kende, en den Admiraal COLIGNY gaarne omgebragt zag, doch geen moeds genoeg had om deeze daad zelf uit te voeren, dacht, dat hij zich tot geen geschikter man kon vervoegen, dan tot HAMILTON, die kort te vooren een dergelijke daad in zijn Land gepleegd had. Dan HAMILTON, verontwaardigd over dit voorstel, riep uit: hoe, hondsvot! denkt gij, dat ik een moordenaar ben? — en hij stak hem op staande voet over hoop. Doch, niettegenstaande de geneigdheid van den Hooglander tot daaden van wederwraak en roof, was hij, in de allerverwardste tijden, in andere opzichten, van een deugdzaam karakter. Hij was getrouw, moedig en dapper; en vergat bij niet ligt eene beleediging, hij wierd alzoo dankbaar voor beweze weldaden gehouden. Hoe heilig hij aan het vertrouwen beantwoordde, dat men in hem stelde, blinkt sterk uit in de algemeene bescherming en trouw, welke de *Pretendent* ondervond, na den slag van Culloden. Hoe zwaar de straf van hem te verbergen, en hoe groot de verzoeking van hem te ontdekken ook was, 'er wierd, onder het groot aantal menschen, waaraan hij zich genoodzaakt vond toe te vertrouwen, niemand gevonden, die niet alles, wat hij kon, toebragt, om hem te verbergen en bij te staan. Onder anderen wordt 'er dikwils melding gemaakt van een knaap, met name KENNEDY, aan wien hij bijzonder verpligt was. Deeze man was deugdzaam genoeg, om de verzoeking van 30,000 ℔ St. te wederstaan, schoon hij naderhand, zoo men verzekert, om het steelen van eene Koe is opgehangen. Ook wordt 'er verhaald van een beruchten roover, ROY M'GREGOR genaamd, die zelfs het steelen tot eene geregelde weetenschap gebragt had, en die echter een der goedhartigste Heelen der geheele landstreek was, bekend van wegen zijne verscheide daaden van goedwilligheid en vriendschap. Het blijkt dus, dat 'er in den Schotschen Hooglander, niettegenstaande de vlek-

vlekken in zijn nationaal karakter, een goed beginzel van zedelijkheid plaats had. — 'Er heerschte ook bij hem een soort van vervalschten Godsdienst; doch deeze ſtelde geene paalen aan eenige zijner driften, maar vertoonde zich alleen in eenige wilde uitſpruitzels van bijgeloof. Hij was, bij voorbeeld, een naauwgezet waarneemer van zijnen eed; doch hij was het alleen dan, wanneer hij gezwooren had bij iets, dat hij, om eene of andere grillige oorzaak, voor heilig hield, (als zijn Dolk, of de Geest zijns Vaders;) maar een eed op den Bijbel afgelegd, werd zonder ſchroom door hem verbroken.

Men heeft nu aan gemoederen, dus door het bijgeloof in zekeren opzichte voorbereid, eene betere rigting gegeeven. Koning GEORGE DE II gaf uit de verbeurde landheerlijkheden een jaarlijksch inkomen van duizend pond ſterlings, dat nog aanhoudt, om Schoolen op te rigten, den Bijbel in de Erſiſche taal over te zetten, — om leeraars en onderwijzers te onderhouden. De goede uitwerkzels deezer weldaadigheid zijn duidelijk te beſpeuren. Wij vonden niet alleen door het ganſche land eene aangenaame eenvoudigheid en beſchaafdheid van zeden, maar ook een ernſtig en godsdienſtig gedrag onder den gemeenen man, welk voor iemand, gewoon aan de ongodsdienſtigheid en ongebondenheid van het gemeene volk nabij de Hoofdſtad, naauwlijks te begrijpen is. Een klein Erſiſch Bijbeltje is de gewoone medgezel van den Hooglander; en het is een algemeene zaak, hem daarin te zien leezen, terwijl hij zijn vee bewaakt, of op den weg zit te rusten. Wij ontmoeteden dikmaal dit aangenaam gezicht. Dus is het ook iets zeer gewoon, wanneer men zijne laage ſtulp intreedt, de moeder ſpinnende of breijende te vinden, terwijl de kinderen in den Bijbel leezen, of hunnen Catechismus opzeggen. Bij deeze deugdzaame gemoedsgeſteldheid mogen wij nog eene hoedanigheid voegen, die algemeen zulk eene gemoedsgeſteldheid verzelt, namelijk een onafhankelijken geest. 'Er zijn geene Armen-taxen in Schotland, en eene onderſteuning van deezen aart zou daar geenszins ſmaaken. Terwijl de Engelſche boer dikwerf voorwendzels verzint, om van eens anderen arbeid te leeven, zal de Schotſche Hooglander, zelfs in wezenlijke behoeftigheid, zijne uiterſte poogingen aanwenden, en zich aan allerlei ongemak onderwerpen, eer hij klagen zal.

Bij deeze aanmerkingen over het tegenwoordig karakter der Hooglanders zal ik nog voegen een aangenaame Schilderij van hun huisſelijk leeven. Het is genomen uit de Gedichten van ROBBERT BURNS, een *Bard van agter den ploeg*, gelijk hij zich noemt; de denkbeelden, naar de natuur getekend, zijn van dien aart, dat zij ieder gevoelig hart moeten behaagen. Het ganſche ſtuk verdient in der daad allen lof. Dus luidt het:

DE

DE ZATURDAG-AVOND VAN EEN HOOGLANDSCHEN BOER.

De guure Slachtmaand blaast luide met een grimmig geſuis. De ſteeds korter wordende winterdag is bijna ten einde gedaald. De beſlijkte ploegbeesten verlaaten hun gareel; de zwarte vlugten van kraaijen keeren naar hunne rustplaatzen; de moe gewerkte boer ſcheidt uit met arbeiden. Deezen avond is zijn weeklijksch dagwerk ten einde. Hij verzamelt zijne ſpaden, houweelen en haklijzers; hij hoopt den volgenden dag in rust en genoegen door te brengen, en wendt, afgeſloofd, zijne treden over de heide, t'huiswaards.

Eindelijk krijgt hij zijn afgezonderde ſtulp in het gezicht, ſtaande onder de beſchutting van een ouden boom. Zijne verlangende kindertjes komen al waggelende, onder een geſtadig gewuif en vrolijk geroep, aandribbelen, om hun vader te ontmoeten. Zijn klein vuurtje, dat reeds ligt te flikkeren, zijne zindelijke haardſtede, de genoeglijke glimlach zijner huishoudelijke gade, het ſtamelend wicht, dat aan zijne knieën ſtaat te praaten, verdrijven alle zijne kommerlijke zorgen, en doen hem al zijnen arbeid en moeite geheel vergeeten.

Het duurt niet lang, of de oudere kinderen komen, de een na den ander, ook te huis uit hunnen weekdienst bij de nabuurige hoevenaars. De een drijft den ploeg, een ander hoedt het vee, andere weder zijn boodſchaploopers, die vlug en opletzend bevelen naar de nabuurige ſteden overbrengen. Ook komt hunne Jenny te huis, hun oudſte huwlijksſpruit, nu een volwaſſen vrijſter in de bloem haarer jeugd. De liefde ſtraalt uit haare oogen. Zij komt, misſchien, om een nieuw en mooi kleed te vertoonen, of haar eerlijk gewonnen huurloon aan haare dierbaare ouders te brengen, zoo deeze in behoeftigheid mogten zijn.

Broeders en zusters ontmoeten elkander met ongemeene blijdſchap, en vraagen vriendelijk naar elkanders welſtand. De ſnel gewiekte uuren der gezelligheid vliegen ongemerkt voorbij. De ouders beſchouwen deezen hoopvollen leeftijd hunner kinderen met een toegenegen oog, en zien reeds op hun toekomend gedrag vooruit. De moeder herſtelt met naald en ſchaar de oude klederen, dat zij 'er weder als nieuw uitzien, terwijl de vader zijne vermaningen uitdeelt.

De jongelingen worden opgewekt, om de bevelen hunner meesters en meestresſen te gehoorzaamen, hun werk met naarſtigheid te verrigten, en nimmer, ſchoon zij buiten hun gezicht zijn, te luijeren of te ſpeelen. O! zegt hij, draagt toch zorg van God altijd te vreezen, en getrouwlijk des morgens en des avonds uw gebed te doen, opdat gij niet door uwe makkers op het pad der verzoeking aan het doolen gebragt wordt. Hij, die God opregtelijk zoekt, zal nooit te vergeefs zoeken.

Maar

Maar luister! daar wordt zagtjes aan de deur geklopt. Jenny, weetende wat dit zeggen wil, verhaalt, hoe een vrijer, die de heide overging om boodschappen te doen, haar heeft te huis gebragt. De looze moeder merkt het verborgen vuur, dat in Jenny's oogen glinstert, en haare wangen met een blos bedekt. Zij vraagt, met eene angstige hartstogt in zorgdheid, wie hij is; en terwijl Jenny met schroom zijnen naam meldt, is moeder verheugt, dat het geen wilde stegt kans is.

Jenny hiet hem hartelijk welkom, en brengt hem in het binnenvertrek (*). Het is een frissche jongeling, die zoo moeder op 't oog wel bevalt. Blijde Jenny ziet dit bezoek niet kunstig opgenomen. Vader maakt een praatje over paarden, ploegen en koeijen. Het kunstloos hart des jongelings vloeit over van vreugd: maar zijne zedigheid en blooheid doen hem weinig staan. De vrouwelijke schranderheid der moeder merkt dit wel, waarom de knaap zoo bedeesd en stemmig is, en verrukt zich intusschen daarmeê, dat haare dochters zoo wel in aanmerking komen, als andere vrijsters.

ô Gelukkige Liefde! waar eene Liefde als deeze gevonden wordt. ô Hartstreelende verrukking! onvergelijkelijke vreugde! gij geeft de meeste vertroosting op deezen vergankelijken en verdrietigen aardbol. Bedaarde ondervinding vordert van mij deeze verklaaring. Indien de Hemel nog eene teug van Hemelschen wellust gespaard heeft, nog eene hartsterking in dit jammerdal, het is wanneer een jeugdig, zedig, minnend paar in elkanders armen zijne tedere betuigingen uitboezemt, onder de melkwitte meidoorn, wiens geur door het avondkoeltje wijd en zijd verspreid wordt!

Maar nu bekroont het avondmaal hunnen vervoerden disch, de gezonde meelbrij, het voornaame Schotlandsche voedzel. Hun eenig koetje, dat agter het affchutzel wel gedekt ligt te herkaauwen, verschafte de saus. De vrouw brengt, op eene beleefde wijs, haar welbewaarde sterkmaakende kaas te voorschijn, om den jongeling te vergasten; en nadat dezelve voorgedient is, en bij ieder rondgegaan, vertelt het spaarzaam en snappend wijfje, dat zij al een jaar oud was, toen het vlas in den bloei stond (†).

Deeze genoeglijke avondmaaltijd geëindigd zijnde, staan zij, met een aandachtig gelaat, een wijden kring rondom het vuur. De huisvader opent, met eene aartsvaderlijke houding, den grooten huisbijbel, weleer zijns vaders pronkstieraad. Hij liest, met eene verstandige opletendheid, een gedeelte uit de Lie-

(*) De Schotsche boerenhut bestaat gemeenlijk uit twee vertrekken, de *bas* en de *bin* genaamd. Het laatste is het binnenste, waar het gezin huishoudt.

(†) De groei van onderscheide planten is de gewoone tijdwijzer bij den gemeenen man in Schotland.

Liederen, die voorheen zoo lieflijk in Sion klonken, en zagt op een plegtigen toon: laat ons Gode lofzingen.

Zij zingen hunne kunſtelooze nooten op een eenvoudigen trant; hun hart zingt mede, en dit is verre weg de verhevenſte zang. Nu hoort men Dundoc's losſe draaijende zangmaaten; dan de klaagtoonen van Martir, zijnen naam waardig, of de edele klanken van Elgin, die den Hemelwaards ſtijgenden geest aanvuuren, en ver de lieflijkſte der Schotſche heilige melodijen zijn (*). Wat is toch, hiermede vergeleken, al het Italiaanſche getril! het moge de ooren kittelen, maar het hart wordt niet getroffen; daar is geen eenſtemmigheid in met den lof des Scheppers.

De priesterlijke vader leest een ſtuk uit de heilige bladeren. Hoe Abraham de vriend des Allerhoogſten was, of Mozes bevel ontving om een eeuwigen oorlog met Amaleks godloos nageſlacht te voeren; of hoe de koninglijke zanger kenmend nederlag onder de ſlagen van 's Hemels ſtraffende gramſchap; of Jobs beweeglijke klagten en weenend geroep; of de Seraphijnſche voorſpellingen van den vuurigen en hoogzweevenden Jeſaias, of die van andere Zienders, welke de heilige lier beſpeelden.

Dan weder verſchaft het Nieuw Verbond het onderwerp. Hoe ſchuldeloos bloed voor ſchuldige menſchen geſtort werd; hoe hij, die in den Hemel den tweeden naam droeg, op aarde niets bezat, waarop hij het hoofd kon nederleggen; hoe zijne eerſte volgers en dienaars zich ſpoedden om zijne leer te verkondigen; welke wijze voorſchriften zij naar verſcheide landen zonden; hoe hij, die alleen op Patmos gebannen was, een magtigen Engel in de Zon zag ſtaan, en het ſtrafvonnis over het groote Babijlon, door 's Hemels bevel, hoorde uitſpreeken.

De vader, het hoofd des huisgezins, dan nederknielende voor den Eeuwigen Hemelſchen Koning, doet het gebed. „ De hoop ſpringt op en verheft zich op zegepraalende vleugels, (†)" in verwachting, dat zij dus elkander hier namaals allen zullen ontmoeten; daar zich eeuwig zullen koesteren in ongeſchapen ſtraalen; geene zuchten meer zullen loozen, of bittere traanen ſtorten; te ſamen den lof van hunnen Schepper zullen zingen, in zulk gezelſchap, dat hun ſteeds dierbaarder wordt, terwijl de rondloopende tijd in een Eeuwige Spheer omwentelt!

Hoe arm is, hierbij vergeleken, de pracht der uiterlijken eerdiensts in al haare praal van plegtigheden en kunst, wanneer de menſchen in groote vergaderingen alle uiterlijke tekenen van Godsdienſtigheid vertoonen, behalven die, welke het

(*) *Dundoc's*, *Martir's*, *Elgin's* zijn Schotſche Pſalm-melodijen.
(†) Een regel uit POPE's *Windſor Forest*.

het hart betreffen! De getergde Almagt verſmaadt de ydele mommerijen, die ſtaatelijke muzijk en prieſterpraal wanden, maar wil genadiglijk in een verafgelege hut met behagen de taal der ziel aanhooren, en de arme inwoon in zijn boek des leevens optekenen.

Dan gaat ieder zijns weegs, en begeeft zich naar huis. De jonge boere lieden begeeven zich ter ruste. Het oudſte paar knielt in ſtilte eerbiedig neder, en zendt eene vurige bede Hemelwaards, dat Hij, die de jongé ravens voedt en de lelijen zoo prachtig bekleedt, voor hun en hunne kinderen wil zorgen, op die wijze als zijne wijsheid best oordeelt; maar bovenal, dat zijne genade in hunne harten moge heerſchen.

Deeze aangenaame Schilderij van een avondmaaltijd, waarbij het ganſche huisgezin bijeenverzamelt, is, zoo mij berigt is, naar het leeven getekend. Het is een gewoon gebruik, zich na den avondmaaltijd ter Godsdienſtoefeening bij elkander te voegen. Eerst zingt men een Pfalm, dan leest de huisvader een kapittel uit den Bijbel, en vervolgens vereenigen zij zich allen in den gebede.

W. G.

BRIEVEN VAN DR. TILESIUS, EEN' DER GELEERDEN, OP DE RUSSISCHE ONTDEKKINGSREIZE UITGEZONDEN.

Catharina-Eiland, Braſil, 18 January 1804.

Uit vreeze dat, in de tegenwoordige omſtandigheden, veelen mijner brieven misſchien kunnen verloren raaken, heb ik zeer bedagt, om aan deezen of geenen mijner Vrienden te ſchrijven, zoo dikmaals 'er een Schip na *Rio Janeiro* vertrekt. De veelvuldige regens en andere toevallen verwoesten een groot aantal voorwerpen der Natuurlijke Historie, die ik verzameld heb. 't Is ſlegts weinige dagen geleeden, dat ik genoodzaakt was, eenige duizenden planten overboord te werpen, die ik met groote moeite had verzameld; doch alle deeze teleurſtellingen hebben mijne hoop niet doen verdwijnen, om u een keurig klein Herbarium te bezorgen. Niets leveren deeze oorden op voor den Mineraalkundige. Op mijne binnenlandſche togten, tot op eenen afſtand van bijkans zestig mijlen van *San Miguel*, heb ik niets dan kleiagtige lei ontdekt en zeer harde graniet, waarvan ik u eenige proeven zal leveren. Indien de natuur niet rijk zij in mineraalen, te rijker is zij in planten en dieren, vooral inſekten en ſlangen. Op deeze klaſſe van dieren in 't bijzonder heb ik gelegenheid gehad eenige aanmerkingen te maaken, verzeld van teekeningen en na-

bereide proeven. Met de twee laatstgemelde werkzaamheden ben ik aanhoudend onledig. Dr. LANGEDORF is onvermoeid bezig in het zoeken van Insekten, en hij zal eenige belangrijke verzamelingen van *Entomologie* medebrengen. Kapitein KRUSENSTERN doet alwat in zijn vermogen is om onze werkzaamheden aan te moedigen en te begunstigen. Hij is inderdaad een man van bekwaamheid, die zeer uitgebreide kundigheden bezit, aardrijks-, letter-, sterre- en wiskundige, en is tevens een zeer nederig man. Niet voor dat wij *Teneriffe* hadden bereikt, maakte onze Ambassadeur de orders bekend, bij welke hij tot Opperbevelhebber over de Schepen is aangesteld. Tot dien tijd toe verbeeldde men zich, dat het opperbevel was toevertrouwd aan Kapitein KRUSENSTERN; die het eerste ontwerp van de geheele onderneeming hadt gemaakt. Eergister teekende ik een jongen *Amerikaanschen* Krokodil naar het leeven. Naderhand doodde ik hem, en stroopte 'er het vel af. In de voorgaande week ving ik een *Coluber atrox*, dien ik insgelijks vilde. Dikwijls dooden wij vogels, en wij kooperi 'er ook, die wij opzetten. Dit werk, ik moet het bekennen, is onaangenaam, en sints ons verblijf alhier heb ik slegts twee Kolubriten opgezet, hoewel zij hier te lande talrijk zijn. Onze verzameling bevat, onder andere, een *Rumphoston Arocaci*, LINN. bij de *Portugeezen Tocano* genoemd, en die om de schoonheid van zijne kleur opmerkelijk is; de *Parro Brasilienfis*, LINN. en eene groote menigte Pappegaaien. Onder de viervoetige dieren in onze verzameling bevinden zich de *Cercophittecus Cynomulgus*, *Mocacò*, *Simia Beëlzebub*, enz. Bij eene andere gelegenheid zal ik u eene volkomene naamlijst geeven.

St. Pieter en St. Paulus-haven in *Kamschatka*, 29 Aug. 1804.

Sints ons verblijf van zes weeken op het *St. Catharina-Eiland* in *Brasil*, heb ik geene gelegenheid gehad om aan u te schrijven. Wij zijn aan land geweest te *Nukahiwah*, en aan de *Marqueſas*, en te *Owhyhee*, een van de *Sandwich-eilanden*, berugt door den dood van Kapitein COOK. Ik vond 'er eenige belangrijke dieren, en hoop in mijn oogmerk, om daarvan naauwkeurige beschrijvingen te vervaardigen, te zullen slaagen, verzeld van afbeeldingen en teekeningen der dieren. In 't bijzonder heb ik veel werks gemaakt, om de opgezetenen deezer Eilanden te leeren kennen. Ik bezit drie schoone bekkeneelen, welke ik, op onze reize na *Petersburg*, u bij uwe aankomst te *Koppenhagen* zal zenden. Daar nevens zal ik eenige andere merkwaardigheden voegen. Alle kenners, die mijne teekeningen van de nationaale tronien deezer Wilden, hunne woningen, klederdragt, huisgeraaden, enz. gezien hebben, getuigen

dat zij volmaakt gelijken. Indien ik het geluk heb, tijdens den welstand in Europa terug te komen, ben ik voornemens, deeze Wilden in wasch te boetseeren, en al hunnen optooi met zoo veel naauwkeurigheids, dat gij u zult verbeelden, de originееlen zelve te zien. Ik heb met hun op den gemeenzaamsten voet verkeerd, en gelegenheid gehad, niet slegts eenige teekeningen te maaken, maar ook alwat ik dienstig oordeelde te boetseeren. Zoo even heb ik van hier aan de Koninklijke Akademie der Weetenschappen te *St. Petersburg* zeven gemeenzestig schilderijen gezonden, en eens zoo veel opgezette viervoetige dieren, amphibiën en vogelen. Ik zal hier twee kisten laaten met voorwerpen in wijngeest bewaard, die wij in het volgende jaar op onze thuisreize zullen afhaalen. Ook bezit ik eens zoo veel schetzen, landschappen, en Anatomische en Zoologische teekeningen. Alle de schetzen, aan de Akademie gezonden, wierden binnen het tijdverloop van een jaar vervaardigd. Onze Teekenaar, die met den steen gekweld is, is van hier over land na *St. Petersburg* vertrokken, vergezeld van den *Russischen* Botanist, den Heer BRIKIN. De beide posten, door hun vertrek opengevallen, zijn aan mij opgedraagen.

MIDDEL TEGEN VERSTUIKINGEN; DOOR EEN DUITSCHEN ARTS.

Men neemt een stuk van den Smeerwortel, *snijdt het in reepjes*, laat het met nagenoeg *half zoo veel water koken*, tot dat het de lijvigheid van Pap heeft bekomen, doet 'er in, goede versche boter, ter grootte van een noot, na alles wel onder elkander gemengd te hebben, giet men 'er een lepelvol brandewijn op.

Op het verstuikte deel legt men een stuk linnen, in dit vogt nagemaakt, en men omwindt het gekwetste lid met een zwagtel. Het verband wordt om de drie of vier dagen vernieuwd.

MIDDEL TER VERDELGINGE VAN EENE SOORT VAN GROEN WORMPJE, 'T WELK AAN DE BLADEREN VAN DEN ANGELIER ZICH VASTHEGT.

De liefhebbers van Angelieren zullen met genoegen vernemen, dat 'er eindelijk een middel is uitgevonden, om het groen wormpje, welk zich aan de bladeren deezer belangrijke bloem hegt, te verdelgen. De Geheimraad, Ridder VAN WEHRA, prijst, ten dien einde, als onfeilbaar, het volgende voor.

beoorschrift aan. Neem een vierde van een schepel rots, stamp het zeer fijn, meng het onder een vierde van een schepel plantaarde, en begraaf, in het midden van April, dit mengzel een half voet onder den grond, daartoe eene plaats verkiezende, blootliggende voor de werking der zonne, van den regen en der lucht. Niet voor de maand Februarij daaraan volgende moet gij uw mengzel uit den grond haalen, en voorts hetzelve in gelijke maate met de aarde vermengen, waarmede uwe bloempotten zijn gevuld; nooit zullen hier de wormpjes de Angelieren aantasten, en die 'er reeds van aangetast zijn, zullen 'er spoedig van gezuiverd worden. — Zeker Bloemist heeft, bij deeze gelegenheid, gemeld, dat hij verscheiden maalen de Angelieren hadt behouden, door dezelve, vierentwintig uuren lang, in eene kamer op te sluiten, met tabak sterk berookt.

VOORSCHRIFT, OM, DOOR MIDDEL VAN VISCHLIJM, AFDRUKZELS VAN MEDAILJES TE MAAKEN.

Neem een once Vischlijm, stamp het in een vijzel, doe het aldus fijn gestotene in een halfpintsflesje, vul dit met eenig geestig vogt, gemeenen brandewijn of jenever bij voorbeeld, doe een kurk op de fles met een keep aan de eene zijde om de lucht te kunnen binnenlaaten, zet het bij het vuur drie of vier uuren, het vogt geduurende dien tijd dikwijls omschuddende; de hitte moet naast aan het kooken zijn. Thans zal het Vischlijm genoeg gesmolten zijn: nu laat men het vogt door een lap linnen doorzijgen; waarnaa het in 'eene zuivere, wel gekurkte fles gedaan, en tot gebruik bewaard wordt.

Wanneer gij 'er gebruik van wilt maaken, zet dan het gestolde vogt bij het vuur, alwaar het spoedig vloeibaar zal worden. Naa de Medailje wel schoon gemaakt en volkomen vlak gelegd te hebben, giet 'er zoo veel van het vogt op, als genoeg is om dezelve te bedekken zonder aan de zijden af te loopen. Nu laat gij 't droogen, 't welk in den zomer en bij droog weder in één dag zal gebeuren; anders zullen 'er twee dagen toe noodig zijn. Volkomen droog zijnde, kan men de korst ter naauwernood op de Medailje zien, die voorts moet worden afgenomen, door de punt van een pennemes onder den rand te steeken; waarnaa het afdrukzel der Medailje zich helder, doorschijnende, en aan het oorspronkelijke, tot in de kleinste bijzonderheden toe, volmaakt gelijkende, zal vertoonen.

VOORSCHRIFT OM MARMER SCHOON TE MAKEN.

Neem een Oſegal, een mutsje Zeepdroesſem, en een mutsje Terpentijn; maak het tot een deeg met pijpaarde; plak dit op het marmer, en laat het een dag of twee dagen; ſchraap het dan af; en indien het niet volkomen ſchoon zij, plak het 'er dan nog eens of tweemaal op, tot dat het volkomen ſchoon is.

DE ONGELUKKIGE MINNAAR EN MINNARESSE.

Eene waare Gebeurtenis.

Het lot van Gelieven heeft altoos deelneeming aangetroffen, indien derzelver verknogtheid iets zeldzaams heeft in den oorſprong, iets vreemds in den voortgang, en iets droevigs in het einde, wordt de deelneeming naar evenredigheid sterker. Geen twijfel in 't minſte valt 'er aan, of dit zal het geval weezen bij het leezen der volgende Geſchiedenis.

* * *

JOHN ANDREW GORDIER werd in 't vroegſte gedeelte der Achtiende Eeuw te *Jerſey* gebooren. *Hij was een agtenswaardig, welbemiddeld Jongman*, en van goede zeden.

Zints eenige jaaren was hij verliefd geweest op eene ſchoone, en rijkbegaafde Jongejuffer op het Eiland *Guernſey*. Gelukkig was hij te boven geworſteld die zwaarigheden, welke altoos de Liefdedrift doen toeneemen en verſterken; en de gelukkige Dag, op welken hij het voorwerp zijner Liefde voor het Echtaltaar zou leiden, was bepaald.

De onverduldigheid der Liefde, in zulk eene omſtandigheid, heeft geene beſchrijving noodig: uuren waren jaaren, en een geringe afſtand eene wijdte van eenige mijlen. Het land der belofte doet zich eindelijk op aan zijn verlangend oog. Hij ſtapt op den oever, en, zonder te denken om eenige verfriſſing te neemen, of zijn knegt en reisgoed af te wagten, ſnelt hij alleen te voet na het huis zijner zielsvoogdesſe, zo menigmaal door hem bezogt, maar nimmer met die aandrift, welke hem nu geheelemal bezielde.

GORDIER's knegt, die, naa een weinig toevens, zijn Heer gevolgd was, ſtondt, ten huize der Juffrouwe gekomen, grootlijks verſteld op het verneemen dat zijn Heer daar nog niet was aangekomen. In angſtige verwagting tot middernag opgebleeven zijnde, waren de beduchtheden der aanſtaande

Bruid

kruld en van haare Familie van uur tot uur aangewakkerd. De ageraad brak niet aan, of men zondt allerwegen lieden uit, om hem, ware het mogelijk, te vinden.

Dagen van vrugtloos zoeken en nagten van kommer waren er verſtreeken, wanneer het Lijk van den ongelukkigen GORBER eindelijk ontdekt werd in een hol, te midden van de otzen, met veele wonden doorſtooken.

Geene omſtandigheid deedt zich op, om grond van vermoeden tegen iemand op te vatten, of eenige giſſing te waagen, wie de Pleeger van een zo gruwzaamen moord mogt weezen.

De droefheid der beide Familien, wegens dit ontzettend geval, dien geliefden Jongeling overgekomen toen de zon zijns geluks op het hoogſte ſcheen geklommen, vermeerderde door de onzekerheid, waarin alles was omwonden.

De boezemſmert der Jongejuffrouwe was niet van dien aart, dat dezelve verligting kreeg door naar buiten in geklag uit te werken; zij ſtortte geen enkelen traan; doch de inwendige droefheid knaagde haar het hart, gelijk een worm het ooft; haare wangen verbleekten; zij kwijnde, in diepte gedagten gedompeld.

Haare ſchoonheid en haare deugden hadden haar van voorlang het voorwerp van veeler begeerte gemaakt. Eenige weinige jaaren verſtreeken zijnde, lieten haar Vader en Moeder zich overhaalen, om den Heer GALLIARD, een Koopman op het Eiland, vrijheid te geeven om haar ter Echtgenoote te vraagen, in hoope dat een tweede Minnaar allengskens haare treurig gevestigde aandagt zou aftrekken van het deerlijk lot, 't geen haar den eerſten hadt doen derven.

In onderwerping aan de begeerte haarer Ouderen, ſchoon met herhaalde en ſterke verklaaringen dat zij nimmer den Heer GALLIARD zou trouwen, zag zij hem van tijd tot tijd; dan de Ongelukkige vondt het ſteeds bezwaarlijk, een zekeren onwillig bij haar opkomenden afkeer te verzetten, welken zij ſteeds voelde, wanneer hij haar bezogt.

Zo ſterk was de Liefdedrift, of zo betoverend waren haare bekoorelijkheden, dat afwijzing alleen diende om dit verlangen te doen aangroeijen. GALLIARD volhardde in het afleggen zijner onwelkome bezoeken; en dikwijls poogde hij, ſchoon vrugtloos, zijne Beminde over te haalen om een geſchenk van hem te ontvangen.

Haare vrienden hadden opgemerkt, dat de Heer GALLIARD 'er ſterk op aandrong, dat zij een Signet, allerkeurigst gewerkt en kostbaar gemaakt, van hem zou aanneemen; doch zij bleef het volſtandig weigeren, 'er bijvoegende, met eene juistheid van begrip en eigenaartigheid van gedrag, juist niet altoos bij de Vrouwen bij zulke gelegenheden opgemerkt, dat het laag en geheel onvoeglijk was, eenig geſchenk te ontvangen van een' Heer, wiens hand zij nooit kon aanneemen.

Dan GALLIARD hadt door ernst, aanhoudenheid, en door het verwekken van medelijden, (het gewoone middel, waarvan listigen zich meesterlijk weeten te bedienen,) de Moeder overgehaald om zijne wenschen te ondersteunen. Zij hadt in den zagt het gemelde sieraad aan de Horologieketting van haare Dogter gedaan, en verboodt haar, onder bedreiging van moederlijke ongunst, dit teeken van onbeantwoorde Liefde af te leggen.

De gezondheid van de bedroefde Schoone was zeer afgenomen door haar gedurig lijden; en de Moeder van haaren vermoorden Minnaar, die beiden altoos met hartlijken weedom beklaagd hadt, besloot over te steeken, om haar te bezoeken, en allen troost, haar mogelijk, mede te deelen, en, 't geen in zulk een geval het kragtigst van alles werkt, haare traanen met die der bedroefde te mengen.

Het zien van eene, die in zo naauwe betrekking stondt met haaren eersten en eenigen Minnaar, deedt duizend treurige denkbeelden in haaren geest opwellen. Zij hadde verscheide kleine voorvallen op, die Gelieven alleen belangrijk rekenen; deeze hoorde de Moeder des ongelukkig omgekomen Jongelings met alle deelneeming; de kleinste bijzonderheid was haar welkom.

Onder het houden deezer aandoenlijke gesprekken zeeg de Jongejuffrouw in slaauwte neder. Terwijl men haar opnam en in eene sofa bragt, vermeerderde de ontsteltenis van haare Ouderen grootlijks, daar zij waarnam, dat de oogen van Mejuffrouw GORDIER gevestigd waren op het glinsterend sieraad, aan de Horologieketting (*dat haar welbekende* Teeken van haars Zoons liefdegeschenk) hangende. Met een luiden gil, zwaare gebaarmaaking, en de ontzettendste houding, riep zij uit: *Dit kogt mijn Zoon, als een Geschenk voor zijne Bruid, eer hij de laatste keer van Jersey ging!*

Met een ontzettenden opslag van het oog, waarin schrik, verontwaardiging en vermoeden zich mengelden, herhaalde zij deeze zeldzaame bijzonderheid, zo veel de geheel onthutzende toestand haarer aandoeningen gehengde, bij het slagtoffer van droefenisse, bij eene korte vlaag van bekoming.

Op het oogenblik dat de schoone Lijdster vernam, dat het schitterend sieraad, door haar tot hiertoe met veragting aangezien, eenmaal de eigendom van GORDIER geweest was, scheen die kundschap haar hart met nieuwe wonden te doorboren. — Zij deedt eene pooging om het aan haare lippen te drukken; haare oogen stonden verwilderd; zij schreeuwde in eene vlaag van vervoering uit: *Ach! Schurk van een Moordenaar!* en bliesz, dit gezegd hebbende, den adem uit, in de armen van eene oppaster.

Naa dusdanig eene ontdekking, is het zeker overtollig, de omstandigheden van deezen duslang bedekten Moord te ontvou-

vrouwen. GALLIARD, op de Jongejuffrouw verliefd, benijdde SORDIER het bezit dier Schoone, stroopte hem bij het aankomen zijdlings af, beging den moord, en beroofde hem van het Liefdegeschenk, hoopende, dat hij, naa diens dood, bezitter zou worden van een veel grooter Juweel.

Van deeze misdaad beschuldigd, ontkende hij dezelve, doch met de blijkbaarste verwarring; en, terwijl de door hem beleedigde Familie om het Gerecht zondt, bekragtigde hij de vermoedens door Zelfmoord, en door een godloozen Brief, in zijne kamer agtergelaaten.

EEN BLINDE ITALIAANSCHE SCHOOLMEESTER EN PETRARCHA.

(Uit DOBSON's *Life of Petrarch.*)

Een Schoolmeester van *Pont Remoli*, blind en hoogbejaard, was een geheel vreemde bewonderaar van de Werken van PETRARCHA. Onderigt dat deeze Dichter zich te *Napels* bevondt, toog hij op weg om hem *te zien*: want dit woord gebruikte de Blindeman gewoonlijk. Zijn Zoon, een Jongeling, was zijn Reisgenoot en Gids op deeze reis, te voet ondernomen.

Te *Napels* komende, kreegen zij de hun bedroevende kundschap, dat de Dichter na *Rome* vertrokken was. Het gerugt, dat een blind man reisde om het Licht der Dichtkunde te zien, kwam den Koning van *Napels* ter ooren. Hij ontbood den Reiziger ten *Hove*, en gat hem te verstaan, dat hij *Itzlie* zou moeten doorreizen, en, indien hij hem daar niet vondt, hem na *Frankrijk* volgen. „Ik moet hem zien, eer ik sterf," sprak de Grijsaart, „en om dat genoegen te smaaken, zal „ik na het einde der Wereld willen trekken." De Koning was zo zeer voldaan over de kragt dezer uitdrukkingen, dat hij hem geld deedt geeven, ten einde hij zijn plan zou kunnen volvoeren.

Onmiddelijk daarop toog hij na *Rome*; doch PETRARCHA was daar niet meer, en hij keerde, langs eenen anderen weg, na *Pont Remoli* terug. Hij volgde het licht, 't welk als een dwaallicht hem scheen te bedriegen. PETRARCHA hadt *Pont Remoli* verlaaten, en was na *Parma* getrokken: om deeze plaats te bereiken, moest hij de *Appenynen* overtrekken; dan, noch de vermoeienis dier reize, noch de koude des dampkrings, welke hem omringde, kon zijne drift beteugelen, of hem van zijn oogmerk doen afzien.

In *Parma* gekomen, maakte hij het oogmerk van zijne reis bekend in eenige dichtregels, welke hij toeschikte aan den Man, wiens begaafdheden hij zo zeer bewonderde.

Ten